

И. Писарев

Максим Рильський. 1962

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

*

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

*Зібрання
творів
у двадцяти
томах*

*Наука
Критика
Публіцистика
Томи 12—18*

НАУКОВА ДУМКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

*Том тринадцятий
Літературно-критичні
статті*

КИЇВ · 1986

В том вошли критические очерки, эссе об украинских советских писателях — П. Тычине, А. Головки, Остапе Вишне, П. Козлянюке, В. Сосюре, М. Бажане, М. Стельмахе и др.

Редакційна колегія

Л. М. НОВИЧЕНКО
(голова)

В. А. БУРБЕЛА
(секретар)

Г. Д. ВЕРВЕС

М. М. ГОРДИЧУК
(заступник голови)

О. І. ДЕЯ

І. О. ДЗЕВЕРІН

Д. В. ЗАТОНСЬКИЙ

С. Д. ЗУБКОВ

С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ
(заступник голови)

Н. Є. КРУТІКОВА

В. М. РИЛЬСЬКИЙ

В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

А. А. ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ

Упорядкування

В. Г. БОЙКА

М. А. ІГНАТЕНКА

Примітки

М. А. ІГНАТЕНКА

Редактор тому

І. О. ДЗЕВЕРІН

Редакція художньої літератури

Р 4702590200-207
М221(04)-86 передплатне

© Видавництво «Наукова думка», 1986,
упорядкування, примітки

**РАДЯНСЬКА
УКРАЇНСЬКА
ЛІТЕРАТУРА**

«ЛИСТОПАД» ОЛЕСЯ ЖИХАРЕНКА¹

Читаючи такий, скажімо, уступ:

Довго, люба Україно,
Наша рідна мати,
Довго ти спала в темноті
Аж боюсь згадати (стор. 9),

думаєш не просто з жахом: певже й досі не скінчився в нашому письменстві період нудних наслідувань Шевченка, банальних патріотичних вигуків та сентиментальних фраз під гучною назвою поезії? Ну, що справді свого, оригінального дає О. Жихаренко в тих рядках, кому потрібна ця заяложена фразеологія? Я не кажу, що це не щиро написано, — охоче вірю в поетову щирість, — але тут нема головної справжньої поезії, мислення своєрідними образами. Вірші, де свобода неодмінно зрівнюється з сонцем, народ неодмінно взивається бідним, Україна зветься матір'ю, вірші, де згадки — рожеві, літо — розкішне і т. п., — такі вірші, власне, спричиняються до того, що людина, начитавшись їх, взагалі вже неохоче береться до віршованих творів і за густим лісом нудних пережовувачів «сугобо поетичних» слів не бачить прекрасних дерев дійсної поезії. Може, тому, власне, не досить помічено нашим громадянством такого чудесного поета, як Філянський². Поет може співати не про «свободу», не про «осінній смуток», не про «лілові присмерки», а про який хочете — «найпрозаїчніший» навіть — клаптик світу, аби тільки на співі його одбилась художня індивідуальність, аби він дав своє відчуття світу. Тільки це й цікаве... О. Жихаренко дає, окрім власних поезій, ще й кілька перекладів. Вони мало яскраві, але свідчать, що автор цікавиться світовою літературою і працює над культурою свого духу. Що ж, боже йому допоможи, освічені і дійсно культурні поети у нас не часто трапляються, і перекладачі чи навіть наслідувачі європейських зразків

нам кінче потрібні. Але в О. Жихаренкові можемо похвалити поки що тільки добрі заміри...

Форма віршів О. Жихаревка не зла, хоч запевне і не без дефектів. У нього трапляються такі, наприклад, рими: русі — друзі (стор. 11), колишні — втішні (стор. 17), свободи — сльоти (стор. 19). В правдиво прекрасному обличчі, каже Толстой, маленькі дефекти навіть збільшують вроду³. Але невдалі рими зовсім не прикрашують блідних поезій... Мова загалом теж непогана, хоч іноді й «захарашена» русизмами в лексиці та зворотах, а також часом фонетично невдалими місцями (напр., «хвилюйся, згучи, як море»). Більше од інших сподобались мені поезії «Листопад» (стор. 3) та «В ірій» (стор. 18), видимо щирі та настроєві, хоч і їм оригінальності бракує. Будемо надіятись, що згодом, працюючи над собою, О. Жихаренко, може, й знайде свою власну дорогу і дасть щось цікавіше, ніж названа вище книжечка.

«СМІХ НІРВАНИ»¹ АНДРІЯ БАБЮКА²

Мені здається, що серед письменників, званих досить неясно «модерністами», можна одрізнати дві течії (як і у всякій, зрештою, мистецькій школі): представники першої течії органічно шукають нових форм, тужать за новою красою чи радіють передчуттям її, словом, так би сказати, родились модерністами; другі — зробились ними, пишуть у певному напрямі через те, що він тепер модний, чи через іншу яку зовнішню, а не внутрішню причину. До першої категорії належать, приміром, Пшибишевський³, Яцків⁴, Кобилянська⁵; до другої — безліч хоч би польських та російських «стилізаторів», «символістів» тощо, а також і дехто з наших молодших письменників... Андрій Бабюк, скажімо. Видно, що людина це чутлива, не позбавлена уяви, з щирим серцем, — але все це не творить ще цікавого письменницького обличчя. Свої думки й почуття А. Бабюк висловлює з такою афектацією, з таким накопичуванням різного «символічного» страхіття, що просто страх бере... за автора. Тут тобі й «руїни раю», і «в обняттях демона», і «мертве море», і «хвилі божевілля», і «останнє слово живого мерця», і «цвинтар розмовляє» (всі цитати взято лише із заголовків варисів А. Бабюка), і навіть «сміх нірвани» (останнього вислову — мушу признатись — не розумію: яка це нірвана, що сміється?), — але прочитавш це все і — ніякісінького враження. Символіка неглибока, збудована на трафаретних підвалинах із досить-таки непевного матеріалу (символ життя — «довга каравана»; символ пориву — «пісня», здебільшого незграбно скомпонована і т. д.). Світогляд, розуміється, песимістичний, з нахилом до «богоборчества»⁶ та інших страшних речей. Вірю, що А. Бабюк багато бачить в житті зла і що воно на його сильно впливає, але нащо говорити про це *urbi et orbi* таким штучним, таким незграбно-патетичним голосом?⁷ Воно б і

хотілось нам мати своїх Едгарів По, Метерлінків, Пшибишевських, своїх Малларме, Верленів, Блоків, Інокентіїв Анненських, чи й своїх Рембо або навіть Маяковських, — але чи не замало у нас для такої рафінованої культури ґрунту під ногами? ⁸ Або — чи не замало поки що талантів?

Сумним шляхом іде модернізація нашої літератури!

**«РІДНОМУ КРАЮ ВІД ХВОРОГО СЕРЦЯ»
ВІТАЛІЯ САМІЙЛЕНКА¹**

Вірші як вірші: і рими є, і різні розміри (навіть інколи не без граційності і натяку на свої комбінації), і «народ», і «квіти», і «кохана», і «орли сизі», і безліч «сліз» та «мук», і наслідування то Капельгородських (що в свою чергу писали під Грінченка), то повішних поетів², і — в результаті нудота, звичайно сполучена у читача з тим, що звучить українською поезією. Це ще не горе, що нема новаторства: я не прихильник «примусової модернізації». Я навіть люблю консерватизм літературний — коли він є стремлінням до абсолютної, «парнаської» досконалості форми³. Але у Віталія Самійленка бачимо лише шаблон, мертву точку, провінціальну сентиментальність, провінціальне «владение стихом»... Всього цього маємо й так досить; і тому значення цієї збірки тільки те, що вона збільшує число аналогічних видань і дає нам змогу пишати «багатством» літератури.

А шкода! Щось таки, маленька якась «іскра», може, й є у автора, — але, аби її роздмухати у вогник поезії, — потрібна культура, культура і культура.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІІ ГАЗЕТИ «БІЛЬШОВИК»

Прошу шановну редакцію не відмовити в надрукуванні оцих кількох слів.

З приводу моєї книжки ліричних поезій «Синя далечінь» дехто з критиків — що загалом і бачать у книжці певний хист, культурність і технічні досягнення¹ — робить уваги щодо моєї ідеології, а звідси — піби й висновки про мою моральну і громадську фізіономію, переплітаючи часом і з елементом чисто біографічного характеру. Біографічний підхід — особливо в ваші часи — має певну рацію, бо і я, і мої критики певно зійдемоь на тому, що

Поэтом можешь ты не быть²,
Но гражданином быть обязан.

(Здається, так сказав поет, що якраз був громадянином.) Так-от, минаючи той прикрий факт, що деякі з біографічних заяв моїх критиків не відповідають дійсності, смію сказати, що моє життя, мої погляди й звички до і під час революції дуже далекі од тієї назадняцької ідеології, яку бачить дехто в моїй ліриці, а моя діяльність (дуже скромна) на громадсько-освітньому полі має характер зовсім не чужий даному менту. Це — по-перше. Ті, хто знає мене і мого покійного батька — «дворянина», що ще в 60 рр. був обвинувачений у «коммунистической пропаганде среди крестьян»³ і з подібними ж обвинуваченнями прожив увесь вік, певно, сердечно сміються, уявляючи мою постать з епітетом «феодала»⁴. Це, дійсно, досить гумористичний епітет.

Щодо ідеології «Синьої далечіні», то 1) назва і основний настрій книжки — по р и в у синю далечінь, у те море невідомого (не тільки минулого, а й м а й б у т - н ь о г о) — є зовсім законний і зрозумілий у поета-лірика.

Мій «Париж» — урівний, як каже т. Коряк⁵. Парижа банкірів, кокоток і рантьє і я не люблю не менше ніж товариші критики, і не білогвардійських емігрантів шукає там моє око. Рабле⁶, що наніс таку смертельну рану фарисейству⁷ і пошівству, Рембо з його інстинктовим презирством до буржуазного смаку й буржуазної моралі, вільний, віщий вітер Великої революції⁸, творця «Les misérables» і «Клода Ге»⁹, прекрасні будинки, котрі, в а ж а л ь, обслуговують перелічених дегенератів (що не зменшує їх естетичної цінності), фіалки й траву (чи це тільки утворено для буржуїв?!) — от що люблю я в своєму Парижі; 2) і Навзікая¹⁰, і Афродіта¹¹, і Фауст¹², і строга советна форма — все це, на мою думку, з а в о ю в а н н я людини, котрими поезія в своєму розвитку так може користуватись, як користуються робітники СРСР фабриками, домами, театрами і т. п., збудованими для капіталістів. Смішно було б думати, ніби людська культура за тисячі літ не дала нічого такого, що могло б тепер людство взяти з собою на сміливий корабель, котрий пливе до будучини.

3) Старі мотиви — от що мені зосібна інкримінується. Дійсно, «тиша», «удки»¹³ і тому подібний аксаківський причандал¹⁴ якимось не гармоніює ніби з «грохотом современности». Зауважу тільки, що це в кожному разі мотиви не «феодалні», а просто сільсько-патріархальні, не чужі й найбільшому селянинові села Романівки Родіону Очкурові, шевцеві, рибалці та мисливцеві. Далі — не вірю, щоб людина взагалі могла остільки омашинити свій дух, щоб остаточно відріктись від любові до природи¹⁵. Навпаки, це к а п і т а л накладав на пролетаріат таку лапу, що він нічого не чув поза шумом машини, а вільна людина (чи вільний колектив) з радістю розпрострає спину й усміхнеться назустріч сонцю, вітрові, запаху землі, рослин, звірят; ідея «садів-городів» певно буде тоді здійснена.

Коли вернемось до моїх речей, то справді — дивно читати в 1922—23 рр. про «рибальство», «спокій» і т. п. Це не значить, що я весь час революції лише спокійно ловив рибу, а тільки вказує на одну особливість моєї психології: я можу одгукуватись ліричним віршем тільки на м и н у л е, на те, що «одстоялось» у душі і може мати прозору форму, питому моїй манері. Інакше писати не можу. В останні часи в моїй ліриці відносно мотивів іде еволюція,

і що вона дасть — побачить читач. В кожнім разі с у ч а с -
н і с т ь заговорила.

Кінчу проханням не робити скороспілих узагальнень і присудів посилкою на слова, здається, т. Троцького¹⁶, що ніхто не вимагає од поетів неодмінно оспівування фабричної труби чи повстання проти капіталу і що сама інтимна лірика має право на існування.

Максим Рильський

23 вересня 1923 р.

ПРО «КАМЕНУ»¹ МИКОЛИ ЗЕРОВА²

Певно, не було в російській літературі письменника, що гарячіше одгукувався б на так звану сучасність³, що так болів би хвилимовими болями зустрінутих конкретних людей, що з такою рішучістю приносив би в офіру⁴ публіцистичній злобі дря свій художній хвст, як Гліб Успенський⁵, перший, може, у наших найближчих сусідів співець пролетаріату, його психології, його поривань, його хвороб і його молодой могутності. Й, одначе, пам'ятаєте знаменитий його етюд про Венеру Мілоську⁶ з «мужицкими завитками волос», що «выпрямила» його — чи його героя пошматовану тією дріб'язковою сучасністю душу?

М о р а л ь н о в и п р о с т а л а. Холодний шматок мармуру, що його, по рецепту всіх чужоземних та рідних Марінетті, геніїв антигеніальності, давно слід би на скалки побить...⁷

Соціальна вага мистецтва іменно й полягає в тому, що воно (мистецтво) випростує, очищає людину (аристотелівський катарсис). «Камена» Зерова, власне, таку місію й виконує: по прочитанню її почуваєш себе свіжіше, бадьоріше, ясніше.

«Рожевим сплеском Еллінського моря» сміється до поета «радісна краса» Навзікаї⁸, — і не музеєм, не архівом віє навіть од зеровських перекладів (із римлян, із Ередія⁹), а таки якраз «живим життям». Про сучасність як фікцію говорить автор в кінці книжки. На мою гадку, талановита книжка ніколи не може бути не сучасною. (Коли це слово не плутати зі з л о б о д е н н і с т ю.)

Заковані в панцир чіткої, строгої «канонічної» форми, проходять перед нами образи: «Хірон»¹⁰, «Саломея»¹¹, «Скорпіон»¹², «Александрія»¹³ і т. д. Ці сонети, ці скупі на слова елегії («Під кровом», «Тягар робочих ліг») — це, може, недорівнянні в поезії нашій зразки вирізьбленої мови, витонченого вірша.

Одна з улюблених тез Зерова-критика, Зерова-теоретика — потреба удосконалювати, розробляти, культивувати наше «степове, пахуче», але дике ще слово (що стоїть, по-моєму, в повній згоді з загальним лозунгом нашої держави — лозунгом «строительства») — ця теза тут має блискуче практичне потвердження.

Але ж ця строгість форми не є засушуванням її, не є брюсівською ремісницькою мертвотністю¹⁴. Запах життя, веселого в його розмаїтості, інтересного в безмежному його розвитку, дихає на вас од кожної сторінки. Хіба ви ж не чуєте разом з Ігорем, разом із конем його «далекої вогкості Дону»?¹⁵ Хіба не встає перед вами, як живий, пиворіз Турчиновський?¹⁶ Хіба ви не чуєте, як переливаються прозорі згуки Хіронової «семиствольной цевниці»?¹⁷ І — зрештою — хіба не бачите ви в зеровському Херсонесі¹⁸ сучасного шумливого, весняного, стражданнями і надіями обвіяного Києва, так само, як бачите живу, теплу сучасність у п'єсах Лесі Українки, «ветхозавітних», мовляв одип критик, по їх зовнішньому вигляду?¹⁹ «Рожевий сплеск» такої поезії випростує людську душу. В цій її прекрасна місія.

Видаю книжку дуже хороше, а вміщені в кінці примітки та, сказати б, автокоментарій вельми придатуться читачеві, допомагаючи йому орієнтуватись в деяких термінах тощо.

Але пощо ж писати так, щоб то потребувало коментарів? Відповім на це теж питанням: для чого взагалі писати книги?

ВИСТУП НА ДИСПУТІ 24 травня 1925 року «ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ»

Колись про Пальмерстона¹ ходив такий лубковий вірш:

Вот в воинственном аварте
Воевода Пальмерстон
Поражает Русь на карте
Указательным перстом.

Цей вірш мимоволі спав мені на думку, коли я слухав попереднього промовця². Але часу в нас мало, і тому я не входитиму в розгляд його воєнних планів. Мені здається, що хоч якими розбіжними шляхами йде сьогодні дискусія, але всі учасники її погодяться на одному: в європейській культурі є багато такого, що нам варто засвоїти, такого, на чому нам можна й треба вчитись...

Перед нами стоїть питання, що брати з Європи, європейської культури собі для вжитку. Доповідач вірно підкреслив³, що не завжди беремо ми у Європи те, що слід би було,— що ми позичаємо там вульгарні романи, беремо дешеві міщанські кінофільми, але зовсім ні тов. Меженко, ні інші опоненти не казали, що там не варто нічого брати. Отже, треба мати тут якийсь певний критерій. Тов. Коваленко, правда, пропонує такий критерій,— і досить оригінальний. Він підходить до творів з хронологічною міркою і відкидає, скажімо, «Пана Тадеуша» тільки тому, що його давно написано⁴. Інтересно було б спитати Коваленка: на якому хронологічному віддаленні стоїть «Пан Тадеуш» від «Капіталу» Карла Маркса?

Досвід усього минулого, усього попереднього, чи то в галузі політики, чи то в галузі літератури, досвід попередників потрібно використати. Коли тут казали про сито, на якому треба просіяти те, що беремо у Європи, то не менш треба сита, щоб просіяти все те, що зараз є у нашій сучасній літературі.

Наша криза літературна не в тому, що у нас мало письменників, а в тому, що їх багато. Коли тут говорили про потребу бар'єрів, то я скажу, що бар'єри — це річ, через яку вільна думка завжди перескочить. Єдині бар'єри потрібні — це для бездарності. Подібно, як колись різні невдахи робилися прапорщиками, так тепер робляться письменниками... Отримується патент члена літературної організації, і цим патентом покривається неучтво, незадагність і навіть іноді нечесність. Такий літерат⁵, друкуючи першу свою статтю, де анальфabetство⁶ його виступає в первісній наготі, не соромиться прикладати до неї свого портрета.

Ця атмосфера нездорова, позбавлена всякої критики й самокритики, і коли ми з певним критицизмом повинні підходити до того, що дає нам Європа, то треба мати критичну зброю і для себе самих. Самокритика потрібна молодим письменникам. І та сміливість, з якою наші письменники відмежовуються від Міцкевича, від Гете, від античності, показує, що критичних поглядів у них немає, а є лише самозакоханість. Од того ніяких плодів бути не може.

ПРО ДВОХ ПОЕТІВ

Щоранку я милуюсь на ряд зелених тополь перед моїм вікном. Вони дають притулок гомінливому гайворонню і поважно, свідомі свого призначення, гойдають і колишуть своїх мешканців. Для дитини, для того, кому «новы все впечатленья бытия»¹, зовсім досить цього видовища, щоб пережити те несформульоване власне почуття, що звемо — так загально, так абстрактно — радістю існування.

Але людина, котра «взнала смак у бромі»², людина, добре знайома з рефлексіями, «панським спортом»³, має щось інше в запасі, щоб реагувати на тополі, гайвороння тощо: вона робить кислу міну і ладна сказати базаровське «проштудируй-ка анатомію глаза»⁴, тобто проаналізуй, що тобі подобається, попорпайся там, де порпатись зовсім не треба,— і ти побачиш, з яких примітивних елементів складається твоя радість...

Тому, хто відкриє сторінки Плужникової поеми «Галілей» і не поставить їх у зв'язок з усією книжкою (і, головне, із закінченням Галілея ж таки), може адатись, ніби ця поема (одне з найвизначніших явищ української поезії останніх років, а може, й ширше), власне, такий-от плід брому, рефлексії, дріб'язкового аналізу з упередженням, твір художника, що стратив безпосередність радості і свіжість погляду. «Інтелігентщина»,— скаже такий неуважний читач і, вдоволений з того, що хтозна-яким разом виголосив охриплу від банальності формулу, закриє книжку й піде собі до своєї установи або навіть сяде писати статтю-декрет про обов'язковість мажорного тону в сучасній літературі.

Так ні ж: не «панський спорт» у Плужниковій книжці, а коли вже її характеризувати кінче цитатою, то волю зовсім іншу: «поранене серце»:

Поет сучасний —
Він тим сучасний, що нещасний⁵.

І хай об'єктивно нема у нас підстав для мінорного ладу (цього, звичайно, не можна буде сказати так категорично і в найбезхмарнішу добу людського життя),— але поет-лірик, поет, у якого «чутливість сильна, дика, еольська арфа мов велика»⁶, співець, що в його «впечатленья бытия» навів заплямовані краплями крові,— він як-не-як має право торкатися тих струн, яких хоче. Ви кажете: у нас те й те росте, те й те розвивається і т. д. Добре. І поет тому радий. Але йому не дав спати щось зовсім інше: «неголений пух на обличчі» у людини, рокованої на розстріл. «Я не могу о другом, я всегда об одном»⁷,— міг би, за Достоевського героєм, сказати про себе і Євген Плужник. Справді, належить він до поетів-однотумів.

Чоловік живе «на поверсі шостому»⁸. Ходить на біржу праці. До того наївний, що навіть звертає увагу на таку дрібницю, як старець на вулиці, і деяка невідповідність антуражу («карати, парфуми, гаманці...») ⁹. Мовою політичної економії ви йому можете пояснити тимчасову неминучість таких фактів,— а от його це болить. І ви зі своїми розумними поясненнями можете здатись йому «праздно болтающим»¹⁰: не дурно ж ці пекучі слова російського поета стоять в епіграфі до «Галілея».

Мрійник, він свої мрійливості стидається. Поет, він не вірить у свою поезію («о тишино моїх маленьких рим»¹¹). І не сподівається, мабуть, що досягне до нас, дійде до нашої затушкованої свідомості його нерівний нервовий голос, що побачать наші очі крізь службові окуляри ті образи, які жити йому не дають і тим складають, власне, його внутрішнє життя: сонячний сміх, що грає на драних черевиках убитого, весела гра з наганом, невеличке на розі тіло, на землі від крові рудої кривава ропа...

Звідси самотність. Самотність одлюдника? Навпаки: самотність того, хто хоче бути з людьми. «З криниці чистої любові»¹², мовляв Франко, пливе і поетова зневіра, і ненависть його. У Буніна є прегарна поезія про «цветок засуха, желтый донник»¹³, що — принаймні на хвилину — не смуток накликає на автора, а радість естетичного милування. Плужник на такі почуття не здатний — і як це добре! Як добре, що сухі поля з потрісканою спраглою землею перш за все виликають у нього щиро людський, щиро людяний жаж перед голодом. І коли пройшов дощ, «здається, перший влітку»¹⁴, то не тільки веселкою на небі позначив свій слід, а й усмішкою на устах поетових і радісним сном:

...Гарячий з півдня вітер ¹⁵,
Коса гадюкою блищить в росі...
І у газет — нові колонки літер
Про те, що хліба вистачить для всіх.

І тут — друга й основна риса цього самотника, повного любові до людей: віра в майбутнє, що доходить інколи аж до містичного ніби екстазу:

Пшеницями зійде кров ¹⁶,—

уповас він, і цей мотив варіює й повторює в несподіваних часом зворотах і проблісках:

Воскресінням твоїм живу ¹⁷,
Земле мертва!
Зійде кров, немов всесвітня Мекка ¹⁸,
Для твоїх майбутніх снігів блуз.

І нарешті пророчою сурмою дзвенить на закінчення найтрагічнішої поеми Галілеєве — «а все таки обертається» ¹⁹.

Правда, «бывает такое небо, такая игра лучей» ²⁰, коли й регламентованого блаженства майбутнього, здається авторові, замало. І тоді — справді таки «інтелігентщина!» За Стефаном Малларме, що «всі книги прочитав», Плужник зітхає:

Ах, про майбутнє все я переслухав,
А про минуле все перечитав.

І, може, не треба заздрити цим людям, що ніколи не знають сумнівів і суму, що ніколи не відчують гострого бажання втекти з зачарованого кола вірних, але не при кожній «игре лучей» потрібних істин.

Принциповий оптимізм, кажуть, найбезнадійніша в світі річ.

Сучасний чи несучасний? «Дні» — які, чиї дні? Наші, теперішні? Чи, може, треба приліпити до обкладинки сигнатурку «несучасне», констатувати добірність вірша, скласти для аматорів «формалізму» схему складної строфічної будови в поемі «Канів» — і на тім крапка? Ні. Кожний нерв, що тут б'ється, б'ється сьогоднішніми болями, а як іноді обличчя йому освітлює промішня, то це проміння нашого сонця, а не того, що в старих книгах. Хай нема в поета ні трансмісії, ні молотків, ні тракторів, ні іншого приладдя виробничої поезії, але й книжності в нього

мало. Я не кажу, що кнежність — гріх. Книжка так само, як й інше життєве явище, може стати за джерело творчості. Але просто Плужників не з тих майстрів, що пишуть свої сонети на крисах улюблених книг. Від «не может о другом», він «всегда об одном». А це його одне — як дволикий Янус²¹: гримаса старого, просвітлена даль майбутнього. І в цьому суспільне значення Плужникової поезії. Як той дзвін, що мертвих оплакує, живих скликає, оплакує вона тих, хто упав на шляху, — і закликає тих, хто ще йде, не спинятись, не падати, а й упавши, вірити у «всесвітню Мекку». І кінець кінцем пафос цієї болюче зламаної книжки — не зневіра, а уповання, не зречення од боротьби, а заспів до неї. «Сині блузи» — не бутафорія, і не поза благословення часові («благословен еси, часе мій»²²).

Через трагедію йдемо до очищення: така й має бути справжня трагедія.

У приватній розмові автор «Днів» висловив якусь гехіть до слова «майстер». Він, очевидно, не хотів би, щоб про його вірші сказали, що їх зроблено. Але нас, проте, («просфудируй-ка анагомию глава...») цікавить той спосіб, що ним автор досягає своєї вимовності, цікавить його манера.

Ще читавши деякі з Плужникових речей у рукопису, звернув я увагу на своєрідну систему короткого удару:

Впало — ставай до стінки!²³ —
Сперся плечем на ганок...
Тільки й згадав, — у жінки
Грошей нема на ранок.

І ні жалю, ні болю,
Бачив, — нагана наставив...
Ніби виконував ролю
У нецікавій виставі.

Тільки й думок, — на ранок
Хліба нема у жінки...
Ганок.
Труп біля стінки.

Або ще — кінець віршика з подібною ж темою:

Сховалось сонце. Сугеніло помалу²⁴.
Час би й росі!
А хтось далеко десь генералу:
Усі.

Хаос можна малювати в два способи: чіткими лініями, так, щоб прозорість, закованість і викованість форми зу-

мисне не відповідали бурхливості змісту (спосіб, скажемо, французьких парнасців або Пушкіна в декотрих речах — «папрасно я бегу к Сионским высотам...»²⁵) і лініями гарячковими, химерно й безладно переплетеними, що зразу непокоять нас своїм неспокоєм. Плужник дивно еднає обидва способи. У своїй недоговореності він завжди каже все і до кінця висловлюється: він ці «радість вгадування», ні його думки не хоче залишити читачеві. Суворий до свого слова, він не ганяється за образами. І це так само приємно після імажиністичної ляпачини (хай іноді й цікавої, і талановитої), як приємно після Пільняка²⁶ почитати старого «Кандіда»²⁷, після Едміда²⁸ — «Манон Леско»²⁹, після розфарбованого, розмалюваного Всеволода Іванова³⁰ — скупі на слова Стендалеву хроніку³¹. Разом з тим це можна відмовити авторові «Днів» гострого і свіжого зору. Він уміє дивитись і не бачити не може. Хай це боляче, а він не одірве очей:

Не схвбить куля, — не стогнатимуть довго³².
Подивелся — поле! Ромен з трави...
Передній, мабуть, ходив, — так човгав:
Черевик скривив.

Це про людей, що йдуть на смерть. Підкреслена деталь досягає мети: вона вражає.

Всі ми з натури маємо нахил до прокрустового ліжка³³ класифікації. Отже, можна б і для цієї книжки знайти відповідну рубрику. Але менше з тим... Метода окремих мазків і штрихів з різким останнім ударом — ось метода, на якій побудовано передусім дрібніші речі збірника. В одноманітності цього прийому (він нагадує Стефаніка³⁴) є свій чар.

Бувають поети, яким пасують канонічні форми, а бувають і такі, у яких чудно було б прочитати сонета. Може, я помиляюсь, але Плужник скоріше належить до останніх. Правда, формою, технікою писання він володіє чудесно, але от чи не одна з причин того враження сухості, надуманості, яке полишає «Канів» — це складна і строго додержана строфіка поеми? Я принаймні, вперше прочитавши цю річ у журналі³⁵, мав навіть враження (поверхове, звичайно), що її й читати власне треба лише для того, щоб дійти до незрівнянної сили фінального рядка:

І над Дніпром занедбана могила.

Знову короткий удар! Подібно закінчується й «Галілей». Трагічна іронія чується не раз у цих ударах:

Де коноплі були — батарея.
За клунями — чати.
Може, «Портрет Доріана Грея»
Почитати? ³⁶

І коли шукати психологічної основи такого письма, то ось вона: невідповідності. Старці — і карати; батарея — і Уайльдів естетизм; сонце — і драні черевики вбитого; невеличка дірка поміж ребер — і *marche funèbre* ³⁷. Контрасти, антитези не як прийом тільки («клянусь я першим днем» ³⁸ і т. д.), а як суть світосприймання. Звідси ясно, що в своїй роздвоєності поет цілий, що і закритавлене вчора і осяяне завтра — лише дві іпостасі одного: днів, життя людського, як воно крізь погляд поетів відбивається. А відбивається так, що ви з перших рядків пізнаєте: це Плузник. Хіба хоч один поет на світі хотів би вищої відзнаки? І коли ви, бажаючи причепитись до чогонебудь, вкажете, приміром, на якийсь там евфонічний огріх («І Тичина, і Рильський, й Олесь» ³⁹ — рядок, що трудно вчитати), — поет вам відповість: а хто сказав, що я ковче хочу бути довершеним?

Зовсім відмінне враження, скоро глянути, справляє друга книжка віршів, що вийшла майже рівночасно з Плузниковою, — Драй-Хмари «Проростель». Назву до неї прибрано дотепно, бо автор, власне, кохається в словах маловживаних або й (маю підозріння) не вживаних зовсім:

Лани — як хустка в басамани ⁴⁰...
За магалою ⁴¹ мріє млин...
Сяньо-золоті гримниці
Дражпили відгульня-юня...

Так він і каже у «програмовому» своєму вірші:

Люблю слова ще повнодзвонні ⁴²,
Як мед пахучі та п'янкі,
Слова, що в глибині бездонній
Пролежали глухі віки.

Самі слова його п'янять, він ретельно їх вишукує і дуже тішиться зростанням своєї колекції. Один критик, доводячи «спад ліризму» в поезії наших днів ⁴³ і не дуже «переконально» поділяючи образи на ліричні та неліричні, зауважив був, що ця от риса Драй-Хмарина, це вишукування слів, власне, перешкоджає виявам почуття, вбиває

ліричність. Хто його знає, що краде: полювання на незнайомі слова, чи оперування двома-трьома десятками аж надто знайомих! Мова наша якраз у періоді інтенсивного нагромадження, і тому Драйове колекціонерство я б вітав, хоч воно й утруднює читання його простих і прозорих по суті поезій. Ну, справді, може, й сором, але я не знаю, що значить:

Голубів юга сизокрила ⁴⁴.

Дехто може звернути увагу лише на це та на майстерне плекання чотиристопного ямба, немилого нашим апостолам недорікуватого верлібру, — і, завівши це все до графі «неокласицизму», визначити: холодний поет ⁴⁵. Та дуже неплідний це поділ — на поетів холодних і гарячих! Холодний Ередія, — а в його жилах текла й бушувала кров смуглявих конкістадорів ⁴⁶, і треба таки справді бути холодним як крига, щоб не відчутти в його суворих, ювелірно-обточених «Трофеях» биття цього безумного, неспокійного, конкістадорського серця! Не даремно ж у наших сусідів люди революційної акції так охоче, з такою любов'ю перекладають цього «застиглого», «несучасного» поета ⁴⁷...

А от Надсон ⁴⁸, Апухтін ⁴⁹, Христя Алчевська ⁵⁰ — ті не холодні, правда?

Поет повинен володіти своїм матеріалом, хоч би той матеріал був таки справді «кров'ю пораненого серця». І під «золотосонячною куделею» Драй-Хмари, під обточеністю його вірша, випуканістю рим (іноді, може, штучною: спокуса римувати «вечір — глетчер» дає внутрішньо неоправданий, по-моєму, образ), під усім тим «неокласицизмом» чуться подих живої людини. Це не трагічний оптимізм Плужника, це щось суцільніше, якась, може, «чорноземна сила», не в стилі, звичайно, гургеневського Увара Івановича ⁵¹. Радість пізнання та іменування, радість спостереження і втілення.

Мене хвилює синій обрій ⁵²...

Іменно хвилює, бо для цього поета «нові все впечатлення бытия» (бувають щасливі люди, що з цією свіжістю сприймання живуть увесь вік), — і далі жодної рефлексії, жодного аналізу: а чому саме, мовляв, хвилює? «Простудируй-ка» і т. д.

Не переслухаю ніколи
Шехерезадних казок! ⁵³

Багато світу полонило поета, він ходить під його чарами, він його на рівні лади славить:

Зорити ніч і бути з вами ⁵⁴,
Холодно-росяні поля,
І слухать, як гуде з нестями
І стугонять вночі земля...

Як в темряві усе завмерло!
Хрускій на серці стигне лід,
І з неба падають, мов перли,
Огненні сльози Персеїд ⁵⁵.

Або ще:

Над баштапами сонні осі ⁵⁶,
Замовкли коники в стерні,
І ледве чуть, як в гущині
Тече червоноките просо.

І дві копії — плече в плече —
Над нею тужать, злотомистрі,
І літо бабине в повітрі
Комусь на смерть кошулю тче.

Словом, виходить ніби так: Плужник — поет ліричної сповіді, Драй-Хмара — співець споглядання (хай також ліричного). Один мучиться чужими і власними муками і їх аналізує, другий тішиться з того, що «за магалою мріє млин, немов приколотий метелик» ⁵⁷, що «засинив волохатий сов ярк» ⁵⁸, і діти, йдучи до гаю, перегукуються: «ти чув, як свищуть бабаки» ⁵⁹, «а вчора дикий голуб прилетів» ⁶⁰ і т. д.

А проте я маю спокусу зіставити ці дві книжки:

Був там гроз кривавий подих ⁶¹,
Доц топив людей, звірят,
Та із нурт, із темноводих
Вирнув новий Арарат ⁶²...

Вітер, вітер з хмарних кубків...
Став ковчег посеред гір,
І, як Ной ⁶³, я жду голубки:
Хочу вийти на простір!

Хіба тут не відчувається те саме віщування нового дня, що і в Плужникових словах про «всесвітню Мекку»? І хіба поезія «я полюбив її на п'яту, голодну весну» ⁶⁴ не показує, що зовсім-таки не Увар Іванович з Драй-Хмари і що його ясність та бадьорість теж перейшли через «горнило испытаний»?

Справді: за інтересних часів ми живемо, і проспати нам, що саме «хочемо вийти на простір», саме розкрили очі на світ, — не доводиться.

ВИХОВУЙМО В СОБІ НОВУ ЛЮДИНУ

Моє слово розпадається на три пункти. Пункт перший. Коли ми говоримо про засвоєння культурної спадщини, коли ми говоримо про ближче єднання й обмін цінностями між тими національностями, які в нас живуть і працюють, то ми повинні не випускати з поля свого зору того працівника літератури, який увесь час у нас чомусь стоїть на задньому плані, вважається за якогось приймака. Я говорю про художнього перекладача, про художній переклад. Треба, товариші, звернути серйозну увагу на цю справу і треба допомогти перекладачеві.

Товариші, хоч я зарікався у своєму слові говорити про критиків, але я не можу утриматись, щоб не сказати, що критики мало приділяли уваги якраз цій ділянці. Візьмемо хоч би мою книгу «Французькі класики 17 сторіччя»¹. Ця книга дає картину цілої доби. Дає уявлення про цілу літературну школу, такої книги не має, приміром, російська перекладна література. Ця книга — це подія. Я вважаю, що коли ця книга погано перекладена, то треба перекладача і видавництво, яке видало її, вилаяти, коли ж ця книга гарно перекладена, то треба було б дати серйозний аналіз перекладу, але нічого не говорити про цю книгу — це гріх неприпущений.

Отже, більше уваги до перекладів художнього слова. Це перший пункт.

Пункт другий — це скромна полеміка з т. Куликом² щодо його деякого, мені здається, нахилу усталити ієрархію в літературних жанрах і стилях. Може, я трохи анархічно мислю, але мені здається, що хороші вірші все ж таки кращі за погану драму. Розуміється, це вірно, що драма зараз найактуальніший, може, жанр у мистецтві, але я боюсь, що вузькими рецептами на певний жанр і стиль ми себе можемо не збагатити, а збіднитися.

І третій пункт, для мене найдорожчий. Дозвольте його почати автоцитатою. Це маленький віршик мій, уже надрукований, але ще не вийшов з друку — «Нове життя нового прагне слова». Цей вірш мій говорять про боротьбу в свідомості письменника, який усім серцем прагне брати участь у творчому нашому прекрасному майбутньому і разом з тим ще заховав багато старих переживань, відгуків старої естетики, вже загнилої, того старого, що не годиться для оформлення нових думок. І, розуміється, мав рацію т. Кулик у своїй промові, в якій про мої вірші згадав, що тут є розрив між формою та змістом, що, мовляв, думкою я сягаю далі, а техніка відстає. Прочитавши отой самий віршик³, надрукований у «Комсомольці України»⁴, я побачив у ньому й інший огріх. Починається цей вірш порівнянням старого світу, світу буржуазного, з біблейським Іоном⁵, що сидить на гноївниці. Нам, людям старшого (я не хочу сказати старого) покоління, цей образ мимоволі відомий. Але що скаже про нього мій син? От учора я чув таку розмову з малою дівчинкою: вона запитусь, що таке архієрей? Їй сказали, що це були такі «конфетки». Справді, дуже обережно оцими біблейськими образами користуватись треба, а може, краще і не користуватись ними: навряд чи до культурного того надбання минулих років, що ми маємо засвоювати, належить Біблія. Отже, звертаю слово до всіх тих, хто так, як я, прагнуть бути робітниками, ковалями нового, прекрасного, комуністичного майбутнього. До них і до себе звертаю я слово: «Товариші, виховуймо в собі пову людину!»

ВСІ МИ СВІДОМІ СВОЄІ МЕТИ

Торік в своєму виступі на доповідь голови оргкомітету Спілки радянських письменників України тов. І. Кулика в Київському домі літератури я висловив певність, що постанова ЦК ВКП(б) з 23 квітня 1932 р. розкриває широкі перспективи для зростання нової, справді радянської літератури, на твердий ґрунт ставить тих, що досі блукали, хиталися, шукали, падали, підводились, тих, хто суб'єктивно хотів іти в ногу з нашою добою, з визвольником людства — пролетаріатом, але іноді збивався з темпу.

Останній рік перейшов у безнастанній ідеологічній боротьбі, в рішучих боях з недобитками всякого гатунку націоналізму та контрреволюції. І ця боротьба, ці бої дали нам не малі наслідки. Звісно, не слід «спочивати на лаврах», але варто й слід без фальшивої скромності оглянутись на пройдений шлях.

Я не помилюся. На столі моему лежить свіжовидрукована книжка моїх поезій «Знак терезів». Не моє діло її цінувати, але моє право сказати, що між нею й попередніми моїми книжками — величезна ідеологічна й тематична дистанція, що цю книжку написати поміг мені дорогою вказ, поставлений партією. Це дрібний приклад, один з мільйонів, але він ілюструє мою думку. Я працюю і як перекладач, і як стилістичний редактор, і як поет. Крім збірки поезій, я викінчив восени велику віршовану повість «Марина»¹, першу частину задуманої трилогії про боротьбу за визволення жінки на тлі боротьби за визволення трудящих мас, — і радісно здумати, що таких, як я, багато, що всі ми свідомі своєї мети. Мета ця — створити справжню, велику літературу великої доби, великого класу.

БАДЬОРИЙ ВІТЕР

23 квітня 1932 року — історична дата не тільки в літературі, а й у громадському житті. Не тільки в громадському, а й в особистому житті кожного письменника, що заслуговує на почесне ім'я радянського чи щиро прагне його заслужити. Лірично кажучи, це один із тих моментів, що окриляють, що скеровують свідомість, що примушують напружити творчі мускули.

Отже — про себе: в мені, одиниці, відбився той самий процес, якому підвладні сотні письменників, що слугують мільйонам трудящих.

Це він, отой квітень торішній, поміг мені восени здати збірку «Знак терезів», таку далеку від збірок попередніх (і по-хорошому, здається мені, далеку), це бадьорий вітер навів мені гнівне закінчення «Марини», він стелить передо мною дорогу, де на верстових стовпах написано: дорога в сонячну країну комуністичного суспільства; його проміння огріває мене в теперішній роботі, про яку, проте, змовчу: не хвались, ідучи на рать.

А тепер про нову величезної ваги подію, до якої лаштуємось: про письменницький з'їзд. На літературній Шипці не все ж іще гаразд¹. Є рештки групівщини, никають посірілі постаті класових ворогів, у дружню одіж одягнених, не викристалізовано форм нових творчих угруповань, не утворено в літературі достатньою мірою серйозної громадськості, радянської атмосфери, шкутильгає письменницька техніка, не завжди гаразд із матеріальним забезпеченням письменників е. с., е. с.*

* Скорочене «et cetera, et cetera», що означає: і так далі, і так далі (лат.). — Ред.

ПІСЛЯ З'ЇЗДУ

Три речі найбільше враження справили на мене під час з'їзду. Перша — це почуття теплого, кривого зв'язку між радянським письменником і радянським читачем. По-за самотності, така природна для поета в буржуазній країні, абсолютно неможлива для поета країни радянської. Скажу щиро, — аж страшно стає, коли здумати про ту ненастанну увагу, з якою прикуті до літератури мільйони читацьких очей. Але це — хороший, творчий страх, це — страх, що веде на верховини. Цей страх зветься: почуття відповідальності.

Друге й незабутнє враження полишили в мені ті люди від верстата, від плуга, з лав Червоної Армії, з героїчної полярної експедиції, з велетенських новобудов, що вже з самою появою на з'їзді потрясли серця і з повним правом могли сказати: Ми — сіль радянської землі, ми ті «позитивні герої», які у багатьох вас, письменників, виходять так блідо й схематично, а ми ж, погляньте — ми живі, ми гарячі, ми нітрохи не іконописні, ми творимо, ми боремось, ми страждаємо, ми помиляємось, ми любимо, ми ненавидимо. Дивіться і вчіться!

Третє — налагодження постійного зв'язку, постійного обміну культурними цінностями між народами СРСР. Я особисто під час з'їзду зав'язав приятні стосунки з рядом російських, білоруських, вірменських, грузинських поетів і думаю, що ці зв'язки позитивно відіб'ються на моїй літературній роботі — не тільки тим, що я в міру сил перекладатиму кращі зразки поезії братніх народів, а й тим, що я збагачу свій творчий досвід. Думаю, що це збагачення творчого досвіду позначиться вже й на тій збірці поезій, яку я маю незабаром подати видавництву «Радянська література»¹.

ПРО ПОЕЗІЮ

Наші письменницькі з'їзди — це з'їзди підбивання підсумків, з'їзди підрахунку реальних сил, з'їзди, що накреслюють перспективи на майбутнє.

Ми, радянські письменники України, зокрема поети, маємо чим похвалитися. Річ не тільки в тому, що ми можемо подати поважний список хороших книжок. Головне в тому, що ми виховуємо молоді пагінки дійсно талановитої молоді, синів і дочок нашої соціалістичної батьківщини, бійців-поетів, що не знають професійної замкненості, тематичної обмеженості, поетичної «вузьколюбості». Виховуємо нового типу поета, отже, й справді творимо нову поезію.

Тепер іде не про механічне відгукування на події дня, а про те, що і окремі події дня, і увесь потік нашого будівництва, нашої боротьби стали (чи у декого стають) основною частиною мислення, основною частиною істоти. Радянський поет — це не той поет, що пише на «радянську тему», а той, що живе й дихає радянською дійсністю і не може жити й творити поза нею. Радянський поет — це перш за все активний радянський громадянин.

Звичайно, все це не просто; складні, а в декого й болючі процеси відбуваються на цім шляху — шляху витворення в собі нової людини, отже, й нового поета.

А чи маємо ми на цьому заспокоїтися? Розуміється, ні. Безліч круг нас неоспіваних тем, безліч невикористаних фарб і тонів — треба ці теми брати, треба цих тонів і фарб шукати, треба шукати, гаразд засвоївши культурну спадщину, але по-творчому перебудувавши її.

Хай живе творче горіння будівників соціалістичної Батьківщини!

ТВОРЧА, МУЖНЯ, РАДІСНА, ДИСЦИПЛІНОВАНА, ВІЛЬНА

«Глобус» у своїй анкеті¹ висловлює надію, що кожен автор із тих, до кого він звертається, опрацює образ позитивного героя. Очевидно, ця надія стосується й до мене. Позитивний герой нашої доби! Я боюсь-таки, що не всякого пера на це вистачить. Як лірик я всіма творчими силами намагаюсь дати образ нашої доби, — її вогняно-животворне дихання, що всіх нас, рядянських прозаїків, драматургів, поетів овіває. Як епік (а я маю деяку претензію і на епічні твори) я обмислюю одну більшу річ (можливо — якимись питками пов'язану з віршованою повістю «Марина»), де має виступити саме конкретний позитивний тип сучасності; патяки на нього є вже і в моїй ліриці, частково публікованій (напр., поезія «Голова сільради»). А втім, щодо всяких творчих планів, то я стою на позиції: не «хвались еще заране»²; отже, чим менше говоритиму про свою майбутню продукцію, тим краще.

Одна з основних рис нової людини — це її різносторонність, це гармонія волі з інтелектом, фізичного розвитку з розумовим, естетичних нахилів з практичною працею і т. д. Візьміть, наприклад, постать Криленка³, який з величезною політично-громадською роботою поєднує пристрасть до мандрівок, до альпінізму, до полювання. Згадайте Ілліча — прекрасного плавця, завзятого мисливця, палкого шахіста — і все це поруч тої гігантської розумово-вольової діяльності, яка різко повернула стерно світової історії! Та гляньте й на рядового учня десятирічки — майбутнього інженера чи лінгвіста, а разом і спортсмена, і фізкультурника, послухайте, як токар або слюсар критикує в театрі вашу п'єсу... З цього боку мені жаль, що улюбленець наш — Платон Кречет — аж дивується на пропозицію Береста⁴ проїхатись до лісу і цілком тратиться перед улюбленою дівчиною... Це

ще — односторонність людей старого світу, учених-диваків, жюльєрнівських паганелів⁵...

Недавно я з групою товаришів був у гостях в авіа-містечку. Там виступали — з обвітряними в польотах, здоровими, квітучими обличчями — свої поети, і зовсім непогані. Вони оспівували героїку боротьби із стихіями, і ясно було, що й на героїку класової боротьби ці люди ніяк не менше здатні; вони оспівували подвиг штурмана Єренкова і льотчика Високоса⁶ — і ми, письменники-професіонали, радісно переглядалися. А самі Єренков та Високос уже звичайною, зовсім простою мовою розповідали нам про свій вчинок — і, може, ще більше, ніж у віршах, було поезії в їхній прозі! Ні! Не думаю, щоб хтось із радянських письменників, достойних цього імені, міг сказати, що у нас мало є «натури» для змалювання позитивного героя нашого часу. Але саме височінь цієї «натури», саме потреба знайти нові тони, нові засоби для віддання її на папері, становлять великі труднощі. Проте скажу під секретом: я таки сподіваюсь подати читачеві прекрасну людину наших днів такою, як я собі мислю: опромінену пафосом творчості, мужню, радісну, пружну, молоду, дисципліновану і тому вільну.

КРИТИК ДОЛЖЕН ЗНАТЬ И ЛЮБИТЬ ЛИТЕРАТУРУ

Мне кажется, что прямой зависимости между художественной литературой и критикой не бывает. Это — зависимость очень сложная и обоюдная. Во всяком случае думать, будто хорошая критика может породить хорошую литературу, а тем более полагать, что критика — учитель художника, указывающий ему правильные пути, — это все равно, что утверждать, будто лингвисты, изучающие законы живого языка, могут этому языку диктовать какие-то свои законы. Вот почему я, всецело признавая огромную общественную роль критики, считаю, что вряд ли может тот или иной автор кокетство указывать, что ему дала критика в его художественной работе (не говоря здесь о роли критики в выработке мировоззрения).

Во всяком случае о себе скажу одно: мне как поэту наша украинская критика дала мало.

Что касается оценки нашей современной критики, то предупреждаю, что я — судья малокомпетентный: некоторый горький опыт привил мне дурную привычку оставлять иные критические статьи неразрезанными. Горький опыт этот заключается главным образом в том, что в тех статьях, хотя бы и обо мне, которые мне приходилось читать, не раз, к сожалению, находил я черты, вряд ли идущие серьезному слову критика. Если для того, чтобы доказать, будто я воспеваю одиночество, критик цитирует:

А серце так: ти ж той листок єдиний¹
На гілці всеземної деревини,
Ти ж тільки частка, лінія одна! —

и не приводит дальнейших строк:

Зумій же чуть, як переходять соки
Крізь дерево плодоче і високе,
Спізнай, яка у цілім глибина! —

то могу ли я быть высокого мнения о добросовестности критика? Если другой критик делает реверанс в сторону моих «формальных достижений» и благосклонно называет «образцовый триолет и чудный венок сонетов»², а у меня нет ни одного триолета и ни одного венка сонетов, то я, кажется, имею право сомневаться в высоких познаниях критика в области литературы. А ведь приведенные примеры — не исключение; они, увы, типичны.

Да, критик должен з н а т ь литературу, он должен ее любить, он должен помнить, что общественная роль его не как учителя писателей, не как присяжного хвалителя или ругателя, а как вооруженного знаниями читателя, который рассказывает перед читательской (и писательской) массой социальную сущность литературного явления и художественные, с этой сущностью неразрывно связанные черты его, — что роль эта велика, почетна, трудна и ответственна. Этим подчеркнутым словом я позволю себе кончить.

ПРО НАТХНЕННЯ

Натхнення — слово архаїчне, як архаїчний і вислів «сонце сходить і заходить», як архаїчна в своїх первісних значеннях і вся основна товща нашої мови. Важливе те, в якому розумінні ми те чи інше слово вживаємо. Отож іще Пушкін писав: «Вдохновение есть ¹ расположение души к живейшему принятию впечатлений и соображению понятий, следственно и объяснению оных. Вдохновение пужно в геометрии, как и в поэзии». Коли розуміти натхнення як такий щасливий стан організму, при якому робота особливо добре ладиться, то хіба, справді, могли без натхнення працювати наші стахановці, наші п'ятисотенниці, хіба не слово натхнення проситься на язик, коли дивися на грандіозні перемоги наших інженерів, наших робітників, наших комбайнерів, наших трактористів, наших учених.

Ми, радянські поети, давно відкинули такі слова, як «священный огонь», у їх містико-релігійному значенні. Але ми повинні дбати про те, щоб творче полум'я горіло в нас якнайясніше. Для цього треба вміти організувати свою роботу, своє життя. Ми повинні жадібними устами пити з того бездоганного джерела натхнення, що зветься радянською дійсністю. Отже — напередодні української поетичної наради і пленуму СРП — дозвольте, серед інших побажань, побажати вам, товариші поети, ще більшого, ще вищого натхнення у нашій радісній роботі.

ПЕРЕД ПОЕТИЧНОЮ НАРАДОЮ

Я сиджу при письмовому столі. Рядки лягають на напір, креслені, перекреслені, любовно калічені рядки. За вікном ніч і людські вогні. Людські вогні, вогні нашої країни. Це гріє мене, я відчуваю, що між тими вогнями і мною є якийсь нерозривний зв'язок, якісь невидимі гарячі струми; вони, ці струми, проходять по моєму тілу, стікають у мої пальці і виливаються там, у тих кривулястих, хапливих і терпеливих рядках. Не аздрю тому поетові, хто не відчуває своєї спорідненості з людськими вогнями, з людьми своєї країни, із своєю країною, з її могутим зростанням. Холодно йому.

А коли — в глуху ніч, у тиші, відлічуваній цоканням годинника та прорізуваній іноді криком паровоза або автомобільним ріжком — устаєш, випростуєш спину і дивишся на списаний аркуш, який здається тобі чимось виключеним, хочеться думати про тих, для кого ти писав. Звук хоче відзвук. І перший відзвук, якого хоче поет, — це слово тих людей, що так само, як він, на неоглядних просторах радянської землі, в нічній тиші, сидять при письмових столах, мучені тою самою радісною мукою: жадобою створити пісню, цієї радянської землі достойну.

У нас ще мало цієї робочої товариської атмосфери, дружніх взаємин, критики, ми в цьому розумінні — відстала ділянка. І це одна з причин — одна, розуміється, а не єдина — що ми ще часто, при найкращих намірах, даємо в своїй продукції великий процент браку. За брак треба бити — бити з любов'ю, бити з вірою в плодотворні наслідки, — але бити треба, пам'ятаючи, що кожна вдала деталь, яку ми робимо, посуває вперед соціалістичне будівництво, а кожна невдала — затримує його. Як і у всякій виробництві. Але ж та сама недостатність робочої атмосфери, взаємної критики спричиняється іноді й до замовчування того, що треба підтримувати, ogrівати, ви-

рошувати. Іноді досить холодного вітерця офіційності в ставленні до молодого, ще неопереженого поета, щоб він зіщулювся, щоб він заліз у свою шкаралущу, щоб він відчув себе самотнім. А це не тільки страшне відчуття, це відчуття, неприпустенне в Радянському Союзі.

Як же мені не вітати скликання української поетичної наради? Це ж має бути вимін голосів між поетами, критиками, радянським суспільством, партійними робітниками у тім дорогім для всіх нас ділі: як створити пісню, гідну вашої землі. Великі й невідкладні питання на цій нараді мають постати — питання про метод соціалістичного реалізму в поезії, зокрема в ліриці, про велике епічне полотно, про роль фольклору в поетичній практиці, про віршову культуру і т. д. І кожне питання, яке там виникне, буде великим і невідкладним. Нема і не може бути дрібниць там, де мова йде про любов до своєї праці, до своєї землі, до найбільшої в світі справи — справи Леніна.

ДУМКИ ДО ПОЕТИЧНОЇ НАРАДИ

Я чекаю чималих наслідків од поетичної наради, яка тепер починається. Це може про себе сказати, мабуть, кожен з учасників її. Моїх слів не треба розуміти так, що от, мовляв, у результаті наради дощем посиплються високоякісні поетичні твори, на кілька щаблів угору підскочить віршова культура, розв'яжуться всі наболілі питання і т. д.

Ні! Я хочу сказати, що зустріч людей, об'єднаних спільною метою — жаждою творити поезію, гідну нашої доби і нашої країни, — зустріч людей, що мучаться однаковими творчими муками і радіють однаковою радістю творчих досягнень, зустріч поетів кількох поколінь, що відчують себе молодими, бо молода прекрасною молодістю більшовицька земля, — ця зустріч не може не бути корисною для нас.

Певні настанови в художній роботі будуть, очевидно, вироблені нарадою, а коли ті чи інші питання і не будуть остаточно розв'язані, то добре вже й те, що вони будуть ясно і недвозначно поставлені.

Мене особисто найбільше цікавлять проблеми великого епічного твору та змалювання психології нової людини; цікавлять і моменти поетичної технології (зовсім не дріб'язкові!). І я думаю, що коли мені пощастить довести до краю поему, над якою я працюю тепер, то якоюсь мірою допоможе мені в цьому нинішня нарада.

ЗА ОРГАНИЧНУЮ ФОРМУ СТИХА

Мы все любим наше замечательное ремесло, которым мы служим великому социалистическому обществу. Споры наши и возникают, конечно, на почве этой любви к своему делу. Споры наши не могут не быть плодотворными.

Но мне кажется, что они были бы еще плодотворнее, если бы мы уделяли больше внимания конкретным, па-сущным вопросам нашей работы. Вопрос о форме, например, далеко немаловажный, далеко неформальный вопрос. Интересоваться формой, думать и мыслить о ней — это одна из сторон моей любви к работе. Без этой любви к своей работе немислимы были бы ни Стаханов¹, ни Мария Демченко², ни вся великолепная фаланга героев труда.

Меня упрекают в излишней пристрастности к классическим формам стиха³. Упрекать поэтов в том, что они пишут таким, а не другим метром, пользуются такой, а не другой строфикой — это все равно, что ставить человеку в вину очертания его носа или цвет его волос. Это, конечно, верно только при том условии, если у поэта данная форма органична.

Александр Безыменский⁴ как-то в разговоре со мной удивился моему мнению, что на современные темы можно писать сонеты.

Сонеты Безыменского — такое сочетание звучало бы странно, потому что мы знаем голос этого большого мастера. У него иные напевы и свои темпы.

Но если сонет Рыльского честно служит нашему общему делу, делу создания большой советской литературы, почему ему не существовать?

Запрещать канонические формы стиха это значит, в конце концов, делать каноническими какие-то иные формы. Это догматизм наизнанку.

Громадна мощь стиха Маяковского не потому, что он написан на бумаге уступами, лестничками, а потому, что он звонок и крепок, как сталь, потому, что в нем звучит голос Маяковского.

Не случайно ведь тончайший поэт Асеев⁵, на вопрос молодого поэта, какую ему избрать стихотворную строку, строку Маяковского или строку Пушкина, дал мудрый совет — пользоваться той формой, в которую естественно укладывается его мысль.

Замечающееся в последние годы у ряда русских, украинских, да, вероятно, и у других национальных поэтов, культивирование метрической строки — явление, мимо которого нельзя пройти. Прав, однако, т. Тихонов, который на призыв Корнея Чуковского к железной дисциплине строки сказал⁶, что это слишком обще, что этот вопрос следует ставить гораздо более конкретно, что не следует все-таки под дисциплиной стиха понимать возвращение к привычным Чуковскому формам, к которым он явно зовет.

Органичная форма, форма, в которой данный поэт лучше всего выявляет себя, — вот что нам нужно.

ПОЭЗИЯ НАШИХ ДНЕЙ

Ночь подходит тихими шагами; обманчивые облака расплываются на раскаленном дневным зноем небе; жемчужный смех звучит вдали загадочно и — понятно. Я сижу и думаю. Думаю о том трудном и заманчивом задании, которое поставлено передо мною: высказать свои мысли об украинской поэзии наших дней.

Для меня нет сомнения в том, что в многоголосом хоре поэзии Советского Союза наша поэзия имеет свой тембр, свою ярко очерченную мелодию, свой характер.

С радостью вспоминаю здесь имена моих товарищей — Тычины, Бажана¹, Первомайского², Кулика, Усенко³, Семенко⁴, Сосюры⁵, Терещенко⁶, Головановского⁷ и многих других; с радостью думаю о ряде книжек молодых поэтов, о своеобразных лицах Герасименко⁸, Малышко⁹, Выргана¹⁰... Подлинно новые слова сказали эти люди на том языке, на котором так прекрасно говорили когда-то Шевченко, Франко, Леся Украинка...

Отрадно думать, что многие товарищи работают над подготовкой пушкинского юбилейного издания на украинском языке, что Николай Платонович Бажан с настоящим увлечением и постоянной серьезностью мастера трудится над великолепной эпопеей Руставели¹¹, что такие мастера, как Ушаков¹², Квитко¹³, Гофштейн¹⁴, посвящают свой творческий труд ознакомлению русского и еврейского читателя с нашей поэзией... И все же...

И все же новую землю, новых людей видим мы вокруг себя. Фауст, Прометей, Антигона, Джульетта — прекрасные, незабываемые, бессмертные образы, — но их для нас мало. Нового борца, новую любовь, новую женщину, нового искателя научной истины видим мы в нашей жизни, и их должны отобразить наша проза, наша драматургия, наша поэзия.

Любить, ненавидеть, гневаться, прощать — да, все это свойственно и человеку нашей страны, нашей эпохи. Но — по-иному.

Великих обобщений ждет читатель от нас, поэтов. Эпопея, какой не знает мир, достойна революции, какой мир не видал. Мы даем песни, — хорошо. Но мы должны дать и поэмы. Поэмы не только по названию, не только по количеству строк, но и по широте охвата. Мы широко черпаем из сокровищницы народного творчества, — прекрасно; но мы должны добиться того, чтобы наши произведения стали воистину народными... Примитивизация, упрощенство — отнюдь не тот путь, который для этого пригоден.

Поэма Бажана о Кирове¹⁵, работа Тычины над широким историческим полотном заставляют биться наши сердца в радости ожидания.

Мне кажется, что в той стране, которая горит такой напряженной творческой жизнью, не может не запылать заря прекрасной поэзии.

Труд, пристальное изучение мира и сокровищ мировой поэзии, смелость и уважение к величайшему критику — народу, — вот наш путь, друзья поэты!

З ПРОМОВИ НА ЗБОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ м. КИЄВА 27 березня 1937 року

Багато ми приділяємо уваги побутовим дрібницям, а може, й не дрібницям, побутовим стосункам, і мало ми все-таки на цих зборах, що мають однією із своїх тем нашу підготовку до ХХ-річчя Жовтня,— мало ми говоримо про творчі проблеми і конкретно про нашу роботу, мало у нас чувається віяння великого слова «дружба». Нема у нас в достатній кількості цієї творчої дружби.

Всі ми — члени і кандидати Спільки письменників — мало знаємо і мало цікавимося один одним. Це факт. Хто, наприклад, із нас намагається ознайомитися з тією річчю, яка за багатьма ознаками має бути великою подією в нашій літературі,— з новою поемою Павла Григоровича Тичини? ¹ Хто з нас зацікавився допомогти, скажімо, порадити тому поету, в якого була якась творча криза і який, нарешті, написав велику — за кількістю рядків — поему «Німеччина»? Взагалі ніби забули, що є такий поет Семенко. Забувають, що є така одиниця у нас. Хто з нас по-справжньому цікавиться Герасименком, про якого говорив т. Бакал і в якого, безперечно, завелася червоточина в творчості ², але й, може, можна було цю червоточину раніше вирізати, а не викидати поета із Спільки? Це найлегший крок, але на це треба йти тільки тоді, коли справа уже безнадійна. Потрібно більше уваги один до одного, більше теплоти, більше дружби і менше розподілу на ранги.

Мене особливо дивує, що навіть самі письменники з цієї трибуни говорять про те, що є письменники середні, вищі і маленькі. Не нам і не звідси про це говорити. Читач про це скаже. А цей поділ на ранги безперечно різко позначається. Коли людина маловідома, скажімо, ім'я якоесь маловідоме, то і критики побоюються говорити. Разючий приклад: вийшов двотомник перекладів Пушкіна ³. Професор Білецький ⁴, серйозний і вдумливий критик,

пише про цей двотомник статтю, друкує її в газеті і зовсім обминає один з найбільших творів Пушкіна — «Борис Годунов», очевидно, тому, що там ім'я перекладача мало йому говорити. А по-моєму, треба було сказати: подобається переклад — сказати, не подобається — теж треба сказати. Не можна замовчувати роботу тільки тому, що це маловідоме в літературі чи маловідоме автору статті ім'я.

З чим я йду до ХХ-річчя Жовтня? Я гадаю, що коли б я тільки з одним перекладом «Євгенія Онегіна» йшов, то і то я був би вправі вважати, що зробив роботу не малу. Але я йду до ХХ-річчя ще з перекладом вольтерівської «Орлеанської діви», ершовського «Конька-Горбунка»⁵, метерлінківської «Синьої птиці»⁶, новою редакцією опери «Тарас Бульба», новою оперою «Щорс», новою книгою «Літо», з новою (гадаю, що закінчу її) поемою «Любов» і з участю в колективній поемі «Іван Голота»⁷. І я повинен гордо сказати, що до ХХ-річчя Жовтня я йду не тільки з дрібними помилками, але й з великим доробком.

МАЛО ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ. ВИЩЕ ЯКІСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО МАТЕРІАЛУ

Газета «Більшовик» має основні якості, потрібні для вечірньої газети: гнучкість, рухомість, чимало інформації, жвавості у відгукуванні на життєві події.

Хотілося б, проте, більшої глибини у висвітлюванні цих подій. Враження певної диспропорції справляють іноді шпальти, присвячені спортові, шахам тощо в порівнянні зі шпальтами, де річ іде про справи — незрівнянно більшої ваги.

Належну увагу приділяє газета мистецтву, зокрема театрові. Щодо художньої літератури, то хотілось би бачити, хоч часом ґрунтовні критичні статті чи хоч би рецензії на поточну літературу — оригінальну і перекладну. Хотілось би бачити більше літературно-художнього матеріалу високої якості.

З ПРОМОВИ НА ЗБОРАХ КИЇВСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

4 серпня 1937 року

Товариші, сьогодні тут багато разів повторювалося слово «критика». Говорилося, що немає у нас критики або не на достойній височині стоїть критика і т. ін. В основному це вірно. Література наша, безперечно, відстає від життя, це факт наявний. Відстає, на мою думку, наша критика в такій же мірі від літератури. Але я боюсь усе-таки, що більшість людей, які це слово — «критика» — сьогодні промовляли, вкладають у нього тільки той зміст, який іде від слова «крить».

Я гадаю, що завдання критики ширше, ніж критикувати, що завдання критики розкривати, що завдання критики не тільки плямувати, знищувати, а також — позитивні явища потувати, підтримувати. Не критикою від слова «крить» були статті Белінського¹ про Пушкіна і Добролюбова² про Островського³.

У нашій радянській українській літературі, попри всі її недоліки, як і взагалі в літературі народів СРСР, є такі риси нової доби, нової формації людства, яких не було в попередній літературі і для яких надто мало поверхової критики або «вільних» домислів.

Кожний з тих, що виступили вчора, сьогодні з цієї трибуни, говорив про себе, про свою роботу. Звичайно, і я говоритиму про себе. Почну із взаємовідносин своїх з критикою.

Учора тов. Савченко сказав приблизно таку фразу, що вороги народу — щупаки і коваленки — держали довгий час під дулом таких письменників, як Бажан, Яновський⁴, Рильський, не давали їм творити в той час, як ці люди переживали творчу кризу. З цієї фрази тов. Савченка залишається враження надто ідилічної картини. От, мовляв, був собі, скажімо, Рильський, його під дулом держали вороги народу, а то б він собі прекрасно писав і т. д. На жаль, справа стояла інакше. Адже били Риль-

ського не тільки вороги народу, а й чесні письменники, в тому числі й ви, тов. Савченко. А чи було варто бити? На мою думку, було варто. Хіба не було варто бити Рильського, коли він був членом неокласичної групи? Хіба не варто було його бити, коли він протиставляв «статичну» творчість творчості «динамічній»?⁵ Хіба не варто було його бити за те, що він хотів бути у споглядальному становищі, яке — ви це знаєте — звичайно, кінець кінцем, об'єктивно буває становищем людини, що служить певним класовим інтересам.

Так, об'єктивно говорячи, це, звичайно, була не служба трудовому народові: споглядальна «статична» творчість — незалежно від намірів автора — лила воду зовсім не на радянський млин.

Отже, для мене тепер ясно, що мої колишні «парнаські» тенденції були не тільки естетичні, а й ішли на пожиток ворогам народу, які хотіли використати в своїх брудних цілях одні моменти споглядальних настроїв.

Варто було бити Рильського і тоді, коли він, на мою думку, став у творчості в основному на правильний шлях, але в особистих знайомствах все ж таки не зміг знайти справжньої радянської дороги, справжніх життєвих, а не тільки літературних попутників.

Так чи так, коли я ставлю перед собою питання, що мені дали критики, то я зовсім чесно кажу: «Нічого!» І я певен, що й більшість письменників, які щиро поставлять перед собою це питання, погодяться, що дуже мало дали критики письменникам для того, щоб іти по правильному шляху.

Мушу все ж таки сказати, що я чимало дав хорошого радянській літературі. Єсть у мене така поема «Марина». Вона абсолютно ніякої оцінки не дістала собі в українській літературі.

Є в нас дві сили, які в правильне русло спрямовують нашу роботу. Перша сила — це ленінська партія, яка показує нам справжні шляхи, куди і як іти письменникам, коли вони хочуть бути справжніми синами радянської землі. І друга сила — це найбільший у всі віки критик — народ.

Хочу сказати про редагування наших творів. Мушу підкреслити одну негативну рису наших критиків і редакторів — це зайва причіпливість, це бажання будь-що-будь вбачати в письменникові неспійманого злочинця. У мене є в давньому вірші такий рядок: я прощаюся з

дівчиною, показую рукою на краєвид і кажу: «Гей, поля жовтіють і синіє небо!»⁶. Скільки людей редагували мою книжку вибраних творів, яка колись, до якихось роковин, але, мабуть, не до двадцятих роковин Жовтневої революції вийде! І не один редактор зазначив це сполучення кольорів — жовтий і синій. Жовто-блакитний прапор! Я запевняю всіх редакторів світу, що восени у нас на Україні поля бувають жовті, а небо синє. Складати оцінку творові не можна за випадковими ознаками, — треба брати його суть.

Я думаю, що буде добре, коли до редакторської роботи притягуватимуться літератори справжньої кваліфікації.

Наші збори не тільки взаємкритичні, але це збори і взаємодопомоги. Мені здається, що ці два гасла повинні стояти поруч. І коли ми закликаємо до пильності, ми разом з тим повинні закликати й до дружби. Пильність не виключає дружби, це одна з умов дружби.

Бажаю, товариші, щоб кожен із нас про свою подальшу працю міг сказати словами безсмертного Шевченка:

Ми просто йшли!⁷ У нас нема
Зерна неправди за собою.

ПОЕТ І ДРУГ

(До 20-річчя літературної діяльності
Володимира Сосюра)

Мені не раз доводилося виступати з Володимиром Сосюрою на літературних вечорах, виступати перед найрізноманітнішими слухачами, але щоразу справджувалось одне спостереження: Володимира Миколайовича, Володю, читачі передовсім люблять, люблять теплою, ніжною людською любов'ю. Інших шанують, іншими милуються, іншими захоплюються, — його саме люблять.

В чому секрет? Мені здається, — саме в тому, що він, поет, любить людей, любить життя, любить світ такою ж самою теплою й ніжною любов'ю.

Прочитайте хоч би знамените «Дитина поранила пальчик...» Вам одразу ясно, що в момент писання цієї поезії вся дума її творця зосереджена буда на почуттях отієї дитини, яка «поранила пальчик» і «дивиться так ніяково», що автор сам відчуває і фізичний біль, і піяковість, і самотність отого маляти. Можливо, навіть, що образ дитини в пораненим пальчиком — це якоюсь мірою проскія певних особистих переживань поета на художнє полотно...

В усякому разі, це так широ, що і читачеві на якусь хвилину стає боляче і тоскно... А відомо ж, що «заражать» — це за Толстим, основна риса мистецтва¹. І тому Сосюра — справжній митець, справжній художник.

Володимир Сосюра — в основному лірик, лірик, що доходить іноді до крайніх меж інтимності і суб'єктивності, лірик навіть у тих своїх речах, які він зве поемами, епопеями тощо. І разом з тим усі книжки його стаповлять, власне, одну поему, в них віддзеркалились і бурхливі дні громадянської війни, і прекрасні будні епохи будівництва, і всі шукання, іноді й блукання, людини нашого часу, і безсмертна віра в наш непогасний день.

Здатність Сосюри відгукнутись, як пушкінський поет, «эхом» на події дня², заслуговує великої уваги, показую-

чи, що поет не замкнувся в колі особистих переживань, що для нього особисте і громадське — це, власне, одне ціле. Таким ми знаємо і таким ми любимо ювіляра.

В час, коли я пишу ці рядки, тихі присмерки спадають на місто Миколаїв, люди — оті самі люди, про яких такі трепетні, гарячі слова вмів писати наш Володя, — веселими юрбами ходять по вулицях, де бризнула вже огнем електрика. І любо мені думати, що в дні свого творчого свята прочитає, може, поет і ці слова свого друга.

м. Миколаїв, 27 вересня 1940 р.

СПІВЕЦЬ

Горять світи, біжать світи¹
Музичною рікою.

П. Тичина

Музична ріка — найкраща характеристика для творчості нашого Павла Тичини.

Критики ламали свої — різної гостроти — списи над питанням: як розуміти музику в творчості поета? Чи йдеться про музикальність його віршів, чи про великі особисті симпатії Павла Григоровича до музики у властивому цього слова розумінні, чи про музичне спітосприймання? Не зважаючи на деяку туманність останнього терміна, я його охоче беру.

А проте думаю, що таки в музиці «як такій» — у «рокотаннях-риданнях бандур»², у конкретних звуках рояля, скрипки, кларнета, людського голосу, у Бетховені³, Римському-Корсакові⁴, в Леонтовичі⁵, в чудесній народній пісні — одно з головних джерел творчості Тичини. Недарма ж «Сонячними кларнетами» увійшов він у нашу поезію, недарма ж «сколивалось флейтами там, де сонце зайшло»⁶, недарма ж пад містом «велетенський рояль грав»⁷, недарма Пушкін названий «землі органом могутим»⁸, гаї обізвалися «арфами, арфами — золотими, голосними»⁹, всесвіт уявляється нашому поетові космічним оркестром¹⁰, один з його колишніх закидів до сучасників сформульований: «І ще в нас музики недосить»¹¹.

Я пригадую вечір, один із найкращих у моєму житті вечорів. Одна київська хорова студія збиралась на співанку. Ждали Тичини: він — прекрасний хоровий диригент, про що я радий тут нагадати, — він був головним керівником студії. І от він прийшов. Скинув з себе красивим жестом плащ. Може, то був і не плащ, а звичайне пальто, але мені, романтикові тоді, як і тепер романтикові, здалось, що то таки був саме плащ, із тих плащів, що носили Бетховен, Пушкін, Міцкевич. Плащ, овіяний бурями світу.

І зразу ж Павло Григорович узявся до роботи. Розчував хор якусь, коли не помиляюсь, річ Римського-Корсакова. І тоді я вперше побачив, якими огнями можуть і вміють грати очі нашого поета, яким він — втілення скромності і тихості — може бути впевненим і владним і як цій упевненості і владності коряться люди.

І тоді я зрозумів назавжди, що Тичина і пісня — брат і сестра, що коли багатьох поетів називаємо ми за графаретом «співцями», то для Павла Григоровича слово «співець» — найприродніший епітет.

І інший згадую вечір. Це було в Харкові, в готелі, де я сплывся. Павло Григорович прийшов до мене в гості і читав мені свіжонаписану свою річ: «Кожум'яку». Читав так, як він один уміє іноді читати, читав так, як грав покійний Скрябін¹²: обертопами, нюансами, товкими натяками, напівпомітними вібраціями, беручи слухача в полон...

І тоді я зрозумів назавжди, що Тичина і парод — син і батько, що громадянські мотиви в поезії Павла Григоровича — не щось продиктоване ззовні, а органічна в його поезії мелодія. Звідси й сучасник Гете, Григорій Сковорода¹³, який під пером Тичини став і нашим живим сучасником, звідси і подібна до благовісної радуги грізна шабля Котовського...

Я назвав оце ім'я — і третій вечір постав у моїй пам'яті, вечір, коли Павло Тичина читав мені і Миколі Бажанові прекрасний розділ із своєї «Шаблі Котовського». Про цю поему найперше слово хочеться сказати те, яке свого часу сказано про інші речі: кожен великий твір є разом з тим і новим жанром, новою формою. «Євгеній Онегін» — роман у віршах, жанр сам по собі майже невідомий до Пушкіна. Отак і з «Шаблею Котовського»: можна сперечатись про форму цієї поеми, про суміш гекзаметрів із прозою, але треба брати цей твір таким, яким він є. Бо це твір високого звучання, твір — кажу це впевнено і твердо — епохального значення.

А раз я тут написав слово «гекзаметр», то не можу не сказати і ще про одну рису поета Тичини. До нього, як постійний епітет і епітет безперечно вірний, прикладають слово новатор. Але ж яке це своєрідне новаторство — писати в канонічних формах, у терцинах, гекзаметрах, ронделях — писати так, що з першого звука ви чуєте: це саме Тичина! Так до нього не писав ніхто ні терцин, ні гекзаметрів, ні ронделів.

Отже, євангельський афоризм про старі міхи і нове вино підлягає суворій ревізії. Хороші старі міхи і нам можуть служити,— аби тільки вливалось у них таке міцне, таке чесне вино, як творчість того, кого ми з сердечною радістю називаємо своїм сучасником,— творчість Павла Тичини!

НЕЗЛОМНО-МОЛОДИЙ

Недавно довелось мені прочитати лист Павла Григоровича Тичини до одного юного поета. Вразили мене в тому листі і надзвичайна теплота, і сердечність тону, і та серйозність, з якою говорить Павло Григорович про хиби і досягнення початківця, і глибина міркувань його про поезію взагалі. Добре видно в тому листі, що це дозрілий майстер звертається до підмайстра, до учня, але обережно, з любов'ю, як і годиться старшому товаришеві звертатися до товариша молодшого. Так, мабуть, за тих часів, коли робив Павло Григорович перші свої літературні кроки, розмовляв із ним Михайло Коцюбинський.

І от, роздумуючи про стосунки Павла Тичини з молоддю, згадав я рядок із його «Сонячних кларнетів»:

Я хочу бути вічно-юним, незломно-молодим.

Тут і ключ до всієї творчості та діяльності Тичини. Через те ж то так по-дружньому розмовляє він з молоддю, що сам не тільки «хоче бути», а й є «вічно-юним, незломно-молодим». Недарма ж одно з улюблених слів нашого поета, слів, якими він хоче окреслити все гарне, все сильне і прекрасне — це слово «молодий».

Наше ж краво, рівне право — перше ув історії!
Добросовісне, ясновесне,
Незгасне, молоде, —
І таке ж воно прекрасне,
Як ніколи і віде.

Іменно слово «молоде» як найвищу похвалу прикладає поет до нашого радянського права, до Радянської Конституції. Сам «незломно-молодий», любить він молодь, любить молодість; піонерам, комсомольцям, бадьорим і здоровим тілом та душею дівчатам і юнакам нашої країни присвятив він багато своїх віршів.

А вірші ці — прекрасні. Прекрасні вони тим, що кожний новий рядок у Тичини — це шукання свіжого слова, що «незломно-молодий» поет скрізь і завжди прагне невторованих шляхів, незнаних обрїїв, а не повторює, як це часом буває з поетами, речей загальновідомих і тому малоцікавих, не переспівує ні інших співців, ні самого себе. Прекрасні вони тим, що в них завжди відчувається свій голос, свій ясний світогляд.

Колись так сказав Павло Григорович:

Іще в нас музики недосить...

Дуже цікаво прочитати підряд збірники Тичини і простежити, що саме музика є для нього втіленням краси світу, сили життя.

«Подивилась ясно — заспівали скрипки», — каже він про дівчину. Погляд її нагадує йому мелодійний спів скрипок.

І згучить вся земля, як орган,—
захоплено говорить він про могутність природи.

Арфами, арфами,
Золотими, голосними обізвалися гаї,
Самодавонними,—

так змальовує поет весну.

Таких прикладів можна навести дуже багато.

Є поети, для яких світ — це передовсім гра барв і ліній. Це, так би сказати, поети-живописці. І є поети, для яких світ — це передовсім звуки, пісні, музика. Це, так би сказати, поети-музиканти. Хоча Тичина має дуже гостре око і на фарби та лінії, але все-таки можна сміливо назвати його поетом-музикантом. Через те ж то пісні й думи його, в яких дуже ясно відчувається животворний вплив народної пісні, народної думи, — через те вони й такі мелодійні, через те так охоче пишуть до них музику наші композитори, і так охоче співає їх народ.

Прекрасні поезії Тичини. Найбільше ж прекрасні вони тим, що в них яскраво виявлена палка любов поета до радянської землі, що все, чим дихає, чим горить трудовий народ, дороге і близьке йому, що він своєю творчістю, як і своєю громадською діяльністю, бере безпосередню участь у великій справі боротьби за людське щастя.

Другові радянської молоді, «незломно-молодому» Павлові Тичині в день тридцятирічного ювілею літературної діяльності — слава!

ПРО ПОЕЗІЮ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО ¹

I

У листі до автора цих рядків Петро Карманський пише: «Моя творчість — це ілюстрація і відгомін життя Галичини за 50 років ². Яке було життя Галичини, таким було й моє життя: неволя, шукання виходу, помилки, падіння, вставання, сподівання, нові удари, депресія, песимізм і знову шукання — шукання сонця».

Не треба тут довго розводитись, яким справді було життя Західної України до її визволення 1939 року, — життя країни, що задихалася під подвійним гнітом — соціальним і національним, — життя країни нечуваних злиднів і нечуваної експлуатації, життя країни, де трагічно боролися із середовищем такі велетні, як Іван Франко і Василь Стефаник. І коли перший, могутній камеляр, силою свого незламного духу вирвався все-таки з розпачливої темряви, щоб гукнути про «щастя всіх», яке «прийде по наших аж кістках» ³, то пота болісного відчаю переходить через усю творчість другого:..

Отож, на тлі тієї тяжкої, безпросвітньої Галичини кінця XIX — перших десятиріч XX століття виросла постать сина вбогих міщан Петра Карманського. Своє життя в родині сам поет зове «неклом в мініатюрі» ⁴. Треба думати, що саме враження від цього «некла в мініатюрі» разом із враженням від околицьних явищ і породили в поезії Петра Карманського ненастанний звук песимістичної струни. Звісно, спричинились до того і літературні впливи, й особливості поетової вдачі. Але про це — далі.

«Шукання»... Це добре слово. Перечитуючи коротку автобіографію поета, ми справді бачимо: увесь час він чогось прагне, із сторони в сторону кидається, не вдовольняється, міняє дороги — шукає. То вчиться він у Львові — «віби студіює філософію», а разом і служить у бюро т-ва «Дністер», то опиняється в Римі, де вивчає богослов'я — і разом з тим, особливо по зустрічі з філософом

В. Лесевичем⁵, розчаровується цілком у релігії, то знову він, «викинутий з богослов'я», живе у Львові, заходить у ближчі стосунки з Франком, а поруч того вступає до гуртка тогочасних галицьких «модерністів» — «Молода муза», то вчителює в гімназії, то в часи громадянської війни їде до Києва, де бачить увесь жах скоропадщини⁶ і, душевно розбитий, утікає, то знову він у Римі, то переїздить раптом до Бразилії, де провадить боротьбу з попівством та різних мастей політичними іммігрантами, щоб, у тій боротьбі знемігшись, узяти собі кінець кінцем ділянку в диких бразильських хащах, вирубувати дерева, розводити каву... Нарешті — знову рідний край, пляхетською п'ятою топтаний, друкування політичних сатир під псевдонімом, бойкот поетової творчості з боку чужих і «своїх» «віпштелів», за висловом самого Петра Карманського. І весь час, крізь усе життя — тяжка і невдячна праця за ддя куска хліба.

«І приходить Червона Армія. Находжу сонце, якого шукав».

Так кінчає Карманський нотатки про своє життя.

II

Один з найвидатніших поетів старшого покоління на колишній Західній Україні, Петро Карманський здавна зажив собі слави непоправного песиміста. Цим песимізмом сильно вирізнявся він з-поміж товаришів.

А й справді: починає Карманський свою творчу діяльність книжкою «З теки самовбивця» (1899) — «поетичним романом на зразок Гете — «Страждання молодого Вертера», мовляв сам автор⁷. Сама вже назва книжки досить красномовна. Але не менш промовисті і титули подальших книжок: «Ой люлі, смутку», «Пливем... по морі тьми»... І словник маємо відповідний — на кожному кроці: смуток, сум, біль, туга, жаль, журба, рани, турбота, тривога, горе, тьма, сльози, самота, печаль, безсилля, тоска, мука, розлука...

Казатиму до вас великою журбою⁸,
Пекучим болем ран, захинових в душі,—

звертається поет до своїх читачів.

«Ридання» стрічаємо в нього й там, де, здавалось би, можна без них обійтись:

Ти спиш, моя кохана? Збудись! Задума ночі⁹,
І шепіт хвиль, і квіти — усе тобі співає.
Проснися, біла пташко! Розкрий солодкі очі,
І слухай! Край порога моя любов ридає.

Або ще приклад: описуючи прекрасний південний пейзаж і кінчаючи опис просвітленим, ясним акордом:

Довкола тихо: заснуло горе¹⁰.
Ходіть до мене, кохані друзи! —

поет, проте, в самому вірші пише:

Як саркофаги, сіріють скелі...

і далі:

А в морі хвиля чогось воркує
І вигравав сумні ноктюрни.

Доконче сумні!

Та й «урни», в якими Карманський порівнює в тій же поезії «дрімучі туї» — либонь, урни похоронні.

Чи знов-таки — кінцівка іншої поезії:

Так гарно, так тужно, так роже¹¹...

І найбільше, про що мріє поет на цьому етапі своєї творчості — етапі досить таки довгому, — це лише при-спати свій смуток:

Ой люді, люді, причапний смутку!¹²
Втомився легіт, вільщина спить.
На небі меркють сріблясті зорі,
Снуються тіні... Цить, смутку, цять!

Звідки це все? Поза? Ні, Карманський надто щирий для всякденного позування. Хвороба юності? Але «песимістичний» період у творчості Карманського не саму лише молодість його обіймає...

Уже сказано: ґрунт у Галичині кінця ХІХ — початку ХХ століття аж надто вдячний був для зростання на ньому поезії сумної, хмарної, розпачливої, і коли «Зів'яле листя» для Франка тільки епізод, — щоправда, дуже болючий, — то Карманському довелося не рік і не два «пливти по морю тьми», час від часу з розпукою скрикуючи: «Цить, смутку, цять...»

Треба мати на оці і особисту вдачу поета — м'яку, вразливу, з «нахилом до самотнього життя на лоні природи», з «мізантропією», «відчуванням якоїсь кривди»

(вислови самого Карманського), — і улюблені його книжки: поезії Леопарді¹³, Бодлера¹⁴, песимістичні сторінки Біблії.

На перших кроках говорить Карманський лише про власний, особистий біль. Але незабаром вплітаються в його рядки і мотиви болю громадянського:

...А по безкрайому роздоллі¹⁵
Кричать галки і кричуть круки:
«Ви чуєте? Народ в неволі!»

І звертається поет до земляків своїх (у поезії, яка, щоправда, має досить отруйний заголовок: «Дегенерати»);

А все таки люблю вас до одчаю,
Брати мої, замучені до краю!
(1908)

Коли поет розриває круг особистих страждань, щоб увійти в коло страждань народу, — це добрий знак. І добрий також знак, коли знаходить він собі нову зброю — сміх, нехай і гіркий, нехай і некучий. Цю зброю Карманський найшов і нагострив у період 1915—1930 року; з-під пера його почали видиватись такі вірші:

У молодості він кував¹⁶
Мізерні ритми й рими
І всіх філістрів побивав
Піснями пресумними.

У снах він бомби розкидав
І був космополітом
Та й по-геройськи воював
З отцем митрополітом.

Та блиск гроша його втішив,
Зробив раціоналістом:
Усі «хімери» залишив —
Зробився шовіністом.

І скоро він між нами став
Громадським прометеєм.
Тепер бонтон його з'єднав
З отцем архієреєм.

І крик воєнний проміняв
На дозволення грошима,
І все завзяття перелляв
У добру «бомбу пива»*.

* «Бомба пива» — кухоль пива.

І з оздоровленої сміхом душі виривається заклик до рідного народу: «Не вір брехні — а куй мечі¹⁷...» Правда, в ім'я чого саме «кувати мечі» — це ще не зовсім ясно для поета, але нам тут важливо підкреслити цю нову для нього бойову ноту. І дзвенить поруч неї інша, теж для Петра Карманського нова, — нота надії:

Вперед, товариші! Хай дикий ураган¹⁸
Підійме проти нас усю пекельну міць!
Та й у свободи край увійдем силоміць!

Знову-таки — це все дуже загальне, абстрактне, «свободи край» не має твердо окреслених берегів, але зрушення поета з давньої точки не підлягає сумніву.

І от —

«І приходить Червона Армія. Находжу сонце, якого шукав».

III

«До сонця». Так і назвав Карманський свою збірку вибраних поезій, у якій намагався сумлінно показати творчий свій шлях з усіма його збоченнями, ярами і проваллями.

Прийшла Червона Армія, принесла волю народам Західної України — і такими словами обізвався поет Петро Карманський:

Нехай святиться крик життя¹⁹
І воля мільонів!

Такими словами привітав він братів-визволителів:

Вітайте, довгождані гості,
Що сонце вносите в наш дім!²⁰

Сонце — те сонце, якого поет шукав протягом усього життя.

І нехай не все з написаного тепер Карманським, — а пише він нині багато, і сама ця його плідність свідчить про новий розквіт, про нову весну творцеву, — нехай не все, кажу, стоїть на однаковій художній рівні, але скрізь по теперішніх його сторінках розбрижане проміння життєрадісності, ствердження життя. Недурно і зветься одна з новіших його поезій — «Хвала життю».

Коли і в песимізмі, і в проблисках надій, і в закликах «до боротьби» колишнього Карманського бачили ми бага-

то туману, багато загальників, багато абстракції, то нині з дня на день усе конкретнішою, усе ближчою до життя стає його поезія. Недарма ж виникають тепер на його сторінках такі гарячі, всім знайомі імена, як Стаханов, як Марія Демченко, — імена людей того нового, прекрасного світу, в який з року 1939 увійшла колишня Західна Україна, увійшов немолодий літами, але чудово помолоділий серцем поет Петро Карманський.

Поет найшов своє сонце.

ПЕРЕГЛЯД ЛІТЕРАТУРНОГО ВІЙСЬКА

Я не збираюсь писати звіт про засідання президії Спілки радянських письменників СРСР, що відбулось 26—27 січня в Москві. Я хочу тільки поділитися з читачем деякими враженнями від цих зборів, враженнями, з певністю кажу, незабутніми.

Самий факт скликання поширеного засідання президії Спілки — в ці грізні, до краю напружені дні — у Москві, що тільки-но прогнала від священної своєї брами ворожі орди, але й нині живе суворим і строгим життям воєнного часу, — самий цей факт видається мені, і не тільки мені, значущим і знаменним. А те, що зустрілися знову для спільного слова і спільного діла письменники російські, українські, білоруські, грузинські, азербайджанські, вірменські та інших народностей нашого Союзу, одним духом наповні і одною вірою керовані, радістю, гордістю і впевненістю сповнює серце.

Основна нота, що лунала на засіданні у всіх виступах — у промовах тт. Фадєєва¹, Ставського², Альтмана³, Абапідзе⁴, Наїрі Заряна⁵, Самеда Вургуна⁶, Тичини, Ісаакяна⁷, Сейфулліної⁸, Линькова⁹, Корнійчука, Юдіна¹⁰, Катаєва¹¹, Еренбурга¹² та інших, що чітко підкреслена була в прикінцевому виступі начальника Управління пропаганди і агітації ЦК ВКП(б) тов. Александрова¹³, — це нота безмежної відданості своїй землі, своєму народові. Як природний контраст бриніла у всіх виступах друга нота — нота безмежної зненависті до фашистських загарбників. Ці дві ноти визначають, власне, те русло, яким тече тепер основний потік радянської літератури. «Всі повинні працювати для фронту», — сформулював цей напрям тов. Александров. Більшість літераторів Спілки саме під цим гаслом і працюють, — як ті, що перебувають на фронті, так і ті, що провадять свою роботу в тилу, але незмінно для фронту; як сини народів, що тимчасово

утратили більшу частину своєї території — українці, білоруси, — так і товариші з тих республік та областей, до котрих не докотилась кривава хвиля війни, але в котрих з усією напруженістю і почуттям відповідальності кується зброя для спільної нашої перемоги...

І не дивно, що глибоким болем й гнівом дихали слова тт. Фадеєва, Еренбурга, коли говорили вони про письменників, які по-страусячому заховали свої голови під час Вітчизняної війни, які «відмовчуються» соромливо, а вірніше безсоромно, прикриваючись нібито роботою над «великими полотнами», які дозволили собі піддатися обивательським, панікерським настроям... Таких, на щастя, небагато. І якщо дехто з них так і пройде мимо великих подій сучасності, отже, її випадє неминуче з літературного процесу — що ж, туди й дорога...

А більшість, рідна й дорога нам усім, більшість літературної родини не тільки жваво й плідотно працює во ім'я знищення людинонепависницьких гітлерівських банд, во ім'я звільнення і оновлення нашої прекрасної Батьківщини, во ім'я незламної дружби народів, а й виявляє за наших днів нові, певідомі нам досі якості. Про це говорено у виступах Фадеєва, Корнійчука, Тичини, Еренбурга і багатьох інших. Нових щаблів у розвитку гострого публіцистичного слова сягли такі письменники, як О. Толстой¹⁴, Корнійчук, Є. Петров¹⁵, Ставський, Вада Василевська¹⁶, Сергєєв-Ценський¹⁷, Кікодзе¹⁸, Орлудаді¹⁹.

По-новому творять свої новели Горбатов, що сильно виріс саме в воєнні часи, Соколов²⁰, Яновський, Рибак²¹, Катаєв, Лев Кассіль²², Петро Панч²³... У новому для себе і несподіваному для нас жанрі працює відомий досі найбільше як дитячий письменник Маршак. Його сатиричні підписи до карикатур високо підносяться над звичайним рівнем літератури цього типу... По-новому, особливо мужньо й безтрепетно звучать нині голоси поетів усіх генерацій, від Ісаакяна, Купали²⁴, Тичини, Тихонова починаючи і кінчаючи такими молодими, як Нехода²⁵ або Стельмах²⁶, що ніби лише тепер на повен зріст випростались... Бажан, Сурков²⁷, Симонов²⁸, Первомайський, Малишко, Максим Танк²⁹, Бровка³⁰, Глебка³¹, Наїрі Зарян, Щипачов³², Антокольський³³, Абашідзе, Машавілі³⁴ — усі вони зачіпають у гromі й бурі війни недіткнуті досі струни... Поспішаю зауважити: я не перераховую за преїскурантним принципом, я називаю імена для прикладу.

З гордістю повинен тут відзначити, що саме про Спілку радянських письменників України, про її організованість і твердість, про серйозну і чесну роботу членів її говорено на засіданні президії³⁵ з особливим притиском. Хай це буде одним із стимулів, щоб надалі ми працювали ще одностайніше, ще краще, ще енергійніше!

Говорено на зборах про один прикрий, але, на жаль, безперечний факт: млявість наших видавництв, одставання їх від літератури, яке не може — в такий час! — бути виправдане жодними посиланнями на труднощі з друком, з папером і т. д. Те, що довелось нам чути на нараді в редакції «Правда» від тов. Ємельяна Ярославського³⁶ про героїчну роботу всього колективу редакції та друкарні газети, становить одну з наочних ілюстрацій того, що всі і всякі труднощі можуть і мусять бути переборювані, коли цього вимагає Батьківщина... Здається мені, і я не хотів би помилятися, що представники виробництва, які були на засіданні, поробили потрібні для них практичні висновки... В кожнім разі, поновлення журналу «Знання», заходи для акуратнішого виходу «Нового мира», воскресіння такого нині потрібного альманаху «Дружба народів» і т. ін. — усе це симптоми хороші й радісні. Хороше і радісне також і те, що внаслідок зустрічі письменників різних національностей, внаслідок отих «кулуарних» дружніх розмов, які, на мою гадку, бувають під час усяких з'їздів та пленумів інколи не менш важливі, ніж офіційні доповіді й промови, — посилену увагу звернено на організацію взаємних перекладів, на той вимін культурними цінностями між народами СРСР, який останнім часом трохи був, на жаль, підупав, — а який особливо потрібен у добу Великої Вітчизняної війни, коли так відчувається нами з радістю і ворогом — з гірким розчаруванням, — що єдність і братерство радянських народів не тільки не розпалися і не зів'яли, а навпаки — вирости до нечуваного розміру.

«Всі повинні працювати для фронту» — з цим висновком дводенної роботи президії, який збігається з щоденною практикою колосальної більшості наших товаришів, ми йтимемо невтомно вперед до жаданого дня перемоги.

ЖИВА ПРАВДА

Поезія, як і мистецтво взагалі, має право й змогу, не дані іншим галузям людської діяльності, стирати межі часу, оживляти вкрите порохом віків, відчутним для всіх робити перегук далеких одне від одного поколінь, видимими для кожного людського ока — образи героїв, які справді існували, і героїв, які могли існувати. Іноді якраз ці останні образи бувають і переконливіші, ніж суто історичні: згадаймо пушкінського Пимена¹.

Нехай Семен Палій у Шевченка й Іван Вишенський у Франка² — це не зовсім ті, а може, і зовсім не ті Палій і Вишенський, яких знає історична наука, але вони — живі, вони несуть у собі все те краще, що зв'язує пам'ять народна і мисль поетова з їх іменами, і воскресли вони в поезії ще глибшими і ще значнішими, ніж були в житті.

Всі справді художні твори на історичні теми є до певної міри проекцією минулого в сучасність — чи то зовсім вираженою, як у Лесі Українки, чи то заслоненою і затуманеною густотою побутових рис і яскравістю та щедротою археологічного реквізиту, як у Флобера³ в «Саламбо».

Давно, по-моєму, перестало бути приводом для суперечки питання — чи має право поет заглиблюватись поглядом у тумани далеких віків тоді, коли батьківщина його переживає рідкісні і грізні години. Вся річ тільки в тому, як і в ім'я чого він це робить. Книжка, що лежить зараз передо мною і що навіяла на мене оці міркування, — приклад дуже показовий. Автор її, Микола Бажан, з перших днів бере найактивнішу участь у Великій Вітчизняній війні, і нікому, гадаю, не спало б на думку, що живе він книжними інтересами, естетичним замилюванням у минувшині. І от, проте, виступає він з поемою, присвяченою саме минувшині, — одній з найгарячіших і найславніших сторінок історії нашого народу, боротьби

його в XIII сторіччі з князем Данилом Галицьким на чолі проти німецьких загарбників. Ніде не бачимо ми в цьому творі тієї модернізації минулого, якої часом допускаються, інколи зовсім свідомо й нарочито, автори історичних полотен. І разом з тим уся поема від першого до останнього рядка звучить як глибоко сучасний твір — і то не тільки тому, що мова йде в ній про опір саме німецькій навалі — хоч і це, звичайно, має першорядну вагу, — але й тому, що перед нами встають як живі наші предки — грецьосії, смолокури, звіролови, сумирпі й грізні, незламні в боротьбі за свою волю і честь.

Поема має подвійний заголовок — «Данило Галицький» і «Битва» *. Автор, очевидно, вагався між цими двома заголовками, і це зрозуміло. Справді-бо, маємо тут і рельєфно вицплену постать — «різьблену тінь» одного з славних прадідів наших⁴, але маємо й іншого, колективного героя, що провадить переможну битву з хижакками, — народ. Отже, це не тільки історичний портрет, але й історична картина.

Пластичність, мальовничість, яскравість фарб і монументальність ліній здавна властиві авторові «Безсмертя»:

На княжий клич вдягають вояки
Високі, гостроверхі шапаки,

Спитують луків силу бойову,
Напружуючи жилу тятину.

І, бризкаючи іскрами, коваль
Вгострює мечів двосічних сталь,

Щоб ці мечі змогли пересікти
Німецьку кість крізь лати і шити.

Є тут щось, що нагадує нам — як і деякі інші місця поеми — «Конрада Валленрода», хоч ні про яке наслідування Міцкевича не може бути й мови. А разом с і цілком неподібна риса: коли для Міцкевича образ історичного Конрада Валленрода, оповитий серпанком романтики, є тільки приводом розвинути затаєну думку поета⁵, то Бажан стоїть обома ногами на ґрунті чистого реалізму і з усіх рис історичного князя Данила обирає одну, саме ту, яка йому була справді властива і з якою він увійшов у безсмертя. Ця риса — високий патріотизм.

Актом високого патріотизму є й сама поема Миколи Бажана.

* Мова йде про перше видання поеми.— М. Р.

Мотиви, що покликали німецьких рицарів-грабіжників збройно сунутись на схід,— ті самі, що вели й тепер па нас вовчу гітлерівську зграю. Проекція минулого в сучасне виходить сама собою:

І мріяв рицар: «На Дніпрі й Дністрі
Стоять міста багаті і старі.

До їхніх торжищ, пристанів та брам
Зі всіх країн купці привозять крам,—

Лукавий перс, і грецький мореход,
І Генуї зухвалої народ,

І посланець індійських царств — вірмен,
І люди жовтих степових племен.

Там хутро й хліб, там амбра і едвоб,
Там слов'янин. Ні! Там німецький раб!

На схід! На схід!»

Коли змінити в цих словах тевтонського напасника те, що змінено самою історією, то під ними підписався б і Гітлер⁶,— що підносить свої загарбницькі наміри на котурни «теорії», яка була б тільки без міри смішною, коли б не давала таких кривавих наслідків,— і останній з його «фрейторів», що пише своїй Амальхеп про «організацію» для неї посилки з награбованих продуктів. У густо сконденсованому вигляді бачимо ми «філософію» загарбництва в пісні рицарів:

О боже німців! Відповіж.
Що для тевтона діять гоже?
— Вбивай і риж!

Нам допоможе
Німецький бог, німецький ніж.

А по цей бік, по наш бік, лунають величні в своїй простоті звернення дружини до мужа, матері до сина, дівчини до милого:

Дружина мужу зброю подає:
«Цілую я озброєння твое,—

Нехай воно нам перемогу дасть;
Коли ж не зможе відвернуть напасть,

То краще вмерти в битві від меча,
Ніж крестися ганьбою втікача».

Вкладає мати в руки сина спис:
«На захист краю зброю ти підвіс...»

В кольчужні нільця дівчина вплете
Свого волосся пасмо золоте:

«Нехай воно, в залізу вплившись сить,
Юнацьке серце в битві захистить,—

Коли б це серце ляком пройнялось,
То сивим стало б золото волось».

Два світи, два світогляди, так само різко протилежні,
як і ті два світи й два світогляди, що зійшлися цині на
рішучий поєдинок:

Літопису невелелемовний звіт
Вкриває порох семи сотень літ,
Але під пилом цим горять слова,
Що їхня правда й дотепер жива.

Жива правда тих слів, жива душа народна, жива і
безсмертна наша жадоба волі, в ім'я якої нечуваний ге-
роїзм являють сини Росії, України, Білорусії, всіх брат-
ніх народів Радянського Союзу:

«Гей, рицарю жадібний, стережись!
Ось витязі слов'янські підвелись.
І бистролетні птиці наших стріл
Нап'ються крові із німецьких жил,
А в наших пушах вистачить гілляк
Для вибіглих з Німеччини собак,
Бо їх навалу, звернену на схід,
Змете мечем племен слов'янських рід».

Це — слова, які вкладає поет в уста Данила Галицько-
го. Але «їхня правда й дотепер жива».

Новий твір Бажанів написаний в суворох і строгих
лініях грецьких колон. Опис самої битви становить собою
одну з найкращих у нашій літературі — поруч з «Поєди-
нком Котовського з білополяком» Павла Тичини — баталь-
них картин.

Для обох цих картин — Бажана і Тичини — характер-
на короткість і жорсткість оповіді, і хоч Микола Бажан
і не уликає пишноти та декоративності образу,—

В суремнім співі, що лунає пішов,
Спливла, як хмарка, княжа хоругов,
Огорнутий багрянцем опанчі,
Тримаючи десницю на мечі,
Данило їхав. Гримотів за ним
Кінноти тисячокопаний грім,—

але навч показує він читачеві, як і Павло Тичина, су-
воре й неприкрашене лице війни:

Щит тисне щит. Тріщать кістки й списи.
Предсмертний войк. Захрипли голоси.
Хтось вп'явся в горло ворогу. Хтось впав.
Залізний скрегіт. Гупання булав.

Отже, не тільки лінія Гомера⁷ і Гоголя (в «Тарасі Бульбі»), але й лінія Стендаля і Толстого переходить через героїчний твір нашого поета. Війна — тяжка річ, але вона необхідна й священна, коли йдеться про оборону рідного краю. Священність вітчизняної війни виступає перед нами так само переконливо, як у «Войне и мире», як у картинах Верещагіна⁸.

На поважному урочистому тлі поеми особливо чітко виділяються місця, закрашені іронією та суто народним гумором:

Здоров, німчаю! Е, німецький рак
В залізній шкаралуді вже закляк,—

так глузує з поверженого в прах німецького вояка «добрий вой Данилових дружин, веселозорий, юний слов'янин». І знову—таки в цьому гумористичному зверненні бачимо ми зовсім живу, притаманну нашим братам і синам рису...

У змалюванні німецьких «рицарів-псів» не пішов Бажан шляхом дешевої карикатури. Він показує їх як грізну силу, змагаючися з якою, міг на всю свою могутність розмахнутись і дійсно розмахнувся наш народ. Битва була велика, і перемога сталася вікопомною.

Твір Бажана — один із тих творів, які живлять і покріплюють людську душу. Він історичний темою і глибоко сучасний спрямуванням.

Хай світ вчуває в цій гучній ласі,
Що не владичить німцям на Русі!

УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА ПОЕЗІЯ ЗА 25 РОКІВ

«Слово о полку Игореве» починається вступом, де автор каже, що про нещасливий похід князя Ігоря має він говорити не по Бояновому замислу, а за сьогочасними бувальщинами. Отже, в часи створення найвеличнійшої нашої і найдревнішої пам'ятки існувала вже певна літературна традиція, на яку можна було спиратись, а можна було їй і опиратись, існувала зміна уподобань і літературних шкіл.

Автор «Слова» на п'єдестал незрівнянної слави ставить свого попередника, але для себе самого обирає іншу, ніж Боян, дорогу. В самій «печальній повісті про похід Ігорів» не раз, одначе, використовує він якраз боянівську манеру, його поетичні ходи і звороти. Бачимо, таким чином, і глибоку пошану до традиції, і відштовхування від неї і, де мимовільне, а де і свідоме застосування її.

Ці риси «Слова» здаються мені характерними і для всієї української літератури. Шевченко глибоко поважас, батьком своїм називас Котляревського¹, цінити не може скласти народним думам²,— але в творчості своїй зачіпає ноти, незнані ні автору «Перелицьованої Енеїди», ні творцям «Самійла Кішки» та «Олексія Поповича»³, Леся Українка проголошує своє, нечуване доти ні в нашому, ні в світовому письменстві, слово, але ніколи вона б не відмовилась назвати своїми вчителями Шевченка, Куліша⁴, Старицького⁵, Гейне⁶, античних драматургів, Франко свідомо веде свою поетичну роботу під прапором боротьби з епігонами Шевченка — людьми, що розміняли Кобзареве пророцьке золото на найдрібніші мідяки обивательщини,— але раз у раз відповідає в найвищих своїх творчих піднесеннях, «як на бандурі струна до струни», самому Тарасові Шевченку⁷.

Українська радянська поезія в клетоті громадянської війни, де наші бійці «рубали ворогів та й по всіх фронтах»⁸, пережила свої молодечі дні «бури й натиску»⁹, ви-

ступаючи не раз із гострим, а часом і перегостреним протестом проти традиції, шукаючи в новому, трудом і боротьбою здобутому, світі і нових тонів та ліній для його творчого віддзеркалення, але ж вона разом з тим, як і вся радянська література, вміє берегти все найкраще, що дали світові попередні покоління. Молодечі декларації Леоніда Первомайського і Сави Голованівського були законним виявом творчих шукань і дерзань, які допомогли їм знайти свої індивідуальні обличчя, але ж коли брати творчість цих поетів у цілому, то відчуваємо ми разом із своїм, неповторним, без чого не буває поета, і життєдайні повіви Петефі¹⁰, Гейне, Лесі Українки, Франка — у першого, Міцкевича та інших світових романтиків — у другого, Маяковського — у обох. Павло Тичина скрізь і завжди — послідовний новатор, але не раз і саме його новаторство полягає якраз у незвичному досі використанні елементів народної думи, того ж «Слова про Ігорів похід», і поезії Шевченка. Традиція — теза; опір традиції — антитеза; повнозвучна творчість, індивідуально-відрубна і разом з тим посилена знанням і використанням традиції — синтез.

Друга риса, яка ріднить нашу поезію з далеким «Словом про Ігорів похід», — це високий її патріотизм. Коли автор «Слова» закликав своїх сучасників «ступити в золоте стремено за кривду нашого часу, за землю руськую, за рани Ігореві», то цей заклик, відповідно трансформуючись, проходить крізь усю творчість Шевченка, Лесі Українки, Франка, Федьковича¹¹, Руданського¹², Старицького, крізь творчість усіх наших сучасників. З небувалою силою гримить він у теперішні дні, коли в золоте стремено ступив увесь великий радянський народ, виганяючи гітлерівських кривдників з своїх полів, воюючи за землю рідную, за рани своїх братів і сестер:

Гнеться калина¹³
Та й на росу,
П'ю, не одхлину,
Твою красу.
П'ю, не одхлину,
Рожі в цвіту,—
За Україну
На смерть піду!

Це казав Павло Усеню. Але з цими словами — «За Україну на смерть піду» — ідуть до перемоги над фашизмом усі сини української землі і всі їх брати, сини всієї землі радянської. І той поет, що колись у «сто-розтерза-

ному Києві»¹⁴ благородно декларував наш радянський, братерський патріотизм: «Поете! любити свій край не є злочин¹⁵, коли це для всіх», — Павло Тичина, разом з усіма нами глибоко склоняючись перед могилами впалих бійців, неначе у відповідь на слова «За Україну на смерть піду», — закликає свій народ: «перемагать і жить»¹⁶.

Наш патріотизм — патріотизм людей, що дивляться вперед і йдуть на верховини, патріотизм людей, що відчують безнастанно дружній приторк братнього плеча, що повсякчас живуть «чуттям єдиної родини»¹⁷, що саме в братерській дружбі з росіянами, білорусами, грузинами, вірменами, башкирами, татарами, євреями будують свій Дніпрельстан, оживляють свої поля й заводи, саме в дружбі з братами громлять нині погані фашистські полчища. Наш патріотизм іде в парі з глибоким і послідовним інтернаціоналізмом... Такий наш радянський патріотизм, такий патріотизм нашої радянської поезії, яка має змогу в тяжкі дні війни і тимчасового поповлення рідного краю говорити на весь свій голос у столиці дружньої і гостелюбної Башкирії, якій на цьому місці складаю від себе й товаришів щире спасибі.

На полях громадянської війни, у фронтових газетах і листках народилася радянська українська поезія. Молодим, весняним гуком пролунав — і на жаль, віддунав так скоро! — голос Василя Чумака¹⁸. Про романтику і про будні боїв заспівав «ніжний і тривожний» Володимир Сосюра¹⁹, що приніс у нашу літературу подих героїчного Донбасу. Сосюра, що являє собою один із найяскравіших прикладів поєднання глибоко особистої, навіть інтимної лірики з високим громадянським пафосом. Відразу повноголосим і дозрілим майстром увійшов у нашу поезію Павло Тичина, кожна нова книжка котрого знаменує собою новий поворот і нові обрії в житті нашої країни, а разом з тим являється і новим етапом, новим кроком уперед, по неходженій ще дорозі, самого поета. «Закипіло, зашуміло»²⁰ на оновленій землі нове поетичне життя.

Дуже давнім і далеким чимось здається тепер дещо в первісній добі української поезії. «Бували війни й військові свари»²¹, — мовляв Шевченко. Була боротьба смаків, уподобань, стилів, шкіл, численних ізмів, у яких я, признаюсь, ніколи не майстер був розбиратись, і яка, безперечно, дала, кінець кінцем, результати, поширивши обрії нашої поезії, загостривши й витончивши поетичну тех-

ніку і т. д. Була гостра ідеологічна, гостра класова боротьба. Вороги, не раз — як це було по всіх галузях культурного життя — прикриваючись «найлівішими» гаслами — хотіли завести на манівці і, кінець кінцем, звести панівця нашу молоду радянську поезію. Бувало й таке, що в порохівому диму, в розпалі бою не пізнавали один одного й друзі і бряжчали вдари шабель, призначених для ворогів, по панцерах своїх. Але виметено нечисть із нашої хати, крізь дим проступили величні обриси нового міста, нового села, нової людини, бурхливий потік увійшов у лямовані гранітом береги — і величною рікою поплив уперед, виграючи всіма барвами людської думки й почуття. Ні смаки, ні характери не були в цьому процесі звільєновані. Навпаки — «дійшов свого зросту і сили»²² Тичина, на всю свою міць і кожний своїм тембром забрили голоси Бажана, Сосюри, Первомайського, Голованівського, Терещенка, Усенка, і прийшли за ними молодші, і тільки глухий, як пень, міг би запевняти, що співають вони на один лад.

Але є риси, які ріднять усіх щойно названих і не названих тут наших поетів. Крім палкого патріотизму, глибокої шани до праці попередніх поколінь і разом з тим невтомного шукання непротоптаних стежок, — якостей, властивих в дожовтневій українській поезії, — має поезія наших днів і якості, до Жовтня невідомі. Це передовсім — новий світогляд, світогляд людей, на чимусь прапорі сяють імена Маркса, Енгельса, Леніна. Він, цей новий світогляд, просвічує завжди і скрізь: і в «Сковороді» Тичини, де автор дає своєрідну проекцію філософських шукань Сковороди в нашу сучасність і в свою душу, і в свіжо написаному «Данилі Галицькому» Бажана, де давні слова дзвенять як клич сьогоденної боротьби, і в Малишкових варіаціях на «Слово о полку Ігоревім», і в тій інтерпретації, яку дає образіві Гоголевого Тараса Бульби Леонід Первомайський²³, і в Герасименковім переключенні з Тілем Уленшпігелем²⁴ і так далі.

Матеріалістичне розуміння світу, діалектичний підхід до життєвих явищ характеризують передовсім творчість наших радянських поетів. Звідси й основна лінія всієї нашої радянської літератури — реалізм. Проте реалізм як творчий метод ніяк не усуває з нашої поетичної дороги високої революційної романтики. Плідне схрещення реалізму з романтикою бачимо ми в нашій поезії, як і в нашому житті, на кожному кроці. От, приміром, уривок із

зовсім недавнього вірша Андрія Малишка, поета, що «ді-йшов свого зросту і сили» саме в добу великої війни за отчизну.

Поет звертається до матері:

Ти кого ж вглядаєш на кручі найвищій ізрану? ²⁵
Проса б курям дала. Походила б собі по двору.
Я одразу пізнав би й сорочку, грубу, полотняну,
І потерту керсетку, й тернову хустину стару.

І кінчає так:

Поклонися Дніпру, гостював він у морі недавно.
Пошукав би дітей твоїх, радість приніс немало...
І стоїш ти одна, посивіла стара Ярославно,
На дніпровським лужку, на трипільському древнім валу.

«Мати» (з книги «Вигва», 1943)

Таке все земне, конкретне, реальне,— і так міцно й органічно повдана з усім тим, символічна на цьому місці, постать Ярославної, про невмирущість образу якої цілком слушно, хоч і зі своїх позицій, говорили російські пресимволісти Случевський і Соловйов! ²⁶

Про зовсім реальну і можливу річ оповідає Голованівський у своїй поезії «Марія», але подана вона в тонах тієї романтики, яка так чарус нас у Байрона ²⁷, в поемах у Пушкіна, у Словацького ²⁸, у Міцкевича, у Шіллера ²⁹ й Уланда ³⁰, у прозі Миколи Гоголя і Максима Горького:

З бойового грому
через чорний ліс
мертвого додому
вороний привіс.

І дівчина, що ждала милого свого, партизана, з поля бою,

Відійшла від тину,
сіла на коня...
Партизанку в спину
вітер підганя.

Поезію і поетичність уміє знаходити й показувати у зовсім начебто прозаїчних речах — чорнимльній прилад, вітрина іграшок — такий, наприклад, поет, як Кость Герасименко, що саме на цьому опоетизуванні «прози» й побудував останніми часами цілком свідомо свою поетику. Свідки й учасники великих діл, ми не можемо не говорити про них схвильовано. Звідси й наша романтика. Тверезі майстри «нової будови», за висловом Грабовського ³¹, не можуть наші поети разом з тим не бути вірними тим про-

порціям і формам, які дитуює їм само життя. Звідси сувора точність Миколи Бажана, звідси такі знадливі своєю простотою «Пісні трактористки» Павла Тичини.

Вся дожовтнева українська поезія, навіть у найвоїнніших своїх проявах, часто була повна крепом жалоби, лунала, раз у раз, як спів чайки-жалібниці. «Слово о полку Ігоревім» — плач над нещасливим походом. Думи народні найсильніше лунають саме там, де говорять про плач невольницький, про мрію невольників повернутись «на ясні зорі, на тихі води»³². Леся Українка повна надії, але — проти надії: *contra spem spero*³³. Франко ридас: «На ріках вавілонських³⁴ — і я там сидів, на розбитий орган у розпуці глядів».

Ноти жалю, туги, скорботи, навіть розпачу раз у раз виривалися з грудей поетів дожовтневої пори. Інакше й бути не могло тоді, коли всі найкращі пориви й жадання народу та його виразників — поетів стояли в повній протилежності до громадського і державного ладу, до дійсності.

Але прокотилась на нашій землі животворна хвиля революції, змела старе й гниле, принесла пове й квітуче, — і залунало:

Дивний флот на сонці сяє³⁵,
Гімном небо потрясає...

Це слова того поета, що всіх нас закликав «ставити дієзи в ключі»³⁶, тобто підняти, підтягти на радісний лад струни нашої поезії, — і луною, на ці слова, бо й луною на радісну дійсність, на щастя, здобуване тяжкою працею й боротьбою, але ж справді здобуте, одгукнулася вся наша поезія. Поет і дійсність, поет і оточення в нашій країні — не протилежності, а єдине ціле. Це і є джерело життерадісного, оптимістичного характеру радянської поезії. Сини і співці комсомолу, вихованці партії більшовиків, радісно розкритими очима дивляться на світ, дихають на всі груди і співають на весь голос: Первомайський, Усенко, Голованівський, Нехода... Навіть у болі, навіть у сумі, на які має право кожна людина, отже й поет, знаходить для себе не привід для втечі від світу, а стимул для ще діяльнішої участі в житті цього світу, для ще палкішої творчості Володимир Сосюра. І Микола Бажан свою поему, написану з приводу смерті Сергія Кірова, називає — «Безсмертя». Те-бо діло, яке вершать на землі більшовики, перемагає смерть.

Нелегко далось, як нелегко дається і все нове опану-

вати, нашій поезії новий світогляд. Про цей високо-інтересний процес красномовно розповів у «Смерті Гамлета» той же таки Бажан ³⁷:

З'ясовано: всякі божественні Януси
Насправді вдивляються тільки назад.
І манна надземності, манна гуманності
Змінила хімічний свій склад.

Схопіть же за горло, як вбивцю, заплутаність
Гуманних, як зрада, й затруєних слів!
Єдина велика і справжня є людяність —
Ленінська людяність останніх боїв.

Тут уже кінцевий наслідок процесу. Подекуди, може, процес цей ще й досі триває, але вже можна, а сьогодні особливо, сказати, що в цілому завершився він — перемогою, тріумфальним гаслом котрої пролунало Тичинине: «Партія веде».

Нове життя — і нова тематика, і нові слова. Велич нових споруд і міст, розквіт наших ланів і садів, небувалі форми і казкові досягнення соціалістичної праці, риси нової людини — все це дало свої фарби для палітри наших художників слова. Коли б скласти не алфавітний, а хронологічний словник мови наших поетів, то за самим цим словником можна було б ясно уявити собі й переможну ходу Жовтневої революції, і боротьбу Радянської України з усякими і всіма напасниками та зрадниками, і зростання нашої індустрії, нашого сільського господарства, і виникнення нових форм побуту та людського спілкування, і кристалізування нового, радянського типу людини і таке інше. Я кажу в першу чергу про словесні новотвори, про воєнні, технічні, наукові, побутові та інші терміни, але можна й треба брати цю справу і ширше. Весь комплекс, уся сума слів, уживаних нашими поетами, росте й змінюється відповідно до того, як росте й змінюється наше життя. Активні учасники, а не тільки споглядачі цього життя, поети наші співають йому гідну славу.

Ясна річ, що до центральних образів української радянської поезії належать образи борців за це нове життя, образи Держинського ³⁸, Кірова, Орджонікідзе ³⁹, Щорса ⁴⁰, Боженка ⁴¹, Котовського ⁴² — і передовсім, розуміється, образ Леніна.

Вірна своїй тенденції живими рисами відображати живе життя, своєму потягові до конкретного, то накреслює пунктирними лініями, то малює густими олійними фарбами наша поезія не тільки труди і дні нашої країни, але

й самих трудівників, живих, конкретних людей, будівників і учасників цього життя, і прославлених, як Олександр Стаханов або Марія Демченко, і невідомих широкому загалу, але своєрідних, індивідуально-неповторних і разом з тим характерних для тих процесів і здвигів, що на нашій землі відбуваються. Знов-таки — можна б скласти цілу хрестоматію з творів наших поетів, за якою нащадки могли б вивчати живу історію нашого часу, в портретах і жанрах подану. Навіть пейзажі наших поетів, як влучно зауважив недавно тов. Шаховський, відбивають риси нового світогляду, нової людини ⁴³.

Наша поезія — поезія глибоко народна. Іншою вона не могла й бути. Елементами не тільки народної пісні, народного слова, але й народного світогляду, народного світосприймання проявляються твори і Тичини, і Малишка, і Усенка, і Гончаренка ⁴⁴, і Дмитерка ⁴⁵, і багатьох інших поетів різного віку, різних темпераментів, різних манер і т. ін. Запахом щедрої української землі, відголосом десь далекої, десь за синьою річкою, пісні віє від неї й тоді, коли вона, як це часто буває, приміром, у Малишка, Голубацького, Усенка, Гончаренка, Неходи, Михайла Стельмаха, і в такі по суті дещо трансформованою піснею, і тоді, коли Тичина або Первомайський створюють складні, з тонкими деталями, словесні споруди, шукають та й знаходять нові, невідані ще форми великих епічних полотен, як Первомайський в романі «Молодість брата», як Бажал у «Данилі Галицькому», як Тичина в неперевершено оригінальній «Шаблі Котовського» та в поемі «Сковорода».

На цьому місці зроблю відбіг і зазначу, що про такі проблеми, як шукання в нашій поезії гострої сюжетності, як зміна і розростання у ній жанрів, як тяжіння до великого епосу, як плідне схрещення елементів класичного віршування та елементів верлібру, як спроби в галузі сатири та гумору — тут дозвольте згадати ім'я Сергія Воскресенка ⁴⁶, — про нашу віршовану драматургію, — про кожну з цих проблем варто й цікаво говорити, але я нині не маю на те ні змоги, ні часу. Скажу тільки: те, що ми вже маємо, і в першу чергу «Шабля Котовського», котра являється, як геніальні «Війна і мир», «Євгеній Онєгін», «Гайдамаки», твором цілком нового жанру, — те, що ми вже маємо в царині шукання епічних форм, можна розглядати як цілковиту запоруку створення майбутньої епопеї про нашу героїчну добу.

Поезія наша широко перегукується з поезіями братніх народів, з поезією світу, іде жвавий, як ніколи, обмін культурними цінностями, що виявляється і в безпосередніх та посередніх взаємовпливах, і в епергійпій перекладницькій роботі. Заговорили наші поети, найперше — Шевченко, всіма мовами Радянського Союзу. В українську одіж прибрались і Пушкін, і Міцкевич, і Байрон, і Гюго, і Гейне, і Петефі, і Руставелі, і Блок, і Маяковський, і сучасні радянські поети всіх народів Союзу⁴⁷, працює в наші дні група поетів над створенням антології башкирської поезії в українських перекладах...⁴⁸ Все це не тільки збагачує читачів, але й, безперечно, запліднює й покріплює поетів — і все це, звісно, могло вирости тільки на життєдайнім ґрунті дружби народів.

На тому ж таки ґрунті бачимо ми й таке цікаве та миле серцю явище, як те, що російські поети, як Микола Ушаков, Яків Городської⁴⁹, Віктор Копдратенко⁵⁰, єврейські, як Фефер⁵¹, Гофштейн, Гонтар⁵², Хашцеватський⁵³, живши на Україні, не тільки тісно зв'язували з її життям свою творчу роботу, але й раз у раз брали за основу собі саме українську тематику, а тепер, тимчасово спинившись разом з нами далеко від Києва, від Дніпра, саме про Київ, про Дніпро, про велич і скорботу України співають — і всі мріють разом з Миколою Ушаковим «в'їхати в Київ на першому переможному танку»⁵⁴.

Цей ґрунт породив і таке явище, що прекрасний вірш башкирського поета Нігматі «Україна»⁵⁵, прочитаний недавно зо сцени башкирського оперного театру, викликав у глядачів нечувану бурю оплесків...

В грозу і в бурю Великої Вітчизняної війни ввійшла наша поезія збройно і дружно. У перші ж дні прозвучало слово Тичини:

Ти земле наша рідная, святая!⁵⁶
Ти батьківщино люба, золотая!
Це знову напад? З ворогом двобій?
Ми чужм, вене! ми йдемо на бій!

Народ підхопив на свої орлині крила клятву Миколи Бажана:

Ніколи, ніколи не буде Україна⁵⁷
Рабою фашистських катів.

І на бій пішов увесь народ, і великою він клятвою поклявся, і всі наші радянські поети — і ті, що на фронтах живляться вояцьким хлібом і вояцькі ділять небезпеки,

Часто беручи до рук зброю в буквальному розумінні, але ніколи з рук не відпускаючи своєї першої зброї — пера, — і ті, що в тилу перековують орала на мечі, — всі як один по праву відчують себе бійцями славної Червоної Армії. «Наша дума, наша пісня» не тільки не змовкла в дві війни, але нової, небувалої набула сили, ясності, чистоти. І працюючи в фронтових та армійських газетах, пробуючи незвичні для себе форми сатири, фейлетону, частушки, нарису, створюючи нові пісні, збірки поезій, поеми, славлячи героїв і героїнку вітчизняної війни, поети наші скрізь і завжди є виразниками народного гніву проти фашистських напасників, народної волі до перемоги, до свободи, до щастя, народної любові до своєї радянської землі, до героїчної Червоної Армії. В печуванні, воістину пророчі струни ударає Павло Тичина. Величну поему про бій війська Данила Галицького з німецькими полчищами створює Микола Бажан. Оплакує скорботу й біль рідного краю і разом з тим провіщає радісну визвольну путь на захід Володимир Сосюра. Незнаних досі верховин сягають Первомайський, Малишко, Голованівський, Дмитерко, Усенко, Гопчаренко, Нехода, Стельмах, — про двох останніх мені вже доводилося говорити, що саме тепер вони дійшли свого справжнього зросту. Видякають такі постаті талановитих поетів, як Василь Швець⁵⁸, Василь Лісняк⁵⁹, Петро Біба⁶⁰, Ярослав Шпорта⁶¹, Валентина Ткаченко⁶².

Вся українська радянська поезія днів Вітчизняної війни пройнята незламною вірою в прийдущу перемогу. Але на гіркому ґрунті зростає ця віра, і не криють наші поети від свого народу трагічного обличчя війни, горя й рап матері-отчизни. Та наш трагізм — оптимістичний, і цим він цілком протилежний трагізмові давніх греків. Ті вірили в долю, яка може зробити з людиною, що захоче, — а ми віримо в людськість, яка кінець кінцем зробить з долею, що захоче:

Не плачте, мамо, не треба⁶³, вже не
вернути сина.
Он він лежить під тинном, скроня
злегка в крові.
І мерзне зимовий вочір, утіха моя
єдина,
А з лісу ідуть повстанці, закурені
в дим, живі.

До фізичного болю тяжко думати про те, «що діється на Україні»⁶⁴ під поганою п'ятою фашистської мерзоти,

нелегка борня спала на плечі дітям української землі, що б'ються попліч із братами супроти ворога і що ступили вже на священну землю українську,— але незламна наша клятва, несхибна наша воля, незгасна, як світ, наша надія.

Гримлячи сурмою понад грім гармат, серця вояцькі покріплюючи і зазиваючи на подвиги, поезія наша кличе «рубати ворогів та й по всіх фронтах» до того часу, аж поки, мовляв поет Михайло Стельмах,

...лав окроплений дощами ⁶⁵

Не задзвенить сріблом стемнілих скиб,

Аж поки не покотиться світами

Пахуче сонце, наче добрий хліб!

Вона, радянська українська поезія, чесно служить своєму народові в погожі дні і в бурю, і я вірю, що вона достойна свого великого народу!

КНИГА ЗЕНАВИСТІ, ЛЮБОВІ Й НАДІЇ

Є такий вислів: серце обливається кров'ю... Його, цей вислів, буває ніяково вживати. Він утертий, і від нього часто відгонить дешевим і штучним пафосом. Проте саме ним хочеться скористуватись, прочитавши нову повість Ванди Василенської. Серце обливається кров'ю, коли читаєш ці сторінки, густо наповнені великою любов'ю до нашої землі, до її працьовитих, чесних і простих людей, великою зненавистю до ворогів землі нашої. Книжку до фізичного болю тяжко читати, але ще тяжче, неможливо відірватись від неї, не дочитавши до кінця.

Тяжка книжка, — а зветься легким, ласкавим, небесно-світлим словом — Тєса, райдуга, веселка. І назва ця виправдана не тим, що зимова райдуга — дивне у нас явище природи — становить у повісті композиційну точку, яка в'яже між собою частини твору і вивершує його променистою кінцівкою, а тим, що воно глибоко й вичерпно розкриває зміст усієї оповіді.

Книжка Ванди Василенської — живцем явлені перед очима читача страждання українського народу під п'ятою фашистських поганців. Читаєш її — і немовби чуєш стогін самої землі нашої, скрегіт зціплених від нелюдського болю зубів тих братів наших і сестер, що в нечуваних муках, завдаваних їм гітлерівцями, ні словом, ні звуком не зраджують, проте, свого народу, своєї вітчизни; чуєш страшний крик породілі, що гола, на морозі, під тупий сміх фашистських ідіотів родить на світ нову людину. Читаєш її — і немов бачиш перед собою того хлопчика, що прокрадався до заарештованої партизанки з куснем хліба для неї — і впав на білий сніг, пронизаний кулею гітлерівського мерзотника, бачиш обезумілий, застиглий погляд матері, в якій на очах стріляє в рожеве личко її немовляти «білява бестія» з Дрездена, бачиш огидну слизьку постать старости Гаплика і моторошним гумором

заправлену сцену народного суду над ним... Читаєш її — і зненависть, велика зненависть важкою хвилею заливає тобі жили, до дна пропікає серце, змушує стискати кулаки.

Це — не зненависть безсилля, безнадії. Повість показує навч, які непоборпі сили дружби, єдності, вірності, людяності, уміння боротися і перемагати таїть у грудях великий український народ. І особливо радісно сказати, що говорять про це дочка великого польського народу. Говорить саме тоді, коли блискучі польські пани, розгодовані на ласкавому хлібі, пезважаючи ні на які уроки історії, ведуть переторжку про загарбання — чужими, звісно, руками — ланів, политих потом наших ратаїв і гречкосіїв, ланів, де ще гримить для тих, хто має вуха слухати, поклик безсмертного Богдана, де й досі розлягається металевий голос Миколи Щорса, де блискавкою прорізує чорну хмару золота шабля Котовського... Веселка — не тільки символ надії, не тільки провість погожих днів, але й знак єднання. Одним кінцем упираючися в схід, а другим у захід, осяває вона ту дружбу народів, якою ми живемо і якою переможемо. Ця дружба надихала колись Богданові Хмельницькому та Костці Наперському¹ волю й силу діяти єднодушно й єдностайно; ця дружба огрівала серця Шевченка і його приятелів-поляків²; ця дружба навівала Михайлові Старицькому його патхненні переклади із Міцкевича, Словацького, Сирокомлі³. Цією дружбою окрилена, зв'язала в дні Вітчизняної війни свою долю польська письменниця з долею українського народу, з долею радянської сім'ї народів...

Ванда Василевська — радянська письменниця. В ці дні, коли приймає вона з рук радянського народу лавровий вінок слави і шани — Державну премію, — з особливою гордістю згадуємо ми, що саме нашим рiчищем уплила вона в безмежне море української літератури, увійшовши в неї як член Спiлки радянських письменників України.

Повість Ванди Василевської написана різкими фарбами: чорне і біле, так і ні. В ній немає місця лагідним півтонам, і коли десь, легеньким штрихом, показує автор, як на хвилину ворухнулось в порослих звірячою шерстю грудях фашистського солдата щось подібне до людського почуття, то зараз же бачить читач, як ту іскорку заливає гнила кров отруєного гітлерівщиною автомата. Закон пап до ворога — єдин: убий, помстись за кров наших батьків і матерів, сестер і братів, дітей наших і впусків... І високу

справедливість, незаперечну людяність цього закону показує Ванда Василевська образами своєї повісті з цілковитою переконливістю.

Одну з центральних ідей свого твору автор висловлює так:

«Багнетом, залізними кулаками навчає селян німецький солдат, що він є таке, цей солдат. Він не знає, не здогадується навіть, що навчає людей ще одному — чим була Радянська влада».

Глибоку правдивість цих слів нема чого доводити. Український народ, що і в залізних лавах Червоної Армії, і в партизанських загонах, і в мовчазному затятому опорі хижачькій владі на його землі являє світові нечувані подвиги хоробрості, сили, розуму, самовідданості, — український народ воює за Україну Радянську. На цьому він стоїть, і з цього ніхто його не зрушить.

Написана дочкою братнього народу, повість Ванди Василевської пронизана, як сонячним промінням, ясними рисами української національної влачі, і це — один із багатьох доказів великого художнього дару письменниці. Одна із рис, про які говорю, — пісня, паша пісня-сестра, пісня-мати, пісня-шабля. То приглушено, то на повеп голос бринить вона на багатьох сторінках книги. В тяжкі моменти це відголос давніх невольницьких плачів, кобзарська туга над тим, що «нема, нема правди на світі»⁴, — у хвилини перемоги і радісного піднесення це вільна співанка дівчат і парубків, що «лине вгору, дзвенить жайворонком», летючи в самі небеса, до тієї дивовижної райдуги, що прослалася із сходу на захід, визвольну переможницьку путь нам провіщаючи.

Цю радісну путь провіщає нам і вся книга Ванди Василевської.

НОВИЙ РОМАН НАТАНА РИБАКА

Війна, славна війна за отчизну — велике діло, діло високої честі й героїзму. Але не треба і не можна крити й того, що це разом з тим і справа, по вінця налита гіркою, стражданнями, болями, справа, яка вимагає напруження всіх людських сил.

Про героїзм наших радянських людей і про людські страждання в їх складних переплетеннях розповідає в своєму новому романі Натан Рибак. Перемога над власним болем во ім'я перемоги над ворогом — така одна з головних тем роману. Напружені до краю людські м'язи — такий пафос цієї книги.

Кажуть — книжка про радянський тил, додають — дуже потрібна і вчасна книжка. Це так, розуміється. Історія евакуйованого в глибіню країни нашого заводу, його життя, його творчі подвиги, його боротьба з підступними шкідниками, з замаскованими ворогами — ось те тло, на якому сходяться, розходяться, перевиваються, зливаються особисті долі людей — інженерів, робітників, господарників, українців, росіян, башкирів. Додають іще, що в книжці яскраво, художніми засобами, доведена теза — наш тил — це той же фронт. Про це свідчить і самий заголовок: «Зброя з нами». І це правда, розуміється.

Але Рибаків роман — твір і про фронт у прямому розумінні. І про великі дії наших партизанів. І про складні перехрещення ліній світової політики. А головне — це твір про недоручну єдність радянського народу. Такий внутрішній обсяг роману.

Натан Рибак одним із перших наших прозаїків одповів на безпредметні розмови, що виникли були на недавньому пленумі Спілки радянських письменників України, — чи можуть бути створені в нашій дні великі полотна. Виходить — можуть.

Своєю темою, своєю фабульною насиченістю «Зброя

з нами» — справді велике полотно, справді роман. Але герої роману відбудовують завод у місті Н. новими, швидкісними методами. До швидкісних методів — у розумінні темпу, розгортання дії, окреслення характерів, самої фрази — удається в новій своїй речі і тов. Рибак. Фрази короткі, уривчасті, лапідарні, ніяких періодів, стрімкий перебіг явищ, людей, картин, ситуацій, чітке розмежування білого і чорного, так і ні — от що характеризує передовсім манеру автора. Можуть подекуди закинути схематизм, — а він таки нам певною мірою і потрібний. Ворог для нас чорний — суцільно, і не час удаватися до нюансових тонкощів у його офарбленні. В лоб? Іменно в лоб!

Я кинув слово про ф р а з у. Безперечно — тов. Рибак над нею працює, і те, що ми відчуваємо в книзі сліди читання передової сучасної західноєвропейської літератури, свідчить лише, що автор вибрав собі непоганих учителів. Може, хотілось би більшої характерності українського синтаксису, українського способу висловлюватись, але цей закид можна обернути проти всіх майже сучасних наших прозаїків. А разом з тим треба сказати, що слова свої і вислови автор вдумливо і старанно обточує, маючи на оці свою головну мету — дати враження енергії, сили, напружених мускулів, — і мети цієї досягає.

Словом, я можу і хочу подорожити товариша Натана Рибак з новим інтересним твором.

РАЗОМ З НАРОДОМ

«Слово о полку Игореве» належить трьом народам східного слов'янства — російському, українському, білоруському. Але Ярославна у Бородіна¹ в «Князі Ігорі» — росіянка, великороска, а в Шевченка в його перекладі-переспіві «Слова» і в Тичини в його своєрідній варіації «Плачу Ярославни» вона — українка, причому тичинівська модернізована Ярославна нітрохи не схожа на шевченківську, але всі вони — і Ярославна Бородіна, і Ярославна Шевченка, і Ярославна Тичини — свій національний і свій індивідуальний відгук на той світовий звук, ім'я якому — Андромаха². «Незагальний вираз» загальних речей — не тільки право, але й обов'язок кожної літератури, кожного поета, кожного письменника.

Українська література завжди мала і має цей «незагальний вираз обличчя»³. Серед прекрасних своїх сестер вона по-своєму прекрасна. І по-своєму прекрасно виявилась вона в дні Великої Вітчизняної війни.

В тяжку, гірку годину тимчасових невдач Червоної Армії, коли вся українська земля стогнала під п'ятою ворога, література наша не тільки жила, але й росла, не тільки існувала, але й виявляла нові якості, як виявляв їх і весь український народ, і всі народи Радянського Союзу. Микола Семенович Тихонов хороше і правильно говорив⁴ про те, як в майже неможливих поліграфічних умовах виник і видавався в Уфї журнал «Українська література»⁵, як виникло там і працювало видавництво Спільки радянських письменників України. Ми маємо право цим пишатися, як маємо право пишатися і українською літературою часів Вітчизняної війни в цілому. *Inter arma* * вона не тільки не мовчала — вона з небувалою силою вдарила в бойові, в тіртейські струни⁶.

* В час війни (лат.). — Ред.

Увесь радянський народ, усе наше життя перебудувалось в ці великі дні боротьби за Батьківщину, за вільний Союз Радянських Республік на військовий лад. Вчорашні шахтарі і бухгалтери виявили себе чудовими снайперами і танкістами. Але й ті, що лишилися на шахтах і при grosбухах, теж воюють. Ми пишаємось нашими друзями, які безпосередньо на фронті з перших днів війни працюють часто на малопомітних ділянках — в армійських, фронтових і т. п. газетах, в радіомовленні і т. д. і воюють зі зброєю в руках в буквальному розумінні цього слова. Ми пишаємось, що молодий наш письменник удостоївся високого звання Героя Радянського Союзу, пишаємось і письменниками, які в глибокому тилу кують зброю для перемоги.

Нові якості з'явилися у радянської людини в дні війни, нові якості з'явилися у нашого письменника. Павло Тичина на перший звук бойової сурми відгукується натхненними віршами і пише речі одну від одної пристрасніші і яскравіші, підносячись на небувалу навіть для нього вершину філософських узагальнень у поемі «Похороп друга». Микола Бажан виголошує священну клятву: «Ніколи, ніколи не буде Україна рабою фашистських катів» — і ця клятва звучить як клятва всього народу. І те, що Бажан, будучи одним з найактивніших працівників фронту, звертає свої погляди до тієї великого нашого предка Данила Галицького — зрозуміло і чудово. Це один з прикладів високого і глибокого патріотизму, що охопив у дні Вітчизняної війни всі радянські народи. «Нижній і тривожний», за власним визначенням, лірик Володимир Сосюра знаходить у своєму серці невідомі нам досі трагічні і мужні струни. На весь свій поетичний зріст випростовується якраз у дні війни Леонід Первомайський, і вірші його про «грудочку землі»⁷, взятую на Україні в тяжкі дні і любовно бережену, чудесним боєм відбиваються у всіх чесних серцях, а пісня народного месника, з рефреном: «Хоч загину, а звільню Україну»⁸ від неситих лютих ворогів! — живе в ділах наших воїнів-визволителів. Чари народної пісні і безсмертного «Слова о полку Игореве» захоплюють нас у глибоко своєрідних віршах Андрія Малишка, який сам себе влучно назвав сурмачем священної війни⁹. Олександр Корнійчук пише на одну з найактуальніших тем дня п'єсу «Фронт», значення якої не можна переоцінити. Той-таки Корнійчук, як і багато інших наших письменників, загострює в дні боротьби з німецькою

навалою публіцистичне перо. Первомайський, Головапівський, Іван Ле¹⁰ виявляють себе чудовими майстрами в галузі нарису, який, певпа річ, є галуззю художньої літератури — досить згадати імена Гліба Успенського і Володимира Короленка¹¹, — але в якому ці наші товариші не виступали до 1941 р. Іван Кочерга¹² і Юрій Яновський пишуть п'єси на найгостріші сучасні теми, і, може, слід задуматись над нашою репертуарною політикою, через яку ці п'єси не бачать досі, як кажуть, «світла рампи». Той-таки Юрій Яновський, автор чарівно-романтичних «Вершників», з перших днів війни починає і невтомно пише невеликі розміром оповідання про людей нашої епохи, причому багато хто з них, як, наприклад, «Данило із «Соціалізму», гідні стати в один ряд з такими світовими шедеврами, як «Матео Фальконе» Меріме¹³ або «Батько Мілон» Мопассана¹⁴. Схильний колись до трохи абстрактного «пригодництва», Юрій Смолич¹⁵ пише чудові новели про наших вояків, про наших партизанів, а Натан Рибак у своєму цікавому задумом та виконанням романі «Зброя з нами» й Іван Сенченко¹⁶ у своїх, позначених чисто українською усмішкою, оповіданнях подають тонке зображення нашого тилу. Сатира, звернена безжальним вістрям до ворога, звучить в нових речах Петра Панча, Олександра Копиленка¹⁷, Юхима Мартича¹⁸, Сергія Воскресенка, Юрія Мокрієва¹⁹...

Досі я говорив про відомі імена. Правдиво відзначив учора тов. Тихонов, що саме під час війни вирости такі поети, як Іван Нехода і Михайло Стельмах. Мені хочеться додати, що імена Василя Швеця, Василя Лісняка, Ярослава Шпорти, Петра Біби, які звучать сьогодні як нові, завтра будуть — я певен — звучати як любими, і що хрещеною їх матір'ю є Велика Вітчизняна війна.

Тема дружби народів — одна з основних тем української радянської літератури. Як зміцніла і поглибилась дружба народів у вогні Вітчизняної війни, так зміцніла і поглибилась і ця тема в нашій літературі саме тепер. Павло Тичина пише блискучу розвідку про творчість башкирського класика Мажита Гафурі²⁰; люди і природа гостинного Узбекистану виступають у творах Олександра Ільченка²¹ та інших наших письменників. Вірші російського поета-князя Миколи Ушакова і єврейських поетів Іцика Фефера і Давида Гофштейна пройняті найглибшою любов'ю до української землі. Тема України є одною з центральних тем у творчості Євгенія Долматов-

ського²² і Михайла Голодного²³. Азербайджанський поет Самед Вургун, грузинський поет Іраклій Абапідзе, башкирські поети Рашит Нігматі і Сайфі Кудаш²⁴, білоруський народний поет Якуб Колас²⁵ пишуть про українську землю як про землю рідну. Як про рідні міста, пишуть про Москву, про Ленінград, про Сталінград, про Мінськ українські поети.

З гордістю і радістю заявляю, що українська радянська література гідна того народу, який породив її і якому вона служить вірою і правдою.

О МОЛОДЫХ ПИСАТЕЛЯХ

Подлинный писатель всегда радуется появлению молодых талантов. Вспомните Державина и Пушкина, Пушкина и младших его современников, повседневную работу Короленко с начинающими авторами, восторг, с которым приветствовал новые звезды на украинском литературном горизонте Иван Франко, письма Павла Тычины к юным поэтам.

У нас дело литературной учебы, дело передачи творческого опыта и развития неоперившихся дарований стоит, к сожалению, еще не на должной высоте. Опыт Кабинетов молодого автора¹ особенно разительных последствий не дал — по многим причинам, о которых я не хочу здесь распространяться. Гораздо более плодотворно личное общение новичка со зрелым мастером, и плодом такого общения является в нашей поэзии, к примеру, ряд новых поэтических фигур, выучеников Тычины и других наших современников, причем совершенно естественно, что молодые эти поэты, начиная с подражаний учителю и пользуясь его приемами работы, все более и более приобретают свой голос, свое лицо, свою походку.

Громадную роль в развитии наших писателей играют, конечно, комсомол и партия. Ведь это их воспитанники — такие люди, как Корнейчук, Первомайский, Малышко, Головановский, Нехода...

Сегодня речь у нас идет о совсем молодых, о малоизвестных, а то и совсем безвестных именах. Великий учитель — жизнь, суровая школа — война выдвинули сейчас ряд людей, о которых нынче не слыхал никто, а завтра, может быть, будут говорить все. Трудно угадать, по отношению к кому именно после проверки временем мое пророчество окажется правильным.

Нечего греха таить: когда писатель, заваленный срочной литературной работой и неотложными общественными

ми обязанностями, получает объемистый пакет, где находит зачастую не совсем грамотно написанные поэмы, драмы, повести и т. п. (ювочки часто тяготеют к «большим полотнам»), — он косится на этот пакет с недоверием и даже страхом. Увы! Для этих чувств имеются сплошь и рядом серьезнейшие основания. Да, мы часто получаем совершенно безнадежные «пробы пера», и среди этого мусора и хлама не так легко найти сверкающие зернышки подлинных дарований.

Мастерство, конечно, дело важное, но при одном условии — при паличии таланта. А разглядеть талант сквозь неумелые первые опыты не всегда легко.

Бывают, конечно, случаи, когда сразу видишь — графоман, но бывают и такие случаи, когда внешняя безграмотность — беда поправимая — заслоняет от вас трепет живой творческой души.

Курьезные иногда письма сопровождают пакеты молодых, а иногда письма присылаются без всяких пакетов. Один такой молодой, например, обратился недавно к тов. Скосыреву², где категорически просил его дать рецепт, как поскорее сделаться писателем. К этому он прибавил, что первые шаги в этом направлении уже сделаны: он, дескать, уже изучил стенографию... Нередко начинающие авторы сразу же, при посылке «плода незрелого недолгой пауки», указывают, куда им за этот плод надлежит выслать гонорар, иногда озабоченно спрашивают, как оплачивается литературная работа — стоит ли, мол, еще этим и заниматься-то...

Зато какая бывает радость, когда наткнешься на незрелый еще, зеленый росток жизнеспособного растения, когда в одной подчас строчке среди сбора неуклюжих, неумелых или же, напротив, слишком гладеньких, прилизанных «совсем таких», как у «настоящих поэтов», увидишь сверканье своих красок, услышишь ломающийся еще, но свой голос, ощутишь дыхание живой жизни!

Молодой поэт Петро Биба прислал мне как-то из действующей армии свои стихи. Они очень неравноценны, но я воспринял получение их как милый подарок...

Выше я говорил о суровой школе войны. Наша Священная, Освободительная Война выявила с небывалой силой героизм и творческие силы советского народа. Это касается и литературы. Не раз уже говорилось, что настоящего своего роста достигли такие поэты, как Первомайский, Малышко, Нехода, Стельмах именно в дни вой-

ны, под непосредственным ее дыханием. Но это люди известные нам и раньше. А вот кто знал раньше поэта Платона Воронько³? Кое-кто знал, разумеется. Он писал посредственные русские стихи. Во время войны он попал в партизанский отряд Ковпака⁴, с которым и совершил рейд в Карпаты. Там, преследуя чисто практические агитационные цели, писал он украинские песни, тут же получившие музыкальное оформление и исполнявшиеся партизанами под баян. В результате получилась свежая, интересная, волнующая книжка «Карпатский рейд»⁵. Она скоро увидит свет.

Петро Виба, Ярослав Шпорта, Василь Лисвяк, Василь Швец, Бакуменко⁶, Ющенко⁷ и многие другие — это еще не зрелые мастера, не полноценные поэты. Но это те, рожденные в огне и буре наших дней, певцы, на которых обращен наш взор с верой и надеждой. Помощь комсомола, партии, писательской и читательской общественности необходима им, как воздух.

Здесь я хочу, кстати, отметить хороший почин редактора газеты «Література і мистецтво»⁸ Леоніда Новиченко: он специально занялся изучением и предполагает сделать публикацию «поэтов первого стихотворения». Конечно, следует делать эту публикацию с надлежащим педагогическим тактом...

Будучи сам стихотворцем, я все же разделяю мысль, что гипертрофия поэзии за счет прозы обозначает или молодость литературы, или же какис-то пороки в ее развитии. У нас мало даровитых прозаиков, и когда поэт Стельмах выступил не так давно с прозаическими рассказами, то это обрадовало многих, в том числе и такого взыскательного художника, как Юрий Яновский. Вообще же над перспективами нашей молодой прозы следует призадуматься...

В деле воспитания молодых писателей наши комсомольские и партийные организации сделали и делают очень многое. Хочется еще более тесного единения и сотрудничества с литературной средой, а этой последней позволяю себе пожелать еще более строгой партийности в творческой работе.

Вот мысли о нашей литературной молодежи, которыми я хотел поделиться с читателями в канун празднования славного 25-летия Ленинского комсомола на Украине.

ЖИВА ВОДА

(Думки перед пленумом СРПУ)

Зближається пленум Спілки радянських письменників України. Багато думок напливає з цього приводу, — думок про наше діло, діло нашого життя — літературу, думок про відношення її до життя і відношення життя до неї, думок про тип нової людини і нового письменника і т. ін. Ось тим часом декілька з тих думок.

Недавно розмовляв зо мною один письменник молодий, але не з наймолодших. Друкував він свої речі вже задовго до війни і міг навіть претендувати якоюсь мірою на ім'я відомого. І от цей товариш сказав мені: «Ви знаєте, М. Т., побув я оце близько трьох років на війні, в суворій школі, набрав для себе силу матеріалу — і зрозумів, що власне перед війною я зовсім не знав життя, писав, висисаючи сюжети, ситуації, типаж із пальця... Учився в школі, кінчив її, написав кілька оповідань, був прийнятий до Спілки, — а там уже й пішло: готовий письменник! А письменникові треба було ще вчитись і вчитись, придивлятись і придивлятись, думати й думати»...

Справедливі слова! До тих «вчитись», «придивлятись», «думати» я додав би ще: брати безпосередню участь у житті!

«Люди живуть, письменники описують життя», — сказав мені один приятель жартома. А це якраз і погано, і ненормально, і зле відбивається на літературі. Література — не тільки «дзеркало життя», але й частина самого життя.

Ми знаємо побут багатьох письменників у мирних чи то тилових умовах. Він зводиться до формули: власна квартира (та ще й у будинку письменників, тобто людей тієї ж самої професії, того ж самого типу життя!) — клуб — їдальня — редакція — видавництво... В найбільш

щасливому випадку до цього додається ще — виїзд на село, на підприємство, на фронт і т. п. — для «збирання матеріалу», а то й просто на гастролі. Виїзд короткий, блискавичний і, звичайно, малоплідний...

Максим Горький перейшов на своєму шляху десятки професій, і то не для «збирання матеріалу», а просто як жива трепетна людина. Антон Чехов був лікарем. Грибодов — дипломатом. Меріме мандрував по життю й світу в службових справах і як невтомний шукач, винитувач, спостерігач. Байрон за короткий і бурхливий свій вік був і оратором в англійському парламенті, і другом карбонаріїв, і провідною постаттю в грецькому повстанні. Мирний і Кодоубинський були урядовцями, і ми не раз гірко нарікаємо на це, але ж я певен, що саме в тихій своїй Полтаві набрався багатьох образів автор «Повії», а обертаючись в колі урядовців, знайомство з безпосередніми документами, свідками і учасниками дало матеріал для створення «Fata morgana», Шевченко їздив по Україні як маляр-художник з певним практичним завданням, а породило це не один безсмертний поетичний твір. Франко був редактором, ученим, політичним діячем, мав стосунки, в зв'язку з цим, із величезною кількістю людей, і хіба це не позначилось на його творчості? Короленко кружляв (правда, не в своїй волі) по Сибіру, по Росії, жив потім у Полтаві. І не тільки сибірські та російські враження нав'яли йому низку чудесних нарисів, оповідань, але й саме проживання в Полтаві й під Полтавою (а не до кінця в столиці, як до того рвуться майже всі наші письменники: полтавське проживання не позбавило його, проте, змоги редагувати столичний, петербурзький журнал¹⁾ особливої м'якої свіжості лагідних полтавських верб і чистого Ворскла надало його творам. Успенський і хвилини не міг усидіти на місці, і саме звідси йде животрепетність його облитих кров'ю начерків... Та таких прикладів — безліч! Шекспір був актором, а дехто каже, що ще й браконьєром, Сервантес² — вояком, Толстой і офіцером, і мировим посередником, і вчителем народної школи, і запальним мисливцем, і організатором боротьби з голодом, і проповідником і т. д. і т. д.; навіть аматор сидячого розміреного життя Гончаров³ об'їхав круг світу...

Участь у живому житті, занурення в саму його гущу здається мені цілком необхідною передумовою для плідної письменницької роботи. Один наш товариш, чудесно знаючи дореволюційне і доколгоспне село⁴ і будучи пи-

Максим Рильський, Олександр Довженко і Павло Тичина.
Саратов. Серпень, 1942

Максим Рильський, Юрій Яновський
і Павло Тичина на відбудові Хрещатика.
1944

Максим Рильський і Остап Вишня.
Початок 50-х років

Максим Рильський, Олесь Гончар
і Микола Бажан.
Друга половина 50-х років

сьменником саме сільської тематики, дав свого часу кілька визначних творів про те, що він органічно знав. Нове село йому маловідоме — і він мовчить. І зовсім справедливо зауважив мені недавно один чоловік, що тут не зарадити лиху виїздом на село в образі «дачника», а треба було б, щоб отой наш товариш, чие мовчання нас тривожить, пожив рік-два в селі на якійсь конкретній роботі — приміром, сільського вчителя. Це примусило б його, згідно з його роллю, брати участь не тільки в шкільному житті, але і в боротьбі за урожай, і в клопотах про піднесення культурного рівня села, і в безлічі інших щоденних справ, — а спостереження й думки відкладались би йому в голові і кінець кінцем неминуче вилились би в новий, на безпосередньому живому матеріалі побудований і (знаючи цього товариша, кажу з певністю) до рівня художніх узагальнень піднесений твір.

Сьогодні саме мав я розмову з одним письменником-фронтовиком. Скільки бачив, скільки спостеріг, скільки пережив, скільки передумав цей чоловік! І те саме можна сказати про багатьох його товаришів. Беручи безпосередню участь у великому ділі Визвольної війни, вони разом з тим напоїли свої серця, свою уяву, свій розум образами прекрасних наших героїв-воїнів, красою величезних подій сучасності, ненавистю — справжньою, кривавою — до гидких гітлерівських нелюдів. І ми певні, що внаслідок цього читач матиме не один сильний, довговічний, глибокий твір. А разом з тим, і в цьому я погоджуюсь як з моїм співбесідником, так і з т. Еренбургом, ми не вправі у же сьогодні докочне вимагати від них скороспілих «великих полотен». Ці «великі полотна» прийдуть, від прози нашої (а в даному разі йде передовсім про нашу прозу) відпадуть звинувачення у відсталості, малосиллі, малоплідності тощо, — а тим часом і нині вже всі оті дрібні оповідання, нариси, зарисовки, кореспонденції, статті, що їх містять наші столичні, периферійні, військові, фронтові газети і що часто проходять мимо нашої уваги, стаповлять у своїй сукупості вельми значущу й багату на фарби картину.

Дехто з товаришів, надто поетів, що працюють у газетах, скаржаться, що газетна робота їх «заїдає». Заїдає, але ж, їй богу, товариші, і збагачує ваш життєвий, отже й творчий досвід!

Я кажу не нові речі, але їх треба сказати. Не пасивне споглядання життя, не обертання в колі десятка знайо-

мих «колег по перу», а активна участь у житті, спілкування з людьми найрізноманітніших професій, становищ, типів, всякчасі зміли побуту, пейзажу, оточення — надійна запорука дальшого розвитку нашої літератури, що гідно несла й несе свій прапор у дні Вітчизняної війни, але що не може, не має права спинятись на місці ні на хвилину.

Хто не п'є живої води — тому загрожує творча смерть.

НАРОД І ЛІТЕРАТУРА

В січні 1943 року пленум правління Спілки радянських письменників України відбувся в глибокому тилу, в столиці гостелюбної Башкирії — місті Уфі. Інтерес до цієї події був надзвичайний, велика зала Раднаркому Башкирії ніяк не могла вмістити всіх людей, що хотіли бути присутніми на пленумі. До президії надходили записки на зразок такої: «Ми, червоноармійці-українці, хочемо бути на пленумі, просимо пустити нас». Яюсь примудрялися, пускали, — а слідом з тими червоноармійцями врівалися нові, нестримні потоки. Це завдавало великого клопоту адміністраторам — і великою радістю повнило наші серця.

Було це в дні, коли після тяжких іспитів зайнялася над Україною равкова зоря визволення. Олександр Корнійчук, увесь пропахлий димом боїв Вітчизняної війни, говорив про цю зорю, про героїзм наших військ і нашого народу, про невмирущу дружбу народів, про те, що настає й на вашій вулиці свято, про перемогу прийдешню і про те, що в ім'я цієї перемоги працюють усі, працюють самовіддано і українські письменники. З яким ентузіазмом приймали його палкі слова, як палали й світилися у всіх присутніх очі! І ще говорив Олександр Корнійчук про величезний потяг і цікавість наших славних воїнів до рідної літератури, а ми, літератори, знали це й самі, щодня одержуючи з фронту листи, де криком кричалось: «пришліть «Кобзаря», пришліть твори сучасних радянських письменників». Знали ми й те, як важко той потяг і ту цікавість задовольняти, знали, як мало на фронт доходить книжок, знали, що не все, зроблене нашими руками, гідне того високого погляду на літературу, який собі засвоїв наш читач. І думалося: краще треба, більше треба, незмірно більше!

Не було хвилини, коли б у серця чесних радянських людей запав сумнів щодо кінцевої перемоги. Але саме в дні нашого уфимського пленуму особливо яскраво відчували ми всі, що наступний пленум буде — київський.

Так і сталося. На предковітних горах, що бачили славу наших предків, бачили в'їзд визволителя українського народу з-під папської кормиги Богдана Хмельницького, бачили подвиги арсевальців і нестримні Щорсові загопи, у скаліченому, а проте незрівнянно прекрасному Києві, над визволенням Дніпром, переправа через котрий у дні боїв за нашу Радянську Україну, за знищення німецького звіра ввійшла вже в історію, як одна з найгероїчніших сторінок, — у Києві Ярослава Мудрого¹, Петра Сагайдачного², Петра Могили³, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Марії Заньковоцької⁴ — у центрі нової квітучої сільськогосподарської та індустріальної України, нової соціалістичної культури, — у Києві знову зберемося ми на генеральний перегляд наших збройних письменницьких сил.

Ще гримлять-рокочуть бої на Заході, але пурпуровий відблиск остаточної перемоги уже опромінює засмаглий обличчя бійців, недалекий час остаточного й повного визволення нашої землі, за котру б'ються наші сини і сини всіх народів Союзу. Уже почалися величезні відбудовні роботи в наших містах і по наших селах, праця в ім'я воскресіння рідного краю кипить на полях, у садах, на заводах і в шахтах, — і в ці дні титанічного напруження всіх народних сил повинні ми розглянутись і прямо сказати, що зробила наша література в світлі вимог доби — і які завдання стоять перед нею.

Я висловився: прямо сказати — і на цьому стою. Наш пленум буде, розуміється, для всіх учасників великим святом, але разом з тим він має бути передусім робочою нарадою, виробничою нарадою працівників одної з найвідповідальніших ділянок культури. Саме під таким знаком повинен він пройти.

Я гордий, як горді і всі ми, що письменники наші на фронтах Вітчизняної війни, куди пішли вони з перших її днів, працювали і воювали в буквальному розумінні слова — чесно й самовіддано, що багато з них саме в воєнну грозу вирости й зміцніли, багато з них виявило свої здібності в ділянках, доти їм чужих або маловідомих (публіцистика, художній нарис, поточна «чорнова» робота в армійській, у фронтовій газеті тощо). І складаючи доземний уклін перед могилами тих, хто впав на бойовому

полі смертю хоробрих воїнів, живущим я міцно тисну руку. Та робота, що може здаватися десь загубленою, ті статті й нариси, що йшли не раз — після пильного, аж до дірок, читання й перечитування — на скручування цигарок, являють собою в цілокупності великий труд і подвиг, якого не забуде народ. А безпосередня участь багатьох товаришів, які ще вчора не знали, з якого кінця братись за гвинтівку, у бойових операціях Червоної Армії, у вікопомних ділах народних месників-партизанів, — ця участь павіч показала, що наш письменник не тільки прирівнює перо до багнета, але й уміє, коли треба, змінити перо на багнет. Учора це ще звучало як образ, як обіцянка, як присяга — сьогодні це звучить як констатація факту.

Я гордий, як і всі ми, що ті письменники, які з волі партії та уряду жили й працювали в глибокому тилу, в найтяжчі, найгірші хвилини не випускали перо з руки, вірили в перемогу і служили їй, як годиться служити вірним дітям Вітчизни. Те хоч би, що письменники в Уфї відповіли видавничу спілку і видали понад півтораста книжок, де вміщено і твори фронтників, і твори письменників, які працювали в тилу, здається мені показовим і радісним. І знов-таки — все, написане товаришами і видане, як Спілкою, так і Укрвидавом, чию вперту роботу за несприятливих раз у раз обставин теж годиться відзначити, становить у своїй цілості вельми значну картину подій і людей, праці і героїзму.

Проте сьогодні треба гостро поговорити про те, чого вимагає й на що сподівається парод від нашої літератури.

Повинні ми будемо зо всією одвертістю поговорити про досягнення й недоліки нашої драматургії, поезії, прози, критики, публіцистики, про готування нових кадрів у літературі, про огріхи й помилки окремих товаришів, про зв'язок письменства нашого з кіно, театром, радіо, композиторами, художниками... Будуть суперечки, дискусії, різні погляди і різні думки — це й гаразд. Живе діло не терпить мертвотного до себе підходу. І я певен — пленум наш дасть пову насагу працівникам пера, які щиро хочуть бути достойними своєї великої доби, свого великого народу, Країни Рад.

УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ДНІ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

Товариші!

Перше почуття, що охоплює мене, коли я оглядаюсь на три роки Великої Вітчизняної війни, — це гордість за наш народ. І поруч із цим почуттям виникає гордість за нашу літературу, за наших письменників, синів народу:

Не мало ми воювали, стоптали чобіт рудих¹,
І якщо згадати мертвих, то ажурюсь по них,
І якщо живих згадати, — нехай заміє плач,
Бо друзі ідуть полками, і я серед них сурмач!

Так пише Андрій Малишко, поет, що в перших днів війни одягнув похідну шинелю, що ділив і ділить з бійцями хліб і сіль, труд і піт, дим боїв, гіркоту невдач і радість перемог. Про наших письменників-фронтників добре сказано в редакційній статті газети «Радянська Україна» за 2 квітня 1944 року:

«Голос українських письменників лунав в обложеної Одесі, на бастионах Севастополя, в огні і диму Сталінграда, під стінами Великих Лук, у плавнях Кубані. Письменники-фронтники пройшли дорогами битв од Волги, Тереку, Дону — до Дніпра, Бугу, Дністра, Пруту, дорогами історичних перемог Червоної Армії».

І ми знаємо — продовжую я — що чистий і вірний був звук сурем цих сурмачів, що й ніби непомітна іноді робота їх в армійських, фронтвих, військових газетах, на радіо тощо живила і кріпила серця воїнів, служила справедливому ділу боротьби з німецько-фашистськими нападниками. Знаємо ми й те, що багато з цих наших товаришів, коли того вимагали обставини, не тільки рівняли перо до багнета, але й буквально міняли перо на багнет². Щирим словом вітаючи тут живих і здорових наших бойових товаришів, я з глибокою скорботою і печальною гордістю називаю тут імена тих, що впали на українських фронтах і в партизанських загонах смертю хоробрих, по-

лягли за Вітчизну. Це імена — Качури⁸, Гершензона⁴, Семенова⁵, Герасименка, Десняка⁶, Хазана⁷, Зимного⁸, Корецького⁹, Хашеватського, Муратова, Трублаїні¹⁰, Альтмана¹¹, Кримова¹², Гайдара¹³, Алтаузена¹⁴, Лапіна¹⁵, Хацревіна¹⁶, Аврущенко¹⁷, Розенфельда¹⁸...

Прошу, товариші, вшанувати їх світлу пам'ять вставанням.

Роль поета, роль письменника в дні Визвольної війни як сурмача, що оспівує славні подвиги і кличе до славних подвигів, як сина Вітчизни, як воїна добре розуміють наші літературні робітники, — і от подає голос Володимир Сосюра, звертаючись до своїх донецьких земляків:

Дорогі земляки! Через снігом завіяні гони¹⁹
Хай це слово летить, з вами поруч іде у бою,
З вами в лаві лежить, заганяє в патронник патрони,
Іде у полі глухим і ваш сон стереже у гаю.

Та частина працівників письменства, що з волі партії та уряду опинилась була в глибокому тилу, чесно й сумлінно виконувала свій громадський обов'язок, почувавочи себе серед евакуйованих у глибінні країни підприємств, робітників та колгоспників, серед трудящих людей тих республік, куди довелось виїхати, ковалями тієї величезної кузні,

де кушать
Ясву зброю замість пуг²⁰ —

зброю для боротьби з німецько-фашистським звіром, боротьби за наші тихі води, наші ясні зорі.

Мені радісно згадати, як у гірку осінь 1941 р. найчисленніша письменницька група в Уфі майже без ціяких матеріальних можливостей наважилась відновити видавничу діяльність Спілки письменників, — і відновила, і видала за три роки велику кількість книжок, що охопили продукцію більшості письменників-фронтовиків і письменників, що працювали в тилу. Радісно спом'янути народження журналу «Українська література», відновлення газети «Література і мистецтво».

Радісно подумати, що й по інших містах нашого Радянського Союзу літератори наші невтомно працювали во ім'я продовження української літературної традиції, во ім'я боротьби й перемоги, во ім'я Вітчизни, а разом зав'язували найтісніші дружні стосунки з братами по Союзу. І тут хочеться сказати сердечне спасибі гостинним господарям тих республік, де довелось було отаборитись нашим

працівникам слова, — спасибі людям Башкирії, Узбекистану, Грузії, Казахстану, спасибі й братам у Москві, що року 1943 гостинно відчинили свої двері Спілці радянських письменників України.

Коли наплила на Україну лиха німецька хмара, коли тевтонський кінь почав топтати чорним копитом малих наших діток, — про біль, про невітську муку народу гнівно заговорила наша література, — устами Смолича, що в таких оповіданнях, як «Десята смерть», дає картину нечуваних знущань німецьких катів із прекрасного й сміливого нашого люду, устами Скляренка²¹, що в своїй повісті «Україна кличе» малює той вогонь і кров, які принесли поганці на нашу землю, і про той вогонь, який запалав у героїчних серцях наших батьків, братів і дітей, устами Собка²², що прославляє «полум'я зненависті», устами всіх, кому дано хист і приречено обов'язок словом служити рідному краю. І пише тоді наш Павло Тичина у дивовижній поезії «Весна» слова, що до краю потрясають душу:

Уста розкрив тюльпан. Мене ж, мов дротом,
Гарячим прошива. Бо й не сказати:
А скільки ж там з розкритим ротом
В землі завмерлям криком ще кричать.

Відходили, плавама пливли в ті тяжкі дні наші люди на Схід, везучи обладнання заводів, женучи коней і худобу, і курява від того безнастанного потоку тьмарила сонце, і невимовна любов до землі, яку доводилось покидати — о, всі ми вірили, всі знали, що тільки тимчасово! — стискала серце.

Людські болі зібрав тоді Леонід Первомайський у вірші «Земля», де пише, як йому разом з бійцями доводилось відходити з рідних ланів і як він загорнув, узяв з собою грудочку рідної землі.

А на Україні творилося страшне: цвіт наш, кров нашу, радість нашу — наших дітей виганяли в прокляту німецьку неволю, народні пісні про яку так страшно перегукуються з давніми невольницькими плачами.

Павло Усенко пише про село Половещину на Полтавщині:

У прокляту Німеччину²³,
У острожний край,
Всю погнали Половещину
На наругу, на поденщину,
Під важкий нагай.

І в незмірною тугою гримить голос Андрія Малишка:

Я гукатиму кров'ю своєю²⁴,
Я кричатиму криком, як грім,
За німецькою злою землею,
За несходженим горем твоїм!

І народжується гнів.

«Хіба може простити дочка страту своєї матері? 25
Батько — сина? Сестра — брата? Наречена — милого?
І друг — друга? Радянська земля — негасима помста» —
пише Кость Гордієнко. Це почуття жадоби помсти висловлює
іменем народу Микола Бажан:

Вони до нас підкралась крадькома²⁶,
Скажені звірі і отруйні гади.
Так згнійте ж, пси,— пощади вам нема,
Нема пощади.

Із почуттів любові до Батьківщини, болю від її мук і зненависті до її гнобителів народились пові риси наших радянських людей. В і в н а і л ю д и — така провідна тема нашого письменства цих років.

Ми бачимо скромну вчительку, що в страшний передсмертний час випростовується на весь зріст — і стає героїнею, гідною безсмертя («Чорний хрест» Петра Панча), бачимо, як факел нещадної помсти натам палає в руках малосилої, хворої дівчинки («Десята смерть» Юрія Смолича); бачимо Марію в оповіданні Натана Рибак²⁷ і безіменного героя його новели «Прапор», що втілюють молодими своїми постатями слова «Смертю смерть поправ»; бачимо прекрасну саможертву «Діда Данила з «Соціалізму» Юрія Яновського і його ж незабутню «Дівчинку у вінку»; бачимо, як почуття готовності на подвиг і на зречення власних мрій покликає українську дівчину («Брала дівка льон» Івана Ле); бачимо у того ж Петра Панча колгоспника, котрий, удавши із себе куркуля²⁸, веде на уготовану для них засідку німецькі танки, змістившись в одному з них, і гукає в слухну мить червоному командирові: «Стріляй, чортів сину, просто в мене стріляй»; бачимо в Юрія Шовкопляса, як полонений у німецькій неволі задушує другого полоненого, бо той закаляв душу свою зрадою²⁹ і до зради схилив сусіда; бачимо у «Бвшан-зіллі» Леоніда Смілянського³⁰ «попа»-партизана, якогось далекого родича дядя Гаврила в Корнійчуковому «Богдані Хмельницькому»; бачимо образ співця народного гніву, сліпого кобзаря в одноактвці Суходольського³¹ «Шляхидороги», — і ми знаємо, що не з письменницької вигадки ідуть ці постаті, а з живої правди. Список наш значною

мірою випадковий, його можна продовжувати й продовжувати, але досить і наведеного, щоб показати, як прекрасна діва Помста окрилила наших людей, щоб погодитись, що наші письменники цій темі віддали чесно свій хист і свій труд. Тут хочеться відзначити, що велику перевагу серед отих героїчних образів мають наші жінки, наші дівчата. Досить згадати Людмилу Павличенко³², полеглих у чеснім бою Любу Земську³³ і Маріонелу Корольову³⁴, щоб зрозуміти, чому це так.

Маємо в нашій літературі і спроби подати образи не узагальнених, типізованих, а конкретних героїв доби. От, наприклад, драматична поема Любомира Дмитерка «Серія хоробрих», присвячена пам'яті героїв Вітчизняної війни Ніни Гвилицької та Спартака Железного³⁵, що і являють собою персонажів поеми, його ж свіжонаписану драму про визволення Києва «Хрещатий Яр», де виступає незабутній Микола Федорович Ватутін³⁶, поему Сосюри «Олег Кошовий»³⁷, неопубліковану поему Тереня Масевка «Бойове щастя Сергія Борзенка»³⁸... Це — цілком законний творчий шлях, герої наші мають право на увічнення і в слові, і в мелодії, і в бронзі, — але цей шлях, на мою гадку, генеральним бути не може. Художник бачить конкретне, вибирає типове і творить синтез, — така основна дорога художника. І, звичайно, добре, що генерал Ватутін у Дмитерка не тільки портрет, але й узагальнення, як не тільки портретом, але й узагальненням є Богдан Хмельницький у Корнійчука.

Волелюбність і любов до Вітчизни — ось що надає левиній хоробрості й сили нашому народові, котрий устами Бажана запряється в перші дні війни:

В нас клятва єдина і воля єдина,
Єдиний в нас клич і порив.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою фашистських катів.

І всуголос цій клятві пролунала пісня Тараса Бульби, що довів до нашого слуху Леонід Первомайський:

— Чи ти чуєш, батьку?
— Чую, сину!
Гнів людський виходить з берегів.
Хоч загину, а звільню Україну
Від неситих, лютих ворогів.

Свою білостінну хату, свій вишневий солов'їний сад, своє тихе поле, своє синє небо, своїх добрих людей любимо ми — до загину!

Але любов наша — прямо протилежна, полярна зоологічному шовінізмові наших чорних ворогів. Володимир Сосюра в поезії «Любіть Україну» просто каже:

Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
І сльози, і все до загину...
Не можна любити народів других,
Коли ти не любиш Екрану.

Так перекидається міст до теми дружби народів, силою якої ми перемаємо й переможемо німецько-фашистських звірів, до теми інтернаціоналізму.

«Зрозуміти душу іншого народу, — писав Павло Тичина в одній із своїх статей, — як це звучить пізно, глибоко й дружньо!»³⁹ Не дивно, що до нас увесь час пригортаються — як ті народи, що живуть за морем-океаном, так і ті, що живуть — не живуть, а мучаться — за колючим на кордоні дротом німецьким. Хіба не знала сербська партизанка Віра Драгич⁴⁰ про нашу партизанку Зою Космодем'янську⁴¹, про Володимира Рябока⁴², про Михайла Семенова⁴³ і про батька Миная⁴⁴? Хіба не захоплювалась вона подвигами наших героїв — росіянина Талаліхіна⁴⁵, білоруса Гастелло⁴⁶, українця Кольчака⁴⁷, грузина Цурцумія⁴⁸, вірмена Григоряна⁴⁹, азербайджанця Мамедова⁵⁰?

Воістину — так. Дивлячись на заграви пожеж, що палають на захопленій німцями Україні, герой повісті Собка «Кров України» червоноармієць Ваню Гуліашвілі каже: «Горить Україна, моя Україна горить».

А башкирські поети Сайфі Кудаш і Амірі⁵¹ пишуть про українську землю, як про свою рідну, й азербайджанець Самед Вургун пише зворушливе послання до українських партизанів⁵², і російський поет Долматовський створює пісню про Дніпро⁵³, що стає одною з найпопулярніших серед нашого народу. Олександр Безименський усю свою роботу зв'язує з 1-м Українським фронтом і пише продовження епопеї про Дніпрельстан; і польська письменниця Ванда Василевська, чие оповідання про героїчний екіпаж танка — українця, росіянина і єврея — так і називається «Братерство народів», пише роман «Райдуга», як райдугою, освітлений любов'ю до українського народу.

А з нашого берега теж мають білі, вишиті рукави привіту: Нехода пише теплі рядки, присвячені братові білорусу, білоруському поетові Аркадію Куленову⁵⁴, Тичина присвячує ніжний вірш чудесному башкирському поетові

Сайфі Кудашу і лише розвідку про класика башкирської літератури Мажита Гафурі⁵⁵, яка становить подію в розвитку башкирської культури, Копиленко пише оповідання «Брати», побудоване на темі нерозривного братерства українського і російського народів, Рильський звертається зі словами привіту до Япки Купали, до Миколи Тихонова, із словом заклику до поляків, до єврейського народу⁵⁶, Терещенко komponує вінок сонетів про узбецьку поезію...⁵⁷

Твори живущих на Україні і тісно з нею зв'язаних письменників російських — Ушакова, Городського, Безлощадного⁵⁸, Тардова⁵⁹, Сєверова⁶⁰ і багатьох інших, як і писання єврейських письменників — Фефера, Гофштейна, Гонтаря, Фалікмана⁶¹, Кагана⁶² і знов-таки багатьох інших, пройняті гарячою любов'ю до української землі й українського народу.

Йолопське сподівання фашистської мерзоти на те, що війна викличе розбрат між націями нашої великої сім'ї, розбилось об адамантовий мур нашої дружби, і про це з великою силою і гарячою душевністю свідчить наша література.

Наша дружба, дух народу породили нашу «кривну й сердечну», кажучи словами старовинної думи, Червону Армію⁶³, і слова Павла Тичини —

Червона Армія — силою грізна!⁶⁴
Червона Армія — глоблем щит,
А нам рідна хата, і сонце, і світ —

могли б правити за епіграф до нашого сьогоденного письменства, взятого в цілому. Нехай подекуди ми западаємо в своїх творах про Червону Армію в те, що зветься досить песмачним словом фактографія, а іноді збиваємось на манівці, як той автор, що примушує смикати сучасного гарматника за архаїчну мотузочку, — але безмірною любов'ю і незглибною пошаною до оборонців Вітчизни наповне наше письменство, і за це йому честь і хвала. П'єса Корнійчука «Фронт», громадянська роль якої була незмірної ваги, — наявний доказ, що радянські люди, отже, й радянські письменники, розглядають військову і воєнну справу як своє кровне діло.

Менше, просто скажу, щастить у нашій літературі партизанській темі. А проте ж маємо ми тут «Партизани в степах України» Корнійчука, «Євшан-зілля» Смілянського і чимало дрібніших розміром речей... Микола Шеремет ударив педавно в «Літературі й мистецтві» на сполох: пе-

вірно, мовляв, фальшиво освітлюють ваші літератори дії й побут партизанів! ⁶⁵ Я цей вічовий давін вітаю, загалом кажучи: кожен поклик до правди годиться вітати. А втім, думаю, що тов. Шеремет пропонує за деревами — тобто за дрібницями побуту, яким він сам і присвятив свої зарисовки партизанського життя, — не бачити лісу, тобто суті героїчного діла народних месників, суті, яка вимагає містедьких узагальнень. Навряд, щоб ця настапова була творчо плідна. Можна тільки погодитись, що борг наш перед мешканцями Лисограду ⁶⁶ ще не повністю сплачений, хоч і є в наших припосипах — oprіч уже названих — така хоч би свіжа лісова квітка, як іще неопублікований повістію «Карпатський рейд» Платона Воронька.

Серія книжечок, випущених Спілкою радянських письменників в Уфі, називається «Фронт і тил». Дружба народів і єдність фронту і тилу — це і єсть ті дві сили, супроти яких розпадаються в прах фашистські полчища. І мотив героїчного тилу знайшов, зрозуміло, своє відображення в нашій літературі.

У міднотопних казанах Уралу ⁶⁷,
В мартенах, в плавках криворізьких руд
Для нього проби кращого металу
Варив зброяр — увесь радянський люд, —

ось думки, нав'язні Миколі Бажану видовищем героїчного радянського танка... І хто скаже, що мила свердлівщиця Таця в оповіданні Донченка ⁶⁸ — вицвіт авторової уяви, а не та дівчина, яку ми щоденно зустрічаємо з вами, павіть не задумуючись над тим, що це — героїня?

А лагідний, усмішкуватий Іван Сенченко малює таку собі «тилову» дівчинку ⁶⁹, що з пемудрими хитрощами «доточувала» свій робочий день ранковими годинами, — і тепло нам стає на серці, бо ми розуміємо, що ця дівчина — дочка землі, де праця і щастя стали синонімами...

Ми, українці, — не безбатченки. Славна і вікодомпа історія написана на наших золотих полях кров'ю наших предків. І в добу найзапекліших боїв за Сталінград пише безпосередній свідок і учасник цих боїв — Микола Бажан — подібну до розкішного тяжкого килима поему про славного витязя нашого народу, князя Данила Галицького, ажурову арку перекидаючи від сивої давнини до багряної сучасності:

Від грому битви, — воля мовив князь, —
Німеччина сьогодні затряслась.
Смертельний шлях для неї — шлях на Схід.

Таким він є і буде сотні літ.
Та добрі вої родяться в краю,
Що німцям землю не віддасть свою,
То ж втріть з лиця боїв кривавий піт,
Мечем востання заgrimіть об щит,—
Хай грізним дзвоном зброяна сталь і мідь
Про перемогу нашу сновістять,
Хай світ вчуває в цій гучній ясі,
Що не владичить німцям на Русі.

А Михайло Стельмах звертається до безсмертної тіні Шевченка:

Озвалась Умань і Унеча ⁷⁰,
Виходив Гонта з-за ріки,
І по ході гора Червеча
Пізнала Щорсові полки.

І прекрасний поет, прекрасний товариш наш Кость Герасименко б'є в золоті литаври:

Помста Богдана і гнів Наливайка
В наших серцях ожива ⁷¹.

«Вітрила пам'яті» Івана Сенченка така ж проекція із козацького минулого в наше сучасне, як «Мойсей» Франка — проекція біблійної легенди в сучасне. Не можна, до речі, не відчутти тут перегуку з безсмертними думами про Самійла Кішку ⁷², про Марусю Богуславку ⁷³.

Поезія «Боженко» Андрія Малишка говорить про недавнє наше героїчне минуле. Там читаємо ми звертання, як до живих, до Боженка, Щорса, Черняка ⁷⁴ — і чудесне закінчення:

І тіль його бурки орлина на всю Україну лягла.

А молодик Ярослав Шпорта відкликається:

І в годину лиховісну ⁷⁵,
Завдаючи німцям страху,
Кобзарі вложили в пісню
Наливайкову звитягу:
Буде кара, буде люта,
Громом, блискавкою зряне!
Наливайка голос чути,
Наливайка Северина.

У новій збірці Сави Голованівського «Книга воїнів» я бачу оживлені поетом образи Хмельницького, кобзаря Вересая ⁷⁶, матроса Матюшенка ⁷⁷, Ратманського ⁷⁸, Пархоменка ⁷⁹, — і для мене це свіже потвердження думки про кривий наш зв'язок із священною історією нашої землі.

Ми не безбатченки і в літературі. Від «Слова про Ігорів похід», через пісню і думу, через Сквороду і Котляревського, Шевченка і Франка, Лесю Українку і Михайла Коцюбинського тягнуться неперервні нитки до Тичини і Корнійчука, Бажана і Сосюри, Яновського і літературних молодят. Отже, слово традиція не чуже нам і не вороже. Традиція — й учеництво. А втім, хто учиться, хай пам'ятає анекдот: один старий диригент розучував з оркестром симфонічний твір молодого композитора. Чомусь на репетицію той диригент прийшов у капелюсі — і час від часу, диригуючи, здіймав капелюха і вклонявся. По закінченні композитор спитав диригента — що означали ті уклони? А маестро відповів: та то, бачите, я по дорозі все стрічав знайомих — то Бетховена, то Чайковського, то Лисенка⁸⁰... Хочеться здіймати капелюха перед Михайлом Коцюбинським, читаючи в одного нашого сучасника таке, приміром:

«Хвилі, гори, місто, блакить — і я з тобою»...

Замовленість Михайла Стельмаха в українському орнаменті і старовинних ладах, кажучи музикальним терміном, призводить іподі — і це було вірно, хоч і однобоко, недавно зауважено в «Літературі і мистецтві»⁸¹ — до того, що часом затирається у талановитого поета жива, копкретна, сьогоденна дійсність. А от Малишко пише вірш «Маті» з реалістичними, будешними деталями:

Ти кого ж виглядаєш на кручі пайвищій ізрапу?
Преса б курям дала. Походила б собі по двору.
Я одразу пізнав би й сорочку, грубу полотняну,
І потерту керсетку, й тернову хустку стару,—

й ми навіч бачимо Малишкову, мою, вашу, нашу живу, безсмертну матір,— а поет раптово перекидає стрілу через усю широчінь Дніпра:

І стоїш ти одна, посивіла, стара Ярославно,
На двіпровськiм лужку, на трипільськiм древнiм валу.

Оце я й називаю органічним сприйняттям традиції. І в цьому світлі зовсім зрозумілі рядки Марії Пригари, нашісакі незадовго до визволення Києва:

Київ згас, пришикнув, вимер⁸²,
Та поглянь: в ночі глухій
Владним рухом Володимир
Воскрешав город свій.

Наші письменники саме в трудні дні війни поширили свій, сказати, діапазон, і побачили ми в особах Корнійчу-

ка, Тичини, Бажана і багатьох інших чудових публіцистів, загострив своє публіцистичне перо Ярослав Галац, а те, що ми звемо фронтowymi і нефронтowymi зарисовками чи нарисами, має собі таких хороших представників, як Іван Ле, Головка, Шеремет, Кондратенко, Мартич, Первомайський, Ільченко, Голованівський, Шиян⁸³, Левада⁸⁴, Бедзик⁸⁵, Трипільський⁸⁶, Кучер⁸⁷, Гончаренко, Кологойда⁸⁸ і багато, багато інших. Хай, колись кому охота, називають це письменницькими заготовками (до речі, такі заготовки — річ дуже потрібна для майбутніх полотно), але іноді уже й зараз важко провести грань між репортажем і художньою роботою: візьмімо хоч би «Путь на зорю» Юхима Мартича.

Здається мені, що саме в дні війни вищого зросту досягли наш гумор і сатира, причому поряд з такими в цій галузі, сказати б, фахівцями, як Остап Вишня⁸⁹, Мокрив, Мартич, Воскресасенко тощо — люди, згуртовані в журналі «Перець», — взяли зброю сміху і Петро Панч з його сатиричними мініатюрами, Юрій Яновський, автор презирливого «Генерала Макодзьоби» і теплого «Американського кума», Олійник⁹⁰ — безперечно надійний гуморист, Петро Козланюк, що злими і тонкими рисами подав нам малюнки німецького «нового ладу». Оповідання Івана Сепченка здебільшого овіяні розумним, лагідним усміхом, усміхом чисто українським, з хорошою лукавинкою...

А втім, треба все таки визнати, що якимось воно здавна вже наш літературний гумор фатально відстає від славного на весь світ народного, геніальним інтерпретатором і представником котрого був колись Микола Гоголь... Це — предмет окремої розмови, яка, гадаю, у нас і виникне в дебатах.

У добу найтяжчих іспитів і незмірного напруження прибувають до нашого полку все нові й нові молоді бійці, незнані досі види зброї опановують старші. З'являються такі прозаїки, як Іван Цюпа⁹¹, Олекса Носенко⁹², Михайло Стельмах, чия свіжовидана книжка «Березовий сік», де в чому продовжуючи лінії, скажімо, Марка Вовчка⁹³, Марка Черемшини⁹⁴, Юрія Фельковича, Юрія Яновського, віє разом з тим духом березового соку, має тверді ознаки авторової індивідуальності. Раз у раз повертаються до прозової форми Леопід Первомайський, Сава Голованівський і Малишко, в своїх оповіданнях вірний собі — у граничній широкості, у повитій болем любові до народу і зненависті до його ворогів...

Максим Рильський і Володимир Сосюра. 1957

Максим Рильський і Михайло Стельмах. 1958

Максим Рильський, Микола Вінграповський, Андрій Малишко,
Леонід Новиченко, Віталій Коротич, Іван Драч.
Початок 60-х років

Максим Рильський і Платон Воронько. 1959

Поети Олудько⁹⁵, Швець, Лісняк, Валентина Ткаченко, Ющенко, Бакуменко, Петро Віба, Ярослав Шпорта, Євген Бандуренко⁹⁶, Платон Воронько, не кажучи вже про старших — Новицького⁹⁷, Крижанівського⁹⁸, Плоткіна⁹⁹, Дорошка¹⁰⁰, Шмигельського¹⁰¹, Бичка¹⁰², — це все плем'я ще «младое», але вже «знакомое», якому від усієї душі хочеться кинути: «здраслуй!». Особливо показовою мені здається постать Платона Воронька...

Визвольна війна, пробудивши в народних грудях невмірні сили, нові струни зачепила у наших поетів, новими почуттями і образами окриляла їх, зміцнила голос і уповажлила думку...

Проте — на жаль, я мушу перейти до «проте» — є чимало в нашій літературі, над чим доводиться замислитись, а часом і посумувати. Сумлібно відбиваючи сьогоднішнє, ми рідко підносимось до верховин філософських узагальнень і широких концепцій. Чесно кажучи, я один тільки твір, що задовольняє цю вимогу, можу назвати в сучасному нашому письменстві. Це — «Похорон друга» Павла Тичини з чудовим своєю глибиною лейтмотивом:

Усе міняється, оповнюється, рветься,
У ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
Замулюється мулом, порохом береться,
А потім знов зеленим з-під землі стає.

Прекрасна складність, багатопланивість характеризує цей твір Тичини, якому приділено в нашій критиці чимало вже, хоч, може, і ще недостатню увагу.

Дуже своєрідно розгортає тему вірності отчизні, любові до волі і ненависті до зрадників Іван Сенченко в етюді «Вітрила пам'яті». А загальна лінія, так би мовити, хронікальність, властива більшості наших творів, легко може бути пояснена, але повинна бути надалі переступлена іменем синтезу.

Так само вражає надмірна перевага у нас тематики сільської: місто, завод, фабрика, шахта мають у нас надто мало своїх співців, і хоч це можна, мабуть, історично пояснити, але сьогодні цю диспропорцію треба доконче заглибити.

Дитяча література, в якій маємо так мало імен, хоч і є серед них імена Наталі Забіли¹⁰³, Оксани Іваненко¹⁰⁴, Марії Пригари, література для юнаків, хоч і маємо в ній, скажімо, цікаву постать автора науково-фантастичних романів — Владка¹⁰⁵, це ділянки, які нетерпляче ждуть своїх плугатарів і сіячів, бо без них ми не гідні, прямо

кажучи, виховувати любов до рідного слова і високі людські почуття, тим словом проголошені, у наших дітей і підлітків.

Сильно бракує нам і історичної літератури, яка героїчними зразками минулого, хорошою здоровою романтикою кріпила б і гріла серця сучасників. Ми знаємо про роботу Петра Папча над романом «Запорожці», про те, що Іван Ле продовжує писати велику епопею з часів козаччини¹⁰⁶, Копиленко написав п'єсу про взяття Кодака¹⁰⁷, Бурлака — повість про Семена Палія¹⁰⁸, але всього цього мало та й більшість цього досі не опублікована. От чому деякі гарячі голови підносили вже й думку про перевидання Андрія Кащенко¹⁰⁹... Я думаю, що Кащенко нам не потрібен,— а от, приміром, романи Старицького з часів Хмельниччини¹¹⁰, не кажу вже про «Чорну раду» Куліша чи «Чернігівку» Костомарова¹¹¹,— справді варто перевидати. Історична тема в сусідніх літературах, як-от у російській, повертає до себе останніми часами особливо гостру увагу, на ній виховується гордість народу своїм великим минулим, отже, її світла надія на велике прийдешнє, і це нам треба належно зважити.

Часто говорять про те, що у нас нема нині «великих полотен». Шкода, що й казати, але швидкісних темпів для заповнення цієї прогалини я все ж не рекомендував би. Справжнє слово не повинне бути недоробленням. Народ — судія справедливий, але суворий. Був би гріх непростений, коли б наші письменники не схоплювали на сторінки своїх записних книжок усього, що вони в нашу героїчну добу бачать,— але ж цього не ма. Вся наша сьогоднішня література в основному — велетенська і правдива записна книжка, і з неї постануть незабаром пожадані так само для мене, як і для товариша Корнійчука, великі полотна. Перші ластівки вже з'явилися: п'єси Корнійчука, поеми Бажана «Данило Галицький» і Тичини «Похорои друга», «Україна кличе» Скляренка, «Зброя з нами» Рибачака, «Золоті ворота» і «Бвшан-зілля» Смілянського, «Кров України» і «Кавказ» Собка... До речі, на деяких із названих творів і позначилась, на жаль, певна похалпівість, що не йде, як правило, на користь художній та ідейній силі твору... Повипен відзначити, що над великими речами працюють нині і Головка, і Кротевич, і Чередниченко¹¹².

Коли ми говоримо про подоліки і вузькі місця нашого письменства, то раз у раз сумно хитаємо головою: від-

стає наша драматургія... Справді, щось у цій справі не зовсім гаразд, але дивним мені видається той факт, що п'єси такого інтересного драматурга, як Іван Кочерга, зішли з кону наших театрів, що, чуючи щодня, — написав нову п'єсу Мокрієв, Суходольський, Смолич, Дольд¹¹³, Ятко¹¹⁴, Мартич, Дмитерко, Копиленко, Тардов, Торрін¹¹⁵, — не знаєш, куди ж вони, оті написані п'єси подають і чи буде хоч котра з них витягнена на світ божий. Якби я не бачив, що театри наші часто йдуть лінією найменшого опору, беручи до свого репертуару «апробовані» речі з сусідніх літератур, про декотрі з яких наперед можна сказати, що навряд чи вищі вони художньо та ідейно за твори названих товаришів, то я б не насмілювався твердити, що у стосунках наших драматургів з нашими театрами не все «обстоїть благополучно». Цього питання, гадаю, торкнуться в дебатах товариші, ближче за мене знайомі з театральною справою.

Хвалою українській радянській літературі почав я свою доповідь і хвалу цю ладен був би ще раз проголосити. Але не на те ми сюди зібралися, щоб тільки хвалити один одного. Одверто кажучи, дух самокритики, дух уваги до критики сильно зашепав у нас.

Є речі, про котрі нам годиться сказати прямо і котрим належить оголосити нещадну боротьбу.

По-перше, це — т р а ф а р е т и. Малишко у виступі на уфійському плечумі гостро картав поетів, що для змалювання щасливого передвоєнного життя доконче давали «дідка, що танцює на весіллі»¹¹⁶. Я, з свого боку, говорячи про літературу днів війни, повинен відзначити, що в ній панує прямо засилля, якась незаконна гегемонія отих доконче мудрих дідів, носителів народної правди, які ніби перекочували до нас із позовклих сторінок Златовратського¹¹⁷ і Кописького¹¹⁸. Один молодий драматург, чий рукопис я недавно прочитав, доводить отого улюбленого діда до карикатури, ставлячи проти його імені в списку дійових осіб ремарку: столітній міцний дід-пасічник, садовод-випоградар, мудрість українського народу.

При всій повазі до сивини я гадаю все-таки, що прийдешнє нашого народу не так у руках дідів-пасічників, як у руках людей типу Людмили Павличенко й Олега Кошового...

На догоду трафаретам німці і зрадники малюються у нас доконче фізично потворними, чорна й біла фарби без

усяких переходів застосовуються не тільки до наших воєн і наших героїв, а й до всього, що тільки письменник має. У цьому корисно було б переглянути моїм братам по перу хоч би такі романи, як «Тихий Дон» Шолохова або «Хождение по мукам» Олексія Толстого. Палітра з двох тільки фарб — надто бідна художньо, а ішколи й шкідлива ідейно, бо коли б, приміром, запроданці й диверсанти були всі в житті створені за принципом «бог шельму метит», як те бачимо у багатьох наших письменників, то боротьба з ними була б набагато легша, ніж це є справді.

Думається мені, що закид деяким нашим поетам у надто вже великій відданості все тим самим епітетам, образам тощо теж заслуговує на більшу увагу тих поетів.

Художник повинен бути «взыскательным». Як я читаю у талановитого поета звернення до батька ¹¹⁹:

Коли ж накрапала осіня мигичка,
У далеч, у вирій збирался гуси,
Ти пив із півцями. А звичка — не мичка,
І з неї ні нитки, ні чорту спокуси.—

то я просто не розумію останні півтора рядка — і думаю, що «взыскательности» виявлено тут обмаль.

Коли видатний прозаїк пише «літаки воркотіли, як гігантські голуби» ¹²⁰, а другий порівнює: «сотні стогів, що нагадували голівки глибоко вбитих у землю цвяхів» ¹²¹, то мені здається, що це приклади безкритичного захоплення «порівнянням для порівняння», «красивістю для красивості» — та й годі.

Ой, німчики, та не молотники ¹²²,
Молотити не стануть,
А змолотимо та сколотимо,
Довіку не встануть.

Що це значить? Для чого це написано?

Ми повинні говорити правду один одному, хоч не завжди цю правду легко вислухувати. Коли я скажу, приміром, що «Свиця-наполеончик» Павла Тичини пиячий за велетенський талант автора ¹²³, то хай мені повірять, що це вияв найбільшої любові до поета і до літератури.

Від художніх недоглядів, про які говорено недавно, один крок до ф а л ь ш і. Читаємо:

«Я... згадую оповідання мого мрійника-батька, — увечері, на призьбі, під тремтятьми тополями: «Повісимо над рікою мости із щирого золота, щоб люди знали саму ра-

дість. Збудуємо мости скрізь над хвилями, щоб від серця до серця був прямий уторований шлях»...

Їй-богу ж, товариші, мрійник-батько говорив не такими словами, і як цього не відчуває сам автор?

Або така ситуація. У дівчини згоріла хата, і в тій хаті згоріла мати її, — а вона згадує «жагучий погляд парубка й кучері його вихрові»... І це говориться про героїню в найкращому розумінні слова!

В поезії одної молодого поетеси партизанський штаб у лісі змальовується як щось подібне до затишної дачі, до передвобного Будинку творчості в Ірпені, а один із найвизначніших наших прозаїків примушує дівчину, якій німці обрубали руки, звертатися до танкістів у лісі із такою стилізованою мовою:

«Братики мої віршесенькі, соколи ясенесенькі! ¹²⁴ Німці мені руки порубали, а саму на Україну погнали: усі бачте, що тим буває, хто з німецької каторги тікає»... і т. д.

Нехай мені не кажуть, що це — романтика. Це — неправдиво, а правда — єдина наша мати і владичиця.

Товариш наш, котрий вивуватиме інших товаришів, що вони спотворено дають «партизанську тематику», сам описує, як він летить до партизанського Лісограду над окупованими шматком селами і бачить нібито так ¹²⁵:

«Порожньо на дорогах, тільки іноді горить один-два каламутні ліхтарі, — то поліцейські пости. Певно, зачувши гул літака, виходять бідні наші люди на подвір'я і простягають руки до гори, благаючи порятунку, приносячи нашим льотчикам молитву про визволення!»

Чи не надто театральна?

Я минаю проблему сьогочасної літературної мови української, хоч певен, що надійшла година для гострої дискусії про неї. Переходжу до надзвичайної істотної справи.

Річ у тому, що від фальші художньої, знов-таки, один тільки крок до фальші ідейної.

У «Літературі і мистецтві» говорено вже про оповідання Анатолія Шияна «Ворожка». Я читав його в рукопису, воно, здається, не опубліковане, але, кажуть, сам автор і артисти не раз читали його на літературних вечірках. І тому, здається мені, «Література і мистецтво» слушно засигналізувала тривогу і до цього сигналу треба прислухатись передовсім Анатолію Шиянові. Ворожка ворожить

німецькому офіцерові, звівши на бійку червоного та білого півнів, при чому перший, виявляється, символізує... Червоному Армію, а другий — фашизм... От до чого договорився здібний і досвідчений письменник при явному бракові критики, бо, отже, виходить, нашлись актори, які в цьому творі побачили матеріал для публічного читання!

Товариші! Ми ввійшли в опромінену смугу переможних боїв, смугу визволення і відродження Радянської України. Треба просто відзначити дивну річ: в добу найтяжчих іспитів українського народу наша література була незмірно плідніша і рухливіша, ніж у ці дні перемог, визволення і воскресіння нашої країни. Чому — не знаю, але це так. Маємо, правда, низку віршів наших поетів про Харків, Полтаву, Київ, Чернігів, звільнені села, маємо гарячим пером накидані нариси, маємо такі окремі малюнки оновленого на Україні життя, як, приміром, одноактівка Мокрієва «Журавлі», але всього цього до болю мало, і не все воно стоїть на висоті, рівній надхмарним височинам нашої слави.

А в цілому — до таких мовчальників, як-от, скажімо, Кудзич¹²⁶ або Головка (мовчальництво їхнє пояснюється, на мою гадку, головним чином, відірваністю від живого життя), пристають і такі раптом постаті, як-от Юрій Яновський, такий плодовитий і животрепетний у страшному 41-му році... Правда, окремі письменники, я це говорив, мають право на творчі паузи, але коли ті паузи надто затягаються або набувають характеру масовості, то... це вже явище загрозливе...

Ось які завдання стоять перед нами, товариші і друзі... Ми їх повинні прийняти як бойовий наказ. Наші шахти ожили, поновлюється Дніпрельстан, житом-пшеницею хвилюють наші лани, воскресають наші батьки, брати й діти, б'ють, добивають і доб'ють гітлерівську Німеччину наші воїни, сонце зійшло над Україною, — станьмо ж міцно і кріпко на рідній землі, правдою воюючи і правді служачи — і нехай наша література, осічена прапором Леніна, гідною буде нашого великого народу, нашої великої сім'ї народів...

ВЧЕРА И СЕГОДНЯ. МЫСЛИ ОБ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В дни Великой Отечественной войны все силы народа достигли высочайшего напряжения. Это относится и к украинской советской литературе. Буквально в первый день после объявления войны Павло Тычина, обращаясь к Родине и называя ее нежным словом «неня», мать, мама, заявил: мы идем на бой! Микола Бажан выразил священное чувство своего народа в гордой и грозной клятве:

Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою фашистських катів.

Герои комедии Корнейчука «В степях Украины» — «дети Шевченко», по выражению автора, — взяли в свои мозолистые руки партизанское оружие. Сам Корнейчук и большинство писателей очутились на фронте, разя врагов оружием слова, а подчас и оружием в прямом смысле.

В час тяжелых испытаний, в пору временных неудач Красной Армии писал Леопед Первомайский о горсти родной земли, которую он взял с собою, покидая Украину, чтобы за нее бороться. Среди вьюжной башкирской зимы писал Владимир Сосюра о родных цветах, подобие которых видел он в морозных узорах на окне. Юрий Яновский в целом ряде небольших рассказов отразил величие патриотической души. Эта тема, по-разному переломляясь, звучит и в творчестве Папча, Копыленко, Смолича, Сенченко, Гордиенко, Головацковского, Неходы, Кочерги, Забины, Стельмаха, Мокреева, Малышко, Дмитерко, Рыбака, Борзенко, Юхвида, Ивана Ле, Терещенко, Скляренко, Головки, Шияна, Усенко, Собко, Пригары, Остапа Вишни и многих других прозаиков, поэтов, драматургов. Излюбленнейший образ: простой, мирный, трудовой человек — колхозник, сельская учительница, шахтер, кузнец, — в бурях войны вырастающий в подлинного героя. Основной лейтмотив всей советской украинской литературы периода Отечественной войны — великая любовь к родине и великая ненависть к фашистским захватчикам. Неизменно и

неустанно звучит в ней мотив непоколебимой веры в победу нашего правого дела, веры в народ, чувства дружбы народов Советского Союза.

Героическая эпоха войны принесла в нашу литературу несомненные качественные изменения. Манера коротких рассказов Яновского, писанных в эту пору, значительно отличается от манеры его же рассказов довоенного времени: в них меньше изысканности, больше мужественности и простоты. Смолич в значительной мере отошел в своих повеллах от присущей ему раньше склонности к «приключесческому» жанру. Панч и Копыленко неожиданно обрели ноты юмора, грозного смеха, сатиры. Корнейчук, Бажан, Тычина, продолжая работать в области художественного творчества, проявили себя как блестящие публицисты: поэма Тычины «Похороны друга», пьеса Корнейчука «Фронт», поэма Бажана «Данило Галицкий» представляют собою новые ступени в развитии творчества этих писателей. Очерки Первомайского, Головановского и ряда других писателей-фронтовиков прекрасно отражают будни и героизм войны. Поэтические вершины достигли такие поэты, как Первомайский, Малышко, Стельмах, Нехода. Под грохот пушек зазвучали голоса молодых поэтов — Швеца, Лисняка, Петра Бибы, Ярослава Шпорты, Валентины Ткаченко. Если у нас мало еще крупных литературных полотен — повестей, романов, то вся наша литература, взятая в целом, равносильно освещает жизнь фронта и тыла, жизнь Красной Армии и Флота, жизнь трудящихся, жизнь партизан. Многие горькие страницы о хозяйничанье немецких захватчиков на украинской земле прочно войдут в историю нашей литературы, как выражение голоса, души народа. Специально «партизанской» теме посвятили свои очерки Микола Шеремет и Анатолий Шияв, долгие месяцы бывшие в партизанском «Лесограде» и делившие с народными мстителями хлеб, труд, опасности, подвиги. Поэт Платон Воронько, совершивший с легендарным генералом Ковпаком знаменитый карпатский рейд, написал о нем ряд стихотворений, стоящих на значительно высшем уровне, чем то, что писал Воронько до войны. Словом, украинские писатели вправе гордиться тем, что они сделали за первые годы войны.

« Следует, пожалуй, не в форме упрека, а в форме сожаления признать, что маловато в нашей современной литературе вещей с глубокими философскими обобщениями, таких, как «Похороны друга» Павла Тычины. В несо-

мненном упадке находятся пока такие жанры и отрасли, как исторический роман, как литература для детей. Этому нелегко найти объяснение.

Еще труднее объяснить другое явление, о котором я и хочу сказать несколько слов.

В дни временных неудач Красной Армии, в дни, когда Украина была оккупирована немецкими захватчиками, в дни тяжчайших испытаний украинская советская литература достигла высокого развития в качественном и количественном отношении. Конечно, к ней можно было и следовало предъявлять еще более высокие требования, но и сделанное давало право на ту законную гордость, о которой я только что говорил.

Но вот пришла желанная пора полного освобождения Украины, пора ее возрождения во всех областях жизни. Писатели, которые были эвакуированы в глубь страны, возвратились в родные свои города, где начались великие работы по восстановлению. Писатели, работающие на фронте, являются свидетелями и участниками блестящих триумфов Красной Армии. На полях, в садах нашей обширной родины, на заводах, фабриках, в шахтах — всюду кипит горячая, страстная работа.

Такое величественное явление, как восстановление шахт Донбасса, само по себе могло бы быть темой для целого ряда книг.

А жатва нынешнего лета, когда самозабвенно и самоотверженно жали, косили, связывали в снопы, складывали в копны родную рожь, родную пшеницу и дети, и женщины, и старики, потому что сыновья и братья иной жатвою заняты, потому что родные пужен хлеб, святой хлеб, по старинному слову?

А то, как в лучах нашего солнца, на освобожденной земле, «выпрямляется» душа человека, искалеченная ужасами оккупации, — разве это не тема для поэта, для художника слова?

Между тем руки, бодро и уверенно державшие перо в горький час испытаний и временных неудач, в час, когда наша отчизна стонала под вражеской пятой, — ныне как будто устали. Я, конечно, верю, что многие наши писатели сейчас вынашивают большие и серьезные вещи, и полагаю, что не к чему их торопить и понуждать. Но вместе с тем, думаю я, что если бывают эпохи, когда писатель не может, не вправе молчать, то это в особенности относится к нашей эпохе.

Недавно в одном разговоре по поводу затянувшихся творческих пауз наших писателей кто-то напомнил о том общеизвестном факте, что большинству художников легче удаются отрицательные типы и характеры, чем положительные. Была проведена параллель: вот, мол, тяжелые минуты в жизни народа вызывают у поэта, у прозаика, у драматурга больше творческих реакций, чем минуты светлые. Это не так, разумеется. Художники ищут и еще не нашли выражения тому, что творится у них перед глазами, — это будет вернее.

Остается пожелать им, чтобы скорее пошли. И для того, чтобы это пожелание осуществилось, надобно писателям глубже войти в гущу жизни. Быть участником стройки должен тот человек, который хочет передать самую сущность, душу стройки.

Как-то в первые дни освобождения Украины я с товарищами подъехал к одному селу, где многие хаты были разрушены, где еще пахло гарью, где на дорогах и деревьях лежала пыль вчера только умолкнувшего боя. Мы были поражены представившейся нам картиной: все женщины, все девушки этого села дружно, как бы по чьему-то приказу, белили свои хаты, белили сообща, переходя от одной хаты к другой. Картина была очень милая и, как представляется мне, чисто национальная. Это было проявление воли к жизни, воли к чистоте, воли к красоте.

Будем же белить наши хаты, будем петь об этом песни!

«Поэт всегда с людьми, когда шумит гроза»¹. Но наступает, приближается вёдро, — разве не с людьми должен быть поэт? Может быть, подчас нужно отречься от профессионализма, от сидения у своего письменного стола, разделить с тружениками поля, города, завода их работы и заботы, иногда мелкие, но составляющие в совокупности грандиозный процесс жизни — может быть, лучше сделать это, чтобы в душе скорее и лучше созрело то, что потом будет перенесено на бумагу и называться будет романом, поэмой, лирическим стихотворением.

Быше я говорил, что война в первые годы принесла в нашу литературу качественные изменения. Новых качественных изменений должно ожидать и на нынешнем этапе. Наши работники пера найдут, бесспорно, нужные тона, чтобы полно, красиво и глубоко передать радость освобождения, мощь и размах возрождения нашего. Залог этому — высокая одаренность украинского народа, верными детьми которого являются наши советские писатели.

ДУМКИ В ЩЕДРИЙ ВЕЧІР

Вечір перед Новим роком називають у нас по давньому звичаю щедрим вечором. Але й увесь рік, який ми оце провели, має право на назву щедрого, бо величезними подіями в житті українського народу і всіх народів Союзу та й усіх народів світу, налитий він по самі в'їдця. А чи можна його назвати щедрим у літературі? Думаю, що можна, але з багатьма застереженнями. Мені здається, що буде дуже добре, коли наш письменницький клуб улаштує вечорів зо три, на яких ми по-дружньому поговоримо про здобутки сорок четвертого року в поезії, в прозі, в драматургії. А тим часом кладу на палір декілька скромних загальних міркувань.

По-перше, — наші журнали. Іван Карась¹ у «Запорожці за Дунаєм» каже, що він «і бачив турецького султана, і не бачив». Подібно можна сказати, що у нас і є на Україні журнали, і нема їх. Потрібні, очевидно, якісь героїчні зусилля, щоб подолати катастрофічне відставання наших журналів. Про весняні новини довідуємося ми з них зкосою, а вірші про суворі морози й метелиці читасмо тоді, як цвітуть троянди. І це за тих часів, коли кожен день, кожна мить несуть нечувані зміни, грандіозні явища!

Я сказав — героїчні зусилля. Очевидно, йдеться саме про них, бо не злою ж волею наших видавничих та друкарських робітників, тим паче — наших редколегій, треба в'язувати це відставання, а очевидна річ, якимись об'єктивними перешкодами, які, звичайно, в першу чергу пов'язані з обстановкою воєнного часу. Проте, мені здається, що можна все-таки знайти якісь практичні заходи для поліпшення справи. Поруч із цим мають ужитися заходи й до того, щоб збільшити тираж журналів і щоб вони потрапляли до рук читачів, які їх так прагнуть. Зокрема сказати, листи з фронту криком кричать про жадобу журналів і книжок.

І книжок! Наші видавництва (Україдав, «Радянський письменник»), хоч і з муками, з рипом та скрипом, а видають-таки і класичну літературу, і книжки сучасних письменників. Але це відразу ж потрапляє в руки книготорговельних організацій — і як крізь землю провалюється. Та само собою, що наші тиражі, колосальні супроти дожовтневих, є просто мініатюрними для потреб сьогоднішнього дня і що збільшення їх у перспективі майбутнього — річ конче потрібна. Але поки те збільшення — тільки мрія, треба, гадаю я, подбати про якийсь планомірний і доцільніший розподіл книжної продукції, ближче беручи до серця інтереси читача, — і знов-таки, зокрема — читача фронтового.

А тепер — про саму книжну продукцію. Говорив я на останньому нашому пленумі, що деякі з наших письменників трохи якось притихли саме в радісні дні визволення країни, в дні перемог над німецько-фашистськими військами, напередодні остаточного розгрому гітлеризму. Висловлювано думку, що ці творчі паузи треба пояснювати готуванням письменників до творів більших обсягом і глибших ідеєю та виконанням. Я радий тепер визнати, що в цьому було чимало рації. Коли в попередні роки ми мали звичай говорити про «відставання» нашої прози та драматургії супроти поезії, то тепер бачимо симптоми одужання і прози, і драматургії. Не вдаючись до каталогів, преїскурантів та видавання патентів, я передовсім зазначу, що не тільки наші професіональні драматурги — Корнійчук, Кочерга, Мокрієв, Суходольський, Юхвід² — дали в збіглому році нові твори, але йдуть у драматургію і Смолич (для нього, правда, це не первина), і Конопиленко, і Мартич, і Смілянський, і Головка... До речі — може, я роздзвонюю секрети, може, і не все гаразд із сценічними творами, тут названими і не названими, але самий факт оцього припливу сил до театру — знаменний і радісний.

Прозаїки наші кладуть сьогодні на столи видавництва так довго очікувані романи й повісті. Знов-таки — називаю лише декотрі твори, зовсім не бажаючи образити і скривдити авторів не названих речей. Отже: з великими прозаїчними полотнами вступають у новий рік Панч, Смолич, Кротевич, Ільченко, Шиян, Смілянський, Бурлака, Мартич, Склярєнко, Ле, Чередниченко, Козаченко³, з російських письменників на Україні — Тардов. Є підстави

гадати, що й мовчання декого з наших письменників слід розцінювати, як затишшя перед життєдайною бурєю.

Основні теми нашої літератури — це, розуміється, героїка Вітчизняної війни, пафос визволення й оновлення землі — словом, велич сьогоднішнього дня і сляво завтрашнього. Але разом з тим бачимо ми і посиленій інтерес у наших письменників до минулого рідної землі, інтерес, характерний і для всіх літератур Радянського Союзу. І коли, скажімо, Корнійчукова «Місія містера Перкінса» являє собою якнайгостріший відгук на сьогоднішні події, то часам козаччини присвячені й «Запорожці» Панча, і «Чому не гаснуть зорі» Копиленка, опришківському рухові — повість Єрофєєва про Довбуша⁴ (прийнята до друку видавництвом «Радянський письменник»), а Іван Кочерга заглядає ще далі в глибінь віків і дає нам свого «Ярослава Мудрого». Гордість за свій народ пронизує всі ці твори.

Поетія наша держиться на своєму рівні, а рівень цей уважасмо високим не тільки ми, українські літератори й читачі, а й наші брати та сусіди.

Саме на роки війни і зосібна на рік 1944 припадає чималий прилив до нашої поезії нових сил, безперечно надійних. Поетичного полку прибуває з кожним днем, і хто б міг з цього не тішитися? Радісною подією обіцяє бути поява збірника молодих поетів, коло укладання якого працює Павло Тичина⁵.

Тут годилось би поговорити про роботу з молодими — це одна із слабших ділянок у роботі нашої Спілки, — але відкладімо це до окремої розмови.

Словом, рік, особливо наприкінці, виявився досить щедрим, хоча багато з названих тут речей не побачили ще світу ні в друкованому вигляді, ні на театральнім кону. Будемо сподіватись, що 1945 рік, про який ми думасмо в глибокій вірі, що буде він роком повної перемоги й повного розгрому гітлеризму, принесе ще більше колосся, квітів і овочів.

З Новим роком, з новим щастям, друзі!

НОВОГОДНИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ

На пороге нового, 1945 года мы все думаем и говорим о грядущей полной победе, об окончательном разгроме гитлеризма. Но трудно себе представить в полном объеме, что принесут эти желанные события нам и миру, — настолько это будет грандиозно, невиданно и неслыханно. Позволяю себе все же темного пометать о предстоящей новой весне нашей культуры.

Подобно тому, как наша промышленность, вывезенная в тяжелые первые дни войны в отдаленные от фронта области, не только не сложила рук, а проявила чудеснейшую энергию и вырастала, выковывая оружие для победы, так и наша наука, наша литература, наш театр, наша музыка, наши изобразительные искусства, объявив своим лозунгом «все — для войны, все — для победы», с одной стороны, свято оберегая преемственность культурной традиции, с другой — неутомимо создавали новые ценности, проявляли новые качества, раскрывали новые перспективы.

Мы — дома; громы великих боев, в которых сражаются за человеческое счастье и человеческую справедливость наши братья и сыновья, звучат далеко на Западе. Перед нами — великие восстановительные и созидательные работы.

В каком направлении должны идти эти работы — в основном ясно. Вот мы говорим о восстановлении Крещатика. Каким мы себе представляем этот новый Крещатик? Во-первых, несравненно более красивым, широким, светлым, стройным, удобным, чем был Крещатик старый. Во-вторых, сохраняющим характер и колорит Киева, характер и колорит украинской столицы, линии и цвета, которые говорили бы о том, что у нас есть великое настоящее, что нам предстоит лучезарное будущее, но что мы гордимся и славным своим минувшим, что мы, говоря по-украин-

ски, «не безбачепки». Так, по крайней мере, представляется дело мне. И это относится ко всем областям культуры.

Недавно получил я письмо с фронта от одного командира. Он пишет мне, что их часть награждена орденом Богдана Хмельницкого 2-й степени, что он и его товарищи очень интересуются личностью и делами великого гетмана, и просит выслать о нем литературу. На встрече с нашими писателями гвардии генерал-полковник Катуков¹ также говорил о большом интересе среди военных к нашему героическому прошлому, к художественной исторической литературе, интересовался романом П. Кулиша «Чорна рада» и т. п. Это очень примечательно. Во всех литературах Советского Союза, в первую очередь — в русской, наблюдается пристальный интерес к исторической теме, которая не только не идет в ущерб теме великой современности, а оттеняет ее и подчеркивает. Это явление видим мы и у нас. Если, скажем, «Фронт» и «Миссия мистера Перкинса» Корнейчука, «Шхоропы друга» Тычины, стихи Бажана, Первомайского, Сосюры, Малышко, проза Яновского и Смолыча представляют собою прямые и звонкие отклики на острейшие события сегодняшнего дня, то в «Даниле Галицком» Бажана, «Ярославе Мудром» Кочерги, «Запорожцах» Петра Панча, в продолжающейся работе Ивана Ле над эпосесей «Украина», в новой пьесе Копыленко и ряде других произведений видим мы зоркое вглядывание в страницы прошлого, без понимания которых невозможно понять настоящее и предугадать будущее.

В те дни погожей весны, о которых я мечтаю, интерес наш к истории будет еще более расти, понятие традиции будет расширяться и углубляться. Сегодня вполне понятно наше изучение и прославление героической, так сказать, военной старины. Завтра мы непременно зорче и любовнее посмотрим на культурные дела наших предков — на зодчество их и живопись, слово и мысль.

Но все же, разумеется, современность — вот что должно стоять во главе нашей литературной работы, нашего искусства, нашей науки. Мне известно, что в 1945 году появится ряд больших произведений — пьес, повестей, романов, — посвященных великим делам советского народа, великим боям за Родину, великим трудам во имя победы. Глубокой идейностью и подлинной художественной яркостью должны быть насыщены наши стихи, поэмы, расска-

зы, повести, романы, пьесы. Долг наш перед народом неизмеримо велик. Мы его выполним общими усилиями, я в это верю. Но хочется пожелать, чтобы наша литература в целом вышла из некоторого стилистического однообразия, чтобы мы смелее искали новых путей, новых манер, новых приемов, новых перспектив. Пожелание Малковского, чтоб было побольше поэтов хороших и разных², остается в полной силе и на сегодня и должно быть распространено на все жанры литературы и искусства. Социалистический реализм — это общий метод, он не исключает и романтики, и высокого пафоса, и гротеска и т. п. А главное, — он не только не нивелирует человеческие индивидуальности, а, наоборот, дает им все возможности для самостоятельного и своеобразного цветения.

Я лично убежден, что наша украинская советская культура, которая в условиях победы и возрождения страны углубит и укрепит свои связи с культурой великого русского народа, с культурами всех народов Советского Союза, с культурами других славянских народов и всех свобододолюбивых народов мира, достигнет небывалого расцвета...

ЗА ВИСОКУ ІДЕЙНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I

Нарада в справах пропаганди і агітації, що відбулася нещодавно при Центральному Комітеті Комуністичної партії (більшовиків) України¹, приділила особливу увагу справам нашої літератури. Це вказує на те величезне значення, якого надає літературі наша партія і яке має література в житті народу, у формуванні людського світогляду, особливо за таких епох, як папа,— за епохи запеклої боротьби народу з його ворогами, епохи найвищого піднесення народних сил у битвах за своє щастя, волю і незалежність.

Наше діло — образним, емоціональним, музичним словом служити народові, служити так само чесно і самовіддано, як служать йому зброєю наші брати і сини на полі бою.

«Поет — завжди новобранець», — казав Іван Франко². Можна додати до цих слів: поет, а ширше — письменник — завжди повинен почувати себе воїном. Так і почували себе Байрон, Гюго, Шевченко, Некрасов, Горький, той же Франко, Леся Українка, Маяковський. Особливо ж так повинен почувати себе радянський письменник у дні Вітчизняної війни, коли на терезах історії важиться доля всього народу.

Українська радянська література з перших днів Великої Вітчизняної війни відчула себе мобілізованою. Це тоді пролунало звернення Павла Тичини до Радянської Батьківщини з рішучою заявою: «Ми йдемо на бій!» Це тоді ж, невдовзі, ударом сталевого клинка прозвеніла Бажанова клятва:

Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою фашистських катів!

Багато наших прозаїків, драматургів, поетів пішло безпосередньо на фронт, у вир подій. Їх праця там, хоч би

й найнепомітніша для стороннього ока, Їх участь у світовій битві заслуговує на народну шану й визнання. Шани й визнання гідні й ті, що в глибокому тилу, евакуйовані за рішенням партії та уряду, продовжували творити літературний процес, усі погляди звернувши туди, де весь народ боровся за свою волю й свої права. Нерозривність фронту і тилу, характерна для всього Радянського Союзу в наші дні, нерозривність, що становить одну з сил, якою досягнуто найбільших у світі перемог, відбилась, як у дзеркалі, в нашому літературному житті.

Але народ наш має, проте, повне право спитати — чи на весь зріст одбивас література його титанічні діла, чи до кінця виконує вона свою високу місію? І ми маємо незаперечний обов'язок про це питання чесно подумати і одверто на нього відповісти.

Н а р о д ч е к а є... А наша література саме в дні визвольних, переможних боїв, саме в дні, коли скривавлена Україна оживає, воскресає духом і тілом, коли починається відбудовні роботи нечуваного розмаху, — наша література ніби якось зіщулилась, примовкла, більше того, допускається іподі, якщо говорити про окремих письменників, — невірних, фальшивих, ба й ворожих тонів.

Багато говорять про умови, що, мовляв, потрібні для створення так званих великих полотел тощо. Чимало в тому, що говориться, є вірного. Але, безперечно, одною з основних умов нормального розвитку літератури треба визнати наявність здорової критики. Саме на питаннях критики і поставлений був акцент на нараді, про яку йде мова. Ми не можемо не визнати, що досить ще багато є у нас кумівської критики, побудованої за принципом «кушка хвалит петуха»³. Трапляються приклади і «заушательської», голобельної критики, при чому, розуміється, найчастіше голобля опускається на голови тих, кого власник голоблі вважає дрібними, отже, й нестрашними для нього, тоді як перед тими, хто в очах «голобельника» оточений якимось священним «табу», голобля моментально і механічно перетворюється на каділо, од задушливого фіміаму якого болить часто голова у самих об'єктів кадіння.

Багато є у нас прикладів так званої оглядової, преїскурантної, перечислювальної, номенклатурної критики. Немало зразків отакої критики, де власне більш-менш докладно і по змозі докладно переповідається зміст щойно прочитаного твору, та й годі. Словом, критичних, так би сказати, жанрів маємо доволі. Обмаль тільки критики су-

воро принципової, критики в справжньому розумінні більшовицької, побудованої на широких узагальненнях, на знанні і сьогоднішнього, і вчорашнього, і свого, і сусідського, критики пристрасної, як пристрасною була критика Віссаріона Белінського. Саме ім'я пейстового Віссаріона⁴ прозвучало на нараді як високий взірець. Зрозуміло, не щодня родяться Белінські, Чернишевські⁵, Добролюбови, але ж тим більше їх треба брати за зразок.

Квола критика — біда для літератури, лихо для письменників. Більше того, квола критика раз у раз є свідчення кволої самої літератури. Йдеться не тільки про критику професіональну. Я маю на увазі критику товариську, критику письменника письменником і, нарешті, самокритику — критику письменником самого себе. Потреба широкого, одвертого і серйозного товариського обговорення нових творів — річ ясна й доконечна.

Ми більше повинні присвятити уваги обговоренню нових творів і в цьому обговоренні бути одвертими і щирими. Звісно, нікому не приємно, коли його різко критикують. Але якщо критикують з принципових, а не особистих міркувань, то це, кінець кінцем, завжди обертається на користь критикованого, а головне, — на користь самої справи.

Основне завдання критики — було й залишається — давати розумний, високопринциповий аналіз літературних творів і явищ, а на підставі того аналізу — розумний, високопринциповий синтез. Провідна засада нашого письменства, що послуговується як головним методом, методом соціалістичного реалізму, це — п р а в д а. Правдиво віддзеркалювати наше життя в його типових явищах — от що повинен робити в першу чергу наш робітник пера, наш письменник. В цілому так воно й є, але іноді, читаючи твори, написані явно з найкращими намірами, дивом дивуєшся:

С кого вони портрети пишуть?⁶
Где разговор эти слышат?

І найцікавіше це те, що часом перекручування життя походить не від недостатнього знання матеріалу, а від того, що автор ніби боїться подати матеріал невідкращеним, невідсолоненим і тим самим западає в фальш. Правді треба сміливо дивитися у вічі, дивитися, зрозуміло, нашим більшовицьким оком. З усяким фальшем, викривленням живої дійсності повинна оголосити наша крити-

ка, як і вся наша літературна громадськість, нещадну війну.

Ненавистю до пімецько-фашистських загарбників перейняте наше письменство до самої глибини. І це прекрасно. Але показ ворога не завжди стоїть у належній ідейній та художній височині. Я вже не кажу про трафаретний портрет пімця. Змальовують ворога обов'язково рудим, гнилозубим і т. д. Неначе злочинець, який мав би красу Зігфріда⁷, заслуговував би від нас на помилування чи навіть замилування... Тут до речі нагадати про те, що виображування ворога дурним, як пень, тупим, кволим, невмілим, безсилим, а перемогу над ним справою простою, легкою, як помах руки, не тільки не насталою нашу волю до боротьби й перемоги, а, навпаки, — розмагнічує її.

Подекуди спостерігаємо і іншу крайність — спробу малювати ворога як страшну якусь силу, що все ламає на своєму шляху (особливо це траплялося в перші дні війни, тепер цього, певна річ, уже не почувш), або як носія певної ідеї, з яким можна ідейно сперечатись.

II

Коли йдеться про ідейний фронт, то саме письменникам, саме інтелігенції треба бути в цій боротьбі у перших лавах. Звичайно, належить робити різницю між помилками заблуканих — їх треба вміло виводити на вірну путь — і злочинними випадками ворогів чи то явних, чи то замаскованих. Ворогів треба бити рішуче і з усього розмаху.

У першу чергу мова мовиться тут про націоналістів, про тих, саме найменша котрих звучить як назва огидного, потворного гібрида — українсько-німецьких націоналістів.

Націоналізм і патріотизм, націоналізм і здорова національна гордість — це не тільки не близькі між собою, але й полярно протилежні поняття. Хто не гордий своїм народом, той не вартий свого народу. Але що може бути спільного в такій гордості із звирячим шовінізмом тих кретинів, які вигадали для себе «теорію» «вищої раси»? Що спільного в нашій гордості нашим народом, народом Івана Вишеського, Сковороди, Шевченка, Гоголя, Лесі Українки, Коцюбинського, Франка, Стефаника, Кронивницького⁸, Заньковецької, Саксаганського⁹, Потебні¹⁰, Житецького¹¹ з дурною чванливістю бандер, бульб і мельників¹², на стінах котрих висять портрети їх духовних предків: Мазепи¹³, Петлюри¹⁴, Скоропадського?

Ми горді перш за все тим, що ми — сини Радянської України, складової частини великого Радянського Союзу, тобто найпередовішої країни світу, єдиної країни, яка практично знищила гноблення людини людиною, країни, що розбила й остаточно руйнує огидне кубло звірства і варварства — фашистську Німеччину. Цим ми горді, і на цю гордість ми маємо право.

Націоналісти в практичній своїй діяльності завжди продають свій рідний край. Це торговці батьківщиною з самої своєї природи. Такий був Мазепа, такий був Виговський¹⁵, такий був Петлюра, такий був Скоропадський. Такими є теперішні бандери, мельники, бульби, стецьки¹⁶. Он ще який, виявляється, вискочив претендент на український трон — Стецько. Очевидно, саме той недоумок, що верещав у п'єсі Квітки-Основ'яненка¹⁷:

Харцызька мене бив,
А я каші ще не їв.

До каші, до «шмата гнилої ковбаси» і зводяться всі їхні «ідеали»!

Ці дегенерати, продаючи за тридцять срібняків свою матір¹⁸ фашистським загарбникам, повели за собою і маловидющих людей, які справді повірили були, що вони воюють за «незалежну Україну». Ми знаємо, де справжня незалежна Україна. Вона — тут, вона у великому Радянському Союзі, вона — в непорушній спільці з великим російським народом.

В доповіді Д. З. Мануїльського¹⁹, проголошеній на нараді вчителів західних областей України у Львові 6 січня 1945 року, наведено ряд фактів, з яких цілком очевидно, що верхівка бандерівців перебував на простісінькій і одвертій службі у німецького командування і що всякі інсценізації та пропозиції, скеровані до того, щоб удати, ніби бандерівські носителі ідеї «незалежної України» воюють з усіма, хто проти цієї «ідеї», розшифровані до самого дна і одурити ними можна тільки найтемніших людей. Одначе темні люди є й досі. Декому з них очі тепер прояснюються. Але хіба нема вже бандер, бульб і мельників, бандерівців, бульбівців і мельниківців, і то не тільки по лісах і скронах західних областей України, але й скрізь, куди тільки можна по-гадючому пролізти?

Не слід думати так: ми остільки сильні, що не варто й зважати на ту наволоч. Ворога треба бити до кінця. З ворожою ідеологією треба боротись, як і де б вона не

проявлялась, боротись всіма видами зброї. Один із виступів Остапа Вишні у Львівській області навіч показав, що сміхом можна болучіше вдарити ворога і переконати заблуканого, ніж патетичною промовою чи декларативними віршами. Про це слід подумати. Зброя сміху в руках умілих і дужих — пайгрізніша зброя!

В боях за Україну кров'ю своєю і своїм життям жертвували і росіяни, і білоруси, і узбеки, і вірмени, і грузини, і азербайджанці, і таджикки, і казахи, і євреї, і всі люди Радянського Союзу — так само, як за російські землі, за Білорусь, за Кавказ, за Москву, за Ленінград, за Сталінград, за Севастополь, грудьми билися сини Шевченкової землі. А тим часом у багатьох поезіях і прозаїчних творах наших письменників слово «Україна», слово «український боець» звучить як щось ізольоване, як щось єдине, як щось самодовліюче. Ми — діти Радянського Союзу, створеного Леніним і партією Леніна... Це треба завжди пам'ятати

Поете! Любити свій край не є злочин,
Коли це для всіх,—

сказав Павло Тичина. І це слід належно розуміти. В протилежному разі — можна скотитися до обожнювання галушок і синіх шароварів, до сліпоти й глухоти на все сусіднє, братнє, прекраснє, до нерозуміння всього, що нам приніс найвесняніший місяць у світі — наш Жовтень. Ми боролися і боремося за Україну, бо вона — країна у Країні Рад.

Наша українська культура — вияв генія великого народу, але вона є складова частина грандіозної культури всіх народів Радянського Союзу, і хто цього не розуміє, той не розуміє і перспектив розвитку української радянської культури.

Ідейно-політичне виховання наших письменників — ось що стоїть на черзі дня. І, зокрема, особливу увагу слід приділити роботі з молоддю, серед якої є багато виявлених уже, а ще більше досі не виявлених літературно обдарованих людей. Ми знаємо, як працювали з молоддю Володимир Короленко, Максим Горький, що значить для літераторів Західної України Михайло Драгоманов²⁰, як пильно, — хоч інколи дуже неохоче і з не завжди хорощими тенденціями, — працював над творами Шевченка і Марка Вовчка зітканий в протилежностей Куліш.

Листи Павла Тичини до молодих поетів являють при-

клад розумного, дбайливого, любовного і строгого очікування молодих паростків в нашій літературі. Але потік молодих сил, що хочуть влитися в могутнє річище української радянської літератури, остільки широкий і стільки в ньому, поруч із надійними струмками, всякої каламуті, на аналізування якої шкода було б віддавати сили провідних наших письменників, що треба серйозно подумати про організаційні форми роботи з молодими. Крім утворення спеціальних літературних консультацій при наших видавництвах і періодичних виданнях, закладання літоб'єднань молоді, треба доконче створити й видати книгу — poradnik для молодого автора, де подані були б елементарні відомості з теорії літератури, висловлювання кращих майстрів слова про те, як вони працюють над своїми творами і т. ін.

Але в ідейно-політичному вихованні мають потребу не тільки початківці, а й усі письменники в сукупній масі. Мені здається очевидним, що ця робота серед письменників повинна мати інші форми, ніж аналогічна робота серед працівників інших галузей людського труда. Але основа її — та сама: наука Маркса — Енгельса — Леніна.

Ми низько склоняємо чоло перед великими людьми нашого минулого, де височіє постать Шевченка, як вогняний стовп у пустелі. Нам дорогі імена Драгоманова, Лесі Українки, Франка. Об'єктивно-правдиву науку про світ і про людство принесла в світ і принесла людству марксівська теорія. Спадщину свою ми не можемо не любити, не можемо не пишатися нею, але критично ставитися до неї — наше право і наш обов'язок. Великі вчителі людства — Маркс, Енгельс, Ленін являють нам приклад любовного і разом з тим критичного ставлення до спадщини. Тільки озброєні марксівською наукою, можуть письменники сягати нових обріїв, нових верховин.

В СІМ'І ВОЛЬНІЙ, НОВІЙ...

Пригадую — року десь 1923-го чи 1924-го завітав до Києва Андрій Бєлий¹. Шапуючи в ньому визначного майстра слова, кияни влаштували йому зустріч у тодішньому музичному товаристві імені Леонтовича. Читано вірші Тичини та інших радянських українських поетів, співано Леонтовичеві шедеври. Давній символіст, людина високої освіти, хоч і з вельми далекою від нас ідеологією, Бєлий щиро дивувався: «То, виходить, єсть багата українська культура? Досі я думав, що українці мають тільки Шевченка...» — Так думав тоді не тільки Андрій Бєлий. Ми мали вже на той час і Франка, і Лєсю Українку, і Стефаника, і Коцюбинського, і Кобилянську, і Васильченка, і Тичину, і ціле гроно молодих, що в літературних битвах та дуелях здобували повий світогляд і нову манеру письма; теорія «літератури для хатнього вжитку»² смішила й гнівила ще наших батьків, — а на справжній розголос, на справжній резонанс в нашому письменстві тільки-но благословлялось.

Багато води, багато й крові утекло від того часу. Зміцнів Союз Радянських Держав, зміцніли культури його народів, зміцніли зв'язки цих культур. Так, як розорано межі колишніх односібницьких полів, щоб заколосилися широкі колгоспні ниви, — розорано й межі, які штучно відділяли одну національну культуру від іншої. Чи значить це, що одним сортом одного збіжжя засівається весь наш радянський лан? Чи значить це, що стирається нині, як із крил метелика, той барвистий пилок, що офарблює кожну культуру у властивий тільки їй колір? Словом — чи не йде часом якийсь процес нівеляції, стриження під один гребінець, знебарвлення, отже, й знекровлення? Ні, сто разів ні. Кожен народ власпе тільки у нас, тільки тепер випростався на весь свій зріст, заговорив на весь свій голос, і вільно їм, і радісно тепер перегукуватися одному

з одним, неначе велетням, що стоять на верхогір'ях супроти пурпурової зорі і на повні груди покликають: агов, брати, чи чуєш?

Українська радянська література виростає в бурях громадянської війни, зміцніла в праці будівництва, нового розмаху сягнула в дні Вітчизняної війни. Крізь битви і труди пронесла вона високі традиції Шевченка, Франка, Лесі Українки, Коцюбинського, а разом з тим пішла тими тропами, які уможливив їй тільки Жовтень. Горда своїм минулим, рада за сучасне, — хоча чимало є в сучасному літературному житті й такого, про що можна й треба сперечатися, — певна в світлому майбутньому, відчуває себе наша література рівною іншим радянським літературам сестрою.

Двері нашої хати широко відчинені для гостей, і ми щоразу раді, коли входять до неї і Пушкін, і Лев Толстой, і Толстой Олексій, і Фадєєв, і Шолохов, і Тихонов. Давно вже при нашому столі сидять і Руставелі, і Гурамшвілі³, і Нізамі⁴, і Навої⁵, і Джамбул⁶, і Янка Купала, і Аветік Ісаакян, і творці «Джангара»⁷ та «Давида Сасунського»⁸, і Галактіон Табідзе⁹, і Симон Чиковані¹⁰, і Самед Вургун, і Наїрі Зарян, і Гафур Гулям¹¹, і Сайфі Кудаш, і багато інших дорогих гостей. А поспітайте в Грузії про Миколу Бажана, у Вірменії про Павла Тичину, заговоріть у Москві, в Ленінграді або в Мінську про Сосюру, про Яновського, про Голованівського, про Первомайського, про Остапа Вишню, про Юрія Смолича, про Петра Панча, підіть у будь-якій із радянських республік до театру, де виставляється п'єса Корнійчука, — і ви пересвідчитесь, що й сусіди, брати наші та друзі, широко відчинили для вас ворота, що й ми — бажані і знані гості за їхніми столами.

Тематика нашого письменства не замикалася й раніше, а поготів не змикається тепер у вузькому локальному колі. Досить ізгадати хоч би «Роман Міжгір'я» Івана Ле, «Помилку Оноре де Бальзака» Натана Рибак, «Фронт» Корнійчука, низку поезій Павла Тичини про перевисання до народів, про чуття єдиної родини, вірші Бажана про Грузію, памірський зошит і угорські мотиви в творчості Леопіда Первомайського. Трагічний досвід війни особливо поширив кругогляд наших письменників, і не тільки дружба народів, зцементована бойовою кров'ю, а й життя братніх народів, ближче і глибше спізнає, стоїть раз у раз перед оком нашого робітника пера. Це ми бачимо

і в Ковиленька, і в Скляренка, і в Сенченка, і в Кочерги, і в Собка, і в багатьох інших наших товаришів. Разом з тим, вимінюючись культурними скарбами із нашими братами й сусідами, в першу чергу — з народом російським, чия література не має собі в світі рівних, жадібно п'ючи з невисихущого джерела народної творчості,— наші письменники дедалі загострюють і витончують свою зброю, своє перо. Я не відмовляюсь від кинутої вгорі думки, що є об чім посперечатися в нашій літературі, що є в ній і чимало уємних рис, по яких варто вдарити, і то без огляду на імена й репутації, що настиг час для здорової, одвертої, дружньої суворої дискусії про наші письменські діла,— але я з гордістю певню і свідчу, що українська радянська література в цілому — література всенародного значення, що «в сім'ї вольній, новій» вона разом з іншими сестрами збирає на радянському полі золотий ужинок нової пшениці.

ПОЕТ СУВОРОЇ ЛЮБОВІ

Постать Леоніда Первомайського чітко виділяється на тлі багатой нашої поезії, голос його легко відрізнити від інших голосів. Якщо на ранніх його творах можна бачити печать різних впливів, а серед них впливи таких поетів, як Гейне і Маяковський, — безперечно, впливи ці були свого часу корисні для творчого розвитку поета, — то дедалі муза Первомайського набирає все більшої самостійності, дедалі риси її окреслюються виразніше й твердіше. Формальні шукання й дерзання — знову-таки свого часу дуже позитивні й плідні — перешумовують, і поет випливає в річище карбованої, чіткої, суворої форми, яка найбільше пасує до того суворого й серйозного ставлення до життя, що видається мені основною ознакою писань Первомайського. Передвоєнні книжки Первомайського — «Нова лірика» (1934—1937), «Барвінковий цвіт» (1937—1939) показують поета на повен його зріст.

Поет, прозаїк, драматург, Первомайський і в самій поезії, котру треба, очевидно, вважати головним його жанром, показує величезну жанрову розмаїтість. Бачимо ми в нього й прості, задумливі ліричні вірші, як-от цикл «Вірші без назви» в «Барвінковому цвіті», і пісні, як знаменита «Пісня про Сергія Лазо»¹ в «Новій ліриці», і філософські роздуми, як «Пролог до гори», «Пролог до епопеї», і казки, як «Казка про Івана Голика», і балади («Партизанська балада», вірш, названий піснею — «Чорні тучі, пил і вітер», — у збірці «Барвінковий цвіт»), і віршовані повелі («Чотири новели» в збірці «Нова лірика»), і епічні поеми («Молодість брата»)... Так само широкий поет і в своїй тематичі. Він раз у раз звертає свій погляд у минулі віки («Плач Ярославни», «Шота Руставелі», «Смерть Камоенца»², «Смерть Шандора Петефі», «Бетховен», «Пушкін»), до різних країн і народів («Угорські рапсодії», «Смерть Сільвіо Лопеса», «Памірський

зошит»), — але щоразу із цих своїх мандрівок він перекидає міст у сучасність і в нашу Батьківщину. Тому, приміром, «Плач Ярославни» кінчається гордими словами:

О земле Руська, земле рідна
Непереможна, побідна,
Я пізнаю тебе — це ти!

Тому й поезія про Руставелі має такий фінал:

До твого джерела припадає оратай новий³
І, напившись утригуб твоєї живої вологи,
Для нової потуги і нової звитяги живий,
Повний сили, іде піднімати нові перемоги.

Передовсім, проте, Первомайський — поет сучасності. Він — вихованець і співець комсомолу, син і поет Комуністичної партії, він усім серцем любить і славить героїку нашої боротьби, любить і славить такі дорогі імена, як Сергій Лазо, Фелікс Дзержинський, Микола Островський⁴. По «Молодості брата»⁵ майбутній історик вивчатиме побут, психологію, світогляд того покоління, до якого належить Первомайський, покоління, що росло, розвивалося, вчилася, боролася в дні громадянської війни.

Первомайському властиве почуття трагічного, і цикл поезій його, присвячених страпним подіям у Трипільлі, таким постатям, як Заверуха, Ратманський, Димерець⁶, бринить як суцільний крик людського болю, гніву, зневаги, любові. Проте у вірші «Трипільля» (у збірці «Нова лірика») ми читаємо такі, напоєні бадьорістю й вірою, рядки:

Здрастуй, земле моя, непохитна й вдяна
У великій радянській рідні!
Здрастуй, мати, жовтнева моя Україна,
Оповита у сонці й вогні.

Майстер слова, залюблений у мовну щедрість і різноманітність, Первомайський прекрасно відчуває і подає національний колорит — і український («Пісня Тараса Бульби», «Чорні тучі, пил і вітер») та інших народів («Старовинна козацька пісня» — з російської, «Іспанські пісні», «Угорські рапсодії»), і скрізь він — поет допитливий, скрізь властиве йому, я сказав би, напружено-серйозне, філософськи-вдумливе ставлення до життя.

З 1941 року і до кінця Вітчизняної війни Леонід Первомайський на фронті. Тут остаточно гартується і

міцніє його голос. Тут він устами прекрасного в сучасності Тараса Бульби проголошує присягу:

Хай загину, а звільню Україну
Від неситих, лютих ворогів.

Присяга ця перекликається із славною Бажановою «Клятвою», із віршами Тичини, писаними під перші громи визвольної війни, з голосами Малишка, Сосюра, Голованівського, але йде вона з самого серця поетового і стоїть у цілковитій згоді з тією роботою військового кореспондента, фронтового працівника, якій віддався Леонід Первомайський усім своїм єством і яка породила низку дуже цікавих нарисів, публіцистичних статей і оповідань про війну. Але в першу чергу треба відзначити поетичний доробок Первомайського за дні війни. Він значний обсягом і ще значніший — своєю силою та яскравістю.

І цікаво: саме в суворі дні війни суворий голос поета знаходить такі ноти теплоти й ніжності, яких іноді, може, бракувало довоєнному Первомайському, особливо Первомайському перших збірок.

Книжка «Земля», увінчана нині Державною премією, починається таким зверненням до рідної землі:

Осіпний шлях... Кальний осіпний шлях.
Немов мерці, сломи лежать в полях,
Самотній куц на вітрі облітає,
І скаржаться на небосхил дроті,
І почуття тривоги й самоти
Журбою в серці й тугою зростає.
О, як бривить в дротах похмурий спів,
Як палітас вітер дохвилипно,
Як совце падає за темний пруг степів,
За край землі твоєї, Україно.

Далі поет оповідає, як він узяв з собою в тяжку воєнну путь грудочку рідної землі, — а кінчається поезія таким зворушливим свідченням любові і відданості:

Коли ж в бою спину свою ходу
І на рілню промерзлу упаду,
Мов для обіймів розпростерши руки,
Коли на дальніх пагорбах мене
Вогка земля навіки поглине,—
Як знак любові, відданості й злуки,
В моєму смертному важкому сні,
На серці похололому, петліпно
Лежатиме, неспалений в огні,
Шматок землі, твоєї, Україно.

Туга за рідним краєм, за Полтавщиною, за Берестовою⁷, за «містом за Дніпром» пронизує книжку «Земля».

Поет добре бачить і віддає трагічне обличчя війни («Мати воїнів», «Хустина»), він трепетно зберігає для людської пам'яті героїчні образи й діла радянських людей («Курган», «Подвиг»), він славить вірність Радянській Вітчизні, вірність партії Леніна («Партквиток») і в найболючіші, найгірші хвилини віп сталевим-пезламним голосом заявляє:

Хай обтріпалися наші шинелі,
Чоботи збиті курява вкрила,—
Горем вщасливлені й з туги веселі
Пісню надії здіймаймо на крила!

Одна з довоєнних поем Первомайського, що перекликається з «Словом о полку Ігоревім» — з джерелом, у якого раз у раз поети черпають натхнення — кінчається словами, які здаються написаними сьогодні:

Слава бурям переможним,
Слава дням тривожним,
Слава нивам і заводам
Вільним і заможним,
Слава силі більшовицькій
В подвигіві кожнім!
Слава тим, що одкривали
Нам шляхи до права,
Слава Армії Червоній,
Що зросла, як лава,—
Нашій вільній Батьківщині
Слава!

Цими словами гордості й слави я й хочу закінчити свою замітку про поета, чоло якого нині гідно вінчають лаври Державної премії.

ПИСАТЕЛЬ И НАРОД

Я пишу и печатаюсь больше тридцати лет. И все же каждый раз, встретив незнакомого «живого читателя», я наивно удивляюсь. Между тем у всех у нас читателей много. И читатели эти, будучи строгими и неподкупными судьями, любят нас, любят нашу литературу трогательной любовью.

Помню, после освобождения Киева от немецких оккупантов я возвращался домой с эшелоном Академии наук Украины. На какой-то станции, уже недалеко от Киева, поезд наш долго стоял. Рядом с ним стоял поезд с красноармейцами, ехавшими на запад. Бойцы, выйдя из вагонов, затеяли танцы под баян с местными девушками. Мы все любовались ими, следя из окна. Я, наконец, не выдержал и решил выйти поговорить с ними. Оказалось, что большинство из них — мои земляки, украинцы, некоторые даже — колхозники соседних с моею родною деревень. Как-то узнав, что я литератор, они забросали меня вопросами: Что пишет теперь Тычина? Что делает Корнейчук? Что знаю я о Бажане, о Сосюре?.. — и так далее. Должен признаться, что и мои стихи были им известны.

Недавно в Киев привезена книга, прозенная пулей. Она была найдена на груди у павшего бойца. Это — «Вершники» («Всадники») Юрия Яновского, книга, напоенная духом благородной романтической героини. И мы знаем много случаев, когда воин, попав в тяжелую обстановку, бросал свои самые нужные вещи, но сохранял любимую книгу. Часто это бывали классики — Пушкин, Шевченко, но часто и современные стихи.

Писем с просьбами о присылке литературы я и мои товарищи по перу получали с фронта бесчисленное множество, много получаем мы их и теперь из далеких деревень, от рабочих заводов и шахт, от учителей, от офицеров и солдат... Зачастую получают писатели и письма

с волнующей благодарностью за прочитанную неизвестным читателем, — а то и почитателем, — книгу; но нередки и случаи, когда незнакомый корреспондент подвергает твое произведение суровому критическому разбору. И то и другое с одинаковой убедительностью свидетельствует о живом интересе и любви к литературе. Пускай в иных случаях восторги бывают неуклюжи, а то и неоправданны, а осуждения несправедливы или же основаны на непонимании, — важно то, что широкие народные массы близко принимают к сердцу дело литературы, как свое кровное дело. Во времена Пушкина литература в России была, по меткому, хоть и малоприятному замечанию иностранца, занятием нескольких дворян¹. Адам Мицкевич со вздохом мечтал о том, чтобы его стихи залетели под сельские кровли². Некрасов горестно спрашивал:

...придет ли времечко³,
Когда мужик не Блюхера⁴
И не милорда глупого —
Белинского и Гоголя
С базара повесет?

Многие, даже умные, передовые люди до недавних пор полагали, что нужна какая-то особенная художественная литература «для народа»⁵, — в этом была доля правды тогда, когда народ наш был забит, когда грамотные люди в деревне могли быть пересчитаны по пальцам, а попасть сыну крестьянина или рабочего не только в высшее, а и в среднее учебное заведение была редкая удача, редкое счастье. И все же даже тогда, в мои детские и юношеские годы, многие сельские девушки знали наизусть «Катерину» Шевченко и горько плакали над ней, даже тогда проникали в самые глухие уголки произведения высокой литературы и делали свое благородное дело. Народ всегда жадно тянулся к литературе.

Теперь литература и народ — неразделимы. Взаимодействии фольклора и литературы, каждодневный приход в литературу все новых и новых людей, которые вчера еще были слагателями песен, злободневных частушек, рассказов для своего завода или даже цеха, для своей деревни или даже улицы, а сегодня выплыли в море большой литературы, — факты общеизвестные.

Высочайшие свои доблести показал наш народ в дни Великой Отечественной войны. Это были дни испытаний и подвигов. С честью вышла из этих испытаний и наша

советская литература, хотя ббльшие подвиги еще впереди, хотя народ ждет еще от своих сынов-писателей не сказанных до сих пор великих слов о великих делах. Во всяком случае, все честное, все верное Родине в нашей литературе отдано было безраздельно борьбе с иноземными насильниками и злодеями. Теперь, в дни возрождения страны, писатели вместе со всем народом принимают живейшее участие в ее восстановлении, отнюдь не замыкаясь в стенах своих кабинетов, не отгораживаясь своей профессией, как не отгораживаются и ученые, и артисты, и художники.

Слугами народа всегда чувствовали и чувствуют себя писатели, достойные этого имени.

ВПЕРЕД І ДТЮРИ

Я твердив свого часу і радий знову сказати зараз, що радянська література в цілому, українська зокрема, виявила себе у Великій Вітчизняній війні гідною свого героїчного народу. Бойовий дух, висока принциповість, справжній радянський патріотизм характеризують кращі твори наших письменників, писані в дні війни. Говорено, що більшість з цих кращих творів являють собою тільки ескізи та етюди — іноді дуже просторі і значущі — до майбутніх великих полотен, до того, що ми умовно називаємо «Войной и миром». В основному це правда. Але такі речі, як, сказавши для прикладу, роман Фадеева «Молодая гвардия», показують, що й час великих полотен по суті вже настав. Кажемо ми часом, що в нашій пововенній літературі настав, так би мовити, деякий спад. І з цим можна погодитись. А коли вся країна, весь народ планують своє відродження, відновлення і подальший чудовий розквіт, то годиться й нам, письменникам, поміркувати про свої дальші шляхи.

Я не збираюся сказати щось дуже нове, та й не майстер я на рецепти для письменників. Але на дечому хочу, проте, поставити наголос.

В дні війни всі письменники наші брали участь у війні — чи то безпосередньо на фронті, чи то працювали в тилу на діло оборони. Ця безпосередня участь у великому життєвому процесі позначилась на активності нашого письменства. Тепер у деякого з наших товаришів по перу можна добачити деяку тенденцію замкнутися в кабінеті — і це тоді, коли відбудовується Донбас і Дніпрогес, відроджуються з нечуваною напругою промисловість, сільське господарство, культура! У воєнну добу кращі наші письменники не боялися говорити про трагічне обличчя війни, про страждання й муки народу — і цим тільки додавали духу борцям за народ. У наші мирні дні письмен-

ники ніби побоюються говорити про труднощі відбудовчого періоду і в окремих випадках ладні малювати наше пелегке просування вперед і д'торі як веселий марш. Народові не треба сахарину, народові треба правди. А щоб казати цю правду, треба жити в народі і з народом. Тим часом трапляються й досі люди, які виображують наше колгоспне село в тонах Нечуя-Левицького¹, а то й Квітки-Основ'яненка, які мудрість народу воліють бачити не в самовідданих шахтарях, не в молодих передовиках сільського господарства, не в новонародженій трудовій інтелігенції, а в традиційних дідах-пасічниках, котрі, звичайно, теж собі існують, але ж ніяк не втілюють у собі поняття нової радянської людини. Одні письменники просто не знають сучасного життя, інші — не вміють бачити в ньому істотно нове. Про це треба пильно подумати.

Друге, про що хотів би я поговорити, — це про критику. Час від часу ще трапляються такі випадки, коли для критики певних ідейних чи художніх вад обирається письменник з не дуже голосним ім'ям, і це дає змогу критикам виправлятися на тім об'єкті з граничною, сказати б, сміливістю. Зате єсть імена письменників, на яких поставлено печатку — табу, не займай! І цього письменника ніколи і ні за що не займають, роблячи цим інколи шкоду й самому письменникові, й літературі. Я — за здорову критику без огляду на імена!

Третє, на чім би я хотів спинити увагу товаришів — це на потребі всебічного посилення зв'язків між літературами народів Союзу; адже війна показала, як нечувано зміцніла дружба радянських народів, ставши одною з причин основ нашої перемоги над фашистами! Пам'ятаю, звісно, про всілякі труднощі, зокрема поліграфічні, а проте закликаю до поживавлення обміну культурними цінностями з нашими братами й сусідами. Так само пильно треба подбати й про зміцнення, а в окремих випадках і зав'язання тісніших стосунків між літературами й загалом культурами слов'янських народів і глибше спізнання життя закордонних країн, для якого тепер, безперечно, відкриваються широкі можливості.

ЩОСЬ ЯК ПЕРЕДМОВА

Кроншнеп — це кулик з довжелезним дугастим дзьобом і довгими, як і личить куликові, ногами. Є кроншнепи великі, середні й малі. Колись, як свідчить добродушний дідусь Аксаков, були собі кроншнепи дуже смирними, небоязкими птахами¹, — та час і злії люди умудрили цю породу, і тепер кроншнеп у нас, приміром, на Україні, — це здебільшого недосяжна мрія для мисливця. Тільки й чуєш здалеку його флейтовий голос, що французи передають звуками «курлі, курлі», або коли й бачиш його, як він бігає собі один, у парі чи й гурті десь по березі річки чи по зеленій луці, або як пролітає на густо-синьому тлі надосіннього неба, та на такій дистанції, що годі й думати про постріл. Словом, заповувати в наших місцях кроншнепа — це щастя... мисливське, звичайно.

Остап Вишня в своїй книжці пише про різнептаство й звірину, починаючи з перепілки і кінчаючи бенгальським тигром, а от кроншнепа він минув. Чому? Мені здається, що я знаю тасмпу причину.

Це було погожого вересневого вечора, на Полтавщині, над веселою річкою Сулою, де по зарічках, комишах і луках плодилось, та, певне, й плодиться, таки чимало дичини. Ми стояли на вечірньому качиному перельоті. Павло Михайлович Губенко, відомий і дітям, і дідам нашої країни під міцно прирослим до нього іменем Остапа Вишні, примостився в чудесному місці біля лозняка та очерету і був при тому в чудесному настрої, бо збив «майже з-під самого неба» крижня і застрелив досить рідкісну у нас птицю — припутня. Настрій Вишні давалося бачити по самій його позі, по хвацько зсунутій на потилицю кепці, по тому, як доброзичливо покрикував він сусідам, на яких летіли качки, традиційне «пильнуй!» — словом, по всьому. Аж от дивлюся я — летять просто на Павла Михайловича два великі птахи, та ще й так плавно,

так низько... От вони наближаються до нього, от вони над ним — «мало на голову не сідають»... Летять мовчки,— а тільки відлетівши далеченько, озиваються раптом отим флейтовим голосом, що французи віддають звуками: «курлі, курлі»... То були кроншнепи! А Павлові Михайловичу здалось, що то були чаплі, на яких він, звісно, не хотів тратити набої. Такої добірної лайки, яку тоді почули ми з уст хвилину ще тому лагідно-щасливого Остапа Вишні, я, здається, ніколи не чув. Маю підозру, що на бенгальського тигра Вишня теж не полював, але то діло далеке, а тут кроншнепи самі йшли йому в руки,— і на тобі!.. «Подумав, що чаплі!» Здається, ясно, чому в своїй книжці проминув Остап Вишня кроншнепа...

А знає і природу, і полювання наш автор непогано, а головне — любить і те, і те. Саме ця любов і становить суть «вишневої» збірки.

Про полювання можна писати по-різному. Можна говорити суворо діловим тоном, як робив це, приміром, відомий орнітолог і мисливець Бутурлін². Можна всю увагу віддавати пейзажу, лініям, звукам і фарбам природи, як бачимо в Тургенєва. Можна в ділову прозу вливати струмені нової й простої поезії, як умів дуже добре Аксаков. Можна заглиблюватись у психологію людей і навіть тварин, чого незрівнянні зразки бачимо в «Війні і мирі» та «Анні Кареніній». А можна й сміятись.

В давнішій гумористичній літературі чимало сміялися з нашого брата-мисливця, і хоч посідав він там, у «Стрекозах»³ та «Осколках»⁴, і не таке визначне місце, як, приміром, теща або дачний муж, а таки інколи з'являвся. Але здебільшого сміялися з мисливців — немисливці, люди сухого серця й жорстокого розуму. Правда, сміявся й молодий Чехов, трошки нібито мисливець — ходив же він з Левітаном на «тягу», — та коли брався до гумору справжні мисливці, в спеціальних своїх журналах, — таким був Вербицький, відомий в українській літературі під псевдонімом Миколайчика Білокопитого⁵, — то здебільшого був це гумор «печального взірця», гумор, від якого стає навіть не сумно, а — соромно.

Остап Вишня — справжній мисливець, і притому поет полювання. Пахоці лугового сіна, рясні зорі на оксамитному українському небі, рожеві вечори й світанки, крики щастя, звірині сліди, пісня, наша незмінна й незрадна супутниця, — усе це виповнює його книжку. І людські характери — звичайно, гротесково подані, — і характерні

розмови «на привалі», і людські слабощі, як мрія про «двоствольну стопку», бачимо ми в одних милих «усмішках», за які, їй-богу, не варто ображатися суворим служителем Діани⁶, бо сміх автора — незлобний, це сміх Карася із «Запорожця за Дунаєм», котрий лякає жінку, піби «ожениться на туркенях», сміх виборного Макогоненка⁷ і пасічника Рудого Павька⁸... Автор і з себе підсміюється, а я от ручуся з притаманною мисливцям правдивістю, яку підкреслює в своїй книжці автор, що він таки збив пад веселою річкою Сулою крижня «майже з-під самого неба» і застрелив чудового голуба «припутня», якого й подано йому другого дня в засмаженому вигляді руками його шановної дружини...

ДО РОЗМОВИ ПРО ПЛАН

Я не думав, щоб у нас було багато прихильників думки, будімо принципи планування роботи можна переносити механічно, скажімо, з галузі промисловості на галузь художньої літератури. Всі ми добре розуміємо специфіку творчого процесу і не можемо на неї не зважати. З другого боку, я дуже далекий од вихваляння чи проповідування творчої анархії, замкненості митця. Створений Пушкіним у «Моцарті і Сальєрі» образ митця як «гуляки правдного»¹ спростовується і біографічними даними про самого Пушкіна, і життєписом того ж таки Моцарта, що, розуміється, мав «песен дивный дар»², без якого й не може бути мистецтва, але вмів і працювати над собою, без чого теж не може бути мистецтва. Проте щодо далекосяжних планів у мистецтві, зокрема в літературі, то тут завжди доводиться мати діло з багатьма застереженнями. Ми знаємо письменників, так би мовити, «плановиків», як-от Еміль Золя³, Оноре де Бальзак⁴, Джек Лондон⁵, Олексій Миколайович Толстой. Вони працювали регулярно, виконуючи паперед визначений план. Проте дивна річ: саме в цих подвижників регулярної, рівномірної праці сама творчість була не завжди рівна, неоднакової височини й сили картини виходили з-під їх невтомних пер. Словом, мені здається, що планування творчого процесу повинне йти в дуже широких берегах, раз у раз підкоряючись поворотам живого життя й особливостям художницької індивідуальності, яка — коли вона справді варта цієї назви — не може не відбивати в собі інтересів, прагнень і поривів народу.

Перед усіма нами стоїть сьогодні велетенське завдання, яке під силу тільки такому велетневі, як наш народ. Це завдання зветься — нова пововенна п'ятилітка, що охоплює всі сторони народного життя і має привести, приведе нас до нових блискучих перемог на шляху до здійснення

найвищої людської мрії — комунізму. Видима річ, що наше письменство не може стояти осторонь цього грандіозного процесу. Отже, думаю я, корисно буде, коли ми, трудівники пера, поведемо широкую й ширшу розмову про дальший зріст нашої справи, про місце її в великих роботах відбудовчого періоду, про безпосередні завдання, які ставлять перед нами наш народ і наша епоха. Мої слова хай будуть, так би мовити, заспівом до цієї творчо-виробничої наради.

Багато боргів має перед народом наша радянська українська література. Вікопомна епопея Вітчизняної війни малою ще тільки мірою відбита в нашому письменстві, особливо — прозі й драматургії. Можна й треба говорити про поліграфічні труднощі, про недостатнє розвинення у нас здорової товариської критики — без «заушательства» і без дифірамбічного вихвалання певних імен незалежно від того, що ті імена насправді створили, можна погодитись і з тим, що для створення великих полотен про Велику Визвольну війну потрібен час, за який можна зібрати й класифікувати фактичний матеріал і широким мистецьким та філософським поглядом охопити безкрає поле народних подвигів, — але борг зостається боргом, і його треба сплатити повністю. Великий народ не може не мати великої літератури. Ми вже читали «Молодую гвардію» Фадєєва, твори Гроссманна⁶, Шолохова, Леонова⁷, Симонова та багатьох інших в братній російській літературі, ми з великим інтересом ждемо виходу всього роману Смолича «Вони не пройшли» і багатьох інших прозаїчних творів в українському письменстві, ми — коли торкнутись і поезії — не можемо не тішитись з творчих зльотів, скажімо, Первомайського і Малишка, ми можемо пристати на думку, що наша «Война и мир» буде складатися з цілої пизки творів сучасних письменників, бо ж Леви Толсті родяться не щодня, — все це так. Проте деяке ослаблення творчої волі у наших письменників, рівняючи з добою найтяжчих випробів — першими роками війни, коли так блискуче працював, приміром, Юрій Яновський, коли до орлиних висот справжнього філософського синтезу злітали Тичина і Бажан, коли «Фронт» Корнійчука зробив величезне громадсько-політичне діло, коли нові слова Сосюра і цілого ряду наших товаришів трепетно хвилювали серця бійців воєнного і трудового фронтів, — деяке ослаблення творчої волі (говорю не про названих товаришів, а про літературу) доводиться-

таки визнати. А раз визнати, то й боротися з ним. Подвигіві народу наша література повинна поставити пам'ятник, гідний народу.

І от — нове завдання, невідкладне: наша участь у повоевній п'ятилітці. Ідеться про відродження країни як складової частини нерозривного Радянського Союзу. Ми всі — передусім громадяни Союзу, а з цього випливає думка, на якій я й хочу покласти головний наголос: ми не можемо бути лише споглядальниками творчих процесів, що відбуваються на нашій землі. Ми повинні бути учасниками цих процесів. Конкретно це я мислю собі так, що не гастрольні візити в колгоспи, на заводи й шахти, до Дніпробуду чи Донбасу мають визначати нашу участь у відродженні країни, а наше влиття у відбудовчу роботу. Тільки відчувши себе активними учасниками цієї роботи, ми зможемо віддзеркалити її красу, — а в цьому й буде наша поміч прекрасному ділу. От, приміром, я дозволю помріяти про свою власну працю па ці ближчі роки. Я дуже близько беру до серця проблеми розвитку на Україні садівництва, виноградарства, рибицтва, мисливського господарства. Якщо мені пощастить допомогти хоч одному колгоспові посадити новий сад, розбити виноградник — а який виноград може рости і родити на Україні! — зарибити ставок чудесним дзеркальним короном, закласти заповідник з фаванами й куріпками, то це й буде першим розділом моєї намріяної поеми, дальші розділи якої будуть і про пісню, і про любов, і про кайло, і про плуг, і про книгу, і про ті безконечні перспективи, які відкрив нам усім непогасний Жовтень. І я цю поему, сподіваюсь, напишу. А коли, скажімо, інженер з освіти Іван Ле візьме участь у будівництві вимріяної ним автомобільної траси до Канева, або поет Доленго⁸, відомий серед ботаніків під іменем професора Клокова, нові одкрив простори в валому рослинництві, або коли фаховий природознавець Копиленко активно втрутиться в діло охорони пам'яток природи, а прихильник мистецтва Петро Панч зацікавиться, для прикладу, художніми промислами на Україні, то це, поза всяким сумнівом, дасть їм нові творчі імпульси як художникам слова, а разом і радісну свідомість безпосередньої участі в трудових подвигах народу. Так я думаю — і закликаю товаришів до розмови на тему, більшої над яку сьогодні уявити не можу.

Все, що сказав я в цій короткій замітці, сказане для того, щоб висловити мою заповітну думку: письменник не тільки син і вихованець народу, але й складова частина народу, при тому — одна з найжвавіших частин. Не могли б Чехов, Горький, Шекспір, Шевченко, Міцкевич так писати про свій народ, коли б перший не був і лікарем, другий не перемінив би десятків професій, третій не керував би театральною трупю, четвертий не їздив би по Україні як маляр та історик, п'ятий не редагував би голосної на весь світ політичної газети «Трибуна народів»⁹. Коротше: в усіх професій на світі письменницька найменше дає права бути тільки професіоналом. Ще коротше: в четверту п'ятилітку ми, письменники, повинні включитись не як споглядачі, а як активні учасники. Так я думаю — і, здається мені, думаю вірно.

СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ

Леонід Первомайський — одна із найколеритніших і найцікавіших постатей у нашій сучасній літературі. Вражає передовсім обсяг його творчості, розмаїтість жанрів, у яких він працює. Первомайський — поет, прозаїк, драматург.

Розуміється, і я, і читачі, гадаю, жадні віддати пальму першості Первомайському-поету. Але намагання його володіти, так би мовити, усіма інструментами в літературній оркестрі, я особисто тільки вітаю.

У самій уже ділянці поезії Первомайський, знов-таки, дуже розмаїтий, — разом з тим, і це характеризує справжнього поета, — його голос завжди можна пізнати серед інших голосів. Поруч з романтикою «Олексі Довбуша»¹, балад та пісень бачимо строгий, навіть суворий реалістичний рисунок фронтових віршів, поруч з філософськими роздумами — іскристий, солдатський жарт, трохи навіть несподіваний в устах Первомайського...

Характерна риса Первомайського — серйозність, серйозність у ставленні до себе, до своєї поезії, до людей і явищ, до світу й життя. Поезія Первомайського — завжди поезія ідейна. Ніякими зовнішніми ефектами для ефектів (коли минути деякі «гріхи молодості», що походили з пристрасного шукання свого стилю) його не знайти. Це поет думки і дії.

Все сказане цілком стосується книжки, що лежить оце передо мною і що має заслужену нею назву — «Солдатські пісні». Заслужену, так. Річ не тільки в тому, що автор з першого дня Вітчизняної війни був на фронті, ділив з Червоною Армією труднощі й труднощі, хліб і сіль, тяжкі випробування і високі радощі, — хоч і це має величезну вагу, — це сказано не тільки тому, що головна тема книжки — війна, — хоча за вибір такої теми і за правдиве її висвітлення годиться скласти подяку авторові. Це сказано

ще й тому, що Первомайський передовсім — поет-босць, поет войовничого складу, співець боротьби.

Відкривається книжка широковідомою поезією² про те, як автор (таки справді автор, а не «ліричний герой») прощався з рідною землею і взяв на пам'ять про неї грудочку землі... Хто не знає поетичного (в найкращому розумінні цього слова) фіналу цієї поезії?

Коли ж в бою спавню свою ходу
І на ріллі промерзлу упаду,
Мов для обіймів, розпростерши руки,
Коли на дальніх пагорбах мене
Вогка земля навіка поглине,—
Як знак любові, відданості й злуки,
В моєму смертному важкому сні,
На серці похолодому, неглібно
Лежатиме, неспалений в огні,
Шматок землі твоєї, Україно!

І далі в книзі розгортаються одна по одній обіянні смутком розлуки картини поетового минулого, сторінки споми-нів про Полтавщину, про «місто над Дніпром», про милих серцю людей, з якими довелось розлучитись. Для віршів цього циклу характерна, між іншим, манера рефренів, до якої має автор і взагалі виразне тяжіння. Так, у поезії «На Полтавщині» кожна строфа (до речі: Первомайський щедрий і вигадливий у строфіці) закінчується рядком:

На березі ріки Берестової.

Каюсь: якогось разу на творчому вечорі поета в Москві я говорив, що рефрени годяться більше для віршів жартівливих чи сатиричних, як-от приміром, у Берапже або Самійленка, а у віршах елегійного чи трагічного характеру вони не так на місці, надають творові штучності і холодності. Перегортаю сторінки «Солдатських пісень» і думаю, що я не мав тоді рації. У віршах Первомайського ці рефрени чи лейтмотиви звучать цілком природно і зосереджують увагу читача саме на тій ноті чи барві, котрі становлять основний настрій чи ідею твору.

Пизка поезій про війну... Іподі ці поезії мають просто таки характер записів у щоденнику,— але записів не про випадкове, а про типове, про характерне, записів, щоразу освітлених мислю й настроєм автора.

Первомайському високою мірою властиве почуття трагічного. Він не приховує страшного обличчя війни. Здається, були голоси, що винуватили Первомайського в надмірнім нахилі до чорних фарб, ледве не мотивах песимізм-

му. Для таких винувачень нема, мені здається, підстав. Розуміється, були моменти великого душевного болю,— дивно, коли б їх не було,— але від болю до зневіри, від трагізму до песимізму — далеко. Прочитайте чи пригадайте кінцівку вірша, написаного року 1942. Вірш має заголовок «Відступ» — слово говорить само за себе. Але ось як вивернув поет гіркий цей твір:

В душі скам'янілій є віра одна:
В хвилину, коли виповняється міра,
Над світом підноситься судна сокира,
Щоб з ворога взяти за кривду слова.

Непохитна віра в перемогу, якою жили в дні Вітчизняної війни мільйони радянських людей, освітлює всю трудову путь поета Первомайського, солдата Первомайського. В нього дуже сильно розвинене почуття дружби-товаришування. Йому присвячено кілька поезій, воно розлите по всій книжці, і це надає їй особливої теплоти.

Ясна річ, що Первомайський, свідок і учасник найвеличніших в історії світу воєнних подій, людина гострої спостережливості і чуйної душі, Первомайський, поет-солдат і поет-філософ, не міг не те, що не відбити, а не поставити «во главу угла» свої книги те, що становить найбільшу нашу гордість. Мова про героїзм радянського народу. Пурпурове сийво цього героїзму одсвічується не на одній сторінці «Солдатських пісень», тема героїзму пронизує збірку.

Багатий запас авторових спостережень і художнє чуття помагають йому обставляти свої малюнки конкретними деталями, такими потрібними для того, щоб малюнок заграв живими фарбами. Приклад:

...упав борець у полі³
Біля рідного села,
І рука його поволі
Темну землю обняла.

Він лежить спокійно й строго,
Ні жалю не жде, ні сліз,
І між пальцями у нього
Перший пролісок проріс.

Первомайський непохитно вірить у силу життя, в силу народу,— і в те, що освітлює наше життя, що веде наш народ, наші народи: в Партію. Тому так мужньо й велично лунає його баладного типу вірш «Партквиток» — про

партійний квиток, знайдений на серці у вбитого червоноармійця:

Хай шал війни гуде несамовитий!
Ми поклялись боротись до кінця
Над партквитком, що, кулею пробитий
В бою, лежав на серці у бійця!

Первомайському, як і ще деяким нашим поетам, як Бажанові, Малешкові, Голованівському, притаманне замилування в баладному жанрі (що, звісно, не має нічого спільного із старовинною баладою). Це, здається мені, відбиває романтичне сприймання світу, — а тверезий реаліст Первомайський, як я вже казав, разом з тим і безперечний романтик...

Цікаво й те, що у трагічного та суворого Первомайського проривається подекуди нота хлоп'ячих, одчайдушних весняних веселощів, причому дзвенить вона в найбільш напружені, нелегкі хвилини («Солдат! Солдат! Сам чорт йому не брат!»⁴). Іноколи він легко й невимушено від поважних поезій у карбованих ямбах, амфібрахіях тощо переходить до пісенного ладу.

Останній розділ книжки, що становить частину великої праці, виконуваної автором, складається з дуже цікавих переспівів пісень різних народів. Маємо нетерпляче ждати, коли появиться ціла книга тих переспівів. Вона, безперечно, буде значною подією в нашому літературному житті.

Оригінальні вірші поета, зміщені в книжці, закінчуються мотивами повернення й перемоги. Ці мотиви складаються в бадьорий, мажорний фінал, — Первомайський чудесно бачить усю складність, усю многотрудність — і всю безсмертну красу нашої доби.

З повним правом сказав автор про себе й про своїх товаришів-соратників ув' одному з найсильніших віршів книги, написаному ще за війни:

Ми знаємо лише одну
Життя і щастя смертну ціну⁵ —
Ми вік не будем знати сну,
Ні радості, ані спочину,
Щоб наш нащадок в інші дні
В задумі вимовив: — Спасибі!
Є їхня кров в моїм вині,
Є сіль їх сліз в моєму хлібі...

На цьому б і хотілося кінчити цю замітку, але є ще одне зауваження.

Я написав як читач свої враження від книжки. Але книжка ця, як і творчість Первомайського взагалі, заслуговує на докладний аналіз. Варто прослідити коріння цієї поезії. Можливо, що знайдені будуть певні творчі впливи, без яких не виростає жодна в світі художницька індивідуальність. Можливо, що не без цікавості приглянеться допитливе око до зв'язків поета з його улюбленими — Гейне, Шандором Петефі, Пупкіпім, Лесею Українкою, може, подекуди і з Бернсом⁸. Серйозні монографії і про Первомайського, і про інших наших поетів, прозаїків, драматургів, — безперечно, на часі, як на часі і розв'язання чи, принаймні, поставлення цілої низки історико-літературних філософсько-естетичних проблем у нашому літературознавстві.

СПІВЕЦЬ МОЛОДОСТІ

Ми знали й любили Андрія Малишка перед війною. Вже тоді він вабив серця читачів ясною й простою сердечністю своїх віршів, їх безпосередньою, чисто народною співучістю, своєю залюбленістю в життя, своєю життєрадісністю, яку лише відтіняли хвилини щирого смутку, — поет їх не вмів і не хоче крити від людей, — нарешті, тим, що у нього справді все своє, хоч які б там «впливи» і «ремінісценції» знаходили в нього літературознавці. Цікаво було бачити виступи Малишка перед різними аудиторіями, особливо — перед молоддю: своїм читанням — простим, природним, з якимись павіть розмовними інтонаціями, він одразу брав слухачів у полон.

Словом, не було сумніву, що росте, що виріс справжній поет, і то поет пового людського покоління, поет радянської доби, народжений цією добою і безмежно їй відданий.

З першим громом Вітчизняної війни Малишко опинився в лавах Радянської Армії. Інакше і не можна було собі уявити. Бути з народом у трудах і в бурях — це для нього таке ж природне, як дихати, як співати. Про свою участь у майбутній війні мав поет цілковите право сказати:

Червоно-вишневі зорі віщують погожий схід,
Ти, може, мене й забула, не бачила стільки літ.
Немало ми воювали, стоптали чобіт рудих,
І якщо згадати мертвих, то я закурюсь по них.
І якщо живих згадати, — нехай заніміє плач,
Бо друзі ідуть пошками, і я серед них — сурмач!
Сурмлю, що зелену землю закريم грудьми від бід,
Що красно-вишневі зорі віщують веселий схід!

Як сурмач визвольної війни, як безпосередній її учасник, що ділив з бійцями і труд, і піт, і небезпеки, і хліб

та сімь відпочинків, і горе утрат, і радість перемог,— пройшов Андрій Малишко крізь світову бурю. І в грізному диханні цієї бурі виріс і зміцнів його талант, розширився виднокруг, поглибилося світовідчужання, збагатилися фарби, змужнів голос.

Малишко не вміє ставати на котурни, і найпатетичніші його слова звучать для нас як промовлені щиро людським тихим теплим голосом,— тихим, а проте далеко чутним, теплим, а проте полум'яним у любові до рідного краю, до народу, до Радянської Вітчизни, у зненависті до верогів краю, народу, Вітчизни. Від пісні, від звичайної розмови, від гарячого земного життя йде Малишкова поезія, тому так пахнуть чебрецем, полином, чорнобривцями, м'ятою, степом, Дніпром, цвітучим вишневим садом його вірші, тому так часто влітаються у них звичайні собі людські діалоги, репліки, звертання, тому найреалістичніші, конкретні, буденні штрихи так природно схрещуються в нього з високим пафосом, з віщим прозиранням у глибину віків. Спомин про матір, що тужить за сином,— конкретну матір поетову,— про всіх наших матерів, що тужили в дні війни за синами, про нашу рідну країну, яку ми всі в хвилини піднесення, суму й радості зовемо матір'ю,— викликає у поета один з найвеличніших образів стародавньої словесності, образ Ярославни.

Ти кого ж виглядавш на кручі пайвищій Ізрау?
Проса б курям дала. Походила б собі по двору.
Я одразу пізнав би й сорочку грубу полотняну,
І потерту керсетку, й тернову хустину стару.

Перший рядок — перегук із безсмертним «Словом о полку Ігоревім», що не раз окрилювало і Шевченка, і Франка, і Тичину. А далі — «проса б курям дала»... Таке звичайне, таке буденне — і таке людське, таке зворушливе. А кінець — знову зліт на верхогір'я, звідки видно далеко назад і далеко вперед:

І стоїш ти одна, посивіла, стара Ярославно,
На дніпровським лужку, на трипільському древнім валу.

Малишко не утікає від традицій, але традиційне він завжди трансформує по-своєму. От початок поезії «Ливон»:

Старого Ливона погнали в Німеччину —
Не в Половеччину,
Не в Туреччину.

По теплушках по шпалах,
В таборах і вокзалах,
По Одерах, Рейнах і Шпрее
Бачили його шапку кошлату,
Із харчачки копулю картату,
Як ішов він чужою землею.

Аж кривця йому на плечі,
Аж на три сторони ключі,
Як старого Лівона погнали в Німеччину.

Це — речитатив, що нагадує давні думи, так. Але хто сказав би, що це стилізація під думу?

За горою, гей, за кам'яною¹,
Де сгарядом спалена трава,
Нас Ватутін кликав серед бою,
Як лягала нічка грозова.

Це, звичайно, йде від народної пісні, але вийшло так воно не тому, що Малишко хотів наслідувати пісню, а тому, що так йому самому співається, тому, що пісня увійшла в його плоть і кров.

Яр, чи ліс, чи обрис дому²,
Що там ходить: вовк чи кінь?
Наче в Пушкіна знайоме:
— Колокольчик дінь-дінь-дінь³.

Може, в лісі вовкулака?
Може, туч темвіс вись?
Що ж, бува пригода всяка,
Встань, шофере, подивись.

І шофер біля мотора
Снігові згріба вали:
— То, товаришу майоре,
Полонених повели.

Переспів із Пушкіна на сучасний лад? Зовсім ні. Ще в школі завчені пушкінівські рядки відклалися навіть у свідомості поета, і він з усмішкою відповідає на них своїм «дінь-дінь-дінь»...

Малишко, як і чимало з наших поетів, полюбляє жанр балад, і в нього в ціла низка творів цього роду. Але для балад Малишка дуже характерний, — при великій різноманітності віршової форми, різноманітності, що взагалі властива поетові, — сплав у них романтичної бурхливості з земним, реальним, конкретним, часом навіть іронічним чи й гумористичним.

Йшли солдати із-за Псла⁴
Двадцять першого числа

Яром, долом, битим полем,
Шляхом витореним, голим.
Автомати на ремні
Та долоні як в огні,
Та по двісті грам горілки
У баклажечках на дні.

Або в «Баладі про Зозулю»:

Скільки ночей пащі очі
Сну шукали — не питай.
Танки крають опівночі
Димний, теплий небокрай.
Танки йдуть в залізнім гулі,
Пада німців злий загін.
— Хто стѣпав їх?
— Хто ж, Зозуля!
— Хто стрѣляв їх?
— Певно, він.

Саме вже прізвище Зозуля вносить несподіваний тон у баладу, але зовсім не перешкоджає урочистому її закінченню:

Міна б'є, гуляє куля
По передньому краю,
І живе Пилип Зозуля,
Не вмираючи, в бою.

Це балада про безсмертя народу і його вірних синів-воїнів: конкретного Зозулю «в груді вбито», але товариші взяли його ім'я:

Забери, як вийдеш з бою,
Чай, шинельку не стару.
— Ні, товаришу, з собою
Я ім'я твоє беру.

Товариство, дружба — святі слова для солдата й сурмача. Пригадайте «Львівські мелодії», пригадайте, які гарячі слова найшов Малишко, спомінаючи про загиблого в боях друга, про Олексу Десняка⁵.

Малишко любить людей, живих, трепетних, в плоттю і кров'ю людей. «Кашовар», «Катря», «Маруся», «Мому батькові» — це не холодні портретні зарисовки, це розмова з друзями про друзів — десь на привалі, при маленькім приязнім вогнику, після бою, що тільки-но вщух, перед боєм, що може загорітися щохвилини...

Малишко ніколи не таїв, не приховував трагічного обличчя війни. Але крізь її хмари завжди бачив він сонце, во ім'я якого доводиться людині йти крізь кров, крізь муки, крізь вітер і свинцевий дощ... На небокраї

найсумніших поезій воєнного часу завжди ясніла у Малишка золота смуга того сходу, ім'я якому — Перемога...

Поетові властива проста, безпосередня, майже дитяча життєрадісність:

Як закінчимо борню⁶,
Згасимо огнива,
То посієм ячменю
Та наварим пива,
На дідів і на внучат,
На сватів і дружок,
На закоханих дівчат,
Молодих подружок.

Любить Малишко людей, любить він природу, маленьку квітку серед бойового поля, коня в батареї — Сірка, про якого такі ніжні слова сказано:

Вночі старшина, хильнувши з баклага⁷,
Увійшов і витер чоло від поту,
І сказав, як людині: — Спасибі, коняго,
За службу й дружбу і за чесну роботу!
Насипав овса такого, як снилось:
Сухого, із дзвоном, з цидком із виви.
І Сірко подумав: війна скінчилась,
І завтра наводчик заплете йому гриву.

Малишко — глибоко національний поет, але смішно було б говорити про якусь національну обмеженість його світогляду. Досить згадати його «Іспанські балади», його вірші про Пушкіна, про Руставелі, його «Пам'ятник Маркса»... Він — патріот радянської землі, Радянського Союзу. У вірші «Теслярі» поет говорить про одного з наших незчислених подвижників праці:

І нехай хто скаже, що він не воював,
З ранку до ночі не тратив сили,
Як із шістнадцяти різних держав
По його мостах народи ходили!

Шістнадцять різних держав⁸, народи їх — от для кого служать своєю творчістю Андрій Малишко — співець вчорашнього бою, співець сьогоднішнього труда, завжди співець людини, її безмежної любові до батьківщини й безмежної ненависті до ворогів.

ЗА ДАЛЬШЕ ЗМІЦНЕННЯ ДРУЖБИ БРАТНІХ РАДЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР!

Товариші!

У Парижі через два роки після відомого Емського указу¹ Олександра II, що наклав заборону на українську літературу, відбувся літературний конгрес, на якому Драгоманов виступив з доповіддю «Українська література, заборонена царським урядом». На цю доповідь, до речі, звернув увагу Карл Маркс, який зробив на ній свої помітки. Звичайно, ніякого впливу на долю української літератури в царській Росії ця доповідь не мала, і письменникам українським доводилось працювати в страхотливих умовах. До чого доходили утиски українського слова, свідчить той факт, що українському хоріві доводилось на концертах виконувати українські народні пісні — по-французькому.

Але не можна закрити Америку, не можна заборонити народ. Шевченко, Леся Українка, Коцюбинський, Грабовський² і багато інших в царській Росії, Франко, Стефаник і багато інших в Австро-Угорщині на весь голос заявляли про право народу на існування і щастя. Голоси Шевченка, Лесі Українки, Коцюбинського перелітали через китайський мур «тюрми народів», вони разом з Чернишевським і його однодумцями «до сокири закликали Русь». Український народ був у своїх стражданнях і боротьбі не самотнім, з ним поруч страждали і боролись всі народи Росії з великим російським народом на чолі. Боротьба увітчалась високою перемогою. Разом з Радянською Україною народилась радянська українська література. Це вже не підземна течія, якою була дореволюційна література, а могутня, виблискуюча всіма кольорами веселка-ріка.

В тому ж Парижі, де читав свою доповідь Драгоманов, відбувся в 1935 році антифашистський конгрес діячів

культури, в роботі якого як делегати брали участь наші товариші Павло Тичина, Олександр Корнійчук, Петро Панч, і до їх голосів прислухались передові діячі всього світу.

Інтерес до радянської літератури, зокрема до літератури української, великий в зарубіжних країнах, особливо зріс він у дні Великої Вітчизняної війни. Можна було б навести низку прикладів того, що говорять про нашу літературу в найдальших куточках світу. Передові англійські і французькі критики ставлять Павла Тичину в ряд перших поетів сучасності. П'єси Корнійчука йдуть в Західній Європі, Китаї, Америці — особливо цікавим є факт постанови «Місії містера Перкінса в країні більшовиків» — на батьківщині містера Перкінса, в Сполучених Штатах Північної Америки. Чи горді ми увагою до нас за рубежем? Звичайно, горді. Але ми, не забуваючи про деякі (навіть дуже значні) недоліки своєї роботи й неухильно з ними борючись, усвідомлюємо, звичайно, що література найпередовішої країни світу, зрозуміла річ, найпередовіша література світу. Я кажу про всю радянську літературу.

Ми озброєні могутнім методом соціалістичного реалізму, про якісну відміну якого від реалізму критичного такі цікаві думки висловив тут О. О. Фадєєв, і цей метод забезпечує нам неухильне зростання вгору і вшир нашої літератури.

Безперечно, що останнім часом посилюється обмін цінностями між літературами Радянського Союзу, що в журналах російських все більше друкуються переклади творів братніх літератур. Є й окремий орган для публікації цих творів — «Дружба народів»³. Але цього дуже мало. Я гаряче підтримую пропозицію О. Є. Корнійчука про створення спеціального видавництва національних літератур. Воно зміцнить нашу дружбу, воно збагатить нашу радянську літературу в цілому.

До речі, хочу тут сказати добре слово про благородну роботу щодо ознайомлення російських читачів з творами братніх літератур, зокрема української і білоруської, яку ведуть лєнінградці Прокоф'єв, Браун⁴, Коміссарова⁵, Рождєственський⁶ та ін. Виношу їм українське щире спасибі.

Багато в справі перекладів з української і білоруської мови роблять і московські поети — Антокольський, Асєєв, Благініна⁷, Звягінцева⁸, Державін⁹, Турганов¹⁰,

Шумська ¹¹, Карабан ¹² та багато інших, киянин Ушаков. Їх праця теж заслуговує на увагу і вдячність.

Слід, до речі, звернути увагу на якість перекладів, які не завжди стоять на достатньо високому рівні. До того, хоча це на перший погляд і може видатись дивним, особливо терплять твори близьких мовою літератур. Це дивно тільки на перший погляд: близькість мов, як скажімо, російської, української і білоруської, ховає в собі великі спокуси і небезпеки, серед яких досить навести хоча б існування в цих мовах великої кількості слів, що однаково, чи майже однаково, звучать — і часто-густо означають дуже далекі чи навіть цілком протилежні речі. Про це уже говорив сьогодні О. Прокоф'єв. Ми повинні по-справжньому вивчати мови, з яких перекладаємо, — і, звичайно, по-справжньому знати мову, якою перекладаємо. Практика підрядкових перекладів з далеких мов буде, на жаль, існувати ще довго, але вона не може бути терпимою щодо мов близьких уже й сьогодні. Ми любимо один одного — тож будемо ще краще знати один одного!

В зв'язку з цим я хочу сказати два слова і про нашу критику. Критиків не дають тільки ледачі, — проте, дійсно, тут не все гаразд, зокрема в справі оцінки творів так званих національних літератур (я кажу, так звані, тому що хіба існують ненаціональні літератури?). Наведу один приклад. В журналі «Октябрь» була надрукована в російському перекладі, з не дуже вдалим редакційними скороченнями, повість Якова Баша «Професор Буйко». Цю річ, не взявши собі за труд ознайомитись з її оригіналом, тов. Дроздов на сторінках журналу «Новый мир» безапеляційно назвав твором «літературного ремісника», «непотрібною повістю» ¹³. Для кого не потрібна ця повість? Мені здається, що швидше не потрібна така критика. Йдеться про твір, опертий на справжні життєві факти, які всі стали відомими тов. Дроздову лише з повісті т. Баша, про твір, написаний воїном Вітчизняної війни в розпалі боїв, написаний гарячою рукою, з гарячим серцем, про твір, який за короткий час витримав на Україні чотири видання. Чи так слід підходити до творів братніх літератур? Ми любимо один одного, тож будемо ще більше поважати один одного!

В комедії Корнійчука «Приїздіть у Дзвонкове» різкими сатиричними рисами зображена дівчина, бездумно і некритично закохана в закордонний «шик», в закордонні «кабарети» і т. п. Щоправда, автор наприкінці п'єси

дав своїй героїні зрозуміти, що справжня краса є не «у нас в Букарешті», як вона зисловлюється, а у нас у Дзвонковому, де твориться нове життя. Але таких дівчат обох статей ми зустрічаємо ще серед нас, і з їх захопленнями слід невтомно боротися.

Разом з тим ми не повинні, звичайно, забувати про те «перевисання до народів», про яке так красномовно говорить Павло Тичина. Новий слов'янський рух, корінним чином відмінний від слов'янського руху ХІХ ст.,— це тільки прекрасна частина великого руху в усьому світі. В усьому світі є в нас друзі — їм ми простягаємо руку. В усьому світі є в нас вороги — з ними у нас війна нещадна! Я кажу про націоналістів, всіх мастей і відтінків, про реакціонерів, мракобісів, наклепників на Радянський Союз, відвертих і потайних слуг фашизму... Заклик до заокеанських письменників, які ганебно відмовчуються з приводу брудних інсинуацій на нашу країну, видається мені дуже бажаним.

Якщо вірно, що ми повинні ще краще знати один одного, то безперечно й те, що ми повинні більше уваги приділити літературам зарубіжних країн, і це одне із найістотніших завдань наших видавництв. З другого боку, Спілка письменників разом з такими організаціями, як ВТКЗ¹⁴, як «Міжнародна книга»¹⁵, повинні уважно слідкувати, що й як перекладається з нашої літератури і як поширюється за кордоном. Тут багато чого ще не зроблено.

Тут говорили вже про молодого талановитого прозаїка Гончара. Хочу відзначити ще одне цікаве явище. «Лета у суровій прозе клоняє»¹⁶ деяких наших поетів, і хоча вчорашній виступ Олександра Твардовського¹⁷ можна — жартома, звичайно, — назвати «низькопоклонством перед прозою», хоча за концепцією тов. Твардовського не лишається місця для Гафіза¹⁸, Тютчева¹⁹, Фета²⁰, Петрарки²¹, значною мірою Гейне, тобто ліричних поетів, — але у всякому разі зростання прози, навіть за рахунок поезії, — явище, що свідчить про зріст літератури в цілому. Поет Стельмах, відомий і російському читачеві, написав великий роман-епопею про сучасне українське село²². Роман ще в рукописі. Я знайомий з ним лише частково, але с підстави гадати, що це буде не звичайний не тільки за обсягом твір. Прихід в літературу таких сильних обдаровань, як Петро Вершигора²³, не можна, звичайно, не вітати від усього серця.

СВІТОВЕ ЗНАЧЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Коли нам боляче від ран зруйнованого Мінська, коли печалять нам серце руїни Сталінграда і Орла, коли від погляду на воскрешуваний людськими руками — ніжними жіпочими руками — Ленінград б'ється нам прискорено серце в грудях, коли ташкентські сади і кахетинські виноградники, бакинські нафтові вишки й уральські заводи ми сприймаємо всією душею як наше спільне добро, коли ми знаємо, що лєнінградець бився за свій Київ, як киянин — за свій Ленінград, то хіба не ясно, що все наше життя є одна, незмірної широчини, ріка і що вся наша література в одно, незмірної широчини, віддзеркалення цієї ріки?

Чи впливає звідси теза про нівеляцію, про знебарвлення наших культур, про однотонність і одноманітність нашої літератури? Аж ніяк. Беру віршовану поезію як пайєскравіший приклад. Почитайте твори Аветіка Ісаакяна, якого ще Блок назвав найбільшим ліриком свого часу¹, Симона Чиковані, Гафура Гуляма, Якуба Коласа, Олександра Твардовського, Павла Тичини, Самеда Вургунна, Сайфі Кудаша — хіба це не перегук братерських голосів, тільки тим і подібних один до одного, що всі вони сильні і всі вони щирі?

А коли взяти будь-яку окрему літературу, — чи є тут знову-таки місце для тієї нівеляції, для того стирання творчих індивідуальностей, якими охоче лякають нас надто доброзичливі сусіди? От хоч би наша, українська література. Схожий Іван Ле на Юрія Смолича? Схожий Олесь Гончар на Олександра Копилєнка? Можете ви переплутати комедію Івана Кочерги з комедією Олександра Корнійчука? Чи не вгадаєте без підпису, де Павло Тичина, де Микола Бажан, де Володимир Сосюра, де Андрій Малишко? Чи сплутаєте ви творчу манеру Петра Панча з творчою манерою Юрія Яновського?

Ми всі озброєні методом соціалістичного реалізму. А саме цей метод гарантує здійснення побажання Маяковського, щоб якнайбільше було поетів хороших і різних. І справді, в межах цього методу мирно співживуть і романтика Яновського, і суворе та багате на фарби життєписання Шолохова, і розумна гротесковість комедій Корнійчука, і урочистий пафос Бажана, і жвава невимущена розмова Твардовського, і піжна іронія Светлова², і тривожна співучість Сосюри, і сухувата, насичена думкою простота Смолича, і глибока складність Тичини, і романтична іронічність Тихонова, і інтимна лірика такого розмаїтого у своїй творчості поета, як Костянтин Симонов, і світла героїка Фадєєва, і своєрідний світ Миколи Ушакова, і оптимістичний грагізм Ванди Василевської.

З цього приводу хочеться мені нагадати слова Володимира Ілліча Леніна: «Не гріх би поменше боятися того, що автор... висловиться по-своєму»^{*}.

Нічого гріха таїти: інколи наші редактори не від того, щоб підстригти майстрів слова на знайомий і звичний їм кшталт, а критики наші — дивуватися, а то й жахатися при появі чогось, що виходить поза межі канонізованого... ким? Мабуть, ними ж таки. Це так, у дужках.

Ми не безбатченки. Радянська література шанує й любить попередників, шанує й любить славні традиції дореволюційної демократичної літератури, зокрема і особливо — російської літератури, літератури Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Гоголя, Щедріна, Тургенєва, Толстого, Островського, Чехова. Ми знаємо, що XIX сторіччя — це вік завоювання передовою російською літературою все-світньої арени, знаємо, що коли Пушкіна за його життя та й по смерті на належну, тобто недосяжну, височінь ставили в Західній Європі тільки окремі знавці, як, скажімо, Проспер Меріме, то вже Тургенєв, Толстой, Чехов стали вчителями цілих поколінь західноєвропейських письменників, і то не тільки як майстри слова, але і як учителі життя — учительний-бо, «героїчний» характер російської літератури становить її прямию рису. Але ми, шануючи й люблячи традиції, по праву, за наукою лєнінізму, беручи із світової скарбниці все пожиточне, свідомі того, що ми живемо в новому світі і тому зобов'язані сказати нове слово. Нам безмежно дорогі Шевченко, Франко, Леся Українка, Карпенко-Карий, Коцюбинський,

^{*} Ленінський збірник, III, стор. 386.

Стефанік, Черемшина, але — саме за їх заповітом, тільки ж побачивши те світло, якого вони не бачили, ми повинні йти вперед, з верхів'я на верхів'я.

Людиною, що пов'язала в своїй особі і творчості демократичну російську літературу з революційною літературою радянською, був Максим Горький. І нам, українцям, особливо приємно подумати, що це ж він був другом Михайла Коцюбинського, що це ж він благословив на нелегку путь молодого новатора Павла Тичину. Горький — перний великий глашатай трудового народу. Горький — перший великий пролетарський письменник.

Ленін залишив нам учення про партійність літератури. Як відомо, лозунгами «безпартійності» і «аполітичності» прикриваються звичайно люди, які не хочуть чесно признатись (а іноді й самі до кінця не розуміють), чому й кому вони служать. Суть одних «безпартійних» та «аполітичних» художників особливо яскраво оголилась під час найбільшого світового катаклізму — недавно пережитої війни.

Маяковський казав, що не мислить себе поза партію, хоч і не носить партійного квитка. Ми всі, партійні і непартійні більшовики, безмежно віддані великій Комуністичній партії, бо вона привела нас до нечуваних перемог на бойовому полі і веде до нечуваних перемог на полі трудовому, бо це — партія народу. Наша література партійна, бо народна, і народна, бо партійна. Це її підносять її над усі літератури світу.

Комуністична ідейність, активна участь письменників у житті — участь, яка так прекрасно виявилася особливо в дні Великої Вітчизняної війни, — от риси нашого письменства, які характеризують його в першу чергу.

Замолоду я, як і багато моїх ровесників, захоплювався Кнутом Гамсуном³. Проте й тоді дивували мене деякі висловлювання його, безпосередні чи устами героїв. Марксистська критика свого часу звернула увагу на антинародний і антипрогресивний характер його п'єс, де героєм виступав Івар Карен⁴. А проте наївні люди, серед них і тодішній я, могли ще сприймати Гамсуна як «дивака», «оригінала», протестанта проти буржуазної дрібноти й плиткості і т. д. Друга світова війна відкрила нове обличчя Гамсуна — людина неамериканське, фашистське обличчя. І скільки було й є в Європі, в Америці не позбавлених літературного дару людей, що посковувались до продажності, до повної духовної порожнечі, до того,

щоб вигукнути, подібно Андре Жідові⁵: «Нехай живе пригноблена думка!», — щоб піти, подібно авторові «Подорожі на край ночі», Луї Селінові⁶, на пряму службу фашистським загарбникам! Скільки там людей, що, продавшись за гріш капіталістам, не хочуть бачити навколо себе жодного просвітку, милуються огидними викривленнями людського вства, брудом, труполобством, ставленими ненормальностями, садизмом, людей, що в аморальності, у повній відсутності ідеалів бачать якусь особливу красу, п'янюючу гостроту, лоскотливу принадність!

Чим це пояснюється? Соціалним і політичним ладом, у якому ті люди животіють. Радянський Союз — країна найпередовішого в світі соціального ладу, найпередовішого в світі політичного устрою. Цілком природно, що саме така країна має найпередовішу в світі літературу.

І цілком природно, що погляди всіх чесних людей у Європі та Америці звернені до нас, звернені до того Сходу, з якого іде світло.

Під час війни, за днів окупації, йшла в театрі одного словацького міста якась історична п'єса. За ходом дії герой там вигукує: «Русь іде!»⁷ — і от, почувши це речення, всі глядачі як один устали і почали аплодувати. Вони аплодували, розуміється, не тій історичній Русі, а Радянській Армії, що йшла їх визволяти, Радянському Союзові, оборонцеві пригноблених і вартовому миру.

Незмірні гордості сповнюють душу. Так, від нас, зі Сходу, іде світло світові! І якщо велика честь бути радянським громадянином, то подвійна честь — бути радянським письменником, співцем радянської землі.

Інтерес і симпатії до нашої культури, до нашого мистецтва ростуть серед прогресивних кіл у зарубіжних країнах зо дня на день. Імена й твори В. Маяковського, О. Толстого, О. Фадєєва, К. Федіна⁸, М. Шолохова, М. Тихонова, В. Катаєва, І. Еренбурга, Б. Горбатова⁹, О. Корнійчука, П. Тичини, В. Василевської знамі й люблені у найдалших від нас закутках землі, — не кажу вже про ім'я Горького, яке не тільки стало у всесвітньому пантеоні поряд із іменами Толстого, Тургєнєва, Чехова, але й оточене особливою увагою й повагою як ім'я речника Радянської країни, радянського трудового народу.

Про нас хочуть знати, нас хочуть читати, наших книг за кордоном не просять, а вимагають. Разом з тем багато чого ще не знають. Зокрема це стосується того, що звуть у нас національними літературами.

Навесні 1946 року була в Празі радянська делегація в складі товаришів Тихонова, Бажана, Кондрата Крапиви¹⁰ і мене. Російська та українська літератури чехам, звісно, відомі, але про білоруську літературу пражанин має дуже туманну уяву. Тим більше схвильованої зацікавленості збудила в місті поява білоруського письменника Крапиви, і по вітринах магазинів з'явилися скрізь плакати: «Привіт білоруському народові!» На вечорі слов'янських літератур, де всі читали своїми мовами, а всі одне одного розуміли (в цілому, звичайно), з особливою чуйністю слухали люди незнайомі їм звуки білоруської мови, коли Крапива виступив із своїми байками. І я ще тоді подумав: хіба не заслуговують на значно більше поширення в світі твори дозрілої вже, хоч і молодої, білоруської літератури, твори Янки Купали, Якуба Коласа, Богдановича¹¹, Глебкі, Бровки, Максима Танка, Аркадія Кулешова? Тепер додаю до цього: хіба не варті найширшого розголосу літератури грузинська, вірменська, азербайджанська, узбецька, казахська, таджицька та інших народів нашої Батьківщини?

Популяризація поряд з великою російською літературою інших літератур народів Союзу — одне з найважливіших завдань, які висунув час перед Спільною радянських письменників.

Наведу кілька хронікальних прикладів, узятих із наших журналів та з матеріалів Українського товариства культурного зв'язку з закордоном, про інтерес наших близьких і далеких сусідів до української літератури.

У червні 1944 р. кубинський журнал «Сервантес» умістив на своїх сторінках статтю про українську культуру¹², значне місце приділивши літературі наших днів.

У болгарських театрах ідуть п'єси українських драматургів — «Платон Кречет» і «Місія містера Перкінса в країну більшовиків» Корнійчука, «Годинникар і курка» Кочерги.

В ряді китайських театрів поставлено «Фронт» Корнійчука.

Великий збірник про культуру УРСР випустила англійською мовою Національна рада канадо-радянської дружби.

У Празі готується до друку велика антологія української поезії (від Котляревського по наші дні) в чеських перекладах¹³.

Мемуари генерал-майора Ковпака видані французькою, чеською, румунською та іншими мовами.

Додам ще до цього, що п'єси Корнійчука видані в Англії, США, Китаї, Японії, Румунії, Болгарії і т. д. Вони йдуть на сценах бразильських, французьких, китайських, польських, болгарських театрів.

У Празі вийшла не так давно чеською мовою, в виданні «Молодого Фронту», книга під заголовком: «Вони захищали свою Батьківщину. Воєнна поезія СРСР». В книзі дано переклади російських і українських поетів. Вся вона — свідectво захвату перед непохитністю радянського народу і перед правдивістю його радянських письменників.

Болгарський збірник «Слов'янські поети»¹⁴, за редакцією Людмила Стоянова¹⁵, Марії Грубешлієвої¹⁶ та Димитра Пантелеєва¹⁷ відкривається передмовою, в якій про українську поезію сказано:

«Такі поети, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Коцюбинський, Леся Українка, підняли українську поезію на загальнолюдську височінь. Сучасна українська поезія на чолі з Павлом Тичиною, Максимом Рильським, Миколою Байаном, Сосюрою та іншими живе повнокровним життям, бореться й досягає успіхів разом з народом».

Останні слова я підкреслюю: «разом з народом». Одною з притаманих рис нашої дійсності є не тільки постійний зв'язок письменника з народом, але й ненастанна увага народу до письменства.

Наші робітники, колгоспники, учні, студенти, трудова інтелігенція — пожадливі й пенаситні споживачі нашої продукції. Жодних тиражів хороших книжок не вистачає — це ми знаємо добре. Висока ідейність і глибока народність нашої літератури — от що вабить до себе чесні серця та світлі уми на світі. Радянський письменник — передовсім радянський громадянин, і це добре розуміють там, по той бік кордону, не тільки наші друзі, але й наші вороги, на брудній палітрі яких не вистачає чорних фарб для оклеветання нашого життя і нашої пісні. А друзі? — друзям ясно, яку велику світову роль грає наша книга. З приводу «Нескорених» Бориса Горбатова французький письменник Клод Морган написав статтю, самий заголовок якої говорив про її зміст і характер: «Війни більше не буде»¹⁸.

У статуті Спілки радянських письменників читаємо:

«Соціалістичний реалізм, будучи основним методом радянської художньої літератури та літературної критики, вимагає від художника правдивого, історично конкретного змалювання дійсності в її революційному розвитку. При цьому правдивість та історична конкретність художнього відображення дійсності повинні поєднуватись з завданням ідейної переробки і вихованням трудящих в дусі соціалізму». (Підкреслення моє.— *М. Р.*)

Ясна річ, що радянська література — це література, яка дивиться вперёд.

А куди дивляться усякі «істи» по той бік кордону (говорю не про пові демократичні держави, як Чехословаччина, Польща, Болгарія, а про країни, де панує капіталістичний лад у всій своїй силі)?

«Час повинен спинитись», — заявляє Гекслі¹⁹.

«Пора покінчити з реалізмом, — твердить французький письменник Франсіс Міомандр і продовжує: — Майбутнє роману в безумстві та маячні...»²⁰

Таких свідчень можна набрати десятки й сотні. Розпач і цинізм — от два полюси, між якими гоїдається душа буржуазного інтелігента в капіталістичних країнах.

Тим відрадаїше пам'ятати, що скрізь у світі є чесні, гарячі, розумні, вірні трудящим люди, подібні Луї Араґону, що відійшов від сюрреалізму і повернувся обличчям до живого життя, тобто — до нас.

Цілком безперечно, що висока ідейність радянської літератури іде в парі з високою її художністю. Інакше й не може бути. Загальновідомі високі оцінки творчості провідних радянських російських письменників у західноєвропейській та американській критиці. Загальновідомий величезний вплив поезії Маяковського на зарубіжну поезію, особливо в слов'янських країнах.

Дружба народів — один із головних важелів радянської літератури. Вона характерна для нашого письменницького Союзу в цілому, характерна і для окремих національних письменницьких спілок. Хіба ми не горді, що в лавах нашої української організації стоять Ванда Василівська, Микола Ушкаков, Борис Палійчук²¹, Павло Безпощадний? Але не тільки дружба радянських народів характерна для нашого письменництва. Ми маємо відкрите серце для всіх, хто має для нас відкрите серце. Пригадайте хоч би листування Павла Тичини з ірландським письменником Шоном О'Кейсі²², який заявив про

все більші симпатії трудящих південно-західної Англії до «товаришів з Дніпра, Волги і Дону».

Література наша, як і вся радянська громадськість, чесно служить справі комунізму.

Радянські митці щасливі і горді тим, що в них є такий неперевершений керівник і натхненник, як більшовицька партія. В цьому їх сила.

Радянська література росте безупинно. Цілий гай молодих дарувань, що виростають з року в рік, тішать наш погляд, і ми, старші письменники, як око своє, повинні пильнувати, берегти й доглядати цей гай²³.

НІ, НЕ НОВИЙ, А ПРЕСТАРИЙ!

Америку називають Новим Світом. Ми знаємо походження цієї назви. Але коли читаємо ми про такі «чудесні» винаходи американців, як лінчування, як цькування негрів собаками, як ку-клукс-клан¹, коли знайомимося з промовами побожного лана Трумена², що шукає опори своєму благочестю — чи то ж тільки йому — в католицькому Ватикані, — коли долітають до нас усі ті наклени, усі ті брудні інсинуації, якими обкидають Радянський Союз «волелюбні» заокеанські «демократи», — радянські люди говорять: ні, не новий це світ! Це той старий світ, який у себе розтоптали ми ще в грозу великого Жовтня.

Мене, письменника, цікавила й цікавить американська література. Я недавно перечитував Брет-Гарта³, і серце моє раділо від тієї справжньої людяності, що нею перейнята не одна сторінка творів цього прекрасного, несправедливо призабутого письменника. Немає серед нас, мабуть, пі одного, хто б іще з дитинства не полюбив образи марктовенівських Гека і Тома⁴. З величезною цікавістю ми читаємо сучасних американських реалістів — яку роль відіграв у нашій свідомості, пригадаймо, Ептоя Сінклер⁵ з його «Нетрями!» — і твори Драйзера⁶ стоять на наших книжних полицях поруч з нашими улюбленими книжками. Це все так. Але вже читаючи в «Новом мире» прецікавий роман Сінклера Льюїса «Королівська кров»⁷, ми з подивом зупиняємось: певже ж це справді новий світ? Невже можливо, щоб розумна й талановита людина ломилася в ті двері, які давно у нас навстіж відкрито. Невже так живуть і так мислять пересічні чесні американці? Невже це діється не за середніх віків? Невже присутність в організмі кількох — справжніх чи гаданих — крапельок негритянської крові може так фатально впливати на людину і життєву її путь?

Невже сьогодні може існувати — в «демократичній» країні, яка саме «демократизм» свій ставить собі за найвищу гордість, — такий звірячий, тупий і потворний расизм? Невже статуя Вільності може спокійно стояти, не розтопившись від сорому, на своєму надокеанському постаменті?

Література — дзеркало життя. Це ми вчили ще в середній школі. Яка ж література процвітає сьогодні в Новому Світі, в Америці? Спитаймо американців.

Є такий журнал, — так і зветься: «Америка». Виходить він у Москві російською мовою. Видає його інформаційне бюро США. У вісімнадцятому номері його за цей рік надрукована стаття Ньютона Арвіна під заголовком — «Новейшие американские писатели». В тексті статті (передрукованому з іншого органу) редакція люб'язно дає читачеві можливість познайомитися і з обличчям автора, професора англійської мови і літератури в Сміт-Коледжі⁸ (Норсхемптон, Массачусетс). Професор, як професор. В окулярах. Замислено підпер рукою чисто виголене підборіддя. Про що ж замислився пан професор? Про шляхи сучасної американської літератури. Прислухайтесь до його міркувань: вони не позбавлені інтересу.

Починає автор з глибокодумного узагальнення: «Що б там не казали про політичну і соціальну історію людства, літературна історія, по суті, ніколи не повторяється». Знаменито! У нас учні старших класів семирічки твердо знають, що «літературну історію» аж ніяк не можна відривати від історії політичної та соціальної, — ну, а для массачусетського професора це зовсім різні категорії, про які дозволено — за пристойний гонорар — говорити афористичні нісенітниці. (До речі, як про це дізналися ми із статті також одного американського літератора, американські видавництва починають цікавитись письменником тільки тоді, коли він вже заробляє на рік певний мінімум грошенят.)

Далі поважний літературознавець ласкаво звертає нашу увагу на те, кого читали і в кого вчилися американські письменники старшого покоління — і кого читають та в кого вчаться письменники сьогодні. Перелік дуже показовий! Старіші читали і шанували, виявляється, Бальзака, Флобера, Золя і т. д. — письменників, в творчості яких, на думку пана Ньютона Арвіна, «найбільше відбилась заплелення в царині науки і особля-

во в біології». Що цих письменників, та й інших, ним названих, найбільше цікавило суспільне життя, а не біологія,— про це ні слова. Ну, а кого теперішні американці мають за «володарів дум»? Маємо теж ясну і недвозначну відповідь. Це — Пруст⁹, Андре Жід і Моріак¹⁰. Чудова трійка дегенератів!.. «Із російських письменників менше (очевидно, ніж раніше? — *М. Р.*) читаються Тургенєв і Толстой, значно більше — Достоевський». Знов-таки — нічого додати!

Ми не віддамо ніколи й нікому геніального автора «Злочину й кари», силу кожного як художника міг дорівняти Горький тільки до сили Шекспіра¹¹, але цілком ясно, що прихильників Пруста, Моріака та Жіда ваблять найбільше хоробливі, реакційні сторони Достоевського.

«Соціологія в художній літературі на деякий час, очевидно, відійшла на задній план»,— спокійно констатує мудрий професор. Не те бачимо, каже він, у Драйзера та його послідовників. А чи це сьогоднішнє становище йде на краще чи на гірше? На думку автора, мабуть, на краще, бо: «чисто біологічне життя складне, соціальне — тим більше, але найскладніше — життя людської душі».

Знов доводиться апелювати до наших школярів! Що це за «людська душа», котра живе поза соціальним середовищем? Хіба оті всякі моріаки і пусті прусты не єсть гнилими наростами на тілі загнилого суспільства?

«Неонатуралізм олюднений і опоетизований натуралізм, основа якого буде не документальна точність, а міфічність (підкреслення моє.— *М. Р.*) — от що, дуже вірогідно, дасть нам література ближчого часу». Так закінчує свою статтю мудрець із Сміт-Коледжу. При цьому він акцентує на тому «інтересі до хвороби», який, на його думку, властивий повітнім американським письменникам і становить, на його ж таки думку, свідчення... здоров'я! Умри, Денисе, краще не напипеш!¹²

Щодо «міфічності»... Ми знаємо, як любив звертатись Адольф Гітлер до богів давньогерманської міфології,— і знаємо, як ці боги каверзно відступилися від нього в дні війни. Хай це намотають на вус усі «міфознавці» «нового» світу!

Не вірю я вам, пане Ньютон Арвін! Не такі шляхи стеляться перед новою, прогресивною американською лі-

тературою! Ці шляхи ведуть до справді нового світу, де й сліда не залишиться від того старого, гнилого світу, світу визиску, неволі і темряви, де плазують перед все-сильним доларом ваші «неонатуралісти» й «магічні реалісти». Цього світу прагне американський народ, трудящі люди Америки, про яких ви зовсім забули в своїй високовченій статті!

«АНГЛИЙСКИЕ ВПЕЧАТЛЕНИЯ»

В наши дни, дни напряженной борьбы за мир во всем мире, во главе борцов стоит великий, многонациональный, единый в своей воле и своей правде советский народ.

Противоположный лагерь, лагерь поджигателей новой мировой войны, возглавляется матерыми фашистами и профашистами разных мастей и оттенков, темными дельцами, желающими погреть руки у всемирного пожара, политическими авантюристами и проходимцами, пушечными и нефтяными «королями», которые в огромной, грезящейся им войне видят верное средство наживы, видят «бизнес».

Иногда это прикрывается кроткими словами «демократия», «гуманизм», «свобода совести» и т. п. А в тех странах, где господствует грубое право кулака, где в самых отгалкивающих формах проявляются классовое угнетение, расовая вражда и дискриминация, где идет самая бесстыдная «купля-продажа» человеческой мысли и человеческого слова,— иногда это и ничем не прикрывается.

Но и те, которые стараются как-то закрасить, смягчить, затушевать гитлеровский оскал морды, и те, кто этого оскала вовсе не скрывает, а даже гордится им, как печатью «сверхчеловечества», неутомимо и дружно делают одно и то же подлое дело.

Неизбывная злоба их направлена против Советского Союза, против той шестой части земного шара, где царят подлинная демократия и гуманизм, где строится поистине счастливая человеческая жизнь, строится коммунизм.

Простые люди хотят мира во всем мире. Советский Союз — оплот мира. Это понимают, конечно, поджигатели войны, и потому они особенно злятся и бесятся. Напрасная злоба, бессильное бешенство!

...Микола Бажан, замечательный украинский поэт, общественный деятель, в составе советской делегации посетил одну из стран воинствующего империализма — Англию. Он своими глазами увидел «страшный мир», и в результате его наблюдений появился цикл стихов под общим названием «Английские впечатления». За этот цикл тов. Бажан удостоен высшей награды — Государственной премии.

Первое, что хочется отметить в названном цикле, — это глубокая, страстная, непримиримая партийность. Конечно, не понять этого бездушным формалистам, проповедникам никогда не существовавшей и немыслимой «художественной объективности», эстетствующим снобам и гурманам, но именно партийность является краеугольным камнем нашей советской эстетики, и партийность поэта, «тенденциозность» его идет рука об руку с ярким и отчетливым видением мира, с любовью к краскам и тонам, с большим мастерством слова. Ведь только настоящий живописец слога мог дать такой, например, пейзаж:

Сидит стрельчатая зелень газона¹
в топчайшей пыли водяной,
И плющ, испепел, сжимает колонну,
Блещат остролист предо мной.
И тишь. Только дрожь колокольного звона
Сереет, как тень, пад землей.
И листья роняет из кроны, редея,
Явтарных платанов аллея.

(Перевод А. Кудрейко²)

Но, конечно, не любоваться пейзажами, плющом да остролистом ездил поэт в Англию. Его прежде всего и больше всего интересовали люди, человеческие отношения, человеческие дела. И именно, как я уже сказал, глазами советского человека, глазами человека партийного, глазами большевика взглянул на людей, на их отношения и дела Микола Бажан.

В том же стихотворении, которое я только что процитировал, говорится о родине Шекспира, городе Стратфорде на реке Эйвоне³. Буржуазная Англия гордится многовековой культурой, — а что сделала она с этой культурой? Разве не затоптали ее в кровь и грязь, разве не покрыли ее непроницаемым слоем пошлости и подлости? Шекспира, подлинного Шекспира, великого реалиста не видит театр Англии.

Театр на газонах Эйвопа зеленых ⁴
 заморский построил банкир.
 В том доме унылом для сцен извращенных —
 По моде причесанный мир.
 Пред кучкой продажных лгунов, лжеученых
 Лишь тень, — не великий Шекспир
 Выходит на суд, на потеху, на пробу
 Левтяю — заведему слобу.

— А у нас? — спрашивает себя советский человек Бажан, и перед ним проносятся картины: сквозь вьюгу, над пропастями мчится на коне с гор советский таджик, чтобы к вечеру попасть в театр и услышать замечательное «Быть или не быть?»; комбайнеры в донских степях после напряженной работы смотрят шекспировский спектакль, поставленный приехавшей в фургоне передвижной труппой; чабан с лугов Сакартвело ⁵ слушает на древнем родном языке речь шекспировских героев.

Вот кто истинный наследник мировой культуры — советский народ.

Советский человек Микола Бажан подходит к мемориальному зданию парламента. Он останавливается перед башней Биг Бен — Длинный Бен! Эта башня представляется ему старым часовым, солдатом-ветераном, и рождаются саркастические слова о деятельности английской говорильни, о двухпалатном парламенте:

И знает ветеран-солдат,
 Нескладный, длинный Бен,
 Что в многословья двух палат
 Немало лишних сцен,
 Что джентльменов крупный торг
 Свершился без рацей —
 На все, что им велит Нью-Йорк,
 Лишь отвечай «О'кей!».

Убийственно верная характеристика! И как к живому существу, обращается поэт к Длинному Бену:

Восток в заре, а тут лишь злон
 У темных старых стен...
 Ускорь, ускорь же ход времен,
 Биг Бен, Биг Бен, Биг Бен!

(Перевод Мих. Светлова)

Как советский человек нарисовал Бажан и «портрет» одного из самых лютых наших врагов, одного из самых яростных поджигателей войны. Художник не назвал его имени, но кто его не узнает хотя бы по таким словам: «белые глаза маниака», «пыль интриг, знакомых лицемеру»,

«обвисшее туловище», голова «красно-желтая и жирная, как сыр», «неизменная сигара в зубах», «челюсти бульдога».

Бажан с гордостью вспоминает в стихотворении «В одном из кварталов Лондона», как когда-то сюда прибыли на V съезд партии «посланцы рабочих масс...», вспоминает бессмертный образ творца партии Владимира Ильича Ленина. И, конечно, сквозь лондонские туманы увидел Никола Бажан тех, кого тщетно хотят одурачить и вовлечь в новую бойню враги народа, провокаторы и изменники, эксплуататоры и угнетатели, увидел тех, чьи взоры устремлены на Восток, чьи сердца жаждут мира и справедливой жизни, — увидел трудящихся Англии. Их угнетателям — вся ненависть поэта, им, угнетенным, — его светлая любовь!

Цикл «Английские впечатления» — большая победа советского поэта, советского гражданина, большевика Николая Бажана. Это подлинная поэзия, потому что это подлинная правда.

НА НАШЕЙ СОВЕТСКОЙ ЗЕМЛЕ

Большую и нелегкую задачу поставил перед собой Михаил Стельмах — изобразить в романе историю украинского села от времен гражданской войны до последних дней. Две первые части романа (правильно названного самим автором романом-хроникой) уже дают полное основание заявить, что со своей задачей писатель несомненно справился.

В книге широко развернута картина классовой борьбы и торжество социалистических преобразований в деревне. Центральный герой — Дмитро Горицвит, в прошлом середняк, каплю за каплей выдавливая из себя кровь мелкого собственника, все более чувствует в себе добрую живую кровь сознательного члена коллектива, строителя и участника нового общества, борца за Советскую Родину, преданного партии воина. То, что М. Стельмах уделил большое внимание именно типу бывшего середняка, представляется мне вполне правомерным при изображении тех сдвигов в сознании нашего крестьянина, которые избрал своим объектом писатель.

Мы видим, как в душах героев романа растет преодоление сельской отсталости и темноты (присущих прежде селу); видим проявление прекрасных чувств товарищества, дружбы, великодушия; наблюдаем человеческую любовь во всей ее сложности. Перед нашим взором проходят чудесные пейзажи Подолии, сердце наше радуется волнующие примеры любви к разумному и вдохновенному труду. Роман овеян дыханием высокой, животворной народной поэзии, «отмирание» которой прорицали нигилисты и космополиты разных толков и мастей, закрывая глаза на ее новый, невиданный расцвет в социалистическом обществе. Руководящая роль Коммунистической партии в деревне и отвратительные лица как открытые врагов народа, так и двурушников, врагов тайных, поданы в романе широкими мазками, полно и ярко.

Речь в разбираемой книге идет об одной подольской

деревне, но ясно, что мы имеем дело с изображением типическим, с большим обобщением. Это, конечно, и ставил себе целью автор. Это книга о современной советской деревне, написанная рукой современного советского писателя, твердо стоящего на позициях социалистического реализма.

Стельмах пришел в литературу как поэт-стихотворец. Несколько лет тому назад опубликовал он свои рассказы, написанные в приподнято-романтическом духе. Теперь выступает он как романист. Интересно приглядеться к стилистическим особенностям его нового произведения.

Поэты по-разному приходят в прозу. Одни, требуя от прозы прежде всего мыслей, чуждались каких бы то ни было украшений, какой бы то ни было пышности и орнаментальности. Другие оставались и в своих рассказах и повестях такими же поэтами, какими были и в стихах. Если с этой точки зрения взглянуть на роман Стельмаха, то легко заметить, что он, трезво, реалистически изображая жизнь, не избегает, однако, поэтической, романтической ее орнаментации. Это касается в первую очередь образной системы автора, которая, несомненно, представляет собой одну из наиболее сильных сторон романа.

Если непременно надо искать учителей Михаила Стельмаха, то здесь уместно вспомнить имя Коцюбинского. Масса смелых и метких образов, метафор, сравнений отличает этот роман. У писателя — острое зрение, острый слух, большая наблюдательность. В эпическом своем повествовании автор не чуждается никогда лиризма:

«Виоремо тебе, ниво, обсіємо. Не зерно, а серце своє вкладаємо в тебе, щоб зародила ти нам на щастя»... и т. д.

Это — не слова героя, а авторский текст.

Язык в романе сочен, чист, богат, кое-где с чувством меры пересыпан подольскими диалектизмами. Высокие качества языка, которым написан роман, особенно приятно отметить.

Стельмах — прекрасный знаток села. С подлинным знанием и любовью говорит он о новых чертах быта и психологии, о новых формах труда, о животрепещущих вопросах народного хозяйства. Он хозяин своего материала.

Я считаю роман Михаила Стельмаха, несомненно, творческой удачей. Радуюсь появлению талантливой книги и надеюсь, что эту радость разделят со мной ее читатели.

«КОЛХОЗНАЯ БИБЛИОТЕКА»

Невозвратно минули те времена, когда издавались тощие книжки и брошюры для «сельского люда» — «метелики» (бабочки, мотыльки) ¹. Наш «сельский люд» сегодня — это вооруженные знаниями культурные люди, которые вместе с работниками фабрик и заводов построили на советской земле социализм и уверенным шагом идут в лучезарное грядущее — коммунизм. «Сельский люд» в СССР — это труженики полей и садов, которые не только советуются по поводу своей работы с учеными, агрономами, садоводами, селекционерами, но и обогащают своим опытом и своей мыслью опыт и мысль ученых. Передовые, образованные советские крестьяне хотят иметь у себя на книжных полках сочинения Пушкина, Шевченко, Гете и других классиков русской и мировой литературы.

Государственное издательство художественной литературы УССР выпустило 25 книг серии «Колхозная библиотека». В села республики отправлено полтора миллиона экземпляров книг этой серии. Издательство делает большое и полезное дело. Колхозники получили в добротном издании однотомник основоположника советской литературы А. М. Горького, однотомники великих русских писателей Л. Толстого, Некрасова, Гоголя, Щедрина. Издание этих книг — яркое свидетельство дружбы украинского народа с народом русским. Читатели замечательных произведений классиков русской и украинской литературы еще раз убеждаются в непобедимости вековой дружбы народа Пушкина и народа Шевченко.

В серии широко представлены книги классиков украинской литературы — Котляревского, Шевченко, Франко, Кодоубинского, Леси Украинки. Однотомнику Шевченко, в который входят его стихотворения, все русские повести (с украинской тематикой) и драма «Назар Стодоля»,

предпослана статья председателя Союза советских писателей Украины академика А. Е. Корнейчука. Отдельным изданием вышла замечательная повесть западноукраинской писательницы Ольги Кобылянской «Земля». Это — прекрасный подарок читателям ко дню десятилетия воссоединения Украины в единой советской республике, неотъемлемой части Советского Союза.

В «Колхозную библиотеку» включены бессмертные творения Маяковского в переводах украинских советских поэтов под редакцией М. Бажана, «Чапаев» Фурманова², «Разгром» А. Фадеева, «Поднятая целина» Шолохова, «Железный поток» Серафимовича³, «Мать» и «Бурьян» Головки, «Дорога на Киев» Скляренко, «Переяславская рада» Н. Рыбака. Большой интерес советских читателей вызывают произведения, удостоенные государственных премий. Удовлетворяя этот интерес, издательство выпустило пьесы А. Корнейчука, роман Бубеннова «Белая береза», трилогию А. Гончара «Знаменосцы», «Счастье» П. Павленко⁴.

Серия далеко не закончена. Издательство предполагает довести ее до ста названий. Еще в этом году выйдет богато иллюстрированный однотомник Пушкина в переводах украинских советских писателей. К изданию намечены книги Тургенева, Чехова, Марко Вовчок, Гребинки, Квитки-Основьяненко, Тобилевича (Карпенко-Карого), Федьковича, произведения таких советских писателей, как Алексей Толстой, Федин, Бажов⁵, Семушкин⁶, Ванда Василевская, Ю. Яновский, Эренбург и другие.

Серия имеет некоторые недостатки. Далеко не совершенен, скажем, литературно-исторический аппарат, предисловия к отдельным книгам написаны на низком идейном уровне. Необходимо улучшить и оформление «Колхозной библиотеки». Серию нельзя ограничивать ста книгами — ее надо будет продолжить. Выпуск библиотеки для колхозников — начало прекрасное, которое от всей души хочется приветствовать.

МОЛОДІ ГОЛОСИ

Видавництво «Молодь» добре зробило, випустивши книжку *, повну назву якої я даю в примітці. Тільки підзаголовок її — не точний. Треба було — «Твори молодих письменників Радянської України», а не «Твори молодих українських радянських письменників»: адже в збірці є й поезії та проза російською мовою (що треба, звичайно, тільки вітати). Матеріали до книжки зібрав, упорядкував і відредагував Михайло Стельмах. Зробив він це з властивою йому сумлінністю і з добрим смаком.

В основу добору матеріалу покладено було принцип: давати твори тільки тих поетів і прозаїків, які не є ні членами, ні кандидатами Спілки радянських письменників України і не мають своїх окремих книжок. Правда, за час роботи над рукописом деякого вже прийнято до Спілки, дехто уже здобувся й на власну збірку. Але загалом кажучи, перед нами справді літературна молодь (здебільшого й за віком). Молодь із колгоспів, із фабрик, шахт та заводів, із трудової інтелігенції. Велика частина цієї молоді обкурена порохом Великої Вітчизняної війни, що, до речі, позначилося й на тематиці поезій та оповідань, уміщених в альманасі. Ця війна була суворою школою, вона дала багатий досвід, вона виховувала в людині почуття патріотизму, вірності, дружби — і цими почуттями обіяні твори, теми яких узяті з фронтового життя. Мотив праці, радісної, творчої, радянської, соціалістичної праці пронизує книжку. З ним поруч лунають мотиви дружби народів і безмежної любові до нашої Вітчизни. Все це надає книжці гарячого й світлого колориту.

* Щаслива юність. Альманах 1950 р. Твори молодих українських радянських письменників. Редактор М. Стельмах, «Молодь». — М. Р.

Молоді голоси міцнішають. Може, ще не завжди впевнено орудують ними їх власники, може, не завжди вправно,— але не можна не привітати їх свіжого, бадьорого, ясного звучання. Нам, старшим, іде зміна, хороша зміна. Визначити розміри хисту того чи іншого молодого автора, нарисувати перспективи його майбутнього розвитку — річ нелегка, і я за це завдання не берусь. Проте скажу з певністю, що з багатьох із представлених у книжці авторів «будуть люди». Хотілось би тільки,— надалі,— щоб у нашій літературі яскравіше справджувалось побажання Маяковського про поетів хороших і різних. Деяка півельшованість образів і літературних прийомів, деяка надто «лобова» декларативність знижують іноді творчо-ідейну цінність окремих творів. А втім, на все свій час. Дбайте про свій голос, шукайте свого погляду на речі, молоді письменники! Читаючи Чехова чи Коцюбинського, Пушкіна чи Лесю Українку, придивляйтесь, як з роками виростала у цих художників майстерність, як пристрасно шукали вони нових слів, нових тонів, нових мелодій!..

Книжка має два розділи: поезія і проза. Поезії, звичайно, більше.

Я вже говорив про основну тематику вміщених в альманасі речей. Не можу, проте, втриматись, щоб не виписати деякі віршовані рядки, від яких так і віє весняною свіжістю, радістю, чистим радянським небом.

Москва! Шість вогнистих літер
На клизі восьми століть...
(Володимир Семеновський)

Це сказано чітко, виразно й оригінально. Це просто добре.

Станем одним Сталінградом
Проти хижачьких орд.
(Микола Гіртник)

Чудесна впевненість, глибока віра в сили радянського народу висловлені тут із зворушливою простотою і лаконізмом.

...Першим громом рясним загурчали
Трактори на колгоспнім дворі.
І блакитним завітчані димом,
Сивім рясом і духом верби,
Гострим плугом рвуть стрічку незриму
На великому старті сівби.
(Микола Гіртник)

«Рясний грім» — прекрасний своєю точністю і свіжістю епітет, а два останні рядки дають переконливий і незатертий образ. Увесь же цитований вірш («Зашуміли розбуджені далі») напоєний пахощами райної весни і радістю колгоспної праці.

Нехай ще стіл у нас із ящиків снарядних,
Нехай ще трохи скупо на столі,
Та у серцях словна тепла й пісень відрадних,
Та все ж ми найбагатші на землі
Своєю волею, жагучою спугою,
І силою, і розмахом ума! —

заявляє Володимир Ладижець², і хороше, правильно заявляє.

Життєвою правдою продиктовані і такі слова Петра Іванова³:

Рекомендацію тяжкого бою
Для вступу в партію я брав.

Милі солдатські слова знайшов для образу Радянського Державного Гімну Володимир Демидов⁴:

И он проходит шагом мирным,
В нем слышны звуки торжества.
И я стою по стойке «смирно»
И руки делаю «по швам».

Свої мелодії, своє обличчя спостерігаємо ми у Любові Забашти⁵, Віктора Шутова⁶, Володимира Федорова, Євмена Доломана⁷, Олекси Максимейка⁸, Ісаїя Науменка, Олесья Богуна, Олесья Корнієнка⁹, Олега Бушка, Івана Баравви, Валерії Гуртовенко¹⁰, Федора Ткаченко, Олесья Жолдака¹¹, Володимира Омельченка, Петра Клименка¹². Приємно читати, наприклад, у останнього такі точні й мальовничі епітети: «Моздокський степ — солоний та і р ж а в и й».

Проте хай не вважають себе названі товариші готовими, викінченими майстрами. Хай пам'ятають Франкове: роета — sempre tigo, поет — завжди повобранець.

Цікаво відзначити вже помічений, правда, факт відродження жанру байки. Цей жанр у рецензованій книжці представлений творами Полікарпа Шабатина¹³, Павла Шадура¹⁴, Павла Ключника¹⁵. Жаль, що Ключник показаний тільки як байкар: я знаю варті уваги твори його в ліричному плані та епічні спроби.

Поетичний віршований розділ книжки в цілому радує. Тим прикріше бачити у молодих авторів технічні недо-

гляди й помилки, на які, думаю, повинен був звернути увагу редактор.

Це стосується, по-перше, наголосів. У явному розбраті з нормативами української літературної мови перебувають, приміром, такі наголоси, як «три сестри» (Л. Забашта); ми говоримо — всі сестри, але дві, три, чотири — сестри. Таких прикладів можна б набрати чимало!

Це стосується, по-друге, рим. Навряд чи за вдалі можна, скажімо, вважати такі рими: ніччю — п'ятирічну, комсомолу — полі (Семеновський), погруддя — будем (Ладигець), прольотом — польотом (Петро Іванов), счастье — мастер (Демидов), у грудях — людям (Забашта), фотографії — біографії (Федоров), чаші — нашим (Омельченко), лаборант — вчєра (Посниченко), вітрі — повітрі (Кочугур¹⁶), бориславко — світанки (Берест).

Є подекуди у наших молодих поетів, які загалом непогано володіють віршовою технікою, і збивання з правильного розміру. Приміром, у Гірника в одному рядку нараховуємо дванадцять складів, а всі інші відповідні рядки мають по дев'ять. У Л. Забашти читаємо: «Не квітінням жалійки ти гостей привітаєш здаля». «Ти» вставлене «для ясності», але воно зайве метрично.

Стрічаються іноколи й фонетичні недоладності: «складає в судно строгих секцій сталь» (Л. Забашта), — така алітерація на «с» навряд чи закономірна тут художньо. «З значком гвардійським на груді» (Л. Кочугур) — тяжко читати. «Широким шляхом йшов Іван» (П. Шабатин) — навряд чи й можливо вимовити.

Бувають часом і огріхи образного та мовного порядку. Наприклад, у М. Гірника читаємо:

«Хлопець на диво! — чудового складу». Не думаю, щоб слово «склад» було тут на своєму місці.

Сумнівна «філософічність» бринить у таких рядках В. Федорова:

Письма тех, кто больше всех скучает,
К нам приходят раньше остальных.

Бідніше, як я вже казав, представлена в книжці проза, але приємно бачити нові для нас імена безперечно здібних авторів оповідань та нарисів — І. Колісника, С. Вишняка, А. Щербака, В. Луценка, Л. Щипка, І. Зєвіна, Ю. Курдиновського, Л. Левка, М. Польового¹⁷.

Прозаїчні твори названих молодих письменників так само, як і в вірші молодих поетів, свіжі, соковиті. Тим прикріше бачити у них окремі мовні огріхи. Наприклад, І. Колісник у хорошому оповіданні «Свято в горах» пише: «...місцеві чорбаджи (багатії) замордували в турецькій затворниці господаря цього дому лише за те, що той волав жити на полонині». Можливо, правда, що тут друкарська помилка: «волав» замість «волів».

У С. Вишняка надibuємо таку нарочиту «красивість»: «квітнуть її чарівні надії».

В. Луценко в непоганому оповіданні «Його помилка» сам припускається мовної помилки: «... з оцим негром доводилось мати на війні загальні стосунки».

А в цілому: хороша й радісна книжка.

**ВИСТУП НА ВИІЗНОМУ П'ЯТОМУ ПЛЕНУМІ
ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ
РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
25 грудня 1950 року**

Товариші! Свій виступ я хочу почати з привітання тому загону нашої радянської інтелігенції, який виховує наших дітей, який учить наших дітей любити літературу, який несе на собі найвідповідальніше культурне завдання. В цьому залі є учителі. Від свого імені і від імені моїх товаришів я кланяюсь низько їм. *(Оплески.)*

Ми обговорювали доповідь тов. Новиченка про критику. Якось воно так виходить, що разом з цим обговорення трошки торкається і моєї доповіді про мову¹. Я хочу сказати таке. Був такий випадок: написав Федір Михайлович Достоевський «Бедные люди» і послав чи подав свій рукопис у редакцію журналу². Уночі до нього прийшли Некрасов і Белінський. І Белінський, хвилюючись, сказав: «Да вы сами не понимаете, молодой человек, что вы написали». От прояви такої трепетної любові до літератури я хотів би зустрінути й у наших критиків, але я бачу ще небагато її. Література — це прояв народної душі, література — це вияв «народных чаяний», як сказав Ленін³, література — це те, що несе на своїх крилах найдорожче, чим живе народ.

Мені розповів Олександр Євдокимович Корнійчук, в яких муках і шуканнях у нього народжувався образ Богдана Хмельницького, як він повинен був переборювати різні ворожі думки про Богдана Хмельницького, шабля якого зберігалася в Чернігівському музеї, а під шаблею стояв підпис: «Шабля ката українського народу Богдана Хмельницького». А Олександр Євдокимович, будучи вірним сином українського народу і вірним сином Комуністичної партії, переосмислив усе те, що говорилося навіть в «Большой советской энциклопедии», і по своєму взяв і продумав образ гетьмана та значення його діяльності, і народилася слава й гордість нашої драматургії, нашого театру — драма «Богдан Хмельницький». Пи-

сьменник повинен боротися за свою ідею, письменник повинен бути вірним тому, що він в муках, у стражданнях розумових породив, що він вважає правдою... І я подумав, як це було тяжко шукати начебто самотньому, але Олександр Євдокимович був не самотній, бо з ним були партія та народ, і я думаю, що це один із зразкових прикладів.

Олександр Євдокимович — такий благодатний приклад, що про нього багато можна говорити. Я знаю тих генералів, прекрасних полководців, які сердились на тов. Корнійчука за його «Фронт».

Вони сердились, а потім вони зрозуміли, що Олександр Євдокимович розвиває нову думку, нове слово, нове діло! Я знаю, що і в Донбасі у технологів, у металургів, у шахтарів теж з'являються новатори, яким доводиться переборювати рутину. Вони її переборюють — і Донбас росте! Мені хотілось би, щоб у критиці, хай і про мене, про кого завгодно, сказали щось свіже, а я читаю і думаю, що це маринад, а маринад ніякій культурі нічого хорошого не дає.

Тут сьогодні тов. Новицький виступив⁴, чесно скажу, що він зі мною радився перед виступом, він говорив про те, як можна працювати над такою великою річчю, як переклад.

Колись О. М. Горький сказав: «Надо было бы, чтобы каждое национальное произведение переводилось на все национальные языки»⁵. Я не дуже вірю в те, що кожен твір потрібно й можливо перекладати, але ми перекладаємо, і то не тільки з національних мов Союзу, а й з національних мов усього світу. Мені здається, що нічого подібного не було, ніяка література в світі не мала такого послідовного інтернаціоналізму, з любов'ю до своєї нації сполученого, віде і ніколи цього не було. Я вже сказав і знов кажу: Микола Платонович Бажан зробив найкращий у світі переклад «Витязя в тигровій шкурі», і ніхто з наших критиків навіть не подумав, як він його редагував для другого видання. Ніхто. А така тема для критика, що бодай трошки знає хоч би не грузинську, а хоч би українську мову, — така тема була б дуже цікавою. Тов. Новицький дуже правильно навів зразок того, як це сумлінно зроблено, як високий художник Микола Бажан переробив свою навіть у першій редакції хорошу роботу, переробив подекуди безощадно. Я думаю, що нашій критиці бракує знань, бракує інтересу до

літератури, але найбільше бракує любові до літератури, і в тому числі — і на першому місці — любові до людини.

Олександр Бвдокимович мені дозволив сьогодні плагіат, я хочу з цього скористуватись. Ідеться за один випадок, що він мені про нього розповів. Я дуже люблю польський народ, я дуже люблю польську культуру, я був у місті Вроцлаві, в якому був перший у світі Конгрес миру⁶. Так там, як розповідає Олександр Бвдокимович, виступав негр із Мадагаскару, і він сказав слова, подібні до горьківських і такі ж чудові. У Горького сказано: «Человек — это звучит гордо»⁷, а він сказав — «Людина достойна пісні»⁸. *(Оплески.)*

СПІВЕЦЬ ЧУТТЯ ЄДИНОЇ РОДИНИ

1

Національна формою, соціалістична змістом. Творчість Павла Григоровича Тичини становить собою характерний взірць глибокого послідовного проведення в життя цієї двоєдиної формули. Тичина — глибоко національний поет. Спорідненість його поезії з українською народною піснею, з героїчним епосом українського народу (думами) — впадає в око кожному вдумливому читачеві. Близькі йому і всі елементи народної творчості:

Гаптус дівчина й ридас ' —
Чи то ж шиття!
Червоним, чорним вишиває
Мені життя.

Це було написано давно, до Великої Жовтневої соціалістичної революції, за тих часів, коли про долю української дівчини можна було вигукнути не тільки «чи то ж шиття», але й «чи то ж життя!». Але наступали інші, світлі часи — і про молодшу сестру (кажучи умовно) тієї самої української дівчини пише радянський поет і радянський громадянин, більшовик і один із найяскравіших у нас представників соціалістичного реалізму — Павло Тичина — дві крилато-легкі, мило-зворушливі поезії, дві «Пісні трактористки»: «Як Олеся Кулик тікала на курси 1930 р.» і «Як Олесю Кулик баби землею обкидали». Зостаючись вірним народнопісенній українській поезиці і разом з тим увесь перейнятий — як і сучасна народна творчість — соціалістичним світоглядом, світоглядом нової людини нового світу, Тичина проголошує в першій із названих пісень знамениту тезу:

Не той тепер Миргород,
Хорол-річка не та.

Найбільший поет українського народу, Шевченко сказав колись, що історія його життя — це частка історії

українського народу². Не буде перебільшенням заявити, що творчість Павла Тичини є вірним віддзеркаленням історії Радянської України. Всі велетенські зрушення, які відбулись у житті нашого народу, знайшли свій відбиток на сторінках книг Тичини, і саме тому з такою переконливістю звучить його твердження про новий Миргород, про нову Хорол-річку.

Людина глибокої культури й оптимістичного світогляду, побудованого на сприйнятті життя як музики («Горять світи, біжать світи музичною рікою»), Тичина росте і мукає від вірша до вірша, від книжки до книжки, чудово застосовуючи в розвитку своїх творів принцип симфонізму, принцип боротьби музикально-поетичних тем, що дістають собі розв'язання у високому синтезі. З цього боку особливо було б інтересно простежити побудову одного з найяскравіших творів нашого ювіляра — невеликої обсягом і дуже значної змістом поеми, яку написав Павло Григорович під час Великої Вітчизняної війни, — «Похорон друга». В поемі цій бачимо, як глибоко проймає душу автора марксистсько-ленінська діалектика, котра й дає йому змогу знайти гармонійний, оптимістичний висновок із трагічної ситуації — загибелі героя-патріота:

Усе міняється, оновлюється, рветься,
У равах кров'ю сходять, з туги
в груди б'є,
Замулюється мулом, дорохом береться,
А потім знов зеленим з-під землі встає.

Звідси — один крок до світлого, переможного акорду:

Усе підводиться, встає, росте й
сміється.

2

Ми вище називали Павла Тичину глибоко національним поетом. З тим самим правом можемо ми назвати його, патріота Радянської України, чиї слова відцовим давом лунали в дні Великої Вітчизняної війни («ми йдемо на бій!»), — глибоко інтернаціональним поетом.

Павло Григорович нерозривно зв'язаний у своїй творчості з творчістю українського народу, — це так, ми вже про це сказали. Але не можна не сказати і про якнайтісніший зв'язок творчості Тичини з незабутньою спіль-

ною пам'яткою трьох східнослов'янських народів — із «Словом о полку Ігореве». Не можна не визнати, що благородно-самобутній відголос пушкінських ямбів лунає в ямбах Павла Григоровича («Перед пам'ятником Пушкіна в Одесі»), що слова незрівнянного вірша Лермонтова — «Вихожу один я на дорогу» — пробриніли в серці нашого поета тоді, коли він, повертаючись із Великої Багачки на Полтавщині, їхав зимової зоряної ночі з ювілею кобзаря Федора Кушнерика³. По-своєму, з надзвичайною сміливістю й самобутністю, засвоїв Тичина філософські погляди Григорія Сковороди, — але з такою ж любов'ю й проникливістю, як про цього дуже інтересного українського мислителя, говорить наш Тичина і про вірменина Ованеса Туманяна⁴ («Дитинство Ованеса»), і про грузина Давида Гурамшвілі. Невідомо насправді, чи було колись таке, щоб Гурамшвілі читав руставелівську поему Григорієві Савичу Сковороді, але таке могло бути. І для художника цього досить. І художник малює картину, що становить прекрасну ілюстрацію тези «перевисання до народів», ідеї дружби народів, яка за наших днів набула такої величі й сили.

І Шевченко, і Пушкін, і Сковорода, і Кочобинський, і Горький, і Гурамшвілі, і Джамбул — усе це дорогі й рідні гості в поетичній господі Павла Тичини. Велетні Жовтневої революції — Фелікс Дзержинський, Сергій Кіров, Григорій Котовський — знаходять гідні себе відзвуки в струнах його поезії. Але й ірландський письменник Шон О'Кейсі, що від імені ірландського трудового народу простяг руку трудовому народові радянському, і банкирський поет Сайфі Кудаш, і передові люди зарубіжних та кровно з ними зв'язаних Болгарії й Чехословаччини чують від Тичини слово друга. В уривку з драми чи драматичної поеми «Шевченко й Чернишевський» — на жаль, ми досі знаємо тільки уривок — Павло Григорович підіймає (не єдиний раз у своїй творчості) велику тему дружби російського й українського народів, дружби передових синів цих двох передових народів. І ні у кого з наших сучасних поетів не пролунало так віщо, так мудро, так мужньо гасло «чуття єдиної родини», чуття спорідненості не тільки всіх народів Радянського Союзу, а й усіх трудящих світу, як у нашого Тичини. Це — тому, що він найрішучіше і найчіткіше сказав:

— Партія веде!

ПОЕТ-ВОІН

Я відпочивав у Криму, в Коктебелі, в письменницькому Будинку творчості. Серед пожильців будинку було того літа кілька юнаків-студентів, що відбули як добровольці війну з білофінами і що їх послано набратися в живлющому кримському повітрі сил і здоров'я. Серед них був хлопець, що зразу ж припав нам своєю сердечністю, своєю серйозно-лагідною вдачею до душі. Він читав нам свої віршові спроби, і було в них багато теплоти й свіжості, почувалося, що росте справжній поет. Але, скромний і вимогливий до себе, Платон Воронько — бо це ж був він — не квапився друкувати свої вірші, хоч ми його до того й заохочували.

Друга моя зустріч з Вороньком була в довоєнному Києві. Він ходив сп'янілий від краси чудесного нашого міста, яке, коли не помиляюсь, бачив уперше і, слухаючи його захоплені й разом з тим стримані, ніби навіть соромливі слова, я думав знову: росте поет.

І третя зустріч — у Києві вже повоевному, незабаром після визволення. Мимо оперного театру йшов молодий чоловік у якомусь дуже простому вбранні — не то кожуху, не то ватянці — з перев'язаною рукою. З перших же слів Платон Воронько почав мені розповідати про своє життя-буття в ковпаківському партизанському загоні, про вікопаний карпатський похід, про самого «діда Ковпака». Я дізнався, що Воронько складав пісні для партизанів. Пісні ті зараз же й підхоплювалися і шпирилися не тільки серед партизанів: в одному західноукраїнському селі почув поет свою власну пісню як народну. Це, до речі, висока радість для кожного автора, котрий розуміє, що означають слова: народна пісня. Незабаром почув я і ті нові пісні Воронькові, і нові його поезії взагалі. І я зрозумів: поет виріс.

На одному з літературних вечорів у Київському клубі письменників Воронько прочитав свій вірш, побудований на мотивах з Лесі Українки, вміло переплетених із споминами про особисті переживання під час війни. Вірш починався словами: «Я той, що греблі рвав». Ми, слухачі, знали вже, що Платон Воронько не тільки складав партизанські пісні, а й воював по-справжньому, був підривником. Отже, слова — «я той, що греблі рвав» — якнайбільше пасували до нього. Так його приятелі й почали називати: Той, що греблі рвав. Це означення характеризує його не тільки як бійця. Виявилось, що зовні стриманий і спокійний поет має і в мирному житті войовничу вдачу. В цьому пересвідчилися всі, хто бачив і бачить його на громадсько-літературній роботі.

Я знов перегорнув оце книжки Воронька, і знов повіяло на мене свіжим лісовим, польовим, весняним повітрям. Поет виріс — це так, але він росте й далі — це теж безперечно.

Воронько — в першу чергу поет-пісняр. Його «Похідну», «Весільну», його «Ой шумить високе жито» хочеться не читати, а співати. Тішить при цьому дуже велика розмаїтість уживаних Вороньком розмірів і ритмів. Він не застиг на одній якійсь «ноті», як це буває з менш обдарованими піснярами. Не застиг він і на самій-но пісенності, він дав уже хороші зразки не тільки різноманітної формою та змістом лірики, він вдало спробував свої сили і в жанрі поеми («Райком комсомолу»), він лише й прекрасні вірші для дітей — прості, дохідливі, позбавлені будь-якого «сюсюкання» і разом з тим задушевні. І скрізь він — «той, що греблі рвав», скрізь він — бурхливий, невтомний борець і робітник.

Поезія «Я той, що греблі рвав» побудована, як уже сказано, на мотивах Лесі Українки. Тут бачимо те, що можна назвати творчим учнівством. Так учився, скажемо, Мусоргський¹ у Даргомижського², Шевченко — у Пушкіна. Я не хочу цитувати названого вже Воронькового вірша: читачі його, певен, добре знають. І так само певен я, що вони погодяться: в Лесину форму Воронько вклав свій — радянський, партизанський, вояцький — зміст. Так само по-творчому вчиться наш поет і в Шевченка, і у Лермонтова, і у Франка.

У Києві на Подолі
Стрїлась дівчина Миколі³.

Перший рядок узято з високотрагічного «Червця» Шевченка — і вміло використано для вірша добродушно-веселого, типово вороньківського.

Затушила Ярославна,
Сум з грудей полинув⁴ —
На Карпати хлопець славний
Пішов та й загинув.

Не тільки коломийковий розмір, а всі ритмічні ходи — від Шевченка. Воронько знав, кого брати собі в учителі!

Ой на горі село горить⁵,
Під горою курай курить,
А в кураї зоря зорить —
Червона зоря.
Вийшла в поле мати сива
Виглядати з бою сина,
Чорнобрового Максима,
Ще й багатиря.

Усе в цьому вірші, починаючи від примхливого розташування рим, — своє власне, вороньківське. А разом з тим чуваємо ми тут і могутній подих Франка («У долині село лежить»), і — головне — могутній подих того генія, що живить усіх справжніх поетів: народу. Благотворний вплив народної творчості позначається на всьому, що написав Воронько.

Копитами вдарте, вороні⁶,
Я в сідельці, мамо, на коні.
І несуть мене по полю,
Де здобув я нашу волю,
Коні вороні.

Ці «коні вороні» — народнопісенні, і пісенність Воронька, як і його завзята боротьба за створення хороших радянських пісень — з добірним і дохідливим текстом, з добірною і дохідливою музикою, — проходять саме з його залюбленості в народну пісню. Адже ж і початок попереднього процитованого вірша «Ой на горі село горить» нагадує не тільки Франка, а глибоко трагічну пісню «Ой на горі вогонь горить, а в долині козак лежить...»

Людина, конкретна людина — в основі реалістично простої і разом з тим романтично піднесеної поезії Воронька. Згадаймо зокрема такі вірші, як «Пісня про Карпенка», «Руднев», «Могила генерала Руднева».

Хочеться відзначити і таку рису поета, як його вмін-

ня — вживемо давній, а проте й сьогодні потрібний термін — перевтілюватись.

Іхав хлопець через річку
До села ?
На кашкеті маком стрічка
Розцвіла.
За плечима кріс-гвинтівка
Бойова,
Та при боці ріг-табівка
Пругова.
На ремені трембічарка
Золота.
На камені галичанка
Молода.

Хто б сказав, читаючи ці рядки, що написав їх чоловік родом із села Чернеччина на Сумщині? І справа як не тільки в спеціальній термінології («кріс-гвинтівка», «ріг-табівка», «трембічарка»), а й — і це головне — в усьому характері, в усьому емоційно-образному забарвленні вірша.

Цілком природно, що активний учасник Великої Вітчизняної війни багато уваги в своїй творчості приділяє саме воєнній темі. Він не приховує високого трагізму подій. Характерний в цьому розумінні такий вірш:

Кажуть, легше повалити,
Ніж звести будівлі стіни ?
Я тесав гравітні плити,
Закладав в підмурки міни.
І скажу, поставить легше
На будівлі сім рекордів,
Ніж на ній, сірник відтерши,
Піддалити шнур бікфордів.

Зрозуміло разом з тим, що воєнна лірика Платона Воронька наповнена глибокою вірою в народ і в силу народу, що радянський воїн-поет — пристрасний проповідник і співець миру («Руднев», «Тост»), що найгарячішими словами прославляє він людську творчу працю, дружбу народів усього світу (чудесне «Полюшко»), що він до самого дна душі перейнятий високим радянським патріотизмом (цикл «Москва»).

З великою пристрасною поет оспівує героїв мирної творчої праці. З братерським співчуттям оповідає він про далеких приятелів за кордонами нашої соціалістичної держави, про вірних друзів, які борються за мир і

за великим прикладом трудящих Радянського Союзу будують нове світле життя.

Окремий цикл віршів Воронька присвячений радянським дітям. Про думи, почуття і діла маленьких патріотів великої Батьківщини поет розповідає особливо зворушливо й тепло.

Багатогранний і широкий поетичний світ Платона Воронька. Нові його вірші свідчать про неухильне творче зростання поета.

До Воронька хочеться і треба прикласти слова найвищої похвали: **п а р т і й н и й п о е т.**

Той поет,—
Хто став на путь єдину*,
По якій ідуть більшовики.

Цими хорошими словами я дозволю собі й закінчити свою замітку про нашого хорошого поета, перед яким стелиться широка, рівна і світла путь подальшого зростання і розцвітання.

КНИГА ЛЮБВИ И НЕНАВИСТИ

«За синим морем» — так назвал талантливый украинский поэт Андрей Малышко новую книгу своих стихотворений, за которую он удостоен Государственной премии¹. «За синим морем» — с этими словами возникает в нашей памяти представление о какой-то чудесной, сказочной стране, сившейся и грезившейся нам в детстве. Название книги Малышко, разумеется, ироническое. Насилие, произвол, угнетение, ужасающие контрасты увидел наш поэт, побывав в США, и пламенными словами рассказал об этом:

За синим морем доли, горы
И холод ночи голубой,
За синим морем ходит горе,
И я с ним выхожу на бой.

Он описал неизмеримое человеческое горе и бесконечную подлость угнетателей, банкиров и плантаторов.

Безработица — страшное слово, забытое у нас, витает над Америкой, и поэт не мог этого призрака не видеть повсюду.

Видел он человеческие слезы среди каменотесов и зверобоев, среди грузчиков и шахтеров, видел он их на глазах своих земляков, переселившихся когда-то в «обетованный край» и жадно расспрашивавших его о Советском Союзе (стихотворение «Визит»).

Не раз привелось ему встречаться с неграми, с потомками того дяди Тома, над судьбой которого мы плакали в детстве. Их с прежней тупой жестокостью и с новой звериной изощренностью угнетает, унижает, линчует и казнит без суда «добрый» дядя Сэм. Они убиты «нуждой и трудом суровым» («Негритянка»), они бесправны. С глубокой болью за поправное человеческое достоинство рассказывает поэт о негритянке-лифтерше, к которой богачи «с мордами, как ростбиф» обращаются только с

двумя словами — «ап» (вверх) и «даун» (вниз). Поэт, наш поэт, наученный еще сызмала матерью «кланяться низко старшему в доме и перед матерью шапку снимать», — снял перед нею, перед старой женщиной, шляпу:

Кланюсь низко тебе, негритянка ²,
Так, как поклонится матери сын.
За то, что в глазах
 я честных и чистых
Боль неизбывную вижу твою;
За сыновей твоих —
 трех коммунистов, —
Их липчевали в черном краю.
Как засверкала слеза тоскою!
Заговорили, мевяя тон,
Гангстеры-мистеры между собою:
— Совет Унион!
— Совет Унион!
Лифт, уже вниз спускаясь,
 колышет,
А негритянке сдается, что вот
Счастье все выше, выше и выше,
Словно на крыльях, ее несет.

Книга, о которой идет речь, была бы совсем не тем, что она есть, если бы автор ее ограничился только описанием человеческого горя и несправедливости, увиденных им там, «за синим морем». Нет, это книга великого гнева. Беспощадно изображая наряду с угнетенными и оскорбленными угнетателей и оскорбителей, давая такие убийственные портреты, как портрет Херста, такие уничтожающие зарисовки, как «Статуя Свободы», Андрей Малышко везде помечает искры гнева, все более и более разгорающиеся в глазах честных тружеников Америки, тех, кто возделывает поля, добывает золото, роет уголь, строит небоскребы для магнатов капитала. Вот идет колонна забастовавших рабочих, и поэт уверенно заявляет:

Нет, их не сломишь, непреклонных ³,
И не подкупишь также их...

В другом стихотворении читаем:

Сердца свои и ненависть свою ⁴
Рабочие кладут в скуное пламя,
И поднимается костер, как знамя,
Рукой героя взвитое в бою.
Один костер затопчут без следа —
Другой встает и третий пламенует,
И в них свобода и надежда зреет,
И видит их Америка труда!

Последние два слова я подчеркнул. Да, есть две Америки («Две Америки») — так и называется одно из стихотворений книги, и будущее — за Америкой труда.

Благородной теме дружбы народов посвящены многие страницы книги. Особенную ценность приобрело стихотворение «Катюша» — о том, как два негра в Оклахоме шли по полю и пели «Катюшу» — «ту, что Исаковский написал», и к ним присоединил свой голос третий человек — Андрей Малышко.

И она тем неграм пала в душу,
Разбивала рабство и обман.
«Выходила на берег Катюша
За Великий, Тихий океан!»

К нашей стране, идущей к лучезарным вершинам коммунизма, обращены взоры всех честных людей мира. И там, «за синим морем», увидел наш поэт волю к борьбе, веру в правое дело, и об этом он говорит с первых же страниц своей волнующей, прекрасной книги.

ЛІРИКА МОЛОДИХ

В цьому номері журнал «Дніпро» вміщує ряд творів молодих наших поетів, які належать до «племени молодого» і поки що майже «незнакомого»¹. В більшості автори поданих тут поезій справді молоді — і в житті, і в літературі.

Радістю, впевненістю, радянським патріотизмом, «чуттям єдиної родини», високим пафосом праці віє від цих віршів. Разом з тим молоді наші товариші, ідучи, звичайно, в руслі соціалістичного реалізму, виконують, проте, побажання Маяковського, щоб більше було поетів хороших і різних.

Це радує.

Голос молодого поета чи його ліричного героя — це голос активного, невсипущого перетворювача життя. Тому кожен молодий лірик оспівує не лише свої особисті почуття, він часто говорить немовби від імені своїх ровесників, від імені свого покоління. Лірика соціалістичного реалізму — не споглядальна, а дійова, активна. Звідси у молодих поетів — мужність у голосі, щирість і безпосередність.

Сердечно, задушевно звертається до братнього російського народу Кость Оверченко. Серйозність і вдумливість бачимо в поемі Костянтина Басенка², Олеся Яроша.

Приємно також зустріти серед поезій молодих і прояви милого, теплого, чисто українського гумору (Ф. Ісав³ — «В молоді роки», П. Іванов — «Не казав мені нічого...»). Твори Петра Іванова я знаю вже давненько, вважаю, що в його особі маємо «перспективного» поета. Можливо, що вірш «Не казав мені нічого»... — не дуже для нього характерний.

Здрастуй, плем'я — молоде і вже знайоме!

ГОРДИСТЬ НАРОДУ

Відносини між народами Радянського Союзу і відносини між окремими людьми та колективами в Радянському Союзі мають одну спільну рису. Ця риса — дружба, заснована на новій, соціалістичній свідомості. Соціалістичне змагання в різних сферах діяльності, яке провадиться у нас і між цілими республіками, і між великими групами працівників, і між окремими одиницями, не має, розуміється, нічого спільного з конкуренцією, що культивується в капіталістичних країнах. Воно діаметрально протилежне їй. Ми не знаємо і не визнаємо «виробничих секретів». Змагаючись за вищі досягнення во ім'я загального добра, наш робітник чи колгоспник, учений, письменник чи артист не тають від товаришів по роботі своїх методів, своїх прийомів, своїх здобутків. Навпаки: охоче діляться ними. Цього не зрозуміти представникам світу буржуазного, як не зрозуміти їм і того, що дружба народів не веде у нас до стирання національних особливостей, а, навпаки, сприяє небувалому розквіту культур, національних формою і соціалістичних змістом. Так само й постійне спілкування та обмін досвідом між радянськими людьми не тільки не веде до нівеляції, до пригашення людських індивідуальностей, а, навпаки, сприяє всебічному і всемірному розквітові.

Цим усім ми, громадяни Радянського Союзу, не можемо не тішитись і не пишатись. Велику радість дістає кожен із нас, дістає суспільство наше в цілому, довідуючись про нові успіхи наших працівників науки, письменників, артистів, композиторів, художників. Щорічне присудження Державних премій в галузі науки та винахідництва, в галузі мистецтва й літератури є щоразу великим всенародним святом. Воно наочно показує наше невпинне зростання, ненастанний приплив нових творчих сил, розгортання все дальших і світліших обривів, які зветься обрії комунізму.

Читаш постанову уряду про присудження Держав-

них премій за видатні праці в галузі літератури 1950 року, — і наочно бачиш, як буйно квітне літературна творчість всіх народів Радянського Союзу. Тільки під сонцем, що його засвітив Ленін, змогла досягти такого чудового розвитку багатонаціональна література нашої Батьківщини, змогли висунутись, окріпнути і змужніти чудесні багатобарвні таланти, випосні і зрощені різними народами Радянської країни. Поруч з іменами письменників великого російського народу у списку Державних лауреатів за 1950 рік бачимо літераторів татарських, азербайджанських, грузинських, литовських, туркменських, вірменських, білоруських та інших; поруч з письменниками старшого покоління — багатьох представників високообдарованої радянської молоді.

Високою нагородою відзначено нині п'ять українських письменників, п'ять представників різних літературних поколінь, різних жанрів, об'єднаних, однак, спільністю шляху і високим почуттям радянського патріотизму. Всі вони в дні Великої Вітчизняної війни були діяльними її учасниками, мужніми оборонцями соціалістичної Вітчизни. Всі вони в повоєнний час — активні борці за мир у всьому світі, за мир, під знаком якого йде все наше величне творче будівництво. І разом з тим усі вони, будучи об'єднані спільною ідеологією, неподібні один до одного своїми творчими характеристиками, своїми мистецькими індивідуальностями. Усім їм стискаємо ми міцно руки, поздоровляючи з новими успіхами, पिпаючи ними і сердечно бажаючи їм нових досягнень.

Громадський діяч міжнародного обсягу, палкий поборник миру, керівник Спілки радянських письменників України Олександр Корнійчук широко відомий у Радянському Союзі і далеко за його межами як блискучий драматург, одержав нині Державну премію за ліричну комедію «Калиновий гай».

Андрія Малишка увінчано лаврами Державної премії за збірку віршів про сучасну імперіалістичну Америку. Поет не без іронії дав книжці заголовок, ніби взятий із казки: «За синім морем». Нещадно викриваючи злобні, людононенависницькі душі заокеанських паліїв війни, «містерів-гангстерів», Малишко з незмінною любов'ю й теплою малює чесних американських трудівників, очі яких звернені до країни, що наполегливо і послідовно бореться за мир. Перейнята глибоким радянським патріотизмом, написана, як-то кажуть, кров'ю серця, книжка

«За синім морем» — одна з найсильніших збірок у нашої радянській поезії взагалі.

Платон Воронько порівнюючи недавно виступив у літературі — і досяг, завзятий ковпаківський партизан, кеабияких перемог на мирному полі. Його, веселого життєлюбця, поета великої ліричної сили, забарвленої легкою, чисто українською лукавиною, знають і люблять у нас найширші кола читачів, серед них і читачі найменшого віку, діти, з якими Воронько вмів говорити доступною їм, ясною, простою, добродушною мовою. Спільне у Воронька з Малишком — повсякчасне звертання до народних джерел, любов до пісні, обом їм властивий яскраво виявлений національний колорит, обидва, глибоко шануючи літературні традиції, наполегливо шукають нового слова — і знаходять його. І в кожного з них — свій неповторний поетичний почерк, своє обличчя, свій тон і своя манера.

Вадима Собка і Михайла Стельмаха як прозаїків тягне до широких полотен, до великих узагальнень. Їх нагороджено за романи «Запорука миру» і «Велика рідня». Заголовок першого з названих творів — романа В. Собка — дуже промовистий. Повоєнне життя, боротьба за мир, зріст нового світосприймання у новій, демократичній Німеччині — такі основні тематичні лінії твору.

Хронікальний, спокійний, не позбавлений, проте, ліричного забарвлення виклад історії одного села на Поділлі і кількох родив у ньому на тлі гострої класової боротьби, в дві війни і миру, — от зміст роману Стельмаха. У житті мальованого Стельмахом села відбивається життя всього колективного селянства Радянської України.

Висока нагорода багато до чого зобов'язує кожного з нас. Це ж не тільки визнання наших успіхів, але й вимога, вимога партії, держави і всього народу до всіх трудівників нашої літератури: невтомно підноситись на нові, вищі ступені, ще глибше вивчати і знати життя, ще більш відгострювати своє перо, підвищувати майстерність. Суворим вимогливістю і принциповістю, випробуваний метод більшовицької критики й самокритики, — ось ті шляхи, на яких радянські письменники і митці здобуватимуть нові творчі перемоги.

Бажаємо нових успіхів нашим дорогим товаришам, нового розквіту радянській українській літературі, що живе вільним творчим життям у великій багатонаціональній радянській літературній родині...

СПІВЕЦЬ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Нелегко говорити про творчий шлях великого поета, який знаходиться в розквіті своїх сил. Нелегко, але й приємно: ми говоримо про творця, який є нашим сучасником, який росте й мукає разом з нашим радянським народом, разом з нашою Радянською Україною. Ми говоримо про поета, що становить законну гордість народу: про Павла Тичину.

На початках творчості цього чудового майстра привітали його два письменники, що їхня дружба символізує історичну незламну дружбу двох великих народів — російського й українського: Горький і Коцюбинський. Коли пошукати глибше коріння творчості Павла Григоровича Тичини, то ми знайдемо ще два імені гігантів братніх культур: Пушкіна і Шевченка. Пушкінська ясність і простота, шевченківська пристрасть і сміливість — постійні ознаки поезії Тичини.

У 1918 р. Павло Тичина виступив з першою книжкою — «Сонячні кларнети». Поет відкидає всі давні чи й не дуже давні системи світосприймання. «Не Зевс, не Пан, не голуб-дук», — проголошує він. Він розуміє світ передовсім як музику.

Горять світи, біжать світи
Музичною рікою.

Це ж так ріднить Тичину з Гоголем, який вигукнув: «Жизнь моя — песни!»¹, — з Шевченком, що найголовнішою запорукою безсмертя народу вважав, — «наша дума, наша пісня не вмре, не загине»², з Блоком, який твердив, що кожна епоха має свій «музыкальний напор»³, з Міцкевичем, який найвищу свою думку про долю польського народу висловив в описі гри цимбаліста Янкеля⁴, з Лермонтовим, чиї рядки «На воздушном океане» — в «Демоні» — буквально межують з музикою таких титанів, як Чайковський і Шопен⁵.

Музика як основа світосприймання лунає на багатьох сторінках перших книжок Тичини:

І згучить земля,
як орган⁶.

І — музика, органічно поєднана з зоровими враженнями:

Коливалося флейтама
там, де сонце зайшло.

Однак це ніяк не зближує Тичину з поетами «чистого мистецтва», ніяк не ріднить його, наприклад, з Верленом, що проголосив гасло: «Музика передовсім!»⁷. Тичина — поет-громадянин. Тичина — творець, який з цілковитою справедливістю щодо себе заявив:

За всіх скажу, за всіх переболію⁸.

У збірці 1920 року — «Плуг» — усім серцем, усім єством своїм привітав Тичина Велику Жовтневу соціалістичну революцію: «Вітер. Не вітер — буря!»⁹

Заклик його: «Гей, на коні, всі у путь!»¹⁰ — грізним громом прогрімів не тільки тоді, коли ці слова написав, а й року 1941, коли весь радянський народ підвівся проти фашистських нападників і коли озвався на цю священну битву той же таки Павло Тичина:

Це знову напад? З ворогом двобій?¹¹
Ми знаєм, пене! Ми йдемо на бій!

«Неня» тут — не тільки Україна. Це — радянська земля, яка викохала поета і яку любить поет всім серцем.

Справжній поет завжди і справжній патріот. Ще в 1923 році пролунали чудові слова Павла Тичини:

Ах,
нікого так я не люблю¹²,
як вітра вітровіяня,
його шляхи, його боліня
і землю,
землю свою.

А справжній патріот — завжди і справжній інтернаціоналіст: чуття єдиної родини — не тільки назва вірна і паза книжки, але й одна з істотних ознак світогляду Тичини.

Мовностилістична майстерність Тичини недаремно вражає його сучасників і становить цілу школу для

молодих товаришів. Одна з основних ознак цієї майстерності — надзвичайно сміливе сполучення найрізноманітніших, здавалось би, елементів. От, для прикладу, бере Павло Григорович усім нам з дитинства відому й милу казку «Івасик-Телесик». Переказує її то віршами, то витончено-музичною прозою і дає, скажемо, такий уступ:

«Повела вона до хати й Телесика. Вдягла його, умила й посадила за стіл. А сама пальцем торкнула стіну коло одвірка. Як засвітиться стеля, та всіма огнями, та ловко-ловко! Зняла вона з стіни якусь дудку чи люльку й почала в неї слухати та балакати».

Отак зовсім просто й безпосередньо введено в старовинну казку такі явища нашого сучасного життя, як електрика і телефон.

Павло Тичина — незрівнянний майстер умілого, розумного й тактовного використання елементів народної мови, яке йде у нього поруч із дуже природною індивідуальною словотворчістю:

Десь клюють та й райські птиці¹³
вино-зелено.
Розпрозорились озера.
Тінь. Давно.

Ніякої дисгармонії між архаїчними «вино-зелено» і неологізмом «розпрозорились» нема, бо вийшло і те, і друге з-під руки поета, якому дано від природи почуття стильової єдності.

Рута-м'ята да неприм'ята¹⁴,
непрогорнутая трава.
Сюди вітер та туди вітер
аж потоками обвіва.

Цього можна було б і не класти на музику, бо воно само музика.

Тичина — поет-новатор. Саме як такого любив його Коцюбинський, вітав його Горький. Проте це аж ніяк не перечить тому, що Павло Григорович глибоко, потворчому засвоює художні традиції минулого. «Дума про трьох вітрів» з прекрасним заспівом — «На ранній весні-провесні, гей, на світанню гук» — не тільки глибокодумний виклад історії першої доби революції, але й високий зразок використання засобів і ходів героїчного епосу нашого народу. В даному випадку можна назвати лише один взірєць з української поезії, який міг бути дорого-вказом Тичині щодо використання думового українського сталю — «Думу» в «Невольнику» («Сліпому») Шевчен-

ка. А разом з тим це — зовсім різні речі. Схожі вони тільки одним — проникненням у стиль епічно-героїчної творчості нашого народу.

Так само рядки із поезії «Надходить літо» —

Виходить з хати молода
весела мати: де мій син? —

з явною очевидністю ідуть від Шевченка, як подібні ж ямбові рядки Шевченка ідуть від Пушкіна. А хто заперчить цілковиту самобутність цих рядків Тичини, як і самобутність рядків Шевченка в порівнянні з віршами Пушкіна?

Палкий патріот і переконаний співець дружби народів, Павло Григорович Тичина з незмірною ніжністю говорить і про Горького, і про Коцюбинського, і про Гурамішвілі. Я мав щастя бути свідком створення натхненного твору «Давид Гурамішвілі читає Григорію Сковороді «Витязя в тигровій шкурі», — коли ми, делегація українських радянських письменників, їхали до Тбілісі на незабутній Руставелівський пленум¹⁵. Джамбул і Ованес Туманян — це рідні брати нашого поета, який поєднує в своїй душі гарячу любов до України з гарячою любов'ю до всіх народів, до всіх передових людей світу.

Павло Тичина глибоко успадкуємив твір давньої руської літератури, знамените «Слово о полку...». Але як же він по-своєму інтерпретує його в своєму «Плачі Ярославни» — в розробці тієї теми, котра так чудесно була висвітлена колись Тарасом Шевченком, яка в дні Великої Вітчизняної війни своєрідно і палко відбита Андрієм Малипшком і Платоном Вороньком! Як осучаснює він цю безсмертну тему!

Ми маємо право скажитись на скузість поета. Нам усім хотілось би побачити закінченими і його поему та драму про Григорія Сковороду, і його «Шаблю Котовського», і його драматичну поему «Шевченко й Чернишевський», де глибоко взято, але до кінця не вичерпано питання про дружбу і взаємовплив великого російського критика й публіциста і великого українського поета. На слові взаємовплив, до речі, я кладу впевнений наголос. Це тема окремої розмови, і розмова ця дуже потрібна.

Ми з нетерпінням ждемо від П. Г. Тичини закінчення початих високозначних речей. Але не можемо ми не дякувати поетові за коротку розміром, але дуже глибо-

ку змістом поему, написану під час Великої Вітчизняної війни,— «Похорон друга», як і за цілий ряд інших творів.

«Похорон друга» — один з кращих зразків творчості П. Тичини останнього десятиріччя, і я дозволю собі трохи докладніше спинитися на цій поемі.

Є одна річ в українській літературі, про яку мені згадалось, читаючи «Похорон друга» Павла Тичини. Це — поема Франка «Похорон», твір дуже складний своїм внутрішнім значенням, по вінця налитий гіркотою особистих переживань автора. Ніби переказуючи давню легенду про грішника, наверненого до праведного життя зустрічю з власним своїм похороном, Франко в символіко-алегоричних фарбах, не цураючись, проте, і реалістичних, ба й натуралістичних тонів, оповідає історію трагічної роздвоєності, породженої суспільними відносинами в сучасній йому Західній Україні. Межа між тим Мироном, якого хоронять, і тим Мироном, який у тому похороні бере участь, межа між Мироном — зрадником свого народу, і Мироном — героєм народу, межа між явою і сном, між дійсністю та уявою весь час хвилюється, зибиться, стирається, і останній акорд, продиктований денним світлом,— «усе то чари місячної ночі»,— це остаточно розвіює в душі читача почуття, що не все, показане, як сон, було тільки сном.

У «Похороні друга» сюжетним зерном ніби є реальний похорон полеглого у війні з фашистами бійця Степана, чий образ нагадує героєві поеми, від особи котрого йде оповідь, його друга Ярослава, також убитого гітлерівцями. Ідучи за труною Степана, герой чи, вірніше, оповідач разом з тим ніби йде за Ярославовою труною. З цього вивикає та двоїстість, що нею пронизаний весь твір Тичини, як і твір Франка. Подібно до Франка Тичина безстрашно сміливий у виборі слів, метафор, порівнянь, у змішуванні стилістичних барв — од властивої його ліриці гри півтонами й нюансами до простого, прямого, голого, майже газетного висловлювання думок. На цьому, звісно, подібність і кінчається. Могутня індивідуальність Павла Тичини пливе своїм руслом.

Загально визнаним місцем стало твердження, що Тичина — прекрасний музикант не тільки в розумінні зовнішньої музикальності словесної форми, але й в прямому, буквальному значенні того слова. Менше відомо і рідше відзначаevano, що Тичина з юнацьких літ причет-

ний і до малярського мистецтва і що живописна, кольорова стихія також відіграє величезну роль у його словесному надбанні. Тим часом це так, і в «Похороні друга» видно це навіч.

Вже сумно вечір колір свій міняв
з багряного на сизо-фіалковий.
Я синій свіг од хати відкидав
і зупинився... Синій, оркестровий
долинув плач до мене. Плакав він,
аж захищався на сухім морозі:
то припадав зеленим до ялиць,
що зверху червонили при дорозі,
то глухо десь одлунював в саду.

Так у перших рядках дає автор ту барвну гаму, в якій і витримано весь його твір. Разом з тим ми зразу бачимо, що фарби і музика у сприйнятті поета зливаються в одно («синій свіг» і «синій оркестровий плач», який «припадав зеленим до ялиць»), як зливались вони для того тургенєвського персонажа, якому пурпуровий колір неба в час заходу сонця нагадував урочистий звук сурми¹⁶. А весь твір в цілому, безперечно, розгортається за законами музичної форми — з розробленням і варіюванням тем, з поверненням до них у різних комбінаціях і т. д.

Тичина орудує передовсім, ясна річ, безпосередньою своєю зброєю — словом. Тут він, як завжди, не дає себе закувати ніяким приписам і канонам. Вся поема повна високої напруги і овіяна трагічним повівом, а проте нітрохи не боїться поет вилітати в патетичну загалом тканину такі «прозаїзми», як «дивлюсь, як бурякова течія зника на заході», або «рота всеобуча назустріч нам пройшла», або «мов драже — посипалась крупа з дерев»; сучасні технічні терміни — «...мужньо світ стояв, немов він був просвічений з р е н т г е н а», «світлі дула прожекторів», — нічим не прикриті публіцистичні висловлювання («на бій стає вся наша техніка, всі наші сили!», «в віках той житиме, хто Батьківщину обороняв», «ви, трикляті гітлерівці! Не подужать все 'дно вам нас ніколи»). І коли в одному місці поет навіть доходить начебто до зовнішнього випадку з простої, звичайної логіки, кажучь «і реквізм душа співала хором», то знає ж він, що той читач, якого він шанує і для якого пише, зрозуміє глибоку внутрішню правду тих слів: многотонна душа, не одив у ній голос, і зливаються вони в хвилину натхненно го піднесення в одностайний хор.

Філософська ідея твору, розгортувана в поемі самими її поетичними образами, підкреслюється, відтіняється і виділяється у виділених самим автором, розрядкою поданих абзацах:

Усе мінляється, оновлюється, рветься,
у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
землі сирій всього себе передає.

Це — перша тема симфонії, з якою поруч іде паралельна, сумна до фізичного болю і в буквальному розумінні — аж до технічних термінів — музична:

Над ким ті сурми плакали?
Чого тарілки дзвюкали?
І барабан як в груди бив —
Хто вік свій одробив?

Друга рефреноподібна тема зазнає в поемі мало трансформацій, хоч і переходить у мажор:

І барабан як в груди бив:
ти славно вік свій одробив.

Далеким акордом ріапо вивершується твір —

Як сурми там десь плакали,
таріли тихо дзвюкали,
і барабан все глухо бив:
— Ти славно —
вік —
одробив...

Наведена раніше фраза — «усе мінляється» і т. д. з сумним закінченням «землі сирій всього себе передає» — незабаром модулюється так:

Усе мінляється, оновлюється, рветься,
у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
а потім знов зеленим з-під землі встає,

щоб далі перейти в незамутнено світлу тональність —

Усе підводиться, встає, росте й сміється...—

і розкритися з граничною моцартівською прозорістю:

Усе підводиться, встає, росте й сміється...—
і мертвому тобі — живих нас не убити.

Другий із виписаних оце рядків становить собою вже місток від філософських узагальнень, таких характерних для творця «В космічному оркестрі» та «Сковороди», до

виразної і нічим не прихованої в поемі публіцистичної лінії. Вона, ця лінія, полягає не тільки в самому сюжеті поеми — ховають померлого героя Вітчизняної війни. Пригадує з цього приводу оповідач і про іншого героя тої ж війни, свого друга, і глибока печаль оповідача і того люду, що супроводить Степанову труну, переростає в незборне торжество нашої волі і правди, — але виявляється вона і в прямих висловлюваннях самого, тут уже не оповідача, а таки автора, самого Павла Тичини. Я вже деякі з тих висловлювань наводив. Це в більшості безпосередні гнівні звертання до гітлерівської Німеччини та до самого її кошмарно-божевільного фіюрера і мужні вирази ствердження нашої майбутньої перемоги і єдності волелюбних народів, що борються з фашизмом. Іноді вони прості, як удар, часом заправлені більшою чи меншою дозою іронії — «собаці благородство не допоможе, тим більше вовку», — і скрізь органічно, нерозривно пов'язані з оповіддю і переживаннями оповідача, який, звичайно, — коли відкинути самий сюжет — і є alter ego * автора.

Великі заслуги має поет перед радянською літературою. «Партія веде», — сказав Павло Тичина у своєму відомому вірші (1933). А в 1945 році написав він рядки, що стали ніби заспівом до нового історичного періоду в житті радянського народу після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни:

Усмішка в народі розцвітає¹⁷.
Кожен каже: й я свій труд несучу!
Відбудова! — груд переростає
у красу.

Любов до рідної країни, до великої Комуністичної партії додає поетові сил і натхнення у його великим творчим труді на благо радянського народу.

1946—1951

* Мій двійник, моє друге «я» (лат.). — *Ред.*

ВЕЛИЧНА ТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Дружба народів здавна була заповітною мрією трудящих. Про таку дружбу мріяли передові письменники минулого.

Досить згадати Пушкіна і Міцкевича, припом'янути Шевченків «Заповіт», назвати його поеми «Кавказ» і «Єретик», кавказький цикл Лермонтова, ряд епізодів із «Війни і миру» Льва Толстого.

Великий азербайджанський просвітителі Мірза Фаталі Ахундов¹ одгукнувся гарячими й зворушливими словами на смерть Пушкіна. Найближчі стосунки лучили Грибосдова з прогресивними грузинськими письменниками й діячами. Шевченко послав свої твори за кордон Міцкевичу. Діяльність талановитого поета-революціонера Павла Грабовського скерована була на зміцнення дружби українського народу з іншими народами, в першу чергу з великим російським народом. Таких фактів можна навести багато. Але якщо передові діячі культури минулого мріяли про дружбу народів, закликали до неї, кріпили її, то панівні реакційні кола та їх буржуазні уряди, вірні давньому принципу — розділяй і владарюй,— сіяли національну ворожнечу і розбрат, намагалися сварити народи між собою, ще далі посилюючи соціальний і національний гніт.

Мрія народів і кращих їх синів про рівність, дружбу й братерство цілком збулася в Радянському Союзі. Рівні й вільні, під проводом народу-велетня — російського народу, — під геніальним керівництвом Комуністичної партії, перемагаючи, завдяки своїй нерозривній єдності, і в боях, і в трудах, народи Радянського Союзу побудували в своїй країні соціалізм і йдуть вперед до комунізму. Славу дружбі народів співають усі літератури Країни Рад. Славу дружбі народів співає українська радянська література.

Пригадаймо історичні драми — О. Корнійчука «Богдан Хмельницький», Л. Дмитерка «Навіки разом», роман Н. Рибача «Переяславська Рада», — твори ці темою своєю мають віковичну дружбу українського і російського народів, велике благодотрне значення воз'єднання України з Росією. Такі речі, як «Прапороносці» О. Гончара, «На нашій землі» М. Стельмаха, романи Ванди Василевської, наповні саме почуттям дружби й братерства народів. Одне з оповідань Ванди Василевської, написаних під час Великої Вітчизняної війни, так і зветься «Братерство народів». Цим іменем називаю, як оповідає автор, в одній військової частині екіпаж танка, що складався з чотирьох представників чотирьох національностей. У кожному значному творі нашої прози, нашої драматургії так чи інакше зачіпається велика й велична тема дружби народів — дружби, яка була одною з запорук нашої перемоги в боротьбі з фашистською навалюю і є тепер запорукою процвітання нашої країни, невпинного руху до комунізму, запорукою тривалого миру.

У Радянському Союзі нема поділу на «першорядні» й «другорядні» народи. Ті народи, що за царизму перебували в стані темноти і злиднів, будують пліч-о-пліч з народами-братами пове, розуміє, красиве, вільне і заможне життя. Деякі з них ще за нашої пам'яті не мали навіть свого письма — сьогодні вони творять свою літературу, свою культуру, національну форму і соціалістичну змістом.

З нечуваною пишністю розцвітають література, мистецтво, наука в таких країнах давньої й великої культури, як Вірменія та Грузія.

Микола Бажан дав блискучі переклади «Витязя в тигровій шкурі» Руставелі та «Давітіані» Гурамішвілі. Українському поетові належить і ряд оригінальних віршів про Грузію. Цей благородний труд М. Бажана, як, скажімо, аналогічна праця М. Тихонова та М. Заболоцького² в російській поезії, — чудове свідчення нерушимої дружби народів.

Грузини, з свого боку, багато перекладають з українських поетів. Зокрема, головним чином зусиллями Симона Чиковані перекладені поезії Шевченка.

Вірш Павла Тичини — «Давид Гурамішвілі читає Григорію Сковороді «Витязя в тигровій шкурі» — заснований, звичайно, на здогаді, на припущенні, але припущенні цілком вірогідному. Знайдення могили великого

грузинського поета на Миргородщині викликало хвилю ентузіазму в Грузії. З великою урочистістю й теплотою пройшло там у 1951 р. святкування 80-річчя з дня народження Лесі Українки.

Я ніколи не забуду, який захват викликало в Тбілісі, на Руставелівському пленумі Спілки радянських письменників СРСР, вручення тбілісцям портрета Руставелі, створеного нашими вишивальницями з Полтавщини. Не забуду й того, що в квартирі одного грузинського письменника я побачив на стіні два портрети поруч: Руставелі і Шевченка.

Дуже багато робив і робить Павло Тичина для зміцнення культурних зв'язків українського радянського народу з народами грузинським, вірменським, башкирським. Йому належить цінна розвідка про класика башкирської літератури Мажита Гафурі. Звертаючись до видатного сучасного башкирського поета Сайфі Кудаша, Тичина лише:

Народів дружбу скрізь підносячи³,
Близький до українських мас,—
Ти в нас і просячи, й не просячи
Береш з того, що дав Тарас.
А я з співцями й кураїстами
Свіваю твій Башкортостан.
Слова сіяють аметистами —
І Батьківщина, і Ватап.

Звичайно, ніякої «виключності» і «обмеженості» у своїх національних симпатіях Тичина не має. З такою ж щирістю і теплотою вітає він, наприклад, литовців:

Живи з роду в род⁴,
Будь славец, литовський радянський народ!

Всім відомий прекрасний вірш Павла Тичини «Чуття єдиної родини». Сама вже назва цього вірша стала у нас крилатим висловом. Цим «чуттям єдиної родини» взагалі іскритися й полум'явіє наша поезія.

Матері одні нас колисьали⁵
На Україні, в Горі, на Дону,—

заявляє Андрій Малишко.

В дружбі перегукуються гори⁶
Од вершин Тянь-Шаню до Карпат,—

лише Терень Масенко.

В уже названому вірші «Чуття єдиної родини» Павло Тичина звертає особливу увагу на мову як засіб спілкування між людьми:

...До мови доторкнешся — м'якше
М'яких вона тобі здається.
Хай слово мовлено інакше —
Та суть в ній наша зостається.

Спочатку так: немов підкова
В руках у тебе гнеться бідна.
А потім раптом: мова! мова!
Чужа — звучить мені, як рідна.

Бо то не просто мова, звуки,
Не словнякові холоди —
В них чути труд, і піт, і муки,
Чуття єдиної родини.

Одною з форм вияву дружби радянських народів є соціалістичне змагання, і йому немало присвячують рядків наші поети. У поезії «Дорога в Гурію» М. Нагнибіда⁷ веде річ про соцзмагання між колгоспниками села Шрома в Грузії та селянами колгоспу в Херсонській області. Ось урочисте закінчення поезії:

Складуть багаття
мудрі садоводи,
Спахне у іскрах трепетне крило.
Братерським колом
радості і згоди
Павкруг вогню збереться все село.
Розкажуй ти
про степові розливи,
Міста і села славі на Дніпрі...
І щастям спільним
шрмовці щасливі
Тебе готові слухать до зорі.
І в крузі горців вольних і веселих,
Де хліб і сіль, і пісня, і вино,
Ти за братерство світле випий келих.

Тій самій темі соціалістичного змагання і дружби між грузинськими колгоспниками і колгоспниками українськими присвячує один із своїх віршів і Олекса Ющенко:

І в труді, як у поході⁸,
Переможно ідемо.
Ми за щастя всіх народів
Сили й розум віддамо.

Нас чуття одно єднає,
І одна у нас мета.

Силою серця словняє
Дружба чиста і свята.

Багато творів присвятили наші поети історичній і незабутній події — возз'єднанню українського народу в одній суверенній державі, невід'ємній частині Радянського Союзу. Подія ця сталася завдяки братній допомозі інших народів Радянського Союзу, в першу чергу завдяки братній допомозі великого російського народу, завдяки мудрому керівництву Комуністичної партії. Пишуть схвилювані рядки про возз'єднання Павло Тичина, Микола Бажан, оспівує красу Закарпаття, силу й мужність закарпатців Юрій Гойда⁹.

Новому, соціалістичному хліборобству, новій, індустріальній Україні присвячують гарячі слова Ярослав Шпорта, Степан Крижанівський. «Соціалістична Україно!» — звертається до рідного краю Андрій Малишко¹⁰.

Ми живемо, як на поході¹¹,
Готові всі щохвили в путь...
Бо не із Заходу, а з Сходу
Вітри історії гудуть.

Ці патріотичні рядки писав Володимир Сосюра ще року 1927.

Всі кращі слова присвячують українські поети рідній Радянській Батьківщині. В глибинах серця свого знаходить Андрій Малишко хвилюючі слова, з якими звертається до своєї Соціалістичної Вітчизни:

Рідну, славу, кров'ю перемиту¹²,
Я тебе нікому не віддам.

Як шумуєш чорноморським валом,
Літаками в дальньому краю,
Як гмишиш на Сході за Байкалом,
Я тебе одразу пізнаю.

Всю свою палку любов, усю свою чисту дружбу віддають наші поети російському народові і його великим синам. А. Малишко в поезії «Пушкін» малює автора «Євгенія Онегіна» в селі Михайлівському, в товаристві Орини Родіонівни¹³, із споминами про Рилєєва¹⁴, Кюхельбекера¹⁵, Пущина...¹⁶

Схилився стомлено. Пречисті,
Казкові сні половяють зір,
А на столі лежать огнисто
Його «Посланіє в Сибір».

Збірник «Вінок Пушкіну», випущений видавництвом «Радянський письменник», свідчить про безмірну любов до найбільшого поета російського народу, яка живе в серцях усіх поетів Радянського Союзу, зокрема українських поетів.

До далекого друга в Рязані пише зворушливого листа Ярослав Шпорта. На цитатах із вірша Лермонтова «Вихожу один я на дорогу» побудований вірш Павла Тичини «Ідемо з Великої Багачки». До Москви — цитаделі миру, маяка всього передового людства — звертаються Микола Рудь¹⁷ («Москві»), Василь Швець («Москва»).

Стисло і енергійно заявляє Павло Тичина:

Єсть різні на світі і теплі слова¹⁸.
Із них найтепліше — це слово Москва.

Очі всіх трудящих, всіх прогресивних людей світу дивляться на Москву. Про це розповідає Платон Воронько у вірші «На Грінвічі»:

У Лондоні, на Грінвічі, вночі
Включають саморобні приймачі
Бездомні люди — слухати щораз
Московський час.

«Перевисання до народів», кажучи висловом Тичини¹⁹, іде й за рубежі радянської землі. В щирій дружбі живемо ми з своїми сусідами — країнами народної демократії, допомагаючи їм будувати соціалізм і словом, і ділом. Любомир Дмитерко влучно назвав збірку своїх поезій про нову Польщу — «Добрі сусіди». Ярослав Шпорта у книжці «Лірика» пише про перебування Олени Хобти²⁰ в Польщі. Павло Тичина свого часу присвятив щирого й глибокого вірша Георгію Димитрову²¹. Він же, Тичина, багато робить у справі перекладів з болгарської мови на українську. Найбільшим його творчим здобутком у цій галузі я вважаю переклади з Христо Ботева²², де цікаво зливаються елементи українського народнопісенного стилю з болгарським національним колоритом.

І знову ж таки у Тичини є інтересний реалістичними деталями вірш про те, як — цитую епіграф-примітку поета — «під час місячника болгаро-радянської дружби у вересні 1950 року знатна ткаля московського текстильного комбінату «Трьохгорна мануфактура» Олександра Шпорова разом з автором цих рядків відвідала в Софії фабрику «Текстильна слава», де передавала свій досвід роботи

болгарським ткалям». Вірш має заголовок «Миру запорука» і закінчується такими рядками:

Ког війну розпалює, ворог в двері стука,—
Наша ж праця мирна є — миру запорука.

Побували наші письменники, наші поети і в капіталістичних країнах, — побували з серцем, відкритим для всіх трудящих, для всіх чесних людей, великий гнів маючи проти гнобителів, експлуататорів, імперіалістичних паліїв війни.

У мене є друзі,
Хороші друзі²³,
В Паризькій окрузі
Живуть мої друзі,
У Лондоні сірім,
У димпім Детройті.

(Платон Воронько)

Є друзі, але є й вороги, запеклі вороги, вороги не на життя, а на смерть. Почитайте «Англійські враження» Миколи Бажана, почитайте в книжці Андрія Малишка «За синім морем» цілий ряд віршів, де описуються сяті бізнесмени, «гангстери-містери», і ви відчуєте всю силу благородної зневажисті, яка водить пером радянських поетів. Водночас зверніть увагу на вірш Любомира Дмитерка «Пороніно» (в книжці «Добрі сусіди») — про домик-музей Леніна в Пороніні, березений як святиня трудовим польським народом; згадайте лист Павла Тичини до ірландського письменника Шона О'Кейсі; вдумайтеся в поезію Миколи Бажана «В одному з лондонських кварталів» або в поезію Тимоша Одудька «Зустріч» (книжка «Зоря над землею») — і ви відчуєте всю міць любові радянських людей до трудящих світу, до гноблених і експлуатованих, до дискримінованих і кривджених, в серцях яких визріває великий огонь гніву, погляди яких, як до сонця, звернені до Радянського Союзу. З особливою силою це почуття висловлене у широковідомій поезії Андрія Малишка «Катюша».

Боротьба за мир — справа всього передового людства. Оспівувати дружбу народів, животворний радянський патріотизм — почесний обов'язок письменника.

**ВИСТУП НА РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ НАРАДІ
МОЛОДИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
29 січня 1952 року**

Товариші, Юрій Петрович Дольд у своєму цікавому виступі, який він присвятив малюванню, сказав: «Малюнок — найдорожчий гість у товстому журналі»¹. З таким правом можна сказати: і вірші, і романи, і повісті, і статті, і драми — все, що хочете, найдорожчі гості у товстих журналах, якщо вони відбивають сучасне життя, якщо вони служать народові, і ніяких міжвидомчих спорів, скажімо, між малюнком і поетом зараз не може бути, як не може бути суперечок, що краще: колгоспник чи робітник, чи письменник, бо у нас всі рівні люди, так само рівні і жанри, але література вимагає все ж таки певних здібностей від тих людей, які в ній працюють.

Коли я листуюся чи особисто розмовляю з молодими письменниками (молодшими за стажем, але часто не віком), то я завжди звертаю увагу на те, щоб вони пильно продумали, в якому жанрі працювати, в якому жанрі у них краще виходить.

Наведу такий випадок: один дуже визначний тепер (але зараз він уже не співає на сцені) артист довгі роки співав басом, та йому чомусь було тяжко. Почув його один раз великий російський артист Шаляпін, прослухав, і каже: «Дорогий мій, у вас же баритон». Тоді цей артист почав співати баритоном і відразу мав величезний успіх. Чи басом, чи баритоном, чи іншим голосом співати — про це завжди треба людям, що мають охоту до літератури, думати, бо коли людині важко писати вірші, спробуйте в прозі, у вас багатий життєвий досвід, може, в прозі щось вийде, як у віршах не витанцюється. І людина пробує писати прозу, пробує писати малюнки і сама бачить, як знаходяться слова, фарби. Виявляється, що цій людині зовсім не треба було тягтися в поезію, коли у неї дані до прози. Це з'ясовується не відразу.

Не далі як сьогодні я вранці переглядав пошту і наткнувся на один лист молодого письменника. Це, на мою думку, не письменник, а графоман, а щодо його віку, то він, очевидно, наскільки я знаю з листів, мабуть, старший від мене. Я, правда, з ним не зустрічався, але він весь час скаржиться, що його не друкують, як він каже, «засевшие в журналы догматики». Він пише: нещодавно я одержав лист (може, з Кабінету молодих авторів, не знаю), в якому пишуть: «у вас багато газетних утертих фраз». І він обурюється: «Разве язык газет и язык поэзии не тот же язык?» Це мені нагадує одного літератора, який жартуючи сказав: я люблю читати словники і поеми, але словники більш люблю читати, бо в поемі безладно в словах, а в словниках все в алфавітному порядку. (Сміх.) Та річ в тому, що слова ті самі і в поемі, і в словнику, ті самі слова і в газеті, але поки такий товариш не зрозуміє, що художня мова має свої закони, що вона повинна бути образною мовою і що можна які хочете газетні слова вживати, як це любив робити великий новатор в поезії Маяковський, котрий завмисно вживав найпрозаїчніші слова і за допомогою їх давав певний поетичний образ. Це треба усвідомити. Дуже часто доводиться в листах відповідати цими самими словами. Він звертає увагу на газетні фрази, а не звертає уваги на утерті слова. Часто люди беруть тему (тепер просто цілу зливу і я одержую, і мої товариші від поетів різного віку твори про мир), і коли такому поету кажеш: я вже сто раз читав таке саме, то він відповідає: «Ви що, проти того, щоб агітувати за мир?» Таких поетів з претензіями, але без великого таланту я знаю багато.

Ми часто кажемо, що треба вчитися. Вчитись нам усім треба. Я думаю, що всім без винятку, і про це говорив у своїй доповіді тов. Корнійчук, всім треба опановувати науку Маркса — Енгельса — Леніна. Тепер такі колосальні досягнення у всіх галузях науки, що, розуміється, в деталях дуже трудно все охопити, необхідно знати основний принцип тої ж мічуринської науки, про яку Ю. П. Дольд говорив. Тобто я хочу сказати, що вчитися треба і поетам. Ми повинні взагалі вчитися у всіх галузях науки в міру можливості. Пушкін вимагав: «Поет, стань з віком нарівні»², тим більше це стосується того часу, який зветься радянським часом.

Ми часто кажемо: «Життя — найкращий вчитель». Правильно, але життя тільки тоді найкращий вчитель,

коли ми не спостерігаємо його, а коли ми беремо безпосередню участь у ньому. Для нашого часу характерно, що багато письменників прийшли в літературу від своїх професій. Дуже часто ми бачимо, що агрономи, інженери пишуть про те, що вони прекрасно знають, і про те, в чому вони беруть безпосередню участь. І через те не можна вимагати цього від кожної людини, але дуже добре, коли людина, будучи письменником, будучи вже професійним письменником, в тій чи іншій мірі бере участь у тій ділянці життя, яка їй найближча, яка їй наймиліша, яка їй найбільш відома, бо тільки тоді між людьми, беручи участь у кожному життєвому процесі, можна рости і можна знаходити ті нові слова, які будуть відповідати нашому новому життю.

В наш час ми часто кажемо про стирання граней між містом і селом, між фізичною і розумовою працею, я додам — між центром і периферією. Ви знаєте, що слово «провінція» у нас зовсім вийшло з ужитку, все менш і менш має значення в колишньому розумінні слово «периферія».

Читаючи щодня наші журнали, листуючись з письменниками різних міст, я хочу підкреслити ще те, що у нас стираються грані і між старими і молодими письменниками. Вам прекрасно відомо, що проблеми, яка десятиріччя, тисячоріччя мучила людей, проблеми «батьки й діти» у нас в радянській дійсності немає. Досить подивитися, як дружно працюють, скажімо, на заводі старший майстер і молодий, який тільки що прийшов на завод, від якого майстер не ховає своїх секретів, як це має місце в капіталістичних країнах, а навпаки, з любов'ю йому ці секрети відкриває і любовно з ним змагається, бо молодий робітник, пізнаючи ці секрети, сам стає майстром.

Через це, мені здається, що справжній поет, прозаїк чи драматург на своєму тернистому шляху завжди знайдуть підтримку в Спілці письменників, серед письменників. А підтримка ця часом повинна виявлятися і в суворій критиці. Правда, був такий випадок: один нині здрастуючий письменник писав спогади про Горького і каже: «Як мені поміг Горький. Він написав мені в листі: ви людина бездарна, нічого з вас не вийде, чим-небудь іншим займайтеся. Це мене так окрилило, що я в той же рік написав дві книжки». (Сміх.)

Звичайно, неприємно і прикро говорити гострі істини, але не треба ображатися навіть тоді, коли вам напишуть

і не такі фрази, як Горький написав, а коли старші товариші чи віком, чи досвідом вкажуть на цілий ряд дефектів у вашій роботі. Повірте, що вони роблять це з такою ж любов'ю, як старші майстри молодим підмайстрам на заводі, як старші агрономи молодим колгоспникам на селі тощо.

Ми говоримо: треба вчитися у народу. Коли говорити про стирання граней, то я ще про одне явище хочу сказати — про стирання грані між народною творчістю і літературою.

Ми раз у раз, день у день бачимо, як ті, що вчора називалися народними поетами, що були відомі в своєму колгоспі чи робітничому середовищі, починають друкуватися, і за якийсь час їх книжки видаються. Цілий ряд таких людей відомі, як Карпенко³, П. Амбросій⁴, ці колгоспні поети і т. д. А, з другого боку, ніколи так чітко не позначався вплив народної творчості на творчість професійну, художню, як саме в наші дні.

Ви прекрасно знаєте, що значать народнопоетичні елементи. Я назову тільки три імені: таких поетів, як Тичина і Малишко, і такого прозаїка, як М. Стельмах. Ідеться не тільки про використання окремих елементів народнопоетичної мови. Ні, там ціла система, тобто правдиве розуміння життя. Треба пам'ятати, що вчитися у народу це, між іншим, і значить вивчати народ. Ви живете у різних місцях; мені здається, що буде для нас, незалежно від того, яку дорогу в літературі маєте обрати, дуже корисним просто завести собі зшиток для записів народної творчості, бо та вигадка, яку пустили були космополіти, що в радянський час, що за часів перемігшого соціалізму відмирає народна творчість — абсолютна ерунда. Досить сказати, що за роки Радянської влади записано про події останніх років історичних пісень в кілька десятків разів більше, ніж їх було записано за XVIII—XIX століття, тобто за кілька сотень років.

Що значить учитись у найкращих сучасних письменників? Вчитися треба окремо у найкращих радянських письменників, не копіюючи їх зразків, — учитись творити, учитись у них вивчати життя, вчитись у них великому мистецтву, про яке свідчать рукописи Пушкіна або Шевченка, великому мистецтву бути строгим до себе, бо, як сказав Пушкін, «художник должен быть выскательным к себе»⁵. Коли я читаю рукописи Пушкіна, то мені завжди впадає в очі, які прекрасні рядки він викреслював

безпощадно во ім'я цілісності; во ім'я правдивості всієї картини, він не жалкував того, що і йому здавалось непоганим. Отже, будьте до себе безпощадними. Наш лозунг самокритики і тут повинен якнайбільшу роль відіграти. Ми повинні звертати увагу саме на це. Дуже часто наші молоді поети дорожать своїм словом, написав — шкода його викинути. Один поет, тепер досить відомий, приніс мені першу свою от таку папку віршів і каже: «Я хочу книжку видати». Я прочитав і кажу йому: «Можна видати, тільки треба вибрати те, що краще, щоб книжка меншою була, але кращою». А він мені: «Максиме Тадейовичу, мені все здається кращим». От іменно, все здається кращим. Тут треба прислухатися до товариських порад, товариського голосу, не ображатися на товариські поради, але разом з тим вчитися і в себе виробляти почуття безпощадності до себе во ім'я художньої цілісності.

Багато я ще міг би сказати вам, товариші. Такі великі слова, під якими ми живемо, — ленінська дружба народів! — повинні ще більше мати місце в житті, ніж є, зокрема в літературі.

Я хочу сказати, між іншим, і про знання мови. Я не кажу про те, що взагалі корисно для початківця-поета вивчити якусь іноземну мову і практикувати, скажімо, в техніці вірша, а техніка — велика справа; перекладаючи з цієї мови, це поширює й образи.

Наведу такий приклад. Три дівчинки, що живуть на Уралі, надіслали рік тому мені лист, і з того часу почалося листування. Всі три дівчинки — росіянки, на Україні ніколи не були, але вони написали мені так: «Ми вирішили, що говорити про дружбу народів цього ще замало». Одна з цих дівчаток працює на підприємстві, друга вчилася, потім написала, що пішла без відриву на виробництво і там вчиться, бо є літературний гурток. «І ось ми вирішили вивчити одну з братніх мов. Спинилися на українській. Ми ще вчимося писати українською мовою, вчить нас один товариш, який знає українську мову, але ми вже прочитали твори Л. Українки, Тичини тощо» (чималий список навели прочитаних творів). Ці дівчатка весь час держать мене в курсі їх справ, зараз вже знають українську літературу.

Мені здається, що нам знайома, легка й приступна мова така, як білоруська. Російську літературу ми всі знаємо, але не шкодить нам поширити свої знання

з іншої літератури, зокрема знання літератури зарубіжних країн, країн народної демократії. Не так важко, як здається, навчитися, може, не писати, але читати польською, чеською мовою. А таке знайомство з цими літературами було б одним із засобів поширити наші поетичні обрії. Я тільки так і вважаю, щоб ваші поетичні образи ширшали й ширшали.

На закінчення дозвольте вам прочитати два вірші.
(Зачитує вірші.)

Перший вірш — це про той будинок, де в Одесі жив Пушкін. Фашистами він був зруйнований, тепер він відбудований, і, між іншим, там зараз міститься одеське відділення Спілки письменників.

Вірш написаний так званою онегінською строфою, тобто тою строфою, якою був написаний «Євгеній Онегін».
(Зачитує вірш.)

Другий вірш «Київ». (Зачитує вірш.)

МИКОЛА ШПАК¹

Ми пам'ятаємо його — стрункого, вродливого юнака з золотим волоссям, з ясним поглядом і милою посмішкою, простого, скромного, закоханого в життя і поезію. Ми були свідками його перших творчих кроків, ми радісно спостерігали, як наполегливо і сумлінно працював він над словом, і не раз і не два переробляючи свої вірші. Нам було любо почувати в цих його віршах повів рідних ланів та садків, чистий подих народної пісні.

Син садівника із села Липки на Житомирщині, він усе коротке своє життя зберігав кровний зв'язок із землею, з природою. Радісна соціалістична праця колгоспників — що її любив він так само палко, як працю робітників промисловості, котрій присвятив теж низку віршів, була одною з його найулюбленіших тем, — звідси й такі назви його книжок, як «Багатство», «Сила земна», «Жита красуються».

1928 року, ще юнаком (він народився у 1909 р.), Микола Шпак (Шпаківський) написав поезію «Квітує жито», дуже для нього характерну:

Квітує жито хвилями під сонцем,
Снується співом синя далина.
Орем на цар. Лоскоче радість серце...
Шумує буйно літо на ланах.
Робочий день. Буя життя вогнисте,
В селі росте, міцніє колектив...
А вітер хидить гриву колосисту,
Розливом лице шелест золотий.

У цій, не зовсім досконалій формою поезії я підкреслив слова: співом, робочий день і колектив. Уже замолоду поняття мистецтва, праці, колективу були для Миколи Шпака нерозривно пов'язані.

Поет любив свою рідну землю — Україну, уявляв її завжди як Україну радянську, як невід'ємну складову

частину великого Радянського Союзу. Він залишив багато перекладів, в тому числі з Огарьова², Нікітіна³, Некрасова, Маяковського, Янки Купали, Кости Хетагурова⁴. Ці переклади свідчать про читацькі симпатії Миколи Шпака (наведений мною список дуже характерний), про його увагу до творчості народів-братів, про глибоку любов до російської поезії.

Вирісши в селі, на лісних та польових просторах, Микола Шпак виявив себе як урожденний і тонкий пейзажист, як співець красивої, розумної, радісної творчої праці. Він знав життя села, він жив його інтересами. Разом з тим слід відзначити, що вже з перших кроків своєї поетичної діяльності Микола Шпак приділяв постійну увагу робітничому класові, прекрасно розуміючи його провідну революційну роль.

Люблячи природу не естетською снобістською любов'ю, а любов'ю працівника і борця, він з цим почуттям, розуміється, пов'язував і свої враження, особисті, інтимні:

Щелестить трава медова⁵,
Вітер гладить коси...
Хто твій образ, чорноброва,
В серці з нас не носить...

Микола Шпак був природжений пейзажист:

Дзвонить вітер підківками⁶,
Збивав з дороги,
Красень-місяць, між зірками
Ніч бере на роги.

Своєрідність і природність цього образу важко було б заперечити. Ще приклад:

Лице хмаринка
Плавлю над полем⁷,
Хмарку спіймай
Сині тополі.

Поетові властива була чиста, майже дівоча ніжність:

Під дощем берізка біла⁸
Край дороги на горбі
Ронить сльози голубі.

Я проїхав оглянувся:
Залишилася сама
У журбі своїй — піма.

Та берізка, як дитинство,
Залишилась вдалині —
Так привиділось мені.

Печаль? Так! Але печаль світла, я б сказав — оптимістична печаль.

Нижчий був Шпак і в поезії, і в житті. А втім, він не відділяв поезії від життя: вони були для нього органічно злиті.

Разом з тим цей нижчий юнак ховав у грудях серце воїна. Уже в першій своїй книжці віршів «Наркому рапорт» (1933) він не раз вертається до тем недавно прошумілих на нашій землі битв за щастя народу, до теми походів і боротьби.

Знімаю зірку на кашкеті⁹,
Але назавжди воїном лишусь,—

заявляє він. І коли почалась нова війна — битва з фашистськими загарбниками, поет був у повній бойовій готовності.

З самого початку Великої Вітчизняної війни Микола Шпак — у лавах Радянської Армії. Потрапивши у вороже оточення, він пробрався в рідні свої Липки, де й організував місцеву молодь для підпільної роботи. Почалася діяльна антифашистська агітація, і цілий ряд патріотичних відозв, листівок, сатиричних віршів вийшов з-під пера Пилипа Комашки (так підписувався під цими творами Микола Шпак). Ці агітки широко пішли в народ, викликаючи цілком зрозуміле роздратування фашистського командування. Гестапо незабаром знайшло слід підпільної організації, партизани пішли в ліси. Микола Шпак вирішив пробратись у Київ, мріяв видавати свої вірші, відозви в тисячних тиражах, хотів налагодити зв'язок із київськими підпільниками. Але — за доносом випадково зустрінутого ворога народу — він був 19 червня 1942 року схоплений гестапо, із застінків якого вже не вернувся...

Нам дорога пам'ять чесного бійця-поета, ми з хвилюванням згадуємо слова, які сказав він під час війни, почувши у своєї матері в Липках:

«Ні, мамо, я тепер не ваш. Я належу Вітчизні»¹⁰.

Український народ шанує світлу пам'ять щирого поета і чесного громадянина, що віддав життя своє за Радянську Батьківщину.

ВІРШІ ПРО СТОЛИЦЮ

Від віршів Платона Воронька віє щирістю, свіжістю, безпосередністю, вони мужні і прості.

Книжка, про яку йде мова («Моя Москва», видавництво «Радянський письменник», Київ, 1953), присвячена Москві. Москва, столиця Радянського Союзу, серце всього передового людства, незламна фортеця миру і братерства, дорога нам усім. Для українського поета П. Воронька вона дорога по-особливому: з нею сполучені теплі спомини його про студентські роки, в ній зав'язав поет дружні стосунки з рядом російських радянських письменників, серед них — із невтомним мандрівцем і невгамовним життєлюбом М. С. Тихоновим, в ній виросло і розцвіло хороше його особисте кохання. Отже, повне право мав Воронько назвати свою збірку «Моя Москва».

Сторінки книжки присвячені всенародній любові до Москви, буйному життю і зросту всесоюзної столиці, тривожним і великим дням Вітчизняної війни, мирному будівництву, прекрасному розквіту науки, всесвітнім центром якої є наша Москва. І все це переплетене з інтимними, особистими переживаннями, з хорошою лірикою, яку я назвав би весняною.

Не вдаючись до випуканості, уникаючи штучності і складності, поет уміє знаходити хороші, чіткі, ясні, так би мовити, зримі образи.

Сонце раннє лягло на траву,
Поїзд вигнув дугу димову.

Ми всі бачимо цю «дугу димову», коли ото поїзд завертає, а Воронько назвав її, здається, перший.

Поет називає російську природу «гостинною» — свіжий і вірний епітет!

Заходять в Кремль радянські люди,
Немов у будучі віки.

Це не тільки красивий образ, а й чудесна думка. Всі, хто бував у Кремлі, відчували й відчувають там пові майбутніх віків.

Своєрідно і з гарною лаконічністю говорить Воронько про свій партизанський шлях:

..від Кіровських,— де жив я,— до Арбату
Мені прийшлося пройти через Карпати.

Є в книжці кілька незначних недоліків. Наприклад, у першому вірші збірки — «У Москву» — речення «У Москву, у Москву, у Москву» мені нагадує таку ж фразу в «Трьох сестрах» Чехова, і це чомусь розхолоджує.

Я вогнем по кущах полюсу,
Щоб лежав
І дрижав
У кущах
Лютий ворог завжди по ночах.

Це не зовсім ясно і просто невірно. Рими: почуття — життя — самозабуття, служінню — горінню цілком законні, та коли вони йдуть підряд, то створюється враження деякої бідності.

Навряд чи правомірно вживає автор слово «майбуть» у розумінні — майбутнє, майбутність, майбуття: слово ж це має зовсім інше значення.

Той дзвін із Кремля
прибавляв мені сили!

Чому прибавляв, а не додавав?

Та це лише дрібниці. Пронизана духом партійності, книжка про столицю, де живе й діє Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу і Радянський уряд, книжка про Москву, одухотворену генієм великого Леніна,— плетениця свіжих росяних квітів, принесена дорогому всім місту руками українського поета.

ПЕТРО КОЗЛАНЮК

Ясний погляд на світ, суворі і разом з тим витончені простота, чудове знання життя, справжня більшовицька партійність — такі риси письменницького обличчя Петра Козланюка, які перш за все хочеться відзначити. Почавши свою літературну діяльність у лавах тієї частини західноукраїнської інтелігенції, яка відкрито вийшла на боротьбу з ворожими народу силами, оголосила війну ліберальним базікам і націоналістичному наброду, звернула погляд паді на світло зі Сходу — на Радянський Союз, маючи таких одводумців і соратників, як Кузьма Пелехатий¹, Олександр Гаврилук², Степан Тудор³, Ярослав Галац, учасник революційного руху проти панської Польщі, Козланюк не тільки всією душею вітав возз'єднання України, що стала однією із наймогутніших радянських республік, невід'ємною частиною великого Радянського Союзу, — він з перших же днів Радянської влади в західних областях України ввійшов до лав провідних радянських письменників.

В дні Великої Вітчизняної війни ми бачимо Петра Степановича в Радянській Армії, перебування в якій загартувало його, збагатило його життєвий досвід, зблизило з людьми інших національностей, в першу чергу — з російськими товаришами.

Козланюк — полум'яний радянський патріот, це письменник, літературна творчість якого гармонійно поєднується з громадською діяльністю. Він добре знає зарубіжну, зокрема польську, передову літературу, але вирішальне значення у формуванні його творчої особистості мала перш за все література українська і російська. Він учився у Льва Толстого, Горького, Чехова, у Франка, Коцюбинського, Стефаніка... Однак Козланюк — глибоко самобутній письменник, правдивий і нещадний в зображен-

ні ворогів радянського народу і чистої, ніжної любові до людей труда, людей боротьби, людей правди.

Галицьке село, широку картину життя якого і в дні австро-угорської монархії, і в час першої імперіалістичної війни, і під гнітом пансько-шляхетської Польщі, і в радісну годину возз'єднання, і в боротьбі з гітлерівськими полчищами подає він у біографічному, а можливо, і в автобіографічному романі «Юрко Крук»,— це галицьке село в його тяжкому минулому блискуче зобразили Іван Франко, Василь Стефаник, Лесь Мартович⁴, Марко Черемшина. Козланюк, безперечно, іде в руслі їх традицій, будучи по манері своїй особливо, як мені здається, близьким до Франка. Але в нього свій голос, своє лице, свої прийоми.

Тема класового розшарування колишнього села, важка, глуха боротьба між сільською біднотою і глитаєм — одна із наскрізних тем у творчості Козланюка. Особливо яскраво виражена вона в романі «Юрко Крук». Талановитість, працьовитість і волелюбність українського трудового народу має в особі Козланюка широго співця.

Петро Степанович не тільки досконалим знає життя — він пристрасно любить його. Я не поділяю думки, піби темпи сучасного життя не дозволяють художникам слова приділяти увагу пейзажу, «тургелівським» описам природи. Пригадайте хоча б шолоховські пейзажі в «Тихому Доні» — не кажу вже про Пришвіна, про Леонова, про Паустовського, про Юрія Яновського, Олесея Гончара і Михайла Стельмаха... Козланюк тонко і влучно змалює природу, вміло вплітаючи пейзажі в тканину розповіді. Я з захопленням перечитав недавно поетичний пролог до «Юрка Крука». Ось один із зразків козланюківського пейзажу.

«Росиста стежка гадючкою повзе в яр і потім чорним дротиком під гору пропихається.

Наверху застиг стіною старезний синій ліс. Ноги в старого чорні, оголені, пояс із легкої, прозорої тканини ранішнього туману, а на голові — на щетинястій голові старого лісу грається ралце сонце з білими хмарками. Немов погідні димки з'являються та підскакують у сонці над лісом і безсило потім падають рядком на зелену соснину...

Щезники нічні люльки допахкують у лісі» (*оповідання «Діти»*).

Під цим описом, де порівняння такі перекокливі і природні, де така проста і ненав'язлива персоніфікація природи, «олюднення» її, де тактовно використані елементи

народної поезії («щезники»), я думаю, охоче підписався б автор «Тіней забутих предків» — М. Коцюбинський.

В міру і дуже доцільно використовує Козланюк в своїй мові і головним чином у мові персонажів діалектні елементи:

«Отут, гей, мастиів, отут людської праці та кривди,— думає під старою крисавею.— Га-га-га... А чоловік ось-де чорного хліба — та що чорного хліба! Чоловік тієї картоплі пісної щороку спрагнений в хаті... Диви-но та прицмокуй лишень! Коні, он четверо, як змії, худоба на толоці гладка, як полози, а курей та качок — аж чорно та темно, мов на фольварку в дворі... Отут мед-гаразди від колиски до гробу...» («Юрко Крук»).

Це, звичайно, мова західноукраїнського селянина, але вона зрозуміла всім українським читачам.

Бідляк Мартин — у священника, до якого прийшов домовитись про хрещення сипа.

«— Сідайте,— підсуває під високе крісло од столу й показує його Мартинові.— Сідайте, сідайте! — заохочує ще раз, і сам сідає м'яко.

Мартин хоч-не-хоч сідає на краєць крісла. Йому і дивно, і таки неприємно сидіти отак в панському кріслі. Воно й ворухнутись на ньому непевно (ану ж, хвороба, затріщать і розсиплеться маком під хлопом!), ну та й величезних босих піг ніде, хоч гинь, не сховаєш на підлозі... Сидиш, мов на рожні або як на високій вербі людям на посміховище» («Юрко Крук»).

Так міг написати лише той, хто по спостерігав життя Мартина, і йому подібних збоку, а сам жив серед них, радів їх радощами і страждав їх стражданнями... І, зрозуміло, по-справжньому спостережливий художник.

Віяння гумору; часом добродушного, а часто — гірко-го, що ріднить Козланюка з Глібом Успенським, з Лесею Мартовичем, характерне для багатьох його сторінок, зокрема для «Юрка Крука»...

Петро Степанович Козланюк в повному розквіті творчих сил. Побажаймо ж йому нових успіхів, нових радощів.

МОЇМ КОРЕСПОНДЕНТАМ

Пригадую, як небіжчик Яків Качура привів колись до мене молоденького сільського вчителя¹, що дуже мало говорив і весь час червонів. Він сором'язливо показав мені свої вірші, од яких так і повіяло свіжим і своєрідним талантом, а також великий зошит власноручних записів пісень — тексти з нотами. Я довідався, що вчитель той бере найдіяльнішу участь у громадському житті села і разом з тим устигає дуже багато читати. Зимом, в мороз, у метелицю, пішки за кілька десятків кілометрів, ходив він із села до Києва в бібліотеку... Тепер той учитель — визначний поет і прозаїк. Віп живе в Києві, але не втратив живих зв'язків із селом. Не втратив віп і свого інтересу до пародної поетичної творчості. Те й інше яскраво відбивається у його власних творах, причому фольклорні елементи цілком органічно вплітаються в тканину його письменницької мови та мови його персонажів.

Я говорю про очевидні речі: зв'язок з життям, точніше — участь у житті, необхідність багато читати, і то не тільки художню літературу, про обізнаність з народною поетичною творчістю. Однак саме про це мені й хочеться сказати кілька слів.

Участь у житті, знання життя... Одне з одного випливає, але є доконечна передумова для формування письменника: вміння спостерігати і точно фіксувати спостереження. Згадаймо записні книжки та листи Гоголя, Чехова, Тургенєва, роботу на фідоксері та подорож по Гуцульщині Коцюбинського, невтомні мандрівки Горького... Ці великі люди вміли бачити, — а воно не кожному дається, — і вміли писати так, щоб бачене ними бачили й інші, — а це ще рідше буває. Я зустрічав людей, що дуже багато, — як-то кажуть, бачили світу, — а нічого до пуття не вміли розповісти. Вони помічали тільки якісь незначні, нехарактерні подробиці, та й про них розказували в'яло,

блідю, нецікаво. Отже, вмiти спостерiгати i знаходити влучнi слова, виразнi фiрби для змалювання спостереженого — це залежить вiд таланту. Але талант можна розвивати, i це, власне, й зветься «роботою письменника над собою».

Ми всi, старшi вiком лiтератори, радимо початкiвцям багато читати — класичну й сучасну художню лiтературу, а також клити iз рiзних галузей знання. Що й казати, порада добра. I от тут хочеться вiдзначити, що, незважаючи на колосальнi, нечуванi тиражi, якими видаються книжки в Радянському Союзi, наша «периферiя», звiдки надходить до нас бiльшiсть листiв початкiвцiв, дуже погано забезпечена лiтературою. Менi довелося бути в одному районному центрi, де висiли плакати: «Мiсячник книжки». Я зайшов до книгарнi. Там було тiльки двi-три книжки українських радянських письменникiв, тiльки один том iз триотомника Шевченка. Не було нi Франка, нi Лесi Українки, нi Коцюбинського. Не було й Пушкiна, i Толстого, i Чехова... I це, на жаль, не виняткове явище.

Не дивно, що початкiвцi гiрко усмiхаються, читаючи наші списки рекомендованої лiтератури. Про це слiд подумати.

Народну поетичну творчiсть вважав Горький основою художньої лiтератури. Вiн говорив, що тiльки народ мiг створити такi безсмертнi образи, як образ Фауста, Прометея²... У нас, одначе, зустрiчаються люди, що з явним чи прихованим скептицизмом ставляться до фольклору й особливо до використання його в лiтературi, нiби забуваючи, що найкращi сторiжки Пушкiна, Лермонтова, Некрасова, Шевченка, Лесi Українки, Франка, Гете, Мiцкевича, Петефi, Бернса навiяні саме народними пiснями, казками, сагами, легендами, думами, билинами.

Особливе недовiр'я викликає у декого сучасна радянська народна творчiсть. Дехто, як-от М. Леонтьєв, письменник i фольклорист, бере навiть пiд сумнiв саме iспування її³ (див. його статтю у журналі «Новий мир», № 8 за 1953 р.). Це — непорозумiння, викликане тим, що iнколи неперекiрливi фольклористи публiкують пiд назвою народної творчостi незрiлi, не вкорiненi в життi твори, речi, що не вплифованi, або й такi, що не пiддаються шлифуванню. Додам iще, що в сучаснiй народнiй творчостi певною мiрою вiдпали ознаки усностi та анонiмностi, що вона все бiльше зближається з професiональною лiтературою, зберiгаючи, проте, успiсь побутування i колек-

тивність якщо не творення (хоч знаємо ми й багато прикладів колективного складання пісень, частушок, коломинок тощо), то відтворення (в співі) і супутного з ним шліфування. Як рясно пересипані оповідання й повісті Горького приказками, прислів'ями, афоризмами, вихопленими з уст народу! Скільки черпав матеріалів з народного джерела для своїх сатиричних віршів, для своїх плакатів Маяковський! Володимир Ілліч Ленін раз у раз використовував у своїх статтях і промовах народнопоетичні елементи, особливо приказки та прислів'я.

Хочеться сказати коротко і про так званий «етнографізм». Цим словом лаються. Якщо розуміти під «етнографізмом» безцільне замилювання в подробицях народного побуту, особливо давнього, то такий «етнографізм» дійсно вартий осуду. Але недавно довелось мені прочитати в одній статті твердження, піби етнографічна точність опису в художньому творі — явище негативне. Чи це так? Чи не довелось би тоді викинути за облавок літератури «В лесах» Мельникова-Печерського — твір, який так гаряче рекомендував читати молодим авторам Горький? ⁴ Чи не «грішать» «етнографізмом» у своїх картинах Гліб Успенський та Короленко? А згадайте сцену сватання в «Назарі Стодолі» — це ж точний фольклорно-етнографічний запис! Картали за «етнографізм» Кропивницького, Старицького, меншою мірою — Карпенка-Карого. А тим часом у їх п'єсах ми бачимо неоцінено багатий матеріал для пізнання побуту давнього села — і чим це але?

Радянські етнографи цілком слушно ставлять наголос на вивченні побуту сучасного робітництва й селянства, на студіюванні не тільки села (що було майже виключно предметом буржуазної етнографії), а й робітничого селища і міста. Але цим зовсім не касується інтерес до віджилих чи відживаючих елементів побуту. Щодо письменників, то вони повинні бути хазяями свого матеріалу, отже, добре знати і давній, і новий побут.

Нема чого й казати, що знання мови, багатство її — це найголовніше знаряддя письменника. А трапляється й таке, що людина, яка в житті говорить соковитою, барвистою мовою, пише сухо, безбарвно, орудує буквально сотнею-другою слів...

Часто молоді автори звертаються до старших товаришів з найвним проханям дати їм рецепти, як треба писати. Таких рецептів, як відомо, немає, і ми радимо їм якомога більше спостерігати життя, якомога більше чита-

ти — і разом з тим дбати про «свій голос», про оригінальність.

Рецептів немає, але, скажімо, форми віршування, закони жапрів і т. ін. існують, і велика є потреба в підручнику, який би дав початківцям елементарні відомості з того, що звали колись «теорією словесності».

Дуже цінними можуть бути для початківців розповіді письменників про свій творчий досвід, і можна тільки вітати появу таких книжок, як випущений 1953 року видавництвом «Советский писатель» збірник статей і виступів радянських письменників «О писательском труде», як книжки про свою роботу Михайла Ісаковського⁵ і Юрія Смолича...

Талант — доконечна й перша ознака справжнього письменника. Довести неталановитому поетові, скажімо, що вірші його неталановиті, — справа безнадійна. Часто автори посилаються на тематику: я, мовляв, пишу про партію, про соціалістичну працю, про дружбу народів, про боротьбу за мир, а ви ганите мої твори! Попробуйте довести такому співрозмовнику, що чим величніша тема, тим більше вимагається від письменника! Попробуйте переконати його, що переказ більш-менш гладенькими римованими рядками газетної статті — ніяка не поезія!

Але от про обдарованих... Не завжди ми з палежною пильністю та чуйністю ставимось до початківських спроб, де серед не дуже доладних речень, серед не дуже вправних рядків, не дуже влучних та свіжих порівнянь, метафор, епітетів пробиваються окремі паростки оригінальності й сміливості. Пам'ятаю, як колись порадував мене один рядок у молодого поета. Він описує, як працює на городі, обполюючи картоплю, — і така чиста любов до праці в цьому світлому рядку: «Берізка пальці веселить!» Берізка — бур'ян з чудесними мигдалевого запаху квітами. Виполюючи її, поет веселиться — і мені, читачеві, стало теж весело... Часом по одному-двох таких рядках бачиш, що у людини є хист, і на таку людину, на розвиток її хисту, що перебуває ще в зародковому стані, варто потратити час. Неважко «розкритикувати» самовпевненого нездару чи найного графомана, але й користь із цього невелика. Важче — розумно похвалити обдаровану людину. Я зовсім серйозно поділяю думку Козьми Пруtkова⁶, що похвала потрібна талантові, як каніфоль — смичкові. Згадаймо захоплений відгук Пушкіна про «Вечори на хуторі біля Діканьки», ненастанне підбадьорливе листування й особисті

розмови з молодими письменниками Горького, Короленка, Чехова, оцінку першої книги Лесі Українки Івалом Фравком, любовне опікування молодим Павлом Тичиною, яке виявив Кодюбинський. Занадто посліпний осуд може завдати шкоди справжньому талантові, а добре зважена похвала раз у раз буває корисною.

Частенько зустрічається у початківців упередження, ніби для того, щоб друкуватися в газетах чи журналах або добитися видання окремої книжки, треба мати якусь «протекцію», якісь «знайомства» в редакціях, видавництвах, Спілці... Ніде гріха діти — інколи трапляється і в редакціях, і у видавництвах, і в Спілці, і в окремих письменників не досить уважне ставлення до молодих авторів. Був, скажімо, такий випадок. Один працівник журнальної редакції, сам, до речі, здібний поет, усім посліп початківцям писав те саме, радячи читати сучасних радянських поетів, серед них і автора цих рядків. Помітивши це, один початківець послав йому мій вірш, переписавши його своєю рукою і видавши за свій. І що ж? Одержав стандартну відповідь: «Читайте Тичину, Бажапа, Маллишка, Рильського...» Я не в претепзіі на того редакційного працівника. Він не зобов'язаний знати всі мої вірші, — багато я їх написав, і всяких. Але що маємо тут зразок механічного підходу до справи — це ясно.

Проте, загалом кажучи, не може бути такого, щоб справді обдарована людина не могла «пробити собі дорогу» в літературу. Наша «Літературна газета», наші журнали, зокрема «Дніпро», досить широко розкривають свої сторінки для творів молодих.

Може, варто було б в наших газетах і літературних журналах систематичніше давати консультації людям, що «пробують перо» і являють риси здатності до письменницької роботи.

Я хотів би, щоб талановиті і серйозні початківці, яким попадуться на очі ці рядки, згадали, що Пушкін і Шевченко теж були свого часу початківцями.

БАГАТСТВО НАШОЇ ПОЕЗІЇ

Радянська поезія надзвичайно багата різними поетичними голосами, яскравими і своєрідними. Згадаймо, наприклад, Олександра Твардовського і Симона Чиковані, Аркадія Кулешова і Ольгу Берггольд¹, Антанаса Венцлова² і Мірзо Турсун-заде³. Мені приємно відзначити, що по-хорошому, творчо і багата, і розмаїта українська поезія.

Далеко за межами України, та й Радянського Союзу, відомі імена Павла Тичини, Миколи Бажана, Володимира Сосюри, Андрія Малишка. Перші з трьох названих поетів стоять біля початків радянської української літератури, четвертий прийшов до неї пізніше — прийшов із своїм свіжим, мужнім голосом, який особливо зміцнів у дні Великої Вітчизняної війни. До цих імен по справедливості повинно бути приєднане ім'я талановитого Василя Чумака, що передчасно загинув у дні громадянської війни.

Надзвичайно своєрідна творча манера Тичини — його ні з ким не сплутаєш. Маючи багато спільного у своєму новаторстві з Маяковським, Тичина перегукується з народними українськими думами і зі «Словом о полку Ігоревім», з Пушкіним і Шевченком, і всюди залишається собою, залишається неповторним, залишається Тичиною.

Зовсім вірно говорять про музику, яка лежить в основі поезії Тичини, причому мається на увазі не тільки зовнішня музична форма вірша, але й музичне сприйняття світу. Воно виявилось вже в назві першої книги віршів поета — «Сонячні кларнети». Поруч з музичністю, Тичині

Ці замітки про поетів і поезію писалися у різний час і з різних приводів. Є тут статті 1942 р., є 1947 р., а є й 1953 року. Хотілося б зібрати ці розрізнені нотатки, бо вони, як мені здається, дають повну уяву про багатство української радянської поезії, про творчість окремих її представників — по-своєму хороших і різних поетів.

властиве і друге почуття — почуття барв, мальовниче відіння світу.

Тичина — співець нової людини, краси творчої праці — не випадково його друга книга називається «Плуг» — поет великої ненависті і великої любові, одначе не цурається він і ніжних ліричних мелодій.

Суворе, не позбавлене навіть деякої урочистості творче обличчя Бажана. Його вабить героїчне. З великою задушевністю розповідає він про патріотизм наших предків (поема «Данило Галицький»), стриманою схвильованістю відзначається його трилогія про життєвий подвиг великого громадянина, самовідданого комуніста Сергія Мироповича Кірова — трилогія, пластичність образів і багатство колориту якої справедливо визнане і критиками, і читачами. В його віршах про капіталістичний Захід («Англійські враження») багато влучної злості, багато прекрасного гніву, що особливо відтіняється зовні спокійним епічним тоном.

Бажан, як і Тичина, — послідовний поборник дружби народів, його цикл віршів «Біля Спаської вежі» присвячений великій темі споконвічного братерства російського і українського народів, і серед ряду творів наших поетів на цю тему — а хто на неї не відгукнувся! — цикл Бажана виділяється суворістю форми, багатством барв, глибиною висвітлення.

Тичина написав такі вірші, як «Дитинство Ованеса», «Давид Гурамішвілі читає Григорію Сковороді «Витязя в тигровій шкурі», йому належить заслуга ознайомлення українських читачів з творчістю багатьох грузинських, вірменських, болгарських поетів, не кажучи вже про майстерні переклади російської поезії, зокрема віршової спадщини Максима Горького. Бажан, автор чудових «Грузинських поезій», «Узбекистанських поезій», дуже багато зробив як перекладач, редактор перекладів і пропагандист творчості Маяковського, він здобув заслужену славу зразковими перекладами «Витязя у тигровій шкурі» Руставелі і «Давитіані» Гурамішвілі. Я заговорив про перекладацьку справу тому, що вона — одив з яскравих і конкретних проявів дружби народів. І треба сказати, що немає, мабуть, жодного скільки-небудь значного українського поета, який би прийшов повз цю благородну справу.

Володимир Сосюра — лірик, хоч у нього і є спроби в епічному жанрі. Його іноді називають «співцем Донбасу», але це визначення западто звужене. Він — поет людсько-

го серця. Велике враження справив колись його цикл «Червона зима», що й понині є одним із кращих творів радянської поезії про громадянську війну. «Такий я віжний, такий тривожний», сказав про себе поет в одному з віршів. Визначення загалом справедливе, та бувають моменти, коли голос поета набуває суворого мужнього тону, коли дзвенить у ньому «мідна струна» громадянського гніву. Варто згадати такі вірші, як інвектива «Відповідь», звернена до націоналістичної мерзоти, як саркастичне «Неокласикам».

Проте критика небезпідставно вказувала на деякі суперечності й неясності, на одпорідність прийомів і переживання самого себе в окремих творах Сосюра.

Коли б я писав критичний чи історико-літературний огляд української радянської поезії, то мав би згадати певні зриви в творчості Тичини й Бажана, наприклад, захоплення формалізмом і не до кінця подуманим новаторством у деяких творах Тичини (збірка «Чернігів»), абстрактність, надмірну ускладненість, суперечливість у віршах раннього Бажана. Але це — замітки поета, це — голос читача. Як поет і читач я хочу і повинен в першу чергу підкреслити те хороше, що принесли в нашу літературу зачинателі радянської української поезії Павло Тичина, Володимир Сосюра, Микола Бажан.

До молодшого покоління українських поетів належить Андрій Малишко. Його дзвінкий голос впевнено і яскраво зазвучав ще до Великої Вітчизняної війни, але саме в час війни і у післявоєнні роки на повну силу розгорнувся його талант. Багато в чому йде він від української народної пісні, від традицій Шевченка і Федьковича, та водночас перегукується з такими російськими поетами, як Михайло Ісаковський і Олександр Твардовський. Малишко приваблює своєю непідробною щирістю, різноманітністю тематики, багатим запасом мелодій і яскравістю національних рис. Він не цурається епічного жанру, але такі його поеми, як «Прометей» і «Це було на світанку», присвячені любовному і вдумливому зображенню високих душевних якостей радянської людини, наскрізь пройняті гарячим ліризмом. Книга Малишка «За синім морем» сповнена бичуючої несправедливості до представників світу «містерів і гангстерів», гарячої любові до трудящих, до жертв соціального гніту і расової дискримінації, до людей, які готові стати на вирішальний бій із світом гвіту та несправедливості...

Звожу-таки,— прошу не дорікати мені, що я не відзначаю окремих недоліків Малишка, наприклад, деяких певиправданих довільностей у мові і т. п.,— я пишу про того Малишка, який дорогий мені, читачеві і товаришеві, дорогий, я це знаю, радянському народові.

Говорячи про радянську українську поезію, хочеться перш за все схилити чоло перед світлою пам'яттю тих, що полягли смертю хоробрих в боях за Батьківщину: Костя Герасименка, Арона Копштейна⁴, Миколи Шпака і тих, що загинули у Львові від фашистської бомби в перший день Великої Вітчизняної війни — Степана Тудора і Олександра Гаврилюка.

Тонкий, своєрідний лірик Герасименко, дотепний, не позбавлений гумористичного і сатиричного хисту, жвавий, спостережливий і сприйнятливий Копштейн могли, безумовно, дати ще багато радянській літературі. Світлим і чистим залишився в нашій пам'яті Микола Шпак, поет патхненної праці і ніжної любові, що знайшов у своєму ностичному арсеналі в дні Вітчизняної війни зброю дошкульного сатирика, якою і бив він ворогів як боєць партизанського з'єднання.

Степан Тудор, що всю красу своєї творчої сили виявив у прозі («День отця Сойки») і Олександр Гаврилюк, який звідав муки концтабору у шляхетській Польщі і розповів про них гнівними і сповненими оптимізму словами, були непохитними поетами-революціонерами, борцями за свободу Західної України, за возз'єднання її з Радянською Україною. Їх творча слащина не велика, але дуже значна своїм ідейним змістом.

У різний час прийшли в літературу, але широко відомі читачам М. Терещенко (автор одного з перших в українській поезії творів на інтернаціональну тему «Цень-Цань», плодovitий перекладач), Л. Первомайський, П. Усенко, С. Голованівський, М. Шеремет, І. Вирган, Т. Масенко, О. Ющенко, В. Бичко, Г. Плоткін (чотири останні, працюючи у тісній співдружбі з композиторами, набули популярності як поети-піснярі), М. Нагнибіда, Л. Дмитерко (в останній час він приділяє багато уваги драматургії, зокрема, досить рідкому тепер її виду — п'єсам у віршах), М. Стельмах (поет яскраво вираженого національного стилю, що проявив себе у воєнні і головним чином і післявоєнні роки як значний і самобутній прозаїк), І. Муратов (який теж багато працює в галузі прози). Цей перелік не можна закінчити, не назвавши П. Дорош-

ка, С. Крижанівського, В. Швеця, І. Гончаренка, який виявляє, як і Нехода, певний потяг до епічного жанру, тонкого і глибокого лірика О. Підсуху, П. Воронька, Я. Шпорту, В. Ткаченко, К. Дрока⁵, закарпатського поета Ю. Гойду, Є. Бандуренка, поетес-колгоспниць Параски Амбросій і Фросини Карпенко (до речі, дуже знаменне явище!).

Про творчість Леоніда Первомайського чимало сперечаються, вона піддавалася і справедливим, і несправедливим обвинуваченням. Можна сказати одне: поет з безперечно трагічною складкою, який не раз помилявся, але дав нашій літературі і ряд сильних, продиктованих справжнім радянським патріотизмом речей, безперечно, переживає вихід з творчої кризи, чому свідченням є нещодавно опублікована поема «На крутих берегах».

Викликає суперечки і творчість Івана Виргана, особливо мова його творів. Але талановитість поета і те хороше, що дала йому любов до мови, не слід заперечувати.

Початок творчості Платона Воронька зв'язують, звичайно, з воєнним періодом, з перебуванням поета в партизанському з'єднанні С. А. Ковпака. Так, поет-партизан, поет-борець, поет-пісенник, мужній і життєрадісний, — таким він увійшов у нашу літературу. Але в післявоєнні роки ширшає діапазон його творчості, і зовсім нові ноти зазвучали у недавно видрукованій ним поемі, присвяченій образу Лесі Українки і ставленню до цього образу наших сучасників, — «Народження легенди». Поема викликає суперечки, але такі, які розгортаються навколо справжніх поетичних творів.

Серед книг Ярослава Шпорти слід окремо згадати «Іранський зошит» як один з прикладів інтернаціоналізму нашої поезії.

Широка тематика і світлий радісний тон властиві одному з популярніших поетів — М. Нагнибіді, який прославляє натхненну працю радянських людей і дружбу народів.

Хотілося б назвати ще імена М. Рудя, Л. Забашти, Б. Степанюка⁶, М. Шаповала, О. Жолдака, В. Лагоди⁷, П. Горецького⁸, О. Юренка⁹, Д. Павличка¹⁰... Останній — молодий львівський поет — зразу привернув увагу до себе свіжістю і ясністю творчої манери.

Успішно працюють в галузі гумору і сатири С. Олійник, С. Воскресенко, Д. Білоус¹¹, у «дитячій» поезії — Н. Забіла, М. Пригара (шкода, що майже зовсім відійшли

вони від поезії «дорослої»), М. Познанська¹², Б. Ча-
лий¹³...

Спеціальної розмови заслуговує загін російських по-
етів, що працюють на Україні: серед них можна з любо-
в'ю назвати імена П. Безпощадного, М. Ушакова, Б. Па-
лічуйка, В. Кондратенка.

Чи є за що докоряти наших поетів, нашу поезію? Аяк-
же! Слід було б поговорити про бідність мови багатьох з
них, про недостатню увагу до віршової форми, про деяку
вузькість тематичного кола, що особливо виявляється у
творах на теми з життя робітничого класу, слід було б
вказати на недостатнє знайомство з світовою літературою,
з життям народу і його минулим, але це все ті недоліки,
що день у день викорінюються.

Багата талантами українська радянська поезія йде
шляхом поглибленої розробки провідних тем сучасності.

СОВЕТСКИЙ НАРОД И ЛИТЕРАТУРА

Недавно, будучи в Армении, я увидел на книжной полке в доме председателя колхоза книгу, которая меня по-особенному взволновала. Это был «Кобзарь» Шевченко, переведенный на армянский язык советским армянским поэтом Гегамом Саряном¹. И я подумал о тех тяжелых временах, которых был свидетелем в молодости. Тогда такие великие русские писатели, как Пушкин и Толстой, были,— об этом с горечью писал Владимир Ильич Ленин,— известны только небольшой горсточке «избранных», русский трудовой народ в своей массе их не знал. Тогда царское правительство, преследуя «иногородцев» и их культуру, прилагало все усилия, чтобы поссорить между собой подвластные ему народы,— для того именно, чтобы легче «держат их в узде».

Интеллигенция, в своем большинстве, почти совсем не знала литератур «малых народов».

Валерий Брюсов завязал дружеские отношения с армянскими передовыми писателями и создал замечательную антологию армянской поэзии в своих переводах. Александр Блок перевел замечательного армянского поэта Аветика Исаакяна и объявил его величайшим лириком своего времени. Украинский поэт-революционер Павло Грабовский знакомил украинских читателей, наряду с творчеством русских и западноевропейских поэтов, также с произведениями грузинских поэтов Чавчавадзе² и Церетели³, армянского поэта Ованеса Ованесяна⁴. Но такие люди были исключением.

Ныне близка к полному осуществлению мысль Максима Горького о необходимости постоянного обмена между народами Советского Союза всем лучшим, что создается на языках этих народов, путем перевода, в первую очередь, на русский язык, являющийся вторым родным для всех нерусских советских граждан, и на другие языки.

Речь идет не только о переводе произведений современных писателей, но и о переводе книг классиков. Книга Шевченко на полке армянского передового колхозника представляется мне знаменательным явлением. Оно говорит и о том, что литература у нас стала достоянием трудящихся масс, и об уважении советских писателей и читателей к великому наследию прошлого, и о непрестанном взаимоознакомлении народов Советского Союза, о великой дружбе народов.

Вспомнилось мне по этому поводу и другое. Мы — группа советских украинских писателей — были в прифронтовой полосе во время Великой Отечественной войны, незадолго до грозных и радостных событий исторической Курской битвы. Танки, расположившиеся в большом колхозном саду, ожидали своего выхода на поле боя, выхода, который, кстати, произошел вечером того же дня. Мы разбрелись по саду, беседуя с танкистами. Я рассказывал, как умел, о Москве, о Союзе писателей и его работе в дни войны, об украинской литературе... Помню, меня поразил один из бойцов, с видимым знанием заговоривший о творчестве Тычины, Бажана, Сосюры, Малышко, Корнейчука, Яповского и жадно расспрашивавший, над чем теперь работают, как живут эти писатели... Это был рабочий-ленинградец.

Я знаю нескольких русских девушек, уральских работниц, которые для того, чтобы читать украинскую литературу в подлинниках, самостоятельно и очень неплохо изучили украинский язык. Это, кстати, хороший пример, особенно для начинающих литераторов: близкое знакомство с языком и литературой хотя бы одной из национальностей Советского Союза, несомненно, обогатит их.

В старое и далеко не доброе время говорили о единицах — о Шевченко, Никитине, Кольцове⁵: «писатели из народа». Советские писатели в подавляющем своем большинстве — дети трудового народа. Это накладывает особый отпечаток на нашу советскую литературу. Она — поистине народная литература. Она творится народом в лице талантливых его сынов и дочерей, она творится для народа.

Об этом должны постоянно помнить молодые литераторы, которых рождает и воспитывает наш народ. Талант, как первый признак творческих возможностей писателя, умение использовать неограниченное богатство языка, глубокое изучение и понимание жизни, постоянное совершен-

ствование мастерства — вот что поможет им добиться признания народа и даст право назвать себя слугами его. И молодому, как и вообще каждому советскому литератору, следует никогда не забывать, что, выпустив произведение в свет, он представляет его на суд строгий и справедливый, где судьями будут рабочие, колхозники, трудовая интеллигенция. И не может быть суда выше и беспристрастнее, чем суд народа.

Советская литература многонациональна. В ней с небывалой яркостью сверкают краски национальных особенностей, национальных характеров. Вместе с тем прочным, непоколебимым основанием ее является идея интернационализма, идея дружбы советских народов, дружбы всех трудящихся мира. Такой литературе служить радостно.

ВИДАТНИЙ РАДЯНСЬКИЙ ФІЛОЛОГ

Я свідомо написав в заголовку своєї статті слово філолог, розуміючи це слово в його точному широкому значенні. Олександр Іванович Білецький визначається серед наших літературознавців величезною широчинню своїх наукових інтересів, своїх знань, своєї любові до художньої літератури, до слова. Можна прямо сказати, що нема для нашого дорогого ювіляра нічого чужого в прогресивній світовій літературі. З високою обізнаністю й пристрастю пише він і про Ювенала¹, і про Жорж Санд², і про Пушкіна, і про Шевченка, і про сучасних радянських письменників. Питання художньої форми та ідейного змісту апаалізованих творів знаходяться в центрі уваги Олександра Івановича. Стоячи на позиції примату змісту над формою, він разом з тим глибоко розуміє невідривність змісту від форми, і такі його роботи, як «В мастерской художника слова», як досліди в галузі історії російського та українського театру, як окремі монографії та статті про класиків російської літератури, — про Пушкіна зокрема, — про братерські взаємовпливи російської та української дожовтневої й пожовтневої літератури, виявляють в особі нашого видатного вченого людину, яка творчо опановує марксистсько-ленінський метод у літературознавстві.

До Олександра Івановича цілком можна прикласти в найкращому розумінні визначення: популяризатор. Енергійно й наполегливо знайомить він російську та українську радянську читацьку громадськість з кращими взірцями світової середньовічної та пізніших часів світової літератури як укладач відповідних антологій та хрестоматій.

Хочеться разом з тим відзначити самотутність і своєрідність О. І. Білецького як критика. Досить згадати його етюд про поезію Пушкіна «Я помню чудное мгно-

венъ»,— етюд, з висновками якого можна погодитись, а можна їй сперечатись,— щоб ствердити глибоку своєрідність історико-літературної мислі О. І. Білецького.

Є ще одна риса в діяльності вченого, якої не можна проминути в ці ювілейні дні. Мова йде про його виключно дбайливе й любовне ставлення до молодих наукових робітників. Кожна рецензія Олександра Івановича на кандидатські та докторські дисертації в галузі літературознавства — не просто оцінка позитивних і негативних сторін роботи, а й науково-дослідницька праця. Думаю,— маю право висловити побажання, щоб ці рецензії, хоч би частково, вийшли з архівів Київського державного університету чи то Інституту літератури Академії наук УРСР для широкої публікації.

Побажаємо дорогому ювілярові довгих, хороших літ творчого щастя!

ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Будучи молодим сільським учителем, М. Стельмах збирав фольклорні твори, переважно пісні. Це захоплення позначилося на всій його діяльності — діяльності поета і прозаїка. Стельмах прекрасно знає і відчуває народну творчість, народне життя, народну мову. Якщо говорити про його вірші — а починав він як поет, — то це знання відбилосся не тільки в окремих прекрасних речах, написаних у народнопісенній манері, але й у всьому, що автор пише, в мові, в образному ладі, в тонах і барвах.

Стельмах починав як поет. Згодом він в основному перейшов на прозу (також дуже поетичну, якщо під цим словом розуміти не віршовану форму, а емоціональну і образну забарвленість). Однак і віршовану поезію Стельмах не «зрадив», чому доказом є книжка «Жито сїлля набирається», що ось лежить передо мною, в якій зібрані і кращі давніші, і нові його твори. Про цю книжку ми й поведемо мову.

Любов до життя, до природи, до трудового народу проймає всю цю світлу книгу. Для Стельмаха труд — найчастіше він говорить про сільський труд — це передусім радість, це повнота людського щастя, це натхненна творчість. Труд, боротьба, любов до людей, любов до Батьківщини у нього нероздільні:

Між людьми буду жити, молодий і крилатий,—
Буду виву я жать і солдатом стояти
Біля серця твого, Батьківщино моя.

Цикл віршів Стельмаха, присвячений сільським трудівникам («Римар», «Рідня», «Тесля», «Пісня плотарів», «Рибальська застольна»), — це вірші радянського поета про радянських людей.

З любов'ю до рідного українського народу, до рідної української землі у Стельмаха гармонійно поєднується

любов до інших народів Радянського Союзу, в першу чергу — до великого російського народу. Поезіями про Росію відкривається збірка. Гаряче і радісно звучать такі заключні слова вірша «Росія»:

В твоїх вітрах безсмерти вів,
Шумув сила братніх мов...
Росіє, гордая Росіє —
Життя мов,
моя любов!

З любов'ю до свого радянського народу, до всіх людей праці природно сполучається у поета справедлива ненависть до імперіалістичних гнобителів, до паліїв війни («В країні сонця і добра», «Слово про дружбу і гнів»). Так виникає тема інтернаціоналізму, тема солідарності трудящих, передових людей усіх країн. Окремі місця займають у книзі прості, задушевні, часом дотепні вірші для дітей.

М. Стельмах любить яскраві, вражаючі образи, метафори, порівняння, і йому вдається їх знаходити. Ось кілька прикладів:

...несе весела мати,
як зорю, своє дитя.

І паприкінці того ж вірша («Слово про дружбу і гнів») — хороша варіація:

...несе весела мати,
як зірницю,
немовля.

Я відчуваю в цих рядках, при повній їх самостійності, якусь спорідненість з образами матері у Шевченка.

Ще приклади:

До гіркої шинелі притуляться діти.
— Татко приїхав! — вчепиться в чуба маля.
А у полі бійця виглядає похилене літо,
Підійде вранці з сонцем до вікон земля.
(«Свято»)

По воду райдуга спускає
Кінці коромисла в ставок.
(«У воц»)

В моїй артілі день підвівся
Веселим дзвоном коваля,
І понесло той дзвін узлісся
В усі діброви і поля.
І ланкова, немов світання,

В червоній хустці навпрошки
Виходить на дороги ранні,
Що пов'юнилися до ріки.

(«Ранок»)

Зустрічаються, правда, іноді надумані, ускладнені, не завжди переконливі образи й порівняння. Наприклад:

Підо мною кросна тче Десна.

Неясно і хистко: адже «кросна» — це «п'яльці», коли ж «тчуть п'яльці», а не тчуть (або вишивають) на п'яльцях?

Світанки густо підать бром...

Теж не дуже зрозуміло.

Даремно, мабуть, аберіг Стельмах і один образ у хорошому загалом вірші «В дощ», — образ, на штучність якого йому свого часу, здається, вказували:

Прорвали небо перші вдари,
А ниви колосом шумлять,
Гарячі шуки плещуть в хмарі,
І в невід ловить їх земля.

Таких прикладів, однак, у квіжці мало.

Стельмах — майстер таких точних і тонких епітетів, як «гірка шинель» солдата, що повернувся з війни, «тугі робочі руки», «чубатий ранок», «дзвінка сосна»...

Можна було б вказати на деякі чисто технічні недоліки у віршах Стельмаха, наприклад, на важкі звукосполучення, які часом зустрічаються («...і хмелем, й зерном», «В млині поскрипує пемудра снасть, й мука тече...»), на деяку недбалість римування. Цих недоліків легко може позбутися талановитий поет.

В цілому ж книга справляє враження свіжого й світлого весняного потоку, її радісно читати, і хочеться, щоб і надалі поряд з плідною роботою прозаїка, в останнім часом і кінодраматурга розвивалася й поетична творчість Михайла Стельмаха.

1955

СТУДІЯМ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Лицейським віршам юного Пушкіна і «філаретським» (філарети — товариство волелюбної польської молоді) — молодого Міцкевича далеко до майстерності й глибини речей, написаних поетами в час їх творчої дозрілості. Часом вони здаються нам наївними і формою, і змістом, чимало в них неминучих і навіть корисних у молодому віці рис паслідувальності. (Корисних, — бо, наслідуючи хороші зразки, молодий поет разом з тим і вчиться на них.) Але вони чарують своєю безпосередністю, своїм нещірним юнацьким запалом, інколи й сміливістю, яка доходить до дерзновенності. Ця дерзновенність породила такі перлини молодечої лірики Міцкевича, як «Пісня філаретів», із закликом «важ замірами сили, не замір — міццю сил» (переклад М. Пригари), як знаменита «Ода до молодості», що стала маніфестом молодого покоління сучасної Міцкевичеві передової польської інтелігенції. Ці молодечі вірші відбивають ту свіжість у сприйманні життєвих вражень, про яку так проникливо сказав Пушкін:

В те дни, когда мне были новы
Все впечатленья бытия...

Правда, свіжість у світосприйманні великі поети зберігають до кінця життя, — досить пригадати хоч би лірику останніх літ Шевченка. Проте в кожного поета старшого віку бувають хвилини, коли він, роздумуючи про свою роботу теперішню й колишню, ладен повторити сумне глібовське: «А молодість не вернеться...»¹

Отже, читаючи спроби молодих віршників і знаючи, що не тільки не кожен з них стане не то що Пушкіним чи Міцкевичем, а й просто хорошим поетом, розуміючи, що дехто й зовсім «відсіється», покине «служіння музам» для якоїсь іншої корисної справи, — знаючи й розуміючи це все, ми, проте, повинні підходити до молодечих віршів

не тільки з «спалезним критицизмом», а й з теплою увагою, як до голосів молодого життя.

Я заговорив про вірші, бо саме вони складають найбільшу частину альманаху студентської літературної студії Львівського державного університету ім. Івана Франка за рік 1954. Серед представлених в альманасі поетів є й такі, які виступають у друку вперше, є й такі, до котрих уже ніяк не можна прикласти слово «початківець» — це Іван Рядченко², Ростислав Братунь³, Дмитро Павличко. Останні радують уже знайомого з нами читача ознаками зростання, пов'язаного із роботою над собою, а часом і смутять прикметами скороспілості, недбайливості, які школи — прощу не брати цього за зло! — походять від передчасного самозаспокоєння, від сп'яніння читацькими похвалами й слухацькими оплесками. А може, вони написані й раніше від «похвал та оплесків»? Під творами, на жаль, нема дат їх написання. От, приміром, загалом непоганий, хоч і не дуже оригінальний вірш Павличка «Перед радою». В цьому вірші поет, описуючи постать Богдана Хмельницького, запевняє, що гетьман

Не дасть нікому справити тризни
По вій* у шляхти й татарви.

Не знаю, як хто, а я цієї «тризни» не розумію. Звертаючись безпосередньо до Богдана, автор каже:

...Якби ти знав тоді, Богдане,
Що думають вчинити вони,
Свої вельможні панів,
Ще безбулавні гетьмани,
Ти б кодро видушив зміїне
І писаря б свого убив,
Щоб з єзуїтом не пропив
Сильюдрованої України...

Думка загалом вірна, та й висловлена незле, — але, як відомо, пияцтво не було визначальною рисою ні єзуїтів, ні Виговського, — та й «пропити» Україну йому, хоч Богдан його вчасно й не задушив, таки кінець кінцем не поталанило...

Навряд щоб з достатньою силою зміст великого слова «Родина» визначив здібний Іван Рядченко епітетами: «сильное, звучное слово...»

* По Україні.— М. Р.

Можна б уже й не менше здібному Ростиславу Братуню уникати таких приблизних рим, як «спрадавніх — славна» або — утертих, як «крові — любові»...

А от, скажімо, зі справжньою силою написано вірші — того ж Братуня «Ярославу Галану», із справжньою маловничістю — того ж Рядченка — «Бугський лен» або «Мы от студенческого дома». Поезія Дмитра Павличка «На етапі», помимо інших хороших ознак, радує мене особисто й тим, що автор цілком доцільно вдався в ній до рідко вживаної нашими поетами, а любленої Іваном Франком канонічної форми — до терцин.

Голоси молодого життя чую я і в творах людей, що «недавно закінчили університет і працюють тепер журналістами і педагогами» («Від редакції» на початку книжки), — в творах Дмитра Молякевича⁴, Юрія Малявського⁵, Григорія Глазова⁶, Василя Колодія⁷ й у віршах Ярослава Гулька⁸, Миколи Данька⁹, Миколи Петренка¹⁰, Петра Маха¹¹, Володимира Маняка¹², Олексія Опшуркевича¹³, Олександра Байгушева¹⁴, Григорія Печенівського¹⁵, Віктора Рябого¹⁶, Георгія Книша¹⁷, Олега Васюкова¹⁸ (хороша пісня — справді пісня! — «Ранок ланкової»), Музи Тихонової¹⁹ і в оповіданні Романа Іваничука²⁰ «Скиба землі». Чи всі названі мною люди ввійдуть у «велику» літературу? Не знаю. Але знаю, що вони вже ввійшли в велике життя — в радянське життя.

Один з розділів альманаху має заголовок «Студентські будні». В цьому розділі розчулив мене своєю щирістю й усмішливою простотою вірш Дмитра Молякевича «Парусинові туфлі», що закінчується так:

Може, дехто кине мені,
Що я ставлюсь вороже до храму.
Ні, мій любий, що пі, то вже ні —
Сам сьогодні ходжу ось у ньому.

Та на теплий настроююсь лад,
Як побачу коли — на вітрині
Парусинові туфлі стоять,
Дешевенькі оті, на резині.

Я б тільки не римував — «лад — стоять»!

Літературно-критичні спроби Емми Старчикової²¹ («М. В. Гоголь і Т. Г. Шевченко»), Юрія Андріанова²² («Образ Богдана Хмельницького в творчості письменників-декабристів») і Жанни Симферовської²³ («Ідейно-те-

матична і художня спільність в історичних жанрах російського і українського фольклору») — це такі спроби, — але вони показують широчінь інтересів їх авторів. Будемо сподіватись, що в дальших випусках альманаху побачимо й «спроби», присвячені нашій сучасності.

Річ ясна: літературна студія Львівського університету стоїть на добрій дорозі і працює плідно. Побажаймо їй щастя!

РОСТУТЬ СИНИ

Микола Негода¹ народився 1928 року. У дні Великої Вітчизняної війни, чотирнадцятилітнім хлопчиком, був розвідником у партизанському загоні. Вчиться в Московському літературному інституті імені О. М. Горького. Змалку пише вірші. Це скупі, але красномовно. Таких, як він, багато. Це наша зміна, що виросла просто з надр життя, праці, народу. Таких багато, а кожен має своє обличчя. Має його, звичайно, і Негода. Він поет. Поет іще не дуже сміливий, не дуже своєрідний, часом і не дуже вправний. Пробує голос, а голос є. Дедалі, вірю, він вирізнятиметься з-поміж інших молодих голосів своїм тембром. Треба цей тембр виробити і зміцнити.

Поезіям Миколи Негоди властиві хороші якості: щирість і простота. Раз у раз пробиваються в цих поезіях милі розмовні інтонації. Він пише про те, що бачив і пережив. Настане час, поширяться коло спостережень і тем, а з цим самим і думок. А вже і тепер радісно відчувати в віршах Миколи Негоди любов до життя, до природи, до народу, до партії, до московського Кремля, образ якого проходить лейтмотивом крізь ряд поезій молодого автора. Побажавмо ж йому словами Івана Франка: працювать, працювать, працювати!² Це найвище щастя.

Він любить роздумувати про братерство народів на всій земній кулі і з гідністю радянського громадянина заявляє:

Обох півкуль народ многоязичкй⁴
За мудрістю звертається в Москву.

І він, цей борець, має ніжне серце. Це особливо позначилося на його ліриці — любовній чи, ширше кажучи, особистій. Поет (думаю, що не ліричний герой, а таки сам Олександр Підсуха) звертається до маленької доні:

Ось ти смієшся⁵,
перше слово
Промовивши не до ладу,
І я, настроївшись святково,
Нових відкрить від тебе жду.

Можуть закинути: це старе, як світ, це не «нове відкриття» Підсухи. Хай так. Але сказати про старе по-новому, так, щоб у читача солодко забилося серце, — це й зветься поезією.

Те, що ми зємо «любовною» поезією, позначене у Підсухи — не тільки у нього, звичайно, — щирою чистотою. Це не значить, ніби у нього якась «надхмарна» любов до якоїсь, може, й вигаданої, «далекої царівни». Ні. Любов цілком земна, іноді не позбавлена і зовсім природних для живої людини протиріч і мук, але виявляється вона просто, чесно й чисто.

З цього боку особливо цікавою здається мені поема «Знайдене щастя», навколо якої точились деякі літературні суперечки, особливо щодо психології — ну, тут уже скажу, ліричного героя. Підсуха чимало попрацював над нею.

Але пригадую, як кілька разів читав поет її перший варіант у Харкові, перед молодечими, студентськими аудиторіями. І скрізь її слухали з напруженою і, так би мовити, дружньою увагою, скрізь вона викликала однакові почуття. Почуття добрі, я в цьому переконаний. При цьому молоді, отже й чуйні, слухачі не сумнівались у правдивості змалювання психології героїв — психології складнішої, ніж рівна, розчищена доріжка в саду.

Поезією праці, радісної, бо свідомої, овіяні такі речі, як, скажімо, «Колгоспні портрети», «Веселі Броди», і автор ту працю не тільки любить, а й знає, інакше-бо не написались би такі рядки, як:

І натискаю на кісся⁶,
Аж просяться грабж.

Роздуми своєї Підсуха не раз вкладав у влучну афористичну форму:

Хто страху у битві не знає⁷,
Забувши сьогодні про втому,
Той дійде у рідному краї
В безсмертя раніш,
ніж додому.

Замикається книга циклом «Наші друзі», де ми зустрічаємо імена Пушкіна, Емі Сяо⁸, Пабло Неруди⁹, Мартіна Андерсена-Нексе¹⁰, Поля Робсона¹¹, Лі Гі Єна¹². Про такі вірші кажуть часом: «книжні». Ну й що ж? А хіба література (і мистецтво взагалі) — не складова частина життя? І я б не сказав, що з найгірших...

А головне: цей цикл являє дальший розвиток центральної ідеї поета — боротьби за мир, за дружбу й братерство всіх народів, всіх чесних людей на світі, за вселюдське щастя...

Я люблю поезію, люблю хороших поетів, люблю хороших людей... і тому написав цю замітку.

1955

ЩАСЛИВОЇ ДОРОГИ

Сказати, що в нас за останні роки з'явилось мало нових поетичних імен,— було б неправдою. Твердити, що у видавництвах наших і редакціях журналів та газет щільно зачинені двері для молодих поетів, теж навряд чи було б справедливо. Видавництва «Радянський письменник» і «Молодь» та інші від часу до часу випускають нові поетичні збірки, журнали «Вітчизна», «Дніпро», «Жовтень», «Україна», «Літературна газета» та інші органи все частіше дають так звані добірки з творів початківців, а то й індивідуальні їх виступи, причому традицією стало супроводжувати такі публікації «шапками» — невеликими рекомендаційними чи заохочувальними відзивами, свого роду благословенням старших поетів.

Це все так. А проте, думається мені, має рацію Платон Воронько, що не раз уже звертав увагу на дивовижний факт відсутності молодих за віком членів Спілки радянських письменників України,— факт, у зв'язку з яким під титулом «молодих» ходять у нас інколи люди досить поважного віку і з немалим літературним стажем, факт, що навіть тривожну і, розуміється, невірну думку: та чи не спинився ж. у нас процес виростання і вирощування молодих письменників, зокрема поетів? Недавно в «Літературній газеті» П. Воронько звернув увагу на практику так званих «альманахів молодих»¹, яка вела, кінець кінцем, до певної знеосібки, і на неохоту наших видавництв до випускання книжечок — не книг ще, а книжечок, «метеликів» — окремих молодих поетів.

Не буду спинятися на практиці книготорговельних організацій і на відношенні їх до видавництв, бо це завело б мене далеко. Погоджусь тільки з Вороньком, що книжка — це хоч, розуміється, і товар, але товар особливого характеру, який віяк не можна ставити поруч з «м'ясними напівфабрикатами».

Буває, що книжка відразу ж знаходить свого читача. Ну, а буває, що вона й довгенько на нього жде, і в цьому нема нічого страшного.

Я не хочу лякати ні молодих поетів, ні тим паче видавців і продавців книги, але нагадаю з історії літератури, що інколи книжкам, і то талановитим або й геніальним книжкам, доводилося лежати на полиці, ждучи свого читача, багато років після того, як кінчив своє життя автор... Звичайно, у нас при культурному рівні радянського народу це було б неможливе, але гадати, що за книжкою поета А. чи прозаїка Б., про якого досі ніхто чи майже ніхто не чув, зараз же по її виході вистроїться черга покупців, було б просто нерозумно.

Словом, дбайливіше виховання молодих письменницьких кадрів і сміливіше знайомство з ними читачів належить до першочергових обов'язків Спілки радянських письменників, видавництва і редакцій.

Часом говорять про «знижку» на молодість. Звичайно, коли молодий автор не виявляє ні ознак оригінальної обдарованості, ні бажання серйозно працювати, а замість того на перших же кроках бере гордий, а то й задержуватий тон, всі свої невдачі звалюючи на критиків та рецензентів, а інколи і недвозначно натякаючи на те, що у видавництві чи редакції усе «свої люди» — мовляв, для того, щоб «пробитися у літературу», потрібні «знайомства» і протекції,— справа стоїть тоді, я сказав би, дуже зле, і тут ніяка знижка не допоможе.

Але вимагати від початківця повного володіння майстерністю і приголомшливого «відкривання нових обріїв» — теж не варто. «Нові обрії», якщо автор обдарований, прийдуть із дедалі ширшою обізнаністю з життям, у якому справжній художник повинен бути не тільки спостерігачем, а й учасником.

Щодо майстерності, то вона здобувається уважною і цільною роботою, в якій можуть дати допомогу старші товариші, і не тільки живі сучасники, а й письменники всіх віків і народів — причому ця майстерність ставатиме тим більше своєрідною, чим більше молодий автор буде учитися... Оригінальності теж учаться.

Багато громів кидають у нас на критику поети всіх поколінь — і часом, думаю, несправедливо. Таких епохальних явищ у нащій критиці, як, скажімо, статті Бєлієвського про Пушкіна, Добролюбова про Острівського, Франка про Шевченка, у нас, щоправда, нема. Не при-

Йшов ще, очевидно, час для великих узагальнень, та й Пушкіних, Островських, Шевченків у нас, правду кажучи, не так уже й видно. Але мені здається, що ваша критика зростає разом з нашою літературою, і не раз бачимо ми в наших журналах статті з серйозним розглядом того чи іншого літературного явища без досить значних колись ознак чи то бездумного «заушательства», чи то беззастережного захвалювання, без голоблі і без фіміаму. Найслабшим місцем у нашій критиці, у нашому літературознавстві взагалі є аналіз художніх особливостей. Зокрема це торкається аналізу мови. Говорячи про мову того чи іншого твору, тої чи іншої книжки, наші критики часто обмежуються такими невиразними загальниками, як «добра» мова, «чиста» мова, а як зазначають недоліки в мові, то частенько обмежуються виписуванням окремих слів і зворотів, супроводжуючи їх ущипливими і загадковими знаками питання та оклику. Буває, що критики стають в позу ревнителів чистоти мови, плутаючи чистоту з бідністю і солідаризуючись із деякими літературними редактурами, які керуються в своїй практичній роботі списками «дозволених» і «заборонених» слів, причісуючи живу літературну мову під гребінець трафарету. Особливо дістається письменникам — і поетам, і прозаїкам, і драматургам — за архаїзми, провінціалізми та неологізми, причому тут не обходиться без смішних і прикрих непорозумінь. Недавно в одному нашому журналі один критик, що набув уже собі певне ім'я, опублікував рецензію на збірку поезій талановитого поета Івана Виргана². Він обвинувачував поета за вживання маловідомих слів і висловив думку, що ці слова вигадав сам Вирган. Усі, однак, слова, інкриміновані Вирганові, можна знайти у наших класиків і в народній поезії.

Заходячи трохи вперед, зауважу, що читання творів молодих авторів у журналах, в альманасі «Слово молодих», виданому «Радянським письменником», та їх індивідуальних збірок справило на мене досить відрядне враження саме щодо мови. Мені здається, що наші молоді поети вільніше й сміливіше орудують мовою, ніж молоді прозаїки та драматурги. Можливо, між іншим, що тут менше докладають рук мовні законодавці — літературні редактори, перед якими, жартома кажучи, легше виправдатись поетам-віршникам: «це у мене для рими».. «цього вимагає розмір».

В альманасі «Радянського письменника» впадає в око,

між іншим, те, що в ньому зібрано твори поетів з усіх кінців Радянської України: тут і кияни, і полтавці, і харків'яни, і мешканці Дніпропетровщини, Донбасу, західних областей України, Закарпаття і т. ін. Це, безперечно, спричиняється до збагачення мови, до поширення тематики, а разом з тим є доказом того, що і в літературі, як в усіх інших галузях радянського життя, дедалі більше стирається різниця між «центром» і «периферією».

Ми часто вживаємо слово самокритика. Самокритика є, як відомо, могутньою рушійною силою в нашому житті, в нашій праці. Я хотів би звернути увагу ще на слово взаємокритика. Частіше, може, треба нам, літераторам, обмінюватись думками про твори товаришів, звертаючись просто більше до них чи то в друку, чи то листовно, чи то усно. Нагадавши, що першим, хто розгадав глибокий ідейний зміст творів Гоголя, був Пушкін, що найглибші, може, слова про поезію Пушкіна сказав Гоголь, що Франко, може, не так проникливо писав би про Шевченка й Лесю Українку, якби сам не був поетом, наведу уривок із листа Пушкіна до Вяземського³. Лист написаний з приводу поезії «Водопад» Вяземського, якого Пушкін високо цинив як критика і шанував як поета. Лист цей датований 14—15 серпня 1825 року. Пушкін пише:

«Благодарю очень за «Водопад». Давай мутить его сейчас же». Далі йдуть цитати з вірша і зауваження до них:

...с гневом
Сердитый влаги властелин,—

«Вла, Вла,— пише Пушкін,— звуки музыкальные, но можно ли, напр., сказать о молнии: властительница небесного огня?.. Водопад сам состоит из влаги, как молния сама огонь...»

Друга цитата:

Но ты питомец тайной бури.

І знову зауваження Пушкіна:

«Не питомец, скорее родитель,— и то нехорошо — не соперник ли? Тайной — о гремещем водопаде говоря — не годится, о буре физической — также».

От коли б ми, товариші, частіше так «мутили» твори один одного, добиваючись у них ясності, простоти, логіч-

ності, виразності,— було б воно тільки на користь нашій поезії.

Я сказав уже, що серед наших молодих поетів є представники зі всіх кінців республіки. Треба відзначити, що бачимо ми серед них і представників різних шарів населення, різних професій. Тут і колгоспники, і шахтарі, і металурги, і робітники фабрик та заводів, і студенти, і воїни Радянської Армії. Праця, творча праця, радянська праця — одна з улюблених тем нашої молоді поезії. От, приміром, ряд заголовків віршів: «Таня-машинист», «Почерк мастера», «В силикатном цехе», «Конструктор», «Во время смены», «Слово о цветном кирпиче», «Рассвет над заводом» — все це іде підряд у російського поета Миколи Родичева. А Євген Летюк⁴, приміром, присвячує свій вірш («Перший слід») роботі геологів-розвідників, Георгій Книш — такій «прозаїчній» професії, як доярка. В багатьох поезіях славиться Радянська Армія. Російський поет Анатолій Краснопольський, вихованець суворовського училища, присвятив цій прекрасній темі цілу книжку. І все це — щире, все це йде від життя, бо наші поети — не спостерігачі життя, а його учасники, не споглядальники праці, а працівники. Коли б при цьому вони ще сміливіше писали про те, що бачать, і саме так, як вони бачать, то це пішло б тільки на користь їм, отже, й літературі, отже, і читачам.

Писати так, як сам бачиш,— це ж одна із заповорок того, щоб здійснилось побажання Маяковського — побільше поетів хороших і різних. А ніде правду діти: хороші ж то у нас таки зростають, а от різних — тим часом обмаль. Схожі голоси. Зауважу, до речі, що в у молодих товаришів сліди творчого навчання у Пушкіна, у Шевченка, у сучасних радянських російських, українських, білоруських поетів (з останніх злюбився кільком нашим «початківцям», і це зрозуміло, Аркадій Кулешов), — а от щось не примітив я слідів такого навчання у Маяковського. Дехто декларує свою любов до Маяковського, але не видно, щоб хтось ішов його слідами — не в формальному розумінні, а в розумінні творчого дерзання, сміливості і свіжості словника, образів, епітетів, рим.

Звертаюсь до тематики того, що мені довелося зустрічати.

Поруч із сердечною любов'ю до праці, цілком натурально іде така ж любов до природи. Ось кілька прикладів:

У сутінках чайні крила
Переламались на воді.

Поетові — автор цих рядків О. Жолдак — не можна відмовити в спостережливості.

Ще зямі й не свилася покора,
Ще всюди сніг і небо неясне,
А вже блищать лоза червонокора,
І брунька скоро вічно розпахне.

Ці слова належать поетові, якого ми дуже умовно залічуємо до молодих — Василю Ліснякові.

А ось уривок з вірша Андрія Страшка «Чорне море»:

Є багато на землі морів,
Але це — найбільш я полюбив
І за хвилі ніжно-голубії,
Що біжать до берега невпинно,
І за те, що в цій морській стихії
Ворскли є малесенька краплина.

Це — тепло сказано, хоч може і нагадати смішно-зворушливе:

Маленька та хороша
Моя Золотоноша.

А Михайло Клименко⁵ дав такий, сказати б, «жоховий» образ Полісся:

Пропахле запахом фіалки, і живиці,
і талою водою.

Від цих рядків віє справді весняною свіжістю й чистотою.

Радянським патріотизмом пройняті поезії молодих поетів, справжніх дітей радянської землі, радянського народу, радянської доби. Деякі з них, трохи ніби соромлячись, говорять, що не брали участі у Великій Вітчизняній війні, бо були тоді ще малими.

Ми любимо свою землю, свою Радянську Україну, свій Дніпро, свою Ворсклу, свій Дністер, своє Закарпаття, свій Донбас, своє місто Київ і своє село Левків, звідки родом і де живе поет Клименко. Але радянський патріотизм — це любов до всієї Радянської Вітчизни, почуття братерства всіх радянських народів, почуття, про яке пише Петро Ребро⁶, згадуючи солдатський звичай звати один одного земляками:

Це добре, що ми залюбки
Усіх тих, що служать із нами,
Зчивієсь легкої руки
Сердечно звемо земляками.

Тому в нашім славнім полку
Завжди земляка я зустріну —
З Ташкента, із Риги, з Баку,
Із різних куточків країни.

Ім'ям поєднались таким
Москвич, заповорожець, кримчанин,
Це добре, що в нас земляки
Всі воїни-однополчани.

І над усім височіє оспівана багатьма молодими моїми товаришами столиця Радянського Союзу, світоч людства — Москва. «Здрастуй, мати моя, Москва», — пише Ліна Костенко⁷, і з нею перешикається багато інших товаришів. Шкода тільки, що Костенко називає московську Красну площу Червоною. А втім, не одна вона так помиляється. Красна — це красива в давньому розумінні слова.

Дружба народів Радянського Союзу переростає в ще ширше почуття, в ще глибшу ідею, в те, що Павло Григорович Тичина називає «перевисанням до народів». Валентин Лагода цілу книжку присвятив вільній Угорщині. Другий поет звертається до рік:

Ой брате Славуте,
Ой сестро Мораво.

Сміливіше, ніж це було досі, беруться молоді поети до тем особистої лірики, і ми зустрічаємо у них такі вияви чистого й ніжного кохання:

Скоро місто вдалині розтане,
Щоб між нас розлуки не було,
Я з собою заберу, кохана,
Рук твоїх негаснуче тепло.

(Євген Гончаренко)

Про сім'ю, про любов, про муки ревнощів — а бувають же вони і тепер! — щиро пише Василь Юхимович⁸ у хорошому вірші «Ти бліда, як стіна»... Про складність життя, про його протиріччя можна і треба писати.

Світлим усміхом віс від рядків Андрія М'ястківського⁹:

У зеленому лататті
Гасне зірка рання.
Не питай, в якому платті
Вийти на гуляння.

Почекаю біля хати,
Де розквітла рожа.
У якому б не була ти,
Все одно хороша.

Навряд чи при цьому думав автор про рядки російського поета Богдановича «во всех ты, душенька, нарядах хороша»¹⁰.

А Валентина Зубова¹¹ ділиться з нами сумом, який не без підстави зове вона щастям:

Із лекцій йдеш з другою...
Ну, що ж, нехай. Не треба і жалю.
Ти не побачиш сліз моїх ніколи,
Ні, я щаслива тим, що так тебе люблю.

Сум звучить у рядках Миколи Яременка:

Вже й вечір зорі засвітив,
А я на березі безмовний
Стояв, дививсь, як тихо плив
Чужого щастя човен повний.

Такого порядку сум стверджує повноту життя. І хто сказав, що поет не має права на сум?

Зате у Захара Гопчарука¹² травневий вечір весело

цокається з сонечком
за весня здоров'ячко,

а Тамара Коломієць¹³ на весь голос виспівує:

Чия там юність відшуміла полем?
Моя ступила тільки на поріг.

Хорошим гумором віє од вірша Михайла Масла¹⁴ «Перші кроки». Дитина, що зробила перші в житті кроки, вийшла на гапок —

І з нової точки зору
Огляда навколо все:
Он і гуска біля двору
Гусенят в траві пасе.

Гумор, комізм досягається тут саме несподівано вжитим у прямому розумінні «з нової точки зору».

Звертають на себе увагу писані в кривовсько-гнібовських традиціях, але гостросучасні змістом байки Павла Ключни. Якщо Павло Ключина — це той самий Павло Ключник, що прислав мені колись ліричні вірші, то я попросив би його не занехаювати лірики.

Більшість творів, що я розглянув,— саме ліричні вірші. Епічних спроб з гострим сюжетом у нас поки ще мало, і не дають вони достатнього матеріалу для розмови. Це ще, як-то кажуть, прийде.

Міг би я багатьом із товаришів закинути бідність, утертість або неточність рим, як-от: «день — пісень», «світло — розквітло», «свободу — народу», «ніколи — волю», або такі шаблонні рядки, як:

Люблю весною перпі квіти
І спів пташиний у гаю.

або в піснях:

О пісня (пісне!) щастя і краси,
Потоком сонячним лети.

або ще:

Я бачу світло менінських ідей,
Що стали вічним сонцем для людей.

Міг би докорити за такі непродумані епітети, як «блукать синьоока», за такі переконливі порівняння, як

Під горою пахне лобода
Так, як пахнуть у саду троянди...

Не тішать мене й окремі наголоси, хоч деякі з них і прицепились у нашій мові: «завжди́», «друга́», «ка́жу», «отама́н», «Полтавщи́на». Нормальною українською мовою — «Полта́вщина».

Ще більше смутять мене тяжкі збіги приголосних, що трапляються, на жаль, у багатьох товаришів: «шляхом йти»; «як любила, так й тепер кохаю»; «з кожним вдаром»; «травень йде», «радість й горе».

Можна було б окремо поміркувати про римування в зв'язку з обговоренням цієї справи на сторінках «Літературної газети»¹⁵ (маю на оці виступ донбаського поета Володимира Труханова¹⁶ і відповідь йому Степана Щипачова). І в листі т. Труханова, й у відповіді С. Щипачова є переконливе посилання на О. К. Толстого, ніби береться під захист педоскопалість форми, в даному разі рими. Я думаю, що рацію має Є. Долматовський, який відгукнувся на ці виступи і висловив думку, що в кожного поета можуть бути бліді, бідні рими, але зловживання такими римами ніяк не можна вважати новим словом у поезії, як те схильний твердити т. Труханов. Тихонов,

скажімо, не тому хороший поет, що часто вживав при-
близні рими, а — незважаючи на це, Маяковський нада-
вав величезного значення рими, а також кінцевим асонац-
сам, бо саме в римах і асопаясах полягає основа його вер-
сифікаційної системи, без них вона б розпалась. Але аж
ніяк не можна погодитись із С. Крижанівським, котрий
сказав якомсь, що неримована поезія — це вже, власне, не
поезія¹⁷. Тоді б довелося за межі поезії вивести не тільки
значну частину спадщини Пушкіна, Лермонтова, Некра-
сова, Франка, Лесі Українки, гекзаметри П. Тичини, а
й усю античну поезію, бо, як відомо, ні автори гомерів-
ського епосу, чи, умовно кажучи, Гомер, ні Софокл¹⁸, ні
Архілох¹⁹, ні Вергілій²⁰, ні Горацій²¹, ні Овідій²² не ко-
ристувались римами.

Наші поети здебільшого пишуть римовані вірші, білих
у них майже не зустрічається, а коли вже так, то хай
дбають вони про свіжість, несподіваність, багатство рим.
Відомо-бо, що рима не тільки «прикрашає» вірш, але дає
йому інтонаційну основу і часто навіть в збудликом по-
вої думки, нового образу.

Можна б поговорити й про метрику, і ритміку наших
поетів, вони здаються мені пині багатшими, ніж кілька
років тому, коли майже всевладно пацував чотиристоп-
ний, не дуже урозмаїчений ритмічний ямб.

Але хотілось сказати інше. Радістю молодощів віє від
багатьох віршів, від таких, приміром, образів:

В полі тракторна бригада,
Мов чорний килим, розстилає пар.
(Володимир Окунь)

І на оновленому ґрунті
Дуби із рідних берегів
Над ним дзвенітимуть в могутті
Листям зважнілих голубів.
(Михайло Масло)

Весна. Весна гуляє по землі,
Хоч де-не-де ще сніг, неначе кужіль,
І в перший раз конструктори малі
Кораблики пускають у калюжі.
(Георгій Книси)

Олесь Жолдак так пише про дім, будову:

Допізна тут свистіли пили,
Вапно возили і граніт.
Йому залізом дах покрили
За вислугу воєнних літ.

А Дмитро Павличко так уособлює мипуле і сучасне Гуцульщини:

Дзвонив дзвінок, скінчилися уроки.
Вертався я додому босоніж.
Здавалось, не хвилини, цілі роки
Я йшов, ступаючи з пожа на віж.

...Коли згадаю шлях отой проклятий,
Гуцульщину я бачу дорогу,
Що йде до Вересня в тридцять дев'ятім,
Заплакана і боса, по снігу.

А ось деякі зразки вміння точно й афористично висловлювати думку:

І вже вологи не земля у неба
Проситиме, а небо у землі.

Це так каже Євген Лєтюк про грядущу перемогу людини над природою. Про те саме — в іншому плані — пише Микола Родичев²³:

Любуясь солнечным восходом,
Согрет я мыслью каждый раз:
Мне кажется, что ночь заводу,
Как победителю, сдалась.

І так просто, так задушевно і так точно говорять про своє особисте Ліна Костенко:

І буде просто — сонце в небі,
І ти — в далекій стороні.
І я постійно біля тебе,
І ти навіки при мені!

Я навів ці приклади, щоб сказати те, в чому я переконаний: наші молоді поети все більше привчаються мислити в конкретних образах, вони малюють нашу добу і нашу землю все теплішими і яснішими фарбами. Побажаємо ж їм передусім поширення тематичних і світоглядних обріїв, поглиблення майстерності, мужності і сміливості в шуканнях.

Велика відповідальність редакторів перших книг, але хочу застергти їх від девізу «раззудись, плечо, размахнись рука», від одчайдушного гуляння червоним олівцем по чужому рукопису і від причісування поетів на один лад. Ми знаємо, що навіть причісування, яке робив поезіям Тютчева Тургенєв, а поезіям Пушкіна — Жуков-

ський²³, як правило, не були на користь поезії. Словом, поезія — це метелик, з якого легко можна стерти той пиліок, що дає йому власний колір. Хай товариші редактори будуть уважні до початківців, але хай же вони й поважають «лица вообще выражение» у поета, якщо таке «выражение» у поета є.

Породжені великим народом, виховані радянською школою, про яку стільки ніжних слів розкидано у їх віршах, під ласкавим, строгим і недремним оком Комуністичної партії входять молоді поети в найпередовішу в світі радянську літературу.

Хай вам щастить, товариші!

ОСТАП ВИШНЯ

Найхарактернішою, може, рисою Остапа Вишні як письменника є те, що він органічно поєднує в своїй творчості новий, соціалістичний зміст з глибоким національним характером. Це — український письменник, передовсім український у своїх пейзажах, у своєму лукавому й добродушному гуморі, у своїй далеко не добродушній сатирі, у своїй ласкавій і соромливо-підкпій ліриці. Саме оце поєднання видимого світові сміху з неаримим світові смутком, таке притаманне народній українській поезії, свідчить, що Остап Вишня справді-таки земляк і духовний родич великого Гоголя, дотепного Котляревського, наївного і милого в тій наївності Квітки, нарешті, Тараса Шевченка, того Шевченка, який зумів так геніально переплести в своїх «Гайдамаках» палючі, вогненні картини народного повстання з одчайдушно-веселими, подекуди й солопуватими піснями кобзаря Волоха — і закінчити безсмертну свою поему мудрою післямовою, де висловлена висока мрія, що в майбутньому «житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться павіки од моря і до моря — слов'янська земля».

Я назвав Гоголя, цього великого українця, що на нечувану в світі височінь підніс, поруч ставши з другим велетнем — Пушкіним, найпередовішу в світі російську літературу. Вишня, будучи глибоко національним українським письменником, чужий, розуміється, усякій національній виключності й обмеженості, він пройшов добру творчу школу у великих російських учителів — того як таки Гоголя, Салтикова-Щедріна й Чехова.

Може, до названих імен варто б ще додати імена Володимира Короленка і Гліба Успенського, з якими рідчить Остапа Вишню багато спільних рис, а в першу чергу — сердечна любов до людини.

Ф. Маківчук¹ в передмові до двотомного зібрання

творів Остапа Вишні (Держлітвидав, 1956) розповідає про випадок, коли в одному з колгоспів Вінницької області найтяжчою покарою для ледачого, невмілого і надто прихильного до чарчини голови колгоспу виявилась пропозиція послати матеріали про «подвиги» цього «героя» для фейлетону Остапові Вишні. Відомий і випадок, коли правління якогось колгоспу просило обласне начальство прислати для наведення ладу в господарстві хорошого агронома, тямущого ветеринара і — Остапа Вишню.

Мені самому під час моїх подорожей по Україні, коли заходила десь мова про нероб, гультаїв, прогульщиків і т. ін., довелось не раз чути вигуки: «Нема на вас Остапа Вишні!»

Одна з причин надзвичайної популярності Вишні полягає в тому, що він письменник суто народний, народний у найкращому і найглибшому розумінні слова. Він воістину боліє болями свого народу, радіє його радощами, живе його життям, творить і будує разом з народом. Багато, скажімо, приділив уваги Павло Михайлович Губенко (так насправді зветься письменник) колгоспному життю. Читаючи його речі на колгоспні теми, просто дивуєшся, як точно він знає це життя. Можна сміливо сказати, що в справах організації праці, агротехніки, тваринництва автор «Усмішок» може посперечатися з найкращими практиками-фахівцями. Але в центрі його творчих інтересів завжди стоїть людина, жива людина, людина соціалістичної дійсності, будівник комунізму.

Письменник чудесно пам'ятає старе село з його забобами й пересудами, з його дикунською «медициною», з його темнотою... і висміює це село. Але це не сміх «з панського ганку» (саме поняття такого «ганку» ніяк не в'яжеться з образом Вишні), не сміх згори і збоку, не сміх презирства... Це сміх жалю, це сміх любові, це сміх людини, яка пристрасно жадає, щоб і «малого сліду на землі» не залишилось од тих пережитків «доброго старого часу»...

Зовсім уже іншим сміхом, власне, не сміхом, а усмішкою, теплою й лагідною, овіяно таке оповідання Остапа Вишні, як «Діди наші та баби наші», де малюється старих віком, але молодих серцем людей нового села. І вже, власне, ніякого сміху, а тільки трепетна радість повиває слово Вишні, коли говорить він про своє гостювання у

Макара Онисимовича Посмітного². Мені самому довелося побувати в колгоспі, де головує Посмітний, і коли я прочитав фейлетон — чи фейлетон це? — про перебування Вишні в отому колгоспі ім. Будьонного, то мене просто вразили та рельєфність і точність, з якими малює автор кремезну фізично й духовно постать керівника знаменитого господарства під Одесою. То-то й є, що не вкладається Остап Вишня в оті визначення: фейлетоніст, гуморист, сатирик. Це письменник у повному й глибокому розумінні цього слова, письменник дуже широкого діапазону.

Як пешадно тне він своїм бичем усіх ворогів Радянської влади й радянського народу — починаючи від дрібних підричників нового ладу в селі, на заводі, в місті — і кінчаючи отією жовто-блакитною наволочтю за рубежками нашої країни, що по-гадючи заповзла у всякі «самостійні дірки» і тільки й марить, кому б запродати «за шмат гнилої ковбаси» «непську Україну»! І як же, розуміється, гостро ненавидять нашого Вишню всі оті бандери, мельники, стецьки та іже з ними! Ще б таки! Ніхто ж так сміливо й з такою огидою не зриває машкар з їх бандитських пик, як Остап Вишня.

Автор «Усмішок» — дуже своєрідний художник. Його манеру не сплутаєш ні з чим. Можна і треба вчитись у нього творчого ставлення до життя, але марна річ — наслідувати його. От візьмімо хоч би початок його «Автобіографії».

«У мене нема жодного сумніву в тому, що я народився, хоч і під час мого появилення на світ білий, і потім — років, мабуть, із десять підряд — мати казали (саме казала я. — *М. Р.*), що мене витягли з колодязя, коли напували корову Оришку».

І далі:

«Умови для мого розвитку були підходящі. З одного боку — колиска з вервечками, з другого боку — материні груди. Трішки посещ, трішки поселиш — і ростеш собі помаленьку».

Тут — увесь Вишня: любов до життя, любов до людей, іронія до отого «щасливого» дитинства... Навіть сама назва корови — Оришка — якась вона, я сказав би, вишнівська, особлива, з затаєним усміхом (хоч, може, це й «історично точне» ім'я корови).

Пристрасний мисливець, палкий поборник охорони

природи, Остап Вишня малює свої пейзажі з прекрасним, задушевним ліризмом:

«Ліс стоїть задумливий, печальний: йому ось-ось треба пишне своє вбрання скидати, підставляти свої віти дощам холодним, хуртовинам сніговим.

Листя з суму жовтіє, а деяке з туги кривавиться.

Ось падає кленовий лист — умер він, одірвався з рідної йому галузки і падає.

Він не падає сторч на землю — ні.

Йому так не хочеться йти на вічний спокій, лежати і тліти серед завмерлих собратів своїх...

Він кружляє на галявині, то вгору підноситься, то хилиться до землі.

Ой, як не хочеться йому тліти!

Останнім конвульсійним рухом він поривається вгору, до світла, до сонця, ще так пестило його, так голубило...

Але нема вже сили в кленовому листу, нема вже життя в ньому, падає кленовий лист на землю і затихає...

Навесні на його місці молодий буде лист, зелений, він з вітром розмовлятиме, хапатиме жидкими своїми солячаний промінь, під дощем кунатиметься й росою умиватиметься...

Щоб потім умерти...

Старе одживає, пове — народжується».

Читаєш ці мудрі рядки спостережливого майстра і думаєш: недаром же так любить Остап Вишня Чехова й Левітана! Читаєш і згадуєш другого поета української природи, залюбленого в слово і в пісню народу, — Степана Васильченка...

З такою ж любов'ю, як про природу, пише Остап Вишня про культуру. Такі речі його, як нариси про Гапцу Іванівну Борисоглібську³ («Народна артистка»), про молодого Гната Юру⁴, як «Літературно-мистецькі усмішки» — «Калиновий гай», «Нащо мені чорні брови», «Про Сергія Воскресенка», «Про Степана Олійника», «Про Дмитра Білоуса», «У курсі дела», виявляють в Остапі Вишні не тільки ентузіаста літератури й театру, а й справжнього знавця. Не хочу закінчувати цей абзац фразою, що аж проситься: «Деякі наші літературознавці і мистецтвознавці могли б позаздрити...» і т. д.

У мене на стіні висить фотографія: Павло Михайлович розказує «на привалі» товаришам про полювання якусь історію. Історія, очевидно, дуже смішна, бо навіть у

строного Петра Дорошка, що сидить у заборі й обмислює, мабуть, грізні якісь плани проти зайців, з'явилась на устах усмішка...

Я радий, що й я серед слухачів на тій фотографії, як завжди радий бути читачем і відчувати себе сучасником і товаришем по перу нашого Остапа Вишні...

Травень 1956 р.

НАША КРОВНА СПРАВА

Ми стоїмо на порозі урочистого сорокаріччя Жовтневої революції — дати найвищою мірою відповідальної для всієї країни, для всіх радянських письменників. Адже література наша повинна говорити про величезний, ні з чим не зрівняний відрізок світової історії, про події, які відбулися на неосяжних просторах землі, про нові форми побуту, людських відносин.

Безперечні успіхи в галузі індустрії, сільського господарства, науки, мистецтва, зумовлені соціалістичним укладом нашого життя, тісною співдружністю всіх народів Радянського Союзу, є, звичайно, прекрасним предметом для письменника. Але і гіркі помилки, і сумні пережитки буржуазної свідомості у радянських людей, і прямі прояви чужих поглядів і настроїв не можуть проходити повз нас.

Для того, щоб передати різноманітність життя, ми, радянські письменники, володіємо могутньою зброєю — методом соціалістичного реалізму. Це метод правди, освітленої великою ідеєю.

Одним з найважчих жанрів у літературі мені уявляється розмова про саму літературу. Як іде вона, куди йде, куди повинна йти? Сумніву нема: іде вона і повинна йти по шляху правди. Ні рожеве лакування дійсності, ні тенденційне підкреслення негативних сторін нашого життя не можуть вважатися вірним методом нашої письменницької справи.

Останнім часом дедалі частіше говорять про сміливість. Звичайно, сміливість — не тільки право, але й обов'язок письменника. Безмежна сміливість була самою суттю творчості, скажімо, Толстого і Горького. Але кожний сміливий вчинок у житті взагалі і в літературі особливо має бути глибоко обгрунтований. Всякий вірш, всяке оповідання чи роман, всяка п'єса є в якійсь мірі

узагальнення. А поси́пні узагальнення неминуче призводять до помилок. Ось чому, між іншим, не здається мені прийнятною з багатьох міркувань пропозиція деяких велими шановних письменників «осісти на місцях», поселитися «на периферії», щоб спостерігати життя «в самій гушті його».

Зрозуміло, великий майстер, тонкий життєзнавець і по маленькому кутку може написати картину великого світу. Найяскравіший приклад — Лев Толстой. Але хіба мандрівки Горького по рідній землі і за її рубежами не зумовили багатства його палітри? І хіба «Люцерн» і «Альберт» того ж Толстого були б створені, якби він не залишав свої «периферії», свої Ясної Поляни? А втім, я знав людину, яка зробила подорож навколо світу і не могла про неї нічого до ладу розповісти. Мені пригадується і старий учасник російсько-турецької війни 1877—1878 рр., який звів свої спостереження над турками до одного здивованого вигуку: «А турки, бач, співають!»

Але ж у нас мова йде про людей справді спостережливих, мислячих і талановитих, про людей, які справді роблять літературу! І от саме їм хочеться сказати: глибше і ґрунтовніше захоплюйте життя!

У Польщі, та й по інших країнах, іде гаряча дискусія з питань мистецтва і літератури. Знаходяться люди, які відкидають чудову реалістичну творчість великих митців минулого і сучасного. Прихильники так званого «лівого мистецтва» посилалися на відоме положення: «Нехай розквітають усі квіти». «Так, — заперечували ми, — нехай розквітають усі квіти, але ж бур'ян треба виполювати!».

Снираючись на радянську літературу, радянський живопис і музику, радянський театр, ми говорили і говорили: метод — це зовсім не те, що стиль; метод соціалістичного реалізму дає найповніший простір для цвітіння найрізноманітніших стилів і манер.

Радянська література і мистецтво партійні. Я далекий від того, щоб заперечувати пейзаж у живопису, «чисту» лірику в поезії. Але я переконаний, що люди, які живуть у соціалістичному суспільстві, в суспільстві, яке йде до комуністичного майбутнього, мислять і бачать світ зовсім не так, як мислять і бачать світ люди з буржуазним світоглядом.

Я з гордістю думаю, що саме література є голосом народу. Недарма ж говоримо ми: народ Шекспіра і Байрона, народ Гете і Шіллера, народ Пуш-

кіна і Горького, народ Шевченка і Франка! І тим сильніше повинні ми, літератори, відчувати свій обов'язок і свою відповідальність перед народом.

У зв'язку з цим я хочу сказати два слова про народність поезії. Недавно І. Сельвінський, поет, інтерес до творчості якого, я гадаю, поділяють зі мною багато читачів, висловив подив, чому в наших концертних програмах народним інструментом називається не рояль, а балалайка¹. Рояль, на думку І. Сельвінського, міцно ввійшов у життя радянської людини. Вірно. Але ж шішто це стане запевняти, що рояль — продукт художньої творчості російського народу! Тарас Шевченко назвав свою першу книгу поезій «Кобзар» по імені народного інструмента кобзи. Прекрасний білоруський поет Янка Купала своїй першій книжці дав заголовок «Жалейка» — «Сопілка». Творчість Глінки², Ліста³, Бетховена, Шопена⁴, поезія Пушкіна, Шевченка, Гейне, Петефі, Міцкевича ґрунтується на народній основі. Разом з тим вона оснащена всіма здобутками культури. Протиставлення рояля балалайці таке ж неправомірне, як протиставлення Шевченка народній пісні.

Народність і національність — наріжні камені художньої творчості. Справжня поезія, справжнє мистецтво — плід гарячого патріотизму. Вірші Твардовського і Прокоф'єва, вірші Тичини і Малишка дорогі нам своєю національною красою. Ця краса органічно сполучається з інтернаціоналістичним змістом, з недоторканим чуттям дружби народів. Усі тони і барви повинні йти на службу цій великій ідеї!

ПОЕТ-ПІСНЯР

Великий вантажний автомобіль весело котиться по рівній, широкій, обсадженій молодими тополями дорозі. У ньому, густо сидючи на імпровізованих лавочках, їдуть дівчата-колгоспниці. Співають, звичайно. Спочатку долітає до нас добре знайома мелодія, весела, бадьора і разом задушевна, а потім ухо ловить і слова, теж добре знайомі:

...Над широким Дніпром,
Над лужком-бережком,
Світить, світить сонечко молоде...

Ну, так це ж поет Олекса Ющенко і композитор Платон Майборода¹ співають цього лунного осіннього дня устами молодих колгоспниць пісню про Героя Соціалістичної Праці Олену Хобту! Не одну таку пісню створили вони в творчій співдружбі, по багато днів перебуваючи в самій гущі життя, серед людей праці, які щиро ділилися з ними своїми радощами, своїми болями, своїми шуканнями й поривами. На прикладі Ющенка і Майбороди ясно видно ту велику користь, яку дає тісне спілкування поета з композитором, запалених одними ідеями, одними творчими принципами, сповнених любові до життя, до праці, до людини, до народу. Маємо доказ: н а р о д с п і в а є їх пісню, створену під безпосереднім повієм народних пісень...

Але нині мова, власне, про поета.

Я знаю Олексу Ющенка з перших кроків його літературної діяльності. І мене завжди зворушувала в ньому — і тепер зворушує — любов до поезії та до літератури взагалі. Він добре знає українських, російських, білоруських поетів, пильно читає поетів інших народностей Радянського Союзу та зарубіжних майстрів, він дбайливо збирає книжки і часом не без дитячої хвальковитості, розпові-

дає приятелям, як він роздобув якусь там рідкісну антологію або курйозний давній путівник по Києву... Він з сердечною простотою й теплотою малює в своїх книжках образи Шевченка, Пушкіна, Ольги Кобилянської, Миколи Островського... На сторінках його поетичних збірок бачимо ми Коцюбинського на Капрі, Горького в Мануйлівці, Джамбула на змаганні казахських акинів, чуваського поета Сеспеля² на Остерщині, де знайшов він собі другу батьківщину... Поет, якому особливо близька народна творчість, синовньою пошаною говорить про славетного кобзаря Остапа Вересая...

Але це ніяк не «книжний», не «кабінетний» поет. Він почуває себе, як удома, серед природи, для змалювання якої знаходить свої фарби:

Немов гусята, розбрелися
Кульбаби жовті у траві...

Але це мислить він собі природи — без людини. А людини — без праці. Творчої, натхненої праці.

Давно бригадару не спиться,
Йде в поле, в світанкову тьму.
Спізнилася жайворон-птиця
Послати вітання йому.

Бачимо ми у Ющенка цілий ряд пісень про героїв праці — названу вже пісню про Олену Хобту, пісні про Марію Лисенко³, про Марка Озерного⁴, про не прославлених ще, а гідних слави працівників-хліборобів, про героїчне робітництво Донбасу та Каховки, про радість труда...

Олекса Ющенко палко любить свою рідну землю. У дні Великої Вітчизняної війни, далеко від України, він з ніжним болем згадував у своїх поезіях (книжка «До рідної землі») і Дніпро, і Київ, і Канів, «Ковотоп, і Ніжин, і Прилуки». З особливим хвилюванням слухав він по радіо голос незабутньої Оксани Петрусенко⁵...

Але яскраво лунає в його творчості струна дружби в народі. Використовуючи давню народнопоетичну традицію, пише він 1943 року про перекликання Волги з Дніпром, не в одному вірші славить рідну всім нам столицю Радянської Вітчизни — Москву.

У мирні дні чуйно відгукується поет на почуті ним молдавські мелодії, підхоплюючи своєрідний, характерний для молдавської народної поезики зачи: «лист зе-

лений»... Вірний у своїй любові до людської праці, він гаряче славить соціалістичне змагання між українськими та грузинськими колгоспниками.

Почуття дружби народів, дружби трудящих переливається через кордони нашої країни. І перед нами — польські селяни в гостях у колгоспників Кременчуцького району, Поль Робсон на Конгресі миру, перед нами природа, міста, люди Чехословаччини («Празька весна»)...

Форма поезій Олекси Ющенка досить різноманітна. Ми бачимо у цього завзятого пісняра такий, наприклад, мало нині вживаний, а деким і відкиданий, ніби б то непридатний для сучасності, вид віршування, як *с о в е т и*. І все-таки — в першу чергу — він *п і с н я р*.

В дні війни написав Олекса невелику, повиту цілком зрозумілим сумом «Пісню полонячки»⁶, що починається такими рядками:

Ховається сонце, згасає проміння,
Чорніє ясний небокрай...
На душу, на серце звалилось каміння,
Прощай, Україно, прощай.

Цей вірш був переданий радіостанцією ім. Шевченка в Саратові на окуповану територію України. Незабаром його було записано як пісню з народною мелодією в двох варіантах — у Чернігівській області і над далеким Одером, де виконували її радянські воїни.

Коли поет знаходить собі такого композитора, як народ, то він може з цілковитим правом вважати себе щасливим.

ПИСЬМЕННИКИ — СОЛДАТИ МИРУ

Одною із суттєвих рис літератури багатонаціонального Радянського Союзу, зокрема української радянської літератури, є сполучення сміливого новаторства, заснованого на новому комуністичному світогляді, з глибокою пошаною до прогресивних традицій минулого. Цю пошану заповіли нам класики марксизму-ленінізму, заповів великий Ленін.

Ідея миру й братерства між народами виразно лунає у Шевченка. За його заклик — «щоб усі слов'яни стали добрими братами»¹ — криється, і це видно з усієї його творчості — ширший заклик: «щоб усі народи стали добрими братами». Коли Шевченко пророкував, що настане час, коли «врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі», — він віщим оком своїм провидів майбутній справедливий соціальний лад, провидів грядущу дружбу й братерство всіх трудящих на землі.

Заява Івана Франка —

Це ж остання війна!² Це до бою
Чоловіцтво ві звірством стає,—

звучить так, ніби це сказано сьогодні.

Творчість Панаса Мирного, Старицького, Карпенка-Карого, Грабовського, Коцюбинського, Лесі Українки, Стефаніка, Тесленка, Васильченка пронизана, як ранковим промінням, почуттям єдності трудящих, почуттям інтернаціоналізму, гармонійно поєднаного з палким патріотизмом.

Але тільки після великого Жовтня на всю велич засіяла, на всю повноту розцвіла ідея братерської приязні народів, зразок якої весь світ бачить у нерозривному, непереможному, всепереможному Радянському Союзі. Звідси й виростає, виростає на крові Великої Визвольної Вітчизняної війни наша боротьба за мир у всьому світі.

Прекрасних спільників маємо ми в цій боротьбі: країни народної демократії, всіх чесних людей на земній кулі. Мирне співіснування країн з різним соціальним і політичним ладом, співробітництво їх, засноване на обопільній вигоді, рішучий опір усяким спробам нав'язати людству агресивну війну, обстоювання заборони різних видів масового винищення людей — ось парижний камінь міжнародної політики Радянського уряду, плоть від плоті і кістки від кістки радянського народу. Служачи цій високій меті, уряд наш виконує заповіді Леніна, іде дорогою, яку вказує йому мудра і одностайна Комуністична партія Радянського Союзу.

Серед rozmaїтих видів зброї в нашій боротьбі за мир одною з перших треба назвати літературу. Література, справжня література, — це завжди голос народу. Українські письменники, діти народу, всі сили свої віддають тому, хто їх породив, вигодував, виховав, вигохав. Народ не хоче бачити знову потоптаними свої поля, спаленими, зруйнованими, висадженими в повітря свої житла, заводи, фабрики, чудові пам'ятки архітектури. Народ не хоче знову чути ридання матерів, зойки жінок і дівчат, передсмертний плач немовлят, не хоче бачити своїх синів скривавленими, скаліченими, вбитими щещадною рукою ворога і супостата³. Народ хоче мирної праці, в якій з усією могутністю розцвітає його творчий геній. Народ простягає дружню, братерську руку всім трудящим, всім щирим людям на землі в ім'я правди і добра. І ці думки, ці почуття народу відбивають у своїх творах лаші поети, прозаїки, драматурги, публіцисти.

Поет, що стояв біля самого джерела радянської української поезії, більше — чия творчість була найпотужнішим струменем у тім джерелі, — Павло Тичина — проголосив у своєму вірші «Чуття єдиної родини»,

...що поміж націй міст із сталі,
що міжнародва дружба діс...

У вірші, зверненому до ірландського письменника Шона О'Кейсі і написаному 1943 року, Тичина заявив:

Як закінчимо походи,
як тяжкі загоїм рани,—
всі трудящі народи
зійдуться, як океани.

А молодші товариші Павла Тичини перегукуються в ним уже самими назвами своїх книжок: Микола На-

гнїбїда називає свою збїрку «Слово про вїчне братерство», Олександр Пїдсуха, учасник — як і бїльшїсть наших письменників — другої свїтової вїйни, пише на титульній сторїнцї своєї збїрки: «Я хочу миру». «Труд і мир» — читаємо на обкладинцї книжки Петра Дорошка. Тї ж самї мотиви бачимо у творчості інших поетів усїх поколїнь.

«Єднїсть» — називається одна з книжок Миколи Бажана, і в нїй читаємо такї рядки про взятї Радянською Армією знамена нападницьких фашистських зграй:

Он падає лам їх бучної гординї ⁴,
Кривавого безуму мотлох оцей,
Солдатами миру повержений пинї
Під ноги усїх миролюбних людей.
Гакчїр'я вїйни і паживи — під ноги,
І горе тому, хто його зпов зведе!

Солдати миру — коротке і влучне визначення наших хоробрих радянських воїнїв.

Володимир Сосюра проголошує в 1950 році:

Хай живуть на свїті мир, і труд, і спокїй ⁵,
Що за нього б'ються тисячі людей...

Глибоко переконливо звучать слова Сосюри:

Не може погаснуть, хто свїтлом своїм ⁶
Сїє з народом народам усїм.

Жити з народом — для всїх народїв! Це могло б стати девїзом усїєї нашої лїтератури.

У «Баладї про дружбу» пише Андрїй Малишко про могили двох бїйцїв, що полягли під час другої свїтової вїйни — детройтського робїтника і радянського солдата, — могили, що поруч «стоять у полі». І кїнчається сумна ця балада таким свїтлим акордом:

І дєп погожий зводить вїти,
І сонце йде в мої краї...
Зросли в бїйня хорощї дїти,
В детройтця вирости свої.

Не танків гук, не даль туману,
Не зриту атомками путь,
Нехай воли з-за океану
Гаряче серце в свїт несуть,

Добро братерське, свїтлочолї,
Щоб бачить мир, не бою крик,
Де спить бовць у чистїм полі
І з ним детройтський робїтник.

Звертаючись до пам'яті війни, Малишко, радянський поет і радянський громадянин, гордо заявляє:

Ти — вісник горя й лихоліття?⁷
І смерть жахтить в твоїм лиці,
А я — в майбутні йду століття,
Піднявши землю на руді!

У поезії, датованій 1944 роком, Леонід Первомайський написав про лелек, «що вертають з ірію»:

Тут буде мир. Недурно птахам⁸
Поверненням прослалась путь —
Вони над ще не вкритим дахом
Уже нове гніздо кладуть.

Праця Первомайського над переспівами балад різних пародів і віків, як і перекладацька робота майже всіх наших поетів, показують чудесне переключення всіх чесних, працьовитих, волелюбних людей у світі.

У мене в друзі,
Хороші друзі.
В Паризькій околиці
Живуть мої друзі,
У Лондоні сірім,
У дим'янім Детройті,—

пише Платон Воронько і далі стверджує, що ці друзі — «у Римі, в Тулузі» — це соратники

У першій загоні,
На мирному фронті.

Так — друзів і соратників маємо ми на всій «зеленій планеті», як назвав земну кулю Валерій Брюсов⁹. У поемі «Народження легенди» Воронько малює такий світлий образ:

Летить земля в нові світи,
Ростуть казкові, малинові
Поміж народами мости.

Мости ці лише починали прокладатись за часів Лесі Українки, постать якої стоїть у центрі поеми,— нині вони стають щодень міцнішими.

Драматургія пристрасного, гостро сучасного, обдарованого виключною чуйністю до історичних подій Олександра Корнійчука пройнята ідеєю боротьби за вселюдське щастя, зневажистю до пам'яті війни, любов'ю до

творців життя — трудящих людей усіх націй. Немеркнучим сяйвом інтернаціоналізму пронизані глибокопатріотичні п'єси Івана Кочерги та Івана Микитенка, драматичні твори Вадима Собка, Якова Баша, Василя Минка.

Оповідання, повісті, романи Андрія Головка, Петра Панча, Юрія Смолича, Юрія Яновського, Івана Ле, Олександра Копиленка, Степана Тудора, Петра Козлянюка, Олесе Гончара, Костя Гордієнка, Михайла Стельмаха, Натана Рибака, присвячені і вікопомним подвигам радянських бійців, «солдатів миру», і героїчним дням громадянської війни, і величній мирній творчості радянського народу, — всі ці речі об'єднує спільна думка, спільне почуття — поклик: «За мир у всьому світі!»

Гуморески й сатири незабутнього Остапа Вишні наповнені любов'ю до рідного народу, зненавистю до ворогів народу, жаждою мирного, красивого і справедливого життя. Цими самими почуттями надихані твори Степана Олійника, Сергія Воскресенка, Федора Маківчука, Дмитра Білоуса та інших їхніх друзів-«перчан».

Як непохитний борець за мир і справедливість, ував від руки підлих запродавців автор нещадно-гнівних памфлетів і глибокодумних драм Ярослав Галан.

Українські радянські письменники — солдати миру. Прапор незламної, рідної Комуністичної партії осяває їх, намоклої рідної землі напоюють їм груди, даючи насагу для боротьби за найвищі ідеали людства, за справедливість, за мир у всьому світі!

ЛІТЕРАТУРА І НАРОД

Олексій Максимович Горький не раз підкреслював, що великі, вічні літературні образи виникли на народному ґрунті. Роздумуючи про історію світової літератури, приходиш до висновку, що фольклорна основа притаманна всім справді видатним великим творам усіх віків і народів. Не тільки гомерівський епос, але і трагедії Есхіла¹, Софокла, Евріпіда² побудовані на народних міфах, народних сказаннях і переказах. Навіть в алегоричній, а разом з тим гостро сучасній «Божественній комедії» Данте не можна не помітити елементів народної творчості, що особливо сильно позначається на мові поеми. Цілком народним поетом назвав Добролюбов Шевченка. Ім'я «печальника горя народного» пезмінно супроводить ім'я Некрасова³. Але ж і творчість Пушкіна, Гоголя, Лермонтова, Тургенєва, Горького, Івана Франка, Лесі Українки корінням своїм глибоко входить в народний ґрунт.

Мова йде не про стиль, а про світогляд. Баратинський, Тютчев, Фет, звичайно, чудові поети, однак ніхто не назве їх великими*. Великий поет, великий письменник неодмінно втілюють у собі, в своїй творчості основні, найглибші риси народного світогляду, неодмінно — часто всупереч своїй класовій приналежності — є виразниками прагнень і сподівань трудового народу, цього справжнього рушія історії людства. Аристократ і правовірний католик Кальдерон⁴, безумовно, геніальний драматург. Але в пантеоні великих займає місце не він, а творець чудової драми про народне повстання, автор «Овечої кривиці» Лопе де Вега⁵.

Прогресивність загального напрямку — невід'ємна риса великих письменників, достойних цього імені. «Фауст»

* В розумінні російського «великий» (а не «большой»).— М. Р.

Гете, який виник з народних сказань про вченого-чорно-книжника, узагальнює найбільші досягнення філософської думки свого часу. Байрон і Гюго, Гейне і Петєфі — запеклі противники сучасного їм політичного і соціального укладу, антинародного за своєю суттю, і саме це визначає неминуще ідейне значення їх творчості. Пристрасний заперечувач «підвалин» старого життя граф Лев Толстой, як це писав В. І. Ленін у своїй знаменитій статті «Лев Толстой як дзеркало російської революції», був виразником поглядів і настроїв російського селянства в пореформену епоху, в період назрівання революції 1905 року, з усіма сильними і слабкими сторонами цих поглядів. Велич Толстого полягає не в його плутаних християнських ідеалах, а в його нещадній критиці того панівного класу, до якого він сам належав за походженням і вихованням.

Великий поет, великий письменник — завжди народний і національний. Національний характер Пушкіна, Бернса, Петєфі, Шевченка не тільки не виключає світового, загальнолюдського їх значення, а, навпаки, визначає його.

Народність і національність — незмінні ознаки справжньої літератури, справжнього мистецтва.

Я не хотів би, щоб мене зрозуміли так, ніби я відстоюю мистецтво, побудоване безпосередньо за фольклорними зразками, що впливають безпосередньо з народних джерел. Певна річ, ми маємо високі приклади і такого мистецтва. Досить назвати «Пісню про купця Калашникова» Лермонтова, «Камаринську» Глинки, ряд шедеврів Шевченка. Але, як сказав уже, розмова в нас іде не тільки і не стільки про стиль, скільки про світогляд, про прогресивні риси світогляду трудящих мас. Можна твердити, що і «Тайна вечера» Леонардо да Вінчі⁶, і «Сікстинська мадонна» Рафаеля⁷, і Дев'ята симфонія Бетховена, і Четверта симфонія Чайковського, і «Євгеній Онєгін» Пушкіна, і «Мойсей» Франка, і філософські драми Лесі Українки зросли на плідному ґрунті думок і сподівань народу, що естетичні ідеали їх коріняться найглибшою своєю суттю в естетиці народній.

Горький відстоював думку, що народний світогляд, при всій фантастичності окремих творінь народної творчості, в основі своїй реалістичний. Це можна сказати і про «професійну» літературу, «професійне» мистецтво

в кращих їх зразках. Риси реалізму притаманні й античній літературі і скульптурі, і Рабле, і Боккаччо⁸, і Аріосто⁹, і Шекспіру, і Гете. Але реалізм як метод з найбільшою певнотою і силою виявив себе лише в ХІХ віці, знайшовши яскраве своє виявлення в російській літературі і літературі інших народів.

В наші дні подекуди піддають сумніву метод реалізму і особливо метод соціалістичного реалізму (заперечуючи і правомірність самого терміна). Про ці сумніви й суперечки я хочу сказати кілька слів.

Торік я був у Польщі. Багато було хороших зустрічей з старими друзями — письменниками, науковими працівниками. Багато радості дали мені і товаришам по поїзді розмови з студентами, робітниками, селянами. Виявлення щирої дружби до народів Радянського Союзу, зокрема до народу українського (була саме декада української літератури, яка завершувала місячник польсько-радянської дружби), мали воістину зворушливий характер. Але ми не могли не помітити, що дивне щось відбувалося в середовищі польських письменників. Це «дивне» знаходило свій вияв і в їх виступах в пресі, і в розмовах з нами. Йшлося насамперед про заперечення частиною польської інтелігенції реалізму як чогось застарілого, занепаłego, мало не смішного. Імена великого російського художника Рєпіна і великого польського художника Матейка¹⁰ викликали на обличчях деяких наших польських співрозмовників іронічні посмішки. «Навіщо нам, — одверто говорили прихильники «нового мистецтва», — реалістичне відображення дійсності? З цим завданням, прекрасно справляється в наші дні фотографія. Нам потрібне абстрактне виявлення в мистецтві людської душі, людської думки!» І ми бачили це «нове», це «абстрактне» мистецтво. Ми бачили в музеї Адама Міцкевича в Варшаві зразки цього мистецтва, які вражали сполученням цілком, мабуть, довільних мазків, що зображують, як нам пояснювали, «відродження Польщі», або «оптимізм польського народу». Ми були на Варшавській виставці лодзинських художників, де портрет людини з трьома очима здавався ще чудом реалізму в порівнянні з тою колекцією незрозумілих кольорових плям і ліній, яка його оточувала. «І Рембрандта¹¹ в свій час це розуміли... Так і цих наших художників зрозуміють через роки сорок-п'ятдесят...» — заявляли нам. Ми заперечували, що Рембрандта не розуміли в умовах його часу, в тому кла-

совому суспільстві, де він жив, що в тій країні, де ми були гостями, в новій демократичній Польщі, яка будує соціалізм, народ знайшов право і можливість бути верховним суддею всіх явищ культури і що до суду його варто прислухатись. Прихильників «нового мистецтва» ці аргументи не переконували. Не переконувало їх і те, що зал виставки лодзинських художників пустує, а музей, в якому зібрані твори художників-класиків і сучасних реалістів, переповнений відвідувачами, що «нове мистецтво» для нас, радянських людей,— давно перейдений і забутий етап.

У тім-то й справа, що мистецтво, включаючи в це поняття і літературу,— мистецтво, відірване від народного ґрунту,— може давати лише пустоцвіт, хоч часом і красивий. Серед французьких символістів ХІХ століття були дуже талановиті люди, але того дійового значення, яке мусить мати мистецтво в житті народу, їх твори не мали. Це не означає, проте, що їх треба зовсім викреслити з історії культури.

За запереченням реалізму йшло, зрозуміло, особливо запекле заперечення реалізму соціалістичного. Самий термін, мовляв, був «вигаданий»... В термінологічні суперечки я, не особливий спеціаліст щодо цього, не вступав, але висловив думку, що пове, соціалістичне суспільство не могло не породити нового, соціалістичного методу в мистецтві, літературі. На заперечення прихильників «нового мистецтва», що метод соціалістичного реалізму веде, мовляв, до нівелювання стилів і талантів, до «лакування» дійсності, я й мої товариші відповідали, що про «нівелювання» смішно говорити, скажімо, у нас, в Радянському Союзі, де так яскраво могли виявитися риси індивідуальності у Горького і Маяковського, Шолохова і Фадєєва, Твардовського і Прокоф'єва, Самеда Вургуні і Мірзо Турсун-заде, Чаренца¹² і Чиковані, Тичині і Малишка, Довженка¹³ і Остапа Вишні, Погодіна¹⁴ і Корнійчука, Яновського і Гончара... Опонентів своїх я, мабуть, не переконав, але підтримку ці погляди знайшли у значній частині польської інтелігенції, яка вірно розуміє свою роль і віддано служить народові.

Повертаюсь до радянської літератури. Звання письменника — висока честь, але воно покладає на носія його і великі обов'язки. Перший, головний із цих обов'язків — громадянський обов'язок майстра слова, його служіння народу. Письменники наші повинні сміливіше,

ширше, глибше відображати риси нашої дійсності, трудові — найбільші в світі — подвиги радянського народу, малювати нові людські характери, що виникли на ґрунті нового життя. Критика на адресу деяких письменників, які надмірно згустили в своїх творах темні фарби в зображенні нашого життя (роман «Не хлебом единым» В. Дудинцева¹⁵, оповідання «Особое мнение» Д. Градіна¹⁶, оповідання «Рычаги» О. Яшяна¹⁷), справедливо відзначає перш за все те, що ці письменники за деревами не бачать лісу. Ще ж Іван Франко, який зовсім не шкодував темних фарб для зображення капіталістичного світу, особливо в знаменитому бориславському циклі, закликав письменників, правдиво описуючи сучасність, з особливою увагою ставитись до паростків майбутнього, які ледве тільки намічаються... А в нас, невже у нас паростки майбутнього тільки нам і т и л и с ь?

Об'єктивне значення «Мертвих душ» Гоголя, свідомо тенденція сатири Щедрина — різка боротьба проти всього політичного і соціального укладу сучасного Гоголю і Щедрину життя. Але наші завдання, завдання радянських письменників, прямо ж протилежні: ми боре́мось і повинні боротись за зміцнення нашого соціалістичного укладу життя.

Чи є у нас, в нашій дійсності, негативні, іноді й потворні явища? Є. Чи треба з ними боротися всім радянським громадянам, у тому числі й радянським літераторам? Треба, необхідно. Я менш за все схильний проповідувати благодущність і солодку маниловщину в літературі. Але слід пам'ятати, що кожне слово письменника, кожен образ, створений ним, є певною мірою узагальненням. А коли так, то ясно, що одвобічне висвітлення життя веде і до одвобічного його тлумачення.

Хай не назвуть читачі трюїзмом, якщо я скажу, що недоліки деяких творів радянських літераторів виникають від недостатнього, поверхового знання життя. Зовсім не вважаючи панацеєю від усіх літературних лих розселення письменників «на периферії», поблизу промислових підприємств, серед колгоспників і т. п., вважаю все ж, що постійне єднання письменника з народом прямо необхідне. Не споглядання, не спостереження з об'язковою записною книжкою в руках, а саме єднання, більш того — повсякденна активна участь у житті народу. Крізь вагонне або автомобільне скло багато можна

побачити, але мало можна довідатись, ще менше — зрозуміти.

Ми, письменники, зустрічаючись, наприклад, з залізничниками або прикордонниками, чуємо часом докори: чому ви мало пишете про життя залізничників, про життя прикордонників? Що ж, і до цих докорів варто прислухатись, але головне завдання письменника — зображення людини, головне завдання радянського письменника — зображення радянської людини, її праці, всього її життя, її морального і духовного обличчя. Зображення це може показувати складні характери, складність багатьох процесів, що відбуваються в нашому житті, але воно має неодмінно бути забарвлене ставленням письменника до цього життя, має показувати наш світогляд — світогляд членів суспільства, що прямує до комунізму. Це зумовлює і непримиренну нашу боротьбу з усіма проявами ворожої нам буржуазної ідеології.

Ми маємо право і повинні сперечатися про долю і шляхи нашого радянського мистецтва, нашої радянської літератури, але ми не маємо права, ми не повинні забувати, що кожен художній твір, написаний поза кровним зв'язком з народом, який нас породив і виховав, — мертвонароджене дитя. А народ хоче чути і бачити правду, окрилюючи і надихаючи на трудові подвиги правду. І краще знаряддя для служіння цій правді — метод соціалістичного реалізму, «не вигаданий» кимось, а владно продиктований самим життям.

ПЕРЕГЛЯДАЮЧИ ПОЛЬСЬКІ ГАЗЕТИ

Я був торік у Польщі двічі. Під час другого мого там перебування точилася завзята дискусія — це слово вимовляв дехто з особливим, так би сказати, смаком, з особливим підкресленням — дискусія з питань літератури і мистецтва. Ця дискусія оберталася, головним чином, навкруг проблеми реалізму і зокрема реалізму соціалістичного. Якщо декотрі з моїх давніх знайомих, такі, як блискучий драматург і повістяр Леон Кручковський¹, автор потрясаючої драми «Німці», як своєрідний поет Станіслав Добровольський² та ще не один, розуміється, із сучасних польських письменників, твердо стояли на демократичних позиціях, на позиціях соціалістичного реалізму, то чимало письменників, не одного з яких я теж здавна знаю й ціную за справді талановиті твори, з неабияким завзяттям воювало проти принципу реалізму, проти поняття й самого терміну «соціалістичний реалізм», нібито «вигаданого Горьким»... Були й такі, що тут же, обстоюючи «вільність» мистецтва, «вільність» літератури, докочувались і до твердження, ніби сама соціалістична ідея «скомпрометувала» себе, віджила і т. ін. Це говорилося і на шпальтах преси, і на різних зборах, і в приватних та напівприватних розмовах. Пропагована деяким «вільність» уже призвела до дивовижних наслідків. Так, наприклад, на зустрічі з письменниками Лодзі один мій знайомий письменник відреккомендував мені лодзівського поета так: «це — католицький поет». Виявляється, є така літературна — ну, звичайно ж, і ідейна — течія — «католицькі письменники»!

То були дні готування до з'їзду польських письменників, який недавно і відбувся. Характерно, що на той з'їзд не обрано делегатами ні названого уже голову Спільки польських письменників Кручковського, ні заступника його Добровольського, і Кручковський мусив звітувати

про діяльність правління Спілки, не будучи делегатом з'їзду. Варте уваги й те, що на цей з'їзд не був запрошений ні один радянський письменник. (У нас, на Все-союзному з'їзді радянських письменників, була ціла група письменників польських, та й з'їзд радянських письменників України року 1948 мав радість бачити серед своїх гостей польських друзів.) Про результати польського з'їзду, про новообране правління Спілки польських письменників читачі наші, звичайно, знають із газет.

Ще завзятіше, ніж деякі літератори, ратували проти реалізму, і в першу чергу проти реалізму соціалістичного, польські митці і мистецтвознавці «нового напрямку». Навіть серед добре освічених, тямущих, обдарованих добрим естетичним смаком мистецтвознавців, які поділяли з нами нашу пошану до класичної спадщини і до здорового сучасного реалістичного мистецтва (а воно є, розуміється, і в Польщі), знаходились люди, що з явною поблажністю ставились до так званого «нового мистецтва», посилаючись при тому на відомий заклик: щоб цвіли всі квіти! Ми відповіли, що квіти хай і справді цвітуть, а от бур'яв, що засмічує поле мистецтва, треба полоти нещадно!

Цілком солідаризуючись із думками, які висловив у «Відкритому листі головному редакторові журналу «Польща» тов. Д. Плонському» письменник Василь Захарченко («Літературная газета» за 26 січня 1957 р.), я не буду спинятись ні на тих дивоглядах та потворах, що мають репрезентувати «нове мистецтво в Польщі», ні на тому чудному факті, що журнал «Польща», вміщуючи іноколи на своїх сторінках репродукції справжнього, хорошого, зрозумілого народів мистецтва, з номера в номер пропагує жахливі продукти духовного каліцтва (якщо не шарлатанства), якому так безпідставно присвоєно благородний по суті титул — нове мистецтво. Підкреслюю тільки, що ті «ізмив», які породили цілу зливу мистецьких нісенітниць, і розмови навколо тих «ізмів» — для нас, радянських громадян, давно (в 20-х роках) перейдений етап... Додам іще, що горезвісне «нове мистецтво» в Польщі, безперечно, нав'яне мистецтвом буржуазного, капіталістичного Заходу, до орієнтації на який дехто одверто і закликає...

Вернусь до літератури. Тут загроза полягає не так у самих художніх творах, як у тих теоретичних висловлю-

ваннях, з якими виступає певна група польських письменників, інколи дуже обдарованих.

Я переглянув оце деякі польські газети останнього часу і знайшов там чимало, так би мовити, прикрого.

От, приміром, в органі Польської об'єднаної робітничої партії «Трибуна люду» («Трибуна народу») за 3 січня ц. р. вміщено статтю Романа Шидловського «Веселі театральні вечори», де автор обстоює театр, у якому «можна відпочити від великих політичних справ» і оперує терміном «соціалістичний сюрреалізм». Говорячи про беззмістовну, безідейну, як сам автор статті зазначає, п'єсу «Справа Ковальського», Роман Шидловський пише: «Кому здається, що саме зіставлення такого мистецтва із словом «соціалістичний» образливе, той просто не має відчуття гумору». Але ж справа тут не в «образливості», а в безглузді самого терміна і його застосування! Людина, обдарована отим самим відчуттям гумору, повинна була б це зрозуміти!

В 48-му номері газети «Пшегльопд культуральни» («Культурний огляд») за 1956 рік надруковано на першому місці — очевидно, як програмну — статтю Владислава Беньковського³ «Боятись, чи не боятись, от у чім питання». Спираючись на вигаданий і вживаний деkim із зарубіжних політичних діячів термін «...система», вбачаючи основу рису цієї «системи» в «боязні перед масами», роздумуючи про «стіну» і «мур» між «керівниками і керованими» в Радянському Союзі, яка нібито допедавна з кожним днем зростала, автор, що стоїть, за його власним запевненням, на ґрунті марксизму-ленінізму, твердить: «Ми перегорнули сторінку історії й почали нову...». Коли йдеться про літературу й мистецтво, то ця «нова сторінка» викликає чимало сумнівів і побоювань.

От, скажімо, в 44-му номері того ж «Культурного огляду» одна з польських письменниць старшого покоління, шановна Марія Домбровська⁴, піддає сумніву цілі й завдання та, здається, й доцільність самого існування Спілки письменників...

В тому ж номері талановитий поет і літературознавець Мечислав Яструн⁵ у статті під заголовком «Надія» пише:

«Вважаю, що одною з найбільших помилок Спілки польських письменників було те, що за минулих безславних років ця інституція намагалась перетворити письменників на політичних діячів». І ці слова належать

авторові дуже інтересної монографії про Адама Міцкевича, який саме є прикладом органічного злиття в одній особі великого поета і невтомного політичного діяча, революціонера!

В тому ж номері бачимо і статтю видатного поета Юліана Пшибося «Про всю правду в літературі», де автор обстоює «вільність літератури від фальшивого або фальшиво зрозумілого принципу «партійності мистецтва». Виходить, що справа не тільки у «фальшивому зрозумінні» цього левінського принципу, а й у «фальшивості» самого принципу!

У 50-му номері того ж таки «Огляду» той же таки Пшибось говорить про «скасування соцреалістичної неволі в царині мистецтва...»

Найбільше смутить мене, що такі й подібні думки висловлюють, поруч із нездарамі та невігласами, й справді талановиті, з великими заслугами перед народом нової Польщі діячі літератури...

Під час подорожей наших по прекрасній польській землі стрічалися ми з рядовою інтелігенцією, з робітниками, селянами, студентами. І треба прямо сказати, що ці зустрічі залишили у мене і в товаришів моїх відрадне почуття, залишили певність, що трудящі маси Польщі не заражені отруйними повіями капіталістичного Заходу, що народ польський, будівник соціалізму, живе здоровим, повним, красивим і розумним життям. Недавні вибори до Сейму підтверджують це цілковито.

Я віддавна і щиро люблю польський народ і польську літературу. Імена Тадеуша Костюшка⁷, Станіслава Ворцеля⁸, Ярослава Домбровського⁹, Людвика Варинського¹⁰, Фелікса Дзержинського, імена Міцкевича, Словацького, Марії Конопніцької¹¹, Елізи Ожешко¹², Болеслава Пруса¹³, Станіслава Висп'явського¹⁴, Юліана Тувіма¹⁵, імена Шопена, Монюшка¹⁶, Венявського¹⁷, Матейка гарячим золотом вписані в історію людства. І я певен, що польська література, польське мистецтво, очистившись від поверхового намулу, взявши собі в дорогу ідейні й мистецькі надбання минулих поколінь і по-справжньому озброївшись найпередовішим у світі марксистсько-ленінським світоглядом, створять речі, гідні великої епохи в житті великого народу.

САМОЦВІТИ

Недавно мені довелося розмовляти з одним визначним українським радянським письменником, який замолоду вчителював¹. Учителював колись і я, отож ми згадували уроки літератури в школі і те жваве, безпосереднє сприймання художніх творів, яким не раз тішили нас учні. Я назвав ім'я Андрія Васильовича Головка, його твори про дітей — «Пилипко», «Червона хустина», і очі мого співбесідника радісно, просто-таки по-дитячому заблищали, коли він почав читати напам'ять початок «Пилипка»: «У нього очі наче волошки в житі...» Скільки справді світлих почуттів виховав Андрій Васильович цими творами про благородних маленьких героїв класової боротьби на селі, виховав у читачів і молодшого, і підстаршого, і старшого віку! І серед цих почуттів не можна не назвати одного, як на мій погляд, зовсім не маловажного: любові до рідної мови, до виразного, соковитого, мальовничого і разом з тим простого, ясного, скромного слова. У цьому розумінні, здається мені, йде Головка не тільки від Коцюбинського, але й від Марка Вовчка, і від Василя Стефаника, і від Марка Черемпани, і від Архипа Тесленка.

Що означає, коли ми говоримо, що видатний сучасний письменник продовжує лінію письменників минулого? Це означає, що він засвоїв і творчо розвиває ідейно-художні їх традиції — і разом з тим знаходить нові слова для змалювання нового життя.

Автор романів «Мати» і «Бур'ян», що міцно ввійшли в золоту скарбницю нашої літератури, автор «Артема Гармаша» — передовсім радянський письменник, який з величезною силою відбив у своїх творах класову боротьбу на селі перших років революції та бурхливі події громадянської війни, дав постать Давида Мотузки, яка стоїть в одному ряду з кращими позитивними обра-

зами Шолохова, Фадєєва, Юрія Яновського, Олександра Корнійчука, Якуба Коласа. Але ж він при тому і глибоко самобутній, глибоко своєрідний письменник.

Головка починав віршами, а потім перейшов на прозу. Так починав не один він — мало не всі українські прозаїки замолоду «трішали» віршами. Але пісенність української мови, її гнучка мелодійність назаавжди залишилися притаманною рисою Головка, і це одна з ознак, що він справді національний письменник. Він увійшов у літературу збіркою поезій «Самоцвіти», — та самоцвіти прекрасного й значущого слова і нині виблискують у творчості Андрія Васильовича.

Він пише, кажуть іноді, мало, — але він пише тільки те, чого не може не писати. А це й є одною з дорогоцінних властивостей справжнього художника-творця, на що вказував колись іще Гоголь², що своєю письменницькою практикою стверджував не раз Лев Толстой.

Та чи й справді ж так мало написав Андрій Головка? Я думаю, беручи до уваги ідейну насиченість і художню силу його творів, що він написав багато. І коли я бажаю йому написати ще багато, то це ж тільки вияв любові та вдячності читача до письменника і віри в те, що прекрасна наша сучасність викличе з-під його пера ще не один прекрасний твір.

СДЕЛАНО НЕМАЛО

Юбилейная дата всегда вызывает желание подвести итоги и вместе с тем диктует планы на будущее. Особенно такая дата, как 40-я годовщина Великого Октября, годовщина величайшего в мире подвига, совершенного нашим многонациональным народом.

Я, конечно, не собираюсь писать итоговую статью хотя бы в области литературы, хотя бы в области литературы украинской, хотя бы — еще уже — в области украинской советской поэзии. Это будет просто несколько мыслей старого литератора, может быть, беспорядочно изложенных, но глубоко прочувствованных.

Худо ли, хорошо ли — часто не очень хорошо, но подчас и не очень плохо, а мы, товарищи, сорок лет работаем в одной писательской семье. Бывали у нас иногда семейные размолвки, а то и разлады, бывали и случаи, когда оправдывалась поговорка: «В семье не без урода» — ну, а все же мы можем не без гордости оглянуться теперь на пройденный путь — путь, который указывала нам, по которому вела нас, на котором спланивала нас Коммунистическая партия. Ей, прежде всего ей, говорим мы в эти праздничные дни сердечное спасибо. И, говоря спасибо партии, мы говорим спасибо народу, вскормившему и воспитавшему нас.

Да, разумеется, я понимаю и принимаю справедливость упрека в том, что мы, работники пера, до сих пор еще не отразили с надлежащей силой всего величия ратных и трудовых подвигов советского народа. Но ведь задача-то, стоящая перед нами, поистине невообразима!

И, по правде говоря, мы иногда не просто скромничаем, а прямо-таки приbedняемся, говоря о нашей советской литературе. Не все, далеко еще не все сделано, — кто станет это оспаривать! — но, ей-богу, сделано немало!

Я не буду прибегать к перечислениям имен и авторов, перечислениям, при которых неизбежны обижающие и иногда, действительно, обидные слова: «и др. ...» Не пушу я в ход и пресловутых «обойм», которые не всегда, однако, так справедливы, как это кажется «обойденным» писателям... Вспомню лишь несколько фактов. И вспомню прежде всего в связи с обвинением, которое упорно выдвигают против нас не только наши недруги, а подчас и друзья, не додумавшие до конца того, что они говорят. Это — обвинение в навязшей в зубах «лакировке», то есть подкрашенном изображении действительности.

Не в «Хождении» ли «по мукам», не в «Разгроме» ли, не в «Тихом» ли «Доне» видит некоторые критики эту «лакировку»? А может быть, в беспощадно правдивых романах Михаила Стельмаха? А если Юрий Яновский в великолепных своих «Всадниках», которым такую высокую оценку в предисловии к французскому переводу книги дал Арагон¹, в приподнято романтических тонах рисует героике гражданской войны, то неужто это «лакировка», а не высокий пафос высокой правды? И «Русские люди» Константина Симонова, и «Знаменосцы» Олеся Гончара — произведения, раскрывающие лучшие стороны души советского человека, проявившиеся в дни освободительной войны, — тоже «лакировка»? Или, быть может, «лакировка» — вдохновенный труд о человеческом созидательном труде и жизни советских людей во всей ее необъятной сложности — «Поэма о море» Александра Довженко? А Остап Вишня — он тоже «лакировал» нашу действительность? Или, быть может, «лакировали» ее Ильф² и Петров? А «Белеет парус одинокий» Валентина Катаева и «Черное море» Константина Паустовского³ — разве не волнующая правда о прекрасных, ищущих людях?

И еще обвинение — в «сглаживании творческих индивидуальностей», проистекающем будто бы от того, что советскую литературу направляет и окрыляет Коммунистическая партия. Нет, этим руководством мы гордимся и в нем именно видим залог многогранности и многоцветности нашей литературы — партийной литературы. Да и в самом деле: Яновский и Фадеев, Паустовский и Вишня, Алексей Толстой и Олесь Гончар — неужели же это не ярко выраженные индивидуальности, деятельность которых, разумеется, направлена к служению одной и той же руководящей идее, идее, выше которой не знало

и не знает человечество? А советские поэты Александр Твардовский и Михаил Светлов, Павло Тычина и Андрей Малышко, Петрусь Бровка и Пимен Павченко⁴, Александр Прокофьев и Максим Танк, Аветик Исаакян и Егише Чаренц, Николай Тихонов и Якуб Колас, Галактион Табидзе и Симон Чиковани, Самед Вургун и Мирзо Турсун-заде, что это — имена поэтов одной манеры, одного голоса, «одной прически»? А Иван Кочерга и Борис Лавренев⁵, Николай Погодин и Александр Корнейчук — все это драматурги с одинаковыми и однообразными приемами, красками и мелодиями? И неужели в одном стилистическом ключе работают Константин Федин и Ванда Василевская? И неужели забыли мы, что у истоков советской литературы высятся такие не похожие друг на друга гигантские фигуры, как Максим Горький и Владимир Маяковский?

Нет, поистине бесконечно разнообразна — и скажу прямо — прекрасна наша советская литература, и не с пустыми руками приходим мы к великой годовщине.

ПОЧУТТЯ ГОРДОСТІ

Настали дні, до яких у героїчній праці готувався весь радянський народ. Настали 40-і роковини найбільшої в світі події — Жовтневої революції. В ці дні радянські люди підводять горді підсумки всьому, що зроблено ними, що здобуто дружним напруженням сил, що завойовано ними в мужній боротьбі з усіма, хто стояв на їхнім шляху, з усім, що заважало їхньому неухильному рухові вперед, до комунізму. Підсумки підводяться не для того, щоб зупинитися на них. Вони служать ясному усвідомленню того, що потрібно ще зробити, які ближчі й віддалені цілі треба намітити, щоб розумно і дружно прагнути до них, щоб вони були досягнуті.

Думки про підсумки і перспективи виникають нині з особливою гостротою і у письменників.

Коли ми роздумуємо і говоримо про шлях, пройдений за ці сорок років нашою багатонаціональною радянською літературою, то це не «розуму досвідчення холодні і серця записи гіркі»¹, а цілий ряд живих, хвилюючих, гарячих спогадів.

Ми, літератори старшого покоління, немовби знову переживаємо свою молодість, свою боротьбу, свої «схватки боевые»², свої часом і промахи, і помилки... Так, в місце і для «серця записів гірких», але, далєбі, чи про них, та ще передусім, говорити в це світле свято?

Коли я думаю про могутній потік літератури, народженої Жовтнем, то перше почуття, яке я при цьому відчуваю — почуття гордості. Грім «Аврори» пробудив для нового життя всі трудові маси народів Росії. Він осяяв новим сяйвом і нашу літературу. Ми часто говоримо, і говоримо вірно, що біля джерел радянської літератури стоять Максим Горький і Володимир Маяковський. Різні то були люди, різні характери, дуже не схожі один на одного художники... До речі, всілякого роду «теоретики»,

які запевняють, начебто вірність методів соціалістичного реалізму і партійне керівництво в літературі ведуть до знебарвлення творчих індивідуальностей, мусили б поміркувати над тим, що вже два зачинателі радянської літератури так різко не схожі один на одного. Разом з тим обидва вони робили, і цілком послідовно, одну справу, твори обох пройняті духом партійності, образи й думки обох здіймаються хвилями одної широкої й вільної ріки — соціалістичного реалізму. І згадаймо: один з них мав високе щастя бути особистим другом натхненника і організатора Жовтня — Володимира Ілліча Леніна. Другий написав про геніального вождя трудящих чи не найбільш потрясаючу в світі поему.

Радянська література — література правди, що дивиться в перед. В цьому й полягає основна риса соціалістичного реалізму. При цьому наша література неухильно вірна ленінському принципу творчого освоєння й дбайливого зберігання всього благородного, світлого, передового, створеного у віках.

Од великих письменників минулого успадкувала радянська література дорогоцінну рису — служіння народу, почуття відповідальності перед народом. Вона — література партійна, література соціалістична, література, запалювана ідеями Маркса, Енгельса, Леніна, література, яка виростає й зміцніла в жорстоких класових боях. Ні про яке «співчуття» до трудового народу в нас не може бути й мови. Радянський письменник, достойний цього імені, не «співчуває» народу, а відчуває разом з ним. Він — скористаймося висловом Маяковського — робить життя разом з народом³. В цьому — якісно нова особливість нашої не тільки багатонаціональної, але й багатокіндивідуальної літератури.

Поза життям і поза правдою нема літератури, нема мистецтва. Коли письменник лише пасивно споглядає життя, то він не може створити речі, які б хвилювали читача, будили в ньому думку.

Осторонь праці, громадської, колективної праці, без участі в цій праці, якою так прекрасно осяяна вся радянська дійсність, не може бути правдивого показу цієї дійсності в її найістотніших рисах. А помічати й показувати ці риси — перший обов'язок чесного письменника.

Я не хочу, щоб подумали, ніби я ратую за пряму, безпосередню участь письменників у виробничих проце-

сах, закликаю літераторів стати неодмінно слюсарями, шахтарями, землеробами, інженерами і т. д., хоч таке сполучення професій буває інколи й корисним. Але я хочу сказати інше: неприпустимо, щоб радянський поет, драматург, романіст стояли поза життям, поза нашим життям, головним пафосом якого є творчий труд, або уявляли, що вони стоять «над» цим життям.

Я пишаюся, що належу до сім'ї радянських письменників, я щасливий, що маю честь носити ім'я письменника українського. Чудесні діла нашого народу на неозорих його полях, в плодоносних його садах, на невгамовних його заводах, фабриках, в глибинах оснащених новою технікою шахт і рудників, у світлих його містах і селах. Чиста, як гірський кришталь, його пісня. Все новими й новими барвами переливається його мистецтво. В нерозривному братерстві з народом російським та білоруським, з усіма народами Радянського Союзу, в дружньому переклику з усіма народами світу живе, працює, співає, творить мій рідний народ. І ми, українські радянські письменники, з чуттям великої відповідальності і свідомістю величезної любові повинні йти разом з народом у світозорі далі, шлях до яких нам вказує змах безсмертної правиці Володимира Ілліча, опромінює непереможна сила Комуністичної партії.

ДРУГ ПРИРОДЫ

С горечью перечитал я эти строки и точно услышал около себя теплый голос Павла Михайловича¹, увидел его нежную, человечную улыбку, пожал его горячую, натруженную руку. И захотелось мне еще кое-что добавить к сказанному.

Я писал: «знает и природу, и охоту наш автор неплохо, а главное — любит и то и то».

Бледно, бледно это сказано! Не «неплохо», а очень хорошо знал Остап Вишня и природу и охоту. И любил он природу со всей страстью, на какую способен человек. Любил не только за пейзажи, за живительный воздух, за плеск вод, за птичьи голоса, за шорох камыша, за лесной шум. Он любил природу как неизменную спутницу и вдохновительницу человека, как источник живой жизни. Не случайно, что много страниц, особенно в последние годы жизни, посвятил Павлу Михайлович охране природы, сохранению ее богатств, посадке лесов... С грустью вспоминаю, что последнее выступление Вишни в прессе — в газете «Колхозное село», — выступление, посвященное разведению лесов в колхозах, было напечатано уже после смерти моего дорогого друга. Печальным счастьем наполняется душа, когда вспоминаю, что под этим выступлением подписался и я...

В неустанной борьбе за охрану природы перекликался Остап Вишня с такими русскими своими товарищами, как Леонид Леонов и Константин Паустовский. Пусть же каждая ветка сохраненных от неразумной руки лесов, каждая поросль молодых насаждений поют славу тому, кто так любил жизнь, кто так любил человека, кого по всей справедливости зовем мы народным писателем и с такой же справедливостью можем назвать другом природы — Остану Вишне!

КОСТЬ ГЕРАСИМЕНКО

Ми йдемо рядовими
Великої революції
і звірям з курантами
наші
солдатські серця¹.

Це визнання Костя Герасименка дуже точно характеризує і його самого, і його бойове покоління, свідомість якого формувалася у боротьбі з ворогами народу, зовнішніми і внутрішніми, у ненастанній, буденній, а по суті, незмірно величній праці на будівлях соціалізму, що, властиво, теж була війною з силами природи і з силами, кажучи висловом Шевченка, «лукавих людей»².

Життєвий шлях Костянтина Михайловича теж був типовий для багатьох його ровесників. Син сільського вчителя, народився Герасименко року 1907 на Полтавщині, здобув також педагогічну освіту і сам учительював у Донбасі. Потім Кость відбув службу в лавах Радянської Армії, звідки повернувся знову в Донбас, де й почав друкувати свої вірші в місцевих газетах і в альманасі донбасівських письменників. З року 1935 Герасименко в Києві, де вже на повну руку розгортає літературну діяльність, друкуючи одну за одною збірки поезій. А далі — участь у визвольному поході Радянської Армії в західноукраїнські землі, а потім — у Великій Вітчизняній війні, де й спіткала його трагічна смерть.

Словом, типове життя радянського інтелігента, радянського громадянина, радянського патріота.

Мав рацію критик Ю. Кобилецький, коли назвав Герасименка поетом-воїном³. І це слово — воїн — треба брати не тільки в буквальному розумінні. До гарячої, воєнничої, безкомпромісної натури Герасименка ми ще повернемося. Але хочеться підкреслити й другу половину визначення: поет.

Це був поет, поет у справжньому розумінні слова, природжений поет. Це не означає, звісно, що він був чимось подібним до тих довговолосих юнаків, готових розчулитись, удатись в екстаз і заговорити римами з найменшого приводу, якими захоплювались тендітні па-

нянки в минулому віці, виходячи, одначе, заміж за нещотів. Він був простий, навіть підкреслено простий, інколи ніби аж до суворості; в житті він ненавидів усяку позу та афектацію, він гостро відчував найменшу фальш і в людських відносинах, і в книжках. Він мав дар мислити конкретно, мислити образами, що, як відомо, і становить суть поета.

Для свого натхнення — я вживаю це слово без лапок, у тому значенні, в якому вживав його Пушкін, — він не шукав доконче «високих» предметів, риси поезії, тобто думки, втіленої в образах, він черпав часом із «найпрозаїчніших» джерел. Так, приміром, в одному вірші Герасименко пише, цураючись усякої пишномовності, патетики й орнаментадії, майже протокольньо, трошки навіть ніби наївно:

За густими портъбрами
Радпаркому⁴
Засідають наркоми
пад рішенням справ.

Другий його вірш починається рядком: «Поклади мені варення з полуниці...»⁵ А яка людська теплота, яка ніжність до тієї, хто мав «покласти варення з полуниці», почувасться за цим рядком і розкривасться в подальшому тексті!

Ти мепі про стекки, де росте пишшина,
Де курай піднімається, пригадай,
Так, щоб з килима встали відразу квіти,
Забуяли, задихали, зацвіли,
Щоб і ми, дорога моя, наче діти,
Невідомо куди у диму пішли,
Щоб брели ми у ліс до схід сонця рано,
Щоб в дорозі щось перепел прострекотав,
А коли ти спіткнушся — на носі твоїй рану,
Щоб я хусткою бережно перев'язав...

Читаєш це — і відчуваєш гаряче й трепетне серце автора, що продиктувало два останні підкреслені мною рядки, і розумієш силу поетової фантазії, під повівом якої «з килима встають квіти»... Ця фантазія диктувала йому такі своєрідні й свої епітети, як: густий і повнозвучний урожай, сині і рвучкі вітри, димна земля, такі образи, як «променів спокійне волокно», такі порівняння, як «вечір встане, як музична розповідь», «яблуні стоять великі, як журба», «вставай же, пісне, як густий катран», «білі яблуні брели в цвіту рядами, наче лебеді на голубих вітрах»...

На хвилях цієї фантазії, підпорядкованої, одначе, суворій і ясній мислі, допускався інколи Герасименко деякої недбалості щодо віршової форми (в римуванні, наприклад). Але й це було в ньому милим, бо — характерним і щирим. Усяка «прилизаність», усяка зовнішня красивість були чужі творчій вдачі поета.

Ось ще одно свідчення сили фантазії, сили уяви. Поет спляввся перед вітриною іграшок. Думки обступають його. Думки про тяжке минуле:

Невідрадне дитинство,
Ягою і чортом залягане^а,
Вбога іграшко —
Мріє отруєних літ!
За якими дверми,
За якою такою озакою
Вас шукати сьогодні
На нашій землі?

І думки про щасливу сучасність:

Спи, дитинство!
Нехай тобі радісно сниться
Сонце,
Лисий директор,
Замріявий і смішний,
Той, що створює море
Казкового ситцю,
Той, що створює байкові,
Пахвучі матір'ю сні.

І далі перед очима поета виступають люди найрізноманітніших професій, що дбають у Радянському Союзі про щасливе дитинство, — постаті «теплих героїв», що «ідуть із тайги, із кордону», «добрих професорів», що «мирно вивчають квітки», «білих доярок», що «побрязкують смачно бідонами», «героїв з фабрик», що «дають привітальні гудки»...

Так, це був справжній поет — і це був поет радянський.

Уперше побачив і почув я Костя Герасименка в Харкові, на якійсь нараді про поезію. Молодий хлопець, у недавньому вчитель, потім червоноармієць, Герасименко з чудесним запалом читав свою поезію «Колі» («Над синіми над териконами пливуть і пливуть журавлі...»). Перед нами стояла талановита людина — цього, здається, й тоді, на перших кроках літературної діяльності Костя, ніхто не піддавав сумніву.

Герасименко любив життя, наше, радянське життя.

Невтомні міліціонери
Стоять на своїх постах ⁷,
І стукають в сонні двері
Проходжі після вистав.
Метеорити зі свистом
Повз землю мою летять.
І засинає місто,
Та не засне життя.

Герасименко любив людей, наших, радянських людей. Він має ряд портретів простих, звичайних, непомітних наших сучасників.

Це — старий колгоспний садівник Корній, у пам'яті якого живуть жахливі згадки про дореволюційні часи, про пана, який «любив на дітей випускати собак здицавілих». Огидну постать пана змальовано кількома скупими, але дуже виразними рисами:

Сам спускав і цькував,
і при цьому радів: у-тю-тю ⁸,—
і коли до паркана
несли покалічене тіло,
пан дивився здивовано
й нюхав спокійно
тютюв.

Зненависть до чорного минулого навівала Герасименкові образ страдниці-матері, покривдженої паничем, — образ, споріднений з одним із наскрізних мотивів улюбленого Костем Шевченка, але поданий по-своєму, по-герасименківському:

Її (матір-циганку.—*М. Р.*) із табору, розказують, украв
папич ⁹,
А потім, як собаку, вигнавши вагітну,
Цькував хортами, гнав через лапи,
Через лани, через пахуче жито.

До речі — який сильний і несподіваний контраст: «гнав хортами» — «через па хуче жито»!

Вертаюся до так задушевно намальованої постаті діда Корнія.

Поряд із споминами про безрадісне минуле, що складалося «з праці, з гніту, з помсрколого сонця», — живе в душі діда Корнія гаряча любов до прекрасного сьогодні, і він, хоч «мало обтесаний», але такий, що «науку на факті пройшов», дивлячись на недавно насажені абрикоси, міркує, як треба буде їх перещепити «до новому методу».

З ласкавим гумором пише Герасименко про наївну Корнієву пристрась до віршування:

Корній має нахил до віршів ¹⁰,
він римує, наприклад,
«зоря» і «сура»,
йому навіть здається,
що це за Шевченка сильніше,
тільки з віршів сміється
уся комунарівська
дітвора.

Але з теплою щирістю втішає автор Корнія, коли той журиться, що його «віршів ніхто не признав», що «помер Мічурін», що йому й самому «минає вісімдесята весна»:

Не журіться, Корнію! Не треба!
Ми всі, може,
будемо помирати
і не будемо бачить,
як далі
планета цвіла,
тільки будуть лишатись,
розумієте, будуть лишатись
невмирущі,
великі,
хороші діла.

Та з вірша ясно, що й сам Корній це розуміє, і тим саме прекрасний захід його трудового життя. Вірш про діда Корнія — чи то вигаданого поетом, чи то й реального, знайомого йому старого садівника, це однаково, — може бути прикладом, як поет од часткового, «дрібно-го», конкретного підіймається до високих узагальнень:

невмирущі,
великі,
хороші діла...

Поруч із Корнієм виступають — поважний, люблений поетом чи його ліричним героєм професор, що навчав студентство «все узяти, все запам'ятати» («Пам'ять»), учителька Анастасія Іванівна в селі Причепилівці, до якої зворушливо каже автор:

Я не стану пригадувать
школу, дитинство, купання,
я навмисно викреслюю
перші ключі журавлів.
я пригадую тільки одну тебе,
Анастасіє Іванівно,
постарілу,
на білій, ромашками вкритій
землі.

Анастасія Іванівна виховала, вигохала тисячі учнів, тисячі чесних радянських людей. І тисячі таких Анастасій живе на нашій землі. І тут так само портрет, може, й змальований з конкретної особи, стає великим узагальненням.

Улюбленим літературним образом Герасименка був веселий, одчайдушний, героїчний Тіль Уленшпігель. Це зрозуміло. Син народу, месник за народні кривди, життєлюб, що переміг (у кінці повісті Шарля де Костера) саму смерть, невтомний мандрівник, Тіль Уленшпігель не міг не привабити уяви Костя... Саме його уяви. Тут мимоволі пригадується Едуард Багрицький, але ні про яке наслідування чи то вплив не може бути мови¹¹. І життя, і книги Кость Герасименко сприймав завжди по-своєму, ні з якими поетичними авторитетами не числячись.

У поезії він цінував насамперед правду, граничну ширість, своєрідність і самотність. З його смаками, з його захопленнями, іноді скороминущими, можна було сперечатись. Але незмінна була його глибока любов до Володимира Маяковського, учнем якого — знов-таки не наслідувачем! — він безперечно був. І трепетно, все життя любив віп Тараса Шевченка. Герасименко не тільки присвятив його пам'яті проникливі поезії — «На могилі поета», «З фронтового блокнота», де зв'язав риси Тарасової біографії з живою нашою сучасністю, але й написав за сюжетом «Катерини» п'єсу «При битій дорозі», а також текст для опери М. Вериківського «Наймичка». Характерне звертання Герасименка саме до цих образів Шевченка, — Катерини і наймички, — до образів матерів-страдниць, таких близьких, як я вже сказав, здатному на найвищу любов і найгострішу неаваисть поетові.

Ми маємо підстави думати, що трагічна загибель виврала з наших рядів не тільки талановитого поета-лірика, але й цікавого драматурга.

З перших же днів Великої Вітчизняної війни Кость Герасименко — в Радянській Армії, де працює в армійських газетах. У ці дні він пише й українською, й російською мовами, що не вимагає окремих пояснень. Пише і вірші, і кореспонденції, і нариси, і фейлетони, наповні великим гнівом проти фашистських загарбників, великою любов'ю до трудящого народу, до Радянської країни, незламною вірою в народ, в Комуністичну партію, в грядущу перемогу...

Восени 1942 року Кость Герасименко помер від тяжких ран...

І от спомин мій про Костя Герасименка, з яким стільки «снилось, говорилося», з яким стільки було дружніх розмов і незлобних суперечок, якого всі ми, його товариші, так сердечно любили.

Це було в Уфі, куди приїздив Кость із фронту одвідати дружину. Був улаштований літературний вечір, і Кость, у солдатській одежі, у грубих простих чоботях, читав свою «Пісню», написану в перший рік війни:

Нас атака вночі чекала,
І, залігши в густу траву,
Чом — не знаю — ми заспівали
Пісню давню, не бойову.

Я пройшов не одну дорогу
В дощ, у спеку, у сніговій,
І, як віра у перемогу,
Ходить пісня зі мною в бій.

Встану я і вперед побідно
Повесу свій крилатий стяг.
Слово радісне, пісне рідна,
Йди за нами завжди в боях.

Є в дачній місцевості Ірпені під Києвом берізка, мимо якої я й тепер проходжу з болем у серці. Якось хорошого літнього дня ми сиділи з Костем під тією берізкою (це було ще перед війною) і — сперечались. Не пам'ятаю вже точно, про що саме. Але суперечка була гостра, ми навіть розсердилися були один на одного... А потім — разом засміялись. І який же був щирий, душевний, хороший сміх у Костя!

Бо був він не тільки поет, не тільки воїн, а й людина величезної широти і трохи сором'язливої любові до людей. І я гордий, що мав право називати його своїм другом.

1955—1957

СУЧАСНА РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Дорогі друзі!

Я говоритиму про ту справу, яку вважаю своєю кровною справою — про літературу. Література є найяскравішим і найглибшим вираженням народного духу. Недарма ж, говорячи про народ німецький, ми називаємо його — народ Гете і Шіллера, недарма ж для короткої характеристики французького народу ми вживаємо виразу — народ Вольтера і Гюго, недарма ж російський народ визначаємо лаконічно — народ Пушкіна і Толстого.

Я говоритиму про радянську літературу і передовсім спинюся на тих її рисах, які вважаю найістотнішими.

Однією з основних рис радянської літератури є її багата національність. Живучи в тісній братерській співдружності, народи Радянського Союзу творять свою культуру в національних формах при спільному її соціалістичному змістові. Це стосується не тільки літератури російської, української, білоруської, які виростили з єдиного кореня — Київської Русі — і які мають давні традиції, не тільки літератур народів з такою давньою і багатою культурою, як вірмени, грузини, азербайджанці, таджикки. Це стосується і киргизів, народу, який живе в Середній Азії і який, створивши чудові усні твори, не мав до Жовтневої революції 1917 року своєї літератури, і народу комі, що живе на північному сході європейської частини СРСР і котрий до Жовтня не мав своєї писемності. Це стосується всіх народів Радянського Союзу, де відкинуто поділ на великі й малі народи, де в середовища відсталих, напівдиких за царату «іспородців» висуваються в наші дні видатні вчені, письменники, працівники мистецтва, державні діячі.

Друга істотна риса радянської літератури — духовна,

ідейна єдність, що знаходить своє вираження у соціалістичному світогляді.

Комуністична партія, що керує в Радянському Союзі внутрішньою і зовнішньою політикою, народним господарством у всіх його розгалуженнях, керує, природно, і культурою, а отже, й літературою. Соціалістичне будівництво в усіх галузях життя, в тому числі і в літературі, має своєю кінцевою метою зведення величної будови — комунізму.

Звідси випливає третя, основна, риса радянської літератури — єдність творчого методу. Цей метод, на відміну від критичного реалізму, що був характерний для дореволюційної літератури і мав в основі заперечення сучасного ладу і соціального устрою в ім'я нового ладу й устрою, називається соціалістичним реалізмом. Соціалістичний реалізм мислиться нами як зображення життя в його революційному розвитку, він побудований на утвердженні перемішого нового ладу, перемігших нових форм життя, він, не відмовляючись від критики всього старого, що тягне наше суспільство назад, до відкинутих цим суспільством відносин між людьми, найбільшу увагу приділяє зростанню соціалістичної свідомості, паросткам майбутнього, образу нового позитивного героя.

Нам, радянським письменникам, не раз доводилося чути не лише від ворогів, але й від друзів зауваження, які зводилися до того, що партійне керівництво в літературі і єдиний метод у ній ведуть до втрати свободи творчості, до прив'ядання творчих індивідуальностей і талантів, до нівелювання літературних течій.

Передовсім — про свободу. Якщо під свободою творчості розуміти свободу весли підкоши і закладати міни під будову соціалізму, яку звів радянський народ у результаті титанічних зусиль і подвигів, яку відстоював він грудьми в боротьбі з внутрішніми й зовнішніми ворогами, то ми, партійні й позапартійні більшовики, проти такої свободи. Ми за свободу творчості, яка обстоює новий світ у боротьбі з світом старим — світ соціальної і національної справедливості, у боротьбі з світом, де панує національна дискримінація і гноблення людини людиною.

Що ж стосується «прив'ядання талантів і індивідуальностей», «нівелювання творчих манер» і т. ін., то тут дозволю собі таке зауваження. Єдиний метод передбачає

найширший розвиток стилів і письменницьких (творчих узагалі) «почерків». Щоб конкретизувати свою думку, пошлюся на найбільш відому вам російську радянську літературу. Про яке нівелювання може бути мова, коли ця література має в своїх рядах таких зовсім не схожих один на одного людей, як Горький і Федін, Бабель¹ і Пільняк, Шолохов і Леонов, Фадєєв і Еренбург, Всеволод Іванов і Артем Веселий², Антокольський і Светлов, Твардовський і Прокоф'єв та ін.? Хіба не в зовсім відмінних тонах і барвах написані п'єси Погодіна і Валентина Катаєва? Хіба автор «Залізного потоку» Серафимович, що стоїть біля джерел радянської літератури, хіба Фурманов і Микола Островський ідуть у тому ж сталістичному руслі, в якому йдуть Паустовський і Пришвін? Хіба не володіє зовсім своєрідним творчим обличчям такий чудовий поет, як Маршак? Хіба можна сплутати його вірші з віршами, скажімо, Симонова або Суркова, його книги для дітей — з книгами Чуковського?

Метод соціалістичного реалізму — це метод літератури народу, який побудував абсолютно нові форми життя, народу, пройнятого соціалістичним світоглядом. Він аж ніяк не перешкоджає, а всіляко сприяє розвитку творчих індивідуальностей, стилів і манер.

Четвертою істотною рисою радянської літератури я вважаю поєднання в ній творчого освоєння великих традицій минулого з сміливим новаторством. Я наполягаю на терміні творче освоєння, що не має нічого спільного з епігонством, з наслідуванням і стилізацією. У «Розгромі» Олександра Фадєєва дуже виразно можна побачити сліди впливу могутнього генія Льва Толстого, але самотність і своєрідність Фадєєва, його світогляд письменника-комуніста, дуже далекий від світогляду Толстого, не викликає жодного сумніву.

У творчості Леоніда Леонова виразно відчувається вплив Достоєвського, але якщо в перших його творах, як, наприклад, у романі «Злодій», це вплив мало трохи зовнішній характер і не було перероблене, переосмислене творчою індивідуальністю письменника, то в наступних його речах, зокрема у п'єсі «Нашестя» і в чудовому романі «Російський ліс», Леонов, продовжуючи, подібно до Достоєвського, приділяти особливу увагу поглибленому психологічному аналізу, йде своїм досить своєрідним творчим шляхом. Своєрідність ця виявляється, між іншим, у тому, про що, на жаль, я не можу говорити з

вами — у мові письменника. До речі, мова Леонова, як і мова Пришвіна, Олексія Толстого, Шолохова, Прокоф'єва, є однією з найяскравіших ілюстрацій нашого твердження, що ні про яке нівелювання творчості у нас не може бути й мови.

Видатний вірменський поет Аветік Ісаакян чудово знає французьку, німецьку, італійську літературу, і це не залишилося без сліду в його творчості. Разом з тим ця творчість живиться життєдайними соками вірменського фольклору і тісно пов'язана з багатовіковою історією чудової вірменської поезії. Але це не затемнює творчого обличчя поета, а, навпаки, робить його виразнішим, повнішим, різнобічнішим.

Мені відомо, що твори видатного українського поета Павла Тичини перекладалися французькою мовою. Не певен, однак, що з ними належною мірою знайомі мої слухачі. У творчості Тичини дуже своєрідно переплітаються фольклорні мотиви, у першу чергу мотиви українського героїчного епосу, так званих дум, з півдним впливом російських символістів, зокрема Блока (ранній Тичина) і Маяковського (Тичина пізнішого часу). Вплив цей, однак, зовсім не означає рабської покори. Поезія Тичини, в якій високо оцінили саме новаторські устремління Горький, а також видатний український письменник дореволюційного часу, друг Горького — Коцюбинський, зовсім відмінна своїм характером від поезії таких талановитих сучасних українських поетів, як Бажан, Малишко, Сосюра. Цікаво зазначити, що поряд з верлібром, який не дуже часто зустрічається в нашій поезії, Тичина практикує і такі канонічні форми, як гекзаметр, терцини, ронделі.

Основоположником радянської літератури справедливо вважають Максима Горького, чия творчість є ніби золотим мостом між російською літературою ХІХ — початку ХХ століття і повоєнною літературою, блискучим завершенням класичного періоду і не менш блискучим початком періоду нового, революційного.

Різними шляхами прийшли до визнання Жовтня поети, що сформувалися в дореволюційний час, — геніальний Олександр Блок і незвичайний за різнобічністю таланту і блискучою ерудицією Валерій Брюсов. У цьому зв'язку слід назвати і високоталановитого поета, блискучого майстра форми, прекрасного перекладача Бориса Пастернака. Такі його твори, як поема «Лейтенант

Шмідт» і «Дев'яност п'ятий рік», свідчать про пильну увагу автора до великих історичних процесів, а вірші, написані в час визвольної війни 1941—1945 років, пройняті почуттям радянського патріотизму. Справедливо, однак, на мій погляд, закидають Пастернакові в тому, що він іноді відходить од живої сучасності у світ абстракцій і що його мова потерпає від надмірної вишуканості і зайвої ускладненості образної системи, що часом затемнює зміст його поезій.

Справжнім зачинателем радянської поезії, хто справив значний вплив і на багатьох поетів Заходу, особливо в слов'янських країнах, слід вважати Володимира Маяковського. Смілива до зухвальства творчість цього геніального поета, звичайно, відома вам, дорогі друзі. Хочу все ж зробити одне зауваження. Неправильним шляхом пішли ті з молодих сучасників Маяковського, котрі роблять спробу наслідувати його у формальному відношенні. Найкращий спосіб наслідувати великого поета взагалі — бути оригінальним. У Маяковського повинні ми вчитися не формі, хоч вона своєю своєрідністю становить величезний інтерес і справила значний вплив на розвиток нашої поетичної мови, а самовідданому його служінню Вітчизні, народові, Комуністичній партії, високому почуттю відповідальності письменника перед народом, прямої, нещадної, спопеляючої ненависті до ворогів і полум'яній любові до трудящих усього світу.

Для перших пореволюційних років характерні жорстокі сутички між представниками різних літературних течій, творчі дискусії, які, попри їх загостреність, мали, безперечно, і позитивне значення. У ці роки поряд з виниклим ще до революції футуризмом і акмеїзмом, — течією, в основі якої лежало чисто естетичне ставлення до світу, служіння «чистій красі», але яка дала таких талановитих поетів, як Анна Ахматова, — укріпилися на деякий час і конструктивізм з його уславленням голої техніки — найновіших машин, автомобілів, аеропланів і т. ін. як чогось самодостатнього, що, мовляв, прийшло на зміну мистецтву минулих віків, і інші «ізми».

Усі ці течії зрештою були зметені єдино життєдіяльним, здоровим, справді демократичним творчим методом — соціалістичним реалізмом.

За наших днів у сфері цього методу обертається творчість переважною більшістю наших літераторів, у тому числі й таких, як талановиті Ілля Сельвінський, Віра

Інбер та багато інших, що свого часу належали до формалістичних шкіл або, в деякому разі, перебували під їхнім впливом.

Іноді говорилося, що метод соціалістичного реалізму, з його увагою до нового й позитивного в житті, веде до прикрашеного, а отже, до неправильного, однобічного змалювання дійсності, до так званого її «лакування». Але таке «лакування» властиве людям неглибоким і просто малоталановитим, які, на жаль, завжди були і є в кожній літературі і в кожній літературній течії. Ніякого, звичайно, «лакування» нема в таких чудових творах радянської літератури, як «Ходіння по муках» Олексія Толстого, як «Тихий Дон» і «Піднята цілина» Шолохова, як «Розгром» і «Молода гвардія» Фадєєва, як романи, повісті та оповідання покійного українського письменника Юрія Яновського, українських же письменників Олесе Гончара, Михайла Стельмаха, як іскристі гуморески українця Остапа Вишні і високохудожні оповідання та кіносценарії Олександра Довженка, як драми Погодіна й українця Корнійчука, як вірші і проза вірменського письменника Єгіше Чаренца, як поезія грузина Чиковані і таджика Мірзо Турсун-заде і т. п.

Радянська література, яку з жадобою читає весь багатонаціональний наш народ, яка оточена дбайливою увагою Радянського уряду і Комуністичної партії, живе в наші дні повнокровним життям і дасть, безперечно, твори, гідні епохи, що її породила. Але й те, що вже дали кращі її представники, має неперехідне значення і резонанс у всьому світі.

Я вже говорив, що французьким товаришам найбільше відома російська література. Дружні її зв'язки з літературою французькою сягають корінням у далеке минуле, у часи Пушкіна і Меріме, і ще глибше. У наші дні ці зв'язки, безперечно, зміцнюються. Ми, радянські письменники, маємо в своїх рядах таких друзів французького народу і французької культури, як Ілля Еренбург і Павло Антокольський. Багато роблять для популяризації у Франції російської і взагалі радянської літератури Луї Арагон і Ельза Тріоле. Дальше зближення безсумнівне.

Перепоною для знайомства французьких письменників, а через них і читачів з літературами грузинською, вірменською, таджицькою, узбецькою, казахською, українською, білоруською, єврейською є, звичайно, мова.

Ми не можемо претендувати на вивчення мов народів Радянського Союзу великою групою французьких літераторів-перекладачів. А втім, можливі окремі випадки такого вивчення. Взагалі ж на допомогу може прийти та обставина, що всі значні твори національних літератур перекладаються російською мовою. Існує і такий спосіб ознайомлення, як підрядкові переклади. Зусилля, затрачені нашими друзями-французами на знайомство з літературами народів Радянського Союзу, далєбі, не будуть марними.

Дорогі друзі! Ми, радянські люди, стоїмо за співіснування Радянського Союзу з країнами, які мають інший політичний лад і іншу соціальну структуру. Ви, я певен, поділяєте з нами те благородне прагнення, яке міститься в заклик: за мир у всьому світі! Хай буде це передумовою для росту й розквіту нашої дружби.

ПРО ПРАЦЮ ЛЕОНІДА НОВИЧЕНКА «ПОЕЗІЯ І РЕВОЛЮЦІЯ»

(Творчість П. Тичини в перші повоєнні роки) *

Перед нами серйозна наукова праця, одна з тих праць, котрі показують, яких наслідків може досягти літературознавець, не ґрунтуючись лише на суб'єктивних враженнях, імпресіях, уподобаннях і не беручи письменника ізольовано від його середовища й історичної доби, а будуючи свій аналіз саме в зв'язку з добою й середовищем і разом з тим не випускаючи з поля зору того, що ми звемо специфікою художньої літератури. Коротше кажучи — маємо студію, засновану на принципах марксистсько-ленінського літературознавства. Відзначу поруч із цим, що автор не зрікається і особистих імпресій,— Леонід Миколайович добре відомий у нас як людина не тільки з поважними знаннями, але й із тонким естетичним почуттям. Скажу більше: праця його не стає менш науковою від того, що написана вона схвильованою, подекуди прямо поетичною мовою і читається з неослабною цікавістю як художній твір.

Взявши за предмет свого розгляду поетичну творчість Павла Тичини, Л. М. Новиченко свідомо обмежив себе: він спинився лише на періоді творчості Тичини від 1910 по 1924 рік, ще вужче — від 1918 по 1924 рік. Чи мав автор право на таке самообмеження? Безперечно мав, коли згадати, що йдеться про надзвичайно бурхливий і внутрішньо багатий період формування одного з найвидатніших радянських поетів. Чи маємо ми право розглядати монографію тов. Новиченка як докторську дисертацію? Розуміється, маємо: складність матеріалу, яким оперує автор, новизна багатьох проблем, які виникли перед ним, і тою чи іншою мірою ним розв'язані, дає нам для цього всі підстави. Чи справився тов. Новиченко з узятим на себе завданням? Без сумніву, справився.

* Відзвіл написано на підставі російського видання книги: *Леонид Новиченко. Поэзия и революция. Творчество П. Тычины в первые послеоктябрьские годы.* «Советский писатель». Москва, 1957.

Л. М. Новиченко має цілковиту рацію, вважаючи Павла Тичину співцем Жовтневої революції, до повного визнання і повного розуміння якої поет прийшов, одначе, складним і не позбавленим суперечностей шляхом. Цю свою тезу автор не тільки прямо висловлює, але й покріплює ясним фактичним матеріалом.

Нема ніякого сумніву, що одною з характерних рис Павла Тичини є його новаторство, свідоме прагнення нового слова — не як самоціль, одначе, а як засіб розкрити в поетичних формах нове життя. Це так само добре й переконливо показано в книзі Леоніда Новиченка.

Не викликає заперечень і думка дисертапта про органічне поєднання в поезії Тичини особистого й громадського, — поєднання, якого часом бракувало і дуже талановитим поетам.

З інтересом читаються в книзі сторінки, де дано аналіз «програмового» вірша з книги «Сонячні кларнети», причому ми не можемо не погодитись із запереченнями, які висуває тов. Новиченко проти літературознавців, що ладні вбачати в цій справді-таки етапній поезії мало не повну «перемогу матеріалізму».

Коли Леонід Миколайович відмовляється від надто спрощеного тлумачення знаменитої «Думи про трьох вітрів», — тлумачення, яке неминуче веде до вульгарного соціологізму, — то це ми можемо тільки привітати.

Тонкий аналіз світоглядних протиріч у поезії «Золотий годин», особливо на 52-й сторінці книги, заслуговує також на увагу. Хотілось би тільки зазначити, що радість національного визволення України, висловлена в цьому вірші, незалежно від причин, які безпосередньо його викликали, — радість цілком натуральна, нормальна, психологічно та й історично виправдана, — і що радість цю подав поет у високих і красивих образах.

Говорячи про збірку «Плуг», тов. Новиченко вірно визначає її місце і в творчості Тичини, і в загальнолітературному та громадському процесі, правомірно співставляючи її з першими творчими кроками сучасників поета — Чумака, Блакитного, Сосюри, вдаючись до цікавих паралелей із Брюсовим та Блоком, показуючи, як зароджувалась, зростала і міцніла революційна, радянська українська поезія в боротьбі з деяким із естетів, згуртованих навкруг альманаху «Музагет»¹, з футуристами та іншими «ультра-лівими» «істами». Якнайприродніше виникає в цьому зв'язку зіставлення Тичини з

Маяковським,— хоч, може, на рисах сильності і неподібності цих двох поетів варто було спинитись у книзі загалом іще докладніше.

Піддавши влучному аналізу невеликий цикл «Сотворення світу», тов. Новиченко зовсім доречно бачить тут «демократизацію біблійних образів», що має внутрішній зв'язок із такою ж демократизацією у Шевченка. (Можливо, що тут можна було б згадати і «Смерть Каїна» та інші речі Івана Франка.)

Справедливо добачаючи у молодого Тичини елементи символізму і часом не зовсім чітко відмежовуючи їх від елементів символіки, яка ніколи, певне, не може бути викоренена із поезії, автор ніби схильний розглядати символізм тільки як негативне явище. Я не говорю про символізм як світогляд — безперечно ідеалістичний і тому ворожий нашому матеріалістичному світогляду. Я говорю про символізм як літературну школу. На мою гадку, не треба викреслювати із пам'яті людства не тільки Верлена чи Метерлінка, але навіть Малларме. Із російського символізму вийшли Брюсов і Блок. Блок порвав із філософією символістів, а проте його «Стихи о прекрасной даме», коріння яких знаходиться саме в цій філософії, довго будуть прекрасними зразками високої лірики. «Скіфи» і «Дванадцять» — такі, як вони є, — значною мірою засновані, хоч і мають виразно революційний зміст, на естетиці символізму. Словом, усе це речі складні і варті окремої розмови.

Не можна, однак, заперечити твердження Новиченка, що книжка «Плуг» була різким «ривком до реалізму».

Вартий уваги пильний аналіз «наскрізних» образів Тичини, як-от образ вітру, образ повітряного флоту, що їм приділяє в своїй праці тов. Новиченко дуже переконливі й свіжі сторінки.

Тонку спостережливість дисертанта засвідчують його міркування щодо деяких поетів деклараційного типу, кидаючи про них гостре слово, що їхні вірші — це були «стихотворные аплодисменты своей эпохе».

Спиняє на собі увагу зіставлення циклу «В космічному оркестрі» з «Фаустом» Гете, — зіставлення, що його зробив іще, як і зазначає дисертант, в одній із своїх статей покійний А. Шамрай². Загалом кажучи, дисертант доречно, вміло і вдячно використав роботи наших літературознавців, зокрема блискучі статті О. І. Білецького.

Має певні підстави і паралель деяких творчих рис Павла Тичини з творчими рисами Еміля Верхарна,— хоч, беручи в цілому, що поети дуже далекі один від одного.

Багато думок навіває розмова про багатоплановість, а подекуди й певну неясність «Плачу Ярославни» Тичини.

Говорячи про «переосмислення» в новочасній поезії, зосібна у Тичини, «вічних» образів Фауста, Ярославни, Прометея, тов. Новиченко з безсумнівною підставою згадує тут Лесю Українку та її сміливе трактування світових тем і мотивів. Тут, одначе, щоб не ходити далеко, варто було згадати й Івана Франка.

Дуже цінною рисою рецензованої праці вважаю я докладний стилістичний аналіз, аналіз форми. Нема чого й казати, що форму дисертант бере не як окрему категорію, а в тісному поєднанні з ідейною стороною, зі змістом розглядуваних творів. Глибоко обгрунтованим здається мені порівняння поезії Тичини — цього не тільки майстра дійсно музикального вірша, а й поета, який в основу своєї філософії поклав сприйняття світу як музики — з Миколою Леонтовичем, яких особливо ріднить дві відзначені дисертантом риси: «страстная влюбленность в народную песню, в ее мелодику и ритмику» — і своєрідне у кожного поліфонічне начало.

На багатьох прикладах Леонід Миколайович показує, що Тичина, як і Леонтович, не «стилізує» під фольклор, а творчо й глибоко своєрідно використовує його, переломлюючи крізь свою індивідуальність художника і мислителя.

З приводу початку чудесного вірша «Сонце» — «Десь клюють та й райські птиці вино-зелено» — дисертант робить таке влучне спостереження:

«Что это? Откуда это? Но посмотрите, скажем, в Киевском музее украинского искусства самобытные орнаменты и росписи народных художниц Ганны Собачко³ и Параски Власенко⁴ с причудливыми мотивами «райских птиц» — и вы поймете, откуда в стихи Тичины пришел этот образ, обозначающий, по фольклорной символичке, все сказочно-яркое, светлое и прекрасное».

Але тут же автор підкреслює у Тичини «отказ от внешней стилизации, от примитивного перепевания фольклора».

Дуже повчальний аналіз ритміко-метричної різнома-

нітності, зумовленої ходом думок, уявлень і настроїв поета, дає тов. Новиченко на сторінках, присвячених «Відповіді землякам».

На стор. 231-й, де йдеться про поезію «Вітер з України», читаємо такі проникливі рядки: «Образ ветра чрезвычайно живо ощутил прежде всего в своей пейзажной данности. Когда поэт пишет:

...он замахнется раз —
рев! свист! круженье! —

мы слышим шум этого ветра, ощущаем стремительный ритм его бешеных порывов. Когда мы дальше читаем (в украинском оригинале), как этот ветер вздымает «корчувату голову з Дніпра», мы и впрямь видим его, видим поднятые им лохматые волны на реке».

Зауважимо, до речі, що дисертант, почавши цитувати вірш у російському перекладі, далі змушений удатись до українського оригіналу. Так буває не раз, особливо в цій праці, де йдеться про такого важкого, іноді майже неможливого до перекладання майстра, як Павло Тичина.

Ось іще приклад естетичної чуйності і вдумливості тов. Новиченка:

«Когда мы читаем у Тычины «Вставай, кто сердцем кучерявый», то мы понимаем, что, с точки зрения предметно-логической, найденный поэтом эпитет очень и очень приблизителен; и все же вряд ли есть надобность догадываться о его значении — читатель без подсказок «угадывает», что «кучерявый», по обычному употреблению этого эпитета в фольклоре, значит молодой, красивый, от-важный».

Залишається перейти до кількох дуже нечисленних критичних зауважень з приводу окремих місць рецензованої роботи. Передовсім — з приводу її назви: «Поэзия и революция». Вона здається і мені, і деяким товаришам, з котрими я мав про це розмову, надто загальною. Хотілось би, щоб не з підзаголовка, а з самого заголовка видно було, про що йде мова. Адже так само можна було б назвати і книгу, скажімо, про Володимира Со-сюру...

На 12-й стор. книги тов. Новиченко називає Коцюбинського «самым близким к пролетарской революции писателем из всех великих украинских писателей начала XX века»; я думаю, що не було б гріха в цьому розумін-

ні поставити поруч з іменем Коцюбинського ім'я Лесі Українки, — дарма, що тематика більшості її творів (власне, поем, драм і драматичних поем) така зовнішньо далека від сучасності. Гадаю, з цим погодиться кінець кінцем і сам Л. М. Новиченко.

Говорячи про О. Олеся, дисертант називає його, за звичаєм, модерністом (стор. 18). Я особисто гадаю, що такий термін до цього високообдарованого поета трагічної долі можна застосувати тільки з дуже істотними застереженнями.

Про книжку «Замість сонетів і октав» Л. М. на стор. 53 пише: «Сегодня эта книжка почти полностью умерла для читателя». Чи не надто гострий присуд?

На стор. 203, говорячи про цикл «В космічному оркестрі», автор визначає як неточний, «приблизительный» вислів, речення «...движут силы революций в новый Октябрь, новый июль», підкреслюючи два останні слова, які, очевидно, здаються йому сумнівними. Я сприймаю ці слова як мрію поета на творче літо визволеного від гніту й експлуатації людства.

Образ Тичини — «мобілізуються тополі» (у розділі «Іду з роботи я, з заводу») — тов. Новиченко на стор. 122 розшифровує так: «шумят, волнуються на ветру». Я розумію інакше: шакуються в ряжі.

Даремно, на мою гадку, піддає тов. Новиченко сумніву правомірність чудових Тичининих гекзаметрів («Хмари кругом облягли» і «Повстанці»), гадаючи, що «явную искусственность этой формы, ее экзотичность» не змогли возместить никакие красочные детали в изображении пейзажа, давшего как бы «замедленной съёмкой» (стор. 241). Це тим дивніше, що ніякої «екзотичності» і «штучності» не вбачає дисертант у ронделях поета. Я не знаю в українській поезії довершеніших гекзаметрів, ніж гекзаметри Тичини, а цілковита їх природність є й повним їх виправданям:

Рушили, вийшли повстанці — далеко могила видніє.
Вечір над нею незтишний, китайка над вечором свіжа.

Де ж тут хоч би крихта «штучності» й «екзотичності»?

На стор. 260 читаємо з приводу поезії — переспіву із Баратинського — «Весна» («Весна, весна! Яка блакить...»): «Музыкальность «Весны» — это уже музыкальность, ведущая к ф о р м а л и з м у». Не знаю. Не думаю.

Такі речі, як «Весна», їй-богу, мають право на існування в поезії — як і знамениті «Осіпні скрипки» Верлена, так само цілком побудовані на музикальності.

Отже — зауважень до ґрунтовної праці Л. М. Новиценка у мене дуже небагато. В цілому вона, без найменшого сумніву, заслуговує того, щоб її авторові присуджено було науковий ступінь доктора філологічних наук.

8/V 1958

ПАРТИЙНОСТЬ НАШЕЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Иногда, беседуя с зарубежными писателями и критиками, читая иностранные журналы и газеты, диву даешься: как это люди, казалось бы, превосходно знающие историю культуры, люди, свободно цитирующие, скажем, Теодора де Банвиля¹, Клоделя², Гийома Аполлинера³, знающие наперечет и произведения художников Ренессанса, и полотна французских импрессионистов, и продукцию современных абстракционистов, как эти люди становятся вдруг заскоружлыми невеждами, когда речь заходит о партийности литературы и искусства, об идейном руководстве литературой и искусством!

Я говорю, конечно, не обо всех зарубежных писателях, критиках, искусствоведах. Я говорю о тех людях, которые, добросовестно заблуждаясь, твердят о независимости искусства, о его праве на самостоятельное существование вне политической и общественной жизни, о «губительности» партийного руководства литературой. Про недобросовестных и говорить не хочется.

Под словами «партийность», «партийное руководство» разумеются обыкновенно наша, коммунистическая партийность, наше, коммунистическое руководство.

Нас, советских писателей, художников, композиторов, «жалеют»: как это, дескать, вы можете работать по указке партии! Какое же может быть творчество, если оно не свободно! Как же вы можете проявлять свои индивидуальности, если они должны быть подчинены определенной идейной программе!..

По указке... Выступая на XX съезде партии, М. А. Шолохов заявил, что мы, советские писатели, работаем по указке своего сердца и разума, а если сердце наше бьется в одном ритме с сердцем партии, то есть с сердцем народа, разум наш озарен учением марксизма-ленинизма — самым передовым и самым творческим в

мире учением о мире и о светлом его преобразовании. Я не цитирую Шолохова, я по-своему пересказываю и развиваю его мысль.

В. И. Ленин с беспощадной ясностью показал, насколько наивно самообольщение тех писателей и художников капиталистического мира, которые кичатся свободой своего творчества. Нет нужды напоминать моим советским товарищам по перу статью Лепина «Партийная организация и партийная литература». Но, быть может, моя заметка попадет на глаза кому-нибудь из зарубежных ревнителей «свободы творчества», а потому я сделаю небольшую выписку из этой статьи, опубликованной еще в 1905 году:

«Свободны ли вы от вашего буржуазного издателя, господин писатель? от вашей буржуазной публики, которая требует от вас порнографии в романах и картинах, проституции в виде «дополнения» к «святому» сценическому искусству?»

И дальше:

«Свобода буржуазного писателя, художника, актрисы есть лишь замаскированная (или лицемерно маскируемая) зависимость от денежного мешка, от подкупа, от содержания».

Надо раз навсегда запомнить: мы, советские писатели, партийные и непартийные, непоколебимо верим в величие исторической миссии и правоту дела Коммунистической партии. Эта вера и направляет наше искусство.

Там, где интересы народа и правительства, представляющего господствующий класс, противоположны, настоящие, большие, честные писатели стояли и стоят в оппозиции к правительству и господствующему классу, на стороне народа. Вспомните Байрона, Гюго, Гейне, Пушкина, Шевченко, Льва Толстого. Исключения только подтверждали правило. Роялизм и «аристократизм» Бальзака опрокидывались его собственной художественной практикой, яростное отстаивание Фетом помещичьих интересов не прибавило ни одного лавра к его поэтическому венку. Тютчева любил Владимир Ильич, но, конечно же, не за его славянофильские и верноподданнические стихотворения.

Наша партия выражает волю народа. Как же мы, если хотим быть верными детьми этого вскормившего и взлелеявшего нас народа, можем творить вне партии, вне ее благородного влияния?

«Подавление творческой личности»... Уговоримся четко и бесповоротно: чиновники от литературы, хотя бы и с партийными билетами,— это же совсем не партия! Ведь не они делают и направляют литературу!

Как же можно говорить о «подавлении», когда перед нами стоят такие могучие творческие личности, как Шолохов, Твардовский, Александр Довженко, Михаил Стельмах, Египше Чаренц, Симон Чиковани, Сamed Вургун, Мирзо Турсун-заде?

А похожи ли друг на друга пазванные писатели, стандартны ли они в своем творчестве, обезличены ли, «порабощены» ли партийным руководством? Неужели не ясно для каждого непредубежденного читателя мощное цветение творческих индивидуальностей Николая Тихонова, Михаила Исаковского, Александра Прокофьева, Алексея Суркова, Константина Симонова, Аркадия Кулешова, Петруся Бровки, Петра Глебки, Пимена Панченко, Миколы Бажана, Андрея Малышко, Георгия Лесиндзе⁴, Папри Зарьяна? Я назвал поэтов. А драматурги Корнейчук и Погодин, Кочерга и Арбузов⁵,— что, это люди одних приемов, одного стиля, одной манеры? А прозаики Лидия Сейфуллина и Юрий Яновский, Вера Панова⁶ и Олеся Голчар, Мухтар Ауэзов⁷ и Янка Брыль⁸,— что, это мастера одного, однообразного, «указанного свыше» почерка?

Мне приходилось видеть «полотна» зарубежных абстракционистов. Поражает убожество мысли этих людей. При всем разнообразии «приемов» этих художников — вплоть до использования в качестве материала гвоздей, жести, битого стекла, вплоть до нагромождения на холсте совершенно случайных и абсолютно бессмысленных мазков — все эти произведения «нового искусства» безнадежно однообразны в своей тягостной и пудной безжизненности и безыдейности.

То же и в литературе. Литература вне времени и пространства, литература вне жизни, вне общественной жизни — самое безрадостное и самое бесперспективное явление в мире.

Мы, советские писатели, гордимся, что мы не только наблюдатели, но и участники жизни народа. Коммунистическая партия ведет народ к великому счастью. Мы знали и чувствовали это всегда. Мы особенно сильно чувствуем это в нынешние дни, дни подготовки к XXI съезду Коммунистической партии, с которым наша Родина

вступает в новый исторический период своего существования — период развернутого строительства коммунистического общества, который будет ознаменован и новым расцветом советского человека и всех народов нашей Родины, и новым подъемом нашего искусства. И мы, писатели, знаем: только в лучах партии могут цвести и давать плоды отпущенные нам природой способности, только под знаменем партии мы можем во всю меру сил служить своему народу, служить великому делу дружбы народов.

ВИСТУП НА РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ НАРАДІ ПОЕТІВ УКРАЇНИ

1 листопада 1958 року

Я хочу порушити кілька питань — не вирішити їх, а порушити.

Перше — це про наше ставлення до спадщини. Всі ми знаємо лєнінську настанову, що з минулого все прогресивне, все хороше, створене людством у віках, є надбаням трудового народу, — отже, нашим надбанням. Але часом це все прогресивне люди надто неправильно розуміють, забуваючи, що окремі творчі індивідуальності були складні і дали вони людству дещо прогресивне, а дещо непрогресивне. І бувають, наприклад, у деяких критиків, а звідси і письменників, тенденції зовсім відкидати, скажімо, цілі напрямки в літературі, певні імена, які начебто нічого не дали людству, хоча треба пам'ятати слова Леніна про те, що людей минулого слід судити не за те, чого вони не дали людям, а за те, що вони дали людям¹.

Отже, приміром, недавно була стаття відомого скульптора Вучетича, яка вміщена в «Известиях», — «О художественной критике»². Цілком правильно стоячи на позиціях соціалістичного реалізму, цілком правильно відкидаючи всіх тих, хто в якомусь усердстві заперечує величезну роль традицій «передвижників» у російському мистецтві, тов. Вучетич у запалі полемічному кинув, наприклад, фразу стосовно того, що могли дати народу Костянтин Сомов³ та Олександр Бенуа⁴. Це зразок абсолютно вульгарного узагальнення. Костянтин Сомов — справді з представників заєвропейського «естетствующого» напрямку в мистецтві, але його, скажімо, «Портрет дами в блакитному» є однією з окрас Третьяковської галереї і залишається чудовим зразком мистецтва. Олександр Бенуа теж належить до цього мистецького угруповання. Досить згадати тільки його ілюстрації до «Мідного вершника» Пушкіна, щоб зрозуміти, як цей естет був не тільки естетом, але й глибоко мислячим художником, який прекрасно відтворював атмосферу і філософію «Мідного вершника».

Не буду розповсюджуватись, що не треба було Вучетичу згадувати в такому плані й Нарбута⁵, одного з кращих українських графіків, про якого стільки несправедливого говорили (а ще більше несправедливо мовчали) і який, безперечно, стоїть біля джерел української радянської графіки як яскраво визначений художник. Незабаром про нього вийде монографія, яка цю несправедливість, може, частково і змиє⁶.

Такі справи й у літературі. Володимир Ілліч Ленін серед своїх улюблених поетів називав Тютчева⁷. Але любив він Тютчева не за його «монархічну поезію»⁸, не за його слов'янофільську поезію, а за ту частину поезії, де Тютчев виступав глибоким філософом, справді великим ліриком. Так, коли мені мій друг і, можна сказати, один із кращих російських поетів Олександр Твардовський говорив, що «я краще нічого не буду читати, ніж читатиму російських символістів», це в мене викликало глибоку печаль. Символізм російський як філософський світоглядний напрям глибоко ворожий нам, але а російських символістів виїшли Блок і Брюсов, з російським символізмом зв'язано й багато інших російських радянських поетів. І риси символізму як художньої, а не світоглядної школи залишилися у Блока до самого кінця його прекрасного й трагічного життя. Я кажу це тому, що ми повинні якнайменше в наших оцінках спадщини керуватися вульгарними схемами й дешевими узагальненнями. Ми повинні брати з минулих епох все те, що позитичне, що дає нам можливість осмислювати життя і творити нову поезію — нашу, радянську поезію.

Тов. Павличко дуже вчасно торкнувся питання щодо наших стосунків із зарубіжними літературами, зокрема з літературами слов'янськими⁹. Цілком правильно тов. Павличко сказав, що кожен з нас мав би знати бодай одну (а може, й не одну) із слов'янських зарубіжних мов, принаймні в такій мірі, щоб добре нею читати. Це дуже збагатило б наші творчі видокруги.

Разом з тим, коли тут зовсім справедливо говорилося про потребу боротися з різними нездоровими тенденціями чи напрямами ідеологічними в нашій літературі, то мені здається, що наша цілком доросла українська радянська література не може стояти й осторонь тих суперечок, тих ідейних хитань, які зараз бачимо в зарубіжних слов'янських землях. Не можемо стояти, наприклад, осторонь тих так званих дискусій про соціалістичний реалізм, які то-

чаться в пародній Польщі і які доходять до заперечення не тільки соціалістичного реалізму, а й реалізму, а й соціалізму.

Я говорю це для того, аби, торкаючись нашої широкої теми — лірики і поезії, — ми були в курсі великих подій, які творяться в світі, а ці зміни не тільки в перебуванні промисловості, не тільки в запуску супутників землі, ці події відбуваються й на ідейному фронті, і не тільки в соціалістичних країнах, а й дружніх країнах народної демократії. І поезія тут має що сказати.

Хочу торкнутися ще одного питання: дружньої критики. Ми дуже часто говоримо: «гостра, але справедлива і дружня критика». Як у поезії взагалі, так і у виступах про поезію, часто треба думати про форму, якої набуває у нас дружня критика.

Я не в захопленні від поеми, яку надрукував Швець, але я не в захопленні і від того методу, до якого вдався, критикуючи Швеця, Терень Масенко. І я вважаю, що не по-товариському було з його боку писати такого листа в газету. Я згадую, живого місця не залишив Пушкін у вірші Вяземського «Водопад», але зробив це він у дружньому листі, надісланому поштою до Вяземського, а не через «Літературну газету». (Оплески.)

Ми повинні частіше збиратися. Є секція поезії — можна частіше читати один одному свої твори, казати якнайгіркішу правду один одному, але не так, як це зробив гов. Масенко, тим більше, що бідного Швеця тільки ледачий не б'є, а між іншим, в останніх ліричних віршах він показав нові можливості свого творчого хисту.

Хочу закінчити. Великі поети минулого залишали по собі «пам'ятники» — вірші під назвою «Пам'ятник»¹⁰. Відомі «пам'ятники» Горация, Державіна, Пушкіна; Шевченко свого «Заповіту» не назвав «пам'ятником», де б він, усвідомлюючи велику ціну своєї громадської праці, з гордістю говорив, що тим самим став любим своєму народові, і де б висловлював певність, що до нього не заросте народна тропа, та Шевченко в «Заповіті», Франко у «Мойсеї» певні високої і гордої свідомості того, що вони зробили, служачи народові. Це і є центральна ідея всіх великих поетів — служба народові.

Ну, може, серед нас нема ні Державіна, ні Пушкіна, ні Шевченка, ні Франка, — все ж давайте будемо так працювати гуртом, щоб принаймні всім поетичним колективом ми написали свій «Пам'ятник». (Оплески.)

ВІДГУК НА КНИГУ Г. П. ГРИГОР'ЄВА ¹ «У СТАРОМУ КИЄВІ»

Я прочитав спомини Гр. Пр. Григор'єва «Про старий Київ» не відриваючись. У них ми бачимо живо памальшовану картину — пейзаж, побут, звичаї, типи старого Києва. Скажу щиро, що спомини Григор'єва здались мені тазаловитішими і разом з тим якось простішими, людянішими, ніж цікаві, розуміється, спомини про давню Москву і москвичів Гіляровського ². Я сам якоюсь мірою можу назвати себе старим князюком і радий засвідчити, що в тій фактичній частині споминів, яка відома й мені, автор не погрішив проти правди, як це частенько — з різних причин — буває у мемуаристів. Особливо велике місце в споминах посідає театральне і музичне життя Києва — російський театр Сомовцова ³, опера, концерти, театр Садовського ⁴, постаті Заньковецької, Саксаганського та інших акторів дореволюційного нашого театру. Тут багато влучного, інтересного, не раз і свіжого (досить згадати характеристику Саксаганського). Важливість цієї пайбільшої частини споминів для наших мистецтвознавців і високий інтерес її для широкого читачького загалу не підлягають сумніву.

Звичайно, в характеристиках деяких осіб (напр., Садовського) і в змалюванні та освітленні деяких подій треба буде внести деякі корективи.

Але навіть не посилаючись на бідність нашої мемуарної літератури, можу тільки гаряче рекомендувати спомини Гр. Григор'єва до видання.

16.XI 1958 р.

ПЕРША КНИГА ВІКТОРА ЗУБАРА ¹

Любов до землі, до рідної країни, до чудесного її закутка — Буковини... Любов до праці, до людини, до людей, до людськості... І та любов, що зветься інакше: кохання. Чисте, свіже, соромливе і разом ціломудрено-одверте...

Із цих почуттів сплітається перша книжка молодого поета. Почуття, що й казати, не нові, але й старими вони ніколи не стануть. Вся справа в тому, як їх поет подає.

Віктор Зубар має свій голос. Голос, тим часом не дуже ще багатий на тембри і відтінки, але свій.

Ось візьмемо хоч би такі образи й порівняння в його віршах:

Немов спітніле скло, темніє крига.

І визнає дівчина із вікна,
Неваче із-за обрію весна.

Співилася хмарина над селом,
Неваче гуска, стріпала краплини.

І пахне вся земля, як медівник.

(Це про весну, коли цвітуть сади.)

З лугу підкривсь до кадусти
Сірий, мов засць, туман.

Вреді тумани вранці,
Мов ведмеді волохаті.

Вітає соняшник за тином
Мене солом'яним брилем.

Нас (закоханих) верба прикрила
Довгою полою.

Із золотим хвостом комети
Лисиця мчала через бір.

Або епітети: «міцнорукі дуби»; «ліс чубатий»; «вуглястий пил війни».

Віктор Зубар любить життя, життя сучасне. Воно й не дуже нове, коли «багата наречена» в одній із його поезій запевняє:

Видите, клевочки,
Скільки маю віна —
Все моя багата
Пишла Буковина...

Не нове, але своє, органічне, притому висловлене в хорошій, народній манері, властивій багатьом поезіям Зубаря.

Однак на цій манері Зубар не обмежується. Його вірші досить різноманітні метрично й строфічно, є у нього, наприклад, і октави. І в цій старій, але, на моє глибоке переконання, зовсім ще не похованій формі говорить поет про сучасне, сьогоднішнє, близьке йому і всім нам — про колгоспний лимонарій, скажімо, яким, напевне, пишається і в якому, я гадаю, в частка роботи і самого Віктора Володимировича. Бо він, поет, я це добре бачу, не тільки сучасник, але й учасник нашого радянського життя, нашої соціалістичної творчості.

— Але коли лише він про минуле — наприклад, про камінь Довбуша, то й відтіля перекидає міст у наше прекрасне сьогодні.

Своє глибоко особисте вкладає він у вірш про великого Леніна — «Народжений весною». Але це особисте разом з тим є й наше, бо воно радянське, бо воно людське.

Іноді поет повторює улюблені мотиви. Це буває частенько з молодими поетами, а ще частіше, може, з немолодими. Проте хотілось би більшої розмаїтості тем, сюжетів, фарб, а може, й більшого заглиблення в явища, про які йде мова. Я побажав би товаришеві Зубарю більше мандрувати — в прямому й переносному розуміннях слів: по рідній країні, по братніх країнах, по лісах і степах, по великих містах, по ланах і садах, де чудеса творить людина, по центрах промисловості з невиданим сучасним розмахом техніки, по театрах і музях, де веселково цвіте мистецтво, по книгах поетів і мислителів, бо книги — це ж те саме життя, книги і життя — найкращі вчителі і поетів, і всіх працівників.

Ці мандрівки дадуть йому багато — додадуть сил для дальшого зростання.

СЛОВО — НАША ЗБРОЯ

Дорогі товариші, ми часто і дуже часто цитуємо слова Шевченка: «Возвеличу малых отих рабів німцх!»¹ Я на сторожі коло їх поставлю слово».

Ми всі знаємо з шкільних років слова великого Пушкіна, що пророк, тобто тут поет, повинен «глаголом жечь сердца людей»². Ми не раз згадуємо слова Лесі Українки: «Слово, чому ти не твердая криця?» і т. д. Ми часто говоримо про слово як зняряддя поезії. Але не завжди ми з достатньою мірою у своїй творчій практиці розуміємо, що значить для поета, і не тільки для поета, а для людини загалом слово. Слово — це наша зброя. І коли вчора Микола Платонович Бажан говорив про мову нашої літератури³, то я подумав, що Микола Платонович говорить якраз про те, чому ми в достатній мірі досі уваги не приділяємо і що хвилює такого вимогливого до себе художника, як Бажан.

Ми багато чого боїмося в мові, ми багато чого не робимо в мові, ми не дбасмо про мову і про фонетичну її красу. Я читаю багато перекладів, багато оригінальних творів, віршів по-українськи, і бачу, як нічого не варт непоганому поету чотири приголосних поставити в ряд, так що цього вголос читати не можна, лише можна прочитати про себе. І таких багато випадків.

Коли ми подивимося на історію російської літератури, то побачимо, що від Ломоносова через Пушкіна до Маяковського і до наших днів велась і ведеться боротьба не тільки за чистоту, але і за багатство мови. Як Пушкін насміявся з тих критиків, які йому закидали «простонародність» мови в його «Русиані і Людмилі»⁴, які його обвинувачували за те, що він брав слова з народних казок! Він зайняв правильну позицію у боротьбі між шишківцями і карамзінцями⁵. Треба відзначити величезну роль діяльності Пушкіна як основоположника російської літератури. Він боровся за народну, за красиву і за багату мову.

А коли ви згадаєте висловлювання Маяковського про мову, ви згадаєте і те, що саме Маяковський надавав

надзвичайно великої ваги шуканням у мові, творчості у мові, навіть дерзювенності в мові. Коли звернетесь до творчості нашого Шевченка, ви зрозумієте, що коли б Шевченко зупинився на тому етапі розвитку української мови, який був до нього, — на етапі Котляревського, Гулака-Артемовського, Квітки, то це дуже йому заважало б відіграти ту роль письменника, революціонера, поета-пророка, яку він відіграв в нашій літературі. Коли ви згадаєте героїчну боротьбу за збагачення української мови Михайла Старицького, коли ви подумаете, чим була українська мова до Лесі Українки і чим вона стала після Лесі Українки, то ви погодитесь зі мною, що ми мало думаємо про проблеми мови, а ще менше робимо для її не тільки чистоти, про яку вчора говорив Микола Платонович, а й її багатства.

Я цими днями прочитав в 2-му номері журналу «Новый мир» статтю Подольського «Щедрість генія». Це стаття про мову великого російського і великого світового ученого Павлова. Виявляється, що Павлов був не тільки великим фізіологом, а й надзвичайним стилістом, який, виходячи з міркувань, потреб висловити свою думку найясніше, найпростіше, найчистіше, використовував усі багатства російської мови. І те, що часто педанти-редактори у нас називають архаїзмами, і те, що в наших словниках звуть вульгаризмами і т. ін., — все це йшло на службу геніальної мислі Павлова, бо не тільки в художній літературі, а й в кожному слові людському увага до мови — доконечна річ для того, щоб думка знайшла свою справжню кришталеву форму.

Коли ви згадаєте, як багато працював над формою своїх творів Карл Маркс, як його хвилювали переклади його творів, його «Капіталу» на російську мову, яким стилістом і поетом був Фрідріх Енгельс, як дбав про чистоту, логічність, стрункість і красоту мови Володимир Ілліч Ленін, то ви, розуміється, погодитесь, що у цих учителів варто і цього вчитись. Досить згадати, що в дуже бурхливі складні часи нашої історії Володимир Ілліч знайшов час писати спеціально про чистоту російської мови⁶, про культуру російської мови.

Мені не хотілось би аж ніяк принижувати українських поетів, прозаїків і драматургів, але все-таки, здається, мій заклик до ще більшої уваги до мови, як найголовнішого знаряддя, не прозвучить на цьому з'їзді марно.

НЕВТОМНИЙ МАНДРІВНИК

У кожного поета, який би широкий він не був у своїй тематичці, є своя улюблена тема, своя найзадушевніша мелодія, свій найдорожчий образ. У Миколи Нагнибіди це тема дороги, мелодія подорожі, образ мандрівника.

Ще року 1939 поет писав:

Схилюсь над картою Вітчизни¹ —
О, скільки радісних доріг!

З того часу Микола Нагнибіда пройшов багато доріг по рідній країні з любов'ю до землі, до природи, до людини, до людської праці.

Багато доріг пройшов, багато людей і краєвидів бачив, багато речей спостеріг поет — і ніде не був байдужим мандрівцем, холодним споглядальником, стороннім свідком. Улюблені його герої — люди чесною, хорошою, дружньою, засмаглою на вітрі й сонці радісною праці. Поет пише про теслярів, рибалок, — сам він, до речі, запальний рибалка, — садівників, різьбярів («Балада про різьбяра»), каменярів, агрономів, сталеварів, виноградарів, моряків, солдатів. Солдати у нього — теж люди труда, бо так же воно й є. Недаром же Тарас Бульба, звертаючись до козаків із промовою перед вирішальним боєм, казав їм, що мають вони перед собою «діло великого поту»². Нагнибіда любить називати конкретні імена живих людей. Іноді це імена, гучні на весь світ, — Седов³, Ковчак, Руднев⁴, іноді прізвища, відомі вужчому колу людей, іноді й просто ласкаві жіночі наїмелля.

Для трудівників нашої рідної землі видобуває поет із серця найтепліші й найчистіші слова:

Кожній жниці радію, неначе сестрі⁵,
Тисну руку, брати — сіячі, косарі.

Нагнибіда любить життя в його прекрасній буденності, але до душі йому й високі зльоти героїзму. Звідси — відчутна романтична струна в його поезії, звідси — піднесені, урочисті і разом з тим задушевно-прості балади («Балада про двох моряків», «Балада про матроса», «Дунайська балада»).

Гарячий радянський патріот, Микола Нагнибіда з гордістю каже:

Тринадцять морів і два океани
Омивають державу мою ⁶.

Коли Нагнибіда пише —

Здрастуй, Харків, красеню мій ⁷,
Місто юності України,—

то розумієш, що мова йде саме про Радянську Україну, де, власне, утвердилась Радянська влада на нашій землі, про молоду столицю молодої республіки.

У поезіях його плещуть хвилі Чорного й Азовського морів, і Дніпра, і Дунаю, і Тиси. Не тільки наші рідні води — одбивається в рядках поета і чудесна блакить Адриатичного моря: враженням своїм від подорожі по Югославії присвятив Микола Нагнибіда цілий цикл.

Але почитайте будь-який із подорожницьких віршів цього невтомного мандрівника — скрізь він вертається думкою до рідного свого краю, до його гордих місць і мальовничих сіл, до його рік і морів, степів і садів, до його пахучих вітрів.

Миколу Нагнибіду можна сміливо назвати співцем дружби радянських народів. Плоті на Дніпрі, купелі трьох великих східнослов'янських народів, навівають йому такі слова:

Аж оя плоти дніпровська течія
Проносить під Чернечою горою ⁸,
І дороге поетове ім'я
В привітові лунає над водою.
То білоруські дальні плотарі,
Біля керма зібравшись, співають
І, плывучи до моря, до зорі,
Привіт горі Тараса посилають.

З любов'ю пише поет про Росію, Білорусію, Кабарду і Грузію:

І в крузі горців, вольних і веселих ⁹,
Де хліб, і сіль, і пісня, і вино,

Ти за братерство світле вищий келих,
Братерство світле — наше знамено!

Почуття дружби сягає у Миколи Нагнибіди і за рубежі Радянської Вітчизни — свідчення тому названий уже цикл про Югославію, «Дунайська балада», «Зерно» та багато інших ліричних віршів, балад і поем. Душею поет з передовими людьми світу, з борцями за соціалістичну правду й справедливість, за мир у всьому світі.

Багато поезій присвятив Микола Нагнибіда війні, її тяжким будням і високій героїці. Але радісно звучать у нього рядки, присвячені мирові, що прийшов на зміну війні:

В зелених чохлах задрімали гармати¹⁰,
Сплять під брезентами танки в тиші,
Прийшли вже сапери доми будувати,
І в кузнях танкісти кують лемеші.

Героїчному минулому радянської землі, давньому й недавньому, присвятив Микола Нагнибіда багато зігрітих теплим ліризмом віршів — таких, як «Пам'ятник очаківцям», «Малахів курган», «В передчутті ранкової зорі», «Седов», «Іван Бусляр», поема «Полтавчанка», «Сестри». Вірш «Сестри», який би я охоче назвав баладою, набув у нас неабиякої популярності. Не раз на літературних вечорах у різних аудиторіях, а особливо в аудиторіях студентських доводилось мені чути, як публіка замовляла поетові: «Сестри!», «Сестри!». Колишнє живе в сучасному — така думка пронизує ці вірші. Часто, як уже зазначено, в них іде мова не тільки про конкретні події, а й про конкретну людину (наприклад, про Лялю Убийвовк в поемі «Полтавчанка»).

Природа і людина, одвічна краса природи і могутність людського розуму й людської волі, що любовно дбають про цю природу і сміливо перетворюють її, — ця тема стоїть у центрі уваги Миколи Нагнибіди. Їй присвячено такі осяяні гарячим сонцем і овіяні буйними вітрами Радянської країни поезії, як «Цей сад я знаю», «Іван Лотко», «Балада про садовода», присвячені пам'яті мічурінця Мелітопольської станції садівництва І. І. Галушки.

Вогні Дніпробуду, каховські новобудови, праця хлібороба і сталевара не тільки викликають захоплення у

поета: про нашу соціалістичну дійсність говорить він не як споглядач, а як учасник великих трудів народу.

Миколі Нагнибіді властива глибока пошана до культурних традицій. З розумінням усієї важливості цих традицій для поступу вперед, для творення нового, пише він про Котляревського («Вітання»), Пушкіна («В степах Молдавії»), Шевченка («Кобзар»), Коцюбинського («Задля добра свого народу»)...

Радують нас у Миколи Нагнибиди — поета, що не гаяється за нарочитою новизною й вишуканістю, — свіжі й органічно-прості образи:

Я подумав: справу хитру
Рибакі у морі знають¹¹.
Наловили в парус вітру,
Ще й піснями поганяють.

Або:

Цвітуть сади,
Цвітуть сади¹²,
Аж почі стали білими.

Або ще:

Золоті дуби могуті
Пахли лісом на будові¹³.

Тонка спостережливість нашого поета викликає у нього й тонкі, а проте невимушені асоціації:

І крізь хмари токів голубі¹⁴
І легке навутиння утоми
Спить ся березень сипій тобі,
Кропіткі у труді агрономи.

До речі, і тут, на фоні інтимної пейзажної лірики, — постає людей праці, «кропітких у труді агрономів»...

Гуцулка вишиває поетові сорочку — яку?

Білу-білу, як сніг на вершині¹⁵,
На яку і орел не сідав,
І барвисту, як квіти в долині
Після зливи у киямі трав.

Так у вишиваній сорочці під пером поета, як світ у краплі води, відбивається цілий чудесний край.

Доречно вживає Нагнибіда стислих, афористичних кінцівок:

Благословенна та земля,
В якій зерно не умирав¹⁶.

Працю, натхненну працю радянської людини оспівує Микола Нагнибіда в багатьох творах — як у ліричних мініатюрах, так і в речах ширше zakresних, епіко-ліричного характеру — «Сталевари», «Здрастуйте, рідні», «Будівник», «Каменярь», «Перша вулиця», «Тесля», «Вчителька»...

Особливою ніжністю відзначається цикл «Розмова з дочкою», деякі місця якого, ніби вечірнім сонцем, освітлені прозорим смутком, тою життєстверджуючою печаллю, про яку Пушкін сказав: «Печаль моя светла...»

Постаті дівчат і жінок, намальовані поетом, мають на собі печать ясності й чистоти. Згадаймо Переяславку з «Лісової балади», Галину з «Правого берега», доньку Фільченка з «Севастопольської поеми».

Микола Нагнибіда — поет радянський, поет партійний, поет-комуніст. Він піднесено каже про Партію:

Гаряче серце, совість чиста¹⁷,
Ясна зоря в труді, бою —
Народ назвав так комуніста —
Любов свою, судьбу свою.
Народ назвав так променисто
Велику Партію свою.

Невтомний мандрівник дійшов, кажучи словами Данте, середини життєвого шляху. Але не стомився його ноги, не приболіло серце, не притупився жадібний зір, і знову прагне він нових подорожей, нових зустрічей, нових краєвидів, та голос його дедалі більше набирає мужності, рука художника — впевненості, думка його — дозрілості і того спокою, під яким таяться прекрасні бурі.

Голос Миколи Нагнибіди можна впізнати серед багатьох голосів наших радянських поетів. Це висока похвала для поета. А впізнавши цей голос, радієш йому, як голосові друга. Це — ще вища похвала.

ЛИСТ ДО ІВАНА ВИРГАНА

Дорогий Іване Оникійовичу!

Ваша книжка «В розповні літа» принесла мені свіжу радість. Радість — не несподівану, звичайно: Ви знаєте, що я здавна люблю Вашу творчість. Мені захотілося з Вами поговорити так, ніби Ви сидите тут зо мною поруч, у садку, під липою, яку благословив колись на зростання залюблений у життя, у красу, в людину Олександр Довженко.

І Ви любите життя, красу, людину, добре і красиве в людині, Іване Оникійовичу. Ви пишете про війну і мир, і горнеться Ваше серце до миру, до отих сестер, скорботних і світлих, про яких Ви так задушевно написали, ніби тонкий, казковий узор вишиваючи на білому домотканому полотні:

За далеким синім бором¹,
За високим косягором,
В березі Сули —
У роботі, в батька в ласці,
Як у пісні, як у казці,
Дві сестри жили...

Ви любите рідну свою землю — Матвіївку над Сулою, всю велику Радянську Україну, весь неозорий Радянський Союз.

Благословенна ти, моя Вітчизно²,
Радянська Україно весняна!

І про всю могутню Радянську нашу Батьківщину кажете з повних грудей:

Мир тобі, радосте наша!³ Слава тобі, наша
земле —
Наша неаламна фортеця і наше незгасне багаття!

Образ Шевченка — як живий у Ваших віршах. Образ Шевченка і його улюблені образи: мати, вірна дру-

жина, чиста, як зоря, дівчина... І височіє перед Вами безсмертна постать того, хто з'єднав усі наші народи в сім'ю велику, в сім'ю вольну, нову:

На сонячну, на радісну дорогу
Великий Ленін всі народи звів ⁴.

Ви любите народне слово, народну пісню, що не один Вам підказала рядок, народну мудрість. А народна мудрість сьогодні ось яка:

Народна мудрість процвіта щодень ⁵,
У творчій праці сили набирає,
Хвалу великій партії складає
З рясного цвіту, з радісних пісень.

Ви любите людей з ніжністю, яка навіяла Вам чудесну «Материнську». Ви любите людську дружбу, угоднюючи її до саду («Сад дружби»), і найбільше любите в людях нове, що виявляється передовсім у нашій праці. З цієї любові народилися завзяті Ваші, роботищі, веселі й співучі «Орільські дівчата» ⁶ — героїні, які й не знають, що вони героїні. Ви добре бачите шлях

Від сприяння — до артилі ⁷,
Від вербицьки — до садка,
Із землячки — в хати білі...

Це — з поезії «Марта», а ось рядки із давнюшої мені поеми «Матвіївка над Сулою», рядки про те, чого вже нема і чого вже ніколи не буде в нашому селі.

Ваш ліричний герой говорить про те, чого бракує в краєзнавчому музеї, який він оглянув, і чому місце нині тільки в музеї:

...в музеї

Бракує поки що таких речей ⁸:
Коромисла, ковганки *, мотовила,
Ярма мережаного...
Серпа, мазниці, форми для пасок,
Рубля, качалки, жлукта, постолів,
Миколи-чудотворця, макогона,
Солом'яного діда, ступи, драчки,
Царя Миколи Другого...

пурки,

Георгія Побідоносця, ціпа,
Саяей рожнатих, віялки, сукала...

і т. ін.

* Надруковано «ковчанки», але я думаю, що це помилка. —
М. Р.

Цих речей і ще нема в музеї, і нема їх у же в сільському побуті, бо рубель, мазниця і тому подібне замінені іншими, вигіднішими для людини речами, а Георгія Побідоносця, Миколу-чудотворця та й Миколу Другого, що й собі встряв у цю компанію, давно викинуто на смітник⁹.

Перерахунок свій робите Ви з добродушною іронією, і тому я дозволю собі сказати, що мені навіть шкода ковганки — незамінна штука, коли варити польовий куліш і затовкуєш його старим, жовтим салом!.. А про серп я скажу вже серйозно, що його таки не треба остаточно здавати до музею. Я був кілька років тому свідком, як полегла переспіла пшениця так сипалась, що аж жаль було дивитись... Комбайни її «не брали», а на серп було покладено заборону «згідно зі вказівкою з районного центру». Та це так, до речі чи, може, навіть не до речі...

«Матвіївку над Сулою» я назвав улюбленою своєю річчю і охоче це повторюю. В цій певеликій поемі чи, краще сказати, віршованій оповіді або навіть віршованій розмові з читачем ніби сконденсовано, зібрано в один прехороший букет усі ті риси нового, радянського, соціалістичного життя, яке Ви так щиро і так глибоко любите, мій мій поете.

Як справжній художник, тобто безоглядно смілива й чесна людина, Ви не боїтеся трагічного в житті: нагадую — не Вам, звісно, а читачам — вірш «1942 рік». Не можна ж витинати на мотив гопака, пишучи про ті тяжкі й скорботні часи! Але ось кінцівка теж трагічної поезії «Слава бійця» — поезії про героїчну загибель радянського воїна:

Усе, що міг, усе, що мав¹⁰,
За правду він віддав.
Але яка ще вища честь
В житті людини єсть?
Колись усохне вербка та,
Трава поодцвіта.
Не стане в небі тих хмарок,
І висохне струмок,
А слава чесного бійця —
Ні краю, ні кінця...

Це нагадує закінчення давніх наших дум, таких, як дума про Федора Безродного або дума про трьох братів Озівських, де також описано смерть воїнів і так само проголошується, що слава не вмре, не поляже...

Тільки інша, вища слава у наших ридарів, слава свідомих бійців за правду, як Ви те й кажете...

Нечисленні у Вас гак звані любовні вірші, як це й відзначає автор передмови до Вашої книжки Юрій Барабаш. Нечисленні, але ж такі своєрідні! Їх осяває прекрасне почуття вірності:

Ні кращої, ні такої,
Я тільки тебе шукав ¹¹.

Поет — це той, хто бачить видимий світ і вміє його малювати своїми фарбами. Ви це вмієте.

Сад стояв уже під сонцем, як рожевий дим ¹²...

Усі таке бачили, а написав таке — поет Іван Вирган.

Обібравшись меду, бджоли не могли злетіть ¹³.

Тонке спостереження. Пригадую, до речі, що Ваши земляк по Харкову, Кость Гордієнко, дістав колись нагінку від критиків за те, що назвав бджіл блакитними. А вони такі певної пори, на певних квітах збираючи нектар, бувають блакитними!

Геп-геп дівки простоволосі,
Немов русалки у вінках ¹⁴,
Пливуть по голубій волозі,
По ліліях, і по зірках.

Русалки у вінках мене не дуже тішать, — досить я вже читав про них, — та й рима «простоволосі» — «волосі» особливої слави авторові не принесе. А ось те, що дівчата, дівки (не «девки», ні!) плывуть по ліліях і по зірках — це таки красно.

Деревця розплющують бруньки ¹⁵...

Розплющують — як діти заспані свої очиді погожого весняного ранку, як діти, бо ж саме деревця, а не дєрева!

Дуже до серця мені і таке порівняння:

В голубім віконці,
Неначе айстра в склянці із водою ¹⁶,
Схилилась дівчина в береті білім.

Я її добре бачу, ту дівчину, бо Ви примусили мене її бачити. Багато такого можна вибирати в Вашій книзі, і все воно облите весняним сонцем, бо весна — наймиліша Вам пора року, все воно просте, ясне, органіч-

не, природне, поетичне. Може, є десь і «зриви» — хай їх шукають охочі!

Тішить мене і те багатство мови, за яке Вам довелося виписи чимало гіркого, — багатство, до якого пристрасно закликає всіх письменників О. Ільченко в «Літературній газеті»¹⁷. Без багатства мови не може бути й багатства думки. Ви знаєте, певна річ, слова «глибина», «глибочінь», «глибочина», але новою якоюсь гранню відсвічує це поняття, коли Ви пишете: «глибочізна».

За рядок «череда іде з блукви» Вас, коли не помилюся, хтось ганив, — а блуква ж таки є не тільки в живій мові, джерелами якої Ви раз у раз користуєтесь, а й у словнику Грінченка, і означає воно: «место для пастьби скота, вигон». Пам'ятаю, колись Микола Бажан на докір, що його вірші треба читати з словником, справедливо зауважив, що і в словники не шкодить заглядати...

Бджоли дзвонять на розгіллях срібних¹⁸...

В тій горниці світлій жила молодиця¹⁹,
При вії її павіть — дочка білолиця.

Хіба це не влучні, не мальовничі, не зрозумілі слова — «розгілля», «павіть»? Я й не заглядаю до Грінченка, може, вони там є, а може й нема, і Ви їх вгадали, утворили... Народ же творить мову, а коли й де сказано, що поет — не частка народу?

І цвічепий моріг, і рінявий струмок (до речі, обидва слова у Грінченка є) — дуже вдалі, бо до діла підібрані епітети.

І синтаксис Ваш, і Ваша фразеологія — таки Ваші і таки українські: «Бралося до ранку»; «швидкома... причепурила... перед дзеркалом коси»; «на дощ кладося»...

Останні приклади взято вже з Вашої прози, з оповідань чи, як Ви волієте казати, новел. Отож, минаючи Ваші майстерні переклади (шкода, що їх мало), скажу: це добре, що Ви взяли й до прози; добре, що в ній відчуваються хороші традиції Марка Вовчка, Коцюбинського, Стефаника, Васильченка, Яновського; добре, що відчувається в ній Ваша власна рука; добре, що вона виходить у Вас добре...

От і поговорили, Іване Онікійовичу. Бувайте здорові й щасливі!

ПРО НАРОДНИХ ПОЕТЕС

Цю книжку складено з творів п'яти поетес: Параски Амбросій, Марфи Бондаренко¹, Ольги Добахової², Фросини Карпенко, Христини Литвиненко³. Ми часто називаємо їх народними поетесами⁴. Треба сказати, що термін народний поет може мати подвійне значення: по-перше, це титул офіційно надаваний високозаслуженим і прославленим майстрам поезії, видатним громадянам, як-от народний поет Білоруської РСР Якуб Колас; по-друге, це означення поетів, які вийшли з самої гущі трудового народу, живуть і творять серед нього й для нього, не ставши, як-то кажуть, професійними письменниками. А втім, це все дуже умовне. Грані між професійною й народною поезією у нас дедалі більше стираються, усність перестала бути доконечною ознакою фольклору, народні наші (в другому значенні того слова) творці друкуються в пресі й окремими книжками, отже, входять у «велику» літературу. А між отією великою літературою і не менше великою народною творчістю відбувається все інтенсивніший обмін цінностями, все глибше взаємозапліднення.

Характерною, однак, рисою народних наших поетів (ми вже умовились щодо вживання цього терміна) є те, що починали вони здебільшого самотужки, вчившись «памідні шаги» чи й зовсім не пройшовши або майже не пройшовши шкільної науки, творили спершу для невеликого свого середовища і тільки потім вийшли на широку дорогу, здобули — одні менше, другі більше — визнання у всій Україні чи й у всьому Радянському Союзі. Цих людей можна було б назвати самоуками чи самородками, пам'ятаючи при тому, що самоуком та самородком був і великий Максим Горький... Був ним у літературі і великий Тарас Шевченко, що здобув професійну освіту лише як х у д о ж в и к...

Наших народних поетів старшого покоління об'єднує й те, що значна частина їх життя проминула в умовах поміщицько-капіталістичного ладу, що зазнавали вони тяжких переслідувань від властей імущих, що муками й поневіряннями затьмарені були їх дитинство, юність, молодість. Про це ви почитаете в нашій книзі і у Параски Амбросій, і у Фросіни Карпенко, і у інших їхніх товаришок.

У книжці зібрані твори поетес. Одним з прекрасних досягнень радянського народу ми справедливо називаємо не тільки юридичну рівноправність жінки й чоловіка, а й те, що наші жінки внесли і вносять гідну свою пайку в усі галузі людської діяльності, отже, й у поезію, в літературу. Бажанням підкреслити це чудове явище нашої дійсності і пояснюється склад авторів нашої збірки. Його, звичайно, можна було б набагато поширити.

Народні наші поети — наразі мова йде саме про поетес — славлять світлу нашу сучасність, протиставляючи їй гіркому минулому. Недарма ж дочка зеленої Буковини Параска Амбросій пише зворушливу поезію під знаменною назвою: «В Радянськiм Союзi я щастя знайшла».

Недарма ж Марфа Бондаренко свого часу заявила:

— Революція несе нам
Щастя, любі діти...

Недарма чуємо від Ольги Добахової:

Воля партії можуть
Нам відкрила ясні дні,
Маяками комунізму
Сяють левінські вогні.

Недарма озивається Фросина Карпенко:

У будовах нових,
На руках трудових
Ми підносим країну все вище.
Хто готує війну,
Сіє в світі пітьму,
Провались той в бездонне ровище!

І недарма приєднується до цих голосів голос найстарішої віком поетеси Христини Литвиненко:

Підростають малі діти
І до школи вже пішли,
Батько й мати в колективі
Свою доленьку знайшли.

Праця, колективна, гуртова праця і чудові її плоди — ось тема, що осяває творчість наших поетес. Нові люди, нові форми життя й труда владно увійшли в їх творчість. Радянські воїни, моряки, трактористи, стрілочники, працівники на цілинних землях, комбайнери, ланкові — такі герої у наших поетес. Бригади комуністичної праці осміває одна з них, друга зворушливо розповідає, як слухала по радіо голос дочки...

Радянський патріотизм пронизує творчість і Литвиненко, і Карпенко, і Амбросій, і Бондаренко, і Добахова. Чистотою й щирістю віє від цих простих рядків Амбросій:

— Як поїдеш у армію,
Пам'ятай, Семене,
Перше думай про Вітчизну,
А потім про мене!..

Разом з тим ідею інтернаціонального єднання трудящих підносить Ольга Добахова у вірші про Героя Радянського Союзу, словака Яна Налепку⁵, Марфа Бондаренко — у вірші «Стрілочниця».

Поруч з любов'ю до людини і до людської праці виразно дається бачити у наших поетес тонке відчуття природи. Так, у поезії «Березневе сонце сходить» (про нашу молодь на цілинних землях Казахстану) Бондаренко пише:

Як по весні жайворонки
У озиме вже тонує,
Добровольці рідним пишуть:
«Вже ми орем цілину».

Як під лісом молоденьким
Рясно терни зацвіли,
Добровольці рідним пишуть:
«Перші паростки зійшли».

А як лиха розцвілася
І запахла на весь край,
Добровольці рідним пишуть:
«Небувай в нас врожай».

Такі образи могла дати тільки людина, для якої «календар природи» — органічна частка її життя.

Ясна річ, що у вміщених у цій збірці поезіях — багато народнопісенного, багато — від фольклорної традиції. Бачимо ми в них, однак, і прикмети індивідуальності

кожної з поетес, і риси, які виникли завдяки благотворному впливу «книжної» поезії. Ось, приміром, рядки із вірша Марфи Бондаренко:

Полетів состав, як птиця,
В вишпяку заплутавсь дим...

Це вже — чисто літературна, я сказав би, спостережливість, чисто свій, неповторний, нетрадиційний образ.

Те саме — у Фросини Карпенко:

Пливуть чередою
Бавовняні хмари.

У Параски Амбросій:

Шумує колосся, мов сонячна злива...

Або:

Тихий вечір, зорі ясні
Сиплють стружку золоту...

У тієї ж таки Амбросій традиційне порівняння дівчини з квіткою застосовується по-новому:

Буде доня на тракторі
Квіткою леліти...

Христина Литвиненко не без усмішки співає нам:

Чубом березень трясє,
Розгана морози,
Журно хлипає зима,
Проливає сльози...

Уважний читач помітить у збірці і чималу строфічну різноманітність, і неабияку ритмічну вибахідливість, і — поряд з традиційним, звичним — свіже римування. А головне — він побачить у ній духовне багатство радянської людини, радянської жінки, побачить у простих і безпретензійних рядках наших поетес ясне віддзеркалення нашого життя, нашої творчої праці, нашої боротьби за мир у всьому світі, нашого влевненого походу до світосаяних верховин комунізму.

ВЧЕНОМУ І ДРУГОВІ

*Лист до Олександра Івановича Білецького
з нагоди 75-річчя*

Дорогий Олександрє Івановичу!

Я обрав для того, щоб привітати Вас, форму листа. Ще радніше обрав би я форму живої розмови, але наразі хочеться, щоб мене почуло ширше коло.

Кажуть, що нелегко говорити правду у вічі. Нелегко, коли це гірка правда. Але, далєбі, нєлегше їй тоді, коли хоченї людинї сказати все те хороше, що про неї думаєш.

Спільний наш друг М. К. Гудзїй дав у 5-му номерї «Радянського літературознавства» статтю про Вас¹, ви-триману, як кажуть, у науковому тонї. Обома руками підписуюсь під цією статтею. Але менї здається, що їй са-мому Миколї Калениковичу в тому науковому тонї тісно. Тїсно, коли їде мова про таку людину, як Ви, Олександрє Івановичу.

Бо ви — вчений, академік, літературознавець, мистецтвознавець, критик, керівник наукової установи, вихователь поколінь наукової молодї, редактор видань класиків і новочасних письменників, громадський діяч, — передусім людина. Людина, що викликає подив. Це — подив перед ерудицією? Хто буде заперечувати Вашу виняткову, феноменальну обізнаність у найширшому колї питань літератури і культури взагалї! Але бувають люди, у яких навіть величезні знання лежать мертвим капіталом або використовуються тільки «упівдєрева», кажучи мисливським терміном. От саме цього ніхто їй ніколи не міг і не зможе сказати про Вас.

Я недавно зустрївся у Вроцлавї з польським літературознавцем профєсором Мар'яном Якубцем². Він просто зачаровано говорив про свою розмову з Вами, про Вашї влучні зауваження щодо новїтніх течїй у польській, французькій, загалом захїднєвропейській літературї, про Вашї оцїнки імен і явищ — оцїнки, заснованї не тільки на прекрасному ознайомленнї з предметом, а їй на вмїнні дивитись на нього своїм поглядом, поглядом творчим. До речї: Ви не раз доводили, Олександрє Івановичу, що літературознавство — наука, що воно повинне бути наукою, яка оперує, повинна оперувати точним, майже ма-

тематичним методом. Твердження в цілому вірне, його не можуть не прийняти ті, хто твердо стоїть на ґрунті марксистсько-ленінської методології в науці про літературу. Але саме на Вашому прикладі, дорогий друже, видно деяку, я сказав би, однобічність цього твердження: паука, так, — але й творчість.

От я пригадую Ваші студії про поезії Пушкіна «Я помню чудное мгновенье» та «Анчар»³. Що й казати, методом наукового дослідження, методом нагромадження, групування і вдумливого розгляду фактів володієте Ви з цілковитою досконалістю. А проте щодо Ваших висновків, які впливають не тільки з логічних побудов, а й з естетичного відчуття, то про них можна й сперечатись. І Вам першому, я певен, стало б нудно, коли б з Вами ніхто так-таки й не сперечався... Ви говорите про поетів як учений високої міри. Але Ви говорите про них і як поет — теж високої міри.

~~— Я бував свідком та й учасником розмов, де Ви вражали співбесідників не тільки новим освітленням речей, давно вже, здавалось би, відомих і вирішених, а й цілою, сказати, райдугною імен, літературних творів, фактів, процесів у несподіваних зіставленнях, про які дехто може доти й не чув... Після такої розмови людина не могла вже вернутись у спокійний затон звичних думок, оцінок і концепцій.~~

Не раз бував я й на захистах дисертацій, де Ви виступали як офіційний чи неофіційний опонент. Щоразу вся аудиторія аж якось оживала, коли Ви, відклавши набік листки свого відзиву про дисертацію чи накидані тут же, на диспуті, зауваження, розгортали блискучу, натхненну імпровізацію на тему праці, що розглядалась. Не раз така імпровізація розросталась сама в чудесну дисертацію, в глибоку наукову розвідку, побудовану на такому вивченні матеріалу, для якого — вивчення — хто-зна-де й береде Ви час, Олександрє Івановичу!

Ваш приклад запалює молодь. І не тільки молодь. Який шевченкознавець обійдеться без Ваших праць, без Ваших статей, без Ваших висловлювань — часом ніби побіжних — про найбільшого генія української літератури? Як можна говорити тепер про творчість Франка, про його прозу, про спадщину Панаса Мирного чи Нечуй-Левицького, про українську дожовтєву прозу взагалі — так, як говорилося це до Вас? Історик античних літератур іде до Вас із поклоном, міркуючи про Гомера, Есхіла,

Арістофана, Ювенала, історик західноєвропейських літератур радиться з Вами, студіюючи Данте і Шекспіра, Гете і Байрона, Гюго і Жорж Санд, Барбюса і Бехера⁴... Це тільки вихоплені з великого списку імена... Театрознавець не обійдеться без Вашої консультації — чи то пише він про античний театр, про шкільний український театр XVII—XVIII століття, чи цікавиться давнім і новішим театром французьким... Фольклорист ніяк не проміне Вашого огляду українських дум, дослідник психології — Вашої студії «В майстерні художника слова», педагог — Ваших статей про методику викладання літератури в школі, теоретик літератури — таких речей, як Ваша розвідка «Проблема синтезу в літературознавстві»...

Ви — як удома в давньоруській і давній українській літературі, але Ви знаходите час, щоб цікавитись новими романами Гончара та Стельмаха, «Святославом» Скіляренка... Вам палять фундаментальні праці про давню індійську літературу. Ви дали проникливу оцінку Шота Руставелі, але Ви ж привітали свого часу і Павла Тичину, і Сосюру, і Копиленка, і Панча... і мене многогіршого...

Найбільша частина Вашої наукової уваги віддана російській та українській літературі, їх взаємозв'язкам.

«Чуттям єдиної родини» і глибоким розумінням цього прекрасного чуття пронизані Ваші праці, пронизана Ваша наукова і громадська діяльність. Глибока пошана до традиції і ненаситна, невтомна увага до всього нового в літературі і в літературознавстві найбільшою мірою характерні для Вас як радявського вченого. Ім'я це несеє Ви з високою гордістю і честю.

Вибачте, дорогий друже, що я подекуди, здається, випав з епістолярного типу. Багато хотілося мені сказати, і я не трачу надії на хорошу розмову з Вами біля Вашої «тихої, домашньої лампи», за висловом Лєскова⁵, у колі друзів, в оточенні полиць із улюбленими книгами. У Вашій затишній господі так ясно відчуваєш, що книги для Вас — не німі свідки глухих літ, а живі голоси вічного нового життя, яке злетіло нині на невидані в історії верховини.

Міцно стискаю Вам руку. Ваше життя, Ваша творчість — прекрасні, любий Олександрє Івановичу!

Ваш Максим Рильський.

ПРО ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО

Три чудових майстри українського слова, три чудових художники, які пішли недавно від нас,— Юрій Яновський, Остап Вишня, Олександр Довженко,— при всій різниці їх індивідуальностей мають, безперечно, спільні риси. Хочеться передовсім сказати, що це художники глибоко національні, тобто такі, що виражають з особливою силою кращі моральні риси свого народу, його естетичні смаки і погляди, його характер. Будучи новаторами і шукачами, вони, названі мною майстри, пройняті повагою до традицій високого мистецтва, вони уважно прислухаються до голосів учителів... тих, звичайно, які ціві гарві гідні. Їх почуття свого, національно-самобутнього гармонійно поєднуються з великою повагою до національних рис інших народів, з чистою і світлою гуманністю, з інтернаціоналізмом, яким овіяна вся велика радянська література.

Об'єднує їх і те, що серед багатьох учителів був у них один спільний, особливо улюблений. Остап Вишня не раз говорив про те велике значення, яке мав для його творчого розвитку автор «Вечорів на хуторі біля Диканьки». Сліди благотворного впливу могутньої гоголівської живописної манери видно і в сценаріях Довженка, і в його дивовижній прозі. Він багато років виношував ідею показати в кінематографі «Тараса Бульбу», написав однойменний сценарій, що вражає читача збереженням гоголівського духу і дуже близький до повісті текстуально, але здійснити екранізацію цього сценарію йому не вдалося. Друзі Яновського не раз говорили, що навіть по прізвищу він родич Гоголю-Яновському, і він завжди якось по-дитячому цьому радів.

Луї Арагон у вступній статті до французького видання роману «Вершники» з дивною проникливістю звертає

увагу на цю духовну близькість Юрія Яновського з Гоголем¹.

Всім відома різюча багатогранність творчого обличчя Гоголя. Він поєдпував у собі ніжного лірика з грізним сатириком-викривачем, добродушного гумориста з трагіком високої папруги, захопленого співця краси природи і людини з нещадним суддею людської пошлості і підлоти, голос його змінювався подібно до Дніпра в знаменитому його ж описі... Ноти туги і скорботи звучали вже на деяких сторінках його безтурботно-веселих за загальним тоном «Хуторів», високий пафос, як блискавка, освітлював рантом безвідрадно-сумні рівнини «Мертвих душ», і в гнівному «Ревізорі» відчуваються крізь видимий світові сміх невидимі світові сльози.

Багатогранний і творчий образ Юрія Яновського. Шлях — стилістичних і ширше — естетичних — шукань його не простий. Він складний, як це не раз відзначала критика. Я дозволю собі, однак, зауважити, що напевно чи знайдеться художник, справжній художник, про якого можна було б сказати, що він ішов завжди прямо, віде і ні в чому не відхиляючись від раз і назавжди обраного шляху, що розвивався і ріс він рівненько та гладенько. Не буває так — або майже не буває.

Мені здається, що можна зупинитися на такій схемі: від деякої мапірності, абстрактності і павмисної витонченості ранніх своїх віршів і оповідаць, від ідейної нечіткості роману «Чотири шаблі», від сюжетного і тематичного ускладнення прекрасного в цілому роману «Майстер корабля» йшов і прийшов Яновський до чудесної простоти роману (вірніше, циклу новел, об'єднаних спільною темою) «Вершники», воєнних і післявоєнних своїх оповідаць, роману «Мир». Скрізь і завжди, однак, залишався Яновський, все більше зміцнюючи силу реалістичного письма, романтиком за світовідчуванням і світоглядом. Трагізмом і високою людською героїкою пронизані його «Вершники» — твір, де автор уперше чітко показав класову суть подій, що відбувалися в перші роки революції, і оповідання, написані під час другої світової війни. Перші сторінки розділу «Вершників» «Дитинство» показують нам Яновського як тонкого лірика і чарівного пейзажиста, закоханого в рідну землю. Деякі критики дорікали авторові, що він, мовляв, використав етнографічні і фольклорні джерела. Ніби це може бути докором! Тільки людина, зовсім позбавлена естетичної сприйнятливості, не

відчуває, скільки теплоти і любові до людей вклав автор у ці пейзажні та «етнографічні» описи.

Героїчну самовідданість «простої» радянської людини показує Яновський в оповіданні «Дід Данило з «Соціалізму», глибоке презирство до ворога змальовує він в «Генералі Макодзьобі», прекрасне розуміння дитячої душі виявляє в таких оповіданнях, як «Дівчинка у вінну» та «Петрусь і Гапочка». Яновський має нахил до високого трагізму і патетики, але добродушний гумор оповідання «На ярмарку» примушує нас згадати — зрештою, сам автор про це прямо говорить — «Сорочинський ярмарок» Гоголя і «Ярмарок у Голтві» Горького. До речі, я назвав учителем Яновського Гоголя, але не завадить вказати і на творчий зв'язок його з тим же Горьким, з Коцюбинським, із Стефаником. Цим, звичайно, не закреслюється глибока своєрідність Юрія Яновського.

Якщо в романі «Майстер корабля», написаному не без західних впливів, Яновський у навмисне затемнених, «очуднених» («остраненных») образах славить людську натхненну працю, людську творчість, то справжнім апофеозом праці і творчості є післявоєнний роман Яновського «Мир».

Пильної уваги заслуговує драматургія Яновського, зокрема патетична «Дума про Британку» і пристрасно сатирична «Дочка прокурора». Мені здається, що наші театри — я кажу не про всі — несправедливі в своїй байдужості до цієї драматургії.

Я пам'ятаю Юрія Іваповича перед війною, в роки війни та повобнні часи. Я виразно чую його тиху, схвилювану і часто пройняту іронією мову. Він був незвичайно, по-чеховськи, чутливим до всякої несправедливості, до всього непристойного і потворного. Він по-дитячому радів усякому виявленню людського благородства і великодушності. Життя радянського народу в усій його великій складності, доля радянської літератури хвилювали його, як власне життя і доля. Він був чарівно простим у стосунках з людьми і вмів заразливо сміятись, почувши вдалий жарт друга. Коли він дізнавався про будь-чий негарний вчинок, обуренню його не було меж. Він був глибоко людяним.

Творчий почерк Юрія Яновського дуже своєрідний. Його не можна сплутати ні з ким. Про синтаксис його «Вершників», про його вміння будувати фразу — насиче-

ну і стрімку у «Вершниках», епічно-спокійну в «Мирі», лукаво-оповідну в «Генералі Макодзьобі», чарівно-наївну в «Дівчинці у вінку» — можна писати цілі дослідження.

Юрій Яновський рано пішов із життя. Ми могли чекати від нього ще багато прекрасного і, як завжди у Яновського, своєрідного. Але й те, що він нам залишив, є чудовим вкладом в нашу не тільки багатонаціональну, але й багатобразну радянську літературу.

ПОЕТ ІВАН ВИРГАН

Справжній поет — це той, хто бачить світ і речі по-своєму, так, як ніхто ще не бачив, але малює їх так, що кожен скаже: «Та й я бачив це саме точнісінько, тільки не вмів висловити!»

Справжній здоровий поет (бувають і хворі поети, та часом і неабиякі) безмежно любить життя, закоханий у його фарби й тони, він завжди дивиться на життя, як на повостворене чудо.

Справжній поет — не тільки спостерігач і споглядач життя, але і його учасник. Людські радощі його радують, людські болі йому болять.

Справжній поет любить слово, бо воно — його діло¹. Вдало знайдене слово — щастя поета і не раз до цього щастя приходять він через муки.

Справжній поет живе життям свого народу, і в творчості народу, в його пісні бере він свою мистецьку насагу.

До чого я це все веду? А до того, щоб сказати, що Іван Вирган — справжній поет.

Образи, щедро розсіпані в поезіях Виргана, тішать своєю точністю, мальовничістю, природністю.

Сестри йдуть, мов дві тополі²,
У віграх пісень.

Ці сестри-тополі — від народної пісні, від Шевченка, може, й від Пушкіна, може, й від Тичини, але передусім вони власні, Вирганові.

Вже на вітах стало тісно гронам восковим³...

На хвилину здається, що сам Іван Вирган відчув себе бджолою, обтяженою медом і воском. А по суті він примусив бджіл стати Іванами Вирганями.

«Курінець на кручі» у Виргана «біло мріється, як пе-

чериця»⁴. Достеменно так. Це є красвид степової України, красвид Полтавщини.

Мешканець Полісся не порівняв би куреня з печерицею. Це, кажучи по-вченому, локальний образ, але — «хто хоче зрозуміти поета, той повинен побувати в поетовій країні»⁵:

Над Сулою вишлюнувся тонко молодик⁶...
Виключується — як курча з яйця... Несподівано і
краще.

Таку спостережливість виявляє поет у рядку:

Вода обважніла в ріках...

Вірш називається «Пізня осінь» і зовсім ясно: вода таки справді обважніла. Ми це знали, а сказав це Вирган.

Часом образи у Виргана дуже витопчені, а проте нема у них і сліду імажиністської нарочитості та вишуканості:

...па сині мотовила
Могая сонце біле павутиппя⁷...

Точні, виразні і свіжі епітети у Івана Оникійовича, переважно зорові: ра й д у ж на Ворскла, голубе місто, ж о в т о г а р я ч а юга.

Я залічив Виргана до здорових поетів, і він справді такий. Його поезії «здорові, як вода в криниці»⁸. Це не значить, що в поета не буває хвилин смутку. Але й смуток його «здоровий, як вода в криниці».

Залюблений в світло життя, у красу людської праці, Іван Вирган з тим більшою силою відчуває біль людських суперечностей, трагізм війни. Війні присвятив він не один печальний і разом урочистий рядок. Але дуже характерний для нього такий малюнок:

Ще дим од вибухів над полем пропливає⁹,
Іде гарматний грім за обрієм лунає,
Та зводить зілля вже свої голівки кволі,
І вже летить бджола шукати меду в полі.
В вибої жайворон змостив собі гніздечко,
У нім крапчастее кругліється лечко,
А сам він з піснею підноситься все вище
Й мов співом сіваців склика на бойовище...

Це — не тільки тріумф життя, але й чудесна гармонія людини з природою.

Чистотою почуття, чистотою кохання і вірності віє від рядків:

І довго я сам блукав
По світі у неспокої¹⁰:
Ні кращої, ні такої,
Я тільки тебе шукав.

Поет чи його «ліричний герой» не боїться гіркої правди, коли каже закоханій жінці, яка задля нього «усе найдорожче лишила»:

...я не можу любові твоєї прийняти¹¹,
Хай навіть самотня отака моя й зайде душа.
Якщо відпуралася рідного первістка мати,
То як вона в вірності може комусь присягати?
Шукай собі вітру, хай вітер тебе потіша!

Іван Вирган — український патріот. Звертаючись до рідного народу він каже:

Хвала всьому ростучому, новому¹²,
Хвала і слава, о пароді мій,
Тобі, ~~володереві-мелодому,~~
Всього добра, і прагнень, і падій!

Іван Вирган — радянський патріот. Повен третейної любові до великого вождя трудящих вірш його «Ленін у Шушенським». Незрадною любов'ю люблячи рідну свою Сулу, рідний свій народ, заявляє:

І не тільки над Сулою — всюди¹³
В нас ростуть сади-молодники.
Вийшло так, як захотіли люди,
Як задумали більшовики.
Весь наш край ми вмаємо садами,
Землю всю приберемо у двіт,
Щоб зустріти з квітами й плодами
Золотий комуністичний світ!

Квіти й плоди, які несе людям Іван Вирган, — свіжі, запахущі, вкриті ранковою рососою, «здорові, як вода з крилиці».

ВЕКОВЫЕ ТРАДИЦИИ И НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ

«Лета к суровой прозе клонят». Поэт в известной мере своего развития ощущает потребность высказать свои мысли, ума холодные наблюдения и сердца горестные заметы¹ в прозаической форме — в форме художественной прозы или же публицистических статей и критических высказываний. Предлагаемая вниманию читателей книга и является собранием таких статей и высказываний, написанных в разное время и по различным поводам, но объединенных определенной общей мыслью и общим чувством.

Мысль, которая лежит в основе этих этюдов и литературно-критических и фольклористических очерков, иногда довольно пространных, а чаще беглых и далеко не охватывающих содержания предмета, — мысль эта заключается в том, что успешным залогом дальнейшего развития советской многонациональной литературы является гармоническое сочетание творчески и критически воспринятых вековых традиций со смелым движением вперед, исканием новых далей и горизонтов.

Чувство, которым неизменно руководился автор книги, — это любовь к литературе, верно служащей народу, любовь к основному орудию литературы — слову, любовь к народному творчеству, подлинной первооснове творчества литературного. Этим и объясняется название книги.

Пушкин и Мицкевич, Шевченко и Конопницкая, Купала и Исаакян, Колас и Чаренц, Гофштейн и Ушаков, современные советские украинские писатели — все это имена и явления, не раз привлекавшие мою читательскую мысль, все это люди-творцы, постоянно живущие, кудряво выражаясь, в моем сердце. Иногда, как, например, в довольно просторном очерке «Украинская поэзия до Октября» или в статье «Поэзия Адама Мицкевича», я дерзаю выходить за пределы более или менее субъек-

тивных высказываний поэта и беру на себя роль литературоведа в строгом смысле слова. Но многие из статей, напечатанных в книге,— это только продиктованные искренним чувством отзывы на взволновавшие меня книги, отзывы, не лишенные подчас элемента личных воспоминаний.

Хочется верить, что книга моя будет посильным вкладом в наше общее дело — в дело культурного сближения и дружбы народов.

ПРО ЗНАННЯ ЖИТТЯ І ПРО ЛЮБОВ ДО ЖИТТЯ

Письменник не може не думати про основи своєї роботи, про її принципи, про способи, якими досягається високий художній рівень творів, про «секрети поетичної творчості», кажучи висловом Франка¹. Пригадаймо статті й листи того ж таки Франка, Лесі Українки, Коцюбинського, висловлювання, так би мовити, про письменницьку практику, розсіяні в творах і епістолярній спадщині Пушкіна, Толстого, Чехова, Горького... Частково опубліковані щоденники Олександра Довженка й Остапа Вишні показують, як неухайно думали ці чесні й своєрідні творці про те, чим є, чим повинна бути література (і мистецтво взагалі), яким є і яким повинен бути наш радянський письменник. Розмова про літературу і її шляхи — це розмова про письменника і його працю. Забираю їй собі голос у цій розмові.

Всі ми кажемо: письменник повинен знати життя. Безперечно — повинен. Але шляхи пізнання життя, пізнання, необхідного для поета, прозаїка, драматурга, природньо, дуже різноманітні. Один із головних шляхів — пряма, безпосередня участь у житті, досвід. На ґрунті особистого досвіду виросло багато з того, що написали Горький і Чехов, Мопассан і Коцюбинський, Фадєєв і Якуб Колас. Проте людина, що пише про шахтарів, ковалів, шукачів золота, хліборобів, садівників і т. п., сама зовсім не зобов'язана бути професіональним шахтарем, ковалем і т. д. Остап Вишня, приміром, не був агрономом чи сільським господарем, а тим часом його гуморески, його «усмішки» на теми колгоспного життя становлять цілу сільськогосподарську енциклопедію. Можна чудово, до дрібниць знати ту чи іншу професію, побут того чи іншого середовища, — і в змалюванні не піти далі дрібниць, далі саме побуту, а не життя в його складності. А художня творчість — це перш за все узагальнення,

хоч і побудоване часом на зовні дрібних рисах і рисочках.

Поруч із шляхом особистого досвіду пролягає шлях, яким значно ширше користуються художники слова,— шлях спостереження і пов'язаного з ним творчого до-мислу. Саме цьому шляху ми зобов'язані — візьму при-клади з Льва Толстого — не тільки образами Наташі, старого князя Ростова, Анни Кареніної, Катерини Масло-вої, Федора Протасова, дяді Єрошки, але і «олюднених» коней, як «незрівнянний рябий рисак» Холстомір, і со-бак, як чудова левіська Ласка. Створені генієм великого художника, Холстомір і Ласка знайшли собі, так сказа-ти, і продовжувачів — Изумруда Купріна і чеховську Каштанку. Вчені зоологи можуть, безперечно, негативно ставитись до антропоморфізму в змалюванні Холстоміра, Ласки, Изумруда, Каштанки, але творці цих образів і не турбувались, я гадаю, про наукову їх достеменність, маючи перед собою зовсім іншу мету і підмітавши при цьому такі риси в поведінці тварин, знати які корисно і зоологам. Звісно, мета Толстого як автора «Холстоміра» виходила далеко за межі літературної анімалістики, оскільки полягала вона в філософсько-моральній ідеї, що об'єднувала долю князя Микити Серпуховського, його кучера і його коня. Та й Каштанка не ввійшла б так міцно в нашу пам'ять, якби не її хазяїн-столяр з не-хитрою його філософією, не його синок, що дуже своєрід-но дружив з Каштанкою, не добрий клоун-дресируваль-ник, не циркова публіка, що передавала навчену клоуном собаку — Тітку, як її тепер уже називали, — з рук до рук, з ярусу до ярусу колишньому її підпилному хазяїно-ві... Про що б не писав поет, — беру це слово в якнай-ширшому значенні, — чи про тварин, чи про дерева, чи про гірські ручаї, він завжди зрештою пише про людину, про людське, для людини.

Так це взагалі в мистецтві. Пейзажі Левітана², Сезан-на³, Васильківського⁴, Сар'яна⁵, музика Чайковського, Гріга⁶, Равеля⁷, Сметани⁸, Лисенка, Шостаковича⁹, Ре-вуцького¹⁰ — це в першу чергу людська печаль, людська радість, людська жаждоба щастя, боротьба людських по-чуттів. Гоген¹¹ своїми «екзотичними» картинами не стільки відобразив яскраві фарби і химерні лінії Таїті, скільки кинув виклик сучасному йому буржуазному су-спільству. «Бездумні» пейзажні зарисовки Фета або Щоголева викликають цілу низку людських думок і по-

чуттів. «Російський ліс» Леонова — не тільки пристрасна промова на захист рідної природи, але й — і це найголовніше — повість про становлення нової, радянської людини і про боротьбу її з відсталістю та підлотою представників старого світу. Михайло Пришвін писав про тетеруків, про вальдшнепів, про глухарів, про «весну води» і «весну світла», про гриби, про заполярний мед, про жовте осіннє листя, — і ніде навіть не приховував, що в центрі всього цього стоїть він сам — узагальнений «він сам», людина. В «Мисливських усмішках» Остап Вишня з удавано серйозним виглядом міркував про полювання на лисиць, на качок, на перепілок, але ж розмова, добродушно-іронічна, йшла не про так звані «об'єкти» полювання, а про «суб'єкта» його, про мисливця, про людину, — до того ж про людину певного національного забарвлення, про українца. Опис осіннього лісу в «Побаченні» Тургенева або розкішних ланів і жайворонкових співів в «*Intermezzo*» Коцюбинського становлять контрастне тло для трагедії суспільної несправедливості.

Розділ у «Вершниках» Яновського, присвячений народній ботаніці¹², — це розділ про народне світосприйняття і психологію. Федін змальовує полювання на вовків і риболовлю, — і це допомагає йому показати найтонші риси сучасної російської людини.

Спостерігати треба, вживаючись, так би мовити, в об'єкт спостереження. Ось, наприклад, речення на першій сторінці «Останнього з удеге» Фадеєва:

«Мартем'янов пригадав, що в цей день, двадцять п'ять років тому, він на очах цілого натовпу убив у запальності людину, яку треба було б убити і в більш спокійному стані».

Для того, щоб написати це речення, Фадеєв сам повинен був на якийсь час відчутти себе Мартем'яновим.

А от побіжна зарисовка, вихоплена з того ж самого роману:

«Він (Казанок) говорив, ні на секунду не замислюючись над своїми словами і не тільки не турбуючись про те, як вони будуть сприйняті, але, мабуть, не сумніваючись у тому, що все, що він скаже, буде саме те, що треба».

Тут багато чого, навіть нагромадження різнозначних «що» в одному реченні, — від Льва Толстого. Засвоєна Казанком манера говорити мимоволі нагадує нам манеру дуже несхожого на Казанка Платона Каратаєва.

Але відзначимо: навчання у Толстого, сліди якого видно на багатьох сторінках і «Останнього з удеге», і «Розгрому» (їх, здається, менше в «Молодій гвардії»), — це хороше творче навчання, а не сліпе наслідування зразка. А потім — у читача не лишається ніякого сумніву, що от такого саме Казанка або таких саме казанків бачив сам письменник на своєму життєвому шляху.

Так, особисте спостереження — хороша школа для хорошого, тобто талановитого письменника. Але не міг би Лев Толстой дати нам свого Кутузова, Флобер — свого Саламбо, Шевченко — свого Гонту, Олексій Миколайович Толстой — свого Петра I, Іван Кочерга — свого Ярослава, Гамсахурдіа¹³ — свого Давида Будівника, якби не було третього шляху письменницького пізнання життя — вивчення, якому, безперечно, допомагає той самий незмінний супутник письменницької праці — домисел, а відтак і вимисел. І якщо для Флобера головне було в археологічній точності випукано-красивих описів, такої точності, при якій іноді а-за дерев не видно лісу, то Толстой, що дуже ретельно вивчав літературу про Кутузова і його час, а також спостерігав у житті бойових генералів, — Толстой перш за все дбав про відтворення морального обличчя Кутузова, як воно йому уявлялось, а звідси — і про втілення тієї моральної і філософсько-історичної ідеї, яка проймає «Війну і мир».

Шевченко дуже мало, за власним визнанням, читав про Коліївщину¹⁴ і побудував свою поему «Гайдамаки» головним чином на основі успіх переказів, створивши романтичний образ Гонти як пародного месника, як людини зі складною психологією, що не зупиняється перед убивством — в ім'я ідеї — власних дітей (такого факту насправді не було), а потім у відчаї батьківської любові ховає їх... Геніальною інтуїцією побачив Шевченко вождя повстанців — гайдамаки Максима Залізняка¹⁵, ясніше й вірніше, збачнув соціальну його природу глибше, ніж чимало істориків дожовтневої доби.

Для створення образів Гонти і Залізняка поетові треба було на певний час включитися в них, перевтілитися, як то кажуть, в Івана Гонту, в Максима Залізняка.

Відоме визнання Флобера, що в ті дні, коли він змальовував самогубство Емми Боварі, його переслідував запах миш'яку. Тургенєву був внутрішньо чужий Базаров, проте він казав, що, змальовуючи смерть Базарова, плакав. Костомаров, працюючи над монографією про Сте-

пана Разіна ¹⁶, що захоплювала Максима Горького, бив — для того, щоб «вжитися» в образ і епоху — столовий посуд... Дивацтво, безперечно, але причини цього дивацтва цілком зрозумілі.

Писати про минуле на основі вивчення матеріалів і документів — справа нелегка. Як не дивно на перший погляд, особливо складною вона виявляється, коли йдеться про людей і про події недалекого часу. Белетристичні і напівбелетристичні твори про Льва Толстого, Чехова, Горького, про Коцюбинського, Івана Франка, Лесю Українку — їх з'явилося за останній час немало — не раз викликають у читачів старшого покоління почуття невдоволення і навіть роздратування. «Не так це було! Не так! Не такі були тоді стосунки між людьми, не так тоді люди розмовляли між собою...» Тут уже йдеться не тільки про знання, але і про відчуття епохи, якого ніяким вивченням не досягнеш... Взагалі кажучи, людина, що пише про минуле — далеко чи близьке — повинна завжди пам'ятати, що це минуле було набагато складнішим, ніж уявляється з підручників історії, з якнайсерйозніших наукових дослідів, із спогадів сучасників.

Тепер, — про сучасну, як то кажуть, актуальну тему. Ну хто стане сперечатись, що сучасність і створюване нами майбутнє — наша основна тема! Хто сперечатиметься про гостру сучасність, навіть злободенність таких речей, як «Божественна комедія», «Мертві душі», про те, що «Неофіти» Шевченка чи «Оргія» Лесі Українки — минуле, рішуче спроектоване в сьогоднішнє? (Не треба тільки цю проекцію розглядати як цілковите перенесення, як своєрідний історико-художній маскарад.) А от, скажімо, «Фауст» Гете, — адже в ньому йдеться не тільки не про гетевську епоху, а й, по суті, ні про яку епоху взагалі. Я хочу сказати, що Гете в своїй трагедії, особливо в другій її частині, менш за все турбувався про відтворення середньовіччя чи якоїсь певної епохи. А тим часом, саме в другій, алегоричній частині «Фауста» є місце, де великий геній ступає через сторіччя і передбачає творчу працю звільненого людства... «Тіні забутих предків» — це такі тіні, такі предків, такі забутих, — а як яскраво виступає в цьому творі сучасна Коцюбинському Гуцульщина!

Справжній поет, справжній художник не може бути глухим до сучасності, не може не відгукнутися на те, що навколо нього діється, не може, — особливо, коли йдеться

про радянського письменника, не брати участі особисто в повсякденному житті країни, народу, держави. Але справжній поет, справжній художник у своїй творчості обов'язково і неминуче дає матеріал для великих узагальнень. Скажімо, книги і нариси Овечкіна¹⁷, Тендрякова¹⁸, Волошина¹⁹ цінні не тільки тим, що в них з максимальною точністю змальовується, які люди, в якій саме місцевості роблять те чи інше, а й те, що аналогічні люди і аналогічні обставини можуть бути і в інших кінцях країни. Корнійчук з приводу комедії «В степах України» одержував подяки з багатьох колгоспів України. Драматургові дякували колгоспники за те, що він змалював їхнього голову.

Разом з тим мені хотілося б застерегти проти надто прямолінійного тлумачення вимоги «типових характерів в типових обставинах». Як вірно вказав недавно болгарський вчений Тодор Павлов, при такому прямолінійному тлумаченні за бортом мистецтва можуть залишитися пейзаж, непрограмна музика, лірика тощо²⁰. П'єр Безухов Толстого або той же його Протасов — не так типи, як індивідуальності. Чілка Панаса Мирного — очевидно тип, але чи такий уже поширений? Адвокат Мартіан Лесі Українки — не стільки тип, скільки живе втілення психологічної проблеми. І зовсім уже ж не тип — Мирон у «Похороні» Франка! Над усім цим треба поміркувати.

Знання життя — якість, необхідна для письменника. Те, що Коцюбинський мав неабиякі знання з ботаніки, що Чехов був лікарем, який любив і добре знав свою справу, що Юрій Яновський для опису життя степової України в своїх «Вершниках» уважно вивчав фольклорні і етнографічні джерела, — все це чудово. Але повного свого блиску і повної своєї глибини художній твір досягає лише тоді, коли він зігрітий любов'ю до життя.

Не тільки «паятеїст» і «олімпієць» Гете²¹ закоханий був у життя, в його барви, тони, — але і Достоевський, всі герої якого, як і він сам, жили в перегрітій, просякнутій отруйними випарами атмосфері, у вирі загострених до краю думок і почуттів, — і Достоевський з глибоким хвилюванням говорив про «весняні клейкі листочки»²². Багато похмурих і страшних місць «Братів Карамазових» згладжуються тією ніжністю, з якою він говорить у своєму романі про дітей. Пушкін — загальноповизнаний життєлюб, але перечитайте «Мцирі» похмурого нібито Лермонтова: яка жа доба життя, яке захоплення його

чарівною різноманітністю, його бурями і грозами, його квітами, травами, вітрами, сонячними далями, яка безумно-пристрасна любов до свободи, до батьківщини, до людей! Вся творчість Шевченка, Міцкевича, Петєфі, Бернса перейнята любов'ю до життя і ненавистю до тих, хто це життя і його світлу красу спотворює і затоптує в бачно. Навіть найсумніша книга Івана Франка — «лірична драма» «Зів'яле листя» — осяяна любов'ю до людини, овіяна подихом завжди оптимістичної народної творчості.

Любов до життя, утвердження життя — основна риса радянських письменників, безпосередніх свідків і учасників побудови нового, справедливого суспільства. Любов до життя клекотіла в грудях великого в усьому Володимира Маяковського. Степ, на просторах якого рухаються, борються, люблять, умирають, перемагають люди, тріпоче і дихає на сторінках «Тихого Доцу». Нероздільно пов'язані і пов'язані саме золотою ниткою любові люди і природа в книгах Олєся Гончара і Михайла Стельмаха. «За даллю даль» Твардовського — це невтомні пошуки далей, осяяні тією ж самою любов'ю до життя, до людини, до праці, до людей праці, яка є основою радянського гуманізму.

Любов'ю до рідного поля і до рідного моря, пахощами полину й чебрецю, солоними морськими бризками віє від поезій Андрія Малишка і Миколи Нагпібіди, — а пахощі ті додають сил нашим трудівникам-хліборобам, а ті бризки одволожують засмалені обличчя наших рибалок... Скільки теплої, братерської, доброї уваги до людей у віршах Костя Герасименка та Платона Воронька! Всі твори Довженка і Вишні, Копиленка і Яновського, Козаченка і Земляка пройняті пафосом любові до життя і до людей.

Ми любимо нашу літературу і через те сперечаємось про неї. Сперечаймось про неї, любимо її, дбаймо про неї, бо вона — блискуча, іскриста зброя в боротьбі за вселюдську правду, за торжество великих лєнінських ідей!

КНИГА О БОЛЬШОМ ХУДОЖНИКЕ

Литературная судьба Юрия Яновского была нелегкой не только потому, что ему не раз приходилось выслушивать резкие, подчас несправедливые, а то и оскорбительные суждения о его творчестве, но и потому, что творчество это протекало в беспрестанной внутренней борьбе, в преодолении автором юношеских своих увлечений, ~~отказ от которых не всегда бывает прост и не все~~ дается сразу. Юрий Яновский — автор «Всадников», «Думы о Британке», «Коротких историй», «Киевских рассказов» — заслужил ныне поистине всесоюзное признание. Знают его и за рубежами нашей Родины. Не так давно «Всадники» его вышли во французском переводе под редакцией и со вступительной статьей Луи Арагона. Арагон ставит покойного писателя в один ряд с крупнейшими мастерами современности. Разговор о «Всадниках» и стиливых особенностях своеобразнейшей книги Арагон начинает сопоставлением Яновского со Стендалем — сопоставлением очень лестным и весьма знаменательным в устах французского писателя.

Книга А. Тростянецкого¹ о жизни и творчестве Яновского представляет собою научно-популярный очерк, познакомиться с которым весьма бесполезно будет широким кругам советских читателей.

Это — спокойное и последовательное изложение истории Юрия Яновского как человека и творца. А. Тростянецкий убедительно показывает, как, преодолевая формалистические увлечения (которые не надо отождествлять, да этого автор и не делает, с формальными искажениями), выковывая стройное мировоззрение, освобождаясь от влияния западной буржуазной литературы, все более твердо становясь на позиции социалистического реализма и все же оставаясь романтиком по самой своей сущности, рос и креп Юрий Яновский. Свои наблюдения над

этим ростом А. Тростянецкий умело и уместно подкрепляет высказываниями современных писателю критиков. Водоразделом между периодом «абстрактной романтики» и периодом творческой зрелости Яновского автор рецензируемой книги считает, согласно с принятым в нашем литературоведении мнением, появление «Всадников». В общем это верно, — и все же мне кажется, что и в ранних рассказах Яновского, и в романах «Мастер корабля» и «Четыре сабли» есть немало драгоценных страниц, в которых наш замечательный писатель уже определился как художник, употребляя его собственное выражение, «неслыханно высокого тембра». На стр. 20 т. Тростянецкий говорит о так называемой «абстрактной романтике» Ю. Яновского, о произведениях, «в которых взмах сабли из палье-маше призван был производить впечатление бряцающего оружия...», а на стр. 21-й приводит такой пример этой «абстрактной романтики»:

— «Внезапное брицанье сабель, взлет шапок и конское ржанье возвестили победу Шахая. Вихрем взметнулся на вершину могилы * всадник и стал там как памятник. Застыла протяннутая, устремленная вперед рука, словно бронза вдруг протекла в ее жилах».

Не знаю, какой литературоведческий термин можно бы здесь применить, но это — прекрасно. Строки эти взяты из «Четырех сабель», но под ними мог бы подписаться и автор «Всадников». Кстати, именно по поводу «Четырех сабель», печатавшихся в «Красной нови», Горький в письме к Л. М. Леонову предсказал, что из автора их «наверное будет толк». (Рецензируемая книга, стр. 41.)

Отрывок, о котором идет речь, живо напоминает мне лучшие кадры в кинокартинах А. Довженко. Кстати, А. Тростянецкий совершенно основательно говорит о благотворном влиянии на Яновского Гоголя, Горького, Коцюбинского, Стефаника, о сильной фольклорной струе в его лучших произведениях (в частности во «Всадниках» — глава «Детство»), о творческой дружбе его с Миколой Бажаном. Следовало бы обратить внимание на родство его как художника с Александром Довженко. К слову сказать, они много общались, и на впечатлительную душу Юрия Ивановича не могли не произвести глу-

* Здесь, едва ли не ошибка переводчика: украинское слово «могила» в данном тексте означает курган. — М. Р.

бокого впечатления не только киносценарии, кинокартины, литературные произведения Довженко, но и его увлекательные, отмеченные печатью гения речи в кругу друзей...

Творчество Юрия Яновского в довоенные годы, в дни второй мировой войны и в послевоенное время рассматривает А. Тростянецкий с достаточной обстоятельностью, с пониманием исторических процессов и неразрывно связанных с ними процессов литературных, с должным вниманием к идейному росту писателя и к художественным особенностям его мастерства. Хочется, однако, отметить одно место. На стр. 98-й, говоря о романе «Живая вода», А. Тростянецкий пишет:

«Под влиянием резкой и во многом справедливой критики романа писатель начал трудиться над его переделкой, вернее над новым произведением — романом «Мир», законченным им в 1950 году».

— Оставляя в стороне вопрос об идейно-художественных качествах романа «Мир» по сравнению с романом «Живая вода», я должен заявить, что давно приспела пора к словам о «резкой и во многом справедливой критике» прибавить, что эта критика была во многом и несправедлива...

Частные мои замечания не могут поколебать общей оценки книги А. Тростянецкого как добросовестной, вдумчивой, очень полезной и очень нужной работы.

ВІН УМІВ БАЧИТИ І СЛУХАТИ

До 60-річчя з дня народження О. І. Копиленка

Важко звиннути до думки, що серед нас немає Олександра Копиленка. Слова життя і Копиленко так природно поєднуються, слова Копиленко і смерть здаються несумісними. Наближається день 1-го серпня — день народження Копиленка. В цей день ми б вітали нашого друга з його шістдесятиріччям. Але зробити це ми не в змозі. Ми тільки можемо з сумом згадати цю талаповиту, схильну до захоплень, завжди веселу людину. Людину і письменника.

Перша книга Копиленка мала назву «Буйний хміль». Нехай літературознавці дошукуються до того значення, що його вклав молодий, двадцяти'ятилітній письменник у цю назву, і міркують про те, наскільки вона відповідає тематиці книги, присвяченої першим рокам революції і громадянської війни на Україні, — ми маємо право зазначити, що вона, ця назва, чудово характеризувала самого автора книги. Було в ньому, в Олександрі Івановичі, в Сашкові, як називали його друзі, здорове і прекрасне буйство духу, була справжня закоханість у життя, яка залишалась невід'ємною його рисою і за яку не можна було його не любити.

Цим буйством духу, цією закоханістю в життя, в його вічно мінливі форми, в його нові і свіжі паростки прийняті і дві кращі, можливо, книги Копиленка — повісті «Дуже добре» і «Десятикласники». Це широковідомі повісті про радянську школу, про школярів і вчителів, про боротьбу старого з новим, про маленькі і великі прикрасі, про маленькі і великі радощі нашого юнацтва.

З юнацтвом Олександр Іванович любив товаришувати і вмів товаришувати. Він не підроблювався під мову молоді, він був з нею відвертим, простим, серйозним. Він шукав, він знаходив, він бачив, він показував риси нового, риси соціалістичного життя, соціалістичного

світогляду і світосприймання в цих хлопчиках і дівчатках, що схилились над шкільними партами, що починають гарячі суперечки навколо найдорожчих і не завжди цілком усвідомлених і зрозумілих питань, що болісно переживають свої незгоди, що боязко освідчуються або не наважуються освідчитися у своєму першому, найвному, прекрасному коханні. У повістях цих є прямо позитивні, як кажуть, образи, але вони аж ніяк не схожі на неживий ідеал слухняного хлопчика або слухняної дівчинки, які все говорять і все роблять тільки на «відмінно». Декого з наших живих сучасників люди, які близько знали Коциленка, прямо називають «прототипами» його героїв. Письменник часто-густо відштовхується від окремих конкретних фактів, часто-густо бачить перед собою певних осіб, але, зображаючи їх, він шукає в них типові і загальне. Усі знають: багато персонажів Льва Толстого — до певної міри портрети, деякі навіть в якійсь мірі автопортрети... але саме до певної міри, в якійсь мірі.

Олександр Іванович любив і вмів товаришувати з молоддю, з людьми взагалі, розмовляти з ними і слухати їх. А це вміння — розмовляти і слухати — дуже важливе для письменника. Друге (слухати) навіть більш важливе.

Мені припало — років десять тому — зробити разом з Олександром Івановичем досить велику подорож по Україні. Ми побували в знаменитих дніпровських плавнях, де відомий партизанський генерал О. М. Сабуров¹ увечері, на зеленому островку, напоємному пахощами сіна і свіжістю води, оповідав нам просто, спокійно, з прихованим гумором і великою теплою до людей, епізоди з свого минулого. Парувала пахуча рибальська юшка, вечір був світлий і чистий, дзвеніли десь у повітрі качині крила, — а розповідь, яку зрідка перебивали репліками або запитаннями гості, линула неквапливо і глибоко западала в серце... Олександра Миколайовича змінив старий рибалка, багатолітній сторож цього острова. Чимало цікавого повів він нам про своє життя у плавнях, серед природи, про звичаї риб, про своїх друзів-рибалок, про рибальську артіль, її радість і прикрощі. Олександр Іванович більше мовчав та пахав цигаркою. Коли-не-коли тільки вставляв він влучне слово, яке завжди і незмінно розпалювало вогонь розмови.

Гостювали ми тоді і у прославленого голови колгоспу Макара Онисимовича Посмітного, оглядали його господарство, яке він показував з такою законною гордістю.

І знову-таки Олександр Іванович більше дивився, більше слухав, іноді ставив запитання, які завжди стосувалися справи, і всією своєю поведінкою, всією своєю манерою триматися відганяв геть навіть тінь якої б то не було офіціальності і парадності у відносинах між нами і гостинним господарем...

А коли ми повертались додому, у Київ, Копиленко з таким захопленням згадував і пригоди досвідченого воїна, і бувальщини діда-рибалки, і оповиті лукавиною розповіді розумного, обдарованого колгоспника... Він навіть доброзичливо копіював їх — і так витончено, так влучно, так лагідно!

Олександр Іванович за освітою і — я перекоаний в цьому — за покликанням був природознавцем. Він усе життя цікавився птахами, звірятками, розводив у себе на квартирі якісь рідкісні рослини, про які вмів розповідати дивовижні історії. Коли ви вночі йшли київською вулицею Леніна, де стоїть наш письменницький будинок, і чули раптом «бій» перепела, коли на світанку вас несподівано будив зуквалий голос півня, що допотів крилами десь зовсім поблизу, ви були певні: «А, це у Копиленка!» А які щиглі співали на квартирі Копиленка, які чижі! Він любив і знав природу, він написав дещо про неї для юнацтва, для дітей... Але написав, на жаль, небагато, і я не раз дорікав йому, що він так мало приділяє уваги цій «аксаковській», «пришвіцькій» рисі свого таланту.

Остання книга Копиленка має назву «Земля велика».

Це — книга про незламну волю нашої радянської людини, тих людей, яких так несправедливо звать «маленькими», книга про боротьбу сміливості з косністю, книга про наші радощі і про наші труднощі... Так, і про труднощі. Письменник не приховував їх ні від себе, ні від читачів.

Книга закінчується сумним акордом, але за цим сумом розстилається несеяжна далина, і далина ця ясна, як ясною була душа буйного, невгамовного, доброго, людяного Олександра Івановича Копиленка, який передчасно пішов від нас. «Земля велика»... Так, земля наша безмежно велика, і як хороше, що по ній ходять такі люди, як Копиленко, як його герої, що борються, люблять, некавдіять, страждають, перемагають, — люди нового дня.

ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ

З приводу виходу в світ двотомника академіка О. І. Білецького «Від давнини до сучасності» багато людей, я певен, вигукнуло, як я: «Нарешті!» Нарешті зібрано і видано разом (у далеко не повному, на жаль, складі) статті одного з найглибших і найтонших наших літературознавців, присвячені питанням української літератури! Статті ці були опубліковані в журналах, в наукових записках і збірниках, надруковані як передмови до видань класичних і сучасних письменників, деякі з них нині вже мало доступні для читачів. Зібрані в один гурт, вони дають читачеві в своїй сукупності картину загального історико-літературного процесу, набагато живішу, ніж деякі наші підручники та посібники, що складені цілими колективами літературознавців і стоять — саме тому — на неоднаковій науковій височині і на різному за характером викладу рівні.

І в друкованих працях, і в усних виступах та в розмовах Олександр Іванович Білецький любить захищати думку, що літературознавство може і мусить бути точною наукою — не в тому, звичайно, розумінні, в якому ми застосовуємо це визначення, скажімо, до геометрії. Коли Білецький говорить про який-небудь ходовий, особливо любий деяким нашим літературознавцям термін, що «слово це важко наповнити науковим змістом», то стає ясно: озброєний широкими знаннями і володіючи строго науковою, марксистсько-ленінською методологією, автор вимагає від кожного літературознавчого терміна, а ширше — від кожної концепції переконаливих наукових і методологічних обґрунтувань. Такі вимоги академік Білецький ставить у першу чергу собі.

Сказане зовсім не означає, що Білецький заперечує в літературознавстві момент естетичних оцінок з обов'язковою в них суб'єктивністю. В образі автора рецензова-

ної книги ми бачимо якраз людину, що поєднує в своїй роботі прийоми точного, продуманого, обґрунтованого аналізу явищ і широкого їх синтезу з великим і своїм літературним смаком та естетичним відчуттям.

Виданню передуює стаття М. К. Гудзія, де дано стислий, але ґрунтовний огляд наукової діяльності і наукової творчості — саме так хочеться сказати — Олександра Івановича Білецького.

Широта історико-літературних і теоретичних інтересів О. І. Білецького просто вражає. Ще замолоду дослідник приділяв увагу і середньовічній легенді про Фауста, і поетичній діяльності Симеона Полоцького¹, і творчості напівзабутої Кароліни Павлової², і Теофілю Готье³ як інтерпретаторові Шекспіра... О. І. Білецькому належать численні роботи про античну літературу, про російських, українських, іспанських, англійських, французьких, німецьких письменників. І все це робиться не «із других рук», не з чужого голосу, а внаслідок серйозного самостійного знайомства з предметом.

Багато читачів пам'ятають, мабуть, вступну статтю Олександра Івановича до російського перекладу роману Жорж Занд «Консуело» (видавництво «Academia»⁴), який вийшов ще в 1936 році. Ця стаття зробила б честь і вченому, що спеціалізувався на вивченні тільки французької і до того ж лише класичної літератури. З-під цього ж пера виходили не менш блискучі характеристики Данте і Іоганнеса Бехера, Сервантеса і Барбюса, Гомера і Е. Толлера⁵, Шота Руставелі і Валерія Брюсова і т. д. і т. д.

Хто бував на прилюдних захистах кандидатських чи докторських філологічних дисертацій і чув на них виступи Олександра Івановича як офіційного чи неофіційного опонента, той не міг бути враженим блискучою ерудицією його, глибокою обізнаністю вченого в найрозмаїтіших філологічних та історичних питаннях, любов'ю його до літератури, до літературознавчої науки, до своїх учнів, яких виховав він уже цілу плеяду. Не раз, одриваючись від писаного тексту-відзиву, Олександр Іванович обертає такі виступи на блискучі імпровізовані лекції, від яких складається враження, ніби саме оці проблеми присвятив наш академік багато років спеціальної праці. Писана з просьби видавництва «звугрішня» рецензія Білецького на мій переклад ростанівського «Сірано де Бержерака»⁶ насичена була такими тонкими

зауваженнями щодо стилю, історичного повію, реалій, розкиданих у драмі, аж могло здатися, немовби автор тільки те й робив, що вивчав епоху Сірано де Бержерака і творчість «останнього французького романтика» — Ростана⁷.

Зміст рецензованого двотомника обмежений рамками історії української літератури. В ньому охоплено, як це видно із заголовка, ряд тем з історії нашої літератури від давніх днів до днів сучасних. Тут ми бачимо і статті оглядового характеру («Шляхи розвитку дожовтневого українського літературознавства», «Літературознавство і критика за 40 років Радянської України», «Стан і проблеми вивчення древньої української літератури», «Шляхи розвитку російсько-українського літературного єднання»), де висвітлюються загальні літературознавчі проблеми та принципові питання; і досліді, присвячені вужчим, але суттєвим і важливим темам («Зародження драматичної літератури на Україні», «Русалка Дністровая», «Проблеми радянського франкознавства», «Пушкін і Україна», «Гоголь і українська література», «Образи Києва в художній літературі», «Шевченко і західноєвропейська література», «Франко й індійська література»), і характеристики окремих письменників або окремих творів, і, нарешті, узагальнююче дослідження «Українська література серед інших літератур світу». Я перерахував, певна річ, не все. Читаючи статті про класиків української прози — Івана Левицького (Нечужа), Панаса Мирного, Івана Франка, про сучасного поета Павла Тичину, ми переконуємось, що дослідник скрізь залишається вірним своєму принципові строго наукового ставлення до предмета, яке поєднується у нього, повторюю, з естетичним відчуттям і пристрасністю вченого-громадянина, що він ніде не потрапляє в полон загальноприйнятих, але часто не до кінця продуманих, а то й зовсім хибних оцінок і формулювань.

Можна з певністю сказати, що статті, наприклад, про Нечужа-Левицького або ж Панаса Мирного є новим словом у нашому літературознавстві. В них немає й сліду елейної канонізації цих письменників, властивої працям деяких дослідників дожовтневого періоду, і всляких побудов та вигадок вульгарних соціологів. Це зразок справді наукового, тверезого і вдумливого підходу до явищ.

О. І. Вілецький не відкидає того безперечного факту, що драми Лесі Українки з старогрецького, староримсько-

го, старосврейського, середньовічного іспанського життя і т. ін. завжди були відгуком на сучасні поетесі події і процеси, завжди були внутрішньо спрямовані до сучасності. Але він далекий від вульгарно-соціологічного трактування цих творів як зашифрованих, завуальованих мало не фейлетонів на сучасну поетесі тематику. А таке трактування, скажемо, драми «Кассандра», де один поважний учений вважає імена героїв просто-таки псевдонімами сучасних Лесі політичних діячів, не є і досьогодні чимось винятковим. Етюд Білецького про цю драму має назву «Антична драма Лесі Українки», яка вже сама по собі красномовно відкидає подібні тлумачення творчості великої поетеси. В ньому ясно показано, як Леся Українка з невеликого зерна, що таїться в глибинах античної літератури, спираючись на багатовіковий досвід європейських літератур і, зокрема, на знамениту баладу Шіллера, створює свою концепцію образу «фатальної пророкиці», що має велике загальнофілософське значення.

Прикладом критичного підходу до укоріненних у нашому літературознавстві оцінок і визначень може бути невелика стаття про маловідомого широкому читачеві (в усякому разі за межами України), але талановитого поета Якова Щоголева — «До розуміння творчості Я. Щоголева». Повністю погоджуючись із основними положеннями статті, не можу не зауважувати, однак, що в своєму справедливому запереченні вигаданого деякими істориками літератури «оптимізму» Щоголева, автор статті до того згущує ноти песимізму в його творчості, до того підкреслює «чорне зачинало» (вслів самого Щоголева), нависле над світоглядом поета, що зовсім не залишає місця для тих просвітів радісного відчуття життя, які у Щоголева все ж таки, мені здається, були. Був би радий посперечатися про це з Олександром Івановичем, знаючи, до речі, як уважно ставиться він до думок своїх опонентів, як любить хороші принципи суперечки. Такі суперечки можливі, я гадаю, і з приводу деяких інших висловлювань та думок Білецького.

Так, хорошу справу зробили учні і товариші Олександра Івановича, переконавши його, як він сам каже, видати цю книгу статей з питань української літератури. Гідний, безперечно, подяки, висловленої йому О. І. Білецьким, М. Д. Бернштейн⁸, який «узяв на себе труд» допомогти авторові «в підготовці цього видання». На

жаль, у виданні є чимало недоглядів переважно технічного, а інколи і редакційного характеру.

Гадаю, що ми маємо право сподіватись на багато ширше видання творів академіка О. І. Білецького, куди ввійшли б і його теоретичні праці (їх немало), і різні статті з античної та західноєвропейських літератур, з літератури російської, з усіх тих питань, в освітленні яких так яскраво проявляються і наукова сумлінняність, і могутня самостійність дослідницької думки, і дивовижний блиск викладу. Це видання дуже потрібне не тільки спеціалістам, а й найширшим колам радянських читачів.

ТРИЛОГІЯ ПРО СИЛУ НАРОДНУ

Стельмах прийшов у прозу із поезії. Я знаю: більшість наших прозаїків починало свою літературну діяльність віршами. Але тепер, читаючи повісті, романи, оповідання багатьох з них, важко вловити там якийсь внутрішній зв'язок із тими поетичними (не тільки у формальному значенні слова) спробами. Стельмах прийшов у прозу, взявши з собою поезію. Питомі риси Стельмаха-поета органічно влилися в творчість Стельмаха-прозаїка. Ці риси — любов до мови, до повнозвучного і барвистого слова, до тонкої, що інколи аж межує з вишуканістю, метафори, народність художнього мислення, глибока національна самобутність і разом з тим людяська й людяна широчина. Ці риси — справжня заохоченість у рідну природу з її тонами, звуками, барвами, пахощами, сердечна й гаряча увага до людини і до її творчої праці на землі. Людина й земля — це вісь, навколо якої обертається трилогія чи, певніше, цикл романів Стельмаха: «Велика рідня», «Кров людська — не водиця», «Хліб і сіль».

Перша, надрукована за воєнних часів збірка новел Стельмаха, мала назву, що годилась би і для збірки віршів: «Березовий сік». Вона вся пронизана ліризмом, але уже в ній Стельмах виявив неабияку майстерність сюжетної, фабульної побудови, таку потрібну для новеліста, повістяр, романіста. Далі Михайло Панасович перейшов, як кажуть, на великі полотна. А вони справді великі, оті полотна, і то не тільки за кількістю сторінок. Вони великі, бо відслонюють перед читачем широку соціально-історичну картину, бо в них не тільки діє багато персонажів з яскраво обрисованими вдачами, а й малюються суспільні процеси першорядного значення, малюються в їх зародженні й розвитку — не лише на основі багатьох

власних спостережень, а й на підставі пильного вивчення першоджерельних матеріалів.

Один російський критик недавно в приватній розмові зауважив з приводу поширеного парадоксального твердження, що писати коротко — важче, ніж писати довго. Це так, але що значить писати коротко? Це значить не писати зайвого. У цьому розумінні «Война и мир» — короткий твір, бо там нема ні одного рядка, який не потрібен був би авторові для втілення його художнього і філософського задуму.

Стельмах пише «довгі» речі. Людей, що читають прихапцем для розваги, така лектура¹ не може задовольнити. Та не для них і не про них іде у нас мова. Стельмах пише неквапливо, бо око його, яке чудово бачить зблизька і вловлює найдрібніші деталі, охоплює й дуже далеку просторинь. То дарма, що дія його романів, два з яких («Велика рідня» і «Кров людська — не водиця») мають навіть спільних персонажів, відбуваються в одному селі. Адже те саме можна сказати й про епопеї Шолохова. Але ж те стельмахівське село — велика прозора краплина, в якій відбивається історія всієї України протягом десятиріч, те стельмахівське село — це, загалом беручи, вся сільська (і не тільки сільська) Україна в її великій боротьбі, в її муках і в її радощах.

За якимось внутрішнім законом, самому тільки авторові до кінця зрозумілим, письменник у названих романах іде хронологічно назад, повертаючись в найпізнішому з них аж до того часу, якому присвячено другу частину «Фата моргана» Кодоубинського (дія якої теж, як відомо, відбувається в одному селі). Гадаю, що співставлення цього твору нашого класика з романом Стельмаха дає дуже багато ще не використаного повністю матеріалу для спостережень і висновків. Дозволю собі також як читач висловити підозру, що невтомний працелюб Михайло Стельмах ще вернеться до свого циклу і перетворить таки його на хронологічно послідовну трилогію. А може, він цього і не зробить, це діло письменника...

Стельмах пише про те, що добре знає. А добре знає він село. Справді знає, і не вірити йому не можна. А художник кінчається там, де переставш йому вірити, і починається там, де віриш йому безумовно.

Романи Стельмаха — передусім соціальні романи. Він описує те, на що першим звернув увагу іще скромний і не широкого обсягу письменник Борис Грінченко, — кла-

сове розшарування нашого села на початку ХХ століття. Він підкреслену увагу присвячує тій селянській жадобі землі, тій «владі землі», про яку з такою трепетною проникливістю говорили Гліб Успенський і той же Коцюбинський. Він виводить перед наші очі і селян-бідарів, і наймитів та наймичок, і куркулів та напівкуркулів, і поміщиків різного типу (від прекраснодушного ліберала Лісовського — через «патріота», «мазепинця» Вараву — до людиноненависника Стадницького), і сільське вчителство, і поців, і стихійних бунтарів, і свідомих революціонерів. Ідучи далі (за часом розгортання подій, а не написання творів), ми бачимо у цього громадянську війну на Україні, її героїв і їх супротивників, революційних робітників і їх єднання з трудовим селянством, ще далі — трагічну й разом з тим променисто-світлу боротьбу за встановлення колгоспного ладу... Перед нами встає ціла галерея типових постатей, але це не тільки типи — скажімо, куркуля чи незаможника, — але й індивідуальні характери у всій їх складності й суперечності.

І поруч з глибокою, філософською увагою до соціальних процесів стоїть у Михайла Стельмаха не менш гостра увага до особистого життя героїв, до таких не тільки вічних, але й вічно змінних почуттів, як кохання, ревності, дружба, зненависть, — до всього, що складає духовне життя людини.

Трагічна, але й прекрасна в романі «Хліб і сіль» постає діда Дуная. Вона ніби втілює в собі народну силу. Народній силі, перемозі народної правди присвячений цикл романів Михайла Стельмаха, присвячена вся його розумна й високоталановита творчість.

ДОБРЕ І ЩЕДРЕ СЛОВО

Коли ми говоримо, що і кращі поети дожовтневої пори, і поети радянські відчують на собі печать Шевченкового духу, то зовсім не хочемо сказати цим, ніби всі вони прямо залежать від Кобзаря в стилістиці, в образній системі, в художній манері. Приміром, Леся Українка і Іван Франко, при незмірній їх пошані й любові до Шевченкового генія, писали свої твори в зовсім іншому, так би мовити, поетичному ключі. Те саме можна сказати й про багатьох наших сучасників.

Андрій Малишко, однак, в деяких своїх речах наближається до Шевченка не тільки характером світогляду й поетичного світовідчужання, а й добром фарб, топів, іятовацій, образів, епітетів, часом навіть словниковим складом. Він — поет, сказати б, шевченківського напрямку.

Як це, проте, не дивно, але в книжці, майже поспіль присвяченій пам'яті найбільшого генія українського народу, у недавно випущеній видавництвом «Радянський письменник» збірці «Віщій голос» Малишко саме в розумінні стилю, манери, навіть версифікації стоїть далі від Шевченка, ніж у деяких своїх попередніх творах. Кажучи так, я, звісно, зовсім не хочу закреслити факт прямої цитації із «Кобзаря», вживання окремих шевченківських слів, висловів, мотивів і т. под. Багато в чому, наприклад, у вживанні білих, неримованих віршів та й верлібрів, у дуже примхливій строфіці Малишко навіть не схожий на того Малишка, якого ми досі знали.

Книжка «Віщій голос» уся пронизана, вся опромінена великою любов'ю до того поета, якого всі ми називаємо своїм великим учителем. І це — любов до живої людини, до Шевченка як до нашого сучасника. У цій любові нема й тіні фамільярності, вона повна святобливої пошани до Шевченка.

Можна знайти в книжці сліди одвертих літературних ремінісценцій, далеких, здавалося б, від Тарасової музи. Наприклад, рядки:

І допелом сердець — де впаля люди —
Новому віку стукало у груди —

наводять на пам'ять «Тіля Уленшпігеля» («Попіл Класа»), але ж цей «попіл» зовсім органічно входить в образну систему нашого поета, він нагадує нам гіркі, гнівні й повні надії рядки «Бретика»:

Запалили у сусіда
Нову добру хату
Злі сусіди; погрілися
Й долягали спати,
І забули сирій попіл
По вітру розвіять.
Лежить попіл на розпутті,
А в попелі тліє
~~Іскра вогню великого...~~

І далі, в прямому зверненні до Шафарика ¹:

Прорів єси
В попелі глибоко
Огонь добрий смілим серцем,
Смілим орлім оком!

Коли невелика, я б сказав, поема Малишка «Оповідання Кобзаря» своєю розповідною манерою і навіть віршовим розміром нагадує «Одне слово» Лесі Українки, то згадаймо, що між цими творами є й благородна внутрішня спорідненість: поема Лесі Українки присвячена образіві «лицаря волі», кажучи по-шевченківськи, революціонера-засланця, яким був і Тарас Григорович.

Малишко говорить про «сліпоту жорстоку» бога («Запечені жаром вуста»), і це нагадує нам Шевченкову «прю» з «вседержителем», убивчі рядки про «всевидящее око», — але сказане зовсім у Малишківій, а не в Шевченківій манері.

У поезії «Повертаючись до Києва» навів виступав Малишкова соковита мальовничість і його відчуття епохи:

Людей набралось чимало,
Поромщик долю кляв свою,
Пором заносило помалу
На крутоверть і течю.

Дві пані сіли, паче пави,
Дідок сухий, рябий з лица,
Та писар волосної справи
Із города із Козельця.

(Тут мсне бентожить трохи «писар волосної справи», — такі недогляди чи недоробки часом, на жаль, трапляються у талановитого поета.)

Чудесно вводить нас в атмосферу Кирило-Мефодіївського братства² і пристрасний колоритний вірш «Тарас у кирило-мефодіївців», що почипається таким прегарним описом:

В низенькій і тісній кімнаті
Від цигарок ядучий дим,
Сріблясті келихи гранчаті
З вином іскристо-молодим.
На стінці два разки наміста
І твір, що виткали ткачі,
Полтавська плахта зорянста,
Шовками шита при свічі.
Порохівниці Кривоноса³,
Шаблі, погнуті на війні,
На тій самісінській стіні...

Не дуже, правда, по-повому, але жваво й правдиво змальовано в цьому вірші постаті Костомарова, Куліша — і гнівного Тараса.

Про Куліша і його ставлення до Шевченка сказано прямо-таки з афористичною виразністю:

Тебе він славить в тиждець трічі
І прокликає п'ять разів...

Образи Гуса⁴ і Сковороди дано тут з глибоким підтекстом — як великі узагальнення.

Дуже цікаво і повчально спостерігати, як Малишко по-своєму, оригінально й сміливо трактує знайомі нам з дитинства Шевченкові образи — Перебенді, наприклад («Про Перебендю»).

Книжка Андрія Малишка — добре й щедре слово про Шевченка, слово, що пролунало дуже на часі і лунатиме в наших серцях довго. Останній розділ книжки — «Рядки нового дня» — при всій гострій сучасності його тематики — теж, здається мені, овіяним крилом Шевченкового генія.

Хочеться ще додати, що автобіографічні поезії Малишка в цій добірці, як-от «Я люблю ті дороги», «Увечері, де канівські гаї», навіч показують, що означає і

скільки важить Шевченкова постать і Шевченкова творчість у житті Андрія Самійловича. З цілковитою підставою звертається наш сучасник до Кобзаря:

Я все життя горю в твоїм огні.

Уже написавши цю замітку, я прочитав у «Літературній газеті» за 23 травня цього року статтю Івана Дзюби⁵ «Від молитов до дум». Стаття ця, оздоблена такими літературними «красивостями», як «архієпископ Шевченкової поезії», повна дріб'язкових причіпок і менторських порад визначному поетові, кінчається словами:

«І запрошуймо Тараса Григоровича у сучасність, в гості до нас не як весільного батька:

— Уставай, Тарасе наш, та сідай на покуті! — а з серйознішою метою ...щоб ми не так молилися на Тараса, бо це йому «однаково», як думали про нього».

Ні, товаришу Дзюбо! Ми таки садовимо Тараса у себе на покуті і не як «весільного батька», а як безсмертного поета, мислителя, революціонера, і дуже нам жаль, що Вам «однаково» до всього того, чим ми живемо, що ми любимо, що ми вважаємо своєю святинєю.

А «молитися» — якщо вживати це слово в тому високому розумінні, в якому вживав його Шевченко, — це право поета, якого ніхто в нього не може відняти.

ХОРОША КНИЖКА, СПАСИБІ!

Уже в самій назві книжки «Як вони поживають» чується мені така знайома й мила інтонація її автора. Книжка містить у собі дрібні нариси та оповідання Олександра Копиленка про звірят, птахів, риб та комах, про те царство природи, в якому покійний письменник почував себе як удома. Вона розрахована на дітей і написана так, як треба писати для дітей: просто, ясно, без загравання з малими читачами, без підроблювання під них, з любов'ю до рідної землі і до юного нашого покоління. Книжка написана для дітей, але й дорослі залюбки її прочитають.

У нас, на жаль, мало розвинена та галузь художньої літератури, яка представлена іменами канадця Сетона-Томсона¹ чи росіянина Пришвіна. Наші діти і юнаки, та й дорослі наші читачі, рідко можуть натрапити в нинішній українській літературі на щось подібне до оповідань Толстого про природу (в його «книгах для читання»), до нарисів Мамина-Сибіряка², де так живо змальовано сувору красу Уралу, до книжок російських сучасників наших Арамїлева³, Соколова-Микитова⁴, Віталія Біанкі⁵... Звичайно, є і у наших класиків, і у радянських українських письменників чудові сторінки, присвячені природі, але творів того жанру, про який у нас іде мова, маємо-таки обмаль. У «Мисливських усмішках» Остапа Вишні розкидано багато тонких спостережень, але закрашені вони специфічним гумором і мають зовсім інше спрямування...

Олександр Іванович Копиленко, біолог з освіти, ніколи не поривав зв'язку з живою природою із тими людьми, які пов'язані з нею професійними чи то аматорськими інтересами.

Він охоче їздив на Пташиний базар на Подолі і вів постійне знайомство із завзятими голуб'ятниками, птахо-

ловами, рибалками, мисливцями... Про деяких із цих, на загальну думку «диваків», а по суті — зворушливих друзів і добрих знавців природи, він оповідає в одній книжці. Він і сам був таким «диваком». В нарисі чи оповіданьчю «Німії птах» він пише:

«Птахами я займаюся з самого дитинства. Ловив сам різними сітками та западнями. Вигодовував пташенят. Були у мене приручені шпаки, галки, кібці, граки, перепілки та інші веселі, жваві представники великого нашого пташиного царства...

А співочих пташок перебуло у мене стільки, що й полічити важко. Мабуть, німа жодної співочої пташки, якої б у мене не було. Тут і видатні співаки — солов'ї, дрозди, славки-синьопишки, зяблики і ті, яких птахолови київські називають «сірими птахами», тобто щиглики, коноплянки, чижики, синиці, свігурі, чечітки, шишкарі та багато інших»...

Мені доводилося згадувати, що із квартири Олександра Івановича не раз чути було спів та щебетання і «видатних співаків», і «сірих птахів» — теж співаків неабияких... А вночі з копыленківського балкона лилося не раз у міську далечінь бадьоре перепелине підпадьомкання, переносячи слухачів кудись на просяні поля, на росяні пахучі луки...

Кажучи трохи пуднуватим терміном, талаповита книжка Копиленка має неабияке пізнавальне значення, вона у великій пригоді може стати нашим юним натуралістам та й усім, хто любить вічно живе джерсло радості й здоров'я — природу, хто дбає про її збереження та охорону, хто не вродився глухим і сліпим до земної краси.

Книжку оздоблено рисунками Т. Капустіної, розташованими на полях у манері Сетона-Томпсона, що, як відомо, сам ілюстрував свої книжки. Не роблячи ніякого закиду здібній художниці, не можу, проте, не висловити жалю, що не взявся чи не був притягнений — з невідомих мені причин — до цієї справи наш прекрасний художник, знавець української природи В. Литвиненко⁶, що, оскільки знаю, приятелював з Олександром Івановичем.

Хороша книжка, спасибі за неї нашому Дитвидаву?!

ЛИСТ ДО ДРУГА-ПОЕТА

На одній із своїх книжок, подарованій мені, Ви, дорогий Миколо, вслід за теплим написом зробили жартівливу приписку: «Не загубіть!»¹ Не пам'ятаю, за яких обставин була зроблена ця приписка. Можливо, це було під час одної з наших спільних поїздок по рибу чи, як ми іноді висловлюємось, на «рибалку» (що в російському перекладі означає нісенітницю: «на рыбака»). Можливо, — хоч я й нелегко це припускаю, — я справді міг загубити Вашу книжку. Але давньої своєї й незмішної та незрадної любові до Вас, поете, я віде, ні на яких дорогах не міг би загубити.

Я згадав про оті виїзди наші на риболовлю разом з незабутнім Остапом Вишнею, з Андрієм Малицьком, Василем Швецем та іншими друзями, товаришами й побратимами. Спало мені на пам'ять, як одного разу в селі Оленівці Ви, не маючи човна, зайшли по коліна чи й вище колін у воду і — вечір був холоденький — сильно змерзали, «аж посиніли», а проте ні на які умовляння не хотіли виходити на берег, захопившись «кльовом» не таких уже й «академічних», за висловом одного мого приятеля, карасиків. Подумалось оце, що і в цю справу — вудіння риби — вкладаєте Ви властиву Вам пристрасть. А про таких же добре сказав колись Валерій Брюсов:

Но только страстное прекрасно
В тебе, мгновенный человек².

Я пригадую наші вечірні розмови біля вечірнього вогника, — якогось разу в сердечному слові, присвяченому мені, згадали й Ви ті розмови. Навколо різних тем оберталися вони. Частенько говорили ми та й сперечалися про поезію, про літературу взагалі. Але раз у раз бесіда переходила на різні життєві події, зустрічі, враження, і Ви розповідали про степ і море, з якими тісно пов'язані Ваші дитинство та юність (недарма ж одна Ваша збірка так і зветься — «Степ і море»), про рибалок-про-

фесіоналів, з якими Ви замолоду тягали невід, про хліборобів, садоводів, сталеварів, слюсарів, моряків, про героїчних синів та дочок нашого народу, про подорожі свої по Радянській країні, про сліпуче-світлі дні та оксамитово-темні ночі Грузії, про зелену й приязну землю Янки Купали та Якуба Коласа, про мандрівки свої «за сивім Дунаєм»... І скрізь виразно проступала та ж пристрасність, стримувала Вашою тихою, пеквапливою манерою говорити. Скрізь проступала гаряча любов до людей. Вона й становить основу нашої поезії, любий Миколо.

З якою теплотою споминали Ви свого батька, сільського фельдшера, якого люди дуже любили і частіше називали не фельдшером, а лікарем! Ви були горді, коли якось оце кілька років тому приїхали в рідне село, то почули гомін між поважними віком земляками: «О, приїхав син нашого старого лікаря!» Це Вас, певне, більше втішало, ніж коли сказали б: «Приїхав наш відомий поет»... Хоч не маю жодного сумніву, що саме як поета знають і люблять Вас у Вашій рідній стороні, як знають і люблять по всій Радянській Україні і далеко за її межами.

З усмішкою соромливої любові розказували Ви, бувало, про маленьку свою дочку Катерину. Катрусю, яку незмірно величали Катериною Миколаївною. Ви спеціально відбирали для неї карасів чи окунів, щоб потім, удома, самому зварити для доні юшку, яку вона особливо полюбляла та, мабуть, любить і досі. Я був свідком у Києві, як Ви писали цикл поезій, присвячених «Катерині Миколаївні», і вважаю, що цей цикл належить до найкращих, найзадушевніших сторінок Валлої лірики.

Усе те, що нам «снилось, говорилось» біля рибальського таганка, у київських наших розмовах, під час зустрічей у Москві чи в Мінську, усе те, про що Ви так просто й щиро оповідали друзям, відбилося у Вашій поезії. Ви романтик, дорогий Миколо, романтик у тому ж розумінні, як рідні наші Олександр Довженко і Юрій Яновський. Ви романтик у своєму пристрасному баченні світу, в своїй жадобі яскравого, високого, прекрасного, в умінні бачити на землі те яскраве, високе і прекрасне. Тому Ви так полюбляєте жанр балади. Але романтичне у Вас завжди засноване на реальному, на земному, на правді. Степ і море, краса і правда, людина і праця — ось та вісь, навколо якої обертається Ваша поезія. Хороша, міцна вісь, дорогий мій друже!

«САМОЕ ДОРОГОЕ»

В эти дни, когда все советские люди, читая, перечитывая и обсуждая проект Программы Коммунистической партии Советского Союза, размышляют о прекрасном будущем нашей Отчизны, о прекрасном будущем человечества, — в эти дни я вновь перечитал волнующую книгу Павла Бейлина¹ «Найдорожче» («Самое дорогое»). Книга издана на украинском языке в 1960 году, в нее входят две повести — «Самое дорогое» и «Живи, солдат!». А заговорил я о пей именно теперь потому, что в книге ясно видимы те ростки новых, коммунистических отношений между людьми, которые так безмерно радуют нас и дают нам твердую уверенность в осуществлении того преобразования человеческого общества, план которого начертан в величайшем документе нашей эпохи.

Павел Бейлин — врач по профессии, кандидат медицинских наук. Вместе с тем он — одаренный писатель, посвятивший свое творчество изображению борьбы за здоровье и жизнь людей.

Повесть Бейлина «Самое дорогое» — это правдивый рассказ о «трудах и днях» коллектива работников Макаровской сельской больницы (под Киевом). Автор — деятельный член этого коллектива, научный руководитель больницы.

В одном месте своей книги Бейлин резко разграничивает понятия — служба в больнице и служение больным. В повести «Самое дорогое» речь идет именно о самоотверженном служении, о неустанной борьбе, которую ведут герои ее с рутинной, консервативной, бездушным, чиновничьим отношением к делу, а подчас и просто непониманием нового, прогрессивного в медицине. Не все люди, с которыми приходилось вступать в борьбу Бейлину и его единомышленникам, — сухие бюрократы, формалисты и карьеристы. Есть среди них и такие, которые придерживаются старинки не по злой воле, а просто по недомыслию, по узости кругозора. Это хорошо показано

в повести, как хорошо показана и неостратимая, неминуемая победа нового.

Сказать, что работа передовой части коллектива описываемой Бейлиным больницы основана на гениальном учении Павлова, — это значит сказать только часть правды. Вся правда заключается в том, что это люди неустанной творческой мысли, неустанных исканий (которые приводят иногда и к досадным ошибкам, но чаще увенчиваются успехом), что деятельность их проникнута светлой любовью к человеку.

Описывая «Павловскую здравницу», как иногда называют больницу в Макарове (теперь Бейлин перенес свою деятельность в Дарницкую больницу, тоже под Киевом), автор показывает, как сотрудники ее мечтали о «больнице без боли, без страха» и как они в значительной мере осуществили эту мечту. С горечью говорит Бейлин о «хирургах, глухих к страданиям больных», с увлечением рассказывает о лечении сном, тишиной, словом, о различных характерах больных, которые непременно надо знать и учитывать при лечении. Он наглядно показывает, как много значит для излечения больного его собственная вера в выздоровление (а внушить такую веру — обязанность врача), его воля к жизни. Об этой чудотворной воле к жизни рассказал, кстати, в одной из своих новелл военного времени А. П. Довженко, ей посвятил он один из самых блестящих эпизодов «Повести пламенных лет»...

Все, буквально все имеет значение в борьбе за человеческую жизнь — и цвет стен в палатах, и обстановка, и живопись. И обо всем этом пишет Бейлин просто, доходчиво и ярко...

«Повесть о большой семье» (первоначальное название повести «Самое дорогое») переведена на английский, французский, немецкий, арабский, испанский, китайский и другие языки. Передо мной лежат восторженные отзывы американских, корейских, австралийских читателей, читателей из разных стран и городов, лежат и письма читателей русских, до которых дошло выпущенное небольшим тиражом первое издание повести П. Бейлина. Теперь этой книге днем с огнем не сыщете.

Я убежден, что и повесть «Самое дорогое», и другие смежные по тематике увлекательно написанные произведения Павла Бейлина пора издать большим тиражом на русском языке.

ПРО МОГО ДРУГА

Нахилились медоцвіти,
Літо зелено,
Деся малині посивіти
Ще не велено¹.

Цими співучими рядками Андрія Малишка хочеться почати розмову про його щедру творчість з нагоди 50-ліття його друга. «Не велено» й поетові «посивіти» — він такий молодий, яким ми його знали ще перед Великою визвольною війною, але він нині у zenіті, увійшов у своє творче літо, і медоцвіти його слів прекрасно обважніли від змістового свого навантаження.

А. Малишко — лірик передусім, ліризмом наповні і його цикл «Листи червоноармійця Опанаса Байди», позначений 1940 роком, і його не раз гіркі, пропахлі порохом димом, а кінець кінцем оптимістичні поезії воєнного часу, і його поеми, серед них загальновідомі — «Прометей» і «Це було на світанку». Поема «Прометей» своїм оригінальним застосуванням світового образу примушує згадати про велику Лесю Українку, сліди творчого навчання у якій бачимо ми і у Малишка, і у багатьох сучасних поетів. Ведеться поема від особи автора, і це надає їй особливої теплоти:

О мій русьвий Прометєу,
Загублений в очах війни!

Ліричний струмінь, як відомо, пронизував і поеми спільного нашого вчителя Шевченка, що звертався до своєї героїні:

Катерино, серце моє,
Лишенько з тобою,—

і величну свою поему про народний гнів «Гайдамаки» почав розмовою з гайдамаками як з живими сучасниками...

Ліризмом пройняте і дуже характерне для Малишка «Послання Олександрю Твардовському», звернене до пое-

та, у якого в безперечні риси спорідненості з Малиш-ком — при повній, розуміється, обох їх самотності.

Патріотизм, любов до рідної країни проходять крізь усю творчість Малишка. Навіть тоді, коли автор звертається до далекого минулого («Запорозці»), у підтексті його віршів ми завжди відчуваємо живу, гарячу сучасність. Любов до рідного краю — так, вона полум'яніє на сторінках багатьох його книг, нею наповні «Листи червоноармійця Опанаса Байди», вона проймає всю книгу «Битва». Але та сама рука, що написала палкі рядки «Україно моя», створила і цикл «Іспанські балади», вона ж викарбувала і поезію «Теслярі», що закінчується словами:

А потім війна на спад потече,—
Земля зажадає літнього грому,
І він сокиру візьме на плече
І по своїх же мостах піде додому.

І нехай хто скаже, що він не воював,
З ранку до ночі не тратив сили.
Як із шістнадцяти рідних держав
По його мостах пароди ходили!

Та ж сама рука змалювала і постаті волзьких бурлаків, що навівають нам спомини про сірку поезію Некрасова і про знамениту картину Рєпіна. Та ж така рука склала книгу «За синім морем», де стільки палкої любові до трудящих інших націй і стільки палкої зненависті до експлуататорів і колонізаторів...

Отже, патріотизм Малишка — передусім патріотизм радянський, в якому сполучається глибока ніжність до рідного слова, до рідної землі, до рідних людей з глибоким і свідомим інтернаціоналізмом. Книжки Андрія Малишка — це передусім книжки партійні.

Одним із наскрізних у поезії Малишка образів є образ матері (як наскрізним він був у Шевченка). І характерно, що, давши свій оригінальний переспів «Плачу Ярославни», який притяг до себе непереможними чарами багатьох поетів, Малишко звернувся до цього ж образу в дні війни і зайшов до нього з зовсім несподіваної сторони: Ярославною назвав він свою матір, що чекає-виглядає свого сина в годину воєнної грози, стоячи

На двіпровськiм лужку,
На трипiльськiм древнiм палу.

Говорив тут Малишко про власну матір, людину високої душевної обдарованості, яку всі ми, поетові товариші і друзі, глибоко шанували й любили. Але, звичайно, це разом з тим і узагальнення, як узагальненням є постать батька, «сільського чоботаря», у поезії «Мому батькові».

«Слово о полку Ігоревім», яке стільки відгуків породило у Шевченка, Франка, Федьковича, а за напих днів — у Тичини, Бажана, Воронька, Гончара, — «Слово» весь час непокоїть творчу душу Малишка, і він повертається до нього в наскрізь ліричних поезіях: «Ярославно, Ігор знову кличе» і «Дружили, радились недавно».

Повів народної творчості невідступно супроводить поезію Малишка. Є у нього вірші, безпосередньо побудовані на народнопісенній основі — такі, як «Доц» («Дощик, дощик голубий»), «Перепілка», «Світанкова», «Женихи»... В останньому з названих віршів цікаво вплітається в традиційну оповідь про женихів, які за давнім звичаєм питають: «Чи не бачили куніці», — наша сучасність:

То пісні рахівникові:
— Щоб зібрався рід увесь...
То в своїм затятім слові
Два шофери МТС.

На народному вислові про «хліб від зайця» побудовано «Пісню про зайця».

Своєрідно перегукується з давніми думами гостро сучасна балада (один із жанрів, улюблених Малишком, безперечним романтиком по світовідчуванню, що не заважав цілком реалістичному характеру його творчості) «Ливон»:

Старого Ливона погнала в Німеччину,
Не в Половеччину,
Не в Туреччину.
По теплушках, по шпалах,
В таборах і вокзалах,
По Одерах, Рейнах і Шпрес
Бачили його шапку кошлату,
Із харчами кошуло картату,
Як ішов він чужою землею.

Із останнього прикладу видно, що творчо засвоюючи фольклорні прийоми, поет зовсім не боїться пазивати речі своїми іменами, не боїться так званих «прозаїзмів». Дуже вміло користується він розмовними інтонаціями. Ось приклад із одного з ранніх творів Малишка:

І тканину, що цвіла,
Він пабрав мені,— діла!²
Щоб ходила, щоб любила,
Щоб хорошою була.

А ось цитата із вірша вже дозрілого Малишка:

Все згадаєм: як шляхом нескорим³
Йшли ми чесні, скромні, без огуди,
Як зі мною радощами й горем,
Мов пайком, ділились люди.

Особливою якоюсь цільністю і наснаженістю вирізняється поетичний цикл «Що записано мною». Тут увесь Малишко — неспокійний, гарячий, з чуйним слухом і бистрим оком, з трепетним відчуттям життя, Малишко, що має всі підстави сказати про себе:

Я не жив ці літа за глухою важкою стіною⁴,
Буду те говорити, що у серці записано мною...

А записав поет багато. Це — краса землі, краса природи, «голос лугів в наддніпрянськiм привіллі широкім», «проріст отав, що налиті медвянистим соком», політ птиці, гілля дубів, жар блискавок... Це — спомини про гірке дитинство, про гірку долю батьків за колишнього часу... Це — знову той самий безмірно дорогий образ матері... Це — ніжна любов до людей, до дітей, яким присвячено в циклі три таких простих і таких співучих коліскових і таке щире людське «Про сина», де читаємо мило-«прозаїчні» рядки:

Я купив штанці в універмазі,
Та на нього, бачте, не прийшлись,—
Ще малий. У батьківській образі
Ті штанці відклав я на колись.
Я купив ще куклу, звать Снігуркою.
І модель комбайна, й тягача.
А над ним ще техніка не гуркає,
А Снігуронька — що йому дівча.

Цикл наскрізь просвітлений любов'ю до рідної землі,— але от залітас в хату до поета і сідає на лаві якась птиця:

Може, ти звістку принесла з В'єтнаму⁵,
Може, від друзів з Канади, з Цейлону.

І це зашити зрозумілі, бо з любов'ю до рідної країни органічно сполучається у Малишка любов до країн далеких — і теж серцю його рідних.

І весь цикл осяває, як незгасно сонце, образ Леніна:

Ленінські живі і мудрі очі⁶
Вічно в душу дивляться мені...

Співучість, пісенність — це така відома риса поезії Малишка, що її показувати на прикладах не треба. Звідси й творча дружба поета з Платоном Майбородою, завдяки якій з'явилися пісні, що набули величезної популярності, звідси й співробітництво його з Юлієм Мейтусом⁷ (опера «Молода гвардія») та Г. Майбородою (опера «Арсенал»). Додам іще, що Малишко, ентузіаст народної пісні, мелодії до деяких своїх віршів створив сам.

Багата метафоричність — теж одна з прикмет Малишкової поезії. У нього читаємо: «Золоті воркують сосни», «Вітер, як сопілка, загрив край неба спілому вівсу», «...чебрець розлукою пропах», «Гарячий місяць сяє на підпівні!», «Розвивайся, знамено червоне, вишите промінням золотям», «І забринять у небі вмитім широкорилі журавлі» — і такі «знахідки» радують нас.

Твори Андрія Малишка навчі показують нам, яку творчу силу, багатство тем і настроїв, невичерпну різноманітність віршових форм маємо ми в його особі.

«Полудень віку» — так називається найновіша книжка віршів Андрія Малишка. Автор відкриває збірку поезією, в якій ясно, що під полуднем віку розуміє він середину нашого двадцятого століття, століття такого багатого пайзначнішими історичними подіями, епоху нечуваного повороту в житті людства. Він впевнено пише:

Сонце краще горить — серединою дня⁸,
Доспівають сади — серединою літа.
Ти ж мені і товариш, і брат, і рідня,
Вік двадцятий, надія, не горем словита.

Поет відчуває своє кровне родство з тим часом, в який він живе, з тими величезними подіями, учасником, а не лише глядачем яких він завжди себе відчував і відчуває.

Разом з тим книжка, про яку йдеться, відображає і особистий момент у біографії автора — наближення його до власного «полудня», наступного п'ятдесятиріччя життя. Поет вступає у вік, якому, як відомо, особливо властиві широкі роздуми і узагальнення. Малишко не тільки своєрідний, тонкий, пристрасний і ніжний лірик, пісеньник, нерозривно пов'язаний з народною творчістю,

співець молодості і мужності. Вірний син свого народу і полум'яний радянський патріот, художник, який сміливо поєднує світлий свій оптимізм з правдивим відтворенням темних і гірких моментів нашого життя, він постає перед нами в «Полудні віку» як мислитель, як людина, що відчуває нездоланне бажання поділитися з товаришами, з читачами, з народом усім багатством «ума холодних наблюдений и сердца горестных замет». Правда, «холодні спостереження» — це не дуже пасує Андрієві Малишку. В свої роздуми він незмінно вносить притаманну йому пристрасність.

Перший розділ книжки носить назву «Рядки про Леніна». Великого вождя найвеличнійшої в світі революції поет малює простими і ясними рисами, в задушевних і щирих тонах, підкреслюючи найдорогоцінніше — глибоку людяність Володимира Ілліча. Перед нами проходять, як живі, ходаки до Леніна «у личаках, у армячишках сірих», які принесли йому в дар, «не золоту ларчу», а важкий життій хліб. І Ілліч бере цей хліб, як найдорожчий дарунок, і цілує його, і піднімає в своїй руках, «немов би рідну землю...»

Ми бачимо Леніна в Парижі, коли він згадує «свої дитячі милі дні», «молоду берізку, повну соком», — і берізка ця виростає під пером поета в могутнє дерево Вітчизни, в символ грядущої животної бурі в Петрограді...

Поет говорить про безмірні труднощі і безмежну велич життєвого подвигу Леніна, про те, що «ленінське серце... б'ється в мільйонах».

Книжка датована 1960 роком, і мені особливо радісно читати рядки поета про ленінську доброту, про його по-смішку людям, про його любов до людини в дні, коли всенародно затверджена нова, воістину ленінська Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, де в основу покладено девіз: «Все в ім'я людини, для блага людини», де законів страшного світу несправедливості — «Людина людині — вовк» — протиставлено наш священний закон: «Людина людині — товариш і брат».

Як вже зазначено, один з провідних образів поезії Малишка — образ матері. В даній книжці цей образ чудово зливається з образом творця Комуністичної партії. Уявна зустріч Володимира Ілліча з рідною матір'ю поета, пам'ять про яку свято бережуть його товариші і друзі, з тією прекрасною матір'ю, від якої успадкував наш

поет — ми це знаємо — «пісень чудовий дар», зустріч з нею на рідній йому обухівській землі під Києвом не може не хвилювати і не зворушувати. І, звичайно, тут у А. Малишка, як і в безсмертного нашого спільного учителя — Шевченка, постає за образом матері інший неосяжний образ — образ Батьківщини.

Другий розділ озаглавлений, як і вся збірка, — «Полудень віку». Тут ми знову зустрічаємось з А. Малишком як співцем Великої Вітчизняної війни, часу найважчих випробувань і часу безсмертних подвигів радянського народу.

Поет з презирством каже тут про людей «духовно вбогих»:

Не зазрю ницям і духовно вбогим,
І хитро ситим в сонній тишині.
Нехай вони позаздрять тим дорогам,
Тривогам тим, що суджені мені.

Своїми «тривогами», своїм творчим і громадянським неспокоєм поет по праву пишається. Це — його духовне багатство.

Є в А. Малишка вірш «Рушничок», про рушник, вишитий і подарований йому матір'ю. Вірш цей, музично оформлений композитором Платоном Майбородою, став у нас воістину народною піснею. В «Полудні віку» поет відповідає уявним чи справжнім хулителям цього «Рушничка», які твердять, що це, мовляв, не сучасна, «не життєва» тема:

Його мені подарувала мати,
Щоб я не смів ту землю забувати,
Де їв хліб-сіль і знав солоний піт,
І радощі малі у отчім домі,
І перші смутки, серцю не відомі,
Із багренем зорі біля воріт.

Так, цілком природно в А. Малишка, поета-громадянина, поєднується особисте з громадським, і саме цим він нам такий близький і дорогий.

Частіше, ніж раніше, звучать у цій книжці гнівно-сатиричні мотиви. В якійсь мірі це нова для нас грань поетового таланту. Він з презирством говорить про «любителів краси», які вбачають цю красу у «вузьеньких штанцях», у калывадосі і «бугі-вугі», він славить чесний труд, в якому і полягає для нього — і для нас — істинна краса життя. Поет висміює різного роду естетів, снобів і гурманів.

Малишко — поет національний, український, багато в чому — пісенно-український. Але в поезії, яку присвячує він своєму другові, теж національному, російському, багато в чому пісенно-російському поетові Олександрю Прокоф'єву, яскраво і щиро звучить чудовий мотив не лише дружби поетів, а й народів, які їх породили: російського і українського, братньої дружби радянських народів.

Поет палко любить свій народ, рідну землю, отчий поріг, але він далекий від того, щоб обмежуватись лише цією любов'ю. Він звертається до сучасника:

Не забувай за отчий свій поріг⁹,
Але й кермуй політ за обрії неznані —
І мисли, і часу закони невблаганні
Неси в будучину, на клетиво доріг.

Думка поета, який трепетно любить сучасність, звертається до далеких обріїв майбутнього. І це прекрасно. Поет високого таланту, видатний і славний син народу Андрій Малишко, я певен, порадує нас ще багатьма своїми художніми відкриттями і злетами, обдарує нас своїми книгами, поемами і піснями.

ДВІЧІ НАРОДЖЕНИЙ

Щоразу, коли я зустрічаю свого ровесника і товариша по перу Миколу Миколайовича Тарновського¹, мені стає особливо тепло на душі. Це — людина, що народилася вдруге.

Перше народження поета було в під'яремній Галичині, звідки він, як і багато хто з його земляків, слідом за сестрами, братом та його дружиною виїхав, мовляв Франко, по «добрий заробок» до Америки². «Добрий заробок» виявився досить-таки гірким, як і для Франкового героя, — про своє життя в Сполучених Штатах розповідає сам Тарновський у своїй автобіографії щиро, просто і сильно. Щоправда, переконливо звучать і такі слова в тій автобіографії:

«Моїм батькам, у колишній Галичині, під австро-угорською окупацією та ще й під п'ятою польської шляхти³, жилося не краще, якщо не гірше того, чого доводилось зазнавати емігрантам по лісах Канади, Бразилії та в інших заокеанських країнах».

Словом — не від добра втікали люди «за синє море», та не добро знаходили і на тому березі... А друге народження Миколи Тарновського сталося аж року 1958, коли він разом із дружиною повернувся з Америки на рідну Україну — на Радянську Україну. Це було цілком логічне вивершення багатолітньої мрії Тарновського, це було для нього справжнє свято. Нам, радянським письменникам, велике щастя було привітати в своїй новій, світлій хаті цю людину, голос якої долітав до нас іще перед другою світовою війною, а особливо давінко лунав у дні тієї війни та по ній, людину, що зберегла таку чарівну чистоту молодості, людину, до якої так добре прикладаються слова Шевченка:

Раз добром нагріте серце
Вік не прохолоне!⁴

Життєвий і творчий шлях Тарновського напрочуд ясний і послідовний. Ще в дитячі роки виявив він потяг до мистецтва — мріяв грати в мандрівному оркестрі, в «банді», «на трубку» (корнет), нестримно тягся до художньої літератури, яку не дуже легко було йому діставати. Як і для багатьох наших письменників, рішучий вплив на формування майбутнього поета мав Шевченків «Кобзар»...

В Америці був Микола Миколайович «послугачем» у ресторані, працював на автомобільних підприємствах, один час навіть готувався на боксера... Але рано увійшов він в робітничий рух — і з цим рухом пов'язав навіки і своє життя, і свою поезію.

В одному з ранніх віршів Миколи Миколайовича, датованому 1915 роком, є рядок:

Нам треба світла і науки⁵...

Здавалось би — чи не до «просвітянства», не до «каганцювання», не до «малих діл» закликає тут своїх сучасників молодий поет?⁶ Ба ні, далі він каже:

Не час-бо вже рабами бути,
Папам коритися не час;
Порвімо геть ворожі пута —
Склячяться горе це у нас.

Наступного, 1916 року (згадаймо, що це були роки першої світової війни) Тарновський вітає Перше травня як день всесвітнього єднання, тоді ж таки пише такі гранично виразні слова:

Люблю я свій народ і край⁷,
Люблю я рідну Україну;
Та не скажу я тут: нехай
Народи інші геть загинуть!
Ні, навпаки: ми всі — брати,
Увесь трудящий люд на світі.

Скажемо прямо: естетам і снобам нічого й заглядати до книжок Тарновського. Не для них він і пише. Він пише для своїх братів-трудівників, пише просто, інколи пісенним ладом. На багатьох його рядках відчувається життєдайний повітря творчості великих учителів Шевченка і Франка, і автор цього не приховує.

Коли того ж таки 1916 року про американський «добробут» — «prosperity» — поет іронічно зауважує: «Добробутом те лихо зветься», — то року 1919 зовсім зрозумілим стає, куди звернені його очі:

Над Петроградом повіває
Червоний прапор бойовий ⁸...

І він ладен стати під той прапор, він, гнівними словами затаврувавши розгул петлюрівщини на Україні («Кривавий рік»), незабаром скаже:

Я на другому боці землі
Революції славу співаю!

Я підкреслив слова «на другому боці землі», щоб іще раз висловити радість, що нині поет на цьому боці землі.

Гарячий український патріот Микола Тарновський завжди відчуває себе громадянином світу, членом великої всеземної громади працівників, і тому такі теплі слова знаходить він для Анрі Барбюса, для борців за визволення Іспанії, для Карла Лібкнехта ⁹... Нема чого вже й казати, який буйний приплив крові до серця відчуває поет, чуючи й вимовляючи ім'я — Ленін...

Возз'єднання українського народу в його етнографічних межах привітав він схвильованим віршем. А 1943 року написав поет «Зустріч у горах», що має ніби за епіграф слова — «Прочитавши книги П. Г. Тичини «Магістралями життя» та «Сталь і ніжність», і починається такими рядками:

З Тичиною провів я дні
на відпочинку. Славне діло!
Якось так склалося мені —
неначе сонце краще гріло,
і відпочинок був такий,
що й дух зміцнів,
не тільки тіло.

Тарновський болюче переживав дні другої світової війни, він палав зненавистю до фашистських загарбників, він серцем був із радянським народом у його боротьбі за праве діло... Прошу не вважати за нескромність, коли я згадаю, що року 1942 поет відгукнувся на мій лист до українців в Америці поезією «Братам на Україну» ¹⁰, що кінчається так:

Якщо народи всім своїм життям
Дають присягу волю боронити,
То їх-бо справді не розбить громам
І жодним океаном не залити!

До тих часів відносяться і вірш «Героям Радянської землі», де в присвяті стоять конкретні імена радянських

воїнів-героїв. У Торонто, в Канаді, на фестивалі для відзначення перемоги над гітлерівською Німеччиною поет читає проїняту справді святковим настроєм поезію.

Характерна подробиця: до цієї напоєної високою вірою в оповлення людства поезії автор додає примітку: «На святі були професори П. С. Погребняк¹¹, і В. Г. Бондарчук¹² з Радянської України». Він піби передчував, що не така вже далека година, коли і сам він стане громадянином Радянської України, Радянського Союзу... І незабаром так само палко вітає він нових гостей із рідного краю — С. Стефанюка, А. Малишка, І. Паторжинського¹³, Зою Гайдай¹⁴, Л. Паламарчука¹⁵.

Це — не вірші «як випадок». Це схвильований відгук на значні громадські події. Кожний справжній поет завжди мислить конкретно, і за постатями видатних суспільних та культурних діячів з України бачить Тарновський увесь великий народ, що їх послав,— український народ, рідний свій народ...

Але року 1954, прощаючись з друзями, що виїздили з Америки до Народної Польщі, «в присутності гостей польського, російського та українського походження» Микола Миколайович виголошує тост, де ставить в один ряд, в один вінок сплітає три світосяйних імені: Міцкевич, Пушкін і Шевченко.

Роками 1946—1956 позначено віршований роман Тарновського «Емігранти» — безпретензійну і тим самим особливо сильну розповідь про емігрантське життя-буття в Америці. Роман цей примикає до таких творів, як «До Бразилії» Франка, «Без язика» Короленка, «Пан Бальцер у Бразилії» Конопницької... В епілозі до роману, на зауваження уявного читача, що його герой Олексій —

І не Олегів той славетний,
І не Тадуеш, пан шляхетний,—

автор слушно зауважує:

Тепер — виразником культури
Вже робітничий клас могутній;
Господар світу цей майбутній
Героєм став літератури.

Тут не можна не бачити перекликання з відомими словами Франка, що «героєм наших днів є продуцент, робітник».

1958 рік — рік нового народження поета — відкриває ряд сонячних, щасливих його поезій, зібраних у «декадній» книжечці 1960 року «Вітаю тебе, Україно!». Зміст книжечки сконденсовано у цих рядках титульної сторінки:

На землі
Тараса,
в ленінській
сім'ї.

Мажорними, світлими акордами бринять тут слова Тарновського про рідну — і таку до невпізнання нову! — Тернопільщину, про рідве село Коцюбинці, про воскреслий із руїн і невимовно помолоділий Київ, про Львів, про Харків, про Полтаву, про лампу шахтаря і про космічні польоти людини... Справді новий світ одкрився тому, хто вернувся із давно відкритого Нового Світу... І літній поет, що дожив до найвищого на землі щастя — здійснення мрії всього життя, — просто-таки по-дитячому радіє цьому щастю, простягає руки до сонця, що світить над нашою країною...

Колись писав він:

Летить, пісні мої, в серця народу¹⁶,
Звучить в його устах!

Так воно й сталося. Поет, що — як поет — інколи майже самотою вершив своє хороше діло в нелегких умовах капіталістичної Америки, нині не тільки ввійшов у сім'ю радянських письменників. Він увійшов у ту сім'ю велику, вольну, нову, яку пророкував наш спільний геніальний учитель. Він став громадянином тієї могутньої багатонаціональної держави, над якою віє геній Леніна та сила мужніх і мудрих його соратників і в якій новим цвітом розцвітає Україна.

СЛОВО ПРО ЮРІЯ ГОЙДУ

Він рано, в розквіті сил і в розпалі творчих задумів, пішов од нас. Той поетичний доробок, що залишився від нього, вражає й тішить простотою вислову, ясністю думки, чистотою почуття, милозвучністю вірша. Мова творів Юрія Гойди — прозора й свіжа, подекуди забарвлена елементами рідного йому Закарпаття, що надає їй особливої принадності.

Юрій Гойда — співець радісної людської праці. Він пише переконано й переконливо:

...кожен труда свого пісню
Чує в тополі шелестінні¹.

Зварник в нім чує шум зварки,
Токар — верстата гудіння,
А хлібороб — молотарку,
Мати ж — дітей белькотіння.
Славна в тополі тих прикмета,
Що при дорозі в Карпати!
О, коли б віршам поета
Долю тополі тих мати!

Я думаю, що ця поетова мрія справдилась, відгуки своєї творчої праці чують у його співучих рядках ті люди труда — виноградарі, лісоруби, вівчарі, комбайнери, трактористи, ковалі, агрономи, токарі, склярі, тунельники, шахтарі, плотогони на Тисі, угорські сталевари, навіть представники такої «прозаїчної» професії, як двірники, — всі, про кого він з увагою й повагою, з сердечною любов'ю пише.

Поет пам'ятає тяжку долю Закарпаття, від його ока не втікають сумні картини, спричинені війною та лихоліттям. Сумом повиті такі рядки, як

Виждає мати
Сина із війни²...

Але з великої скорботи виростає велика радість:

Ось той горбок,
Ось та страшна яруга³,
Де танк згорів
Над тілом мого друга.

Заріє бліндаж,
Де билась перша рота,
Його вкриває
Жита позолота.

Я сніп рясний
Беру і обнімаю —
І вічність друга
В тому відчуваю.

Гойда добре знає, він переконаний, що

Подвиги полеглих за свободу⁴
Мир живих повічно бережуть.

Він — палкий патріот.

З синовньою піжністю говорить він про рідне Закарпаття, про чудесну річку Тису, про виноградники на схилах, про вкриті лісами Карпатські верхогір'я — і, звичайно, про близьких його серцю, кривих людей. Він — вірний син України, возз'єднання якої в етнографічних її межах палко привітав. Він славить пам'ять одважного й палкого борця за вільність рідного Закарпаття — Олекси Боржавюка⁵. Але Україна Юрія Гойди — передовсім Радянська Україна, яку зове він «сестронькою Росії». Для нього ясна і серце йому радує єдність українського народу:

За дальні донецькі конпри
Радіє⁶
юнак з Верховини.

Поет далекий від того, щоб замкнутися в колі свого — чи то вужчого закарпатського, чи то ширшого українського патріотизму. Він схвилювано оспівує Росію, столицю радянського багатонаціонального народу Москву, дружбу й братерство народів усього світу. Недарма ж із такою світлою усмішкою каже він про сільського листошу:

Наш колгоспний листошоша
Всього світу зв'язковий!..⁷

Юрій Гойда чудесно знав культуру угорського народу, він дуже добре розумів, що народ угорський — це одно, а уряд колишньої Угорщини, уряд, що гнобив

інші народи та гнобив і «свій» угорський люд,— зовсім інше. У поета є цілий цикл «Угорські мелодії», де він проклинає тяжке минуле Угорщини — країни панів і рабів, вітає світле майбутнє вільного угорського народу. І прикметно, що на чолі цього угорського циклу стоїть вірш «Ленінська правда». Прикметно, що в особі Олекси Борканюка бачить Гойда насамперед комуніста. Це ж і зрозуміло: Гойда — поет глибоко партійний. З цільковитою щирістю лунають його слова:

Партіє наша,
Совісте наша.

Поезія Юрія Гойди пройнята любов'ю до народу, пошаною до народу, гордістю своїм народом. У вірші «Криниця» він дає таке порівняння:

А вода прозоро-чиста,
Як душа мого народу.

«Як душа мого народу» — це найвища похвала в устах Юрія Гойди.

Поет любить дітей, про яких і для яких створив він чимало теплих і ясних поезій. І ця любов у нього знову-таки збігається з любов'ю до народу, до рідної країни, до радянської Вітчизни:

День Батьківщини моєї
Сяє у сина в очах^а.

Юрієві Гойді властива гостра й світла радість буття:

Пурхає пташка у сині^а.
Вмига рососою земля.
В кожній прозорій краплині
Світиться

радість моя.

Тихий він був, наш поет. Перечитуючи його мелодійні рядки, в яких відлунюється не раз народна пісенна творчість,— у першу чергу українська, але в речах угорського циклу і угорська,— я згадую і миле, одверте обличчя покійного (яке гірке слово!) Юрія Гойди, і чарівну природу Закарпаття, де побував я двічі, а мрію побувати ще раз і ще багато разів, і земляків поета, яких так він любив і які, я це знаю, люблять його творчість і шанують світлу його пам'ять.

Юрій Гойда має своє визначене місце в історії української радянської літератури, в історії українського радянського громадянства. І це місце — почесне.

12 березня 1962 р.

ГОРДОСТЬ СОВЕТСКОГО ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

Я писал в «Литературной газете» о двухтомнике статей А. И. Белецкого «Від давнини до сучасності» («От древности до современности») еще при жизни автора, писал слова, продиктованные глубочайшим уважением и непоколебимой уверенностью в том огромном значении, которое имеют труды А. И. Белецкого для украинского и всего советского литературоведения. Я писал о широчайшем круге интересов покойного академика, о его подлинно научном и вместе с тем страстным подходе к изучаемым явлениям и именам, о решительном пересмотре им установившихся неверных или опрометчивых взглядов и оценок, об изумительном педагогическом таланте человека, воспитавшего целую плеяду литературоведов и критиков.

За последнее время, в связи с тем, что названный двухтомник выдвинут на соискание Ленинской премии в области науки, в нашей прессе появился ряд высказываний в поддержку кандидатуры А. И. Белецкого. Красноречивы уже заголовки этих статей и заголовок: «Эрудиция и талант исследователя» («Лит. газета», 27 марта 1962 г., статья Ивана Дзюбы), «Труды ученого-новатора» («Літературна Україна», 27 марта 1962 г., сообщение О. И. Мищенко о заседании ученого совета филологического факультета Киевского университета), «Подвиг ученого» («Вечірній Київ», 3 апреля 1962 г., статья Н. Крутиковой¹). Эти и другие статьи, заметки, сообщения во многом дополняют сказанное мной. Все, кто принял участие в обсуждении замечательного сборника А. И. Белецкого, которому предпослана содержательная статья Н. К. Гудзия, единодушны в своей очень высокой оценке двухтомника.

В двухтомнике этом собрана только небольшая часть из громадного наследия покойного ученого, горячая забота которого о развитии отечественной науки и о воспитании ее работников как-то прихотливо сочеталась у

него с почти полной беззаботностью в отношении судьбы собственных произведений. Многие из них так и остались в малодоступных теперь специальных изданиях, философских сборниках и т. п., многие, будучи великолепными монографическими изысканиями и блестящими эссе, напечатаны в книгах отдельных писателей под видом скромных предисловий,— а и книги-то эти не так легко теперь найти!

Неотложная задача почитателей памяти А. И. Белецкого и людей, заботящихся о судьбах родной науки, собрать и упорядочить все написанное Александром Ивановичем для многотомного издания.

Двухтомник, о котором идет речь, посвящен только вопросам украинской литературы, да и то в него не вошли некоторые весьма значительные вещи. Не вошла, например, как справедливо указывает Ив. Дзюба, статья об украинском поэте М. Вороном, «которого А. И. Белецкий поистине «отвоевал» у вульгаризаторов-перестраховщиков»...

Отвоевал... Да, это был ученый-воин. Он неутомимо боролся с укоренившимися в науке вредными предрассудками, с плоскими, односторонними, поверхностными взглядами, с косностью, с рутинной, со всем, что тормозит развитие нашей теоретической и историко-литературной мысли. Его исследования об Иване Франко, Панасе Мирном, Нечуе-Левицком, Лесе Украинке — поистине новое слово в нашей науке. А. И. Белецкий — один из первых, кто дал тонкий и глубокий анализ творчества Павла Тычины, В. Сосюры, П. Панча и других современных украинских писателей. Поистине блистательны страницы, посвященные им общему памятнику русского, украинского и белорусского народов — «Слову о полку Игореве», древнеукраинской литературе и в частности замечательному полемисту и сатирику Ивану Вишпенскому. Неоценим вклад, внесенный Белецким в наше шевченковедение. Вопрос о мировом значении поэзии Шевченко нашел в статьях Белецкого всестороннее и глубокое, подлинно марксистское освещение. Достойны самого пристального внимания мысли Белецкого, тончайшего знатока и ценителя русской и западноевропейской литературы, неутомимого популяризатора античности, автора интересных и только частично опубликованных работ об индийской литературе, — мысли, повторяю, о судьбах украинской литературы и месте ее в мировом литературном процессе.

ПРО ГРИГОРІЯ КОСИНКУ¹

У двадцятих роках нашого століття часто влаштовувались і в Києві, і в Харкові, і по інших містах літературні вечори з обов'язковими тоді дискусіями. На одному з таких київських вечорів я вперше побачив і почув Григорія Косинку. Стрічався я з ним, правда, і раніше, в якійсь редакції, і він вразив тоді мене категоричною рішучістю своїх естетичних оцінок, гостро критикуючи, пригадую, переклад одного Бодлерового вірша.

«Жахливий переклад», — різким голосом повторив він кілька разів, і стосувалось те, власне, не так перекладу, бо французької мови Косинка не знав, а самої поетичної системи Бодлера, такої чужої психологічному строві селянського сина, здорового і фізично, і душевно хлопця. (Щоправда, і Бодлера, і інших західноєвропейських письменників він з цікавістю читав — у перекладах, звичайно.) Але то була в мене хвилинна зустріч. А я кажу — вперше побачив і почув, маючи на оці прилюдний виступ письменника з своїми творами перед аудиторією, де, він це знав, були люди різних настроїв і уподобань, різних симпатій і поглядів. Він читав одно з своїх невеликих оповідань чи, як він любляв говорити, одну з своїх новель (так тоді й писалося — новеля). Читав, і це був його звичай, напам'ять, що рідко трапляється між прозаїків. І знов той самий різкий металевий голос, знову та сама впевненість, рішучість. Видно було, що самому авторові подобається його твір, подобається кожна соковита, рельєфна, густо забарвлена, крута, коротка, енергійна фраза. Енергією, життєвою силою віяло й від його певної, міцно збудованої постаті. І це передавалося в публіку: йому охоче плескали...

У дискусіях, оскільки пам'ятаю, Косинка не брав участі, може, тому, що не так-то вже сильно він був теоретично озброєний... А втім, під час тодішніх дискусій

довелось і мені, і багатьом моїм сучасникам наслухатися і виступів людей найрізноманітнішого складу, були серед них і звичайнісінькі невігласи, страшенно, як і личить невігласам, самовпевнені.

Косинка був досить начитаний і мав гострий природний розум. Але він просто не любив розводити теревені, вважав, що художник промовляє до людей найкраще своїми творами безпосередньо. Думка — не з найгірших.

Григорій Косинка (1899—1934) народився в селі Щербанівці Обухівського району на Київщині, в родині селянина-бідняка. З дитинства наймитував, ходив на поденну роботу в поміщицьких маєтках, працював на цукроварні. Дебютував як письменник року 1919 в радянській газеті «Боротьба»². Пізніше переїхав до Києва, деякий час був секретарем редакції кооперативного журналу. Життя його обірвалося рано, коли був письменник у самому розквіті сил. Писав він переважно дрібні речі, «новелі», і, здається, був такий в них і найсильніший. Вміщене в одій книзі більше розміром оповідання «Гармонія» не дає ще підстав казати, що міг з нього вийти в подальшому визначний повістяр чи романист. А втім, — не варто ворожити, чим би міг стати Косинка. Хто вгадав би в молодому Чехові автора майбутніх «В овраге», «Вишневого сада», «Ионыча»?

Ще сучасна Косинці критика відзначила, що він — письменник одної теми, виразник одного шару суспільства. Тема ця — громадянська війна, класова боротьба на селі. Шар цей — селянство, точніше — незаможне селянство. Звідси і всі особливості Косинки як художника.

Одно з ранніх оповідань Григорія Косинки, що дало й казку цілій збірці, зветься «На золотих богів». «Золоті боги» — це офіцери Добровольчої армії, це «золотопогонники», а ширше — це пацство. Про боротьбу незаможного селянства з цими «богами» тут сказано так:

«Б'ється червона селянська воля (підкреслення скрізь мої. — *М. Р.*), умирає на своїх осьмушках та обніжках, але боронить своїми тілами, кров'ю свої оселі від золотих богів...»

«Червона селянська воля». Так мислив собі письменник революцію. Ніде чи майже ніде не знайдете ви у нього образу революціонера-робітника, майже чужим залишилося його бистрому оку місто, і звукупості творчих та й ідейних обріїв Косинки не можна заперечувати.

Він — великий майстер прямої мови героїв, майстер

виразного діалогу, він часом уміло користується розповідною («сказовою») формою. Але не тільки в мові Косинчиних персонажів та у внутрішніх їх монологів, а й у самій авторській мові раз у раз дається бачити виразні риси селянської психології.

Хтось із дійових осіб Косинки, сумно роздумуючи про долю осиротілих і замордованих під час громадянської війни дітей,— поруч і в тому самому тоні згадує і про пшеницю: «Стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров'ю поливають...»

В оповіданні «Мати» бідняка-селянина особливо драгує, що солдати-білополяки носять сіро-зелені шинелі, які «нагадують колір жита».

Я згадав «Матір», одну з найглибших речей Косинки. Апофеоз матері у нього цілком збігається з таким же апофеозом в українській народній творчості, у Шевченка, а наших сучасників — у Головка, у Малишка. Я був свідком, як Косинка особливо гаряче стискав руку Головкові, дякуючи йому за недавно тоді надрукований роман «Мати».

Один із ранніх творів Косинки промовляє за себе своєю назвою — «За земельку». Жадоба землі, «святої землиці» — один із центральних мотивів його творчості. Але в згаданому оповіданні перед нами не одвічна бідняцька мрія про землю, яку так прекрасно змалював Кочубинський у постаті Маланки («Fata morgana»), а чіпляння за свою землю куркулів — чіпляння всіма засобами аж до різних махінацій (не кажу вже про прямі злочини), як-от шлюби з нерівними і ненависними бідняцькими родинами,— шлюби, які нібито давали змогу якось утримати оту «земельку» в своїх вузлуватих руках. Прірва зненависті між бідарями і куркулями нещадними фарбами змальована в багатьох творах Косинки. Не доводиться й казати, на чому боці стояв автор. Треба було бути не те що вульгаризатором, а просто людиною, яка не хоче бачити очевидного, щоб закидати Косинці якусь ідеалізацію чи романтизацію куркулів, як це робили деякі з тогочасних критиків.

Тонкий психолог Косинка любить і вмів показувати, як зароджується і кристалізується в людській душі класова, соціальна свідомість («Ну да, так: пав наш во рог» (підкреслив автор.— М. Р.),— в оповіданні «На буряки»), він взагалі майстерно, користуючись різними засобами, зокрема мовними характеристиками, показує душевний світ своїх героїв.

Оповідання «На буряки», що має підзаголовок «Згадка з дитячих літ», починається з опису ранку в селянській хаті і вранішнього сну маленького героя, що має йти на роботу — полоти панські буряки:

«Ранішній солодкий сон: страшенно хочеться спати, аж пахне, і сняться: біліє полями туман, а росою — молоко, холодне і смачне-смачне, перекликаються півні».

Малий, певне, розповідає матері, що виряджає його на роботу, про свій сон. І мати каже сумовито:

— Снилось молоко? Ех, горе наше...»

Не випадково, отже, і не задля красивості порівняно в тому сні ранкову росу з молоком.

Описи, подібні до наведеного, давали привід критикам сопричислити Косинку до імпресіоністів, — термін, що має в літературознавстві не дуже окреслене значення. Протиставлення реалізму і імпресіонізму, яке стрічається в деяких тогочасних та й пізніших дослідях, здається мені малопідставним. Ті самі критики цілком слушно вказували на творчу залежність Косинки від Стефаніка, Коцюбинського, Васильченка (я додав би сюди ще й Черемшину). Коли говорити про спосіб малювання окремими яскравими мазками, які інколи здаються й не дуже пов'язаними між собою, а кінець кінцем утворюють суцільну картину, і називати це, позичаючи слово від мистецтвознавців, імпресіонізмом, то таким імпресіонізмом закрашено багато сторінок у названих вище вчителів Косинки, великих реалістів. Імпресіонізм привиняли свого часу і Чехову, навіть у реаліста з реалістів — Льва Толстого можна знайти «імпресіоністичні» малюнки.

Слово Косинки — колоритне, іноді багато орнаментоване (орнаменталізмом теж лаялись на його адресу), соковите:

«Тихо. На ставу скрекотять жаби, в просі хвавкає перебілка, і хтось чорний з золотими зірками на киреї вкриває голову рукавом старого кожуха...»

Або:

«...танцюють зорі, блищать сапи, співають дівчата...»

«Курява розвішана на тинах, як сіре-сіре полотно...»

«...метушлива думка, що бігає в мозку, мов сіре польове мишеня, коли шукає загублену пору».

Свої метафори, свої порівняння бере Косинка раз у

раз із рідної йому природи, із рідного йому селянського побуту й сільського пейзажу:

«Вдова Марта сидить за ворітьми і в'яже свої думки, мов осіннє сонце бабине літо по стерні, і пускає одну за другою в степ, як ластівку...»

«На фронт, обминаючи нашу сотню, тихо вигукуючи коротку команду, що шипить у вимові поляків, як шелест пашні, летить кіннота...»

Тільки вихованцеві села й поля могла набігти думка порівняти фонетику польської мови, багатой на шиплячі приголосні, з шелестівням пашні, шерехом польового збіжжя!

Твори Косинки, як і твори улюбленого його Васильченка, з яким, до речі, був він у приятельних особистих стосунках, густо пересипані народними піснями, що іноді безпосередньо в'яжуться із словесною тканиною авторської прози чи мови його персонажів, і це надає їм особливої музикальності.

У нас частенько говорять про національні особливості тої чи іншої літератури. Думаю, що не помилюсь, коли скажу, що не тільки для української поезії від Шевченка й до наших днів, а й для української прози, починаючи з Марка Вовчка, Ганни Барвінок³, Федьковича — і кінчаючи знову-таки нашими днями, характерна органічна спорідненість із стихією народної творчості, передовсім — пісні. Особливо яскраві приклади в цьому розумінні — наші сучасники Михайло Стельмах і автор «Козака Мамая» — Олександр Ільченко. Гадаю, що не тільки загальнополітичними умовами, не тільки царськими утисками продиктоване було виникнення на дореволюційній українській сцені такого жанру, як «драма з співами і танцями». Слово «етнографізм» застосовують до п'єс Кропивницького та Старицького, а почасти й Карпенка-Карого, звичайно, в огудливому значенні. «Етнографізм» отой, здається мені, заслуговує на окрему розмову, але в усякому разі про міцний фольклорний струмінь у нашій літературі не треба забувати, коли заходить мова про «національну специфіку».

Авторська мова у Косинки і мова його персонажів радують і вражають своєю невимушеністю і природністю, вони густо пересипані такими фразеологізмами, такими влучними слівцями, що аж просяться до словника:

«Пасіка кашубівська шоліта червінці на крилах носить».

«...ласкавими очима й гадюк чарують...»

Більшість наших читачів не пам'ятає років громадянської війни, не пам'ятає того надзвичайно напруженого, багатого на трагічні події й героїчні подвиги часу, за якого формувався і про який писав Косинка. Не хотілось би вживати цього казенного вислову, а скажу, проте: Косинчині оповідання мають велике пізнавальне значення. Але й інше: вони мають безперечну ідейно-естетичну цінність, вони гарячі й трепетні, як те життя, по свіжих слідах якого вони писалися.

ПИСЬМО К МИХАИЛУ СТЕЛЬМАХУ

Дорогой мой друг!

Мне хотелось обратиться к Вам, так как я привык,— «дорогий Михайле», но пусть прозвучит это хорошее и светлое слово — друг. Оно полнее, чем какое бы то ни было иное, выражает мое отношение к Вам.

В эти дни, к своему пятидесятилетию, Вы услышите, конечно, немало теплых слов. Появятся и новые литературоведческие оценки Вашего творчества, первые ростки которого я имел счастье наблюдать и приветствовать. А эти мои строки — просто личное письмо, несколько лирических воспоминаний, крепкое рукопожатие.

Вспоминается вьюжная и морозная зима в середине 30-х годов, когда я был в селе Литках над Десной, где Вы учительствовали, записывали народные песни (помните объемистую тетрадь своих записей, которую Вы принесли, впервые придя ко мне с покойным Яковом Качурой?), принимали деятельное участие в жизни села... Оттуда, из Литок, Вы пешком «бегали» (Ваше выражение) в Киев, работать в библиотеке,— а от Литок до Киева не так близко! В Литках состоялся литературный вечер, устройтелем которого были Вы,— и сколько же души, выражаясь трафаретно, вложили Вы в организацию этого вечера! Я видел, какие крепкие нити любви связывают Вас с Вашими учениками и со взрослыми жителями Литок. Я ясно понял уже тогда, что жизнь и литература для Вас — одно целое, одно бесконечно дорогое. Я не ошибся, это знают читатели и на Украине, и далеко за ее пределами.

И вспоминается мне вечер — тоже зимний — в Уфе, когда Вы прямо из госпиталя, где лечились после ранения и контузии, полученных в Отечественной войне, приехали ко мне в мою комнату на углу Социалистической и Революционной (названия-то какие!). Вы были еще толь-

ко поэтом, уже воином,— а прозаик, каким сейчас Вас знают читатели, забывая подчас и, очень несправедливо, Стельмаха-поэта,— прозаик лишь начинал «прорастать» в Вас, и радостно заметить, что это «прорастание» любовно благословил наш Юрий Яновский...

Много, много у нас было встреч, дорогой Михайло, много было разговоров. Но когда я теперь хочу определить основную тематику этих разговоров, то она мне вырисовывается так; жизнь и литература, природа и литература, народ и литература, труд и литература, литература и ПРАВДА. Неправду, неправдивость, несправедливость в жизни и в литературе Вы воспринимаете как личную боль, боль почти физическую. Отрыв писателя от народа в Ваших глазах — тягчайшее преступление. Человек, чуждый природе, на Ваш взгляд, неполноценный человек. Труд, преображающий землю,— величайшее на земле счастье. Ведь так, Михайле Панасовичу?

Ваши романы, которые принесли Вам заслуженную славу, объединены не только местом действия, не только некоторыми общими героями или же их потомками, но и благородной идеей человечности, находящей высшее свое выражение в труде.

Когда Вы бывали у меня в гостях, в незатейливом моем саду, то я советуюсь с Вами как с ученым садоводом и большим практиком и неуклонно исполняю Ваши советы. Вы чудесно знаете землю и труд на земле, Вы чудесно знаете то, о чем пишете. Ваша основная тема — село. Узко? Но ведь это необъятная тема! Вы благоговейной любовью любите мозолистые руки, вскормившие и вспоившие всех нас. Все Ваше творчество — благодарная дань народу. Глашатай правды, Вы ненавидите кривду как бесстрашный воин. Это не всегда приносит лавры, это иногда и ранит острым тернием. Но терние засыхает, лавры остаются.

Вы верный сын своего народа. Именно поэтому Вы чувствуете кровное родство с другими народами, душевную близость к другим народам. Ваша «большая родня» в конечном счете — та «велика сім'я», которую пророчил общий наш великий учитель¹.

Надо бы закончить юбилейным пожеланием. Пусть оно будет такое: оставайтесь таким, какой Вы есть, будьте верным себе — и творите прекрасное новое.

Ваш Максим Рыльский.

ПАЛЬМОВА ВІТЬ ¹

Дмитро Павличко, напевне, знає, що назва його нової збірки, в якій одбито враження від подорожі поета на Кубу, перегукується із назвою, яку дав колись книзі своїх поезій Агатагел Кримський ² — «Пальмове гілля». Але якщо видатний наш філолог, орієнталіст із світовим іменем Кримський шукав у поетичній своїй творчості, зокрема в віршах на східні теми, утечі від дійсності, якщо в нього знайдете ви багато мальовничих сторінок про природу Сирії, де він мандрував з науковою метою, знайдете й досить абстрактну тугу за рідним краєм, але майже не зустрінете людей, живих людей, з якими Агатагел Юхимович не міг же не зустрічатися, хоч би й як він був заглиблений в «арабські фоліанти», — то для Дмитра Павличка Куба з її тропічною природою, з плантаціями цукрової тростини, з незвичними для нашого ока краєвидами — це передовсім люди, люди, що живуть, люблять, ненавидять, борються за свою волю й свої права. Недовго був поет у цій країні, до якої останніми часами приковані погляди мешканців найдальших закутків нашої планети, до якої проміння сердечної приязні, уваги і поваги сягає з нашої багатонаціональної вітчизни, — але він устиг по-справжньому полюбити цю далеку землю. Він просто й прямо каже про Кубу: м о я К у б а. Він щиро заявляє:

Скільки впало друзів Куби ³ —
Стільки куль у серці в мене.

І, звичайно, говорить він не тільки від свого імені, а й від імені усіх радянських громадян, від імені радянських українців, звертаючись до Куби з таким запевненням:

В тебе є брати і сестри
В кожному домі на Україні.

То ніби маяк
Блема з-за тучі.
Як палить Черчілль ¹²
Гаванські сигари,
Пливуть над світом
Отруйні хмари.

Павличкові притаманні нові, сміливі повороти теми. Після гостро антиклерикальної і трохи, як на мій смак, примітивної, надто «лобової» інвективи «Молитва отця Хуліо Ріваріса» читаємо цікавий вірш «Герман Лінсе» — про священика, якого

...звільнили з роботи в костьолі
За те, що він визнав бородача,

і який тепер

...службу править у полі,
Віддавши від божого храму
ключа.

Останні дві строфи цього вірша лунають так:

Найогидніше — рука
цілувати попові,
Але він для мене — не
просто піп.
Я його руку беру в шанобі,
Як беру із долівки хліб.
Неврозуміла вам ця пошана?
Значить и про це написати
не вмів.
Знаєте ви Шашкевича Маркіяна? ¹³
Ось піби його я сьогодні зустрів.

Ці слова хвилюють. Пам'ятаю, як тепло прийняла їх аудиторія, коли Павличко читав цю поезію торік на вечорі пам'яті Шашкевича в Київському університеті...

Не позбавлений поет і почуття гумору («Бойовий півень»), і здорової, життєрадісної уємішки, з якою він каже в думках до випадково зустрінутої дівчини, що вертається «з костьолу» (до речі, таки не костьолу, як це скрізь пише Павличко, а ц е р к в и, бо ж діється воно на Кубі, а не в Польщі!):

Чорт бери, якщо перетворитись,
Хрестиком я хочу стати вмиць
Тим, що, мов церковця
між горбами,
Між грудьми дівочими блищить,

Може, ти той хрестяк поцілуєш
Уночі, не знаючи про те,
Що вселився молодий Люцифер¹⁴
У твоє розп'яття золоте.

Деяким надміру соромливим і до нудоти цютливим людям може воно видатися надто сміливим. Павличко пише не для них.

А загальний тон книжки — поважний і сердечний. І скрізь у далекій країні видиться авторові, як воно й завжди буває у справжніх поетів, рідна земля:

Мені здається, ніби я в Карпатах¹⁵,
Булакі мули, як гуцульські коні,
Несуть бесаги¹⁶ на хребтах горбатих...

Не диво, що під таку хвилину кубинський «легінь» здається поетові достоту схожим на Довбуша, на «Довбушка»...

Як слова найвищої похвали каже Павличко про Ніколаса Гільєна¹⁷:

І любить Куба свого Ніколаса¹⁸,
Як любить Тараса моя Україна.

Поетична манера у Павличка — проста, без претензій на якісь печувані формальні досягнення, але й без тої розхристаності, що декому з наших «завзятців-юнаків» здається новим словом у літературі. Мені, проте, хотілось би часом більшої дбайливості поета щодо форм, більшої метричної й ритмічної чіткості, тоншого, багатшого й точнішого римування... Ну, та це вже, можливо, справа смаку... Деякий західноукраїнський діалектний повів у мові Павличка, деякі відступи його від приписів узвичаєної граматики (наприклад, відмінювання слова «авто») мені особисто не тільки не завдає ніякої прикрості, а, навпаки, здається цілком законною прикметою саме цього поета, саме Дмитра Павличка. Стефаняк просив колись перекладати його твори «на українську мову» (маючи на оці загальнолітературну), — але що б то було, коли б ми нині, видаючи твори цього воістину великого письменника, ретельно виконували оту його просьбу!..

Нова книжка Дмитра Павличка — хороший внесок у нову поезію і хороша данина великій справі єднання і братання трудящих і чесних людей на всій земній кулі.

ВЕСНЯНЕ ЗІЛЛЯ

Привезено зілля з трьох гір на весілля.

Це співанкове речення стало колись назвою для альманаху українських, головним чином західноукраїнських, «модерністів», «молодомузівців», що вийшов року 1907-го і викликав гострі насмійки у Івана Франка. Але назва таки гарна, і дуже пасувала б вона до книжки, що оце лежить перед читачем. Та що там «з трьох гір»! «Зілля», що маємо в цьому збірнику молодих, справді-таки молодих поетів і прозаїків Радянської України, зібране і в Києві, і в Харкові, і у Львові, Тернополі й Бориславі, і в Вінниці, і в Херсоні, і в Ужгороді, і в Луганську та Горлівці, і в багатьох інших містах, селах та селищах нашої рідної землі. А під деякими творами стоїть багатозначна вказівка: «Збройні Сили СРСР».

Весняне зілля! Воно свідчить про невичерпну родючість того ґрунту, на якому виростло, про безперервність нашого літературного процесу, про те, що скрізь на нашому полі ростуть і з'являються все нові й нові сили, складати рішучу оцінку кожної з яких ще тим часом зарано, — а проте сили! Пахощі цього зілля — часом міцніші, часом слабші, одначе в основі своїй здорові й життєдайні, — тішать серце старого літератора. А в літератора того — бувають такі дні — опускаються інколи руки перед зливою невмілих, нездарних, графоманських вправ, які йому щедро приносять пошта, і він за тією сірою й темною зливою ладен буває часом не примічати тих милих і надійних паростків, що раз у раз витикаються на нашій добре зораній і дбайливо розпушеній ріллі...

Словом, ця книга — не торба, куди механічно напхано все, що потрапило від літературної молоді до видавництва, а вибір і добір того кращого, того перспективного, що, на думку редакції, як то кажуть, подає надії...

Книга — двомовна. Поряд з українськими творами маємо в ній і твори, писані по-російськи. Як відомо, Радян-

ська Україна має чималий загін російських письменників, який працює в добрій згоді й злагоді з письменниками українськими і разом з ними чесно служить народові. Цей факт відбився і в нашому збірнику.

Почуття любові до природи, до навколишньої краси землі пронизує багато з ліричних поезій та й прозаїчних творів, уміщених у збірнику. Але раз у раз воно, це почуття, зливається з любов'ю й пошаною до людини, до людської праці. Микола Братан¹ милується морем — і пише:

Пахнуть мені оберемками сіна
Хвилі зелені.

Бачу в морському блакитному лоні
Нив позолоту.
А на губах моїх бризки солоні
Краплями поту.

(Скрізь курсив мій.— М. Р.)

Петро Засенко², пов'язуючи думки про людську роботу з думками про постичну творчість, ніби відгукується Братанові:

Тут вірші хочеться залізни
Писать на плитах з чавуну.

(«В цеху»)

Досі ми звикли славити чорні робочі руки як символ труда. А от Микола Котенко, молодий російський поет, міркуючи про досягнення науки, про машини, що дедалі більше звільняють людину від «чорної» роботи, захоплено і з повною підставою вигукує:

Слава белым рабочим рукам!

Взагалі рисам нового в нашому житті, зокрема того нового, що приносить нам наука, яка не стоїть, звичайно, ні в якій суперечності з поезією, — цим рисам приділяють молоді наші автори пильну й захоплену увагу. Недарма ж один із надрукованих у нас віршів, що належить Станіславу Зінчуку³, присвячено пам'яті подвижника радянської науки — Ігоря Васильовича Курчатова⁴. Світлана Запорожець, міркуючи про творчість і її роль у людському житті, знаходить порівняння в сфері науки, точніше — в сфері техніки:

А талант и самоотвержение,
Точно нервные провода,

*Ток високого напруження
В жизнь людей приносят всегда.*

Взагалі роздуми про творчість, про поезію, про мистецтво — дуже характерні для молодого нашого літературного покоління. Звичайно, можна знайти елементи деякого кокетування своєю обізнаністю, своєю освіченістю, своєю «ерудицією» у харків'янина Анатолія Житницького, який перед своєю «Балладою о творчестве», де йдеться про легендарний епізод із життя Мікеланджело⁵, ставить аж два епіграфи — із Джорджо Вазарі⁶ та з Лонгфелло⁷. Але погодимося, що таке кокетування тішить нас незмірно більше, ніж хизування своїм пеунством, що воно таки добре, коли наша молодь цікавиться постаттю Мікеланджело, читає Лонгфелло і навіть «Життєписи» Вазарі.

Для Романа Кудлика⁸ людська праця, що перетворює життя на землі, і мистецтво — поезія, музика — зливаються в одну суцільну гармонію, взаємодоповнюються і переплутаються в поетовій душі:

Зводять будівлю. Крани
Цеглу кладуть — органи.
Вірші Шевченка читаю —
Скрипка грає.

Ясна річ, що педостаття увага чи неповага до творчості, до мистецтва, до поетичної майстерності, яку дехто іноді виявляє в своїй літературній практиці, породжує часом у наших молодят і іронічні чи то й сатиричні мотиви. Борис Мамайсур, наприклад, уїдливо пише про тих «поетів», які спекулюють на сучасних темах, сучасних іменах, сучасних гаслах, просто кажучи — халтурять:

На халтуру всякий, бач, зугарний,
Платять — пише. А мірило — де?
— Раз у вірші заримовано Гагаріна⁹,—
Значить, вірш близький, співзвучний і т. п.
й т. д.

Прикметно, що поезія, з якої взято ці рядки, має заголовок: «Міщанин у поезії».

Звісно, ці сатиричні стріли Мамайсура аж ніяк не можуть зачепити Миколу Литвиненка, який дає такий привабливий образ нашого сучасного агронома:

А коли помітив він, побачив,
Як ювац по житті крокує,
То йому здавалося, пеначе
Той йому на серце наступав.

Обминуть, звісно, ці стріли і Василя Крука, що з пошаною говорить про громадянський подвиг Валентини Гаганової¹⁰ і з презирством про тих, хто ганяється за «довгим карбованцем»...

Славу новому, нашому, соціалістичному життю, життю будівників комуністичного суспільства, проголошує Борис Демків¹¹:

Людина встає над світом
Титаном нових віків.

Автор цієї-от статті колись, в одному з давніх своїх віршів, сказав: «Нове життя нового прагне слова». І наші літератори-початківці наполегливо шукають цього нового слова. Ми не побачимо в цій книзі нарочитого, дешевого новаторства заради новаторства, «останнього крику моди», що проголошується кличем сучасності, але побачимо щасливі творчі знахідки, справді свіжі й незатерті, справді людські образи, порівняння, епітети:

...его как *визу* предъявила
весна, пришедшая в наш край,—

пише Володимир Сіренко про перший весняний листок, отой листок, що колись ніжний усміх лавіав на похмурі обличчя Іваца Карамазова і його творця — Федора Достоевського...

А Святослав Футорович знаходить такі несподівані слова, описуючи весняну оранку в полі:

А в поле
За плугами
С мерным шорохом
Ложатся *строки* без конца в длину,
Как будто вышли
В это поле Шолоховы
И пишут «Поднятую целину».

Натрапиш інколи, правда, і на рядки, які здаються трохи надто випуканими і манірними,— наприклад:

У окрашенной цветом заката воды
Дателефонной головкой луна золотая
На *пластинке* небес
Пройграла сюиту вечерней звезды...

Так пише Олександр Зайвий¹² із с. Могилева на Дніпропетровщині.

Але відчуваєш, що це тимчасове «імажиністичне» захоплення, а при тому й думаєш: а чому б і патефонній головці, і пластинці не ввійти сьогодні в реквізит поезії? І може, таки цікавіша ота несподівана «патефонна головка», ніж «луна золотая», що дуже вже старомодно виглядає в суспільстві з нею!

Молоді наші поети добре пам'ятають про минуле нашої землі. Його й забути не можна, і не треба забувати:

Шматок землі порепаний і сірий
Я взяв у руки молоді
І бачу в ній минувшину бурхливу
У горі та біді.

Я б тільки зауважив з приводу цих щирих рядків Івана Горбатого, що хоч і дехто з поетів старшого покоління вживає слова «шматок землі» у такому-от розумінні, але тут природніше б звучало «грудка», бо під шматком землі ми частіше розумімо певну її площу — гектар, півгектара і т. ін. А втім, може, це і причіпка, може, це моє суб'єктивне сприйняття слова...

Згадують наші поети і те недавнє для нас, людей старшого віку, минуле, що зветься другою світовою війною і що стільки трагічного принесло в людське життя. Пишуть вони і про це трагічне, що захмарює не раз чисті наші обрії, про загрозу нової війни.

Нові наші поети, і це так природно, не тільки славлять новий світ і нову людину, але й борються за них. Беручи собі у спадок все хороше, що створило людство протягом віків, вони ненавидять усе, що тягне людину назад і вниз, ненавидять егоїзм, дріб'язковість, міщанство, власництво в усіх його гідких проявах. Іван Кротов, приміром, гнівно заявляє:

Я ненавижу
Замкнутые двери
И на цепи откормленных собак.

Твори наших молодих пройняті патріотизмом. Вони, наші молоді, люблять рідну землю, рідний народ, рідну мову. Карлу Кошинцю належить у нашому збірнику вірш «Рідна мова», сама назва якого говорить за себе. Але кімчастєся це звернення до рідної, материнської мови такими словами:

Линеш в шумі колосковім,
В піжнім співі юнаковім

Понад степ і гір блакять,
У тобі могутня сила,
Що серпами зволоділа,—
Дружба з миром гомонить.

Патріотизм радянських людей, їх любов до великої багатонаціональної Вітчизни і до рідного свого краю нерозривно, кровно пов'язані з почуттям дружби й одностайності всіх народів на землі, з ідеєю інтернаціоналізму. І тому з повним правом і з цілковитою щирістю звертається Юрій Каплан до негрів, що борються за свої людські права:

Моя кровные братья, негры.

І переконано, і переконливо лунають оці кінцеві рядки Капланового вірша:

Пусть счастливых салютов залпы
Опрокинутся в ваше небо.
Верю в светлое ваше завтра,
Мои черные братья, негры.

(Дехто з читачів, може, примітить, що я минаю без застережень формальну сторону поезій, про які пишу, наприклад, римування, якого я у власній своїй практиці уникаю, як оці: «залпы — завтра», «небо — негры». Дозволю собі залишити цю приемність критикам. Я ніколи не думав і не думаю, що якісь певній системі віршування, римування і таке інше треба доконче віддавати перевагу над іншими. Сам я, скажемо, так не римую, але чому б так не римувати моїм товаришам?)

Люблять наші молоді землю з її земною красою, люблять життя на землі, люблять людей. Володимир Житник¹³ зневажливо описує тих, що, мовляв Тютчев, «живут в сем мире, как вшотьмах»¹⁴, не бачать прекрасного навколишнього світу, хоч і обдаровані гострим фізичним зором:

Зустрідав я людей, що, стріляючи,
Вибивали дев'яносто дев'ять із ста,
Що в окуліста
Читали останній рядок літер в таблиці,
Та для їхнього зору недоступна була
Звичайна травиця,
Котра в квітні щороку
З тугої землі пророста.

(«Про очі»)

Щиро людський вірш бачимо ми і у Миколи Чернишова із села, назва якого лунає символічно: Мирна Долина. Є, виходить, таке село на Дніпропетровщині. От якби й увесь світ так можна було назвати!

Ніби перегукуючись із Андрієм Малишком, у якого є вірш на подібну тему, Чернишов пише:

Сину, сину, це я тільки мрію,
А тебе пасправді ще нема.

Не тільки нема сина, а й більше того:

Я ще сам не знаю, чи й зустріну
Ту, що стала б мамою тобі.

Як на хороший зразок так званої інтимної лірики можна вказати на вірш Надії Ткачук «Від неї він до другої пішов». Виписую його цілком, — при всій своїй безпретензійності вірш цей того вартий:

Від неї він до другої пішов,
Вкрива туманом слід осінній вечір,
І листя прилипа до підшов,
Що ніжно так колись торкало плечі.
Воно недавно лиш утало з віт
В холодні перші вересневі ночі...
І дужко лише до його чобіт,
Мов нагадать любов минулу хоче.

«Бігме, добре!» — як казали наші предки.

В нашому житті і в нашій праці маємо ми велику керівницю, мудру порадницю і добру натхненницю — Комуністичну партію. І їй присвячують наші поети слова найглибшої пошани і найпалкішої любові. Про нову Програму нашої партії пише Микола Лиходід¹⁵:

Вопа зазвучала, як пісня нова,
Як пісня, народом народжена.

«Як пісня» — це природно звучить в устах поета, а «народом народжена» — це тонко й глибоко сказано. Олег Семко відгукується своєму товаришеві по перу:

Партію народ доверил право
Утверждать повсюду
Красоту.

Партія — наш світоч у величому, хоч і многотрудному, прекрасному, хоч і складному поході до комунізму. І ми, більші й менші, старші й молодні учасники цього

походу, повинні щоденно й щогодинно перевіряти самих себе, як це радить Вадим Крищенко ¹⁶:

Слід сьогодні зважить кожний вчинок,
Кожний вчинок, кожний жест і слово,
Щоб, коли спитають: «Ну, а ти
Чи готов у комунізм ввійти?» —
Відповісти чесно: «Так, готовий!»

Проза, вміщена в нашому збірнику, позначена в основному тими самими рисами, що й поезія молодих авторів: щирістю, ясністю думок та почуттів і ясністю їх вислову, любов'ю до людини, до життя, до нашого великого сучасного і несеяжного в своїй величчі майбутнього, відданістю народові і партії. Бачимо в ній симпатичні ноти людяного гумору («Хороші мої брехуни» — оповідання Володимира Бондаренка про сміх як засіб лікування, «Утиль допоміг» Олександра Корнета), прославлений у щирій ліричній прозі людський героїзм та боротьбу його з усім дрібним і себелюбним у людині («Дніпро кличе» Олега Вернигори), психологічні нариси про боротьбу в людській душі старого з новим, про високе почуття обов'язку («Човняр» Бориса Гвардіопова, «Березнева кралівка» Дмитра Головка ¹⁷), розповідь про складні, і тяжкі, і героїчні дні Вітчизняної війни, показані крізь призму дитячого світовідчуження («Сладковці» Бориса Каратиша ¹⁸), бачимо ніжні й теплі зарисовки живого життя в ліричних мініатюрах Зінаїди Касич-Пилипенко, в «образку» Юрія Коваля ¹⁹ «Купуйте проліски», оповідання про добрих людей і добре в людях, про виховну силу праці, про перемогу нового, громадського, нашого над старим, особистим, моїм («Аллея новорожدهных» Івана Костирі ²⁰, «Кашкет» Олексія Опанасюка ²¹, «Сестра» Віри Сотникової)... Словом, не великі ще перед нами «полотна», та на такі «шлотна» автори, здається, тим часом і не претендують. Але і проза, і поезія нашого збірника свідчить, на мою гадку, про те, з чого я почав оце свою статтю: «Зілля, привезене з різних гір і долин України», та й не тільки України (в тут і речі, позначені словом Москва), — здорове і надійне зілля. Хай росте і вгору, і вширочінь, і вглибінь! Хай цвіте всіма кольорами!

ТРИ ДОЛІ

Є таке оповідання у Марка Вовчка — «Три долі». Назва цього оповідання набігла мені на пам'ять, коли я перегортав сторінки поезій Марійки Підгір'янки¹, Миколаї Божук² і Марусі Тисянської³, які входять у збірку, що оце лежить перед читачем. Справді — три людські долі, три жіпочі постаті, три поетичні індивідуальності. Вірші цих закарпатських поетес не можуть залишити байдужим читача, який має серце, не можуть не викликати глибоких роздумів про наше минуле, про нашу сучасність, про наше майбутнє. Прості й безпретензійні, вірші ці — одно з багатьох свідчень великої духовної сили українського народу, душевної краси нашого жіноцтва.

Упорядник збірки, Василь Микетась⁴, добре розповідає у вступній статті про життєвий і творчий шлях і здавна відомої читачам Марійки Підгір'янки, і рано, в цвіті творчих сил померлої Миколаї Божук, і наймолодшої з них, Марусі Тисянської, — отже, я не маю потреби про це розводитись.

Але хочу сказати таке. Три долі, три постаті, три індивідуальності, — це вірно. Проте є у цих трьох поетес риси, які об'єднують і ріднять їх. Минаю факт біографічної подібності, — вчителювання, — говорю про факт ідейної й духовної спільності. Вірші всіх трьох овіяні честим і світлим подихом народної поезії. І нема тут ніякої стилізації, ніякого формального наслідування. Всі три поетеси виростили на народній пісні, виховані й викохані нею, всі три — суцільні дочки народу. Всі три щирим серцем люблять свій народ, трудовий народ, той народ, що нині побудував на своїй землі — в складі великого, багатонаціонального і нерозривного Радянського Союзу — соціалізм, що твердо ступає на світлосейний шлях побудови комуністичного суспільства. Всі три навіть тоді, коли вони, як Марійка Підгір'янка за колишнього лихоліття, як Миколая Божук

під тягарем особистого нещастя, співали на сумний лад, — всі три ніколи не втрачали ясної віри в щасливе майбутнє народу, народів, людства.

Збірку вдало названо: «Гірські квіти». Читаючи її, я радісно вдихаю пахощі прекрасного нашого Закарпаття. Гадаю, що те саме відчувають і читачі цієї скромної книжечки.

СЛОВО ПРО АНДРІЯ МАЛИШКА

Ми зійшлися вшанувати і привітати Андрія Малишка з його п'ятдесятиріччям, з квітучим полуднем його віку. Сказати, що Малишко — один із найяскравіших і найулюбленіших народом радянських поетів — значить сказати загальновідому річ. Розповісти про життя Андрія Самійдовича, дати характеристику його творчості — це має зробити шановний наш доповідач. Я хочу промовити лише кілька слів, відкриваючи спільне наше свято.

Малишко — глибоко національний, суто український поет. Такий поет міг народитись тільки на берегах Дніпра, які він так чудесно оспівує.

І разом з тим Малишко — натхненний співець дружби народів, його мисль залітає віщим птахом і на поля Смоленщини, і в бори Білорусії, на всі простори Радянського Союзу, і на вміту кров'ю землю Кореї, і на Кубу та Цейлон, і за синє море, за той Великий Тихий океан, куди залетіла «Катюша» Ісаковського і «Катюша» його, Андрія Малишка.

Малишко твердо знає, що «сто доріг веде до Москви»¹, бо Москва — це світоч всесвітньої левінської правди, правди того, чії живі і мудрі очі вічно дивляться в вічі нашому поетові.

Вся творчість Малишка — наочний приклад життєдайності й плідності поєднання високих традицій літератури і народної творчості з палким шуканням нової мислі, нового слова, нової форми.

Шевченко, Франко, пісні рідної матері завжди дзвенять у душі Андрія Малишка. І разом з тим кожна нова книжка, кожен його новий твір — справді нові, справді розкривають невидані доти обрії і в поезії самого Малишка, і в українській поезії, і в радянській поезії загалом.

Малишкові пісні співає наш народ, вони лунають і за межами нашої Вітчизни. Син обухівського селянина,

вихованець комсомолу, воїн Радянської Армії, громадський діяч незламної твердості і ясності,— Малишко живе в кожній хаті, в кожному робітничому житлі, в кожній інтелігентській квартирі. І ще більше — він живе у наших серцях, живе як висока радість, як світлий погляд у майбутнє, як любов, як гнів, як мука і щастя. Слава йому і хвала!

ПРО ПОЕТА І ДРУГА

Хочеться мені на цьому світлому нашому вечорі сказати, що цілком природна зміна поколінь у літературі раз у раз обертається й боротьбою поколінь, але зовсім не обов'язково набуває ця боротьба форми ворожнечі поколінь. Це особливо стосується радянської літератури, овіяної духом єдиної високої ідеї, і зокрема літератури української. Я маю сміливість думати, що наш літературний процес характеризується саме дружбою і взаємоповажною боротьбою поколінь,— що, звичайно, не виключає суперечок, шукань і дерзань, без яких неможливий розвиток мистецтва.

Хочеться сказати й те, що багатобарвна райдуга літератури, райдуга мистецтва завжди упирається одним своїм кінцем у те безмежне блакитне море, що зветься народною творчістю,— там вона, кажучи словами Шевченка, воду позичає,— а другим кінцем у синій, далекий небосхил людської будучини.

Ці мої міркування прямо й безпосередньо можна прикласти до нашого сьогоднішнього ювіляра.

Літературним і читацьким молодятам вдасться, звичайно, що от сьогодні Платон Микитович Воронько дійшов вельми поважного віку. Де ж таки, п'ятдесят літ! Мені особисто, з цілком зрозумілих причин, легше уявляти собі Воронька молодим поетом, мало не початківцем. Але так чи сяк — Платон Воронько таки молодий, молодий своїм світоглядом і світовідчуванням, молодий тим, що не спинився та, видимо, й не хоче спинятись на якійсь точці свого розвитку, молодий тим, що до нього дуже пасує слово талановитий і зовсім якось не личить слово маститий. Так, принаймні я думаю.

Те, що я маю проголосити перед вами, товариші, на-вряд чи буде справді доповіддю. Це буде слово про пое-

та і про друга, і в цьому слові ягесь місце займуть мої особисті спогади.

Почнеться воно згадкою про Коктебель — письменницький Будинок творчості, з яким у багатьох із нас багато зв'язано споминів.

Це було незадовго до другої світової війни, скоро після закінчення війни з білофінами. Я жив із дружиною та сином у Коктебелі. Разом з нами відпочивала там група молодиків, добровільних учасників фінської кампанії. Це були поети-початківці, милий і веселий народ. Вечорами вони сходились і читали один одному свіжонаписані вірші. Серед них був і життєрадісний здоров'як Платон Воронько. Писав він тоді по-російськи. Вірші його, гладенькі й технічно грамотні, безперечно при тому щирі, не справили на мене особливого враження. (Я теж бував на цих вечорах, але, пригадую, «благоразумно помалкивав».) У віршах Воронька відчувалась обдарованість, але розміри цієї обдарованості важко було відзначити. Сам Платон Микитович так каже в короткому своєму автобіографічному нарисі¹ про юнацькі свої поетичні спроби, написані, правда, раніше, ніж ті, що він читав у Коктебелі: «Вірші виходили блідими, книжними, надуманими, російська мова давалася мені дуже легко».

Перед тим часом, про який іде мова, Воронько, що вчився в Московському літературному інституті, жив у Москві і обертався в російських письменницьких колах, чудесно опанував російську мову. А проте його творчість є блискучим доказом тої далеко не нової думки, що на повну силу виявляє себе поет тоді, коли пише рідною мовою. Такі винятки, як трьохмовний Саят-Нова², не можуть нас похитнути в цьому переконанні,— а приклад Шевченка його підкріпляє.

Воронько «знайшов себе» в бурхливі роки Великої Вітчизняної війни, в партизанському з'єднанні С. А. Ковпака. Він — ви це знаєте, товариші,— складав бойові пісні для партизанів по-українськи, в розмірах, підібраних до мелодій відомих народних пісень. І ці Воронькові пісні підхоплювались партизанами, вони теж ставали народними. Чи треба нагадувати вам випадок, коли під час вікопомного карпатського рейду Воронько почув свою пісню із уст якогось старого гуцула! На запитання, що це за пісня, хто склав її, старий аж здивувався: «Як то хто? — Ми, гуцули».

Так Воронькова райдуга, позичивши води в народному морі, знову влилася в це море. Велике це щастя для поета!

В українських фольклорних збірниках можна зустріти й другу Воронькову пісню — «Ой на горі село горить», записану як народну, зі вказівкою, де і від кого вона записана — і, звичайно, без імені автора. А, між іншим, коли б я мав на те час, то показав би, що своєю образною системою, своєю віршовою формою ця пісня проявляє всі ознаки власного, індивідуального стилю Платона Воронька. Таке злиття народного і індивідуального елементів дуже характерне, між іншим, і для багатьох творів нашого спільного великого вчителя Тараса Шевченка.

З партизанських пісень Воронька і склалась перша його поетична збірка — «Карпатський рейд». Незабаром він, звісно, далеко вийшов за межі партизанської воєнної тематики. Однак серед його віршів, пов'язаних із партизанськими днями й трудами, є такий, що слугує за вихідний пункт у характеристиці Воронька як людини, громадянина й поета. Ви догадуєтесь, — справді, мова йде про поезію «Я той, що греблі рвав». Уся ця поезія побудована на ремінісценціях із «Лісової пісні» Лесі Українки — і разом з тим вона глибоко особиста, автобіографічна, «вороньківська»:

Я той, що греблі рвав,
А не сидів у скелі.

Тут ідеться не тільки про те, що такий собі завзятий, чубатий хлопець Платон, улюбленець «діда» Ковпака, добре засвоївши ще раніше саперну справу, був на війні підривником. Ідеться передовсім про те, що він — кипуча, бойова натура, що споглядальний спокій чужий йому і не властивий. Так, він такий. Він підривник. З ним, як то кажуть, не заснеш і не закиснеш...

Платон Воронько великий життєлюб. У це слово можна вкладати різні значення. Я вжив його в тому розумінні, що автор «Карпатського рейду» закоханий у життя з усією розмаїтістю його барв, ліній і тонів, що він захоплено, жадібно, поетично сприймає світ. Він міг би підписатись під словами Валерія Брюсова:

Но только страстное прекрасно
В тебе, мгновенный человек!

Незабаром після спільного нашого перебування в Коктебелі Воронько, що народився на Сумщині (колись село його Чернеччина входило до Харківської області), навчався в Охтирці і потім у Харкові, коло шести років прожив у Таджикистані, Узбекистані, Туркменії, — де його тільки не носило! — а пізніше у Москві, — відвідав (коли не помиляюся, уперше в житті) Київ. Він буквально закохався в наше місто. Зачарований його красою, він цілі дні блукав по київських вулицях та завулках, він, стоячи на Володимирському пагорбі, очей не відводив від могутнього Дніпра і лілових димчастих задніпровських просторів...

Любов Воронька до Києва виявилась дуже міцною. 1962 року вийшла книжка його ліричних зізнань під заголовком «Коли я в Київ повертаюсь». Увесь перший розділ цієї книжки присвячений темі повертання поета з повсякчасних його подорожей по Радянській країні і за її межами до Києва. І що то значить поет! Навіть оспівані й переспівані київські каштани зумів він змалювати по-своєму:

Коли весною вернешся у Київ,
Тебе зустрінуть першими каштани.
Вони цвітуть,
Вони тепер султани.
Сядять, підклавши килимки м'яккі
З пахучих трав і пуп'янків троянд.

Київ для Воронька — це не тільки місто п'янкої чарівливості, але й пам'ять про Шевченка, і спогади про героїв Вітчизняної війни, і древні легенди, і сторінки стародавніх літописів, і невтомне будівництво нового життя, путь до якого показаний нам безсмертним помахом руки Лепіна...

З ніжною любов'ю згадує Воронько «край дитячих літ», як казав Міцкевич³, — рідне село своє Чернеччину, мальовничі береги Ворскли, оспіваної колись Платоновим земляком Яковом Щоголевым, — але з незмінним захопленням говорить він і про інші землі та городи, про особливо милі йому Карпати та про Болгарію. Не раз бував він у цій прекрасній країні, і його добре там пам'ятають і люблять сердечно. У цьому я недавно переконався, будиши в Софії. Міцні він там зав'язав культурні, громадські й приятельські зв'язки, оцей кремезний співець з берегів Ворскли... Я не кажу вже про добрих друзів Воронька в Москві, в Мінську, скрізь, де бував і жив цей

невгамовний мандрівник. Він уміє не тільки рвати греблі, але й гатити греблі людської приязні. Він має високий дар дружити.

Одна з поем Воронька має характерний заголовок — «Стежинами дружби людської». Мабуть, це не буде великою нескромністю, коли я признаюсь, що в поемі відбито особисті мої стосунки з автором. А з якою теплою згадує він у цій поемі друзів, що відійшли від нас, — Костя Герасименка, Вадима Охременка⁴! А як ніжно говорить про Максима Танка, про Аркадія Кулешова! І над усім — Київ, Москва, широкий світ, безмежні обрії, синє небо і лебедині зграї хмар — наше майбутнє...

Невтомимий «підривник», ворог усякої затхлості і плісняви, художник слова, що знайшов свої засоби поетичної виразності — і все шукає нових, Воронько, проте, не належить до зарозумілих заперечувачів усіх традицій, скидачів з «пароплава сучасності» геть усього набутого людством від давнини по сьогодні⁵, словом, по-українськи кажучи, до безбаченків...

У названому вже автобіографічному нарисі поет з любовною гордістю згадує предків своїх — запорожців, чумаків, — свого діда — мандрівного лірника, що виконував часом і пісні власного творення, батька, майстра ковальської справи, що йому не чужа була і книжна премудрість, матір, що чудесно співала народні пісні «зимовими вечорами, сидячи за прядкою чи ткацьким верстатом»... Про село Чернеччину та його околиці, про тамтешніх людей каже він світло й ласкаво: «Земля тут щедра, родюча, і люди, як мені здається, особливо добрі». Недарма ж і дія пройнятої ліризмом поеми його чи балади «З Німеччини в Чернеччину» пов'язана з рідними авторові місцями. Поема ця, де крізь наївні інтонації голоска дівчинки, що вертається з ворожої чужедальної землі в рідний край, чуємо ми і трагічні відгуки героїчної воєнної епопеї й тяжкого народного лихоліття, і урочистий спів перемоги, — поема ця є одним із найсвоєрідніших творів не тільки Платона Воронька, але й усієї радянської поезії.

А ось друга Воронькова поема, в іншому зовсім ключі складена — «Народження легенди». Вона присвячена улюбленому образу поета — образу Лесі Українки. Написана вона не тільки з глибоким розумінням життєвого, творчого подвигу і особистої трагедії великої поетеси, а й з видимою проекцією в нашу сучасність.

Разом з тим це схвильований гімн дружбі українського та грузинського народів, усіх народів Радянського Союзу. У тонах народної легенди змальовані тут і велика дочка українського народу, і натхненна дочка народу грузинського — Тамара Абакелія⁶, що створила для віків пам'ятник Лесі Українки в Сурамі.

Зовсім природно, що, говорячи про наші дні, поет виступає перед нами як очевидець і учасник подій. Такі поеми, як-от «Безсмертя», пов'язані з особами і подвигами конкретних людей, імена власні і географічні назви надають оповіді особливий переконливості. Поема «Гнівом Африка клекоче» присвячена темі нібито «далекій», але по суті дуже близькій сердцю поета — і нашим серцям.

Однак і тоді, коли поет обертає свої очі в сиву далечинь віків, коли встає перед ним безсмертна тинь Ярославни, стільки разів оспівана і в українській, і в російській поезії, коли чується йому віщий голос древньої княгині, що благословляє мужа на ратний подвиг і з наскою тугою вигадає його на путивльському валу, — і тоді поет перекидає місток у наші дні, пов'язує події, описані в «Ярославні», з подіями Вітчизняної війни, з власною долею:

Я вивів загін під Ославну⁷,
Порвав за собою мости.
Спасибі тобі, Ярославно,
За мужне: «Іди, коли йти»...

і урочиста кінцівка:

Побідним вогнем осіянна⁸
Славетна Путивльська земля.
Спасибі тобі, Ярославно,
За плач, що серця окриля,
За вірність, що в кожному столітті
Квітчала нам шлях бойовий,
За пісню, що вперше на світі
Змінила твій плач віковий.

Лірика Воронька, — а лірик він усюди, навіть у своїх поемах, — дуже конкретна, предметна, вона спирається на дійсні факти і переживання поета. Можна сказати, що в більшості випадків «ліричний герой» його поезій — сам Платон Воронько.

Йому властива хороша, світла усмішка, він не цурається і доброго жарту, і лукавого повороту такої, приміром, теми, як любовна. Не можу відмовити собі в примхливості процитувати одєї вірш, хоча певний, що багатьом із вас, товариші, він відомий напам'ять:

— Ходімо, кохана, у ліс.
— Ще холодно в лісі, мій друже.
— Не дуже,— кажу я,— не дуже!
Там зеленъ березових кіс.
Ходімо, кохана, у ліс.

— Ходімо, кохана, на луг.
— Ще мокро на лузі, мій друже.
— Не дуже,— кажу я,— не дуже!
Там повинню кривиться Буг.
Ходімо, кохана, на луг.

— Ходімо, кохана, в степи.
— Ще вітер студений, мій друже.
— Не дуже,— кажу я,— не дуже!
Там квіти, куди не ступи.
Ходімо, кохана, в степи.

— Ходімо, кохана, в мій дім.
— Ходімо, назавжди, ходім.

Я казав, що Воронькові властивий дар дружби. Дар доброти, дар любові до людей — теж одна із рис цього завзятого бійця, цього «підрайника». Десять назвати задушевні поезії «Акушерка», «Щастя», «Дума коваля»... Він признався, що йому адається, ніби в його рідній Чернеччині люди особливо добрі. Але він і скрізь уміє знаходити добрих людей і добре в людях, бо він і сам добрий. А це дано не всім.

Поетові з таким душевним стромом цілком натурально звернутися до тих читачів, з якими охоче розмовляли Андерсен⁹, Лев Толстой, Леонід Глібов¹⁰,— до дітей. І Воронько залюбки пише вірші «для маленьких». Дітям чи підліткам присвячена і драматична поема «Казка про Чугайстра», овіяна романтикою Карпат і верховинського життя. Вона перегукується з «Лісовою піснею» Лесі Українки, з «Тінями забутих предків» Коцюбинського, як перегукуються трембіти рано-вранці, в синьому тумані, десь поблизу Попа Івана¹¹ чи Говерли¹²...

В самому Платоні Микитовичу є щось дитяче. З цим погодиться кожен, хто бачив колекцію луків, які власноручно зробив поет. Він охоче дарує ці луки особливо симпатичним йому малюкам і з гордістю показує їх дорослим своїм друзям.

Зауважу вже серйозно, що поет, який утратив риси дитячості, тобто благословенної здатності бачити світ уперше,— перестав бути поетом.

Платон Воронько палко любить свою батьківщину у вузькому розумінні слова — Чернеччину, річку Ворсклу,

Сумщину, Охтирку; палко любить і велику свою батьківщину — Україну. Але він, звичайно, далекий від національної обмеженості. Це ж йому належить вірш із багатозначним заголовком «Надія всього світу»:

Москва — це надія всіх чесних людей,
Великих ідей,
Заповітів,
Думок.
Із неї до кожного серця струмок
Тече і сповняє водою живою
Серця, що навіки злилися з Москвою.
Поль Робсон в Америці каже:
«Москва» —
І тиша бринить, мов туга тятива.
«Москва!» — пролунає в робочім Парижі,
І зразу в напрузі врозчистої тиші
Підійметься прапор —
«За волю, за мир!»
Всієї планети розбуджений шир
Потоком великих надій обмива
Весільна,
Несхильна
І світла Москва.

Свого часу мене і, мабуть, багатьох читачів схвилювало таке признание поета:

У мене є друзі ¹³,
Хороші друзі.
В Паризькій окрузі
Живуть мої друзі,
У Лондоні сірім,
У димнім Детройті...

Ідуть мої друзі,
Хороші друзі,
В Паризькій окрузі,
У Римі, в Тулузі,
У Лондоні сірім,
У димнім Детройті —
У першій загоні
На мирному фронті.
У першій загоні,
Як перші горвісти.
Вони — комсомольці,
Вони — комуністи.

Багато друзів у цього сина української землі, у цього співця-воїна з берегів лагідної Ворскли. Багато їх, я певен, і в цьому залі, і серед них — ваш доповідач, товариші. Це й надає мені сміливості закінчити слово своє про Платона Воронька віршованим зверненням до нього ¹⁴.

ДО ЧИТАЧІВ

Вважається чомусь, що поезію треба захищати від когось, що треба доводити її право на існування. Найрізноманітніші люди — від Володимира Самійленка, який заявив урочисто: «Не вмере поезія, не згине творчість духу»¹ — і до Володимира Маяковського, який зовсім не урочисто, але рішуче проголосив, що поезія «существует — и ни в зуб ногой»² ...Хто буде сперечатися і з тим, і з тим?

Поезія живе, поезія існує — і люди люблять її. Скрізь. Особливо у нас, у Радянському Союзі. Традиція «дня поезії» — блискуче цьому potwierдження.

У книзі, що лежить оце перед читачами, представлені сучасні українські поети всіх поколінь, від найстарших до наймолодших. Подано й цікаві сторінки літературної спадщини. Поезія наша багатоголосна і багатобарвна, як наше життя.

Бажаю цій книзі успіху, а читачам — радості від неї.

Трибуна писателя

Мне кажется, что для подливого писателя не может быть вопроса — стоит ли, достойно ли его писательского звания сотрудничать в газете. Писать для газеты — это значит разговаривать с широкими, широчайшими массами читателей, это значит общаться с народом. А кому это не радостно, кроме «сверхчеловеков», которых у нас, думается, нет или почти нет?

Говорят: это писатель, а это журналист. В сущности это одна профессия, и хороший журналист, разумеется, вместе с тем и хороший писатель, а талантливый и умный писатель всегда найдет надлежащий тон, надлежащую манеру для выступления в газете или журнале.

Журналист пишет на «злобу дня», а писатель — на «вечные» или по крайней мере довольно долговечные темы. Противопоставление кажется довольно убедительным, но дело обстоит не так просто. «Злоба дня»... В сущности это означает современность, а писатель, живущий вне современности, обречен на одиночество, не столь «гордое», сколь печальное. Не только Герцен, Белинский, Добролюбов, Чернышевский, но и Пушкин, и Лев Толстой, и Горький, и Франко, и Леся Украинка живо откликались на «злобу дня», охотно используя для этого периодическую прессу, были журналистами в лучшем и прямом смысле этого слова. Часто высказывается мнение, будто Короленко погубил себя как художника своей публицистической работой. Но Короленко не был бы Короленко, если бы он остался только автором «Слепого музыканта», «Без языка», «В дурном обществе» и не написал «Мултанского жертвоприношения», «Сорочинской трагедии», «Бытового явления», статей о процессе Бейлиса¹.

Маяковский не мыслил своей поэтической деятельности вне ежедневного общения с читателями, вне газет.

Очень трудно разделить его творческое наследие на стихи «газетные» и «негазетные».

Иногда слышишь: «Разве можно писать стихи по заказу? По телефонному звонку из редакции?!» Для себя я давно решил этот вопрос: можно! Нужно! Конечно, при том непременно условии, что тема, предложенная редакцией, взволновала тебя и ты чувствуешь силу и возможность откликнуться на эту тему по-своему, т. е. действительно поэтическим словом.

Здесь возникает, правда, вопрос об отношениях между редакцией и писателем, о редакторских обязанностях и правах и о редакторском самоуправстве. К сожалению, бывают случаи, когда редактор явно превышает свои права, произвольно сокращая присланный ему материал, права — без достаточных на то оснований — язык и стиль автора, меняя заголовки и т. п. Редакторы забывают подчас, что автор своей подписью отвечает за сказанное им и что лучше уж вовсе не печатать присланного в редакцию произведения — статьи, очерка, стихотворения и пр., — чем изменять это произведение до неузнаваемости. Писатель, если он подлинный писатель, вправе требовать уважения и внимания к его особенностям, к его «лица не общему выражению».

Не стоит, однако, останавливаться на частных случаях. А та возможность, которая предоставляется художнику слова участием в газете, — возможность немедленно, по свежему следу отзываться перед огромной аудиторией на большое событие, на всколыхнувшее человеческие умы и сердца явление, — не может быть заменена ничем.

СЕМЕН СКЛЯРЕНКО И ЕГО РОМАН «ВЛАДИМИР»

Я помню Семена Скляренко молодым журналистом, автором интересных очерков о жизни наших колхозов и предприятий, о ваших «трудах и днях». Чувствовалось, что это человек пытливого ума, чуткого сердца, жадной любознательности и несомненного писательского таланта.

Как-то естественно, органически войдя в «большую» литературу, он проявил все эти качества в рассказах и повестях, посвященных гражданской войне и первым годам Советской власти на Украине. Среди этих произведений самое значительное — хорошо известная советскому читателю трилогия о легендарном полководце Щорсе и его соратниках¹.

То были книги о вчерашнем, еще остро памятном дне, о событиях и делах, многие из участников и очевидцев которых еще живы. Словом, это были книги о современности, и нам, приятелям и друзьям Семена Дмитриевича, казалось, что именно современность, даже злободневность является, употребляя термин Белинского, пафосом творчества писателя². Поэтому нас немало удивило, когда он заявил, что работает над романом о древнерусском князе Святославе.

Он рылся в архивах, читал исторические исследования, собирал материалы, советовался, а подчас и спорил с профессиональными историками — и делал это все с той страстной увлеченностью, которая вообще была ему свойственна в высокой степени. Эта черта характера Скляренко сказалась, между прочим, и в том неутомимом собирании картин русских и украинских мастеров, которому он посвятил много лет жизни, проявив себя как подлинный знаток искусства...

Человек общительный и чуждый всякой профессиональной замкнутости, Скляренко охотно делился своими планами, своими историческими домыслами и концепци-

ями, которые порой казались неожиданными, а то и слишком смелыми... Мы ожидали, может быть, и с некоторой долей скептицизма: «Что из этого выйдет?»

Вышло серьезное по мыслям и сильное по художественным качествам произведение о знаменитом князе-воине, о его окружении и эпохе.

«Святослав» Семена Скляренко с интересом был встречен читателями и высоко оценен критикой. Человек тонкого литературного вкуса и необъятной эрудиции академик Александр Иванович Белецкий признал этот роман замечательным произведением украинской советской прозы³.

За романом о Святославе последовала книга о его сыне Владимире, одном из самых ярких и вместе с тем мало освещенных в художественной литературе деятелей Киевской Руси.

Сам автор так объяснил свое обращение к исторической тематике:

«Для того, чтобы любить, ценить нашу прекрасную современность, надо хорошо знать и изучить седую древность, минувшее родного края⁴. Когда я стал думать о прошлом, меня привлекли те времена, когда складывались основы нашей государственности. Те далекие времена заинтересовали меня еще и потому, что буржуазная историография много напутала, исказила нашу историю, показывая наш народ дикими, некультурными варварами. А это далеко не так. Наш народ имеет славное, героическое прошлое, которым можно и надо гордиться».

Заметим, что, говоря о «нашей истории», о «нашем прошлом», «нашем народе», Скляренко имеет здесь в виду древнюю Киевскую Русь, общую колыбель трех восточных славянских народов — русского, украинского и белорусского. Стремлением показать величие той далекой эпохи и высокую для своего времени культуру народа Киевской Руси пронизана, к слову сказать, и замечательная трагедия украинского советского драматурга Ивана Кочерги «Ярослав Мудрый».

И Кочерга, и Скляренко, во многом полемизируя со взглядами и оценками буржуазных историков, в основном освещают эпоху согласно со взглядами и оценками историков советских. Это касается, в частности, романа «Владимир», где широко и свободно изображаются последовательная и решительная политика Владимира, отстаивавшего твердую государственную власть и единство

Русской земли, его войны с захватчиками-соседами, его борьба с внутренними врагами, в первую очередь с родным братом Ярополком, его сношения с иноземными державами, его забота о величии и могуществе Руси.

Во многом опирается автор на первоисточники, то есть на летописные сказания и хроники того времени. Но многое он, разумеется, и домыслил как художник, при этом домыслил весьма убедительно (хотя кое-что здесь, быть может, можно и оспаривать).

Вполне, как мне кажется, справедливо писал после появления романа в печати украинский критик Олег Климыч⁵: «Значительное место в романе отведено рассказу о Византии. Своей могучей фантазией (подчеркнуто мною. — *М. Р.*), которая опирается на глубокое изучение разнообразных исторических источников, писатель заглянул в далекое прошлое и показал Византию как силу, которая несла не прогресс Руси, а прежде всего порабощение, закабаление, ликвидацию государственности, суверенитета. Значительный интерес представляет также и те разделы, где писатель резко изобличает реакционную сущность политики Ватикана и политики немецких захватчиков...» («Літературна Україна», 16 ноября 1962 г.)

С полным основанием видит здесь О. Климыч переключку с нашей современностью и объявляет вполне правомерным встречающееся кое-где в романе обращение к страстному публицистическому тону...

Как замечает тот же критик, Скляренко в полном согласии с исторической правдой показал и прогрессивную роль христианства (школы, книжность и т. п.), распространение которого на Руси связывается с именем Владимира, и его реакционность.

Писатель обращался к своей «могучей фантазии» в изображении Владимира как государственного деятеля, политика и полководца. Еще большую свободу силе творческого воображения дал он, разумеется, в описании личной жизни князя, его отношений с семьей, с женщинами, личными друзьями и личными врагами, с придворной знатью и простым киевским людом...

По словам О. Климыча, к которым я могу только присоединиться, «супружеская жизнь с Рогнедой, интимные отношения с Юлией, брак с Анной — все это показано психологически убедительно».

Можно не колеблясь заявить, что страницы личной

жизни Владимира и близких ему людей принадлежат к самым захватывающим и убедительным в романе.

В неопубликованной заметке об этой книге, еще не появившейся тогда в русском переводе, А. И. Белецкий писал:

«Из двух частей романа особенно сильное впечатление производит вторая — «Василевс». Можно сказать, что до С. Д. Скляренко в литературе никогда не было даже попытки изобразить не только дела, но и психологию Владимира».

Так высоко оценил значение книги С. Скляренко незабвенный Александр Иванович. Он назвал ее «несомненно крупным художественным произведением, своеобразным и по композиции и по стилю».

В этой оценке нет никакого преувеличения.

Грустно и горько, что Семен Скляренко ушел от нас в расцвете сил, полный творческих замыслов, увлеченный мыслью о романе «Ярослав», который должен был завершить его эпическую трилогию о Киевской Руси... Но то, что он нам оставил достойно пристального внимания и заслуживает любви советских читателей. Особенно надо это сказать о высокопатриотическом и проникновенном романе «Владимир».

КНИГА О ПРЕКРАСНЫХ ЛЮДЯХ

Всегда радуешься, когда видишь, что писатель нашел свою манеру, свой почерк, свое видение мира и свой личный способ передавать читателям это видение. Всегда приятно, когда, переворачивая страницы книги, слышишь живой и теплый голос писателя. Говоришь в таких случаях: это — настоящее.

Счастливо избранный и излюбленный жанр украинского писателя Ефима (Юхима) Мартича — мемуарные и биографические очерки, разрастающиеся иногда и в целые повести («Повесть о народном артисте», посвященная знаменитому украинскому актеру, режиссеру и театральному деятелю Панасу Сахсаганскому). Мартич чаще всего пишет о людях, которых знал, с которыми встречался и общался, прибегая, где это надобно, и к изучению книжных, газетных, архивных материалов, но в основном придерживаясь личных воспоминаний и впечатлений — и, конечно же, не чуждаясь того, что мы называем художественным домыслом.

Существует грубоватая поговорка, согласно которой все свидетели, очевидцы и современники, рассказывая о том или ином человеке или событии, лгут. Грубо, конечно, и в конечном счете несправедливо. Однако же общеизвестно, что не бывает случаев, когда два участника или очевидца одного и того же случая рассказывали бы о нем совершенно одинаково. И происходит это не от их злой воли, а от того, что они видят по-разному. В исторической художественной литературе встречаются изумительные примеры того, как большие, великие, гениальные писатели совершенно по-разному — и каждый с субъективной точкой зрения правдиво — освещает одну и ту же эпоху. Одни и те же явления. Адам Мицкевич в отроческом возрасте видел поход Наполеона на Россию, был свидетелем 1812 года, Лев Толстой знал о людях,

делах и подвигах Отечественной войны по семейным преданиям и по литературно-историческим источникам. И как же непохоже описывают они, два гениальные писателя, эти два беспредельно правдивые человека одно и то же время, одни и те же события! Здесь, разумеется, сказались разница в воспитании, в среде, в угле зрения, в исторических условиях, в национальности писателей и т. п., — но факт остается фактом. Меня, кстати, всегда удивляло, что наши историки литературы как-то мало интересовались и интересуются сопоставлением «Пава Тадеуша» и «Войны и мира» в этом смысле. Я имею в виду не только отражение исторических событий, но и изображение помещичьего быта, и охотничьи сцены, имеющиеся и в романе Толстого, в поэме Мицкевича, и тому подобное. Совсем разные книги — об одном и том же! И ведь обе подлинно гениальны, в обеих ключом бьет живая жизнь, обе — правдивы!

Совсем иными глазами видел и иными красками описывал то же время, те же факты участник наполеоновских войн Стендаль, и это — новая грань все той же огромной и многоцветной человеческой правды.

От этого примера из большой литературы перехожу к примеру самому обыденному. В юные годы я вел охотничьи и рыболовные записи. Иногда слушая, как мой брат Богдан, человек безукоризненной правдивости, рассказывает друзьям о том или ином эпизоде из нашей совместной рыболовной жизни, я возражал ему и ссылался при этом на «документ»: на соответствующее место в моем чисто протокольном дневнике. Брат каждый раз сдавался, искренне удивляясь при этом: «А ведь и в самом деле! А мне-то казалось, что я рассказываю совершенно точно!»

К произведениям того жанра, который излюбил Мартич, не надо предъявлять требования буквальной, документальной, протокольной точности. Мы вправе ожидать от них одного — верности в описании человеческих лиц и дел, правдивости в изображении эпохи и ее «вевния», искренности речи. И, разумеется, любви к тому, о чем автор пишет. Этим требованиям очерки Мартича вполне отвечают.

Книга, лежащая перед читателем, — это сборник биографических эпизодов и личных воспоминаний, освещенных художественным восприятием мира. Мартич пишет о недавнем прошлом, о своих и наших друзьях, о деятелях

украинской литературы, искусства, науки, о русских, белорусских и других национальностях товарищах их, об их разговорах с «рядовыми» читателями, слушателями, зрителями, о великой дружбе народов Советского Союза, о горьких и героических днях второй мировой войны, о буднях и праздниках, о счастье и печали, — и пишет все это от своего имени, пишет о том, «чему свидетель в жизни был»¹ или о чем слышал рассказы старших товарищей — пишет по велению сердца, всегда взволнованно, просто и непритязательно.

Перед нами возникают лица и ушедших от нас дорогих нам людей, и живых современников, перед нами разворачивается картина минувшего, неразрывными нитями связанного с нынешним днем.

Первый очерк этой книги посвящен памяти М. М. Коцюбинского, последним печальным его дням. Автор вводит нас в знаменитую некогда киевскую клинику Образцова², где томился неизлечимо больной создатель «Теней забытых предков», и в ткань повествования его влетают и капризные встречи с Горьким, и личные отношения Коцюбинского с молодым тогда Тычиной, и силуэт талантливого художника Михайла Жука³, и фигуры замечательных врачей и общественных деятелей того времени — Образцова и его ученика Стражеско⁴, и разговоры о Коцюбинском среди советской молодежи, среди колхозников... Здесь Мартяч руководится, конечно, не личными воспоминаниями, а тем, что слышал и читал о жизни, о кончине, о творческом подвиге Коцюбинского, — но весь очерк окрашен личным отношением автора к тому, что он изображает. Он этого не видел, — но пишет как очевидец. И мы ему верим, не доискиваясь, разумеется, точности в мелочах... И мы понимаем, что заголовок «Конец не будет» не только продиктован журнальной подписью перед последним, незаконченным произведением Коцюбинского («окончание следует»), но и имеет большой обобщающий смысл: не будет конца тому великому делу, которому служил великий писатель.

Очерк о другом прекрасном украинском писателе, Степане Васильченко, во многом основан уже на личных воспоминаниях и впечатлениях Мартяча. Тут с большой, прямо-таки сыновней теплотой охарактеризована любовь Васильченко к жизни, к детям, к цветам, к искусству, к песне — и разделом о молодом авиаторе, поклоннике Васильченко, переброшен мостик в самую живую современ-

ность... А горячий рассказ об Александре Довженко носит чудесное по меткости название: «Путешествие в будущее»...

Вряд ли стоит пересказывать содержание очерков, составляющих данную книгу. В ней живут и действуют и украинский прозаик, честный до суровости солдат Отечественной войны Яков Качура, и одаренный светлой человеческой душой автор «Тургайского сокола» Олекса Десняк, и тревожно-мудрый драматург Иван Кочерга, и «чародей» Остап Вишня, и престарелый мастер сцены, учитель артистических поколений Саксаганский, и великолепная украинская певица, безвременно погибшая Оксана Петрусенко с ее многотрудной, блистательной и трагической жизнью, и неукротимый романтик, влюбленный в жизнь «седой юноша» Яновский... О герое прославленной лесьы Александра Корнейчука «Платон Кречет» Мартич говорит как о конкретном живом лице, как о «нашем друге Platone»... И конечно же, это наш друг. Таким его сделал Корнейчук, таким показывает его нам Мартич...

На страницах книги Ефима Мартича часто встречаются друг с другом его герои — Довженко, Вишня, Яновский, А. Н. Толстой, Фадеев, Саянов⁵, Луговской⁶, Якуб Колас, артист Юрий Шумский⁷, режиссер Кошевский⁸, ученый А. А. Богомолец⁹ и многие, многие другие — встречаются для искренних разговоров о самом дорогом, самом заветном... И нас мало заботит, вправду ли то ч и о т а к и е встречи, точно такие разговоры были в действительности. Они могли быть, мы в это верим, потому что Мартич правдиво передает характеры изображаемых им лиц и «веяние» эпохи.

Мартич умеет находить убедительные параллели, давать меткие обобщения. Так, в очерке о Довженко он как бы вскользь замечает, сравнивая Александра Довженко с Чарли Чаплином¹⁰: «У обоих великие учителя: у Чаплина — Диккенс¹¹, у Довженко — Гоголь».

В разговоре блестящего литературоведа А. И. Белецкого с драматургом-философом И. А. Кочергой совершенно правомерно возникает имя доктора Фауста, и вправду очень занимавшего пытливым ум Кочерги. К слову сказать, темой первой большой работы Белецкого была именно средневековая легенда о Фаусте...

О том же Иване Антоновиче Кочерге Мартич пишет:

«В нього сива голова, красиве, добре, тонке обличчя, він чимось схожий на Ромеа Роллана¹², на ті портрети,

що зображують великого французького письменника на схилі років. Цей чоловік теж письменник. Але не тільки цим вичерпується їх подібність. Як і Ромен Роллан, він належить до благородних творців художніх образів, у яких одна мета — служити своєму народові. Лірика, патетика, гумор — спільні риси в творчості обох письменників, француза і українця. Вони весело перегукуються — середньовічний майстер з Клямсі Кола Брюньон і ремісники з середньовічного Києва — волелюбні герої «Свічяного весілля»...

Книжка Ефима Мартича имеет, как говорится, немало познавательное значение. Она оберегает от «реки забвенья» многие черты наших замечательных людей, многие тона недавнего прошлого. К тому же она — скажем прямо — написана живо и увлекательно. Она адресована всем, кто любит жизнь, кто любит людей, кто любит великое наше время.

ПРО КНИЖКУ ЮРІЯ БАРАБАША¹ «ЧИСТЕ ЗОЛОТО ПРАВДИ»

Майстер великої, світової слави, яка, на великий жаль, прийшла до нього значною мірою вже після смерті, людина-творець із трагічно-несправедливою долею, Олександр Довженко, і як геніальний кінорежисер та кіносценарист, і як письменник, і як художник у вузькому значенні цього слова, і як громадянин та мислитель заслужує просторих і різнобічних монографічних досліджень. Дещо ми вже в цьому розумінні маємо, а проте автор рецензованої книжки, Юрій Якович Барабаш, справедливо зауважує на останній сторінці своєї праці: «Довженкознавство тільки починається».

Книжка Ю. Я. Барабаша, подана як дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук, має скромний підзаголовок: «Деякі питання естетики і поетики О. Довженка»... Звичайно, «деякі». Але кожен, хто прочитає цю книжку, погодиться, що в ній вдумливо й талановито освітлено найголовніші, пайістотніші сторони творчості Довженка та системи його естетичних поглядів.

Перший розділ книжки має заголовок «Крилатий реалізм». Цього вислову, як зазначає дисертант, ужив колись О. О. Фадєєв, — і він, цей вислів, справді дуже пасує до того реалізму — соціалістичного реалізму — з виразним, наскрізним романтичним повієм, одним з найяскравіших і найблискучіших представників якого був автор «Зачарованої Десни».

Цільно простежуючи романтичну лінію в творчості Довженка, Юрій Якович розглядає цю творчість на тлі загальноукраїнського і світового культурного процесу, у найтіснішому зв'язку з творчістю сучасників, однодумців та й супротивників Довженка. Ні на хвилину не спускає дослідник з ока того історико-суспільного ґрунту, на якому виросла і розвивалась Довженкова творча індивідуальність.

Говорячи про потужний романтичний струмінь у кіносценаріях, кіноповістях, кінокартинах, оповіданнях, п'єсах та й статтях і промовах Олександра Петровича, автор рецензованої книжки цілком слушно закликає до розмежування понять романтизм і романтика. Взагалі йому властиві точність і продуманість у вживанні літературознавчої та мистецтвознавчої термінології, де й досі, як ми знаємо, є ще чимало плутанини.

Юрій Якович використав для своєї роботи звесь приступний йому матеріал — не тільки твори Довженка, а й усе, що передувало тим творам — блокноти, записні книжки, щоденники і т. ін. Між іншим, можна з певністю сказати, що деякі сторінки в Довженковому щоденнику, в його листах, деякі його «заготовки» самі вже собою становлять блискучі художні твори. Хто мав щастя розмовляти особисто з Олександром Петровичем, той не може не пошкодувати, що багатьох його словесних імпровізацій не увічноєно магнітофонним записом чи іншим якимось способом.

Справедливо виступає дисертант проти догматичного спрощення й вульгаризації в питанні про типове та індивідуальне у трактуванні відомих слів Енгельса про «типові характери в типових обставинах»... Це особливо багато важить, коли йде мова про такого складного й глибокого художника, як Довженко.

Не бракує дисертантові і критичного ставлення до окремих хибних, на його думку, кроків Довженка. Так, на сторінках 41-й — 42-й він пише:

«В оповіданні «Тризна», змальовуючи поминки у звільненому від фашистів селі, письменник мав намір показати щось величне, дати відчуття безсмертя народу, його тисячолітнього оптимізму і життєздатності. Деяка умовність ситуацій, постатей тут загалом виправдана задумом. Але ніякою умовністю не можна пояснити такі, приміром, деталі: на обіді бійці і колгоспники «поминали убитих і говорили про них добре і часом смішиє (!?)». Хто як лякався, як тікав, як стояв на ослоні з петлею на шії і що говорив».

Всіляко вітаючи виявлений тут критицизм, я зауважу, проте: хто бував на сільських поминальних обідах, той погодиться, що нічого невірогідного і фальшивого в наведених рядках Довженка нема. Можна, до речі, згада-

* Підкреслення і знаки вигуку та запитання належать дисертантові.— М. Р.

ти зафіксовану етнографами «гру при мерцеві», яка до недавнього часу зберігалась у Гуцульщині. Звичай цей, до речі, відбито в «Тінях забутих предків»...

Мені можуть закинути, що я незаконірно зіставляю патріархальних, напівказкових гуцулів Коцюбинського з сучасними радянськими колгоспниками. Відповім на це: нахил посміятися, похизуватися з самої смерті, яка б не була вона жахлива, лежить не тільки в національному характері українців (згадаймо пісню про вдову, що прогнала смерть), а й, думається мені, в людській натурі загалом.

Додам до цього, що поминальні обіди — пережиток, розуміється, який, очевидно, виходить та й зовсім вийде з нашого побуту, але поки він є, то в ньому зберігаються і деякі пережиткові, чудні для психології сучасної людини моменти. Прощу вибачити за цей довгий відступ.

Дуже цікаві сторінки присвятив дисертант поглядам Довженка на мистецтво італійських неореалістів, безпосередньому його впливу на них (який вони самі визнають), позитивним рисам і певним хибам та недолікам цього мистецького напрямку.

Довженко — митець-філософ. І цілком природно, що його світоглядіві, його інтелектуальному багатству — і інтелектуальному багатству Довженкових персонажів — приділяє Ю. Я. Барабаш серйозну увагу.

У другому розділі («Життя прекрасне і надзвичайне») мова йде про естетичний ідеал Довженка.

Можливо, що даремно бере дисертант під захист самий термін «ідеал», з якого, мовляв, підсміювались іще Пушкін та Чехов. Слово і д е а л у тому розумінні, в якому ми його вживаємо, не потребує, здається мені, захисту. Без нього не обійдешся.

Перекопливо і наочно показує автор книжки, як у Довженка гармонійно зливалися поняття ідеалу естетичного з етичним ідеалом, любов до рідної природи і любов до народу. Тонко і влучно проводить тов. Барабаш різкий водорозділ між тим, що зве він «романтичним струменем», і тим, що заведено називати «лакуванням дійсності».

Можна лише підписатися під сторінками, де йдеться про народність естетичного і етичного ідеалу Довженка, про захоплення красою праці, яке впливає саме з народного погляду на красу.

Третій розділ книжки присвячено деяким національним особливостям творчості Довженка. Багато маємо тут інтересних спостережень над мовою Довженка, над характерами його героїв, над його пейзажами і т. ін. Цілком справедливо проводячи крізь усю свою роботу думку про новаторство Довженка, про те, що творчий геній його повсякчас дивився вперед, у майбутнє людства, дисертант доречно спиняється на проблемі старого й нового, що таке яскраве втілення знайшла собі в «Зачарованій Десні», у «Поемі про море», на всій складності цієї проблеми.

Зовсім справедливо говорять Юрій Якович про фольклорний повів, про вплив народної пісні, думи, казки в творчості Довженка. Тему цю, однак, можна було б, на мою гадку, розгорнути і значно ширше.

Посилаючись на відомі слова В. І. Леніна про дві культури в кожній національній культурі, дисертант добре показує, що національний характер, національні риси — це не є щось застигле й непорушне, що, павпаки, цей характер, ці риси перебувають у постійному, залежному від історичних, економічних, політичних чинників розвитку, що національні риси змальованих Довженком українських куркулів і українського робітництва та бідного селянства — зовсім різні, протилежні речі...

Справедливо підзначає автор творчий вплив на Довженка Тараса Шевченка і Миколи Гоголя, доречно згадує й імена сучасників — Горького, Маяковського, Фадеева, Вс. Вишневського, Чаренца, Самеда Вургупа та ін., з якими, безперечно, є лінії дотику у творця «Повісті полум'яних літ».

У четвертому, останньому розділі книжки — «Довженкова «рука» мова йде про майстерність і художницьку своєрідність Довженка, про особливості його композиції. Окремо спиняється дисертант на ролі гіперболи в творчості Довженка, на метафоричності його мислення. Сторінки, присвячені цим питанням, читаються з особливим інтересом, спостереження його дуже цікаві, а висновки — влучні.

Два невеличких зауваження. На стор. 122-й автор пише:

«...неможливо уявити собі справді видатного митця, який би зовсім обминув національну тематику, не відобразив би у своїй творчості найвизначніші, найзнаменніші події історії і сучасного життя рідного народу. «Ску-

пий рицар», «Отелло», «Хаджі Мурат», «Бретик», «Кавки про Італію» — геніальні твори, кожен з яких глибоко національний за своїм духом, художнім світовідчуженням, та все ж Пушкіна не було б без «Євгенія Онєгіна» і «Бориса Годунова», як Шекспіра — без «Короля Джона» і «Річарда III», Толстого — без «Війни і миру», Шевченка — без «Гайдамаків», Горького — без «Матері».

Думка, загалом беручи, вірна. Проте приклад із Шекспіром здається мені не дуже щасливим. Передовсім — чому поруч із «Королем Джоном» та «Річардом III» не названо «Короля Генріха IV» із безсмертною постаттю Фальстафа і «Короля Ліра»? А головне: коли б Шекспір не написав нічого, крім трагедій про венеціанського мавра і датського принца, то він усе-таки залишився б великим національним і великим світовим письменником. Так само й наша Леся Українка залишилась би Лесею Українкою, навіть і не написавши своєї чарівної «Лісової пісні».

У таких випадках, коли теоретичні побудови не збігаються точка в точку з практичною дійсністю, я завжди втішаю себе мудрими словами Гете: «Суха кожна теорія, та завжди квітне золоте дерево життя»²...

На стор. 230 з приводу слів автора «Землі» — «все, що тут написано (мається на увазі, як зазначає дисертант, сцена смерті діда Семена), в майбутню кінокартину, звичайно, не ввійде, та навряд чи воно там і потрібне. Писалося ж це в ім'я доброго звичаю і з поваги до свого роду, а в деякій мірі на пораду артистам», — з приводу цих слів Юрій Якович пише: «Слова ці, безперечно, не треба приймати всерйоз, у них явно вловлюється жартівлива, дещо навіть іронічна інтонація».

Домішка жарту і навіть іронії в процитованих словах Довженка, безперечно, є. Проте їх таки можна брати всерйоз. Передовсім — Довженкові-письменникові тісно було в кіно, хоч і як він безмежно любив його. Звідси — його кіноповіді, сценарії для читання... Крім того, прошу звернути увагу на дуже характерні слова: «на пораду артистам». Це вже говорить не тільки Довженко-письменник, а й Довженко-режисер.

У цілому вдумлива, легкою та яскравою мовою написана, заснована на доброму знанні матеріалу, якому дано справді наукове освітлення, книжка Ю. Барабаша свідчить про те, що перед нами цілком самостійний і талановитий дослідник.

СПІВЕЦЬ ГЕРОЇЧНОГО

Про новели О. П. Довженка

Я читаю ці сторінки, ці дрібні окрушини великої творчості великого Довженка. І мені здається, ніби я чую твердий, металічний і разом з тим овіяний глибокою задушевністю голос Олександра Петровича. Бо він був із тих небагатьох людей, що говорили так само прекрасно, як писали.

Довженко найбільшу частину свого велетенського дару віддав кінематографу, сам, проте, вважаючи, що якби сприятливі обставини, то був би з нього хороший художник-образотворець, що саме там було його справжнє покликання. Але був він при всьому тому першорядним письменником, і це позначилося й на його кінематографічній роботі.

Як письменник у властивому того слова значенні, виявив він себе особливо в роки Вітчизняної війни. І саме тема цієї війни — мало хто так, як Олександр Петрович, відчував, що це була війна іменно вітчизняна, — тема цієї війни і тема взагалі була лейтмотивом його творчості останніх років життя. Навіть у пристрасний ліричний праці і людському натхненню — в «Поему про море» — владно вривається ця тема: образ Федорченка...

Бачимо ми цей образ і серед тих невеликих новел, уривків та «заготовок», що оце лежать перед нами. Це він, Федорченко, з його незламною людською гордістю, а його непохитним «вперед, Федорченко», — це він, добре нам знайомий і безмірно дорогий нам. Це втілення того героїзму, що становить душу довженківського світогляду... І коли б не було у нас нічого іншого, створеного Довженком, а був би тільки цей невеличкий, на півсторінки уривок, то й тоді б ми сказали: ці рядки написав геніальний творець, геніальний співець героїчного в людині.

Іноколи це героїчне набувало трохи незвичних та смішкватих форм («Капітан Ус»), але й тоді писав про нього Олександр Петрович з незмірною теплотою. І з такою

ж ненавистю він ставився до людей зовнішньої форми й показової чистоти, до людей, що не здатні зрозуміти справді людське і справді людяне...

Твердість душі, героїзм, високе... Це все так. Але холодна жорстокість була чужою й ворожою Довженкові. Він знав серед багатьох слів нашої мови і слово *п о ж а л і т и*, слово *м и л о с е р д я*, і до них закликав тоді, коли заходило про тимчасове падіння, тимчасову кволість людської душі.

Довженко писав 1947 року:

«Поезія й героїка війни затупила драму війни, прикрила од людського ока бруд, піт, кров, розор і надлюдську працю»¹.

Він був натхненним співцем поезії й героїки війни, але ніхто так ясно не розумів, що ця героїка будується на бруді — так, навіть на бруді, — поті, крові й надлюдській праці. І саме перед людською — надлюдською! — працею схиляв він своє ясне чоло в глибокому поклоні. І знав непохитно, що війна тільки тоді справді героїчна й прекрасна, коли вона — во ім'я миру.

Довженко ніжно любив свою хату, свою матір, свою зачаровану Десну. Але невіданою гостротою зору бачив він на землі нових людей, нові міста, нові пейзажі. Він був глибоко національним, глибоко українським художником — проте згадайте його сценарій і його п'єсу про Мічуріна, пригляньтесь до вміщеного отут «Капітана Уса», щоб погодитись, як гаряче цвіла в серці його животворна ідея дружби народів...

Довженко був напрочуд органічною людиною, органічною навіть у своїх суперечностях. Органічною була і його чудесна українська мова, і вона втратила б щось із своєї чарівності, коли б по ній пройшовся нещадний редакторський олівець, викреслюючи особливості Довженкової лексики і навіть його правопису...

За вікном у мене шелестить липа, під якою — тоді ще молоденькою — розмовляли колись ми з Олександром Петровичем. Розмовляли про посадку дерев, про садівництво, про те, що вся земля буде колись велічезним садом... І я для себе називаю це гіллясте, чимале вже тепер дерево дорогим для мене іменем: Довженкова липа. Вона росте недалеко від Шевченкової верби², що виростає з гілки, присланої в Київ казахськими друзями. Це гілка з дерева, яке посадив у Казахстані Шевченко.

Довженкова липа росте близько від Шевченкової верби.

МИКОЛА ЗЕРОВ — ПОЕТ І ПЕРЕКЛАДАЧ

I

Це було десь у кінці чудової київської весни. Я зустрівся з Миколою Костянтиновичем, чи як ми звичайно називали його, Миколою Костевичем Зеровим, біля університету. Він, здається, саме кінчив там свої чергові лекції з історії української літератури і вертався додому. Він запропонував мені посидіти трохи в Шевченківському парку, і я залюбки погодився. Важко було собі увявити цікавішого співрозмовника, ніж Микола Костевич. Бесіда наша точилася найчастіше коло літератури, але Зеров, хоч і людина філологічної, «класичної» освіти, знався багато на чому. Він, наприклад, одного разу розповідав мені, чому ото всихають верхів'я знаменитих, оспіваних іще Пушкіним, прославлених Шевченком, а проте не з «діда-прадіда» українських, а завезених колись, либонь, із Італії пірамідальних тополь¹. Розповідь та навіяла мені сонет «Тополя», вміщений у моїй збірці 1929 року «Де сходяться дороги» і присвячений Зерову. А то якось Микола Костевич глянув на мого мисливського пса, сетера-гордона, і почав цілу розправу про збірдіппія у нас цього виду сетерів. Виходить, був він, син завязаного мисливця і теж педагога з професії, якоюсь мірою обізнаний і в такій несподіваній галузі, як собаківництво...

Цікаво було поговорити з Костевичем про образотворче мистецтво, архітектуру, театр. Скрізь мав він неабиякі знання і вироблений, тонкий, строгий смак.

Але того дня у нас ішлося таки про літературу. Виникло ім'я Фета, і Зеров почав читати улюблені ним Фетові вірші один по одному — напам'ять, звичайно... Пам'ять мав він феноменальну, «франківську». Це добре знають слухачі його університетських лекцій. Іноді читав він їх увечері, при електричному світлі. Коли електрика псувалася чомусь, і аудиторія залишалася у цілковитій темряві, Зеров ні на хвилину не припиняв лекції, цитуючи з пам'яті цілі сторінки літературних документів.

Я назвав Фета, і у читача зараз же може виникнути враження, що «неокласик» Зеров полюбляв тільки таких, як Фет, «жерців чистої краси», прихильників «мистецтва для мистецтва». На цьому треба зупинитися.

Сучасні читачі мають, розуміється, лише туманне уявлення про так звану «групу неокласиків», з якою пов'язують і мос ім'я, і якщо про Зерова щось і чули, то тільки як про завзятого теоретика й практика неокласицизму. Несправедливо репресований у часи культу особи Сталіна, блискучий літературознавець, критик, поет і перекладач, Зеров на багато років викреслений був із української літератури, ніхто з молодих його не читав і не міг читати, так він і залишився для тих, що чули його ім'я, з осудливим ярликом «неокласика», та й годі.

Треба прямо сказати, що досить невизначний термін «неокласики» прикладено було випадково і дуже умовно до невеличкої групи поетів та літературознавців, які гуртувалися спершу навколо журналу «Книгар»² (1918—1920), а пізніше — навколо видавництва «Слово»³. Хоч і пишеться в наших довідкових виданнях, ніби українські неокласики проголосили культ «чистого мистецтва», заявляю з повною відповідальністю, що ніхто з учасників групи віде й ніколи такого гасла не підносив, — ні Зеров, ні Филипович, ні Драй-Хмара, ні тодішній Рильський... У теоретичних твердженнях «неокласиків» було справді багато спірного, а то й невірнього, — та про це можна було б говорити лише тоді, коли б читачам була відома спадщина тієї групи. Але апологетами «чистої краси», «мистецтва для мистецтва» і тому подібних нісенітниць неокласики себе ніяк не вважали і не проголошували. Естетичною платформою, яка їх об'єднувала, була любов до слова, до строгої форми, до великої спадщини світової літератури. Український неокласицизм був у значній мірі виявом боротьби проти панфутуристів, деструкторів та інших представників того мистецтва, яке так безпідставно декларувало себе як «ліве»... То ж були часи, коли один «лівий» ентузіаст запевняв, ніби створена Семенком система філософії мистецтва «дорівнює за своїм значенням»... системі Маркса в галузі соціології. То були часи, коли Гео Шкурупій⁴ осмілював «чудову блідість тифозної воші» чи щось подібне, коли Семенко «палив «Кобзар» і по-блужницькому називав «Кобзарем» власні віршові вироби⁵, коли Валеріан Поліщук⁶ писав (і друкував!) поему «Онан». То

були часи, коли наші панфутуристи охоче могли підхопити слова російського егофутуриста, який написав «першу егофутурню пісню на українській мові», заявляючи в ній: «Усім набридли Тарас Шевченко та гопашник Кропивницький»⁷. То були часи, коли Володимир Коряк, вважаючи себе правовірним марксистом, називав Коцюбинського «естетом» і представником «мистецтва для мистецтва»⁸ (проти чого, власне, й виступав Зеров, діставши за те «нищівну відсіч» від вульгаризаторів).

Аж ніяк не беручи під захист усе, що говорили й писали українські «неокласики», серед них і Зеров, мушу, проте, твердо заявити, що в їх боротьбі проти футуризму та інших формалістичних течій, у їх закликку шанувати літературну традицію, у їх любові до грецьких та римських класиків, до Ередія і Леконта де Ліля, до Пушкіна, Міцкевича, Шевченка, Франка було, безперечно, здорове зерно.

А втім, розмова буде у нас не про Зерова-літературознавця, а про Зерова-поета. Але перед тим, як розглядати творчий його — поетичний і перекладацький — доробок, трагічно короткий шлях його в літературі, скажу, проте, кілька слів про його літературні смаки, бо з них же випливала і власна його творча практика.

Фет — представник «чистого мистецтва», нехай і так. Проте Фета не викреслити із історії літератури, проте Фета любили і будуть любити минулі й прийдешні покоління читачів. І Зеров любив його. Але ж іще глибше любив він і прекрасно знав Івана Франка і Лесю Українку, Валерія Брюсова і Олександра Блока, любив він та цінував високо і поета аж ніяк не схожого ні на Фета, ні на Брюсова, ні на Блока, ні на Франка та Лесю Українку — Володимира Маяковського.

Добре пам'ятається мені лист Зерова до мене, як важко перекласти рядки Маяковського —

Двей бык пег,
Медленна лет арба,
Наш бог бег,
Сердце наше барабан.

(«Наш марш»)

Він дуже тішився, що знайшовся один віршник, якому пощастило віддати ці, за висловом Зерова, «знамениті молоси» (у цьому визначенні енергійних рядків великого поета позначилась «класична» освіта Зерова).

Словом, смак у Зерова був набагато ширший, ніж це декому здавалося, і він з великою пильністю вивчав минуле літератури і стежив за розвитком літератури сучасної (згадаймо, що Зеров, як це відзначав недавно Гр. Кочур, першим познайомив радянського читача з творчістю Марка Черемшини⁹, що йому належать вдумливі розвідки про Чехова і Коцюбинського, про Свидницького¹⁰ і Щоголева, що він тонко аналізував твори молодого Тичини і Василя Блакитного, виявляв глибокий інтерес до драматургії Миколи Куліша).

Пушкін, Шевченко, Міцкевич належали до першого ряду поетів, яких безмірно поважав, чудесно знав і глибоко любив Микола Зеров. Він був ентузіастом і діяльним учасником перших радянських видань Пушкіна українською мовою, всякчасними порадами допомагав мені в роботі над перекладом «Пана Тадеуша»...

Під час літературних суперечок того часу Зеров заявив якомсь:

Класична пластика і контур строгий¹¹,
І логіки залізна течія —
Оце твоя, поезіє, дорога.

Леконт де Ліль, Жозе Ередіа,
Парнаських зір незакідне сузір'я
Зведуть тебе на справжні верхогір'я.

Але в цій «орієнтації» сучасної поезії на французьких «парнасів», чиї імена годиться нині оцінювати зі спокійних історичних позицій, був не так заклик до наслідкування, як протест проти «старосвітчини» і «сентиментальної кваші» старших епігонських поколінь з одного боку, а з другого — реакція на всілякі «ліві» «ізми», яких так багато розплодилось було у нас у двадцяті роки.

Сам Зеров визнавав, сміючись, що цей заклик звернутися до Леконта де Ліля та Ередіа був спричинений передовсім полемічним запалом.

II

Невелика обсягом оригінальна поетична спадщина Зерова складається із сонетів, дванадцятирядкових елегій (термін умовний), писаних александрійським віршем, і так званих елегійних дистихів. Про винятковий нахил поета до цих форм та підстави цього нахилу мова буде

далі. А тим часом пригляньмося до одної з елегій, яка здається мені дуже характерною за своїм змістом.

Тягар робочих літ наміг мені на плечі,
Стих безтурботний сміх і споважкіли речі,
І голос чую я настирливо-шорсткий:
«Лукавий найміте, а де ж доробок твій?
Де ілід твоїх трудів і творчості твоєї,
Чи ж добре ти робив над чорною ріллею,
Чи встигнеш, поки дещь, скінчить свої жнива?»
Як гірко слухати оті терпкі слова
І як не заздрить вам і молодості вашій,
Цій сповненій вина і ненадпитій чаші,
Цій гострій свіжості передсвітвих годин,
Цій смужечні зорі над тихим сном долині!

Елегія ця має заголовок «До альбома», чим і пояснюються звернення — «і як не заздрить вам...», але по суті це роздуми автора про перейдений ним життєвий шлях, і суворий, «настирливо-шорсткий» голос, мабуть, надто жорстокого судді — це, звичайно, голос поета, адресований самому собі: «А де ж доробок твій?»

Життя своє Микола Костянтинович Зеров по праву міг назвати «робочими літами». Народився він року 1890-го в м. Зінькові на Полтавщині, в сім'ї вчителя, пізніше інспектора народних шкіл, людини, як доводилось мені чути, талановитої і своєрідної. Розповідали, що Зеров-батько, їздячи від школи до школи на велосипеді (не забувши прихопити й вудки чи рупниці), одвідував лекції молодих учителів і часом сам давав зразкові «уроки». Ці одвідини завжди сприймалися як свято. Можливо, що саме від батька успадкував Микола неабиякий педагогічний хист. Учився він в одній із київських гімназій (де мав, між іншим, того самого вчителя латинської мови, що й я, — С. В. Трабцу), потім і у Київському університеті на класичному відділі історико-філологічного факультету, де вивчав грецьку та латинську мови й літературу. По закінченні університету (1912) викладав у середній школі, а пізніше, в поживтєві часи, — в Київському ж таки університеті, згодом ІНО (Інститут народної освіти), та на робітфаку. Його лекції з історії української літератури, а також прилюдні виступи завжди збирали величезну аудиторію. Лектор і промовець був з нього блискучий. Опублікував Зеров чимало літературознавчих праць, а на поетичному полі визначився передовсім як перекладач римських поетів — Вергілія, Горация, Тібулла¹², Овідія, Марціала¹³, — а також поетів

російських, білоруських, польських, французьких, італійських... Щоб не вертатися вдруге до цієї справи, зазпачу коротко, що навіть люди, які досить зимно ставилися до оригінальної поезії Зерова, перекладачем уважали його бездоганним. Його переклади з римських поетів надовго ще не втратять своєї великої пізнавальної та естетичної ваги. По-різному можна ставитись до поетів французької «Плеяди» — Ронсара¹⁴, Дю Белле¹⁵, до улюбленців Зерова — французьких «парнасців» Ередія та Леконта де Ліля, але те, що він уперше познайомив з ними українського радянського читача, і то познайомив у чудесних перекладах, не можна не визнати серйозною заслугою Миколи Костянтиновича. Перекладацька спадщина Зерова, яку читач знайде в цій книзі, становить поважне явище в нашій культурі, значення якого навряд чи хто став би заперечувати. Отже, коли взяти в сумі педагогічну й літературознавчу працю Зерова (не приховуючи, звісно, її недоліків), його перекладацьку діяльність і його оригінальну поезію (до розгляду якої я зараз і перейду), то можна сміливо сказати, що на питання: «А де ж доробок твій?» — міг Зеров одповідати без жодного остраху та збентеження. Доробок був неабиякий, а виріс би до незрівнянно більших розмірів, коли б трагічні обставини не вирвали його з наших лав у самому zenіті творчого розвитку.

У кінці процитованого вище вірша автор говорить про свою «заздрість» до молодого адресата, але ж хіба не ясно, що це благородна заздрість, заздрість, продиктована любов'ю. Всі учні Зерова — слухачі його лекцій в університеті та на робітфаку, його доповідей та виступів на різних диспутах та дискусіях пам'ятають, з якою доброзичливістю ставився він до молоді, до паростків нового в нашому громадському житті, в нашій культурі.

Згадуючи Болдину гору чи Болдині гори в Чернігові, де похований Коцюбинський, поет писав:

Де Болдині дримали тихі гори,
Де плавав сіверський рибалка Круть*,
Б'ють молоти, нові часи кують**
І будять луку займище просторе.

* Рибалка Панас Круть — герой однойменного оповідання Ів. Нечуя-Левицького. — *М. Р.*

** Тут і далі підкреслення автора статті. — *Ред.*

Ще яскравіше висловлена ця сама думка, відбитий цей самий настрій у сонеті «Будівникові»:

Сади нагоряні, куги відлеглі
В бетоні, склі і спондилловій цеглі
Простелять творчості нової тло;

Огнями вулиць процвінуть перлисто
І скажуть: ми — не прадідне село,
Ми днів майбутніх величаве місто.

Здається, цих двох цитат досить, щоб відкинути досить поширене свого часу уявлення про Зерова як про завзятого любителя старовини, консерватора в естетичних поглядах, «архаїста»...

А щодо поглядів громадського характеру, то нагадаю, з якою глибокою повагою писав цей нібито вузький «естет» про Чернишевського:

Полярна ніч і волохатий сполох¹⁶
Над безвістю засніжених долин.
Як териве серце! Скільки літ один
Німує він у нетрях захололих.

Він згадує: між друзів ясночолих
Кипить розмова; від привітних стін
Спливає світло; і, немовби дзвін,
Він кличе все живе, він б'є на сполох.

Суд і заслання... Мука самоти...
О, як у сльозі небо розколосось!
А тиша мертва, і нема мети.

Враз бубонці: далеко рипнув полоз,
І кризь сніжок, здається, чути голос:
«Ще не покався? не виправився ти?»

Закоханий у багатобарвне і багатоголосе земне життя, Зеров з особливою любов'ю оспівував ту пору року, коли природа відроджується, розцвітає, буяє під гарячим животворним сонцем,— весну:

Кризь цеглу й брук пульсує кров зелена¹⁷
Земних рослин, і листя чорноклена
Кривавиться у світлі ліхтарів.

І між камінних мурів за штахетом
Округлях яблунь темний куш процвів
Таким живим розпадистим букетом,

Це, між іншим, якимсь перегукується із знаменитим початком «Воскресення» Толстого («Как ни старались

люди...»), яким Микола Костевич особливо захоплювався, вважаючи його одним із найвищих зразків російської і світової прози...

Зеров пристрасно любив природу, він знав, як мало хто, пейзажі української землі,— а проте одна із його елегій закінчується такими багатозначними словами:

Із вирію летять курлячучи ключі¹⁸,
А з моря вітер дме, гарячий, нетерпливий.
Але що мені ці вітрові порива,
І жайворонків спів, і проростання трав?

З якою б радістю я все те проміння
На гомін пристані, лиманів сині плеса,
На брук і вулиці старого Херсонеса!

Коли Миколу Костевича питали, чи цей його «старий Херсонес» — часом не Київ,— то він весело відповідав: «А звичайно, так!»

III

Якось Зеров дав собі й тим, кого вважав подібним до себе, таку характеристику, назвавши її «самоозначенням»:

Я знаю: ми туті бібліофаги *¹⁹
І мудрість наша — шафа книжкова.
Ми надто різьбимо скупі слова,
Прихильники мистецтва рівноваги.

Ніхто не скаже нам: «Жерці і маги!
Ви творите поезії дива...»
Чутливість наша вбога і черства
І не вгамує молоді спраги.

Що слово точене? Чарує звук
Акторських реплік та уданих мук,
Розливних сліз, пляткої гістерії.

І промовляє критик: «Скинь кашкет!
Он світич ваш, він гріє і зоріє,
Люби і поклоняйся: то — поет!»

У цьому сонеті не можна не вбачати суперечливості думки. Передовсім ота самокритика — «ми туті бібліофаги», «мудрість наша — шафа книжкова» — проголошується не без іронії, не без потаємної гордості, що й ви-

* Книгоїди (грецьк.).

казує себе в рядку: «Прихильники мистецтва рівноваги». Тут уже нема нічого ні самокритичного, ні іронічного, поет просто декларує свій смак, свої стилістичні уподобання, свій художній напрямок.

Але ж чому «мистецтву рівноваги», «скупим різьбленим словам» і «вбогій та черствій чутливості» треба протиставляти «акторські репліки», «удані муки», «плитку гістерію» (істерію)? Чому саме перед ними рекомендує «зняти кашкет» той уявний критик, з яким автор цього союста видимо полемізує? Чому не можна було б протиставити «книжковій шафі» і «мистецтву рівноваги» справжні, а не «удані муки», справжню пристрась, а не «плитку гістерію»? Чому коли на одному боці врівноважена, спокійна, холодна, різьблена краса Ронсара, Дю Белле, Ерсдіа, Леконта де Ліля, Брюсова та й самого Зерова, то на другому боці доконче плаксиві істерики, а не Байрон, не Гюго, не Леопарді, не Лермонтов, не Петефі, не Шевченко, не молоді Тичина і Сосюра?

Може, я висловлююся не зовсім ясно, але мені здається, що в цьому вірші Зеров якось не до кінця довів свою думку, і вірш вийшов по суті однобічним, отже несправедливим. Правда, може, мав поет на оці якісь конкретні висловлювання конкретного якогось критика, що полюбляв-таки «плитку гістерію», «удані муки» та інші подібні фальшивки і підробки під гаряче почуття — і саме в них бачив справжню поезію. Проте коли річ дається в таких узагальнених рисах, то ми маємо підставу висловити жаль, що тут бракує цілковитої чіткості та об'єктивності.

Але Зеров був у цьому «самоозначенні» несправедливий і до самого себе. Чому широко освічена і залюблена у той чарівний світ книг, у який залюблений був, скажімо, і Горький (аж ніяк не «неокласик» і не «парнасець!»), — чому ця людина мала бути доконче «тугим бібліофагом»? Чому майстер, який любить «різьбити слова» і прагне «мистецтва рівноваги», — неодмінно заслуговує на негативну, хоч би й підкрашену іронією характеристику? Чому — коли в'язатися до заголовка вірша — сам Зеров ніби не вважав себе не те, що «жерцем і магом», але все-таки справжнім поетом? А він таки не раз, як свідчать сучасники, висловлював невисоку думку про власні свої твори, називав свої сонети «сухарями» і т. ін.

І тут я заходжу в суперечку з автором «самоозначення». Я сперечаюсь із Зеровим — за Зерова.

Він був поет.

Він любив, як уже сказано, строгі форми. Але чи справді це становить непростий гріх? Взяти хоч би той самий сонет. Скільки людей висловлювались проти цієї форми, як нібито штучної, холодної, застарілої і т. ін. Але скільки ж поетів висловлювалось і на її користь! Згадаймо хоч би загальновідоме пушкінське: «Суровий Дант не презирал сонета». Згадаймо і Франків сонет про сонет — «Голубчики, українські поети». За наших часів німецький поет-революціонер Йоганнес Бехер не тільки писав сонети, але й теоретично обстоював цю форму, лаконізм і суворі закони якої не дають місця порожній балаканині, дисциплінують думку поета і владно велють йому зосередитись на головному образі.

Коли Зеров прославляв «ясну, дзвінку закінченість сонета», то він рішуче і впевнено протиставляв її розхристаності тогочасних верлібрів і провінціальному примітивізму та вбогості поетів, які не жартуючи вважали себе «послідовниками Шевченка», навіть у думці не покладаючи, що Шевченко був незрівняним майстром цієї форми, закони якої він для себе встановив.

З прибічниками сонета, та й інших канонічних форм, до яких (прибічників) і я грішним ділом належу, можна, звісно, сперечатись, але цікаво, що серед нашого молодшого покоління прокинувся, мабуть, закономірно, потяг саме до сонета. Від цього факту відмахнутись не можна. Хочеться відзначити ще й таке: коли Франко, Леся Українка, Самійленко звертались до сонетів, терцин, секстин, октав і т. ін., то це було не ознакою консерватизму, а навпаки — проявом руху вперед, бажанням вигострити, витончити, збагатити українське поетичне слово.

Александрійські вірші (шестистопові ямби) та елегічні дистихи (гекзаметр і пентаметр), до яких теж охоче вдавався Зеров, так само служили меті поетичної дисципліни, строгості і ясності думки.

Канонічні форми Зерова, поєднані з ненастанною увагою до багатства, чистоти і милозвучності мови, я рішуче вважаю прогресивним явищем в українській радянській поезії.

А що Микола Костянтинівич чуйно прислухався і щиро придивлявся до здорових молодих паростків у нашій літературі, що пошана до традиції жила в ньому у

співдружбі з любов'ю до нового і з відразою до модних, галасливих, скороминущих формалістичних викрутасів, — свідчать такі рядки із сонета «Київ. Традиція», в якому автор звертається до Києва:

І в наші дні зберіг ти чар-отруту:
В тобі розбили табор аспанфути²⁰ —
Кують, і мелють, і дивують світ.

Тут і Тичина, голосний і юний,
Животворив душею давній міт
І «Плуга» вів у сопячні комуни.

Тривії першого з наведених терцетів протиставлене в другому зероське захоплення творчістю Павла Тичини, тут виразно лунає: «Ave, vita nova!» («Привіт, нове життя!»)

Пластичність і мальовничість високою мірою властиві сонетам Зерова та й іншим його віршам. Кілька лише прикладів:

З білявих хмар, із шовкових запон
Дивився місяць на стерню і поле;
Низами мла стелила довгі поли,
І сляв церкви виріаний картон.

Про гостроту поетового ока особливо виразно свідчить останній рядок.

Або:

Дванадцять днів, дванадцять синіх час
Над сірими і ржавими ярами.
(Сонет «У Донбасі»)

А ось уривок із вірша «Овідій»:

Убогий, дикий край! Весною бруд і колод;
Улітку чорвий степ: ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених пів.
А там морози знов і небо в сизій ризі,
І от риплять вози, копита б'ють по кризі,
Вривається сармат, і все плюндрує вкрай,
І бранців лавами вигонить за Дунай.

Навіть людина, яка не знає біографії Овідія і ніколи не заглядала в «Скорботні вірші» («Tristia»), та «Чорноморські послання» цього давнього римського поета-вигнанця, не може не визнати, що в наведених рядках Зерова розгортається дуже колоритна і жива картина.

Зерова називали «княжним поетом», сам він приклеїв до себе титул «бібліофага». Поет, кажуть, повинен черпати свої теми із життя. Ну, а хіба література — не один із проявів життя, і то життя згущеного, сконденсованого, загостреного до краю? Хіба не з книжних джерел зачерпнуті «Анджело», «Бенкет у чуму», «Моцарт і Сальєрі», «Камінний гість» Пушкіна? Хіба не на підставі старовинних хронік побудував більшість своїх геніальних трагедій Шекспір? Хіба не літературні підоснови мають драматичні поеми Лесі Українки, хіба не в боротьбу з віковою книжною традицією вступила вона, пишучи «Камінного господаря»? А Франкове перегукування із століттями, його побудований на біблійній легенді «Мойсей»?

Таких прикладів можна назбирати дуже багато. Годиться тільки додати, що кожен справжній поет, шукаючи натхнення на поживквих старовинних сторінках, скроплює їх живою водою свого творчого «я» — і трепетної сучасності.

Микола Зеров почував себе як удома в далеких епохах, і, протиставляючи в одному із своїх сонетів образ християнських переказів — Саломею — Гомеровій Навсікаї, він мав на оці, власне, два людські типи, — давав велике узагальнення.

У сонеті «Вєргілій» читаємо:

Та він живе, і дзвін гучних його поем
Донині сниться пад риданьями Дідони ²¹,
Бряжчанням панцирів і сплесками трирем ²²...

Я не думаю, що тут треба стати на позицію читача, який зневажливо махне рукою: «Біс його знає, що воно там за Дідона і які ото триреми!» Краще можна згадати оці рядки російського поета К. Случевського:

Смерть песне, смерть! ²³ Пускай не существует!
Вздор рифмы, вздор стихи! Нелепости оне!..
А Ярославна все-таки тоскует
В урочный час на городской стене.

Ярославна — образ із давньої літературної пам'ятки, із «Слова про Ігорів похід». Але ж до цього образу знову і знову звертають свої очі і російські, і українські, і білоруські поети. З особливою силою прозвучав голос княгині «на городской стене» в дні Великої Вітчизняної війни.

Великі світові образи — це великі узагальнення, вони живуть і житимуть, запліднюючи творчу людську думку.

Саме оцією довговічністю (боюся сказати — вічністю) образів світової літератури і пояснюється повсякчасне звертання до них поетів, і «тінь Данта з профілем орлиним»²⁴ кинула свій відсвіт на великого поета нових часів — Олександра Блока.

Зеров частіше, ніж інші сучасники, звертався до «тіней забутих предків». І то не тільки до сторінок «Одісеї», особливо ним улюбленої, а й до «Слова о полку Ігоревім», і до постаті «мандрованого дяка» Турчиновського, і до творців особливо йому симпатичних, об'єднаних в його мислях ідеєю людяності — Діккенса, Жюль Верна, Марка Твена, Свіфта... І скрізь він брав своє.

У сонеті «Сон Святослава», де так несподівано звучить рядок «Антина гнеться, як гнучке стебло», висловив поет, безперечно, свої глибокі особисті переживання. А ось напосні зеровським життєлюбством, зеровською закоханістю в світ рядки із сонета «Князь Ігор»:

В стремєнах став, зорить. А кіп'я гребе
І ловить ніздрями далеку вогкість Дону.

Ну, хто наважиться сказати, що це тільки переслів стародавнього мотиву?

Зеров добре знався на астрономії, і запозичені з грецької та римської міфології назви зірок і сузір'їв щоразу викликали у нього нові, свіжі асоціації. Ось, приміром, рядки із сонета «Діва»:

І пролилася кров. Дзвенить сурма;
Ступає віл під тягарем ярма,
І землю грішну кидає Астрея.

Лиш повесні в далеких небесах
Срібляться зорями її кирея
І згоди Колос світиться в руках.

Автор дав таку примітку до цього вірша: «Астрея — Діва — Правда, що з кінцем золотого віку залишила землю і відтоді сяє на небі сузір'ям Діви. Колос — головна зоря в сузір'ї Діви».

Але, відклавши набік цей астрономічно-філологічний коментар, ми повинні просто визнати, що перед нами — чудесний клаптик зоряного неба і що постать Астреї в наших очах перетворюється на символ сучасної вселюдської боротьби за мир, а «згоди Колос» світиться для нас як одна з найвищих мрій людства...

ПРИМІТКИ

До тринадцятого тому ввійшли праці М. Т. Рильського про українську літературу радянського періоду, починаючи з часу першої його літературно-критичної публікації у 1918 р. і до 1964 р., а також з питань теорії літератури. Значна частина цих матеріалів друкувалась у періодиці, в окремих виданнях і в зібраних творів поета, деякі публікуються вперше за автографами, місцезнаходження яких вказується у примітках. Статті розміщено за хронологічним принципом. У літературознавчій та критичній спадщині М. Т. Рильського є праці, що значною мірою повторюють одна одну. В таких випадках перевага надавалась найновішим варіантам. Окремі матеріали подаються скорочено.

При посиланнях на видання творів М. Т. Рильського та установи, де зберігаються автографи і матеріали, що стосуються його творчої спадщини, прийнято такі умовні скорочення:

Рильський М. Дружба народів. К., Держлітвидав, 1951 — Дружба народів.

Рильский М. Великая дружба. М., Гослитиздат, 1954 — Великая дружба.

Рильський М. Твори в 3-х т. К., Держлітвидав, 1955—1956 — Твори в 3-х т.

Рильський М. Література і народна творчість. К., «Радянський письменник», 1956 — Література і народна творчість.

Рильский М. Классики и современники. М., Гослитиздат, 1958 — Классики и современники.

Рильський М. Наша кровна справа. К., Держлітвидав, 1959 — Наша кровна справа.

Рильский М. Литература и народ. М., «Советский писатель», 1959 — Литература и народ.

Рильський М. Твори в 10-ти т. К., Держлітвидав, 1960—1962 — Твори в 10-ти т.

Рильський М. Про людину, для людини. К., «Радянський письменник», 1962 — Про людину, для людини.

Рильський М. Про мистецтво. К., «Мистецтво», 1962 — Про мистецтво.

Рильский М. Сочинения в 4-х т. Литературно-критические статьи. 1939—1963. М., «Художественная литература», 1963, т. 4 — Сочинения в 4-х т., т. 4.

Рильський М. Статті про літературу. К., «Дніпро», 1980 — Статті про літературу.

Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР — ІЛ.

Центральний державний архів літератури і мистецтва
УРСР — ЦДАЛМ.

Відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР —
ЦНБ.

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва
УРСР — ЦДАМЛМ.

РАДЯНСЬКА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

«ЛИСТОПАД» ОЛЕСЯ ЖИХАРЕНКА

Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1918, № 2, с. 59—60,
як рецензію на вид.: *Жихаренко Олесь*. Листопад. Вірші. М.
Куп'янськ на Харківщині, 1917.

Подається за першодруком.

¹ Жихаренко Олесь (літературний псевдонім Жихарьова
Олександра Іполитовича; 1871—?) — автор кількох віршових збі-
рок. У ЦНБ зберігається його автобіографія (X 5147), датована
23 вересня 1918 р. Її адресована видавничому товариству «Час»
у Києві. Вірші почав писати 1900 р. Про дальшу його долю віро-
гідних даних нема.

Олесь Жихаренко не зробив помітного внеску в розвиток
української радянської літератури (це саме можна сказати і
про Віталія Самійленка, автора збірки слабких віршів «Рідному
краю від хворого серця»). Та оскільки М. Т. Рильський, рецен-
зуючи їх твори, основну увагу зосереджує на тому, якою він хотів
би бачити нову, сучасну українську літературу, то за своїм
змістом обидва його відгуки правомірно знайшли своє місце в цьому
томі.

² Філянський Микола Григорович (1873—1938) — україн-
ський поет.

³ В правдиво прекрасному обличчі, каже
Толстой, маленькі дефекти навіть збільшують
вроду.— Мається на увазі портретна характеристика молодого
княгині Болконської у романі Л. М. Толстого «Война и мир»
(1863—1869): «Ее хорошенькая, с чуть черневшимися усиками
верхняя губка была коротка по зубам, по тем милее она открывалась
и тем еще милее вытягивалась иногда и опускалась на
нижнюю. Как это бывает у вполне привлекательных женщин,
недостаток ее — короткость губы и полуоткрытый рот — казался
ее особенною, собственно ее красотою» (*Толстой Л. Н.* Собр.
соч. в 22-ти т. М., 1979, т. 4, с. 14).

«СМІХ ПІРВАНИ» АНДРІЯ БАБЮКА

Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1918, № 9, с. 69—70,
як рецензію на вид.: *Бабюк Андрій*. Сміх пірвани. Нариси й по-
вели. Львів, 1918.

Подається за першодруком.

¹ Пірвана — заспокоєння; поринути в пірвану — віддатися
стаєнові повного спокою, знетямлення.

² Бабюк Андрій Дмитрович (літературний псевдонім — Ми-
рослав Ірчак; 1897—1937) — український радянський письменник.

³ Пшибишевський Станіслав (1868—1927) — польський письменник.

⁴ Яцків Михайло Юрійович (1873—1961) — український радянський письменник.

⁵ Кобилляська Ольга Юліанівна (1863—1942) — українська письменниця.

⁶ «Богоборчество» — застарілий термін, введений у широкий обіг російськими слов'янофілами (середина — друга половина XIX ст.), які вважали свій народ «богослосцем», носієм істинної моралі, що випливає із учення Христа. Людей, які пророкували світле майбутнє Росії в її прилученні до науково-технічного прогресу і стояли за зближення з промисловим Заходом, слов'янофіли бачили у таборі «богоборчества», серед нігілістів, що відривають східне слов'янство від віри і звичаїв предків, руйнуючи «бога» в серці.

⁷ ...але ж нащо говорити про це *urbī et orbī* таким штучним, таким незграбно-патетичним голосом? — *Urbī et orbī* (лат.); місту (тобто Риму) і всьому світу — формула, яку промовляє папа римський, звертаючись з благословенням до людей усїєї землі.

⁸ Воно б і хотілось пам мати своїх Едгарів По, Метерлінків, Пшибишевських, своїх Малларме, Верленів, Блоків, Інокентіїв Анненських, чи й своїх Рембо, або навіть Маяковських, — але чи не замало у нас для такої рафінованої культури ґрунту під ногами? — Тут і в подібних публікаціях 20-х років М. Т. Рильський критикує початкуючих авторів з позицій пізнішого українського неокласицизму, гаслом якого було «Ad fontes!» («До джерел!»), — тобто перш ніж творити нову культуру, необхідно опалувати кращі художні здобутки минулого і сучасного. Та українські «неокласики», попри свої культурницькі прагнення, не далекі були й від понадсоціального естетства.

По Едгар Аллан (1809—1849) — американський прозаїк та поет.

Метерлінк Моріс (1862—1949) — бельгійський письменник, один із основоположників символізму.

Малларме Стефан (1842—1898) — французький поет-символіст.

Верлен Поль (1844—1896) — французький поет, один із основоположників символізму.

Блок Олександр Олександрович (1880—1921) — російський поет.

Анненський Інокентій Федорович (1856—1909) — російський поет-символіст.

Рембо Жак Нікола Артур (1854—1891) — французький поет-символіст.

Маяковський Володимир Володимирович (1893—1930) — російський радянський поет.

«РІДНОМУ КРАЮ ВІД ХВОРОГО СЕРЦЯ»
ВІТАЛІЯ САМІЙЛЕНКА

Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1918, № 10—11, с. 93, як рецензію на вид: *Самійленко Віталій. Рідному краю від хворого серця. Поезії.* Павлоград, 1918.

Подається за першодруком.

¹ Самійленко Віталій Миколайович (літературні псевдоніми — Блакитний, Другий Одипокій, Мар'яненко М., Михалко, Січовик, Явір; 1892 — ?) — автор кількох віршових збірок. У ЦНБ зберігається його автобіографія (Х 4873), складена 1918 р. для товариства «Час». З 1908 по 1918 р. активно друкувався. Про дальшу його долю вірогідних даних нема.

² ...і наслідування то Капельгородських (що в свою чергу писали під Грінченка), то новіших поетів... — На час появи рецензії М. Т. Рильського були відомі поети: Пилип Йосипович Капельгородський (1882—1942) і його небіж Микола Кирилович Капельгородський (1893—1926), автор збірки поезій «Мої пісні». М. Т. Рильський, напевно, насамперед мав на увазі П. Й. Капельгородського. Останній у передмові до своїх вибраних творів (Харків, 1932, с. 4—5) згадує, що як поет він друкувався, починаючи з 1905 р., в альманахах «Розвага», «Досвітні огні», «Терновий вінок», «З неволі», «Українська муза» та в журналах і газетах «Рідний край», «Вільна Україна», «Рада» тощо. «Вже й на перших кроках, — акцентує П. Й. Капельгородський, — я всім своїм еством поривався на шлях революційного світосприймання й діяння... а мене безцеремонно чепурили, стригли й причісували під просвітянську гребінку».

Грінченко Борис Дмитрович (1863—1910) — український письменник, філолог, етнограф.

³ ...до абсолютної, «шарнаської» досконалості форми. — Йдеться про високу технічність вірша, якою відзначалась творчість поетів групи «Парнас», що виникла у Франції в другій половині XIX ст. Найменування дістала від назви гори Парнас, де, за грецькою міфологією, мешкали Аполлон та музи. До групи входили Ш. М. Леконт де Ліль, Т. Готьє, Ж. М. Ередіа, А. Сюллі-Прюдом та ін.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ «БІЛЬШОВИК»

Вперше надруковано в газ. «Більшовик», 1923, 25 вересня (з помилковим датуванням «Ліста» через друкарський недогляд: «29 вересня 1923 р.»).

Подається за першодруком.

¹ З приводу мови кпички ліричних поезій «Синя далечинь» дехто з критиків — що загалом і бачать у книжці певний хист, культурність і технічні досягнення... — Так, український радянський письменник Яків Григорович Савченко (1890—1937) у своїй статті «Українські неокласики», надаючи перевагу М. Т. Рильському перед українським радянським поетом і літературознавцем Павлом Петровичем Филиповичем (1891—1937), пише: «Все ж таки Рильський — сильніший і організованіший поет. У Рильського у формальній культурі хоч і переважають російські елементи, російські трафарети: композиції, архітектоніки, строфіки, образу, —

почувається й власна культура, те творче напруження, що властиве лише оригінальним востам. Рильський інколи має силу вийти за штамп» («Більшовик», 1923, 13 вересня).

² «Поетом можеш ты не быть...» — рядок з вірша російського поета Миколи Олексійовича Некрасова (1821—1877) «Поэт и гражданин» (1856).

³ Ті, хто знає мене і мого покійного батька-дворянина, що ще в 60 рр. був обвинувачений у «комуністической пропаганде среди крестьян»... — Тадея Розслазовича Рильського, батька поета, М. М. Коцюбинський назвав «надзвичайно талановитою і симпатичною людиною» (див.: *Рильський М. Поезії* в 3-х т. К., 1946, т. 1, с. 39).

Він належав до тієї частини української інтелігенції, яку наприкінці 50-х — на початку 60-х років XIX ст. польська шляхта Правобережної України називала «хлопоманами», тобто людьми, що, попри своє поміщицьке походження, переймалися щирою любов'ю до трудового народу. Свідченням народолюбства Т. Р. Рильського є, наприклад, його чимала етнографічна розвідка «До питання про народну мораль» (ЦДАЛМ, ф. 202, оп. 1, спр. 250).

⁴ ...невно, сердечено сміються, уявляючи мою постать з епітетом «феодала». — Оспівувачем феодального минулого називає М. Т. Рильського Я. Савченко у своїй статті «Українські неокласици» («Більшовик», 1923, 14 вересня).

⁵ Мій «Париж» — уреспій, як каже т. Коряк. — М. Т. Рильський має на увазі статтю-фейлетон українського радянського критика і літературознавця Володимира Дмитровича Коряка (1889—1939) «Кінець нової української літератури», де йдеться про збірку віршів «Синя далечина» (1922) (див.: *Коряк В. Організація Жовтневої літератури*. Харків — Київ, 1925, с. 136—137).

⁶ Рабле Франсуа (1483—1553) — французький письменник, учений-гуманіст.

⁷ Фарисейство — тут: лицемірство, зовнішня благочестивість.

⁸ Велика революція — тобто Велика Французька революція 1789—1794 рр.

⁹ ...творця «Les misérables» і «Клода Ге»... — Йдеться про французького письменника Віктора Гюго (1802—1885), автора роману «Знедолені» (1862) і оповідання «Клод Ге» (1834).

¹⁰ Навзікая (Навсікая) — прекрасна дочка Алкіноя, царя фсаків — міфічного народу, який пібито жив на острові Схерії, де після аварії корабля опинився Одисей.

¹¹ Афродіта — у грецькій міфології богиня кохання й вроди.

¹² Фауст Йоганн — німецький алхімік й астролог XVI ст., став прототином героїв багатьох художніх творів, зокрема драми німецького поета і мислителя Йоганна-Вольфганга Гете (1749—1832) «Фауст» (1832).

¹³ Старі мотиви — от що мені зосібна інкримінують. Дійсно, «тиша», «судки»... — Йдеться про саркастичні випадки проти М. Т. Рильського у статті Я. Савченка «Українські неокласици».

¹⁴ ...і тому подібний асаківський причадал... — Мається на увазі найдетальніший опис інвентаря для

рибалок та мисливців у книгах російського письменника Сергія Тимофійовича Аксакова (1791—1859) «Записки об уженъе рыбы» (1846), «Записки ружейного охотника Оренбургской губернии» (1851) та ін.

¹⁵ Далі — не вірю, щоб людина взагалі могла остільки омашинити свій дух, щоб остаточно відріктись від любові до природи. — М. Т. Рильський, очевидно, полемізує з українським радянським письменником Олександром Андрійовичем Слісаренком (1891—1937), який у своїй статті «Машина і мистецтво» («Більшовик», 1923, 16 вересня) писав: «Поети старанно замовчували «чавунного пахабу» і під грикіт залізниць, скрекот пропелерів та грім термічних машин белькотали про стріли, які пронизують серця, про квіти та класичних богів».

¹⁶ Троцький Лев Давидович (справжнє прізвище — Бронштейн; 1879—1940) — ідеолог троцькізму, дрібнобуржуазної опортуністичної течії в робітничому русі, ворожої марксизму-ленінізму.

ПРО «КАМЕНУ» МИКОЛИ ЗЕРОВА

Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1924, № 26-27, с. 28.

В один час із рецензією М. Т. Рильського на збірку поезій «Камена» М. Зерова (К., 1924) з'явився в пресі відгук В. Поліщука у додатку до «Вістей ВУЦВК» — «Література, наука і мистецтво», 1924, 15 червня, та О. І. Білецького в журналі «Червоний шлях», 1924, № 6. Вже сама назва статті В. Поліщука «Як хитроумний Зеров тікає до відсталості...» свідчить про її гостро критичне спрямування. Віп дорікає М. Зерову за його відхід від сучасності, тоді як О. І. Білецький наголошує і на художній цінності «Камені».

«Ціла «Камена» М. Зерова, — пише О. І. Білецький, — прекрасний зразок того, якої майстерності мови можна досягти, перейшовши школу апітчних майстрів слова. З технічного боку «Камена» містить в собі найкращі українські вірші, які нам доводилося читати останніми часами. Славетний французький «напасець» Ередіа давно вже слугує слов'янським поетам як пробний камінь для іспитів власної сили віршування. Низка російських поетів — та й неабияких — бралися його перекладати (В. Брюсов, С. Соловйов, М. Волошин, Г. Шенгелі, Елліс, Б. Вер, не кажучи вже про Чюмину, Вол. Жуковського, Є. Дегена, Д. Шестакова та ін.). М. Зеров переклав лише чотири сонети з книги «Трофеї» («Sur l'Othrys», «Epigramme votive», «Aux mon tagnesdivines», «Les conquerants»), але ж ці чотири речі сміливо можна визнати за шедеври. Читачі «Червоного шляху», на сторінках якого з'явилася передостання редакція вірша «Присвятний валіс» і «Конкістадори» (1923, № 9, с. 22) можуть, порівнявши тексти, надруковані в журналі й у «Камені», переконатися в тому, що до останнього менту автор перекладів не переставав працювати над ними. Те ж саме довелось сказати й про переклади римських поетів. Точність сполучається в них в вишуканість, — і яким ремісництвом здаються в порівнянні з ними російські, прям., переклади з Овідія, Тібулла чи Горация, зроблені Фетом! Перекладами М. Зерова не лише збагачується виднокруг українського читача; збагачується й сама література —

удосконалюючи український гекзаметр, елегійний дистих, заводяться нові розміри («На островах щасливих», 16-й епод Горация»).

Подасться за першодруком.

¹ Камена — у давньоримській міфології богиня наук і мистецтв, те, що у давньогрецькій — муза.

² Зеров Микола Костянтинівич (1890—1941) — український радянський літературознавець, поет і перекладач.

³ ...одгукувався б на так звану сучасність... — У даному вислові не варто вбачати зневажливого ставлення М. Т. Рильського до сучасного йому життя.

⁴ Офіра — жертва.

⁵ Успенський Гліб Іванович (1843—1902) — російський письменник, революційний демократ.

⁶ ...пам'ятаєте знаменитий його етюд про Венеру Мілоську... — Мається на увазі нарис Г. І. Успенського «Выпрямля. Открыт на записок Тяпушкина» (1885).

Венера Мілоська — старогрецька статуя богині любові, була знайдена в 1820 р. на острові Мілос, зберігається в Парижі у Луврі.

⁷ ...що його, по рецепту всіх чужоземних та рідних Марінетті, гепіїв антигеніальності, давно слід би на скалки побить. — Тут М. Т. Рильський засуджує лівацькі гасла футуристів — «гепіїв антигеніальності», — які закликали до зречення від класичної спадщини.

Марінетті Філіппо Томмазо (1876—1944) — італійський письменник, основоположник і теоретик футуризму в європейській літературі та мистецтві.

⁸ «Рожевим сплеском Еллінського моря» сміється до поета «радісна краса» Навзіка!... — Вільно цитується уривок із сонета М. Зерова «Навзіка!» (1922):

Ясна й зцілюща, мов жива роса,
Рожевим сплеском Еллінського моря
Йому (Одіссею. — *Ред.*) сміється радісна краса.

Еллінське море — Іонічне море; іонійці та елліни — етнічні назви стародавніх греків.

⁹ Бредія Жозе Марія де (1842—1905) — французький поет, представник літературної групи «Парнас». Автор єдиної збірки віршів «Трофеї» (1893).

¹⁰ «Хірон» — назва сонета М. Зерова (1922). У давньогрецькій міфології Хірон — один з найвідоміших кентаврів (напівлюдина-напівкінь), мудра істота, що знала цілючі трави та прийоми доброго виховання. Після смерті був взятий богами на небо, де перетворився за сузір'я Стрільця.

¹¹ «Саломея» — назва сонета М. Зерова (1922). За біблійними переказами, Саломея — мати апостолів Іакова та Іоанна — належала до жінок, що особисто прислужували Христу. Сонет навіяний київською виставою п'єси англійського письменника Оскара Уайльда (1854—1900) «Саломея» (1893).

¹² «Скорпіон» — назва сонета М. Зерова (1922). Скорпіон — тут: сузір'я зодіаку.

¹³ «Александрія» — назва сонета М. Зерова (1922). Александрія — місто, що знаходиться на півночі Арабської Республіки Єгипет. Засноване у IV ст. до н.е. Александром Маке-

донським, було одним із важливих культурних та наукових центрів античного світу.

¹⁴ Але ж ця строгість форми не є засушуванням її, не є брусілівською ремісницькою мертвотністю. — Пізніше М. Т. Рильський змінив своє ставлення до творчості російського письменника Валерія Яковича Брюсова (1873—1924). Він неодноразово цитував його поезії у своїх публікаціях, схвально висловлювався про віршову майстерність поета. Для «Антології російської поезії в українських перекладах» (К., 1925) М. Т. Рильський переклав усю добірку віршів В. Брюсова. У збірнику, виданому в річницю смерті поета (*Брюсов В.* [Збірник]. К., 1925), М. Т. Рильський помістив майже всі свої переклади його творів.

¹⁵ Хіба ж ви не чуєте разом з Ігорем, разом із конем його «далекої вогкості Дону»? — Матсья на увазі сонет М. Зерова «Князь Ігор» (1921), в заключній строфі якого читаємо:

В стремлах став, зорить. А кінь гребе
І ловить ніздрями далеку вогкість Дону.

¹⁶ Турчиновський Ілля Михайлович (1695 — ?) — один з мандрівних дяків XVIII ст., залишив автобіографію, яка містить описи тогочасного побуту й оточення. М. Зеров присвятив йому сонет «Турчиновський» (1922).

¹⁷ ...згуки Хіронової «семиствольной цевниці»... — Вираз запозичено з вірша О. С. Пушкіна «Муза» (1821):

В младенчестве моем она меня любила
И семиствольную цевницу мне вручила.

М. Зеров у своєму сонеті зображує Хірона з сімома очеретинами:

Високо гребінь свій підносять Ета
Понад зелені килими долин,
Кентавр творить, і сім очеретин,
І тонкий звук виказують поета.

Ця давньогрецька «семиствольная цевница» — пастуша сопілка — називалася *fistula*, або *zuglax* і складалася найчастіше з семи одна за одну коротших очеретин; вони зіплювались воском, з ігрового боку сходилися кінцями в рівну лінію. У М. Т. Рильського в вірш («В освяченім гаю, де зеленіє лавр...», збірка «Синя далечінь»), в якому оспівується Хірон, «дзвінкий кентавр, що мудро вчить» поета «розпізнавати трави», але поет віддає перевагу сухому комашу:

Я тільки виріжу оцей комиш сухий
Для нової цівниці.

¹⁸ Херсонес Таврійський — стародавнє місто на південно-західному березі Криму, засноване наприкінці V ст. до н. е. греками (тепер — руїни біля м. Севастополя). Про Херсонес М. Зеров пише в александрійському вірші «В степу».

¹⁹ ...у д'єсах Лесі Українки, «ветхозавітних», мовляв один критик, по їх зовнішньому вигля-

ду...— Мається на увазі М. Шаповал (літературний псевдонім — Микита Сріблянський; 1882—1931), літературний критик і публіцист буржуазно-націоналістичного напрямку.

**ВИСТУП НА ДИСПУТІ 24 травня 1925 року
«ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ»**

Вперше надруковано як стенограму промови М. Т. Рильського у вид.: Шляхи розвитку сучасної літератури (Диспут 24 травня 1925 року). К., Культкомісія місдкому УАН, 1925, с. 78—81.

У 20-х роках Культкомісія місдкому Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) влаштовувала тематичні «літературні вечірки», на яких виступали відомі літературознавці та критики. Брав участь у них і М. Т. Рильський. Диспут 24 травня 1925 р. був розширеною черговою академічною «літературною вечіркою». У «Передньому слові» до збірника матеріалів «Шляхи розвитку сучасної літератури» читаємо: «24-го травня 1925 року, у великій залі Всенародної бібліотеки України, Культкомісія місдкому Української Академії наук урядила диспут... На диспуті зібралося не менше як 800 душ пайрізноманітної аудиторії, де серед моря вузівської та червоноармійської молоді контрастувала сивина старшого українського інтелігента та видавалася знайома постать популярного письменника. На диспут було запрошено представників усіх літературно-громадських організацій м. Києва: «Гарт», «Жовтень», «Ланка», «Плуг», а крім того, персонально мали виступити окремі відомі літератори, що перебувають поза організаціями. І що диспут пройшов надзвичайно жваво, а піднесенням і «ашплагом», то це й виявляла аудиторія рясними оплесками».

За тематичним звучанням київський диспут нагадував московський — «Про шляхи розвитку російської літератури», що відбувся 26 травня 1924 р. в Малому театрі за участю А. В. Луначарського.

Промова М. Т. Рильського на диспуті 24 травня 1925 р. підтверджує, що він вітав усе талановите у молодій українській радянській літературі і, попри деяке некритичне сприймання літератури манулою, взятої як єдине ціле, справедливо картас несмак, усілякого роду штукарство.

Подається за першодруком.

¹ Пальмерстон Генрі Джон Темпл (1784—1865) — англійський державний діяч і дипломат. Один із організаторів Кримської війни 1853—1856 рр. У наведеному уривку йдеться про зухвалі погрози Пальмерстона захопити Севастополь та ряд південних областей Російської імперії.

² «...коли я слухав попереднього промовця.— Безпосередньо перед М. Т. Рильським виступав «комсомолец із села тов. Жигалко». В його слові мали місце гострі випадки на адресу «неокласиків», тому початок виступу М. Т. Рильського позначений полемічним тоном.

³ Доповідач вірно підкреслив...— На диспуті обговорювалась доповідь Юрія Олександровича Меженка (справжнє прізвище — Іванов-Меженко; 1892—1969), на той час літературно-критика, згодом українського та російського радянського бібліографа.

⁴ Тов. Коваленко... підходить до творів з хронологічною міркою і відкидає, скажімо, «Пана Тадеуша» тільки тому, що його давно написано.— Йдеться про «лівацькі» впади проти М. Т. Рильського, що мали місце в промові українського радянського літературознавця і критика Бориса Львовича Коваленка (1903—1938). Останній домікав редколегії журналу «Життя й революція» за те, що в першому номері за 1925 р. було вміщено розвідку М. Т. Рильського про Адама Міцкевича (насправді статтю М. Т. Рильського «Адам Міцкевич і його «Вав Тадеуш»» опубліковано в третьому номері цього журналу за 1925 р.). Тим часом провідна ідея статті— безпосередній зв'язок гуманістичної художньої спадщини із соціалістичною сучасністю — тісно пов'язувалась з проблемним питанням диспуту: приймати чи не приймати класичну культуру в сьогоднішню.

⁵ Літерат (заст.) — літератор.

⁶ Анальфабетство (заст.) — неписьменність.

ПРО ДВОХ ПОЕТІВ

Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1926, № 8, с. 84—89, як рецензію на вид.: *Плужник Є.* Дні. К., 1926; *Драй-Хмара М.* Проростень. К., 1926. Рецензія передувала видавничому застереженню: «Випускаючи статтю М. Т. Рильського, редакція деякі критичні її тези вважає за дискусійні».

Подається за першодруком.

¹ ...кому «новы все впечатленья бытия»...— пята та з вірша О. С. Пушкіна «Демон» (1823):

В те дни, когда мне были новы
Все впечатленья бытия...

² Але людина, котра «взнала смак у бромі»...— вираз, очевидно, навіяний М. Т. Рильському рядком з вірша українського радянського письменника Євгена Павловича Плужника (1898—1936) «Був це хлопчик лагідний і тихий»:

А сімнадцятий мягуч, зустрінув
Наречену — кулю за Дніпром.
Обертайся, земле, без упину!
Припасайте, припасайте бром!

³ ...«панський спорт»...— вислів запозичений із вірша І. Я. Франка «І знов рефлексії» (1900):

І знов рефлексії! Та цур же їм!
Се панський спорт.

Цей «панський спорт» (тобто рефлексії, копирсання у собі, перішучість, посідання позиції «ні нашим ні вашим») в критиці 20-х років отримав назву «інтелігентщина».

⁴ ...базаровське «прощудируй-ка анатомію глаза»...— З такою уціпливою критикою пападає Базаров, герой роману російського письменника Івана Сергійовича Тургенєва (1818—1883) «Отцы и дети» (1862), на Аркадія, намагаючись довести останньому, що будь-яке сприймання прекрасного, зокрема любов,— це «фізіологія», яка не потребує опоетизування.

⁵ «Поет сучасний — він тим сучасний, що нещасний» — рядки з вступу до поеми «Лісова ідилія» (1900) І. Я. Франка, присвяченого українському поетові, одному з теоретиків українського декадансу Миколі Кіндратовичу Вороному (1871—1942).

⁶ «...чутливість сильна, дика, еольська арфа мов велика...» — рядки з вступу до поеми «Лісова ідилія» І. Я. Франка:

Поет — значить, вродився хорим,
Болить чужим і власним горем,
В нього чутливість сильна, дика,
Еольська арфа мов велика,
Що все бричить і не втихає:
В ній кожний стрічний вітер грає.

За старогрецькою міфологією, володар вітрів Еол мав арфу, що звучала від подуву вітру.

⁷ «Я не могу о другом, я всегда об одном...» — слова належать Кирилову, героєві роману російського письменника Федора Михайловича Достоевського (1821—1881) «Бесы» (1871—1872) (див.: *Достоевский Ф. М. Собр. соч.* в 10-ти т. М., 1957, т. 7, с. 125).

⁸ Чоловік живе «па поверсі шостому» — цитата з поеми Є. Плузника «Галілей»:

Я живу на поверсі шостому,
І живу від доби до доби,
І живу, я, звичайно, по-простому,
Так, аби...

⁹ ...і деяка певідповідність антуражу («карати, парфуми, гаманці...»). — Маються на увазі рядки з поеми Є. Плузника «Галілей»:

Поруч злиднів — карати, парфуми...
Гаманці...
Гаманці...
Гаманці...
Як до речі вигукують думи
Деся на розі старці!

¹⁰ І ви... можете здатись йому «справдно болтаючим...» — М. Т. Рильський посилавється на рядки з поеми М. О. Некрасова «Рыцарь на час» (1863), які взято за епіграф до поеми Є. Плузника «Галілей»:

От ликующих, праздно болтающих,
Обагряющих руки в крови
Уведи меня в стан погибающих
За великое дело любви.

¹¹ ...«о тишино моїх маленьких рим»... — заключний рядок вірша Є. Плузника «У дужих дні — немов слухняна глина».

¹² «З криниці чистої любові...» — слова з третього розділу циклу віршів І. Я. Франка «Із книги Кааф» (1902—1905):

Гуманний будь, і хай твоя гуманність
Пливе з криниці чистої любові,
Якої не мутить пиха й захланність,

¹³ У Буніна є прегарна поезія про «цвіток засухи, жовтий допник»...— Йдеться про вірш російського письменника Івана Олексійовича Буніна (1870—1953) «Допник» (1903—1906):

Брат, в запыленных сапогах,
Швырнуя ко мне на подоконник
Цветок, растущий на парах,
Цветок засухи — желтый допник.

¹⁴ І коли пройшов дощ, «здається, перший влітку»...— цитата з вірша Є. Плужника «Сьогодні день, здається, перший влітку».

¹⁵ «...Гарячий з півдня вітер...» — перший рядок заключної строфи вірша Є. Плужника «Сьогодні день, здається, перший влітку».

¹⁶ «Пшеницями зійде кров...» — рядок з вірша Є. Плужника «Я знаю».

¹⁷ «Воскресінням твоїм живу...» — рядок з вірша Є. Плужника «Знаю, сірецький я весь такий».

¹⁸ Мекка — місто на Заході Саудівської Аравії. З VII ст. святиня мусульман, до якої здійснює паломництво увесь ісламський світ.

¹⁹ «...«а все таки обертається». — За переказами, ці слова належать італійському фізику Галілео Галілею (1564—1642). На суді інквізиції він формально зрікся від матеріалістичного погляду, що Земля обертається навколо Сонця і своєї осі. Але відразу ж після зачитання вироку вигукнув: «А все ж вона крутиться!»

²⁰ «...бываает такое небо, такая игра лучей...» — рядки з вірша І. Ф. Анненського «То было на Валлен-Коски»:

Бывает такое небо,
Такая игра лучей,
Что сердлу обида куклы
Обиды своей жалчей.

²¹ Дволиккий Янус — відступна людина, дворунник. Від імені давньоримського бога дверей, входу і виходу Януса, якого зображували чоловіком з двома обличчями, зверненими в протилежні сторони.

²² «...«благословен еси, часе мій...» — рядок з першої строфи вірша Є. Плужника «І ось ляжу — родючий гній».

²³ «Впало — ставай до стінки!» — заголовковий рядок вірша Є. Плужника.

²⁴ «Сховалось сонце. Сутеніло помалу» — рядок з вірша Є. Плужника «Сідало сонце».

²⁵ «...«напрасно я бегу к Сионским высотам...» — заголовковий рядок вірша Пушкіна (1836).

Сіон — «священна» гора в Брусаламі, за уявленням віруючих — дім божий.

²⁶ Пільняк Борис Андрійович (справжнє прізвище — Вогау; 1894—1941) — російський радянський письменник.

²⁷ «Кандід» — повість французького письменника, одного з найвидатніших діячів французького Просвітництва XVIII ст. Вольтера (справжнє ім'я та прізвище — Марі-Франсуа Аруе; 1694—1778).

²⁸ Едш мід Казимир (1890—1966) — німецький письменник, відомий як автор «романів-подорожей».

²⁹ «Манон Леско» — роман французького письменника д'Екзюля Прево (1697—1763).

³⁰ Іванов Всеволод Вячеславович (1895—1963) — російський радянський письменник.

³¹ ...скупу па слова Стендалеву хроніку.— Маються на увазі автобіографічні повісті французького письменника Стендала (справжнє ім'я та прізвище — Анрі Марі Бейль; 1783—1842): «Спогади егоїста» (1832), «Життя Анрі Брюлар» (1835) та «Записки туриста» (1838). Стендаль, як і Флобер, вважається майстром винятково «скупого» і водночас місткого художнього слова.

³² «Не схибить куля,— не стогнатимуть догго» — перший рядок другої строфи вірша Є. Плужника «Сідало сонце».

³³ Прокрустове ліжко — мірка, під яку штучно підганяють факти (за іменем міфічного старогрецького розбійника Прокруста, який відрубав або витягував ноги жертвам, що не відповідали довжині його ліжка).

³⁴ Стефаник Василь Семенович (1871—1936) — український письменник.

³⁵ Я принаймні вперше прочитавши цю річ у журналі... — Поему Є. Плужника «Капів» уперше надруковано в журналі «Червоний шлях», 1925, № 9, с. 38—52.

³⁶ «Може, «Портрет Доріана Грея» почитати?» — Рядки з вірша Є. Плужника «Де коноплі були — батарея».

«Портрет Доріана Грея» — роман О. Уайльда, що став художнім маніфестом декадентського естетизму.

³⁷ ...шагсве funèbre (франц.) — жалобний марш. Ці слова завершують вірш Є. Плужника «Зустрів кулю за лісом».

³⁸ ...«клянусь я первым днем...» — слова клятви Демона в однойменній поемі М. Ю. Лермонтова (1839).

³⁹ «І Тичина, і Рильський, й Олесь...» — рядок з поеми Є. Плужника «Галілей».

Тичина Павло Григорович (1891—1967) — український радянський поет-академік, Герой Соціалістичної Праці.

Олесь Олександр Іванович (справжнє прізвище — Кандиба; 1878—1944) — український поет.

⁴⁰ «Липи — як хустка в басамапи...» — заголовковий рядок вірша (1923) українського радянського поета і літературознавця Михайла Паласовича Драй-Хмари (1889—1939).

Басаман (діал.) — смуга.

⁴¹ Магала (діал.) — передмістя; окраїна висліку.

⁴² «Люблю слова ще повнодзвонні...» — рядок з вірша М. Драй-Хмари «І світ увесь сприймаю оком» (1925).

⁴³ Один критик, доводячи «спад ліризму» в поезії наших днів... — Мається на увазі український радянський поет Дмитро Юрійович Загуд (1890—1938), який під псевдонімом «Б. Тиверець» надрукував у журналі «Червоний шлях» (1924, № 1-2, с. 141—146) статтю «Спад ліризму в сучасній українській поезії».

⁴⁴ «Голубіє юга сизокрила» — рядок з вірша М. Драй-Хмари «Мені сняться, я знов в Поділах» (1926).

⁴⁵ Дехто може звернути увагу лише на це та

на майстерне цлекання чотиристопного ямба, немилото пашим апостолам недорікуватого верлібру,—і, завівши це все до графі «неокласицизму», визначити: холодний поет.—У 20-ті роки існувало дві крайні точки зору щодо правомірності використання віршової техніки. Першу представляли «неокласики», виступаючи на захист класичних метрів, другу — прихильники вільного вірша, вважаючи, що він найкраще відповідає ритму нової епохи.

⁴⁶ Копікістадор — учасник іспанських завойовницьких походів у Південну та Центральну Америку кінця XV — початку XVI ст., які супроводжувались винищенням та поневоленням корінного населення.

⁴⁷ Не даремно ж у наших сусідів юди революційної акції так охоче, з такою любов'ю перекладають цього «застиглого» і «несучасного» поета...— Йдеться про російських перекладачів «Трофеїв» Ж. М. Ередія, яких згадує О. І. Біленький у рецензії на «Каменю» М. Зерова («Червоний шлях», 1924, № 6, с. 272).

⁴⁸ Падсоп Семен Якович (1862—1887) — російський поет.

⁴⁹ Апухтія Олексій Миколайович (1840—1893) — російський поет, його численні вірші покладені на музику.

⁵⁰ Алчевська Христина Олексіївна (1882—1931) — українська поетеса і педагог.

⁵¹ ...тургеневського Увара Івановича.— Мاستься на увазі Увар Іванович Стахов, персонаж із роману І. С. Тургенєва «Накануне» (1859).

⁵² «Мене хвилює сипій обрій...» — початковий рядок вірша М. Драй-Хмари «Проростель» (1925).

⁵³ «Не переслухаю ніколи Шехерезадих казок!» — рядки першого вірша (1922) триптиха М. Драй-Хмари «Шехерезада».

Шехерезада — ім'я легендарної жінки, в уста якої вкладає оповідь знаменитого арабського збірника казок «Тисяча й одна ніч». Протягом 1001 ночі вона розповідає їх своєму чоловікові, правителю Шахріяру, віддаючи цим день свої втрати.

⁵⁴ «Зорити піч і бутя з вами...» — заголовковий рядок вірша (1921) М. Драй-Хмари.

⁵⁵ Персеїди (Персей) — сузір'я цивільної півкулі зоряного неба. Так само це називають рясний щорічний зорепад під 10 серпня, інша його назва — «сльози святого Лаврентія», день якого за релігійним календарем — 10 серпня.

⁵⁶ «Над баштапами сонні осии...» — рядок з вірша М. Драй-Хмари «Вона жива і нежива» (1922).

⁵⁷ «...за магалою мріє млин, немов приколотий метелик...» — рядки з вірша М. Драй-Хмари «Вона жива і нежива».

⁵⁸ «...засипив волохатий сон яри...» — рядок з вірша М. Драй-Хмари «Ой, колом сонце догори» (1922).

⁵⁹ «...«ги чув, як свистуть бабаки...» — рядок з вірша М. Драй-Хмари «Ой, колом сонце догори».

⁶⁰ «...«а вчора дикий голуб прилетів...» — рядок з вірша М. Драй-Хмари «Ой, колом сонце догори».

⁶¹ «Був там гроз кривавий подих» — рядок з вірша М. Драй-Хмари «Під блакиттю весляною» (1922).

⁶² «Вирнув новий Арарат...» — рядок з вірша М. Драй-Хмари «Під блакиттю весняною». Арарат — тут: у значенні вимріяного нового світу, суспільного ладу, народженого Жовтнем.

⁶³ Ной — за біблійною легендою, «праведник», який за своє добродієсне життя був урятований під час «всесвітнього потопу».

⁶⁴ ...«я полюбив її на п'яту, голодну весну»... — Довільно подаються рядки з вірша М. Драй-Хмари «Я полюбив тебе» (1925):

Я полюбив тебе на п'яту,
голодну весну: всю до дна.

ВИХОВУЙМО В СОБІ НОВУ ЛЮДИНУ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1933, 16 березня, як виступ під час обговорення доповіді Івана Кулика на IV пленумі оргкомітету Спілки радянських письменників України.

Подається за першодруком.

¹ Візьмемо хоч би мою клягу «Французькі класики 17 сторіччя». — Наприкінці 20-х років українською мовою активно перекладаються зарубіжні класики. Як результат 1931 р. вийшли друком третій том хрестоматії із західноєвропейських літератур XVII—XVIII ст. й антологія «Французькі класики 17 сторіччя» з перекладами М. Т. Рильського творів Корнеля, Расіна, Мольєра, Буало у серії «Бібліотека чужоземної літератури» (примітки до неї та вступну статтю «Класичний театр XVII ст. і класицизм» написав український радянський літературознавець Степан Володимирович Савченко (1889—1942).

² Кулик Іван Юліанович (1897—1941) — український радянський письменник.

³ Прочитавши отой самий віршик... — М. Т. Рильський має на увазі свій вірш «В день радості (П'ятнадцятому Жовтневі)», опублікований у газеті «Комсомолец України», 1932, 7 листопада. Починається він рядками:

На гнойовиці золотому,
Неначе Іов, давній світ
Клене і сонце, й мужність грому...

І. Кулик у доповіді на IV пленумі оргкомітету Спілки радянських письменників України критикував автора поезії за розрив у ній між формою та змістом. Щоправда, в газетній стенограмі доповіді І. Кулика («Літературна газета», 1933, 16 березня) ім'я М. Т. Рильського не згадується.

⁴ «Комсомолец України» — газета, орган ЦК ЛКСМУ. Почала виходити у Харкові з грудня 1925 р. В 1943 р. перейменована на «Молодь України».

⁵ Іов — біблійський великострадник, якому приписується одна з книг Старого завіту. Щоб випробувати Іова на вірність богові, з «неба» на нього було наслано всі наймовірні біди, та він не похитнувся у вірі. Бути Іовом — означає бути вкрай знедоленим своїм паном, однак не зневіреним у ньому.

ВСІ МИ СВІДОМІ СВОЄІ МЕТИ

Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1933, 3 квітня.

Подається за першодруком.

¹ ...я викінчив восени велику віршовану по-
вість «Марина»...— Поему «Марина» написано 1932 р. і видаю
опремою книжкою у 1933 р.

ВАДЬОРНИЙ ВІТЕР

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1933, 27 червня.
Написано з нагоди річниці Постанови ЦК ВКП(б) «Про перебудову
літературно-художніх організацій» від 23 квітня 1932 р.

Подається за першодруком.

¹ На літературній Шипці не все ж іще га-
разд.— Йдеться про битви на літературній пиві (за назвою гір-
ського перевалу Шипка в Болгарії, на якому точилися кровопро-
литні бої під час російсько-турецької війни 1877—1878 рр.).

ПІСЛЯ З'ЇЗДУ

Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1934, № 7, с. 4 (серед
виступів інших учасників I Всесоюзного з'їзду письменників, що
відбувся у Москві 1934 р.).

Подається за першодруком.

¹ Думаю, що це збагачення творчого досвіду
позначиться вже й на тій збірці поезій, яку я
маю незабаром подати видавництву «Радян-
ська література».— М. Т. Рильський, очевидно, має на увазі
книжку своїх віршів «Київ», яка вийшла друком у Держлітвидаві
(Харків, 1935) — видавництві, яке 1935 р. було злило з видавни-
цтвом «Радянська література». Для останнього поет і готував
свою збірку.

«Радянська література» — видавництво оргкомітету
Спілки радянських письменників України. Засноване разом з жур-
налами — органами оргкомітету — «Радянська література» і «Со-
ветская литература» 1933 р. в Харкові. У 1935 р. злилося з Держ-
літвидавом.

ПРО ПОЕЗІЮ

Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1934, 15 серпня.

Стаття написана до I Всесоюзного з'їзду радянських письмен-
ників.

Подається за першодруком.

ТВОРЧА, МУЖНЯ, РАДІСНА, ДИСЦИПЛІНОВАНА, ВІЛЬНА

Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1935, № 5, с. 6.

Подається за першодруком.

¹ «Глобус» у своїй анкеті...— Мається на увазі анкета
журналу «Глобус» під назвою «Образ позитивного героя», що була
запропонована групі радянських письменників.

«Глобус» — український двотижневий ілюстрований журнал,
що виходив у Києві з листопада 1923 по грудень 1935 р. Спочатку
був організований як додаток до газети «Більшовик».

² ...я не хвались еше заране... — рядок з вірша
М. Ю. Лермонтова «Спор» (1841):

Не хвались еше заране!
Молвил старий Шат,—
Вот на севере в тумане
Что-то видно, брат!

³ Криленко Микола Васильович (1885—1938) — радянський державний і партійний діяч, публіцист. Був одним із керівників і учасників наукових експедицій АН СРСР на Памір у 1928—1934 рр.

⁴ Платон Кречет ... Берест — головні персонажі п'єси українського радянського драматурга Олександра Бядикимовича Корнійчука (1905—1972) «Платон Кречет» (1935).

⁵ ...односторонність людей старого світу, учених диваків, жюльєрнівських паганелів... — Мова йде про Пагачеля, одного з головних персонажів роману французького письменника Жюльє Верна (1828—1905) «Діти капітана Гранта» (1868).

⁶ ...оспівували подвиг штурмана Єренкова і льотчика Високого... — Під час павчального польоту бойового літака, пілотованого льотчиком Високим, штурман Єренков на висоті 1200 м ліквідував аварію: спустившись з кабіни па шасі, поставив у належне положення лійкі літака (див.: *Шульман Д.* Під куполом неба. — «Глобус», 1935, № 2-3).

КРИТИК ДОЛЖЕН ЗНАТЬ И ЛЮБИТЬ ЛИТЕРАТУРУ

Вперше надруковано в журн. «Книга и пролетарская революция», 1935, № 8, с. 55—56.

Подається за першодруком.

¹ А серце так: ти ж той листок єдиний... — М. Т. Рильський наводить уривок із свого вірша «Тріпоче сонір, сріблом потемнілим...» (збірка «Крізь бурю й спіг», 1925).

² Если другой критик делает реверанс в сторону моих «формальных достижений» и благожелательно называет «образцовый триолет и чудный венок сонетов»... — Мається на увазі рецензія Василя Трохимовича Василенка (літературний псевдонім — Вас. Десняк; нар. 1897 р.) «Максима Рильського «Тринадцята весна» (Лірики, к. IV, Київ, ДВУ, 1926), надрукована 7 березня 1926 р. в «Культурі і побуті» (газетному додатку до «Вістей ВУЦВК»).

ПРО ПАТХНЕННЯ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1935, 24 грудня.

Статтю написано до відкриття української поетичної наради 1936 р., яка відбулась напередодні III Всесоюзного пленуму правління Спілки письменників СРСР, що відкрився 10 лютого 1936 р. в Мінську для обговорення актуальних питань радянської поезії.

Подається за першодруком.

¹ Отож і ще Пушкін писав: «Вдохновение есть...» — Наводиться думка О. С. Пушкіна про патхнення «Отрывки из писем, мысли и замечания» (див.: *Пушкин А. С.* Полн. собр. соч. в 10-ти т. М. — Л., 1949, т. 7, с. 57).

ПЕРЕД ПОЕТИЧНОЮ НАРАДОЮ

Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1936, 6 лютого.

Напередодні української поетичної наради, що відбулася на початку лютого 1936 р., М. Т. Рильський з групою письменників був відряджений на Донбас для участі в нараді місцевих поетів. Внаслідок поїздки в «Літературній газеті» від 12 січня 1936 р. за підписами М. Рильського, Х. Гільдіна, Г. Проія, В. Кондратенка з'явилась колективна стаття «На донецькій поетичній нараді».

Подається за першодруком.

ДУМКИ ДО ПОЕТИЧНОЇ НАРАДИ

Вперше надруковано в київській обласній газеті «Більшовик», 1936, 7 лютого.

Подається за першодруком.

ЗА ОРГАНИЧНУ ФОРМУ СТИХА

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1936, 22 лютого, як промову, виголошену на III Всесоюзному пленумі правління Спілки письменників СРСР.

Подається за першодруком.

¹ Стаханов Олексій Григорович (1906—1977) — зачинатель масового руху новаторів виробництва, Герой Соціалістичної Праці.

² Демченко Марія Софронівна (нар. 1912 р.) — ініціатор масового руху колгоспників за одержання високих врожаїв цукрових буряків.

³ Мопя упрекают в излишней пристрастности к классическим формам стиха.— Про це йшлося в рецензії М. Степаняка на збірку віршів М. Т. Рильського «Де сходяться дороги» (К., 1929), рецензії С. Адельгейма на збірку М. Т. Рильського «Київ» в «Літературній газеті» від 24 серпня 1935 р. та у статті С. Щупака «Украинская советская поэзия» в «Літературній газеті» від 12 лютого 1936 р.

⁴ Безіменський Олександр Ілліч (1897—1973) — російський радянський поет.

⁵ Асєєв Микола Миколайович (1889—1963) — російський радянський поет.

⁶ Прав, однако, т. Тихонов, который на призыв Корнея Чуковского к железной дисциплине стиха сказал...— Російський радянський письменник і літературознавець Корній Іванович Чуковський (1882—1969) в журналі «Красная новь» (1936, № 1, с. 208—216) у порядку обговорення опублікував статтю «Поэзия и дисциплина», в якій писав: «В детской литературе еще очень недавно господствовала обширная плеяда московских небрежников, которая сделала свое словесное пераство знаменем». 16—19 січня 1936 р. при ЦК ВЛКСМ відбулась нарада з питань дитячої літератури, де К. Чуковський виступив з промовою «Дела детские».

Зокрема він говорив: «Мы, ленинградцы,— фанатики высокого литературного качества. Мы за классическую четкую форму, за же-

лесану дисципліну стиха, за строго выдержаний, нерасхлябаный стиль. Мы ненавидим дилетантщину, хотя бы она и сопрягалась с талантливостью. Мы требуем, чтобы стихи для детей были конструкцией геометрически правильной, чтобы их строили, как строят мосты, пароходы, дома» («Литературная газета», 1936, 26 січня). В «Литературной газете» від 10 лютого 1936 р. у відповідь на дискусію думки К. Чуковського відгукнувся російський радянський поет Микола Семенович Тихонов (1896—1979) статтю «Поэзия — дело жизни поэта». Згодом поетом «залізної дисципліни вірша» К. Чуковський назвав і М. Т. Ряльського (*Чуковский К. Максим Ряльский*. — «Литература и искусство», 1943, 21 марта).

ПОЭЗИЯ НАШИХ ДНЕЙ

Вперше надруковано в газ. «Правда», 1936, 15 липня.

Подається за першодруком.

¹ Бажап Микола Платонович (1904—1983) — український радянський поет-академік, громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці.

² Первотмайський Леопід Соломолович (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Гуревич Ілля Шльомович; 1908—1973) — український радянський письменник.

³ Усепко Павло Матвійович (1902—1975) — український радянський поет.

⁴ Семенко Михайло Васильович (1892—1938) — український радянський поет.

⁵ Сосюра Володимир Миколайович (1898—1965) — український радянський поет.

⁶ Терещенко Микола Іванович (1898—1966) — український радянський письменник.

⁷ Голованівський Сава Овсійович (нар. 1910 р.) — український радянський письменник.

⁸ Герасименко Костянтин Михайлович (1907—1942) — український радянський поет.

⁹ Малишко Андрій Самійлович (1912—1970) — український радянський поет.

¹⁰ Вирган Іван Опикійович (справжнє прізвище — Вергун; 1908—1975) — український радянський поет.

¹¹ Руставелі Шота (II половина XII ст. — початок XIII ст.) — грузинський поет, автор поеми «Витязь у тигровій шкурі».

¹² Ушаков Микола Миколайович (1899—1973) — російський радянський поет. Відомий як перекладач творів І. Франка, Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського російською мовою.

¹³ Квітко Лев Мойсейович (1890—1952) — єврейський радянський письменник.

¹⁴ Гофштейн Давид Наумович (1889—1952) — єврейський радянський поет.

¹⁵ Кіров Сергій Миронович (справжнє прізвище — Костриков; 1886—1934) — радянський партійний і державний діяч.

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1937, 5 квітня.
Подається за першодруком.

¹ Хто, наприклад, із нас намагається ознайомитися... з новою поемою Павла Григоровича Тичини? — Напевно, йдеться про перші роаділи поеми П. Г. Тичини «Шабля Котовського», роботу над якими автор розпочав у 1921 р., окремими частинами публікував у різні довшні роки і повністю видав у збірці «Вибрані поезії» (К., 1951).

² Хто з нас по-справжньому цікавиться Герасименком, про якого говорив т. Бажан і в якого, безперечно, завелася червоточина в творчості... — Складні умови, за яких виголошені ці слова, свідчать про те, що М. П. Бажан, разом з М. Т. Рильським, зайняв мужню громадську позицію, ставши на захист поета Костя Герасименка від безпідставних звинувачень (див. «Літературна газета», 1937, 5 квітня). Прикладом таких нападок може бути стаття В. Торіна «Про журнал «Молодняк» («Літературна газета», 1937, 17 березня), в якій він пише, що К. Герасименко у своєму вірші «Застава Варавіна» начебто показує радянського прикордонника як боягуза. Горезвісна «червоточина Костя Герасименка» була виплodom вульгаризаторської критики. У післявоєнний час вірш К. Герасименка «Застава Варавіна» (пам'яті комсомольця Варавіна, вбитого на посту в лютому 1934 р.) ввійшов до книжки поета, передмову до якої написав М. Т. Рильський (див.: Герасименко К. Вибране. К., 1955, с. 89—93).

³ ...ввійшов двотомник перекладів Пушкіна.— До сторіччя з дня смерті О. С. Пушкіна було видано українською мовою двотомник його творів: *Пушкін О. С. Вибрані твори* в двох томах. К., 1937. Переклади за редакцією М. Рильського і П. Тичини. Вступна стаття М. Горького. Це стало літературною подією на Україні. У пресі з'явилися численні відгуки та рецензії на «українського Пушкіна». Найгрунтовнішою була рецензія О. І. Білецького «Пушкін українською мовою» («Комуніст», 1937, 1 березня), в якій підкреслювалася особлива роль М. Т. Рильського у цьому виданні.

⁴ Білецький Олександр Іванович (1884—1961) — український і російський радянський літературознавець, академік АН СРСР і АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР.

⁵ ...єршовського «Конька-Горбунка»... — Йдеться про казку російського письменника Петра Павловича Ершова (1815—1869) «Конек-Горбунок» (1834).

⁶ ...метерлінківської «Синьїї птиці»... — Мається на увазі п'єса-казка Метерлінка «Синя птиця» (1908).

⁷ ...і з участю в колективній поемі «Іван Голота».— Поему присвячено 20-й річницї Великого Жовтня. Вперше уривок її надруковано в «Літературній газеті» від 29 квітня 1937 р. Авторський колектив: М. Бажан, С. Голованівський, М. Йогансен, І. Кулик, Л. Первوماйський, М. Рильський, В. Сосюра, М. Терещенко, П. Тичина, І. Фефер, П. Усенко, М. Ушаков.

МАЛО ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ. ВИЩЕ ЯКІСТЬ
ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО МАТЕРІАЛУ

Вперше надруковано в газ. «Більшовик», 1937, 5 травня.
Подасться за першодруком.

З ПРОМОВИ НА ЗБОРАХ КИЇВСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ
4 серпня 1937 року

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1937, 12 серпня.

У виданні: *Сюжан К. В. М. Т. Рильський*. Бібліографічний покажчик (1907—1965). К., 1970, с. 124, а також у всіх працях, де згадується ця промова, помилково вказано, що М. Т. Рильський виступив на зборах київських письменників 5 серпня 1937 р. замість 4 серпня 1937 р. Документально це підтверджує редакційна інформація «Літературної газети» від 6 серпня 1937 р.

Подасться за першодруком.

¹ Беліпський Віссаріон Григорович (1811—1848) — російський літературний критик, публіцист, революційний демократ, філософ-матеріаліст.

² Добролюбов Микола Олександрович (1836—1861) — російський літературний критик, публіцист, революційний демократ.

³ Островський Олександр Миколайович (1823—1886) — російський драматург.

⁴ Яновський Юрій Іванович (1902—1954) — український радянський письменник.

⁵ Хіба не варто було його бити, коли він протиставляв «статичну» творчість творчості «динамічній»? — Принцип «статичної» творчості лежав в основі естетичних настанов «неокласиків» з їхнім схиланням перед класичною технікою художнього зображення; представники «динамічної» творчості шукали художні форми, які, на їхню думку, відповідали змістові нової епохи.

⁶ «Гей, поля жовтіють і спліє небо!» — перший рядок вірша М. Т. Рильського «Яблука доспіли, яблука червоні», що увійшов до збірки «Під осінніми зорями» (1918).

⁷ «Ми просто йшли!» — слова з вірша Т. Г. Шевченка «Доля» (1858).

ПОЕТ І ДРУГ

(До 20-річчя літературної діяльності Володимира Сосюри)

Вперше надруковано в газ. «Більшовицький шлях», 1940, 6 жовтня.

Написано під час перебування М. Т. Рильського наприкінці вересня 1940 р. в Миколаєві для місцевої обласної газети «Більшовицький шлях». Удруге з коментарем В. М. Орла надруковано в журналі «Радянське літературознавство», 1978, № 7, с. 76—77. Наступна публікація в книзі М. Т. Рильського «Статті про літературу», с. 321.

У 1940 р. широко відзначалося 20-річчя літературної діяльності поета-орденоносця Володимира Сосюри. 7 жовтня у Великому залі консерваторії Спілка радянських письменників України та Український радіокомітет організували ювілейний вечір. З доповіддю виступив голова ювілейного комітету М. Т. Рильський.

Подасться за першодруком.

¹ А відомо ж, що «заражать» — це, за Толстим, основна риса мистецтва. — Йдеться про естетичну «теорію зараження» Л. М. Толстого. Найповніше він виклав її у своїй статті «Что такое искусство?» (1897—1898).

² Здатність Сосюра відгукнутись, як пушкінський поет, — «ехом» на події дня... — Мається на увазі образ із вірша О. С. Пушкіна «Ехо» (1831).

СПІВЕЦЬ

Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1941, 28 січня, до 50-річчя П. Г. Тичини.

Подається за першодруком.

¹ «Горять світи, біжать світи...» — Епіграф до статті взято з вірша П. Г. Тичини «Не Зевс, не Пан» (1918), що увійшов до збірки «Солячні кларнети» (1918).

² ...у «рокотах-риданнях бандур...» — рядок вірша П. Г. Тичини «Там тополі у полі на волі», що увійшов до збірки «Солячні кларнети».

³ Бетховен Людвіг ван (1770—1827) — німецький композитор, піаніст і диригент.

⁴ Римський-Корсаков Микола Андрійович (1844—1908) — російський композитор, музично-громадський діяч.

⁵ Леоптович Микола Дмитрович (1877—1921) — український радянський композитор, хоровий диригент, музично-громадський діяч.

⁶ «...коливалось флейтами там, де сонце зайшло...» — початкові рядки «Пастелей» (III; 1917) П. Г. Тичини.

⁷ «...велетенський роля грав...» — рядок з поезії П. Г. Тичини «Найвища сила», що увійшла до збірки «Замість сопелів і октав» (1920).

⁸ «...недарма Пушкін названий «землі органом могучим» — образ із вірша П. Г. Тичини «Перед пам'ятником Пушкіна в Одесі» (1920).

⁹ «...арфами, арфами — золотими, голосними...» — рядки з вірша П. Г. Тичини «Арфами, арфами» (1914).

¹⁰ «...всесвіт уявляється нашому поетові космічним оркестром...» — Йдеться про поему П. Г. Тичини «В космічному оркестрі» (1921).

¹¹ «І ще в нас музики недосить» — рядок з поеми П. Г. Тичини «Живемо комуною» (1920).

¹² Скрябін Олександр Миколайович (1872—1915) — російський композитор і піаніст.

¹³ Сковорода Григорій Савич (1722—1794) — український просвітитель-гуманіст, філософ і поет.

НЕЗЛОМНО-МОЛОДИЙ

Вперше надруковано в журн. «Піонерія», 1941, № 2, с. 18.

Стаття датована: «28.I 41 р.» Для її назви взято слова з вірша П. Г. Тичини «Закучерявилися хмари», що увійшов до збірки «Солячні кларнети».

Подається за першодруком.

ПРО ПОЕЗІЮ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО

Вперше надруковано як передмову до вид.: *Карманський П. До сонця. Вибрані поеції*. К., 1941, с. 3—11.

Подається за першодруком.

¹ Карманський Петро Сильвестрович (літературні псевдоніми — Петро Гіркий, Лесь Могильницький; 1878—1956) — український поет, перекладач.

² У листі до автора цих рядків Петро Карманський пише: «Моя творчість — це ілюстрація і відгомін життя Галлччини за 50 років». — Цей лист закинув разом із довіреним архівом М. Т. Рильського.

³ «...сприїде по наших аж кістках...» — кінцевий рядок вірша І. Я. Франка «Каменярі» (1878).

⁴ Своє життя в родині сам поет зове «пеклом в мініатюрі». — Очевидно, наводиться думка з вищевказаного довірених листа П. Карманського до М. Т. Рильського.

⁵ Лесевич Володимир Вікторович (1837—1905) — вітчизняний філософ-позитивіст. В. І. Ленін характеризував його як «першого і найвидатнішого російського емпіріокритика» (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 18, с. 46).

⁶ Скоропадщина — те саме, що гетьманщина — контрреволюційна буржуазно-поміщицька диктатура на Україні, уособлена маріонетковим «сурядом» на чолі з колишнім царським генералом П. П. Скоропадським (1873—1945), якого на інсценуваному австронімецькими окупантами «з'їзді хліборобів» у Києві 29 квітня 1918 р. обрали «гетьманом» України. Гетьманщина-скоропадщина практично означала реставрацію дореволюційних капіталістичних порядків. Внаслідок революційної боротьби трудящих її було повалено.

⁷ ...починає Карманський свою творчу діяльність книжкою «З теки самовбивця» (1899) — «естетичним романом на зразок Гете — «Страждання молодого Вертера», мовляв сам автор. — Див.: *Карманський П. З теки самовбивця*. Львів, 1899, с. 45: «Мое життя — це життя Гетевого Вертера; його путь — то моя путь».

⁸ «Казати му до вас великою журбою...» — початок вірша «Leitmotiv», яким відкривається збірка поезій М. Карманського «Пливем... по морі тьми» (Львів, 1909).

⁹ «Ти спиш, моя кохана? Збудись! Задума по-чї...» — рядок з вірша П. Карманського «В обіймах випограду заслули білі лози», що увійшов до збірки «Пливем... по морі тьми».

¹⁰ «Довкола тихо: заснуло горе» — рядок з вірша П. Карманського «Заснуло сонце», що увійшов до збірки «Пливем... по морі тьми».

¹¹ «Так гарно, так тужно, так гоже...» — рядок з вірша П. Карманського «Круг сонця спускаєсь», що увійшов до збірки «Пливем... по морі тьми». В оригіналі рядок читається: «Так гарно, так тужно — мій боже!»

¹² «Ой люлі, люлі, причинний смутку!» — рядок з вірша П. Карманського «Ой люлі, люлі, химерний смутку», яким відкривається його збірка «Ой люлі, смутку» (Львів, 1906).

¹³ Леопарді Джакомо (1798—1837) — італійський поет.

¹⁴ Бодлер Шарль (1821—1867) — французький поет.

¹⁶ «А по безкрайому роздоллі...» — рядок з вірша П. Карманського «Танець», що увійшов до збірки «Пливем... по морі тьми».

¹⁶ «У молодості він кував...» — рядок з вірша П. Карманського «Метаморфоза», що увійшов до його збірки «Al fresco» (Львів — Київ, 1917).

¹⁷ «Не вір брехні — а куй мечі...» — рядок з вірша П. Карманського «Лист до галичан».

¹⁸ «Вперед товариші! Хай дикий ураган...» — рядок з вірша П. Карманського «Пісня морців».

¹⁹ «Нехай святяться крик життя...» — рядок з вірша П. Карманського «Революція», що увійшов до циклу віршів «В сім'ї новій, вольній» (1939—1940).

²⁰ «Вітайте, довгождани гості, що сонце вносите в наш дім!» — рядки з вірша П. Карманського, який увійшов до циклу «В сім'ї вольній, новій», але після редагування зазнав змін.

ПЕРЕГЛЯД ЛІТЕРАТУРНОГО ВІСЬКА

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1942, 12 лютого.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 997.

Подається за автографом.

¹ Фадєєв Олександр Олександрович (1901—1956) — російський радянський письменник і громадський діяч.

² Ставський Володимир Петрович (справжнє прізвище — Кирпичников; 1900—1943) — російський радянський письменник.

³ Альтман Мойше Ілліч (нар. 1890 р.) — єврейський радянський письменник.

⁴ Абашидзе Іраклій Віссаріонович (нар. 1909 р.) — грузинський радянський поет-академік, Герой Соціалістичної Праці.

⁵ Зарян Наїрі (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Єгіазарян Аїазар Єгіазарович; 1901—1969) — вірменський радянський письменник.

⁶ Вургун Самед (справжнє прізвище — Венілов; 1906—1956) — азербайджанський радянський поет-академік.

⁷ Ісаакян Аветік Саакович (1875—1957) — вірменський радянський поет-академік.

⁸ Сейфулліна Лідія Миколаївна (1889—1954) — російська радянська письменниця.

⁹ Ліньков Михайло Тихонович (1899—1975) — білоруський радянський письменник-академік.

¹⁰ Юдін Павло Федорович (1899—1968) — радянський філософ-академік, громадський діяч.

¹¹ Катаєв Валентин Петрович (нар. 1897 р.) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

¹² Еренбург Ілля Григорович (1891—1967) — російський радянський письменник, громадський діяч.

¹³ Александров Георгій Федорович (1908—1961) — радянський філософ-академік.

¹⁴ Толстой Олексій Миколайович (1883—1945) — російський радянський письменник-академік.

¹⁵ Петров Євген Петрович (справжнє прізвище — Катаєв; 1903—1942) — російський радянський письменник.

¹⁶ Василевська Вада Львівна (1905—1964) — польська і (в 1939 р.) радянська письменниця та громадська діячка.

¹⁷ Сергєєв-Ценський Сергій Миколайович (справжнє прізвище — Сергєєв; 1875—1958) — російський радянський письменник-академік.

¹⁸ Кікодає Геронтій Дмитрович (1886—1960) — грузинський радянський письменник, літературознавець, перекладач.

¹⁹ Ордубади Мамед Саїд (1872—1950) — азербайджанський радянський письменник.

²⁰ Соболев Леонід Сергійович (1898—1971) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

²¹ Рибак Натан Самійлович (1913—1978) — український радянський письменник.

²² Кассіль Лев Абрамович (1905—1970) — російський радянський письменник-академік.

²³ Панч Петро Йосипович (справжнє прізвище — Панченко; 1891—1978) — український радянський письменник.

²⁴ Купала Ягга (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Луцевич Іван Домілікович; 1882—1942) — білоруський радянський поет-академік, народний поет БРСР.

²⁵ Нехода Іван Іванович (1910—1963) — український радянський поет.

²⁶ Стельмах Михайло Опанасович (1912—1983) — український радянський письменник-академік, Герой Соціалістичної Праці.

²⁷ Сурков Олексій Олександрович (1899—1983) — російський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці.

²⁸ Сямолов Костянтин (Кирило) Михайлович (1915—1979) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

²⁹ Тапк Максим (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Скурко Євген Іванович, нар. 1912 р.) — білоруський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці.

³⁰ Бровка Петрусъ (Петро Устипович; нар. 1905 р.) — білоруський радянський поет-академік, Герой Соціалістичної Праці.

³¹ Глебка Петро Федорович (1905—1969) — білоруський радянський поет-академік.

³² Щипачов Степан Петрович (нар. 1899 р.) — російський радянський поет.

³³ Антокольський Павло Григорович (1896—1978) — російський радянський поет.

³⁴ Машашвілі Аліо Андрійович (1903—1971) — грузинський радянський поет.

³⁵ З гордістю повинен тут відзначити, що саме про Спілку радянських письменників України, про її zorganizованість і твердість, про серйозну і чесну роботу членів її — говорено на засіданні президії... — Наприкінці вересня 1942 р. відбулося розширене засідання президії Спілки письменників СРСР, присвячене обговоренню роботи письменників України за час Вітчизняної війни, на якому з позитивною оцінкою праці українських письменників виступили О. Фадєєв, І. Еренбург та ін. О. Фадєєв у своїй доповіді високо оцінив драматургію і публіцистику О. Корнійчука, новелістику Ю. Яновського, Н. Рибана, В. Василевської, поезію М. Рильського, П. Тичини, М. Бажана, А. Малишка і Л. Первомайського. М. Т. Рильський зробив на цьому

засіданні повідомлення про українську радянську поезію та про зростання молодих поетичних кадрів. Було ухвалено систематично проводити у Москві творчі вечори українських письменників.

³⁶ Ярославський Омелян Михайлович (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Губельман Міней Ізраїльович; 1878—1943) — радянський партійний діяч, історик, академік АН СРСР.

ЖИВА ПРАВДА

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1942, 1 червня, як рецензію на поему М. Бажана «Данило Галицький», видану Політуправлінням Південно-Західного фронту 1942 р.

Подається за вид.: Твори в 10-ти т., т. 9, с. 301—308.

¹ ...згадаймо пушкінського Пимена. — Мається на увазі образ літописця з драми О. С. Пушкіна «Борис Годунов» (1825).

² Нехай Семен Палій у Шевченка й Іван Вишепський у Франка... — Йдеться про поеми Т. Г. Шевченка «Чернець» (1847—1858) та І. Я. Франка «Іван Вишепський» (1900).

Палій Семен Филипович (справжнє прізвище — Гурко; вар. у 40-х роках XVII ст. — 1710) — білоцерківський (фастівський) полковник, керівник визвольної боротьби на Правобережній Україні проти польсько-шляхетських загарбників у кінці XVII — на початку XVIII ст.

Вишепський Іван (бл. 1550 — після 1620) — український письменник, автор полемічних виступів проти унії та Ватикану.

³ Флобер Гюстав (1821—1880) — французький письменник, автор історичного роману «Саламбо» (1863).

⁴ ...масмо тут і рельєфно виіплену постать — «різьблену тінь» одного з славних прадідів наших... — Алюзія на назву збірки віршів М. Бажана «Різьблена тінь» (1927).

⁵ ...коли для Міцкевича образ історичного Коврада Валленрода, оповитий серпанком ромаштак, є тільки приводом розвинути затаєну думку поета... — У своїй поемі «Коврад Валленрод» (1828) А. Міцкевич створив концепцію так званого «валленродизму», суть якого зводиться до освячення удаваної «зради» в ім'я інтересів свого народу, — такої, щоб і «зраджений» народ повірив у її правдивість.

⁶ Гітлер Адольф (справжнє прізвище — Шicklgruber; 1889—1945) — головний фашистський воєнний злочинець, нацистський диктатор Німеччини, рейхсканцлер (1933—1945).

⁷ Гомер (рр. в. і см. — від XII до VII ст. до н. е.) — легендарний давньогрецький поет. З його ім'ям пов'язують створення епічних поем «Іліада» й «Одіссея».

⁸ Верещагін Василь Васильович (1842—1904) — російський живописець-баталист.

УКРАЇНСЬКА РАДЯНЬКА ПОЕЗІЯ ЗА 25 РОКІВ

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1943, 20 січня, як доповідь на ювілейному пленумі Спілки радянських письменників України з нагоди 25-річчя Радянської влади на Україні.

Автограф статті, датований 1942 р., зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1005.

Для ювілейної сесії АН УРСР, присвяченої 25-й річниці Великого Жовтня, М. Т. Рильський підготував доповідь «Українське мистецтво і література до 25-ї річниці Жовтня», а якою особисто не зміг виступити. Її зачитав композитор П. О. Козицький 4 листопада 1942 р. на заключному літературно-музичному вечорі ювілейної сесії АН УРСР. Цю доповідь під назвою «Змужніла в боях» у співавторстві з Н. Рибаком М. Т. Рильський опублікував як статтю у газеті «Література і мистецтво» від 20 грудня 1942 р. Використавши її основу, М. Т. Рильський написав для газети «Комуніст» від 18 грудня 1942 р. оригінальну статтю «Українська література і мистецтво до XXV роковин УРСР», яку в останніх числах грудня 1942 р. виголосив на пленарному засіданні ювілейної сесії АН УРСР, приуроченому 25-й річниці Радянської влади на Україні. Розділи із своєї статті-довповіді: «Війна і творчість», «Шлях нашої культури», «Література, проза, драматургія» М. Т. Рильський вибірково використав для доповіді «Українська радянська поезія за 25 років» на ювілейному пленумі Спілки радянських письменників України.

Пленум відбувся 7—10 січня 1943 р. в Уфі. Відкрив його голова президії СРПУ О. Є. Корнійчук. Перший із доповіддю виступив М. Т. Рильський. 8 січня він головував на рапковому засіданні. Крім доповіді М. Т. Рильського, основними були: «Розвиток української радянської культури за 25 років» (П. Г. Тичина), «Українська радянська проза за 25 років» (Л. М. Новиченко), «Українська радянська драматургія за 25 років» (І. А. Кочерга), «Войовничий дух української літератури» (І. І. Стебун).

У газеті «Література і мистецтво» від 20 січня 1943 р. читаємо: «Це була зустріч воїнів, які, працюючи на фронті і в тилу, одну мету мали перед собою, до одного прагнули, які бачили найгірше, пережили найстрашніше і лише загартувалися від цього, внутрішньо збагатились і вигострили свою зброю. Українські письменники і поети зустрілися на ювілейному пленумі, присвяченому XXV роковинам Радянської влади на Україні, але на рідній землі, на великій Радянській Батьківщині, у столиці гостинної Башкирії. У пленумі взяли участь письменники-фронтівники: драматург-академік, двічі лауреат Державної премії О. Є. Корнійчук, Вагда Василівська, Іван Ле, Л. Первомайський, А. Малишко, А. Шиял, письменники, поети і драматурги, які працюють у м. Уфі: П. Тичина, М. Рильський, Ю. Яновський, Д. Гофштейн, Н. Рибак, І. Кочерга, А. Головкин, Л. Смілянський, О. Кундзіч, В. Суходольський, Я. Гордєєв і інші, а також письменники, які з'їхали з різних міст Радянського Союзу: Ю. Смолич, О. Іваненко, І. Фефер».

Подается за першодруком.

¹ Шевченко глибоко поважав, батьком своїм називав Котляревського...— У вірші «На вічну пам'ять Котляревському» (1838) Т. Г. Шевченко писав:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди.

² ...ціни не може скласти народним думам...— Про це говориться у вірші Т. Г. Шевченка «До Основ'яненка» (1839):

Наша дума, наша пісня
 Не вмире, не загине...
 От де, люде, наша слава,
 Слава України!
 Без золота, без каменю,
 Без хитрої мови,
 А голосна та правдава,
 Як господа слово.

³ ...ні творцям «Самійла Кішки» та «Олексія Поповича»... — назви українських народних дум.

⁴ Куліш Пanteлеймон Олександрович (літературні псевдоніми — Хуторянин, Пацько Казюка, Давид Юс та ін.; 1819—1897) — український буржуазний письменник, історик, фольклорист, етнограф, перекладач. Автор історичного роману «Чорна рада, хропіка 1663 року» (1845—1847).

⁵ Старицький Михайло Петрович (1840—1904) — український письменник, театральний і культурно-громадський діяч.

⁶ Гейне Генріх (1797—1856) — німецький поет, революційний демократ.

⁷ ...відповідає (Франко.— *Ред.*) в найвищих своїх творчих піднесеннях, «як на бандурі струна до струни», самому Тарасові Шевченку.— Для зіставлення творчості І. Я. Франка й Т. Г. Шевченка М. Т. Рильський використовує вірш П. О. Куліша «До кобзи» (1862):

Кобзо моя, ненорочна утіхо!
 Чом ти мовчиш? Задзвони мені стиха!
 Голосом правди святої дзвони,
 Нашу тісноту гірку спом'яни.
 Може, час ще не спідлене серце
 Важко заб'ється, до серця озветься,
 Як на бандурі струна до струни.

⁸ ...«рубали ворогів та й по всіх фронтах...» — рядки вірша П. Г. Тичини «Як упав же він...» (1918).

⁹ ...пережила свої молодечі дні «бури й натиску»... — Тут М. Т. Рильський образно використовує назву літературного і суспільного руху в Німеччині 70—80-х років XVIII ст. «Sturm und Drang» («Буря і натиск»), основною програмою якого було зближення літературної поезії з народною та з життям сучасності.

¹⁰ Петефі Шандор (справжнє прізвище — Петрович; 1823—1849) — угорський поет, революційний демократ.

¹¹ Федькович Юрій (Осиц) Адальбертович (1834—1888) — український письменник.

¹² Руданський Степан Васильович (1834—1873) — український поет.

¹³ «Гнеться калина...» — рядок з вірша українського радянського поета Павла Матвійовича Усенка (1902—1975) «За Україну» (1941) в його першій редакції.

¹⁴ ...у «сто-розтерзаному Києві...» — вислів з вірша П. Г. Тичини «І Бєлий, і Блок...» (1919).

¹⁵ «Поете! любити свій край не є злочин...» — рядок вірша П. Г. Тичини «І Бєлий, і Блок...».

¹⁶ ...«перемагать і жить...» — вислів від назви збірки поезій П. Г. Тичини «Перемагать і жить!» (1942).

¹⁷ ...живуть «чуттям єдиної родини»... — вислів від назви збірки поезій П. Г. Тичини «Чуття єдиної родини» (1938).

¹⁸ Чумак Василь Григорович (1901—1919) — український радянський поет.

¹⁹ ...«вінний і тривожний» Володимир Сосюра... — вислів від назви вірша В. Сосюри «Такий я ніжний, такий тривожний» (1923).

²⁰ «Закипіло, зашуміло...» — рядок з вірша П. Г. Тичини «На майдані...» (1918).

²¹ «Бували війни й військові сварки...» — початок і назва вірша Т. Г. Шевченка (1860).

²² ...«дійшов свого зросту і сили...» — рядок з поезії П. Г. Тичини «За всіх скажу...» (1922).

²³ ...і в тій інтерпретації, яку дає образіві Гоголевого Тараса Бульби Леонід Первомайський... — Йдеться про «Пісню Тараса Бульби» (1941) зі збірки поезій Л. Первомайського «Шляхи війни» (1942). У цьому вірші про партизанів з великим патріотичним піднесенням звучить рефрен:

— Чи ти чуєш, батьку?

— Чую, сину! —

У новому осмисленні тут переспівано сцену з повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба» (1835—1842). Остан, якого поляки ведуть на страту, гукає:

«— Батько! где ты! Слынишь ли ты?

— Слышу! — раздалось среди всеобщей тишины, и весь миллион народа в одно время вздрогнул» (Гоголь Н. В. Собр. соч. в 7-ми т. М., 1976, т. 2, с. 137).

²⁴ ...і в Герасименковім перекликанні з Тілем Уленшпігелем... — Тіль Уленшпігель — фландрський (бельгійський) народний герой XIV ст. Його образ змальовано у романі бельгійського письменника Шарля де Костера (1827—1879) «Легенда про Тіля Уленшпігеля і Ламме Гудзака...» (1867). Тіль Уленшпігель фігурує в поезіях Костя Герасименка: «Прощання з лісником (З нових легенд про Уленшпігеля)», «Прощання над Кубанню (З нових легенд про Уленшпігеля)» та «Ствердження» (з присвятою М. Т. Рильському).

²⁵ «Ти кого ж виглядаєш на кручі найвищій ізрану?» — Цитується вірш А. Малишка «Мати» (цикл «Україна моя») із збірки «Витва» (1943).

²⁶ ...«остать Ярославни, про невмиручість образу якої цілком слушно, хоч і зі своїх позицій, говорили російські пресимволісти Случевський і Соловйов! — Російськими пресимволістами вважалась К. Случевський, А. Григор'єв, В. Соловйов. До «постаті Ярославни» К. Случевський звернувся у вірші «Ты не гонишь за рифмой своею», що увійшов до його «Песен из «Уголка» (1897—1898) з присвятою В. Соловйову, В. Гайдебурову, А. Корінфському, М. Ремезову, В. Соловйову вітуючись «Ответом на «Плач Ярославны» К. К. Случевському» (1898). Обидва поети по-своєму, «посимволістському» пишуть про безсмертя Ярославни, пов'язуючи незліпність художнього слова з тією правдою, яку воно закарбовує в собі, несучи її крізь віки у пам'яті людства.

Случевський Костянтин Костянтинович (1837—1904) — російський поет і прозаїк.

Соловйов Володимир Сергійович (1853—1900) — російський філософ-ідеаліст і богослов, публіцист і поет-символіст.

²⁷ Байрон Джордж-Носел-Гордон (1788—1824) — англійський поет.

²⁸ Словацький Юліуш (1809—1849) — польський поет.

²⁹ Шіллер Йоганн-Фрідріх (1759—1805) — німецький поет.

³⁰ Уланд Людвіг (1787—1862) — німецький поет-романтик.

³¹ Тверезі майстри «нової будови», за висловом Грабовського... — Саме такого вислову в українського поета Павла Арсеновича Грабовського нема. Можливо, віп павіляти М. Т. Рильському кінцівкою його статті «До тих, що мають чим слухати» (1895): «Жити власним, тверезим, творчим життям» (*Грабовський Н. А. Твори в 2-х т. К., 1964, т. 2, с. 200—201*). Образ «нової будови», «нової хати» є у вірші Т. Г. Шевченка «Світє ясний» (1860):

А кров'ям будем, брате,
Нову хату вимітати!

³² ...«на ясні зорі, на тихі води» — постійно вживаний вислів у такому або у дещо видозміненому варіанті в українських народних думках певольницького циклу, зокрема в думі «Певольники на каторзі» та «Маруся Богуславка».

³³ Сонга зреш зрого (*лат.*) — «Без надії сподіваюсь». Під таким заголовком у 1893 р. Леся Українка написала вірш.

³⁴ Франко ридає: «На ріках вавилонських...» — До свого вірша «На ріці Вавилонській...» (1906) І. Я. Франко узяв за епіграф: «На р'вках вавилонських, там с'дохомь и плакахомь» (псалом 136, стих 1).

³⁵ «Дивний флот на сонці сяє...» — початок вірша П. Г. Тичини «Дивний флот» (1923).

³⁶ «...ставити дієзи в ключі...» — перефразований рядок з поезії П. Тичини «Сійте...» (1919).

³⁷ ...красномовно розновів у «Смерті Гамлета» той же таки Бажан... — Уривки з вірша «Смерть Гамлета» (1932) М. Бажана М. Т. Рильський цитує за першим його варіантом (див.: *Бажан М. Вибрані поезії. К., 1940, с. 8, 10*). В останній редакції прикінцеві чотири рядки уривка дещо видозмінено:

Схопіть же за горло, як вбивцю, заплутаність
Гуманих, як зрада, казачь і молитв!
Єдина велика і справжня є людяність —
Лепінька людяність класових битв.

(*Бажан М. Твори в 4-х т. К., 1984, т. 1, с. 114*).

³⁸ Держжинський Фелікс Едмундович (1877—1926) — радянський державний і партійний діяч.

³⁹ Орджонікідзе Григорій Костянтинович (партійна кличка — Серго; 1886—1937) — радянський партійний і державний діяч.

⁴⁰ Щорс Микола Олександрович (1895—1919) — герой громадянської війни, командир Богунського полку Першої Української радянської дивізії.

⁴¹ Боженко Василь Назарович (1871—1919) — герой громадянської війни, командир Таращанського полку.

⁴² Котовський Григорій Іванович (1881—1925) — радянський військовий діяч, герой громадянської війни.

⁴³ Навіть пейзажі наших поетів, як влучно зауважив недавно тов. Шаховський, відбивають риси нового світогляду, нової людини.— За свідченням українського радянського літературознавця і критика Семеза Михайловича Шаховського (1909—1984), він висловив цю думку на обговоренні проєкту «Історії української радянської літератури» в Інституті мови та літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, що відбулося в Уфі наприкінці 1942 р. М. Т. Рильський не випадково наголошує на цьому міркуванні. Критика 20—30-х років насторожено ставилася до зображення природи в радянській поезії, оскільки, мовляв, «живий пейзаж» суперечить індустріальній еносі і призводить до замилювання патріархальним селом.

⁴⁴ Гончаренко Іван Іванович (нар. 1908 р.) — український радянський поет.

⁴⁵ Дмитерко Любомир Дмитрович (1911—1985) — український радянський письменник.

⁴⁶ Воскресакенко Сергій Іларіонович (нар. 1906 р.) — український радянський поет.

⁴⁷ В українську одіж прибрались і Пушкін, і Міцкевич, і Байрон, і Гюго, і Гейне, і Стеффі, і Руставелі, і Блок, і Маяковський, і сучасні радянські поети всіх пародів Союзу...— Йдеться про такі довшинні видання: двотомник творів Пушкіна, «Пан Тадеуш» Міцковича (переклад М. Т. Рильського), трагедії Байрона (переклад Ю. Корецького), «Король бавиться» (переклад М. Т. Рильського), «Трудовники моря», «93 рік», «Бог — Жаргаль» (переклад Х. Алчевської), Гюго, повне зібрання творів Гейне (переклад Д. Загула і В. Кобилянського), вибрані поезії Стеффі (переклад Л. Первомайського), «Витязь у тигровій шкурі» Руставелі (переклад М. Бажана), антологія російської поезії (1925), вибрані твори Маяковського (переклад М. Бажана), десяти томник Мопассана, двадцять сім томів Золя, семитомник Франса, вибрані твори Бальзака, двотомник Дідро, романи Флобера, однотомники Мольєра, Вольтєра, Меріме, Стендаля, Жорж Санд, Бомарше, Доде, Рабле, Жюль Верна, Редагувала ці видання і писали передмови до них О. І. Білецький, С. В. Савченко, С. І. Родзевич, М. Т. Рильський. У цей час чимало зробив М. Т. Рильський у справі популяризації багатонаціональної радянської поезії, перекладаючи Саят-Нову, Г. Табідзе, А. Ісаакяна, Д. Гофштейна, Я. Купалу, Я. Коласа, а також інших. 1926 р. в Харкові була заснована (і мала підділення в Києві та Одесі) Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (ВУАНАС), в якій плідно працювали А. Кримський, П. Тичина та ін. Було перекладено твори з багатьох мов: турецької, арабської, перської, хінді, бенгальської, санскриту, корейської, китайської, японської, грузинської, вірменської, осетинської, азербайджанської, адигейської, таджицької, айсорської, маріупольських греків.

⁴⁸ ...працює в наші дні група поетів над створенням антології башкирської поезії в українських перекладах...— Про роботу українських радянських поетів над названою антологією довідуємося й з інформації «В Інституті мови і літератури Академії наук УРСР», надрукованої у газеті «Література і мистецтво» від 15 жовтня 1942 р. Однак ця антологія не вийшла в світ.

⁴⁹ Городеської Яків Зіновійович (1898—1966) — російський радянський письменник.

⁵⁰ Кондратенко Віктор Андрійович (нар. 1911 р.) — російський радянський письменник.

⁵¹ Феффер Іцк Соломонович (1900—1952) — єврейський радянський поет.

⁵² Гонтар Авром Юткович (нар. 1908 р.) — єврейський радянський письменник.

⁵³ Хащеватський Мойсей Ізраїльович (1897—1943) — єврейський радянський поет.

⁵⁴ ...і всі мріють разом з Миколою Ушаковим «в'їхати в Київ на першому цереможному танку». — Маються на увазі заключні рядки вірша М. Ушакова «Київ», який увійшов до його збірки «Правое дело» (Ташкент, 1942):

С первой горстью красных
Вслед за танком
В Киев паш
Войти.

У збірці поезій М. Ушакова «Северное сияние» (1947), як і в подальших видацях, до яких входив названий вірш, процитовані рядки замінено іншими.

⁵⁵ ...прекрасний вірш башкирського поета Нігматі «Україна»... — Цей вірш у перекладі українською мовою був опублікований у газеті «Література і мистецтво» від 1 травня 1942 р.

Нігматі Рашит (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Нігматулліп Рашит Нігматулліпович; 1909—1959) — башкирський радянський поет.

⁵⁶ «Ти, земле наша рідная, святая!» — рядок з вірша П. Г. Тичини «Ми йдемо на бій» (1941).

⁵⁷ Народ підхопив на свої орлині крила клятву Миколи Бажая: «Ніколи, ніколи не буде Вкраїна...». — Йдеться про велику популярність вірша М. П. Бажая «Клятва» (1941).

⁵⁸ Швець Василь Степанович (нар. 1918 р.) — український радянський поет.

⁵⁹ Лісняк Василь Андрійович (1908—1963) — український радянський поет.

⁶⁰ Біба Петро Микитович (нар. 1913 р.) — український радянський поет.

⁶¹ Шпорта Ярослав Гнатович (1922—1956) — український радянський поет.

⁶² Ткаченко Валентина Данилівна (1920—1970) — українська радянська поетеса.

⁶³ «Не плачте, мамо, не треба...» — рядок з вірша А. Малишка «Україно моя», що увійшов до його збірки «Битва».

⁶⁴ До фізичного болю тяжко думати про те, «що діється на Україні...» — Вільно наведено рядок з вірша Т. Г. Шевченка «До Основ'яненка»:

Утні, батьку, щоб пехота
На весь світ почули,
Що діялось на Україні.

⁶⁵ «...лац, окроплений дощами...» — рядок з вірша М. Стельмаха «Дума про шугатаря» (1942).

КНИГА ЗНЕНАВІСТІ, ЛЮБОВІ Й НАДІЇ

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1943, 30 березня, як рецензію на повість Вапди Василевської «Райдуга» (Василевська Ванда. Райдуга. М., 1943).

Два аркуші автографа зберігаються в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1238.

Подасться за вид.: Про людину, для людини, с. 129—131.

¹ На переській Костка (бл. 1620—1651) — керівник селянського повстання у Польщі, що виникло під впливом визвольної війни українського народу 1648—1654 рр.

² ...ця дружба огрівала серця Шевченка і його приятелів-поляків... — Т. Г. Шевченко перебував у дружніх взаєминах з польськими революційними демократами Зигмунтом Сераковським (1826—1863) і Едвардом-Вітольдом Желіговським (1816—1864), істориком і художником Броніславом Залеським (1820—1880) та політичним засланим Людвіком Турно (бл. 1805 — ?).

³ Сирокомля Владислав (справжнє ім'я та прізвище — Людвік Кондратович; 1823—1862) — польський поет.

⁴ «...дема, пема правди на світі...» — вільно переданий рядок кобзарської пісні про Правду і Неправду («Дема в світі правди, правди не зискати»).

НОВИЙ РОМАН ПАПАНА РИБАКА

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1943, 15 квітня, як рецензію на роман Н. Рибака «Зброя з нами» (1943).

Автограф, датований 1943 р., а також автограф перекладу російською мовою, датований: «5.VI 1943», зберігаються в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1298, 1299.

Подасться за першодруком.

РАЗОМ З НАРОДОМ

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1944, 29 лютого, як виступ на IX пленумі правління СРП СРСР, що відкрився у Москві 5 лютого 1944 р.

Подасться за першодруком.

¹ Бородін Олександр Порфирійович (1833—1887) — російський композитор і вчений-хімік.

² Андромаха — дружина Гектора, героя поеми Гомера «Іліада», класичний образ вірної дружини.

³ «...незагальний вираз обличчя...» — Вільно наводиться рядок з вірша російського поета Євгена Абрамовича Баратинського (1800—1844) «Муза» (1829):

Но поражен бывае свет
Ее лица необщим выраженьем...

⁴ ...Тихонов хороше і правильно говорив... — Мається на увазі доповідь М. С. Тихонова «Советская литература в дни Отечественной войны» на IX пленумі правління СРП СРСР, зроблена 5 лютого 1944 р.

⁵ «Українська література» — літературно-художній та

громадсько-політичний журнал, орган Спілки радянських письменників України, заснований 1933 р. в Харкові під назвою «Радянська література». Тимчасово (влітку — восени 1941 р.) у зв'язку з евакуацією до Уфи не видавався. Відновив своє існування під назвою «Українська література» в листопаді 1941 р., а в січні 1946 р. перейменований на «Вітчизна».

⁶ ...вона з небувалою силою вдарила в бойові, в тіртейські струпи. — Тіртей, давньогрецький поет другої половини VII ст. до н. е., оспівував героїзм спартанських воїнів.

⁷ ...вірші його про «грудочку землі»... — Мається на увазі твір Л. Первомайського «Земля» (1941).

⁸ «Хоч загину, а звільню Україну...» — рядок з вірша Л. Первомайського «Пісня Тараса Бульби» (1941).

⁹ ...сам себе влучно назвав сурмачем священної війни. — Мається на увазі вислів А. Малишка «друзі ідуть полями, і я серед них — сурмач!» з вірша «Червоно-вишніві зорі віщують погожий схід», що відкриває збірку «Витва».

¹⁰ Ле Іван Леоптіювач (справжнє прізвище — Мойся; 1895—1978) — український радянський письменник.

¹¹ Короленко Володимир Галактіонович (1853—1921) — російський письменник, публіцист.

¹² Кочерга Іван Антонович (1881—1952) — український радянський драматург.

¹³ Меріме Проспер (1803—1870) — французький письменник.

¹⁴ Мопассан Анрі Рене Альбер Гі де (1850—1893) — французький письменник.

¹⁵ Смолич Юрій Корнелійович (Корнійович; 1900—1976) — український радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

¹⁶ Сепченко Іван Юхимович (1901—1975) — український радянський письменник.

¹⁷ Копиленко Олександр Іванович (1900—1958) — український радянський письменник.

¹⁸ Мартич Юхим Маркович (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Фінкольштейн Мордух Шасвич; 1910—1981) — український радянський письменник.

¹⁹ Мокрієв Юрій Олексійович (нар. 1904 р.) — український радянський письменник.

²⁰ Павло Тичина пише бляскучу розвідку про творчість башкирського класика Мажита Гафурі. — Мається на увазі літературознавча праця П. Тичина «Патріотизм у творчості Мажита Гафурі» (1942).

Гафурі Мажит (Габдулмажит) Нурганійович (1880—1934) — башкирський і татарський радянський поет.

²¹ Ільченко Олександр Блисейович (нар. 1909 р.) — український радянський письменник.

²² Долматовський Євген Аронович (нар. 1915 р.) — російський радянський поет.

²³ Голодний Михайло Семенович (справжнє прізвище — Епштейн; 1903—1949) — російський радянський поет.

²⁴ Кудаш Сайфі (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Кудашев Сайфі Фаттахович; нар. 1894 р.) — башкирський радянський поет.

²⁵ Колас Якуб (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Міцкевич Костянтип Михайлович; 1882—1956) — білоруський радянський письменник-академік.

О МОЛОДЫХ ПИСАТЕЛЯХ

Вперше надруковано в газ. «Сталинское племя» (тепер «Комсомольское знамя»), 1944, 8 червня.

Податися за першодруком.

¹ Опыт Кабинетов молодого автора... — Кабинети молодого (спочатку їх називали «робітничого») автора почали організовуватися після Постанови ЦК ВКП(б) від 15 серпня 1931 р. «Про видавничу роботу». Московський Кабінет робітничого автора розпочав свою діяльність з осені 1931 р. при видавництві ВДЦСПС. Незабаром такі кабінети було відкрито в Ленінграді, Ростові-на-Дону, Баку та інших містах.

На Україні перший Кабінет молодого автора створений на початку 1933 р. в Харкові при Будинку літератури ім. Василя Блакитного. Першим завідувачем був Яків Баш. Пізніше всю роботу по вихованню літературної молоді було сконцентровано у Держлітвидаві України (довгий час керував цією справою І. І. Гончаренко). Після війни Кабінет очолювали Ф. М. Бурлака, Г. Д. Плоткін, М. С. Шеремет. У консультативній роботі періодично брали участь М. Т. Рильський, В. М. Сосюра, А. С. Малишко, Ю. К. Смолич, М. П. Стельмах, Л. С. Первомайський, М. Л. Нагнибіда, А. І. Кацнельсон, Л. І. Смілянський, Г. Д. Вервес, В. О. Суходольський та ін.

² Скосірев Петро Георгійович (1900—1960) — російський радянський письменник і перекладач.

³ Воронько Платон Микитович (нар. 1913 р.) — український радянський поет.

⁴ Ковпак Сидір Артемович (1887—1967) — радянський державний діяч, один із організаторів партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни, двічі Герой Радянського Союзу.

⁵ В результаті получилась свежая, интересная, волнующая книжка «Карпатский рейд». Она скоро увидит свет. — Йдеться про видання: *Воронько П. Карпатський рейд. Партизанські пісні*. Київ — Харків, 1944.

⁶ Бакуменко Данило Олександрович (нар. 1918 р.) — український радянський поет.

⁷ Ющенко Олекса Якович (нар. 1917 р.) — український радянський поет.

⁸ «Література і мистецтво» — під цією назвою виходила «Літературна газета» у 1941—1945 рр., заснована 1927 р. в Києві як орган управління Спілки письменників України. З 1945 р. — знову «Літературна газета», а з 1964 р. — «Літературна Україна». У 1943—1946 рр. її редактором був український радянський критик і літературознавець, академік АН УРСР Леонід Миколайович Новиченко (нар. 1914 р.).

ЖИВА ВОДА

(Думки перед пленумом СРПУ)

Вперше з деякими скороченнями надруковано в газ. «Київська правда», 1944, 20 червня.

Фотокопія автографа зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 10696.

Стаття підписана: «М. Рильський. Голова президії Спілки радянських письменників України». Повний варіант її вперше підготовлено та опубліковано в журналі «Народна творчість та етнографія», 1970, № 5, с. 85—87, колишнім завідуючим відділом культури обласної газети «Київська правда» Яковом Солодченком, у якого зберігся автограф.

Статтю надіслано напередодні пленуму Спілки радянських письменників України, що відбувся 27—30 червня 1944 р.

Подається за фотокопією автографа.

¹ ...полтавське проживання не позбавило його, проте, змоги редагувати столичний, петербурзький журнал...— Мається на увазі російський письменник, публіцист Володимир Галактіонович Короленко, який, проживаючи в Полтаві з 1900 р., брав участь у видавлі журналу «Русское богатство», в основному як редактор відділу белетристики. В 1904 р., після смерті М. К. Михайловського, він став редактором-видавцем цього журналу (з перервами до 1918 р.).

² Сервантес де Сааведра Мігель (1547—1616) — іспанський письменник.

³ Гончаров Іван Олександрович (1812—1891) — російський письменник.

⁴ ...Один наш товариш, чудосно знаючи дореволюційне і доколгоспне село...— Мова йде про Андрія Головка.

НАРОД І ЛІТЕРАТУРА

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1944, 23 червня.

Подається за першодруком.

¹ Ярослав Мудрий (бл. 978—1054) — державний діяч Київської Русі, великий князь київський (з 1019).

² Сагайдачний Петро Кононович (Конашевич-Сагайдачний; ? — 1622) — гетьман українського реєстрового козацтва, герой Хотинської битви (1621).

³ Могила Петро Симеонович (1597—1647) — політичний церковний і освітній діяч України першої половини XVII ст.

⁴ Заньковецька Марія Костянтинівна (справжнє прізвище — Адамовська; 1854—1934) — українська радянська актриса й театральна діячка.

УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ДНІ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

Вперше надруковано за скороченою стенограмою в газ. «Література і мистецтво», 1944, 8 липня, як доповідь на пленумі Спілки радянських письменників України, що відбувся 27—30 червня 1944 р. в колишньому приміщенні музею В. І. Леніна за участю гостей із Москви: М. Тихонова, В. Катаєва, П. Скосирєва, Л. Со-

болева. Думка про необхідність проведення цього пленуму виликла ще до переїзду Спілки радянських письменників України до Києва, питання про підготовку слухалося вже в Києві на засіданні президії СРПУ 14 березня 1944 р. М. Т. Рильський поініціативував президію про свою бесіду з керівництвом РНК УРСР, яке дало згоду на скликання пленуму наприкінці квітня. Було затверджено список письменників-фронтовиків (26 імен), що викликаються на пленум, і заплановано три доповіді: «Література в дні вітчизняної війни» (М. Т. Рильський), «Робота і стиль письменників-фронтовиків» (Є. П. Кирилук) та «Поезія, проза, драматургія і критика» (М. М. Новиченко) (ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 14, с. 11). 19 червня 1944 р. на закритому засіданні президії СРПУ М. П. Бакал, виходячи із змін у системі управління Спілкою письменників СРСР, висловив думку про необхідність запровадження їх також у СРПУ. Суть цих змін полягала в тому, щоб повернутися до тієї форми керівництва Спілкою, коли на чолі письменницької організації стояли спільчанський голова президії і відповідальний секретар. М. П. Бакал запропонував обрати головою СРПУ М. Т. Рильського. В день відкриття пленуму СРПУ 27 червня 1944 р. М. С. Тихонов розповів присутнім про організаційні повини в керівному апараті Спілки письменників Радянського Союзу. На розгляд пленуму вилесено було ухвалу президії СРПУ від 19 червня 1944 р. За те, щоб обрати М. Т. Рильського головою президії СРПУ, висловився М. П. Бакал і Ю. К. Смолич. Після затвердження ухвали М. Т. Рильський приступив до головування на пленумі.

М. Т. Рильський став на чолі СРПУ ще в Уфі. У протоколі № 4 засідання президії СРПУ від 24 квітня 1943 р. (м. Уфа) записано: «У зв'язку з переходом О. Є. Корнійчука на державну роботу звільнити його від обов'язків відповідального секретаря президії СРПУ. Відповідальним секретарем СРПУ обрати М. Т. Рильського» (ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 8, с. 15). Керував М. Т. Рильський письменницькою організацією України до 14 листопада 1946 р. Цього числа на засіданні президії СРПУ було розглянуто заяву М. Т. Рильського з проханням звільнити його від керування Спілкою. Головою СРПУ був обраний О. Є. Корнійчук (ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 32, с. 22).

Пленум СРПУ 27—30 червня 1944 р. відкрив вступною промовою М. П. Бакала. В обговоренні основної доповіді, виголошеної М. Т. Рильським, узяли участь: А. Малишко, І. Фефер, І. Ле, М. Тихонов, Л. Соболев, Б. Тургапов, П. Скосирев. У дебатах на доповідь М. Т. Рильського взяли участь: В. Сосюра, Я. Городській, О. Донченко, Я. Галац, М. Шеремет, С. Борзенко, Н. Рибак, Л. Новиченко, Є. Кирилук, А. Головно, Ю. Мартич, С. Крижанівський, Н. Забіла, І. Стебун, Є. Путрамент, Д. Гофштейн, М. Тардов, Ю. Кобилецький, А. Безимельський та ін.

У виступах ЦДАМЛМ УРСР зберігається стенограма заключного слова, виголошеного М. Т. Рильським на пленумі СРПУ 30 червня 1944 р. (ф. 591, оп. 1, од. зб. 13, с. 58—61):

«Думаю, товариші, що я висловлю думку всіх присутніх, коли скажу, що наш пленум пройшов на високому творчому, на високому ідейному рівні, що було про це письменникам поговорити і поговорили чесно, по-дружньому, по-більшовицькому.

У нас тут серед присутніх багато і неписьменників-читачів. Це якраз ті люди, для яких література твориться, і, крім присутніх

у цьому залі, мені здається, до пленуму нашого прислухається все хороше і все світле, що є на українській землі.

Думаю, що я висловлю думку всіх, коли скажу спасибі за участь у пленумі нашим російським, польським і єврейським товаришам.

Коли я готувався до своєї доповіді, то передчув, що так чи інакше, а мені закинуть якусь суб'єктивність, — що я не назвав того чи іншого. Я повинен сказати, що я не задавався дати список — прейскурант письменників. Я радий до тих імен, про яких я говорив, додати такі імена поетів... (у стенограмі імена поетів не зафіксовані. — *Ред.*).

Радий сповістити вас, що Кротевич Євген написав великий роман («Сини землі». — *Ред.*), присвячений війні і миру, що працюють у нашій літературі Чередниченко, Козаченко, Башмак, що поет Микола Шановал, про якого тут говорив Крижанівський, здав в Уфі книжку. Моя книжка надрукована.

Я буду надзвичайно щасливий, коли Головко нарешті покладе на стіл повість чи роман.

Я буду надзвичайно щасливий, коли ображений на мене Юрій Іванович Яновський, якого я теж зарахував до нових мовчальників, ударить мене за це новим романом.

У всякому разі говорив я з любов'ю і пошаною до цих людей і до нашої літератури в цілому.

Дуже мені сподобалася пропозиція про збільшення патронів у нашій обіймі*. Я мрію, щоб у ній було не 250 патронів, а 5 тисяч, але все-таки, товариші, так уже легко у цю обійму ми не будемо приймати, а будемо приймати з критикою, розбором і судом.

Я радий, що те, до чого я закликав людей у своїй доповіді, тобто критика одверта, щира, знайшла місце на цьому пленумі, але мені здається, що дехто у цій критиці пішов не тією дорогою, якою годиться нам, радянським письменникам, йти. Я легко погоджуюся з тим, що тов. Борзенкові не сподобався вірш тов. Городського. Але треба критикувати правильно. І коли Городський кимсь (у стенограмі цитовані М. Т. Рильським рядки не наводяться. — *Ред.*) — це може подобатись чи ні. Це, між іншим, може нагадувати відомі рядки Тихонова (цитовані М. Т. Рильським рядки у стенограмі не наводяться. — *Ред.*) — це може подобатись або не подобатись, але піяної аналогії борщу, жирному борщу, тут нема. Навіяки тут є іронія до тих людей, які зводять усе до борщу. І зовсім не добре, що майор Борзенко вважав за це потрібне згадати капітана Лебядкіна. Тов. Городського, нашого поета, — не можна його рівняти з карикатурним Лебядкіном.

Думаю, що цілком несправедливо учинено з тов. Кочергою**.

* Йдеться про збільшення кількісного складу письменників на Україні. Про це говорилося зокрема у виступах О. Носенка, Г. Овчарова та С. Борзенка, якому і належить порівняння СРПУ з обіймою. — *Ред.*

** М. Т. Рильський заперечує Г. Овчарову, який у своєму виступі, торкаючись драм І. Кочерги, заявив: «Я стверджую, що такі п'єси, як «Нічна тривога», «Китайський флакон» і «Чаша», не треба пускати в радянському театрі, бо ці п'єси вносять чужі і хибні нам дійсно-мистецькі настанови» (ЦДАМЛМ, ф. 591, оп. 1, од. зб. 13, с. 16).

Я читав ті п'єси, яким сьогодні несподіваний розгром учинив тов. Овчаров. П'єси тов. Кочерги завжди такі, про які хочеться сперечатися. Треба нам після пленуму зібратись і поговорити. Нам є про що поговорити. Але не охайовати огульно, бо це переходить усі літературні межі. Ми мало говорили про наші видавництва.

Тут треба героїчні заходи вжити. Наші тиражі настільки малі, що просто книжки достати неможливо. Про видавничу практику зпов-таки доведеться говорити. Можє, краще одну книжку видати стотисячним тиражем, але прекрасно, ніж десять книжок посередніх великим тиражем — і вони не доходять (до читача. — *Ред.*).

Я думаю, товариші, що ми всі розійдемося з цього пленуму з великою радістю за нашу літературу, з великою гордістю за наш народ, за той великий розвиток наших міст і сіл, за який говорив Олександр Корпійчук. І думаю, що не тільки у відбудові Хрещатика, а й у відбудові прекрасного життя Радянської України всі ми як один будемо брати участь».

Подається за черводрюком.

¹ «Не мало ми воювали, стоптали чобіт рудих...» — цитується вірш А. Малишка «Червоно-вишневі зорі віщують погожій снід».

² Знаємо ми й те, що багато з цих наших товаришів, коли того вимагали обставини, не тільки ривили перо до багнета, але й буквально міняли перо на багнет. — Третина членів Спілки письменників України (а їх налічувалося близько 250) наприкінці війни перебувала в діючій армії. Серед тих радянських письменників, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, М. Т. Рильський згадає й українського письменника Ігоря Леонтіївича Муратова (1912—1973), який насправді з кінця 1942 по 1945 р. перебував у фашистському полоні.

³ Качура Яків Дем'янович (1897—1943) — український радянський письменник.

⁴ Гершензон Мойсей Якович (1903—1943) — єврейський радянський поет.

⁵ Семєнов Сергій Олександрович (1893—1942) — російський радянський письменник.

⁶ Дєсн'як Олекса Гнатович (справжнє прізвище — Руденко; 1909—1942) — український радянський письменник.

⁷ Хазан Михайло Давидович (1911—1943) — український радянський письменник-повеліст.

⁸ Зимний Леонід Якович (справжнє прізвище — Писаревський; 1907—1942) — український радянський поет.

⁹ Корєцький Юрій Володимирович (1911—1941) — український радянський поет і перекладач.

¹⁰ Трублаїні Микола Петрович (справжнє прізвище — Трублаєвський; 1907—1941) — український радянський письменник.

¹¹ Альтман Петро Ізраїльович (1904—1941) — єврейський радянський письменник.

¹² Кривов Юрій Соломонович (справжнє прізвище — Беклемишев; 1908—1941) — російський радянський письменник.

¹³ Гаїдар Аркадій Петрович (справжнє прізвище — Голіков; 1904—1941) — російський радянський письменник.

¹⁴ Алгаузен Джек (справжнє ім'я та по батькові — Яків Мойсейович; 1907—1942) — російський радянський поет.

¹⁵ Лапін Борис Матвійович (1905—1941) — російський радянський письменник.

¹⁶ Хацревін Захар Львович (1903—1941) — російський радянський письменник.

¹⁷ Аврущенко Володимир Ізраїльович (1908—1941) — російський радянський поет.

¹⁸ Розенфельд Михайло Костянтинівич (1906—1942) — російський радянський журналіст.

¹⁹ «Дорогі земляки! Через снігом завіяні гони...» — цитується вірш В. Сосюри «Лист до земляків», з циклу поезій «На фронті» (1941—1943).

²⁰ «...де кують ясну зброю замість пут...» — рядки з вірша І. Я. Франка «У долині село лежить», що увійшов до ліричного циклу «В Плен-ері» (1900).

²¹ Скляренко Семен Дмитрович (1901—1962) — український радянський письменник.

²² Собко Вадим Миколайович (1912—1981) — український радянський письменник.

²³ «У прокляту Німеччану...» — заголовковий рядок вірша П. Усєнка з циклу поезій «Слави знамено» (1941—1945).

²⁴ «Я гукатиму кров'ю своєю...» — рядок з вірша А. Малишка «Катерина», що увійшов до збірки «Битва. В остаточному варіанті цей уривок перероблено:

Буду кликати кров'ю своєю,
Буду гнівом кричати, як грім,
За ясною, як сонце землею,
За песходжепим горем твоїм!

²⁵ «Хіба може простити дочка страту своєї матері?» — уривок з оповідання українського радянського письменника Костянтина Олексійовича Гордієнка (нар. 1899 р.) «Мага» (збірка «Листи до друзів», 1942).

²⁶ «Вони до нас підкрадалися крадькома...» — цитується вірш воєнних років М. Бажана «Пощади псам нема!» (1941).

²⁷ «...бачимо Марію в оповіданні Натана Рибачка. — Мається на увазі новела «Марія», вперше надрукована в журналі «Українська література», 1942, № 3-4.

²⁸ «...бачимо у того ж Петра Панча колгоспника, котрий, удавши із себе куркуля...» — Таку подію зображено в оповіданні П. Панча «Патріот» (1942).

²⁹ «...бачимо в Юрія Шовкопляса, як полонений у німецькій неволі задушує другого полоненого, бо той залякав душу свою зрадою...» — Така подія змальована в новелі українського радянського письменника Юрія Юрійовича Шовкопляса (1903—1978) «Жара», що була надрукована в журналі «Українська література», 1942, № 5-6.

³⁰ Смілянський Леонід Іванович (1904—1966) — український радянський письменник.

³¹ Суходольський Володимир Олексійович (1889—1962) — український радянський драматург.

³² Павличенко Людмила Михайлівна (1916—1974) — Герой Радянського Союзу, снайпер, учасниця оборони Одеси та Севастополя.

³³ Земська Любов — героїня Великої Вітчизняної війни, загинула при обороні Харкова восени 1941 р.

³⁴ Корольова Маріонела (Гуля) Володимирівна (1923—1942) — героїня Великої Вітчизняної війни, загинула під Сталінградом навесні 1942 р. М. Т. Рильський присвятив Гулі Корольовій вірш «Пісня», надрукований у журналі «Українська література», 1943, № 4.

³⁵ ...поема Любомира Дмитерка «Серця хоробрих» присвячена пам'яті героїв Вітчизняної війни Ніни Гнилицької та Спартак Желзного. — В основу поеми (1942) лягла справжня подія осені 1941 р. — оборона 383-ю шахтарською дивізією Донецького краю. Добровольці Ніна Тимофіївна Гнилицька (1916—1941) і Спартак Аксентійович Желзний (1912—1941) здійснили героїчний подвиг у рідному селищі Книгинівка. В 1943 р. обом посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

³⁶ Ватутін Микола Федорович (1901—1944) — радянський військовий діяч, генерал армії, Герой Радянського Союзу.

³⁷ Кошовий Олег Васильович (1926—1943) — герой Великої Вітчизняної війни, один із керівників підпільної комсомольської організації «Молода гвардія», Герой Радянського Союзу.

³⁸ Борзепко Сергій Олександрович (1909—1972) — російський і український радянський письменник, Герой Радянського Союзу.

³⁹ ...«Зрозуміти душу іншого народу, — писав Павло Тичина в одній із своїх статей, — як це звучить пізно, глибоко й дружньо!» — М. Т. Рильський посилається на статтю П. Г. Тичини «Дружба народів» (1942), яка під назвою «В чому наша титанична сила» вперше була надрукована в газеті «Комуніст» від 25 листопада 1942 р.

⁴⁰ Хіба не знала сербська партизанка Віра Драгич... — Про Віру Драгич у газеті «Правда» від 9 серпня 1942 р. було надруковано нарис Золтана Вейсбергера «Белградская партизанка Вера». Виконуючи завдання сербських партизанів, двадцятилітня Віра Драгич загинула смертю хоробрих при обороні містечка Шабад.

⁴¹ Космодем'янська Зоя Анатоліївна (1923—1941) — Герой Радянського Союзу, партизанка Великої Вітчизняної війни.

⁴² Рябок Володимир Самсонович (1914—1942) — Герой Радянського Союзу, командир партизанського загону на Брянщині.

⁴³ Семенов Михайло Семенович (1899—1941) — голова колгоспу «Червоне Мухоморо» Дідовичького району Псковської області. Посмертно нагороджений орденом Червоного Прапора. В грудні 1941 р. повторив подвиг Івана Сусаніна: майже три доби водив пімців по лісових петрах, тим самим зірвавши каральну експедицію.

⁴⁴ Батько Минай — партизанська кличка одного з організаторів партизанського руху в Білорусії Героя Радянського Союзу Шмирьова Миная Филиповича (1891—1964).

⁴⁵ Талаліхін Віктор Васильович (1918—1941) — Герой Радянського Союзу, льотчик, під час Великої Вітчизняної війни один з перших застосував вічний таран.

⁴⁶ Гастелло Микола Францович (1907—1941) — Герой Радянського Союзу, льотчик, загинув, спрямувавши свій підбитий літак на колону ворожих танків.

⁴⁷ Кольчак Яків Харитонович (1918—1955) — Герой Радянського Союзу, артилерист.

⁴⁸ Цурдумія Олександр Пехувич (1908—1941) — Герой Радянського Союзу, льотчик. Прославився при обороні Півдня України.

⁴⁹ Григорян Сергій Вартанович (1923—1943) — Герой Радянського Союзу, гвардії лейтенант медичної служби, проявив героїзм при форсуванні Дніпра.

⁵⁰ Мамедов Алі Ага-огли (1922—1944) — Герой Радянського Союзу, здійснив подвиг при штурмі Миколаївського порту.

⁵¹ Амїрі (Аміров) Гайнан Гімазетдинович (нар. 1911 р.) — башкирський радянський письменник.

⁵² ...азербайджанець Самед Вургун пише зворушливе послання до українських партизанів...— Йдеться про вірш «Українським партизанам» (1942).

⁵³ ...російський поет Долматовський створює пісню про Дніпро.— Мається на увазі «Пісня про Дніпро» (1943). Цього ж року С. Долматовський написав вірш «Україна».

⁵⁴ Кулешов Аркадій Олександрович (1914—1978) — білоруський радянський поет.

⁵⁵ ...Тичина присвячує нижній вірш чудесному башкирському поетові Сайфі Кудашу і пише розвідку про класика башкирської літератури Мажита Гафурі...— Вірш П. Г. Тичини «Сайфі Кудашу» надруковано в газеті «Література і мистецтво» від 15 квітня 1943 р. 9 березня 1942 р. на відкритому науковому засіданні Інституту суспільних наук Академії наук УРСР П. Г. Тичина прочитав доповідь про творчість Мажита Гафурі.

⁵⁶ ...Рильський звертається зі словами привіту до Янки Купали, до Миколи Тихонова, із словом заклику до поляків, до єврейського народу...— Максим Тадейович згадує про свої вірші: «Янкові Купалі» (1942), «Ленінград» (1943) з присвятою М. Тихонову, «До поляків» (1941) і «Єврейському народові — від українського народу» (1942).

⁵⁷ ...Терещенко komponує вінок сонетів про узбецьку літературу...— Мається на увазі перекладена російською мовою збірка віршів М. І. Терещенка «Венок славы» (Ташкент, 1942).

⁵⁸ Безпощадний Павло Григорович (справжнє прізвище — Іванов; 1895—1968) — російський радянський поет.

⁵⁹ Тардов Михайло Семенович (1892—1948) — російський радянський письменник, який працював на Україні.

⁶⁰ Северов Петро Федорович (нар. 1910 р.) — російський радянський письменник, який живе на Україні.

⁶¹ Фалікман Іхл Шмульович (1911—1977) — єврейський радянський письменник.

⁶² Каган Абрам Якович (1901—1961) — єврейський радянський письменник.

⁶³ Наша дружба, дух народу породили нашу «ревну й сердечну», кажучи словами старовинної думи, Червону Армію...— Очевидно, перефразовано кінцівку думи «Невольники на каторзі»:

Ой, уклоняючи наперед господу богу,
І отаману, батькові кошовому,

І всьому товариству кривному й сердечному,
І всім головам слухаючим,
І на многії літа,
До кінця віка!

⁶⁴ «Червона Армія — силою грізна!» — рядок з вірша П. Г. Тичини «Радійте, співайте!» (1943).

⁶⁵ ...Микола Шеремет ударив недавно в «Літературі й мистецтві» па спомох: певірно, мовляв, фальшиво освітлюють наші літератори дії й побут партизанів! — Йдеться про статтю українського радянського поета Миколи Спиридоновича Шеремета (нар. 1906 р.) «Партизанська тема в нашій літературі» («Література і мистецтво», 1944, 8 червня).

⁶⁶ Лісоград — образна назва партизанських лісів у роки Великої Вітчизняної війни. В українській літературі вона утвердилась після опублікування у червні 1943 р. за редакцією А. Малишка збірки партизанських поезій «Пісні з Лісограду».

⁶⁷ «У мідкотопних казанах Уралу...» — рядок з вірша М. Байчана «Наш танк» (1941).

⁶⁸ І хто скаже, що мила свердловниця Таня в оповіданні Донченка... — Мається на увазі твір українського письменника Олеса (Олександра) Васильовича Донченка (1902—1954) «Свердловниця Таня» (1942), яке у першодруковій, в журналі «Українська література», 1942, № 5-8, мало назву «Оповідання про свердловницю Таню».

⁶⁹ А лагідний, усмішкуватий Іван Сенченко малює таку собі «гялову» дівчинку... — Йдеться про оповідання І. Сенченка «Надя Полтавчанка» (1943).

⁷⁰ «Озвалась Умась і Упечка...» — уривок з вірша М. Стецьмаха «Шевченкові» (1941).

⁷¹ «Помста Богдана і гнів Наливайка в наших серцях ожива». — Цитуються рядки з вірша К. Герасименка «Українські партизани» (1942). В остаточній редакції вірш має назву «Пісня українських партизанів» (див.: Герасименко К. Поезії. К., 1966, с. 159—160), а наведені рядки звучать так:

Шлях Наливайка, дорога Богдана
Звоу осяяли край.

Богдан — Хмельницький Богдан (Зіловий) Михайлович (бл. 1595—1657) — гетьман України, державний діяч і полководець.

Наливайко Северин (?—1597) — керівник селянсько-козацького повстання 1594—1596 рр. проти польських і українських феодалів. Виданий козацькою старшиною, після страшних тортур був страчений.

⁷² Кішка Самійло (рр. н. і см. невід.) — запорізький гетьман початку XVII ст.

⁷³ Маруся Богуславка — героїня української народної думи «Маруся Богуславка», образ жінки-патріотки. Ризикуючи життям, визволила з турецького полону сімсот козаків-невольників. Сюжет ліг в основу оригінальних творів І. С. Нечуя-Левицького, М. П. Старицького.

⁷⁴ Черпак Тимофій Вікторович (1891—1919) — герой громадянської війни на Україні, командир Новгород-Сіверського полку.

⁷⁵ «І в годину лиховісну...» — Подається кінцівка «Ба-

лади про Северина» Я. Шпорти. Нізніше автор суттєво переробив її, в остаточній редакції вона читається так:

І в годину лиховісну,
Завдадуть фашистам жаху,
Заспівують дружно пісню
Про походи, про звитягу.
— Буде кара, буде люта,
Гроном, блискавкою зрине!
Северина голос чути,
Партизана Северина!

⁷⁶ Вересай Остап Микитович (1803—1890) — український кобзар.

⁷⁷ Матюшенко Панас Миколайович (1879—1907) — один із організаторів і керівників повстання на бровеносці «Потьомкін».

⁷⁸ Ратманський Михайло Самійлович (1900—1919) — один із організаторів комсомолу на Україні, герой Трипільського походу (1919).

⁷⁹ Пархоменко Олександр Якович (1886—1921) — герой громадянської війни на Україні.

⁸⁰ Лисенко Микола Віталійович (1842—1912) — український композитор, основоположник української класичної музики.

⁸¹ Залюбленість Михайла Стельмаха в українському орнаменті і старовинних ладах, кажучи музикальним терміном, призводить іноді—і це було вірно, хоч і односторонньо, певдвно зауважено в «Літературі і мистецтві»...—Мається на увазі стаття Л. Озерова «Вірші Михайла Стельмаха» («Література і мистецтво», 1943, 15 березня).

⁸² «Жий згас, приишкнув, вимер...» — рядки з вступу до поеми української радянської письменниці Марії Аркадіївни Пригари (1908—1983) «Василь Галай» (1943), що ввійшла до збірки «Дорогою війни (1941—1944)».

⁸³ Шиян Анатолій Іванович (нар. 1906 р.) — український радянський письменник.

⁸⁴ Левада Олександр Степанович (нар. 1909 р.) — український радянський письменник.

⁸⁵ Бедзик Дмитро Іванович (1898—1982) — український радянський письменник.

⁸⁶ Трипільський Андрій Володимирович (нар. 1912 р.) — український радянський письменник і літературознавець.

⁸⁷ Кучер Василь Степанович (1911—1967) — український радянський письменник.

⁸⁸ Кологойда Іван Гнатович (1901—1959) — український радянський письменник.

⁸⁹ Вишня Остап (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Губенко Павло Михайлович; 1889—1956) — український радянський письменник, сатирик і гуморист.

⁹⁰ Олійник Степан Іванович (1908—1982) — український радянський поет.

⁹¹ Цюпа Іван Антонович (нар. 1911 р.) — український радянський письменник.

⁹² Мосенко Олександр Брмолайович (1910—1980) — український радянський письменник.

⁹³ Вовчок Марко (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Віліпська Марія Олександрівна; 1833—1907) — українська і російська письменниця революційно-демократичного напрямку.

⁹⁴ Черемшина Марко (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Семанюк Іван Юрійович; 1874—1927) — український письменник і культурно-громадський діяч.

⁹⁵ Одудько Тиміш Романович (1912—1982) — український радянський поет.

⁹⁶ Байдуренко Євген Федорович (1919—1972) — український радянський поет.

⁹⁷ Новицький Олекса Миколайович (нар. 1914 р.) — український радянський поет.

⁹⁸ Крижацівський Степан Андрійович (нар. 1911 р.) — український радянський поет і літературознавець.

⁹⁹ Плоткія Григорій Давидович (нар. 1917 р.) — український радянський письменник.

¹⁰⁰ Дорошко Петро Онуфрійович (нар. 1910 р.) — український радянський письменник.

¹⁰¹ Шмигельський Антон Іванович (1901—1972) — український радянський поет.

¹⁰² Бичко Валентин Васильович (нар. 1912 р.) — український радянський поет.

¹⁰³ Забіла Наталя Львівна (1903—1985) — українська радянська письменниця.

¹⁰⁴ Іваненко Оксана Дмитрівна (нар. 1906 р.) — українська радянська письменниця.

¹⁰⁵ Владко Володимир Миколайович (1900—1974) — український радянський письменник.

¹⁰⁶ ...Іван Ле продовжує писати велику епопею з часів козаччини...— Мається на увазі історичний роман (у трьох книгах) Івана Ле «Хмельницький» (1957—1965).

¹⁰⁷ ...Копиленко написав п'єсу про взяття Кодака...— Йдеться про драму О. Копиленка на історичну тему «Чому не гаснуть зорі» (1944).

¹⁰⁸ ...Бурлака — повість про Семена Надія...— Очевидно, говориться про історичний роман українського радянського письменника Федора Миколайовича Бурлаки (1902—1972) «Битва на Кодимі», який вийшов друком у 1945 р.

¹⁰⁹ ...денкі гарячі голови підносили вже й думку про перевидання Андрія Кашенка...— Моється про історичні повісті і романи українського письменника буржуазно-націоналістичного напрямку Андріяна Феофановича Кашенка (літературні псевдоніми — А. Тертишний, А. Будій та ін.; 1858—1921) «Під Корсунем», «Зруйноване гніздо», «Славні побратими», «Мандрівка на пороги» та ін.

¹¹⁰ ...а от, приміром, романи Старицького з часів Хмельниччини...— Маються на увазі твори українського письменника Михайла Петровича Старицького (1840—1904): трилогія-хроніка «Богдан Хмельницький» (1894—1897) та повісті «Облога Буші» (1891), «Червоний диявол» (1896) і «Перші коршун» (1900).

¹¹¹ Костомаров Микола Іванович (1817—1885) — український і російський ліберально-буржуазний історик, етнограф, письменник. Автор історичної повісті «Чернігівка» (1881).

¹¹² Повинен відзначити, що над великими ре-
чами працюють нині і Головка, і Кротевич,
і Чередниченко.— Мова йде про романи українських радян-
ських письменників: Андрія Васильовича Головка (1897—1972)
«Артем Гармаш», Євгена Максимовича Кротевича (1884—1968)
«Сини землі» і Варвари Іванівни Чередниченко (1896—1949)
«Фастів».

¹¹³ Дольд-Михайлик Юрій (літературний псевдонім Ми-
хайлика Юрія Петровича; 1903—1966) — український радянський
письменник.

¹¹⁴ Ятко Микола Михайлович (справжнє прізвище — Ятчен-
ко; 1903—1968) — український радянський письменник.

¹¹⁵ Торіш Володимир Єфремович (1911—1965) — російський
радянський письменник, що працював на Україні.

¹¹⁶ ...де — трафарети. Малишко у виступі на
уфійському пленумі гостро картав поетів, що
для змалювання щасливого передвоєнного жит-
тя доконче давали «дідка, що танцює на весіл-
лі». — Виступивши на ювілейному пленумі СРПУ, що відбувся
в Уфі 7—10 січня 1943 р. з нагоди 25-ліття встановлення Радян-
ської влади на Україні, А. С. Малишко сказав: «Війна примусила
нашу літературу, зокрема поезію, здійснити рожеві окуляри. Можна
було в мирний час описати спокійним, ідилічним віршем колгосп-
ний урожай, дідка, що танцює на весіллі, чи юнацьку любов, чи
полювання в осінньому золотому степу» (ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1,
спр. 7, с. 23).

¹¹⁷ Златовратський Микола Миколайович (1845—
1911) — російський письменник. Перекладач творів Ю. Федько-
вича.

¹¹⁸ Кониський Олександр Якович (1836—1900) — україн-
ський письменник, громадський діяч і педагог ліберально-буржуаз-
ного напрямку.

¹¹⁹ Як я читаю у талаповитого поета звернен-
ня до батька... — Далі М. Т. Рильський критикує певдалу стро-
фу з вірша А. Малишка «Мому батькові», що увійшов до збірки
«Україно моя!» (1942).

¹²⁰ Коли видатний прозаїк пише «літаки вор-
котіли, як гігантські голуби...». — М. Т. Рильський вка-
зує на неточне порівняння в оповіданні Івана Ле «Брала дівка
льон» («Українська література», 1942, № 3-4, с. 92).

¹²¹ ...а другий порівнює: «сотні стогів, що на-
гадували голівки, глибоко вбитих у землю цвя-
хів»... — Цей приклад взято з повісті С. Скляренка «Україна кли-
че» («Українська література», 1942, № 12-14, с. 54).

¹²² «Ой, німчики, та не молотники!» — Критикуєть-
ся вірш П. Усенка «Ой, німчики» («Література і мистецтво», 1942,
27 січня).

¹²³ Коли я скажу, приміром, що «Свиня-напо-
леончик» Павла Тичини пихчій за велетенський
талант автора... — Вірш П. Г. Тичини «Свиня-наполеончик»
був надрукований у газеті «Комуніст» від 2 липня 1941 р. Бравур-
ний тон вірша справді міг настроїти на недооцінку тієї велетен-
ської загрози, що нависла над нашою Батьківщиною після нападу
фашистської Німеччини.

Тріщи, бряжчи, жерстяним сьй,
порожній балабончик...
Тебе уб'є — і казка вся,
Віднині буде зватися
«Свиня-наполеончик».

¹²⁴ ...а один із найвизначніших наших прозаїків примушує дівчину, якій німці обрубали руки, звертатися до танкістів у лісі із такою стилізованою мовою: «Братики мої вірнесепькі, соколи яснесенькі!» — Приклад наведено з оповідання Ю. Яповського «Танки в лісі» (альманах «Україна в огні», кн. 2. Уфа, 1942, с. 120).

¹²⁵ Товариш наш, котрий випуватить інших товаришів, що вони створено дають «партизанську тематику», сам описує, як він летить до партизанського Лісограду над окупованими пімцем селами і бачить нібито таке... — Мається на увазі малоймовірна картина в парасі М. Шеремета «Лісоград (З партизанського цолевника)». — «Україна», 1943, № 1-2, с. 20.

¹²⁶ Купдзіч Олексій Леонардович (1904—1984) — український радянський письменник.

ВЧЕРА И СЕГОДНЯ. МЫСЛИ ОБ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Вперше надруковано в газ. «Література и искусство», 1944, 7 жовтня.

Подається за першодруком.

¹ «Поэт всегда с людьми, когда шумит гроза» — рядок з вірша В. Брюсова «Книжал» (1903), що перегукується з однойменним твором М. Ю. Лермонтова.

ДУМКИ В ЩЕДРИЙ ВЕЧІР

Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1944, 31 грудня.

Подається за першодруком.

¹ Іван Карась — провідний персонаж з опери українського композитора Семена Степановича Гулака-Артемовського (1813—1873) «Запорожець за Дунаєм» (1862).

² Юх від Леонід Аролович (1909—1968) — український радянський письменник.

³ Козачепко Василь Павлович (нар. 1913 р.) — український радянський письменник.

⁴ ...повідість Єрофеева про Довбуша. — Йдеться про видання: *Ерофійє Іван*. Олекса Довбуш. Історична повість. К., 1945.

⁵ Єрофеїв (Єрофійв) Іван Федорович (1882—1953) — український радянський письменник, історик, етнограф, літературознавець і фольклорист.

⁶ Радіслою подією обіцяє бути поява збірника молодих поетів, коло укладання якого працює Павло Тичина. — Така книжка за виорядкуванням П. Г. Тичини не вийшла. 1946 р. світ побачило видання: Альманах молодих письменників. К., 1946.

НОВОГОДНІЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1945, 1 січня. Подається за першодруком.

¹ Катуків Михайло Юхимович (1900—1976) — радянський військовий діяч, Маршал бронетанкових військ, двічі Герой Радянського Союзу. Командував Першою гвардійською танковою армією, що брала участь у визволенні України.

² Пожелание Маяковского, чтоб было побольше поэтов хороших и разных...— Ця думка висловлена Маяковським у його «Послання пролетарським поетам» (1926).

ЗА ВИСОКУ ІДЕЙНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 14 березня, та в газ. «Література і мистецтво», 1945, 15 березня, як доповідь за скороченою стенограмою на відкритих партійних зборах в СРПУ. Російською мовою передруковано в «Літературной газете», 1945, 31 березня.

Подається за першодруком.

¹ Парада в справах пропаганди й агітації, що відбулася нещодавно при Центральному Комітеті Комуністичної партії (більшовиків) України...— Газета «Радянська Україна» від 23 лютого 1945 р. повідомляє: «Цими днями в Києві при ЦК КП(б)У відбулася республіканська нарада з питань пропаганди й агітації. В ній брали участь секретарі обкомів і міськкомів КП(б)У по пропаганді, редактори обласних і районних газет, секретарі обкомів ЛКСМУ по пропаганді, завідувачі будинками партійної освіти, пропагандисти, представники республіканських організацій». На нараді йшлося також і про роботу республіканської письменницької організації: «Ряд товаришів, які виступали, вказували на хиби в нашій сучасній літературі: низький ідейний рівень окремих художніх творів, шаблонне трактування деяких історичних тем у художній і публіцистичній літературі, недостатнє опрацювання актуальних сучасних тем, слабкий розвиток літературної критики, відсутність обговорення нових творів літератури серед письменників та ін.» Невдовзі, у відповідь на зауваження цієї наради, відбулися відкриті збори партійної організації Спілки радянських письменників України. В газеті «Радянська Україна» від 7 березня 1945 р. читаємо: «Учасники зборів заслухали і обговорили доповідь голови Спілки радянських письменників України академіка тов. М. Т. Рильського про підсумки наради і чергові творчі завдання українських радянських письменників. У своїй доповіді тов. Рильський дав глибокий і вичерпний аналіз стану української радянської літератури на даному етапі, розповів про те, як українські письменники й поети зброєю художнього слова допомагають Батьківщині в боротьбі за повний і остаточний розгром німецько-фашистських загарбників. Поряд з цим доповідач піддав гострій критиці хиби й помилки ідейно-політичного порядку, що їх допустили за останній час в деяких своїх творах окремі письменники. Тов. Рильський детально зупинився на чергових завданнях української радянської літератури в справі ідейно-політичного виховання трудящих, у вижитті і розгромі ідеології німецького фашизму та його агентури —

українсько-німецького націоналізму. Стаття М. Т. Рильського «За високу ідейність української радянської літератури» з'явилася під впливом III республіканської наради з питань пропаганди й агітації, яку було скликано при ЦК КП(б)У. Це були дні перед ювілеєм М. Т. Рильського. 18 березня 1945 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР за видатні заслуги в галузі художньої літератури і у зв'язку з 50-річчям з дня народження його було нагороджено орденом Леніна. У пресі в цієї нагоди друкувалося привітання М. Т. Рильському від Ради Народних Комісарів УРСР та Центрального Комітету КП(б)У.

² «Поет — завжди новобранець», — казав Іван Франко. — Мається на увазі вислів І. Франка «poeta — semper tigo» з вірша «Semper tigo», що дав назву збірці поета 1906 р.

³ «...кукушка хвалит петуха...» — крилатий вислів, який завдячує своїм походженням байці російського письменника-байкаря Івана Андрійовича Крилова (1769—1844) «Кукушка и петух» (1834).

⁴ «...пейсовий Віссаріон...» — Вперше так сказав про себе В. Г. Бєлінський у листі до О. М. Бакуніна від 12—24 жовтня 1838 р.: «Выразил я... со всей полностью моей пейсовой натуры тогдашнее состояние моего духа» (*Бєлінский В. Г. Полн. собр. соч. М., 1956, т. 11, с. 320*).

⁵ Черпигівський Микола Гаврилович (1828—1889) — російський революційний демократ, філософ-матеріаліст, соціаліст-утопіст, літературний критик, письменник.

⁶ «С кого они портреты пишут?» — рядок з вірша М. Ю. Лєрмонтова «Журналист, читатель и писатель» (1840).

⁷ «...мав би красу Зігфріда...» — Зігфрід — один із героїв німецького середньовічного епосу про пібелунгів (XIII ст.). Відзначався незвичайною вродою, силою та відвагою.

⁸ Кропивницький Марко Лукич (1840—1910) — український драматург, актор і режисер, основоположник українського професійного реалістичного театру.

⁹ Саксаганський Павас Карпович (справжнє прізвище — Тобілевич; 1859—1940) — український актор, режисер, театральний діяч дореволюційного і радянського театру, народний артист СРСР.

¹⁰ Потебня Олександр Опанасович (1835—1891) — український і російський філолог.

¹¹ Жигецький Павло Гнатович (1837—1911) — український філолог.

¹² «...з дурною чванливістю бандер, бульб і мельників...» — Йдеться про пихаті і зарозумілі гасла ватажків терористичних банд українських буржуазних націоналістів, які нахвалялися створити «окрему» й «незалежну» українську державу, так звану Козакію, — Степана Бандеру (1908—1959), Тараса Бульбу (справжнє прізвище — Боровець; нар. 1908 р.), організатора «Поліської Січі» на Волині, і Андрія Мельника (1890—1964).

¹³ Мазєпа Іван Степанович (1644—1709) — гетьман Лівобережної України, проводив зрадницьку політику, направлену на розрив українського народу з російським.

¹⁴ Петлюра Симон Васильович (1879—1926) — один із керівників української буржуазно-націоналістичної контрреволюції і ватажків Центральної ради (1917) та Директорії (1918), лідер української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). 1920 р. емігрував за кордон.

¹⁵ Виговський Іван Остапович (? — 1864) — гетьман України, зрадник українського народу.

¹⁶ Стецько Ярослав (нар. 1912 р.) — один із главарів та ідеологів фашистської «організації українських націоналістів» (ОУН).

¹⁷ ...верещав у п'єсі Квітки-Основ'яненка... — Мається на увазі комедія українського письменника, основоположника художньої прози в новій українській літературі Григорія Федоровича Квітки-Основ'яненка (справжнє прізвище — Квітка; літературний псевдонім — Грицько Основ'яненко; 1778—1843) «Сватання на Гончарівці» (1836).

¹⁸ Ці дегенерати, продаючи за тридцять сребрянників свою матір... — Тут використовується вислів, що завдячує своїм походженням євангельській легенді про те, як Луда, зрадниця свого учителя Христа, продав його за 30 сребряків.

¹⁹ Мануїльський Дмитро Захарович (1883—1959) — радянський партійний і державний діяч, діяч міжнародного комуністичного і робітничого руху, академік АН УРСР.

²⁰ Драгоманов Михайло Петрович (літературні псевдоніми — М. Галицький, Українець та ін.; 1841—1895) — український публіцист, учений і громадський діяч.

В СІМ'І ВОЛЬНИЙ, НОВІЙ...

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1945, 27 грудня. Автограф зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 986.

Подається за першодруком.

¹ Пригадую — року десь 1923-го чи 1924-го завітав до Києва Андрій Бєлий. — До Києва Андрій Бєлий приїхав наприкінці лютого 1924 р. Газета «Більшовик» від 24 лютого 1924 р. повідомляє: «25 лютого в Пролетарському будинкові місцевств відбудеться лекція відомого письменника Андрія Белого під назвою «Одна из обитателей царства теней».

² «Література для домашнього вжитку» — висловлення з статті М. Костомарова «Малорусское слово» («Вестник Европы», 1881, т. 1, кн. 1, с. 401—407).

³ Гурамішвілі Давид (1705—1792) — грузинський поет.

⁴ Нізамі Гянджеві Абу Мухаммед Ільяс Ібн-Юсуф (бл. 1141—1203) — азербайджанський поет і мислитель.

⁵ Навої Нізамеддін Мір Алішер (1441—1501) — узбецький поет, учений і державний діяч.

⁶ Джамбул Джабаєв (1846—1945) — казахський радянський народний поет-аким.

⁷ «Джангар» — калмицький героїчний епос, який виник у дофеодалну епоху і сформувався як епічний твір у XV ст.

⁸ «Давид Сасунський» — героїчний епос вірменського народу (сформувався у VII—X ст.).

⁹ Табідзе Галактіон Васильович (1892—1959) — грузинський радянський поет-академік.

¹⁰ Чиковані Симон Іванович (1903—1966) — грузинський радянський поет, перекладач творів Т. Г. Шевченка.

¹¹ Гафур Гулям (Гулямов Гафур Гулямович; 1903—1966) — узбецький радянський письменник.

ПОЕТ СУВОРОЇ ЛЮБОВІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1946, 31 січня.
Стаття написана у зв'язку з присудженням Леоніду Первомайському Державної премії СРСР (1946) за збірки віршів «День народження» і «Земля» (обидві — 1943).

Подається за першодруком.

¹ Назо Сергій Георгійович (1894—1920) — герой громадянської війни.

² Камюенс Луїш ді (1524—1580) — португальський поет.

³ «До твого джерела припадає оратай новий...» — рядок з вірша Л. Первомайського «Шога Руставелі» (1937), що увійшов до циклу віршів «Творці» (1934—1938).

⁴ Островський Микола Олексійович (1904—1936) — російський радянський письменник.

⁵ «Молодість брата» — назва віршованого роману (1947) Л. Первомайського.

⁶ ...і цикл поезій його, присвячених страшним подіям у Трипіллі, таким посталям, як Заверуха, Ратманський, Димерець...— 1919 р. на боротьбу з бандою Зеленого (Д. Терпила), штаб якої містився в с. Трипіллі Обухівського району на Київщині, з Києва вирушив загін комсомольців у складі 96 чоловік, очолюваний молодим комуністом М. С. Ратманським. Комсомольці були віроломно захоплені «зеленівцями» і розстріляні. Врятувалось тільки шість юнаків. Це і лягло в основу поеми Л. Первомайського «Трипільська трагедія» (1929).

⁷ Туга за рідним краєм, за Полтавщиною, за Берестовою...— Берестова — річка на батьківщині Л. Первомайського.

ПИСАТЕЛЬ И НАРОД

Вперше надруковано в «Литературной газете», 1946, 10 лютого.

Подається за першодруком.

¹ Во времена Пушкина литература в России была, по меткому, хоть и малопривычному замечанию иностранца, занятием нескольких дворян.— Ця думка запозичена з листа О. С. Пушкіна до О. Г. Баранта від 16 грудня 1836 р.: «Г-жа де Сталь говорила в 1811 году: в России несколько дворян занялись литературой» (Пушкин А. С. Полн. собр. соч. в 10-ти т., т. 10, с. 873).

² Адам Мицкевич со вздохом мечтал о том, чтобы его стихи залетели под сельские кровли.— Мається на увазі місце з «Епілога» до поеми «Пан Тадеуш» (1834) А. Мицкевича:

Коли б до тої я дожив потіхи,
Щоб заблукали ці пісні під стріхи
І щоб селянки тихою порою,
Співаючи за пряжею тонкою
Про дівчинку, що як музик зачула,
То й сірі гуси геть свої забула,
Про те, як гнала солезня сирітка
Понад водою, гарна, ніби квітка,—
Щоб увяла до рук оце писання,
Таке ж немудре, як і їх співання!

³ «...придет ли времечко...» — М. Т. Рильський скорочено цитує уривок з поеми М. О. Некрасова «Кому на Руси жить хорошо» (1866—1876).

⁴ Блюхер Гебхард Лебрехт (1742—1819) — прусський генерал-фельдмаршал, учасник битви під Ватерлоо в 1813 р.

⁵ Многие, даже умные, передовые люди до недавних пор полагали, что пущина така-то особена художественная литература «для народа...» — Зокрема, таких поглядів дотримувались свого часу Ж. Ж. Руссо і Л. М. Толстой.

ВПЕРЕД І ДГОРІ!

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1946, 20 лютого.

Подається за першодруком.

¹ Нечуй-Левицький Іван Семенович (справжнє прізвище — Левицький; 1838—1918) — український письменник демократичного напрямку.

ЩОСЬ ЯК ПЕРЕДМОВА

Вперше надруковано як частину пізнішого повного тексту статті «Про Остапа Вишню» у вид.: Дружба народів, с. 178—180. Повністю текст вперше опубліковано як передмову до кн.: *Вишня О. Мисливські усмішки*. К., 1958, с. 7—8.

Два автографи — під назвами «Щось як передмова», датований: «12.IV 46», і «Про нашого Остапа Вишню» зберігаються в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1009. Тут же знаходиться машинопис російською мовою «Об Остапе Вишне», датований: «1949—1950 гг.», ф. 137, од. зб. 1003. Стаття увійшла також як частина передмови до російського видання: *Вишня О. Ни пуха вам, ни пера*. М., 1958, с. 4—7. У вступних рядках М. Т. Рильський зазначає: «Слова эти были написаны еще при жизни автора, и я оставляю их почти неприкосновенными. Слишком больно было бы их перерабатывать».

Подається за вид.: *Вишня О. Мисливські усмішки*. К., 1958, с. 7—8.

¹ Колись, як свідчить добродушний дідусь Аксаков, були собі кроншнепи дуже смирними, небоязкими птахами... — Мається на увазі таке висловлення С. Т. Аксакова із «Записок ружейного охотника Оренбургської губернії» (1852): «Кроншнепи с прилета, как и всякая птица, довольно сторожики; но оглядась, скоро делаются несколько смиреннее, и тогда можно подъезжать к ним на охотничьих дрожках...» (*Аксаков С. Т. Собр. соч.* в 4-х т. М., 1956, т. 4, с. 336).

² Бутурлін Сергій Олександрович (1872—1938) — радянський зоолог, географ і мисливознавець.

³ «Стрекоза» — російський художньо-гумористичний щотижневик, який видавався з 1875 по 1908 р. у Петербурзі. З 1908 р. замість «Стрекозы» почав виходити «Сатирикон». 1878 р. в журналі дебютував А. П. Чехов, опублікував тут близько десяти оповідань.

⁴ «Осколки» — російський гумористичний літературно-художній щотижневик, який виходив у Петербурзі з 1881 по 1916 р. У журналі друкувалися А. П. Чехов, М. С. Лесков, В. А. Гіларовський.

⁵ ...та коли бралися до гумору справжні мисливці, в спеціальних своїх журналах,— таким був Вербицький, відомий в українській літературі під псевдонімом Миколайчика Білоконитого...— Український поет і педагог Микола Андрійович Вербицький (1843—1909) мав і ще кілька псевдонімів: Антіохов, Цибулька, Черобийніс, Черніговець Я. та ін. Друкувався в «Журнале охоты», «Русском охотнике», «Псовой и ружейной охоте», «Охотничьих ведомостях».

⁶ Діана — у римській міфології богиня Місяця й полювання.

⁷ Виборний Макогоненко — персонаж з поеми українського письменника Івана Петровича Котляревського (1769—1838) «Наталка Полтавка» (1819).

⁸ Пасічник Рудий Пацько — оповідач, від імені якого ведеться розповідь у циклі повістей російського письменника Миколи Васильовича Гоголя (1809—1852) «Вечера на хуторі близ Діканьки» (ч. 1-2, 1831—1832).

ДО РОЗМОВИ ПРО ПЛАН

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1946, 4 травня.

Автограф статті українською мовою під назвою «П'ятилітка й література» зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1465. Російською мовою надруковано в «Літературній газеті», 1946, 9 травня, під назвою «Пятилетка и литература».

Подається за першодруком.

¹ Створений Пушкіним у «Моцарті і Сальєрі» образ митця як «гуляки праздного»...— У «маленькій трагедії» О. С. Пушкіна цей образ митця подається через сприймання Сальєрі:

Где ж правота, когда священный дар,
Когда бессмертный гений — не в награду
Любви горящей, самоотверженья,
Трудов, усердия, моления послан —
А озаряет голову безумцы,
Гуляки праздного?

² ...що, розуміється, мав «песен дивный дар»...— Наводяться вислів з поеми О. С. Пушкіна «Цыгань» (1827):

Он (Овидий.— *Ред.*) был уже летами стар,
Но млад и жив душой незлобной —
Имел он песен дивный дар
И голос, шуму вод подобный.

³ Золя Еміль (1840—1902) — французький письменник.

⁴ Бальзак Огюст де (1799—1850) — французький письменник-реаліст.

⁵ Лондон Джек (літературний псевдонім Джона Гріффіта Лондона; 1876—1916) — американський письменник.

⁶ Гроссман Василь Семенович (1905—1964) — російський радянський письменник.

⁷ Леонов Леонід Максимович (нар. 1899 р.) — російський радянський письменник-академік, Герой Соціалістичної Праці.

⁸ Доленго Михайло Васильович (справжнє прізвище — Кюков; 1896—1981) — український радянський поет, ботанік.

⁹ «Трибуна народів» — міжнародна демократична газета. Виходила в Парижі французькою мовою з 15 березня по 13 червня 1849 р., головним редактором її був А. Міцкевич, який бачив основне завдання газети в тому, щоб захищати перед громадською думкою Європи справу волелюбних народів, розвінчувати міжнародну реакцію та контрреволюційну політику французької буржуазії.

СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1946, 4 жовтня, як рецензію на вид.: *Первомайський Л. Солдатські пісні (1941—1945)*. К., 1946.

Подається за першодруком.

¹ Поруч з романтикою «Олексі Довбуша»... — йдеться про «пародію драму» Л. Первомайського «Олексі Довбуш» (1940—1946).

² Відкривається книжка широковідомою поезією... — Мається на увазі вірш Л. Первомайського «Земля» (1941).

³ «...унав боєць у полі...» — рядок з вірша Л. Первомайського «Уночі в Старім Осколі» (1942).

⁴ «Солдат! Солдат! Сам чорт йому не брат» — початкові рядки вірша Л. Первомайського «Солдат» (1943).

⁵ «Ми знаємо лише одну життя і щастя смертну ціну...» — рядки із вірша Л. Первомайського «Ми кажемо: післи війни...» (1943).

⁶ Бернс Роберт (1759—1796) — шотландський поет.

СПІВЕЦЬ МОЛОДОСТІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1947, 14 червня, під назвою «Сурмач молодого війська». Стаття вміщувалась у вид.: *Дружба народів*, с. 153—158; *Література і народна творчість*, с. 172—177; *Класики в сучасності*, с. 353—358.

Подається за вид.: *Література і народна творчість*, с. 172—177.

¹ «За горою, гей, за кам'яною...» — заголовковий рядок вірша А. Малишка, що увійшов до збірки «Ярославна» (1946).

² «Яр, чи ліс, чи обрис дому...» — рядок з вірша А. Малишка «Жаром, ярістю мотора», що увійшов до його книжки «Любов» (1938).

³ «Колокольчик днів-днів-днів...» — Цей рядок А. Малишко запозичає з вірша О. С. Пушкіна «Бесы» (1830).

⁴ «Йшли солдати із-за Псла...» — рядок з вірша А. Малишка «Солдатська балада», що увійшов до збірки «Ярославна».

⁵ ...пригадайте, які гарячі слова найшов Малишко, спомінаючи про загиблого в боях друга, про Олексі Десняка. — Про це йдеться у вірші «В Народній гостиниці» килим і ліжко» зі збірки «Ярославна».

⁶ «Як закінчимо борню...» — рядок з вірша А. Малишка «Як закінчимо війну», що увійшов до збірки «Ярославна».

⁷ «Впочі старшина, хильнувши з баклаги...» — рядок з вірша А. Малишка «Сірко», що увійшов до збірки «Ярославна».

⁸ Шістнадцять різних держав...— До 1956 р. Союз Радянських Соціалістичних Республік складався з шістнадцяти рівноправних республік.

ЗА ДАЛЬШЕ ЗМІЦНЕННЯ ДРУЖБИ БРАТНІХ РАДЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР!

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1947, 10 липня, як промову М. Т. Рильського на XI пленумі правління Спілки радянських письменників СРСР, що відбувся 29 червня — 3 липня 1947 р.

Подається за першодруком.

¹ Емський указ (акт) — розпорядження царського уряду, спрямоване на утиски української культури, підписане 30 травня 1876 р. Олександром II у німецькому місті Емсі. Указ доповнював Валувський циркуляр 1863 р.

² Грабовський Павло Арсенович (1864—1902) — український поет, публіцист, революційний демократ.

³ «Дружба народів» — літературно-художній та громадсько-політичний журнал, орган Спілки письменників СРСР. Заснований за задумом О. М. Горького для популяризації досягнень національних літератур Радянського Союзу. Як альманах виходив у Москві російською мовою з 1939 р., з 1955 р. — щомісячний журнал. М. Т. Рильський був членом редколегії цього журналу.

⁴ Браун Микола Леопольдович (1902—1975) — російський радянський поет і перекладач.

⁵ Комісарова Марія Іванівна (нар. 1904 р.) — російська радянська поетеса і перекладачка.

⁶ Роджественський Всеволод Олександрович (1895—1977) — російський радянський поет і перекладач.

⁷ Благініна Олена Олександрівна (нар. 1903 р.) — російська поетеса і перекладачка.

⁸ Звягінцева Віра Клавдіївна (1894—1972) — російська радянська поетеса і перекладачка.

⁹ Державін Володимир Васильович (1908—1975) — російський радянський поет і перекладач.

¹⁰ Турганов Борис Олександрович (1901—1980) — російський радянський поет-перекладач.

¹¹ Шумська Катерина Іванівна (1897—1949) — російська радянська перекладачка.

¹² Карабан Павло Сергійович (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Шлейман-Коробан Павло Соломонович; 1893—1968) — російський радянський поет-перекладач.

¹³ Цю рік, не взявши собі за труд ознайомитись з її оригіналом, тов. Дроздов на сторінках журналу «Новый мир» безапелляційно назвав твором «літературного ремісника», «непотрібною повістю». — Йдеться про рецензію російського радянського письменника, критика і перекладача Олександра Михайловича Дроздова (1895—1963) «Повість-пустощев» («Новый мир», 1947, № 1), написану на скорочений переклад російською мовою повісті Я. Баша «Професор Буйко» («Октябрь», 1946, № 9).

¹⁴ ВТКЗ — Всесоюзне товариство культурних зв'язків з закордоном, засноване 1925 р. Громадська організація, що об'єднує в своїх секціях діячів радянської науки, літератури, мистецтва, народної освіти і спорту. М. Т. Рильський брав участь у роботі цього товариства. Так, зокрема, він був головою правління українського відділення Товариства радянсько-польської дружби.

¹⁵ «Міжнародна книга» — всесоюзне зовнішньоторговецьке об'єднання. Заспівало в Москві 1923 р. Здійснило операції по експорту й імпорту книг, альбомів, плакатів, творів сучасного живопису, графіки, скульптури, організує записи радянських музичних ансамблів і солістів за кордоном, а також іноземних виконавців у СРСР тощо.

¹⁶ «Лета к суровой прозе клонит...» — рядок з шостої глави роману у віршах О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін» (1830). Ця ж думка висловлюється у листі О. С. Пушкіна від 1 вересня 1822 р. з Кишінева до П. А. Вяземського в Москву: «Лета клонит к прозе...» (*Пушкин А. С. Полн. собр. соч. в 10-ти т., т. 10, с. 42*).

¹⁷ Твардовський Олександр Трифонович (1910—1971) — російський радянський поет і громадський діяч.

¹⁸ Гафиз (Хафиз, Гафез; літературний псевдонім Мохаммеда Шамседдіна; бл. 1325—1389) — перський і таджицький поет.

¹⁹ Тютчев Федір Іванович (1803—1873) — російський поет.

²⁰ Фет Афанасій Афанасійович (справжнє прізвище — Шеншин; 1820—1892) — російський поет.

²¹ Петрарка Франческо (1304—1374) — італійський поет.

²² Поет Стельмах... написав великий роман-епопею про сучасне українське село. — Мається на увазі перша книга роману М. Стельмаха «Велика рілля» — «На нашій землі», що вийшла друком у 1949 р.

²³ Вершигора Петро Петрович (1905—1963) — російський радянський письменник, Герой Радянського Союзу.

СВІТОВЕ ЗНАЧЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1947, № 8, с. 101—107. В основу статті лягла промова, яку виголосив М. Т. Рильський 11 червня 1947 р. на республіканській нараді молодих письменників, що відбулася в Києві 10—15 червня ц. р. Стаття вміщувалась у вид.: Дружба народів, с. 29—38; Литература и народ, с. 49—58; Сочинения в 4-х т., т. 4, с. 7—19.

Подається за вид.: Твори в 10-ти т., т. 9, с. 7—19.

¹ Почитайте твори Аветіка Ісаакяна, якого ще Блок назвав найбільшим ліриком свого часу... — О. Блок писав: «Исаакян — поэт первоклассный. Может быть, такого свежего и непосредственного таланта теперь во всей Европе нет» (*Блок А. Соч. в 2-х т. М., 1955, т. 2, с. 703*). Твори А. Ісаакяна в 1951 і 1956 рр. виходили українською мовою за редакцією М. Т. Рильського.

² Светлов Михайло Аркадійович (справжнє прізвище — Шейнкман; 1903—1964) — російський радянський поет.

³ Гамсун Кнут (справжнє прізвище — Педерсен; 1859—1952) — норвезький письменник.

⁴ Марксистська критика свого часу звернула увагу на антинародний і антипрогресивний характер його п'єс, де героєм виступав Івар Кареню. — Йдеться про драматичну трилогію Клуца Гамсуна: «Білі брами царства» (1895), «Гра життя» (1898) і «Вечірня зоря» (1898), що відзначалась антидемократичним спрямуванням. М. Т. Рильський, очевидно, має на увазі насамперед критичний підхід М. Горького до творчості Гамсуна.

⁵ Жід Андре (1869—1951) — французький письменник.

⁶ Селін Луї Ферділанд (справжнє прізвище — Детуш; 1894—1961) — французький письменник.

⁷ Під час війни, за днів окупації, йшла в театрі одного словацького міста якась історична п'єса. За ходом дії герой там вигукує: «Русь іде!» — Йдеться про п'єсу словацького письменника Йозефа Тайовського (1874—1940) «Смерть Дюрка Лаугсвольда» (1923).

⁸ Федір Костянтин Олександрович (1892—1977) — російський радянський письменник-академік, громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці.

⁹ Горбатов Борис Леонтійович (1908—1954) — російський радянський письменник.

¹⁰ Крайива Кіндрат Кіндратович (справжнє прізвище — Атрахович; нар. 1896 р.) — пародийний письменник Білорусії, академік, Герой Соціалістичної Праці.

¹¹ Богданович Максим Адамович (1891—1917) — білоруський поет.

¹² У червні 1944 р. кубинський журнал «Сервантес» умістив на своїх сторінках статтю про українську культуру... — Статтю (без вказівки на автора) «Cultura Ucrainiana» кубинський щомісячний ілюстрований бібліографічний журнал «Servantes» насправді подав у лютневому номері за 1944 р. (с. 23).

¹³ У Празі готується до друку велика антологія української поезії (від Котляревського по наші дні) в чеських перекладах. — Мається на увазі вид: *Vitězit a žit. Antologie z ukrajinské poesie. Praha. Svoboda, 1951.*

¹⁴ Болгарський збірник «Слов'янські поети»... — Йдеться про добірку віршів: *Славянски поети. София, 1946.*

¹⁵ Стоянов Людмил (1888—1973) — болгарський письменник і громадський діяч.

¹⁶ Грубешлієва Марія (1900—1970) — болгарська письменниця.

¹⁷ Пантелєєв Дмитр (нар. 1901 р.) — болгарський письменник.

¹⁸ З приводу «Нескорених» Бориса Горбатова французький письменник Клод Морган написав статтю, самий заголовок якої говорив про її зміст і характер: «Війни більше не буде». — Цей факт М. Т. Рильський використав із статті О. Лейтеса. «Советская литература в зарубежных откликах 1945 года» («Знамя», 1946, № 7), на початку якої читаємо: «В конце мая 1945 года в Париже в журнале «*Le Lettr Francais*» появился отзыв французского писателя Клода Морган о «Нескоренных» Бориса Горбатова. Отзыв этот,

более похожий на статью публициста, чем на литературную рецензию, назывался «Войны с Россией не будет». Таким чином, М. Т. Рильський доволіно подає назву статті Клода Морґана (справжнє прізвище — Леконт; нар. 1898 р.).

¹⁹ «Час повинен спляти», — заявляє Гекслі. — Цей факт М. Т. Рильський також використав із статті О. Лейтеса «Советская литература в зарубежных откликах 1945 года».

Гекслі (Хекслі, Хакслі) Олдос (1894—1963) — англійський письменник.

²⁰ «Пора покінчити з реалізмом, — твердить французький письменник Франсіс Міомандр і продовжує: — Майбутнє роману в безумстві та маячні...» — В усіх попередніх публікаціях статті М. Т. Рильського «Світове значення радянської літератури» прізвище французького письменника Франсіса де Міомандра (справжнє прізвище — Дюран; 1880—1959) помилково подавалося як «Моріандр». Цитовану думку Ф. Міомандра М. Т. Рильський використав за статтею О. Лейтеса «Советская литература в зарубежных откликах 1945 года».

²¹ Палійчук Борис Дмитрович (нар. 1913 р.) — російський радянський поет, який працює на Україні.

²² Пригадайте хоч би листування Павла Тичини з ірландським письменником Шоном О'Кейсі. — Мається на увазі «Лист із Англії» Шона О'Кейсі (1880—1964), написаний в лютому 1943 р. у відповідь на поетичний твір П. Тичини «Ірландському письменникові Шону О'Кейсі» й опублікований у журналі «Новый мир», 1943, кн. 4. Епіграфом до свого вірша П. Г. Тичина поставив уривок з листа Шона О'Кейсі в українському перекладі, де в й цитовані М. Т. Рильським слова.

²³ ...довинні пильнувати, берегти й доглядати цей гай. — Натяк на відомий вислів Вольтера: «Треба доглядати і плекати свій сад!»

НІ, НЕ НОВІЙ, А ПРЕСТАРИЙ!

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1948, 22 липня. Статтю Ньютона Арвіна «Новітні американські письменники» опубліковано в журн. «Америка», 1947, № 18, с. 3—4. У своєму відгукові на неї М. Т. Рильський висловлює своє негативне ставлення до модернізму як творчого методу сучасної західноєвропейської культури капіталістичного заходу.

М. Т. Рильський відзначив тепденцію американського буржуазного літературознавця до захвалювання модерністського струменю у художньому житті США середня XX ст. Разом з тим на статті М. Т. Рильського позначилося тогочасне — завужене — розуміння реалізму, суть якого зводилася деколи до «дзеркального відображення». Ньютон Арвін писав, що з 1893 р. основний потік американської літератури (тобто роман і новела) перебував у тому річці, яке літературознавці охрестили «натуралістичним». До «натуралістів» Арвін зараховує Френка Морріса, Джека Лондона, Теодора Драйзера, Ептона Сінклера, Сінклера Льюїса, Ернста Хемінґуея, Ерскіна Колдуелла, Джона Дос-Пассоса та ін. і увесь творчий метод реалізму прирівнює до натуралізму. М. Т. Рильський справедливо критикує цю концепцію. І все ж чималі заслуги «натуралізму» (реалізму) перед американською літературою не

може не визнати й Арвін: «Не слід забувати, однак, що письменники натуралістичної школи безмежно збагатили американську художню літературу». Приблизно з 1940 р. Арвін виділяє новий етап в американській літературі — «неонатуралістичний». І тут, вірно вказавши на нові імена в літературі США, він не без ідеологічної тенденційності намагається протиставити їхню творчість класикам-реалістам.

Подається за першодруком.

¹ Ку-клукс-клан — таємна расистська терористична організація в США, створена 1865 р. для боротьби з неграми та їх білими союзниками.

² Трумен Гаррі (1884—1972) — президент США (після смерті президента Франкліна Рузвельта) в 1945—1953 рр.

³ Брет-Гарт (Гарт Френсіс-Брет; 1838—1902) — американський письменник.

⁴ ...хто б іще з дитинства не полюбив образи марктовенівських Гека і Тома. — Йдеться про героїв з повісті Марка Твела «Пригоди Тома Соєра» (1876).

⁵ Сінклер Елтон Білл (1878—1968) — американський письменник.

⁶ Драйєр Теодор-Герман-Альберт (1871—1945) — американський письменник і громадський діяч.

⁷ ...читаючи в «Новом мире» прецікавий роман Сінклера Льюїса «Королівська кров». — Роман американського письменника Гаррі Сінклера Льюїса (1885—1951) був надрукований в журналі «Новий мир», 1948, № 4-5, 7.

⁸ Сміт-Коледж — вищий навчальний заклад для молодих жінок у місті Норсхемптон, штат Массачусетс.

⁹ Пруст Марсель (1871—1922) — французький письменник.

¹⁰ Моріак Франсуа (1885—1970) — французький письменник, творчість якого позначена ідеологією католицизму.

¹¹ Ми не віддамо ніколи й нікому геніального автора «Злочину й кари», силу котрого як художника міг дорівняти Горький тільки до сили Шекспіра... — У доповіді «Радянська література» на Першому Всесоюзному з'їзді радянських письменників О. М. Горький сказав 17 серпня 1934 р.: «Геніальність Достоєвського неоспорима, по силі образителіності его талант рівен, может быть, только Шекспиру» (*Горький М. Собр. соч. в 30-ти т. М., 1953, т. 27, с. 314*).

¹² Умри, Денисе, краще не напишеш! — Існує версія, піби всесильний цензор Потьомкін (за кличкою «Надменил»), прочитавши п'єсу російського драматурга Дениса Івановича Фонвізіна (1745—1792) «Недоросль», від захоплення вигукнув: «Умри, Денисе! Краще не напишеш». За іншими переказами, Потьомкін промовив ці слова (але в трохи іншому варіанті) після першої постановки п'єси у вересні 1782 р.: «Умри, Денисе! Або не пиши більше, краще не напишеш». Слова Потьомкіна стали крилатими (див.: *Русские классики и театр. Л.— М., 1947, с. 86*).

«АНГЛІЙСКИЕ ВПЕЧАТЛЕНИЯ»

Вперше надруковано в «Учительской газете», 1949, 22 червня, у зв'язку з відзначенням книги М. П. Ваяна «Англійські враження» Державною премією СРСР.

Подається за першодруком.

¹ «Сидит стрельчатая зелень газона...» — початковий рядок вірша М. П. Бажана «В Стратфорде на Ейвоне».

² Кудрейко (Зеленяк-Кудрейко) Анатолій Олексійович (нар. 1907 р.) — російський радянський поет.

³ Ейвоп — річка, над якою розташоване місто Стратфорд, батьківщина Шекспіра. «Лебедем Ейвона» називають Шекспіра в Англії.

⁴ «Театр на газонах Ейвона зелених...» — рядок з вірша М. П. Бажана «В Стратфорде на Ейвоне».

⁵ Сакартвело — Грузія.

НА НАШЕЙ СОВЕТСКОЙ ЗЕМЛЕ

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1949, 8 жовтня, як рецензію на першу частину роману-хроніки М. Стельмаха «Велика рідня», поряд з рецензією О. Бабишкіна на цей же твір, під спільною назвою — «На нашій советській землі».

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1302.

Подасться за першодруком.

«КОЛХОЗНАЯ БИБЛИОТЕКА»

Вперше надруковано в газ. «Правда», 1949, 26 жовтня.

Подасться за першодруком.

¹ ...когда издавались тощие книжки и брошюры для «сельского люда» — «метелики» (бабочки, мотыльки). — У 60—70-х роках ХІХ ст. представники прогресивної української інтелігенції видавали так звані «метелики» — книжки, доступні для простого народу. До відомих «метеликів» (їх було перекладено російською мовою) належить серія розповідей М. А. Вербицького про всесвіт — «Дещо про світ божий», а також брошури Т. Р. Рильського.

² Фурманов Дмитро Андрійович (1891—1926) — російський радянський письменник.

³ Серафимович Олександр Серафимович (Попов; 1863—1949) — російський радянський письменник.

⁴ Павленко Петро Андрійович (1899—1951) — російський радянський письменник.

⁵ Бажов Павло Петрович (1879—1950) — російський радянський письменник.

⁶ Сьомушкін Тихін Захарович (1900—1970) — російський радянський письменник.

МОЛОДІ ГОЛОСИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1950, 7 жовтня, як рецензію на альманах «Щаслива юність» (1950), за редакцією М. Стельмаха. Передруковано у вид.: Дружба народів, с. 181—185; Наша кровна справа, с. 533—537.

Подасться за вид.: Наша кровна справа, с. 533—537.

¹ Гірник Микола Андрійович (1923—1981) — український радянський поет.

² Ладижець Володимир Іванович (нар. 1924 р.) — український радянський поет.

³ Іванов Петро Федорович (нар. 1921 р.) — український радянський поет і літературознавець.

⁴ Демидов Володимир Ізотович (нар. 1934 р.) — російський радянський поет, що працює на Україні.

⁵ Забашта Любов Василівна (нар. 1918 р.) — українська радянська поетеса.

⁶ Шугов Віктор Васильович (нар. 1921 р.) — російський радянський письменник, що працює на Україні.

⁷ Доломан Євмен Михайлович (нар. 1919 р.) — український радянський поет.

⁸ Максимейко Олексій Іванович (нар. 1921 р.) — український радянський поет.

⁹ Корнієнко Олексія Зосимович (нар. 1919 р.) — український радянський письменник.

¹⁰ Гуртовенко Валерія Андріївна (нар. 1925 р.) — українська радянська поетеса.

¹¹ Жолдак Олесь Іванович (нар. 1918 р.) — український радянський поет.

¹² Клименко Петро Павлович (нар. 1920 р.) — український радянський письменник.

¹³ Шабатин Полікарп Юхимович (нар. 1919 р.) — український радянський поет.

¹⁴ Шагур Павло Якович (нар. 1913 р.) — російський радянський поет, що працює на Україні.

¹⁵ Ключник Павло Юхимович (літературні псевдоніми — Ключка, Ключина Павло, Чарський П.; 1914—1972) — український радянський байкар.

¹⁶ Кочугур Леонід Якович (нар. 1928 р.) — український радянський поет.

¹⁷ Польовий Михайло Іонович (нар. 1914 р.) — український радянський письменник.

**ВИСТУП НА ВИЌЗНОМУ П'ЯТОМУ ПЛЕНУМІ
ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
25 грудня 1950 року**

Виголошено на П'ятому виїзному (Донецьк) пленумі правління СРПУ на ранковому засіданні 25 грудня 1950 р., на якому головував А. С. Малишко. На засіданні 21 грудня М. Т. Рильський виголосив основну доповідь про значення марксистсько-ленінських мовознавчих принципів для розвитку поезики української радянської літератури. (Текст доповіді зберігається в ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 101, т. 1, с. 6—44.) Основними дискусійними були: І. Вирган, М. Шеремет, Л. Дмитерко.

Подається за правленою і підписаною М. Т. Рильським стенограмою, що зберігається у ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 102, т. 2, с. 134—137.

¹ Ми обговорювали доповідь тов. Новиченка про критику. Якесь воно так виходить, що разом з цим обговорення трошки торкається і мові доповіді про мову.— 22 грудня 1950 р. на вечірньому засіданні П'ятого пленуму правління СРПУ Л. М. Новиченко виголосив доповідь «Про стан і завдання літературної критики на Україні».

² ...написав Федір Михайлович Достоевський «Бедные люди» і послав чи подав свій рукопис у редакцію журналу.— М. Т. Рильський покликається на «Дневник писателя» Ф. М. Достоевського за січень 1877 р., де опи-

сана ця подія. Двадцятидволітній прозаїк у травні 1845 р. запропонував свій роман «Бедные люди» журналу «Отечественные записки». Спочатку з цим твором ознайомились Григорович і Некрасов. О четвертій годині ранку вони прийшли до Ф. М. Достоевського, щоб висловити своє захоплення від щойно прочитаного роману. Потім твір передали на оцінку В. Г. Бєліньському, запевнивши його, що в літературу прийшов ще один Гоголь (*Достоевський Ф. М. Полн. собр. соч. Сиб., 1895, т. 11, с. 29—33*).

³ ...Література — це вияв «народних чаяний», як сказав Ленін...— Маються на увазі слова В. І. Леніна, що їх наводить В. Бонч-Бруевич у своїй статті-спогаді «Ленін о поезії»: «И уже в тот же вечер я видел, как Владимир Ильич внимательно читал смоленский этнографический сборник, составленный В. Добровольским.

— Какой интересный материал! — сказал он мне, когда я наутро вошел к нему. — Я бегло просмотрел вот эти книжки, по вижу, что не хватает, очевидно, рук или желания все это обобщить, все это просмотреть под социально-политическим углом зрения, ведь на этом материале можно было бы написать прекрасное исследование о чаяниях и ожиданиях народных» (Ленін и книга, М., 1964, с. 326).

⁴ Тут сьогодні тов. Новицький виступив...— Свою промову О. М. Новицький присвятив питанню художнього перекладу українською мовою творів братніх літератур народів СРСР (ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 102, т. 2, с. 115—123).

⁵ Колись О. М. Горький сказав: «Надо было бы, чтобы каждое национальное произведение переводилось на все национальные языки». — У заключній промові на I Всесоюзному з'їзді радянських письменників і перекладачів 1934 р. ця думка висловлена так: «...необходимо издавать на русском языке сборники текущей прозы и поэзии национальных республик и областей в хороших переводах» (*Горький М. Собр. соч. в 30-ти т. М., 1953, т. 27, с. 342*).

⁶ ...я був у місті Вроцлаві, в якому був перший у світі Конгрес миру. — Першим післявоєнним Всесвітнім конгресом на захист миру став Конгрес діячів культури на захист миру, що відбувся в серпні 1948 р. у Вроцлаві.

⁷ «Человек — это звучит гордо» — слова належать Сатіну, герою поеми О. М. Горького «На дне» (1902).

⁸ ...а він сказав — «Людина достойна пісні». — Заради цього місця у своєму виступі М. Т. Рильський невдоволено попросив слова для довідки: «Основоположник нашої радянської літератури, один з найбільших письменників світу — Горький сказав такі слова: «Человек — это звучит гордо», а вийшло в моїй промові так, ніби, значить, я хочу його в чомусь присоромити. Це невірно. Це справді звучить гордо. Але я перед пленумом хотів сказати словами негрятинського депутата з Мадагаскару, що людина достойна пісні. Я думаю, що одне другому не протирічить» (ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 102, т. 2, с. 144).

СПІВЕЦЬ ЧУТТЯ ЄДИНОЇ РОДИНИ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1951, 25 січня.
Автограф зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1030.
Подається за першодруком.

¹ «Гаптус дівчина й ридає...» — рядок з вірша П. Г. Тичини «Гаптус дівчина» (1914).

² ...Шевченко сказав колись, що історія його життя — це частка історії українського народу. — Т. Г. Шевченко у листі від 18 лютого 1860 р. до редактора «Народного читання» О. О. Оболенського пише: «Почему я решаюсь обнаружить перед светом несколько печальных фактов моего существования. Я бы желал изложить их в такой полноте, в какой покойный С. Т. Аксаков представил свои детские и юношеские годы, тем более, что история моей жизни составляет часть истории моей родины» (Шевченко Т. Г. Повне збір. тв. у 6-ти т. К., 1964, т. 5, с. 25).

³ Кущнерик Федір Данилович (1875—1941) — український радянський кобзар.

⁴ Туманян Ованес Тадевасович (1889—1923) — вірменський письменник і громадський діяч.

ПОЕТ-ВОІН

Вперше опубліковано в газ. «Радянська Україна», 1951, 20 березня, під назвою «Поет-воєць». Ця стаття є рецензією на збірки П. Воронька «Доброго ранку» і «Славиє мир», за які в березні 1951 р. йому було присуджено Державну премію СРСР. Стаття вміщувалась у вид.: Література і народна творчість, с. 183—187; Класики і сучасники, с. 364—369; Наша кровна справа, с. 510—514; Твори в 10-ти т., т. 9, с. 319—325.

Подається за вид.: Твори в 10-ти т., т. 9, с. 319—325.

¹ Мусоргський Модест Петрович (1839—1881) — російський композитор.

² Даргомижський Олександр Сергійович (1813—1889) — російський композитор.

³ «У Києві на Подолі стрілась дівчина Миколи...» — рядки з вірша П. Воронька «У Києві на Подолі» (1950).

⁴ «Затужила Ярославна, сум з грудей полинув...» — рядки з вірша П. Воронька «Похідна» (1943).

⁵ «Ой на горі село горить...» — рядок з вірша П. Воронька «Ой на горі» (1943).

⁶ «Копитами вдарте, ворони...» — рядок з вірша П. Воронька «Копі вороді» (1949).

⁷ «Іхав хлопець через річку до села» — рядки з вірша П. Воронька «Галичакка» (1945).

⁸ «Кажуть, легше повалити, ніж звести будівлі стіни» — рядки з вірша П. Воронька «Кажуть легше повалити» (1945).

⁹ «Той поет, — хто став на путь єдину...» — рядки з вірша П. Воронька «Слово про поезію» (1947).

КНИГА ЛЮБВИ И НЕНАВИСТИ

Вперше надруковано в газ. «Правда», 1951, 27 березня, як рецензію на вид.: *Малишко А.* За спним морем. Стихи. М., 1950.

Подається за першодруком.

¹ «За синим морем» — так назвав талантливий український поет Андрей Малишко нову книгу своїх стихотворень, за которую он удостоен

Государственной премии.— А. Малишку було присуджено Державну премію СРСР за 1950 р.

² «Кланяюсь низко тебе, негрятянка...» — рядок з вірша А. Малишка «В лифте».

³ «Нет, их не сломишь, непреклонных...» — рядок з вірша А. Малишка «Рабочая колонна».

⁴ «Сердца свои и ненависть свою...» — рядок з вірша А. Малишка «Пикеты».

ЛІРИКА МОЛОДИХ

Вперше надруковано у журн. «Дніпро», 1951, № 3, с. 71, як вступне слово до підбірки віршів молодих поетів.

Подається за першодруком.

¹ В цьому номері журнал «Дніпро» вміщує ряд творів молодих наших поетів, які належать до «племені молодого» і поки що майже «незнакомого». — М. Т. Рильський використовує слова з вірша О. С. Пушкіна «Вновь я посетил тот уголок земли» (1835); відомі воши як поетове звертання: «Здравствуй, племя младое, незнакомое!» (*Пушкин А. С. Полн. собр. соч.* в 10-ти т., т. 3, с. 345).

² Басенко Костянтин Якович (1923—1973) — український радянський поет.

³ Ісаєв Федір Григорович (нар. 1921 р.) — український радянський поет.

ГОРДІСТЬ НАРОДУ

Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1951, № 4, с. 3—4. Подається за першодруком.

СПІВЕЦЬ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Вперше повний варіант статті надруковано у вид.: Дружба народів, 1951, с. 233—244.

Автограф у перекладі російською мовою зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1031.

Написано на основі попередніх статей про творчість П. Тичини, зокрема, «Про поему П. Тичини «Похорон друга» (Наукові записки Інституту мови і літератури АН УРСР, 1946, т. 3, с. 3—6; автограф зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1029) та «Наш Тичина» («Радянська Україна», 1951, 28 січня).

В основу статті М. Т. Рильського «Про поему П. Тичини «Похорон друга» лягла доповідь, з якою він виступив під час обговорення цієї поеми на засіданні відділу художньої літератури Інституту літератури і мови Академії наук УРСР. Газета «Література і мистецтво» від 15 квітня 1943 р. інформувала: «За останній час на засіданнях відділу художньої літератури в Академії наук УРСР було заслухано чимало цікавих доповідей. Та справжньою літературною подією було засідання, присвячене поемі П. Тичини «Похорон друга». На засідання прийшли письменники, художники, літературознавці, історики, композитори. З величезною увагою прослухали присутні поему П. Тичини «Похорон друга», яку прочитав автор, і доповідь М. Рильського про цю поему. Глибина і обгрунтованість тверджень теоретичної розвідки і передача безпосередніх емоційних вражень від поетичного твору — якості

роботи дослідника і поета — злилися воедино в доповіді М. Рильського. Говорачи про філософську ідею твору, переростання печалі в незборне торжество нашої волі і правди, про високу емоційну напругу твору, про його музикальну складність, про безмежну сміливість поета у слові, про роль у творі стихії фарб, М. Рильський відзначає, що сплетіння різнобарвних елементів залишає враження цілності... На цьому вечорі так виразно було чути подих справжнього мистецтва, так паючно виявився величезний інтерес присутніх до нових явищ літературного життя України, що всі внутрішньо приєдналися до М. Рильського, який у прикінцевому слові сказав, що цей вечір лишить незабутнім для нього як свято української культури, свідчення її сили і життєздатності».

Перший варіант статті «Про поему П. Тичини «Похорон друга» було написано в 1943 р. і опубліковано як рецензію в газ. «Література і мистецтво», 1943, 30 квітня; в журн. «Українська література», 1943, липень — вересень, с. 63. Пізніше передруковано у вид.: Дружба народів, с. 148—152; Павлові Тичині. К., 1964, с. 369—373. Другу статтю, під назвою «Співець Радянської України», було опубліковано у вид.: Дружба народів, 1951, с. 186—191. Як одне ціле згадані статті друкувалися у вид.: Великая дружба, с. 233—244; Твори в 3-х т., т. 3, с. 411—419; Література і народна творчість, с. 159—167; Класики і сучасники, с. 340—348; Наша кровна справа, с. 442—450.

Подається за вид.: Твори в 10-ти т., т. 9, с. 308—309.

¹ Це ж так ріднить Тичину з Гоголем, який вигукнув: «Жизнь моя — песни!».— Наводяться слова з листа М. В. Гоголя до М. О. Максимовича від 9 листопада 1833 р.: «Моя радость! жизнь моя! песни! Как я вас люблю! Что все черствые летописи, в которых я теперь роюсь, перед этими звонкими, живыми летописями!» (Гоголь Н. В. Собр. соч. в 7-ми т., М., 1979, т. 7, с. 93).

² ...з Шевченком, що пайголовиною запорукою безсмертя народу вважав — «наша дума, наша пісня не вмре, не загине»...— Цитуються рядки з вірша Т. Г. Шевченка «До Основ'яненка».

³ ...з Блоком, який твердив, що кожна епоха має свій «музыкальный напор»...— О. Блок писав у «Щоденнику» 31 березня 1919 р.: «Вся короткая история человечества, которая сохранилась в нашей бедной памяти, есть, очевидно, смена эпох, из которых в одной — музыка замирает, звучит заглушено, чтобы с волевым напором хлынуть в другой, следующей за нею» (Блок А. Собр. соч. в 8-ми томах, М.—Л., 1963, т. 7, с. 360).

⁴ ...з Міцковичем, який найвищу свою думку про долю польського народу висловив в описі гри цимбаліста Янкеля...— Йдеться про «концерт над концертами», описаний А. Міцкевичем у 12-й пісні «Пана Тадеуша».

⁵ ...з Лермонтовим, чії рядки «На воздушном океане» — в «Демоні» — буквально межують з музикою таких титанів, як Чайковський і Шопен.— Мається на увазі уривок з поеми М. Ю. Лермонтова «Демон» (1839):

На воздушном океане,
Без руля и без ветрил,
Тихо плавают в тумане
Хоры стройные светил...

⁶ «І згучить земля, як орган» — рядки з вірша П. Г. Тичини «У собор» (II, 1947).

⁷ ...як не ріднить його, наприклад, з Верленом, що проголосив гасло: «Музика передо всім!» — Подається початковий рядок вірша Поля Верлена «Поетичне мистецтво» (1874). Іронічно його озглавлено на зразок настановчого трактату французького поета й теоретика класицизму Ніколо Буало (1638—1711) «Поетичне мистецтво» (1874). У «Поетичному мистецтві» Поль Верлен висловив своє естетичне кредо. Якщо для Буало на першому місці стояв добре обгрунтований і ретельно логізований зміст, то для Верлена основним зосередженням є музика вірша. Хай твір і не відзначається рафінованою класичною правильністю щодо форми, а проте він має вражати гармонією звуків, переливчастою гамою кольорів, навіть пахощів. Поет мусить добиватися того, щоб його вірші були «піснями без слів». Усе ж інше, як заявляв Поль Верлен, є літературою, інакше кажучи, риторикою. Наприкінці 20-х років М. Т. Рильський переклав «Поетичне мистецтво» Поля Верлена для антології французької поезії, що готувалась за редакцією С. В. Савченка та М. К. Зєрова. Але переклад так і не побачив світу. В пам'яті М. Т. Рильського аберглася лише початкова строфа:

Музика — над усі закони,
Бери ж із розмірів такий
Розчинний, липкий і легкий,
Що у повітрі тане й топе.

⁸ «За всіх скажу, за всіх переболію» — рядок з вірша П. Г. Тичини «За всіх скажу» (1922).

⁹ «Вітер. Не вітер — буря!» — початок вірша П. Г. Тичини «Плуг» (1919).

¹⁰ «Гей, па коні, всі у путь!» — рядок з вірша П. Г. Тичини «На майдані» (1918).

¹¹ «Це знову напад? З ворогом двобій?» — рядок з вірша П. Г. Тичини «Ми йдемо на бій» (1941).

¹² «Ах, нікого так я не люблю...» — рядки з вірша П. Г. Тичини «Вітер з України» (1923).

¹³ «Десь клячуть та й райські птиці...» — рядок з вірша П. Г. Тичини «Енгармонійне» («Сонце»), що увійшов до збірки «Сонячні кларнети» (1918).

¹⁴ «Рута-м'ята да неприм'ята...» — рядок з вірша П. Г. Тичини «Пісня під гармонію» (1935).

¹⁵ ...коли ми, делегація українських радянських письменників, їхали до Тбілісі на незабутній Руставелівській п'єсум. — 24—29 грудня 1937 р. відбувся V пленум правління Спілки письменників СРСР, присвячений 750-річчю з дня народження Шота Руставелі. У ньому брали участь 24 письменники з України, від яких виступили П. Г. Тичина (голова делегації) та М. П. Важан.

¹⁶ ...як зливались вони для того тургенєвського персонажа, якому пурпуровий колір неба в час заходу сонця нагадував урочистий звук сурми. — М. Т. Рильський має на увазі Чулкатуріна, головного героя з повісті І. С. Тургенєва «Дневник лишнього человека» (1850) (див.: *Тургенєв І. С. Сочинення*. М., 1980, т. 4, с. 182). В уста свого персонажа І. С. Тургенєв вкладає думку, висловлену відомим англій-

ським математиком Саундерсоном (1682—1739), який осліп, ще будучи немовлям: «Сліпий від народження уявляв собі яскраво-червоний колір як звук труби» (там же, с. 595).

¹⁷ «Усмішка в пароду розцвітає» — рядок з вірша П. Г. Тичини «І рості, і діяти» (1945).

ВЕЛИЧНА ТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1952, 10 січня, під назвою «Велична тема. Вірші українських радянських поетів про дружбу народів».

Автограф та машинописний варіант з правкою автора зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1003.

В основу статті покладено стенограму лекції, прочитаної вчителям м. Києва. Стаття вміщувалась у вид.: Під зорями Кремля, с. 219—228; Твори в 3-х т., т. 3, с. 388—395; Література і народна творчість, с. 132—139; Твори в 10-ти т., т. 9, с. 113—122.

Подається за вид.: Твори в 10-ти т., т. 9, с. 113—122, з авторськими виправленнями стилістичного та редакційного характеру.

¹ Ахундов Мірза Фаталі (1812—1878) — азербайджанський письменник-просвітник, філософ-матеріаліст.

² Заболоцький Микола Олексійович (1903—1958) — російський радянський поет.

³ «Народів дружбу скрізь підносячи...» — рядок з вірша П. Г. Тичини «Сайфі Кудашу» (1943).

⁴ «Живи з роду в род...» — рядок з вірша П. Г. Тичини «Литовському народові» (1951).

⁵ «Матері одні нас колисали...» — рядок з вірша А. С. Малишка «Кавказ» (1938).

⁶ «В дружбі перегукуються горні...» — рядок з вірша Т. Масенка «Батьківщина» (1934—1950).

⁷ Нагнибіда Микола Львович (1911—1985) — український радянський поет.

⁸ «І в труді, як у поході...» — рядок з вірша О. Ющенка «Слава дружбі» (1949).

⁹ Гойда Юрій Андрійович (1919—1955) — український радянський поет.

¹⁰ «Соціалістична Україна!» — звертається до рідного краю Андрій Малишко. — Висловом «Соціалістична Україна!» закінчується прозова частина вірша «Батьківщино моя, бачу тебе в майбутньому», що увійшов до збірки «Битва». В остаточному варіанті цей вірш має назву «Україно радянська, бачу тебе в майбутньому», а вислів, наведений М. Т. Рильським, змінено на: «Україно радянська».

¹¹ «Ми живемо, як на поході...» — рядок з вірша-інвективи В. Сосюри «Відповідь» (1927).

¹² «Рідну, славу, кров'ю перемиту...» — рядок з вірша А. Малишка «Багьківщині» (1938).

¹³ Яковлева Орина Родіонівна (1758—1828) — няня О. С. Пушкіна.

¹⁴ Рилев Кіндрат Федорович (1795—1826) — російський поет-декабрист.

¹⁵ Кюхельбекер Вільгельм Карлович (1797—1846) — російський поет.

¹⁶ Пушкін Іван Іванович (1798—1859) — декабрист, близький друг О. С. Пушкіна.

¹⁷ Рудь Микола Данилович (нар. 1912 р.) — український радянський письменник.

¹⁸ «Єсть різні на світі і теплі слова» — рядок з вірша П. Г. Тичини «Москва» (1947).

¹⁹ «Перевисання до народів», кажучи висловом Тичини... — Наведено слова з вірша П. Г. Тичини «Чуття єдиної родини» (1936).

²⁰ Хобта Олена Семенівна (1882—1960) — одна з ініціаторів масового руху за одержання високих урожаїв сільськогосподарських культур, Герой Соціалістичної Праці.

²¹ Димитров Георгій Михайлович (1882—1949) — діяч болгарського і міжнародного робітничого та комуністичного руху.

²² Найбільшим його творчим здобутком у цій галузі я вважаю переклади з Христо Ботева... — Йдеться про здійснений П. Г. Тичиною переклад творів болгарського поета, революційного діяча Христо Ботева (1849—1876): *Ботев Христо. Поезії*. К., 1949.

²³ «У мене є друзі, хороші друзі...» — рядки з вірша П. Вороцька «Мої друзі» (1949).

ВИСТУП НА РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ НАРАДІ МОЛОДИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

29 січня 1952 року

Вперше друкуються за стенограмою, що зберігається у ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 151.

Нарада молодих письменників України відбувалася в Києві 26—30 січня 1952 р. Основну доповідь виголосив 26 січня голова президії СРПУ О. Є. Корнійчук, М. Т. Рильський виступив на ранковому засіданні 29 січня 1952 р. В обговоренні, крім М. Т. Рильського, взяли участь: Ю. Збанацький, О. Вишня, С. Крижанівський, Ю. Дольд-Михайлик, А. Хижняк, О. Килимник та ін.

¹ ...Юрій Петрович Дольд у своєму цікавому виступі, який він присвятив нарису, сказав: «Нарис — найдорожчий гість у товстому журналі». — Ю. Дольд-Михайлик взяв слово перед виступом М. Т. Рильського, точний текст його висловлювання такий: «Немає більш бажаних гостей у товстому журналі, ніж нариси» (ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 151, с. 231).

² Пушкін вимагав: «Поет, стань з віком нарівні»... — Вільно передається думка з вірша О. С. Пушкіна «Чедаєву» (1821):

Ищу вознаграждить в объятиях свободы
Мятежной младостью утраченные годы
И в просвещении стать с веком наравне.

³ Карпенко Фросина Андріївна (нар. 1905 р.) — українська радянська народна поетеса.

⁴ Амбросій Параска Юхимівна (нар. 1910 р.) — українська радянська народна поетеса.

³ ...як сказав Пушкін, «художник должен быть выскательным к себе». — Вільно передається думка з вірша О. С. Пушкіна «Поэту» (1830):

...Ты сам свой высший суд;
Всех строже оценишь умеешь ты свой труд.
Ты им доволен ли, выскательный художник?

МИКОЛА ШПАК

Вперше повний варіант статті надруковано російською мовою як передмову до вид.: *Шпак М.* Стихотворения (1928—1942). М., 1953, с. 3—6.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1032. У фондах Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського знаходиться автограф із семи аркушів; сторінки 3, 6 і 7 — друковані, в тексті є виправлення (од. зб. Р-187).

У 1952 р. в журналі «Вітчизна», № 6, с. 168, М. Т. Рильський опублікував статтю «Поети-бійці», в якій йшлося про творчість К. Герасименка та М. Шпака. Можна гадати, що він написав її до десятих роковин загибелі обох поетів під час Великої Вітчизняної війни. Того ж року частина статті, де мовилося про М. Шпака, стала передмовою до вид.: *Шпак М.* Вибрані поезії. К., 1952. Згодом цей текст ліг в основу передмови до російського вид.: *Шпак М.* Стихотворения (1928—1942). М., 1953, с. 3—6. Це і є перший повний варіант статті. В перекладі українською мовою, вона вміщувалась у вид.: Література і народна творчість, с. 187—190; Наша кровна справа, с. 493—495; Классики и современники, с. 372—374.

Подається за вид.: Паша кровна справа, с. 493—495.

¹ Шпак Микола Іполитович (справжнє прізвище — Шпаківський; 1909—1942) — український радянський поет.

² Огарьов Микола Платонович (1813—1877) — російський революційний демократ, поет і публіцист.

³ Нікітін Іван Савич (1824—1861) — російський поет.

⁴ Хетагуров Коста (Костянтин Леванович; 1859—1906) — основоположник осетинської художньої літератури і літературної мови, революціонер-демократ.

⁵ «Шелестить трава медова...» — рядок з «Пісні котвця» М. Шпака (1936).

⁶ «Дзвонить вітер підківками...» — рядок з «Пісні котвця» М. Шпака.

⁷ «Ліне хмаринка плавно над морем...» — рядки з вірша М. Шпака «Пастя» (1938).

⁸ «Під дощем берізка біла...» — рядок з вірша М. Шпака «Берізка» (1941).

⁹ «Знімаю зірку на кашкеті...» — рядок з вірша М. Шпака «Знімаю зірку на кашкеті» (1933).

¹⁰ «Ні, мамо, тепер я не ваш. Я належу Вітчизні». — Історію наведеного вислову згадує письменник О. Гурейв: «Це було влітку 1948 року. Про Миколу Шпака на той час ходили цілі легенди, і я, зацікавившись ними, поїхав у село Липки Корнівського району Житомирської області, щоб на місці поговорити з людьми, зібрати і зберегти все, що вони могли посвідчити про партизана... Тоді я пересвідчився, як глибоко й широко любили

Миколу Шлака в його рідному селі. А найбільше зворушила мене розмова з старенькою матір'ю поета. Відтоді минуло багато років, а в моїх ушах і досі паче звучить її тихий скорботний голос:

— Чую, серед ночі хтось обережно постукав у шибку, прислухаюся... Боже, це ж мій Микола! Впустила в хату його, не знаю, де й посадити. А він каже: «Прийшов попрощатися, мамо, бо нас шукають, будемо зовсім іти з села». Страшно мені було відпустити його. Раджу лишитися: вдома ж воно якось певніше. А він тоді каже: «Ні, мамо, тепер я не ваш. Я валежу Вітчизні» (*Гурей О. Поет-герой. — «Вітчизна», 1959, № 3, с. 167*).

ВІРШІ ПРО СТОЛІЦЮ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1953, 4 червня, під рубрикою «Книжковий огляд».

Подається за першодруком.

ПЕТРО КОЗЛАНЮК

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1954, 14 серпня. Передруковано у вид.: *Наша кровна справа*, с. 484—487; *Твори в 10-ти т., т. 9, с. 330—334*.

Подається за вид.: *Твори в 10-ти т., т. 9, с. 330—334*.

¹ Пелехатий Кузьма Миколайович (1886—1952) — учасник революційного руху на Західній Україні, журналіст.

² Гаврилюк Олександр Якимович (1911—1941) — український радянський письменник.

³ Тудор Степан Йосипович (1892—1941) — український радянський письменник.

⁴ Мартович Лесь Семенович (1871—1916) — український письменник.

МОЇМ КОРЕСПОНДЕНТАМ

Вперше надруковано під назвою «Про молодих» в газ. «Вечірній Київ», 1954, 18 серпня, до II з'їзду письменників Радянської України.

Подається за вид.: *Наша кровна справа*, с. 527—532.

¹ Пригадую, як небіжчик Яків Качура привів колись до мене молоденького сільського вчителя... — Цим сільським учителем був Михайло Стельмах.

² Він говорив, що тільки народ міг створити такі безсмертні образи, як образ Фауста, Прометей... — Мається на увазі думка, висловлена О. М. Горьким у доповіді на I Всесоюзному з'їзді радянських письменників 17 серпня 1934 р.: «Совершенство таких образов, как Геркулес, Прометей, Микула Седлинович, Святогор, далее — доктор Фауст, Василиса Премудрая, иронический удачник Иван-дурак и наконец — Петрушка, побеждающий доктора, попа, полицейского, черта и даже смерть, — все это образы, в создании которых гармонически сочетались разум и интуицию, мысль и чувство» (*Горький М. Собр. соч. в 30-ти т., т. 27, с. 305*).

³ Особливе недовір'я викликає у декого сучасна радянська народна творчість. Дехто, як-от М. Леонт'єв, письменник і фольклорист, бере

навіть під сумнів саме існування її...— М. Т. Рильський висловлює свою незгоду з думками М. Леонтьєва в статті «Волхование и шаманство» («Новый мир», 1953, № 8).

⁴ «В лесах» Мельникова-Печерського — твір, який так гаряче рекомендував читати молодим авторам Горький...— У листах до початкуючих літераторів О. М. Горький «гаряче рекомендує читати» твори російського письменника Павла Івановича Мельникова (літературний псевдонім — Андрій Печерський; 1818—1883) і насамперед епопею «В лесах» (1871—1874) та «На горах» (1875—1881), в якій з особливою силою письменник виявив талант оповідача, побутописця і знання народної мови. В одному з «Листів із редакції» О. М. Горький пише до невідомого автора: «Учиться надобно у Чехова, Бунина, Лескова, Андрея Мельникова-Печерского, они Вас прежде всего научат отлично владеть русским языком, а для Вас это совершенно необходимо» (*Горький М. Собр. соч. в 30-ти т., т. 25, с. 148*). У листі О. М. Горького Костянтину Андрійовичу Третьову (1876—1945) теж читаємо: «Вы — писатель, да; но — Вам надобно брать себя в руки, Вам необходимо заняться расширением лексикона. Позвольте посоветовать следующее: проштудируйте богатейших лексикаторов наших — Лескова, Печерского, Левитова купно с такими изящными формовщиками слова и знатоками пластики, каковы Тургенев, Чехов, Короленко» (*Горький М. Собр. соч. в 30-ти т., т. 29, с. 242*).

⁵ Ісаковський Михайло Васильович (1900—1973) — російський радянський поет.

⁶ Козьма Прутков — колективний літературний псевдонім російських письменників 60-х років XIX ст. — Олексія Костянтиновича Толстого і братів Жемчужникових (Олексія, Олександра та Володимира Михайловича).

БАГАТСТВО НАШОЇ ПОЕЗІЇ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1954, 26 жовтня, з підзаголовком «К съезду писателей Украины». Подальші публікації у вид.: *Классики и современники*, с. 334—376; *Литература і народна творчість*, с. 154—159.

У статті мається на увазі III з'їзд письменників Радянської України, що відбувся 27 жовтня — 1 листопада 1954 р. У першому — російському — варіанті вона починалася вступом, у якому М. Т. Рильський, полемізуючи з російським поетом і перекладачем Самуїлом Яковичем Маршаком (1887—1964), ділився з читацькою аудиторією своїми міркуваннями про оригінальність художньої творчості: «Недавно один начинающий — термин довольно расплывчатый — или же молодой — эпитет весьма условный — поэт прислал мне объемистую тетрадь стихов, которые он хотел бы издать в виде сборника. «К сожалению, — как бы извиняется он в препроводительном письме, — это все лирика». «Впрочем, — добавляет мой корреспондент, — теперь, кажется, и лирика разрешается». По поводу этих двух фраз я, конечно, ответил поэту: никогда, мол, лирика не была у нас под запретом, важно только — как а я лирика, есть ли в ней своеобразие — неотъемлемый признак поэзии вообще, — и представляет ли она интерес для широких кругов читателей, затрагивает ли она, кроме мимолетных чувств,

и общие жизненные вопросы... Этих черт я, к сожалению, в присланной тетради не нашел, но не в этом дело.

Я ответил моему корреспонденту, но кое-чего, думаю, не досказал. Лирика в широком смысле слова — это ответ поэта на все явления жизни, продиктованный его личным отношением к этим явлениям. Сколько бы мы ни толковали о так называемом «лирическом герое», лирика Гете и Гейне, Байрона и Петефи, Вийона и Мюссе, Мидкевича и Словацкого, Пушкина и Некрасова, Блока и Маяковского, Тычяны и Тувима — прежде всего отражение личных переживаний авторов. И пусть некрасовские стихи продиктованы его гражданским негодованием или же глубокой и скорбной любовью к народу, а Фет, скажем, закрепляет в слове свои мимолетные, неясные чувства и ощущения, вызванные любовью к женщине или восторгом перед природой, и Некрасов и Фет неспроста говорят от первого лица, от «я». Это не исключает, конечно, и такого положения, когда автор пользуется речью от первого лица как приемом, выражая от имени «я» чувства и мысли типичного, как ему кажется, «героя нашего времени». Но это уже до некоторой степени отход от того, что мы называем лирикой в собственном смысле слова.

Однако часто у нас говорят о лирике в более узком смысле, о любовной лирике. Именно к этому разряду и принадлежат стихи в посланной мне тетради. Они, мне кажется, искренни... Но ведь искренность, об этом уже никто не спорит, — никак не может быть единственным мерилом при оценке художественных произведений. Присланные мне стихи бапальны, — вот в чем беда. С. Я. Маршак не так давно высказал мнение, что напрасно мы, дескать, советуем молодым поэтам заботиться об оригинальности, своеобразии, «своем голосе» и т. п. Это, мол, само придет, если человек талантлив. Так ли? Вспомним работу Пушкина над рукописями, вспомним его переписку с друзьями и согласимся: великий поэт заботился не только о милых его сердцу простоте и ясности, но и об удалении всего тривиального, всего затасканного, всего слишком обыкновенного. Правда поэтических вещей, написанных «единым духом», «в порыве вдохновения», заключается, между прочим, и в беспощадном вымарывании приевшихся эпитетов, метафор, рифм и т. п., в замене их свежими, новыми, своими...

«Слишком обыкновенных» рифм боялся, как огня, Маяковский. Это, однако, не значит, что есть, так сказать, «запрещенные рифмы», типа «кровь — любовь». Нет, и «кровь — любовь» могут быть оправданы, даже не нуждаются в оправдании, если они употреблены к месту, если все стихотворение полно и по-своему выражает мысль или настроение автора и если это настроение, эта мысль представляют общий интерес.

Оригинальность — это не только право поэта, это его обязанность. Речь идет, разумеется, только о такой оригинальности, которая находит отклик в душе читателя, которая не скользит по поверхности явлений, а проникает в их глубь, которая заставляет читателя сказать: да ведь это я сам думал, я сам чувствовал, только не умел выразить, а он, поэт, выразил. Стихи самого Маршака являются как раз примером такой оригинальности.

Возвращаясь к вопросу об интимной, в частности любовной лирике. У нас принято браниться словами: «альбомные стихотворения». Основание для этого дают ничтожные по содержанию, мелкие

по мысли и по чувству стихов, которые нет-нет да и проскальзывают в нашу литературу.

Но прочтем вот эти несколько строк:

Когда пролетных птиц несутся вереницы
От зимних бурь и вьюг и стонут в вышине,
Не осуждай их, друг! Весной вернутся птицы
Знакомым им путем к желанной стороне.
Но, слыша голос их печальный, вспомни друга!
Едва надежда вновь блеснет моей судьбе,
На крыльях радости помчусь я быстро с юга
Опять на север, вновь к Тебе!

Это стихотворение написал Адам Мицкевич, перевел Валерий Брюсов. Альбомное? Ну, еще бы! Это видно даже из заголовка: «В альбом Каролине Яниш». Но можно ли не почувствовать всю глубину человеческого чувства, вложенного в это стихотворение, всю значительность его не только для самого поэта, но и для читателя, который скажет: да ведь и я переживал нечто подобное!

При желании можно назвать альбомным и знаменитое «Я вас любил» Пушкина с его благородным самоотречением во имя высокой, подлинной и совсем не «небесной» любви! При злой воле даже лермонтовский «Валерик» (так до недавнего времени было принято называть это стихотворение без заглавия) можно объявить «светским письмом», рассказом офицера о малозначительной стычке в горах... А ведь это стихотворение — одна из первых вот в русской литературе, провозвеставших симфонию «Войны и мира»!

В какой-то степени мой корреспондент прав: не жаждут интимную лирику товарищи редакторы и критики, просто даже побаиваются ее... Не говорю уже о той преувеличенной стыдливости, с которой они иногда отворачиваются от естественного выражения человеческих чувств. Улыбку, которой обманивается женатый, скажем, человек с незнакомой девушкой, некоторые наши ханжи-перестраховщики, этикие самозванцы цензоры нравов, готовы объявить проявлением «аморальности», проповедью «нравственной распущенности» и т. п. Этак недалеко до того, чтобы зачеркнуть лучшие перлы мировой поэзии, как «аморальные произведения»!

Не в чести у редакторов, да и у некоторых критиков и «пейзажная» лирика. Художник-живописец может изображать уголок леса или степи, море или реку, — никто не требует у него обязательных человеческих фигур. При этом совершенно справедливо вспоминают, что Левитан, к примеру, задумчиво изображал русского человека, его печали, его порывы, его чаяния. К поэтам такое соображение не применяется.

Нет! Полнота жизни во всех ее проявлениях, полнота отражения ее всеми красками и тонами — вот что дано советскому писателю в отличие от писателей капиталистических стран, зависящих от требований и вкусов потребителей и заказчиков или же героически борющихся против этих требований и вкусов во имя свободы, во имя правды, во имя народа.

Наша литература, наша поэзия народны в подлинном смысле слова. Дети народа творят ее для народа. И если я взял под защиту некоторые подвергаемые самодеятельному гонению виды поэзии, в частности лирики, то отнюдь не для того, чтобы противопоставить

их теми центральним темам нашої поезії. Эти теми — созидательный коллективный труд, уничтожение пережитков старого, неразрывное братство советских народов, советский патриотизм, дружба всех трудящихся земного шара, борьба за мир во всем мире, построение коммунизма. Они, эти темы, являются общими для всех литератур многонационального Советского Союза. Они стоят в центре и той литературы, в которой я работаю, — литературы украинской.

Уже в наступному номері «Літературної газети» від 28 жовтня 1954 р., у відповідь на статтю М. Т. Рильського «Богатство нашої поезії» з'явилася репліка С. Маршака «Об оригінальності», основний зміст якої розкривав така фраза: «Слова мои были направлены не против поисков настоящей оригинальности, а против «оригинальничанья».

Подается за вид.: Література і народна творчість, с. 154—159.

¹ Берггольц Ольга Федорівна (1910—1975) — російська радянська письменниця.

² Венцлова Антанас Томасович (1906—1971) — литовський радянський письменник, народний письменник Литви.

³ Турсунов-заде Мірзо (нар. 1911 р.) — таджицький радянський письменник-академік, громадський діяч, народний поет Таджикистану, Герой Соціалістичної Праці.

⁴ Кошштейн Арон Йосипович (1915—1940) — український радянський поет.

⁵ Дрок Костянтин Леонідович (нар. 1919 р.) — український радянський поет.

⁶ Степанюк Борислав Павлович (нар. 1923 р.) — український радянський поет.

⁷ Лагода Валентин Костянтинович (нар. 1913 р.) — український радянський поет.

⁸ Горедький Петро Гнатович (нар. 1919 р.) — український радянський поет.

⁹ Юренко Олесь Степанович (нар. 1912 р.) — український радянський письменник.

¹⁰ Павличко Дмитро Васильович (нар. 1929 р.) — український радянський поет.

¹¹ Білоус Дмитро Григорович (нар. 1920 р.) — український радянський поет і перекладач.

¹² Познанська Марія Аввакумівна (нар. 1917 р.) — українська радянська поетеса.

¹³ Чалий Богдан Йосипович (нар. 1924 р.) — український радянський поет.

СОВЕТСКИЙ НАРОД И ЛИТЕРАТУРА

Вперше надруковано в газ. «Сталинское племя», 1954, 27 жовтня.

Подается за першодруком.

¹ Сарян Гегам Багдасарович (1902—1976) — вірменський радянський поет.

² Чавчавадзе Олександр Гарсеванович (1786—1846) — грузинський поет і громадський діяч.

³ Церетелі Акакій Ростомович (1840—1915) — грузинський поет і громадський діяч.

⁴ Ованесян Ованес (справжнє прізвище, ім'я та по

батькові — Іоанніс'ян Іоаннес Мкртичович; 1864—1929) — вірменський поет.

⁵ К о л ь ц о в Олексій Васильович (1809—1842) — російський поет.

ВИДАТНИЙ РАДЯНСЬКИЙ ФІЛОЛОГ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1954, 4 листопада, з підзаголовком «70-річчя життєвого шляху і 45-річчя науково-педагогічної діяльності О. І. Білецького».

Подається за першодруком.

¹ Ю в е н а л Децім Ювій (бл. 60 — бл. 127) — римський поет-сатирик.

² С а н д (Занд) Жорж (справжнє ім'я та прізвище — Аврора Дюдеван; 1804—1876) — французька письменниця.

ПОЕЗИЇ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1955, 25 січня, під назвою «О стихах Михайла Стельмаха», як рецензію на вид.: *Стельмах М. Жито сили лабирається*. К., 1954.

Машинопис з авторськими правками, датований: «1955», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1301. Під назвою «Весенний поток» статтю вміщено у вид.: *Классики и современники*, с. 369—372.

Подається за вид.: *Твори в 10-ти т., т. 9, с. 348—352.*

СТУДІЙЦЯМ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1955, 7 квітня, під назвою «Голоси молодого поповнення», як рецензію на вид.: *Альмазах — 1954*. Львів, 1954.

Автограф під назвою «Голоси молодого життя», датований 1955 р., зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1244.

Піаніше рецензії вміщувалась у вид.: *Література і народна творчість*, с. 201—204; *Наша кровна справа*, с. 538—541.

Подається за вид.: *Наша кровна справа*, с. 538—541.

¹ «А молодість не вернеться...» — рядок з вірша Л. І. Глібова «Журба» (1859).

² Рядченко Іван Іванович (нар. 1924 р.) — російський радянський поет, що працює на Україні.

³ Б р а т у н ь Ростислав Андрійович (нар. 1927 р.) — український радянський поет.

⁴ М о л я к е в и ч Дмитро Панасович (нар. 1926 р.) — український радянський поет.

⁵ М а л я в с ь к и й Юрій Кіндратович (нар. 1928 р.) — початкуючий поет, тодішній студент слов'янського відділення Львівського державного університету.

⁶ Г л а з о в Григорій Соломонович (нар. 1925 р.) — російський письменник, що працює на Україні.

⁷ К о л о д і й Василь Семенович (нар. 1922 р.) — український радянський поет.

⁸ Г у л ь к о Ярослав Степанович (нар. 1930 р.) — початкуючий поет, тодішній студент українського відділення Львівського державного університету.

⁹ Д а н ь к о Микола Михайлович (нар. 1936 р.) — початкуючий

поет, тодішній студент факультету журналістики Львівського державного університету.

¹⁰ Петренко Микола Євгенович (нар. 1925 р.) — український радянський письменник.

¹¹ Мах Петро Петрович (нар. 1934 р.) — український радянський письменник.

¹² Мавяк Володимир Антонович (нар. 1934 р.) — український радянський письменник.

¹³ Ошуркевич Олексій Федорович (нар. 1933 р.) — початкуючий поет, тодішній студент українського відділення Львівського державного університету.

¹⁴ Байгушев Олександр Тимофійович (нар. 1926 р.) — початкуючий поет, тодішній студент факультету журналістики Львівського державного університету.

¹⁵ Печенівський Григорій Максимович (нар. 1929 р.) — український радянський поет.

¹⁶ Рябий Віктор Якович (нар. 1933 р.) — початкуючий поет, тодішній студент факультету журналістики Львівського державного університету.

¹⁷ Квиш Георгій Арсенович (нар. 1922 р.) — український радянський письменник.

¹⁸ Васюков Олег Кузьмич (нар. 1932 р.) — початкуючий поет, тодішній студент факультету журналістики Львівського державного університету.

¹⁹ Тихонова Муза Миколаївна (нар. 1932 р.) — початкуюча поетеса, тодішня студентка російського відділення Львівського державного університету.

²⁰ Іваничук Роман Іванович (нар. 1929 р.) — український радянський письменник.

²¹ Старчикова Ємілія Андріївна (нар. 1933 р.) — тодішня студентка російського відділення Львівського державного університету.

²² Андріанов Юрій Павлович (нар. 1931 р.) — тодішній студент російського відділення Львівського державного університету.

²³ Симферовська Жална Данилівна (нар. 1931 р.) — тодішня студентка Львівського державного університету.

РОСТУТЬ СИНИ

Вперше надруковано в газ. «Молодь України», 1955, 29 листопада, під рубрикою «Мужнійте в творчому труді, дзвінкоголосі, молоді!» як рецензію на вид.: *Негода М.* Ростуть сини. К., 1955.

Подається за першодруком.

¹ Негода Микола Тодосійович (нар. 1928 р.) — український радянський поет.

² Побажавмо ж йому словами Івана Франка: працювать, працювать, працювати! — Передаються слова вірша І. Я. Франка «Земле, моя всеплодющая мати» (1880) з циклу поезій «Веснянки» (1880—1883).

БОЄЦЬ ЗА МИР

Вперше надруковано як вступну статтю до вид.: *Підсуха О.* Поезії. К., 1955. Стаття вміщувалась у вид.: *Класики и современ-*

вни, с. 374—377; Наша кровна справа, с. 518—520; Твори в 10-ти т., т. 9, с. 344—348.

Подається за вид.: Твори в 10-ти т., т. 9, с. 344—348.

¹ «Шумлять сади, двіте колосся...» — перший рядок і назва вірша (1955) О. Підсухи.

² «Ходить чутка рідним краєм...» — рядок з вірша О. Підсухи «Запорожець за Дунаєм» на китайській сцені (1955).

³ «Ганьба і смерть тому, хто папада...» — рядки з вірша О. Підсухи «Б все: любов, достаток на столі» (1950).

⁴ «Обоє півкуль народ многоязыкий...» — рядок з вірша О. Підсухи «Собі на день народження» (1952).

⁵ «Ось ти смієшся...» — рядок, яким відкривається друга частина вірша О. Підсухи «Дочці» (1949).

⁶ «і натискаю на кісся...» — уривок з п'ятого розділу «Колгоспних портретів» О. Підсухи (1947).

⁷ «Хто страху у битві не знає...» — рядок з вірша О. Підсухи «Шляхи, що на захід простерті» (1943).

⁸ Емі Сю (Сю Сань; справжнє ім'я — Сю Аймей; 1896—1983) — китайський письменник і перекладач.

⁹ Неруда Пабло (справжнє ім'я та прізвище — Нефталі Рікардо Рейс Басуальто; 1904—1973) — чилійський поет і громадський діяч.

¹⁰ Андерсен-Нексе Мартін (справжнє прізвище — Андерсен; псевдонім — Нексе; 1869—1954) — датський письменник.

¹¹ Робсон Поль (1898—1976) — американський співак, драматичний актор, громадський діяч.

¹² Лі Гі Ён (Йон; літературний псевдонім — Мінчхон; нар. 1895 р.) — корейський письменник.

ЩАСЛИВОЇ ДОРОГИ

Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1956, № 2, с. 114—119, під назвою «Розмова про поезію молодих».

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1000.

В основу статті покладено матеріал доповіді на республіканській нараді молодих письменників, що відбулася 26—28 листопада 1955 р. в Києві. На засіданні президії Спілки письменників Радянської України від 30 червня 1955 р. (див. ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 225, протокол № 9, с. 270—273) слухалося питання «Про республіканську нараду молодих письменників». Було ухвалено: «Скликати, разом з ЦК ЛКСМУ, республіканську нараду-семінар молодих письменників УРСР... Доручити видавництву «Радянський письменник» підготувати й видати до 1 грудня 1955 року збірник творів молодих письменників України обсягом до 25 друк. арк. Затвердити редколегію збірника: Тичина, Рильський, Смолич, Воробько, Анат. Мороз. Просити Тичину написати невеличку вступну статтю до збірника». У ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 228, с. 161—176, зберігається стенограма доповіді М. Т. Рильського. Наряду відкрив П. Г. Тичина. Було заслухано три доповіді: «Молоді письменники Радянської України» (Л. М. Новиченко), «Творчість молодих прозаїків» (Ю. К. Смолич) і «Творчість молодих поетів» (М. Т. Рильський). М. Т. Рильський виступив на вечірньому засіданні 27 листопада, коли головував О. Т. Гончар. В обговоренні доповідей узяти участь: В. Земляк, С. Крижанівський, Д. Павлячко, І. Гончаренко, Д. Копаця, Є. Долматовський та ін.

Стаття увійшла до збірника: На допомогу молодим письменникам. Вип. 1. К., 1956, с. 120—131; під назвою «Щасливої дороги», з незначними редакційними змінами була виключена до вид.: Література і народна творчість, с. 205—216; друкувалася у вид.: Наша кровна справа, с. 544—555; Література і народ, с. 27—40.

Подається за вид.: Наша кровна справа, с. 544—555.

¹ Недавно в «Літературній газеті» П. Воронько звернув увагу на практику так званих «альманахів молодих...» — Мається на увазі надрукована в «Літературній газеті» від 22 жовтня 1955 р. стаття П. Воронька «Молодість молодих».

² Недавно в одному нашому журналі один критик, що набув уже собі певне ім'я, опублікував рецензію на збірку поезій талаповитого поета Івана Виргана. — Мається на увазі рецензія Володимира П'янова «Поезії Івана Виргана» на видання: *Вирган І. Поезії*. Харків, 1954 («Вітчизна», № 5, 1955, с. 166—170).

³ Вяземський Петро Андрійович (1792—1878) — російський поет, літературний критик, князь.

⁴ Летоук Євген Миколайович (1929—1976) — український радянський письменник.

⁵ Клименко Михайло Данилович (нар. 1929 р.) — український радянський поет.

⁶ Ребро Петро Павлович (нар. 1932 р.) — український радянський письменник.

⁷ Костенко Ліна Василівна (нар. 1930 р.) — українська радянська поетеса.

⁸ Юхимович Василь Лукич (нар. 1924 р.) — український радянський поет.

⁹ М'ястківський Андрій Пилипович (нар. 1924 р.) — український радянський письменник.

¹⁰ Навряд чи при цьому думав автор про рядки російського поета Богдановича «во всех ты, душенька, нарядах хороша». — Йдеться про російського поета Іполита Федоровича Богдановича (1743—1803), автора поеми «Душенька» (1783), слова з якої наводить М. Т. Рильський.

¹¹ Зубова Валентина Дмитрівна (нар. 1935 р.) — українська радянська письменниця.

¹² Гончарук Захар Власович (нар. 1921 р.) — український радянський поет.

¹³ Коломієць Тамара Опанасівна (нар. 1935 р.) — українська радянська поетеса.

¹⁴ Масло Михайло Кирилович (1918—1984) — український радянський поет.

¹⁵ Можна було б окремо поміркувати про римування в зв'язку з обговоренням цієї справи на сторінках «Літературної газети»... — В «Літературній газеті» від 22 листопада 1955 р., під загальною назвою «О рифме», було опубліковано відкритий лист донецького поета В. Труханова до С. Щипачова і відповідь адресата своєму кореспонденту. Приводом до їхньої публічної розмови став виступ М. Алігер (теж на сторінках «Літературної газети») про неохайні і дуже приблизні рими, «які дратують, мов криво пришиті гудзики», у віршах молодих поетів. На виступ С. Щипачова і В. Труха-

нова відгукнувся через «Літературну газету» від 26 листопада 1955 р. поет Є. Долматовський.

¹⁶ Груханов Володимир Іванович (нар. 1922 р.) — російський радянський поет.

¹⁷ Але аж ніяк не можна погодитись із С. Крижанівським, котрий сказав якось, що неримована поезія — це вже, власне, не поезія. — У фондах ЦДАМЛМ зберігається стенограма виступу С. А. Крижанівського, правлена його рукою, на райковому засіданні II з'їзду письменників України 7 грудня 1948 р. (ф. 590, оп. 1, од. зб. 56, с. 161): «Тов. Вишеславський говорив про збірку поезій Рильського «Мости» і вказував як на досягнення поета білий вірш, яким написано майже півкнижки. А я вважаю, що це недолік поета, бо це настільки аморфна форма, що більш нагадує прозу, ніж поезію. Бачити шукання демократичної форми, високої простоти в білому вірші — це не той ідеал, до якого ми повинні прагнути».

¹⁸ Софокл (бл. 496—406 до н. е.) — давньогрецький драматург.

¹⁹ Архілох (середина VII ст. до н. е.) — давньогрецький поет, творець ямбічного вірша.

²⁰ Вергілій Марон Публій (70—19 до н. е.) — римський поет.

²¹ Гораций (Квінт Гораций Флакк; 65—8 до н. е.) — римський поет.

²² Овідій (Публій Овідій Назон; 43 до н. е.—18 н. е.) — римський поет.

²³ Родичев Микола Іванович (нар. 1925 р.) — російський радянський письменник.

²⁴ Жуковський Василь Андрійович (1783—1852) — російський поет.

ОСТАП ВИШНЯ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1956, 28 червня, як рецензію на вид.: *Вишня О.* Твори в 2-х т. К., 1956.

Автограф під назвою «Наш Остап Вишня», датований: «13.V 1956 р.», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1242. Стаття вміщувалась у вид.: *Література і народна творчість*, с. 191—195; *Класики і сучасники*, с. 328—382; *Наша кровна справа*, с. 458—462; *Сочинения в 4-х т.*, т. 4, с. 392—400; *Твори в 10-ти т.*, т. 9, с. 352—358.

Подається за вид.: *Твори в 10-ти т.*, т. 9, с. 352—358.

¹ Маківчук Федір Юрійович (нар. 1912 р.) — український радянський письменник, сатирик і гуморист, заслужений працівник культури УРСР.

² Посмітний Макар Онисимович (1895—1973) — один із зачинателів колгоспного будівництва, двічі Герой Соціалістичної Праці.

³ Борисоглібська Гаяна Іванівна (справжнє прізвище — Сидоренко-Свидерська; 1867—1939) — українська радянська актриса, народна артистка УРСР.

⁴ Юра Гнат Петрович (1888—1966) — український радянський актор, режисер, народний артист СРСР.

НАША КРОВНА СПРАВА

Вперше надруковано російською мовою в «Литературной газете», 1956, 6 листопада.

Подається за вид.: Наша кровна справа, с. 30—33, де стаття була вперше опублікована в перекладі українською мовою.

¹ Недавно І. Сельвінський... вистовив подив, чому в наших концертних програмах народним інструментом називається не рояль, а балалайка.— Йдеться про статтю російського радянського письменника Іллі (Карла) Львовича Сельвінського (1899—1968) «Народность и поэзия» (1956), в якій він пише: «Почему же скрипки и рояли должны и сейчас склоняться перед балалайкой, носящей высокое звание «народной»? Я прошу понять меня правильно: я воюю не против балалайки. Если нам еще рано отказываться от конного спорта, несмотря на обилие машин, то рано и отрекаться от балалайки, несмотря на существование целой сети музтехникумов. Но нельзя делать балалайку как бы символом народности в современном социалистическом понимании этого слова. Принцип советской культуры, социалистической по содержанию, национальной по форме, отнюдь не предполагает, что национальное есть обязательно кустарное, самодельное, примитивное. Наоборот, рассматривая национальный характер в развитии и росте, народное мы определяем как наиболее квалифицированное, передовое» (Сельвинский И. Я буду говорить о стихах. М., 1973, с. 48—49).

² Глинка Михайло Іванович (1804—1857) — російський композитор, основоположник російської класичної музичної школи.

³ Ліст Ференц (1811—1876) — угорський композитор, піаніст, диригент.

⁴ Шопен Фридерик Францішек (1810—1849) — польський композитор і піаніст.

ПОЕТ-ПІСНЯР

Вперше надруковано як передмову до вид.: Ющенко О. Вибране. К., 1958, с. 3—6.

Автограф, датований: «10.11.56 р.», зберігається в Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського, од. зб. Р-1190.

Подається за першодруком.

¹ Майборода Платон Іларіонович (нар. 1918 р.) — український радянський композитор.

² Сеспель Мішші (літературний псевдонім Кузьміна Михайла Кузьмича; 1899—1922) — зачинатель чуваської радянської поезії.

³ Лисенко Марія Григорівна (нар. 1914 р.) — поватор сільськогосподарського виробництва, Герой Соціалістичної Праці.

⁴ Озерний Марко Євстафійович (1890—1957) — майстер високих урожаїв кукурудзи, Герой Соціалістичної Праці.

⁵ Петрусенко Оксана Андріївна (1900—1940) — українська радянська співачка.

⁶ В дні війни написав Олекса певелику, повіту цілком зрозумілим сумом «Пісню колопаян»...— Йдеться про поезію О. Ющенка, для якої народ підібрав мелодію. Твір друкувався в багатьох фольклорних виданнях. У збірнику: Радянська пісня. К., 1967, опубліковано один із його варіантів, під назвою «Цокочуть вагонн, помчались вагонн».

ПИСЬМЕННИКИ — СОЛДАТИ МИРУ

Вперше надруковано 1959 р. у вид.: *Наша кровна справа*, с. 33—37.

Авторизований машинопис, датований 1956 р., зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 999.

Подається за вид.: *Твори в 10-ти т.*, т. 9, с. 155—161.

¹ «...щоб усі слов'яни стали добрими братами» — рядки з поеми Т. Г. Шевченка «Бретик» (1845).

² «Це ж остання війна!» — рядок з вірша І. Я. Фрапка «Товаришам із тюрми» (1878).

³ «...вбитимь вешадию рукою ворога і супостата — довільно переданий рядок: «Врага не буде, супостата...» з вірша Т. Г. Шевченка «І Архімед, і Галілей» (1860).

⁴ «Ов падає лам їх бучної гордині...» — рядок з вірша М. Бажана «Парад перемоги», що увійшов до збірки «Біла Спаської венкі» (1952).

⁵ «Хай живуть на світі мир, і труд, і спокій...» — рядок з вірша В. Сосюри «Зеленіє жито, щоб ще краще жити» (1950).

⁶ «Не може погаснуть, хто світлом своїм...» — рядок з вірша В. Сосюри «Як промінь, що в морі проміння сія» (1950).

⁷ «Ти — вісник горя й лихоліття...» — рядок з вірша А. Малишка «Паліві війни», що увійшов до збірки «За синім морем» (1950).

⁸ «Тут буде мир. Недурно птахам...» — рядок з вірша Л. Первомайського «Вертають з ірію лелеки» (1944).

⁹ Так — друзів і соратників маємо ми на всій «зеленій планеті», як назвав земну кулю Валерій Брюсов. — Мотив любовного ставлення до «зеленої планети» перед загрозою всеруйпівної високопромислової цивілізації проходить у багатьох віршах В. Брюсова.

ЛІТЕРАТУРА І НАРОД

Вперше надруковано російською мовою в газ. «Правда», 1957, 12 травня, з підзаголовком «Заметки писателя».

Чорновий автограф російського варіанта статті датований: «27 січня 1957 р.», верстка, з авторськими правками, зберігається в ЦДАМЛІМ, ф. 46, оп. 1, спр. 42. Машинопис статті російською мовою зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 992.

Друкувалося російською й українською мовами у вид.: *Література и народ*, с. 42—48; *Наша кровна справа*, с. 5—11; *Про людину, для людини*, с. 11—16; *Сочинения в 4-х т.*, т. 4, с. 20—27; *Твори в 10-ти т.*, т. 9, с. 167—176.

Подається за вид.: *Твори в 10-ти т.*, т. 9, с. 167—176.

¹ Вєхїл (бл. 525—426 до н. е.) — давньогрецький драматург.

² Еврїпїд (бл. 480 або 484—406 до н. е.) — давньогрецький драматург.

³ Ім'я «печальника горя народного» незмінно супроводить ім'я Некрасова. — Так назвав М. О. Некрасова Ф. М. Достоевський у своєму «Дневнике писателя», обгрунтувавши, чому саме він заслуговує на це ім'я (див.: *Достоевський Ф. М.* Полн. собр. соч. СПб. 1895, т. 11, ч. 2, с. 425—437).

⁴ Кальдерон де ла Барка Педро (1600—1681) — іспанський драматург.

⁵ Лопе де Вега Карп'юс Фелікс (1562—1635) — іспанський письменник епохи Відродження, творець національної драматургії.

⁶ Леонардо да Вінчі (1452—1519) — італійський живописець, скульптор, архітектор, учений та інженер, представник доби Високого Відродження.

⁷ Рафаель Санти (1483—1520) — італійський живописець і архітектор, представник доби Високого Відродження.

⁸ Боккаччо Джованні (1313—1375) — італійський письменник.

⁹ Аріосто Лудовіко (1474—1533) — італійський поет.

¹⁰ Матейко Ян Алоїз (1838—1893) — польський живописець.

¹¹ Рембрандт Гарменс ван Рейя (1606—1669) — голландський живописець і гравер.

¹² Чаренц Егіше Абгарович (справжнє прізвище — Согомолян; 1897—1937) — вірменський радянський поет.

¹³ Довженко Олександр Петрович (1894—1956) — український радянський кінорежисер і письменник, заслужений діяч мистецтв УРСР, народний артист РРФСР.

¹⁴ Погодін Микола Федорович (справжнє прізвище — Стукалов; 1900—1962) — російський радянський письменник.

¹⁵ Дудинцев Володимир Дмитрович (нар. 1918 р.) — російський радянський письменник.

¹⁶ Гранін Данило Олександрович (справжнє прізвище — Герман; нар. 1918 р.) — російський радянський письменник.

¹⁷ Яшин Олександр Якович (справжнє прізвище — Попов; нар. 1913—1968) — російський радянський поет і прозаїк.

ПЕРЕГЛЯДАЮЧИ ПОЛЬСЬКІ ГАЗЕТИ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1957, 8 лютого. Подасться за першодруком.

¹ Кручковський Леон (1900—1962) — польський письменник і громадський діяч.

² Добровольський Станіслав (нар. 1907 р.) — польський поет.

³ Беньковський Владислав (нар. 1906 р.) — польський політичний діяч і публіцист, автор праць із соціології.

⁴ Домбровська Марія (1889—1965) — польська письменниця.

⁵ Яструн Мечислав (нар. 1903 р.) — польський письменник.

⁶ Костюшко (Косцюшко) Тадеуш (1746—1817) — діяч польського національно-визвольного руху. Керівник польського повстання 1794 р., учасник війни за незалежність у Північній Америці 1775—1783 рр.

⁷ Вердель Станіслав (1799—1857) — польський революціонер, соціаліст-утопіст.

⁸ Домбровський Ярослав (1836—1871) — польський революційний демократ, головнокомандуючий збройними силами Паризької комуни 1871 р.

⁹ Варинський Людвік (1856—1889) — активний діяч та ідеолог польського робітничого руху.

¹⁰ Конопницька Марія (1842—1940) — польська письменниця.

¹¹ Ожешко Еліза (1841—1910) — польська письменниця.

¹² Прус Болеслав (справжнє прізвище та ім'я — Гловацький Олександр; 1847—1912) — польський письменник.

¹³ Виспянський Станіслав (1869—1907) — польський письменник, театральний діяч і художник.

¹⁴ Тувім Юліан (1894—1953) — польський поет.

¹⁵ Монюшко Станіслав (1819—1872) — польський композитор, один з основоположників польської класичної музики.

¹⁶ Венявський Генрік (1835—1880) — польський скрипаль і композитор.

САМОЦВІТИ

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1957, № 6, с. 113—114, без заголовка, серед інших виступів під рубрикою «До 60-річчя Андрія Головка». Під назвою «Глибоко своєрідний майстер» стаття увійшла до вид.: Андріві Головку. К., 1958; під заголовком «Самоцвіти» вміщена у вид.: Наша кровна справа, с. 482—483.

Подається за вид.: Наша кровна справа, с. 482—483.

¹ Недавно мені довелося розмовляти в одному випадковим українським радянським письменником, який замолоду вчителював. — Йдеться про Михайла Стельмаха.

² ...він пише тільки те, чого не може не писати. А це й є однією з дорогоцінних властивостей справжнього художника-творця, на що вказував колись і ще Гоголь... — А. Б. Головку, як і свого часу М. В. Гоголю, критика дорікала за так зване тривале «мовчальництво». М. Т. Рильський теж зауважував йому на недостатню активність у літературі (див. доповідь «Українська радянська література в дні визволення України» у даному томі). Характер свого «мовчальництва» М. В. Гоголь розкриває в «Авторской исповеди» (1847): «Несколько раз, упрекаемый в недеятельности, я принимался за перо, хотел насильно заставить себя написать хоть что-нибудь вроде небольшой повести или какого-нибудь литературного сочинения, и не мог произвести ничего. Успехи мои оканчивались почти всегда болезнью, страданиями и, наконец, такими припадками, вследствие которых нужно было надолго отложить всякое занятие» (Гоголь Н. В. Собр. соч. в 7-ми т. М., 1978, т. 6, с. 432—433).

СДЕЛАНО НЕМАЛО

Вперше надруковано в «Литературной газете», 1957, 2 листопада.

Подається за першодруком.

¹ ...Юрий Яновский в великодушных своих «Всадниках», которым такую высокую оценку в предисловии к французскому переводу книги дал Арагон... — Мається на увазі переклад «Вершиків»

Ю. Яновського французькою мовою. Книга вийшла в світ у Парижі 1957 р. Редактором її та автором передмови був Луї Арагон. Передмова називалась «Нотатки редакції». В перекладі українською мовою вона надрукована в журналі «Радянське літературознавство», 1958, № 6, с. 113—121.

² Ільф Ілля Арнольдович (справжнє прізвище — Файнзільберг; 1897—1937) — російський радянський письменник-сатирик.

³ Паустовський Костянтин Георгійович (1892—1968) — російський радянський письменник.

⁴ Панченко Пимен Омелянович (нар. 1917 р.) — білоруський радянський поет.

⁵ Лавренєв Борис Андрійович (1891—1959) — російський радянський письменник.

ПОЧУТТЯ ГОРДОСТІ

Вперше надруковано в газ. «Правда», 1957, 6 листопада.

Подається за вид.: Твори в 10-ти т., т. 9, с. 182—185.

¹ ...«розуму досвідчення холодні і серця записи гіркі»... — вислів О. С. Пушкіна з «Присвяти» до «Євгенія Онегіна» в перекладі М. Т. Рильського.

² ...немовби знову переживаємо свою молодість, свою боротьбу, свої «схватки боевые»... — Використано вислів з вірша М. Ю. Лермонтова «Бородино» (1837):

Ведь были ж схватки боевые?

Да, говорят, еще какие!

³ ...Він (письменник.— *Ред.*) — скористаймося висловом Маяковського — робить життя разом з народом. — Мається на увазі кінцівка вірша В. Маяковського «Сергею Есенину» (1926):

В этой жизни

помереть

не трудно.

Сделать жизнь

значительно трудней.

ДРУГ ПРИРОДИ

Вперше надруковано як останню частину передмови «Остап Вишня» у вид.: *Вишня Остап. Ни пуха вам, ни пера. Охотничьи рассказы.* М., 1958, с. 7—8. Передмова має дату: «7 декабря 1957 г.».

Подається за першодруком.

¹ С горечью перечитал я эти строки, и точно услышал около себя теплый голос Павла Михайловича... — М. Т. Рильський, подаючи передмову до книжки О. Вишні російською мовою «Ни пуха вам, ни пера», повністю виключив до неї в перекладі з української свою статтю «Щось як передмова», якою відкривалися «Мисливські усмішки» О. Вишні (К., 1958, с. 7—8). «Друг природи» є третім, завершальним, додатково дописаним розділом російської статті «Остап Вишня» (передмови до книжки «Ни пуха вам, ни пера»). Тим-то слова «с горечью перечитал я эти строки» треба розуміти так: М. Т. Рильський, перш ніж писати третій розділ своєї статті до російського видання,

прочитав уже готові попередні розділи. Про це свідчать уривок з третього розділу: «Я писал: «знает и природу, и охоту наш автор пенелохо, а главное — любит и то и то». Прочитавано частину тексту з другого розділу переднього слова до збірки «Мисливських усмішок» О. Вишні російською мовою «Ни пуха вам, ни пера».

КОСТЬ ГЕРАСИМЕНКО

Вперше повний варіант статті надруковано російською мовою як передмову до вид.: *Герасименко К. Рассказы про песню*. М., 1958.

Автограф, датований: «19.X 1955 р.», та авторизований машинопис зберігаються в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1012. Тут же зберігаються чорнові автографи вставок до статті про К. Герасименка з датою: «1955—1957», ф. 137, од. зб. 1506.

У журналі «Новый мир» (1958, № 5, с. 131—132) було опубліковано замітку М. Т. Рильського «Пам'ять», яка лягла в основу передмови до збірки творів К. Герасименка російською мовою. Пізніше стаття вміщувалась як передмова до добірки віршів К. Герасименка «Пісня мужніх» (К., 1960, серія «Бібліотека поета») та в дещо скороченому вигляді як переднє слово до книги К. Герасименка «Поезії» (К., 1966). Входила до вид.: *Наша кровна справа*, с. 496—503; *Твори в 10-ти т., т. 9, с. 334—344*.

Подасться за вид.: *Твори в 10-ти т., т. 9, с. 334—344*.

¹ Ми йдемо рядовими Великої революції і звіряєм з курантами наші солдатські серця — епіграф статті взято з вірша К. Герасименка «Почуття теми», що ввійшов до збірки «Пам'ять» (1938).

² ...кажучи висловом Шевченка, «судавих людей». — До виразу «судаві люди» в Шевченковій поезії є еквівалент «злі люди». Обидва виступають як соціальна категорія. Наприклад, у вірші «Мені однаково» (1847):

Та не однаково мені,
Як Україну злі люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені!

³ Мав радію критик Ю. Кобилецький, коли назвав Герасименка поетом-воїном. — Український радянський критик Юрій (Іван) Спиридонович Кобилецький (нар. 1906 р.) написав вступну статтю «Поет-воїн» до першої повесної збірки віршів К. Герасименка (Вибране, К., 1946).

⁴ «За густими портьєрами Раднарком у...» — рядок з вірша К. Герасименка «Почуття теми» (1938).

⁵ «Поклади мені варення з полуниці...» — заголовковий рядок з вірша К. Герасименка (1941).

⁶ «Невідрадне дитинство, ягою і чортом заякане...» — рядки з вірша К. Герасименка «Вітрина іграшок» (1939).

⁷ Невтомні міліціонери стоять на своїх постах...» — рядки з вірша К. Герасименка «Радість» (1935).

⁸ «Сам спускав і цькував, і при цьому радів: у-тю-тю...» — рядки з вірша К. Герасименка «Корній» (1935).

⁹ «Ії із табору, розказують, украв панич...» — рядок з вірша К. Герасименка «Вересень» (II, 1934).

¹⁰ «Корній має нахил до віршів...» — рядок з вірша К. Герасименка «Корній».

¹¹ Тут мимоволі пригадується Едуард Багрицький, але ні про яке наслідування чи то вплив не може бути мови. — У К. Герасименка є стаття «Розвідка боєм» («Літературна газета», 1936, 12 січня), в якій говориться про життєлюбство Е. Багрицького, про його виступання в нашу соціалістичну дійсність. Як і в К. Герасименка, улюбленим літературним героєм Е. Багрицького був Тиль Уленшпигель, який обом поетам символізував невиснажну силу народну. «Я Тиль Уленшпигеля пою!» — заявляє Багрицький; «Тиль Уленшпигель бродить по землі» як захисник усього прекрасного на ній. Е. Багрицький, як і К. Герасименко, написав низку віршів, де згадується Тиль Уленшпигель.

Багрицький Едуард Георгійович (справжнє прізвище — Дзюбін; 1895—1934) — російський радянський поет.

СУЧАСНА РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Вперше надруковано як промову, виступову 1957 р. на одному з департаментських з'їздів асоціації «Франція — СРСР», у вид.: Статті про літературу, с. 47—52.

Машиніпис тексту французькою мовою з авторським підписом і правками, датований: «30 травня 1957 року», зберігається в Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського, од. зб. Р-726/3. Тут же знаходиться російський текст виступу, датований: «1957», з підписом та правками автора, од. зб. Р-727/1,2.

Подається за першодруком.

¹ Бабель Ісаак Еммануїлович (1894—1941) — російський радянський письменник.

² Веселий Артем (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Кочуров Микола Іванович; 1899—1939) — російський радянський письменник.

ПРО ПРАЦЮ ЛЕОНІДА НОВИЧЕНКА «ПОЕЗІЯ І РЕВОЛЮЦІЯ»

(Теоретичь П. Тичини в перші повоєнні роки)

Вперше друкується за автографом, що зберігається у ЦДАМЛІМ, ф. 46, од. 1, од. зб. 49. Автограф, датований: «8/V 1958», з підписом: «Доктор філологічних наук М. Рильський».

Як зауважує М. Т. Рильський на першій сторінці свого рукопису, це — офіційний відгук на книжку Л. М. Новиченка «Поезія і революція», за якою 1958 р. він захистив докторську дисертацію.

¹ «М у з а г е т» — літературно-мистецьке угруповання, що виникло в Києві 1919 р., об'єднавши поетів та митців різних напрямів, переважно з естетсько-символістськими тенденціями (Я. Савченко, Ю. Меженко, Д. Загул, В. Ярошенко та ін.). 1919 р. вийшов альманах під цією ж назвою.

² Шамрай Аганій Пилипович (1896—1952) — український радянський літературознавець.

- ³ Собачко-Шостак Ганна Федорівна (1883—1965) — український радянський майстер народного декоративного розпису.
⁴ Власенко Параска Іванівна (1900—1960) — український радянський майстер народного декоративного розпису.

ПАРТИЙНОСТЬ НАШЕЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Вперше надруковано в журн. «Знамя», 1959, № 1, с. 23—25, в рубриці «Слово о партии».

Автограф статті під назвою «О партийности литературы», датований: 25.X 1958, зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 995.

Подається за першодруком.

¹ Банвиль де Теодор (1823—1891) — французький поет.

² Клодель Поль Луї Шарль Марі (1868—1955) — французький прозаїк, поет, драматург.

³ Аполлінер Гійом (1880—1918) — французький поет і художник, одяп із родоначальників сюрреалізму.

⁴ Леонідзе Георгій Миколайович (1899—1966) — грузинський радянський поет-академік.

⁵ Арбузов Олексій Миколайович (нар. 1908 р.) — російський радянський драматург.

⁶ Панова Віра Федорівна (1905—1973) — російська радянська письменниця.

⁷ Ауєзов Мухтар Омарханович (1897—1961) — казахський радянський письменник-академік.

⁸ Бріль Янка (Іван Антонович; нар. 1917 р.) — білоруський радянський письменник.

ВИСТУП НА РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ ПАРАДІ ПОЕТІВ УКРАЇНИ

1 листопада 1958 року

Вперше друкуються за стенограмою, що зберігається у ЦДАМЛМ, ф. 590, оп. 1, сир. 314, с. 90—95. Скорочений вигляд подано в «Літературній газеті», 1958, 11 листопада.

¹ ...треба пам'ятати слова Леніна про те, що людей минулого слід судити не за те, чого вони не дали людям, а за те, що вони дали людям.— У статті «До характеристики економічного романтизму» (1897) В. І. Ленін пише: «Про історичні заслуги судять не по тому, чого не дали історичні діячі в порівнянні з сучасними вимогами, а по тому, що вони дали нового в порівнянні з своїми попередниками» (*Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 2, с. 173*).

² Отже, приміром, недавно була стаття відомого скульптора Вучетича, яка вміщала в «Известиях»,— «О художественной критике».— Ця стаття була надрукована в газеті «Известия» від 22 жовтня 1958 р. В ній Євген Вікторович Вучетич (1908—1974) називав салонними художниками Сомова, Нарбута і Бенуа, хибно вважаючи, що їхня манера письма зовсім чужа нашій сучасності.

³ Сомов Костянтин Андрійович (1869—1939) — російський живописець і графік.

⁴ Бенуа Олександр Миколайович (1870—1980) — російський художник, художній критик. Ілюстрації до «Мідного вершника» Пушкіна виконав у 1916—1922 рр.

⁵ Нарбут Георгій Іванович (1886—1920) — російський та український графік.

⁶ Незабаром про нього вийде монографія, яка цю несправедливість, може, частково і змиє.— Йдеться про видання: *Білицький П. О. Георгій Іванович Нарбут. Нарис про життя і творчість художника*. К., 1959. Передмову до книжки написав М. Т. Рильський.

⁷ Володимир Ілйич Ленін серед своїх улюблених поетів називав Тютчева.—Цей факт констатує В. Бонч-Бруевич (*Воспоминания*, М., 1968, с. 23): «В рабочем кабинете Владимира Ильича в Совнарком, на этажерочке около стола, а нередко и на самом столе, можно было видеть томик Ф. Тютчева. Он часто перелистывал, вновь и вновь перечитывал его стихи».

⁸ Але любив Тютчева не за його «монархічну поезію»...—У Ф. І. Тютчева є вірші, в яких він звеличує російських монархів Миколу I, Олександра II та їхніх високопоставлених прислужників.

⁹ Тов. Павличко дуже вчасно торкнувся питання щодо наших стосунків із зарубіжними літературами, зокрема з літературами слов'янськими.—Про це йдеться у стенограмі промови Д. Павличка (ЦДАДЛМ, ф. 590, оп. 1, спр. 314, с. 62—63): «Ви мене пробачте, хто з наших молодих поетів може похвалитися знанням багатьох мов, хто перекладає так, як Максим Рильський?.. Отже, нашим молодим товаришам бракує знання мов, перекладацької діяльності, і я вважаю, що наша поетична парада по буде ставитись до мене зле, коли я висловлюсь, може, грубо, що ми в молодій своїй частині малокультурні. І ми мусимо знати більше, ніж ми знаємо».

¹⁰ Великі поети минулого залишали по собі «пам'ятники» — вірші під назвою «Пам'ятник». — Написав такий вірш і М. Т. Рильський — «Я пам'ятник собі поставив нетривалий», яким відкривається збірка поезій «Гомін і відгомін» (К., 1929). На відміну від «Пам'ятників» Горація, Державіна і Пушкіна, твір М. Т. Рильського забарвлений сумовитим гумором.

ВІДГУК НА КНИГУ Г. П. ГРИГОР'ЄВА «У СТАРОМУ КИЄВІ»

Вперше друкується за авторизованим машинописом, датованим: 16.XI 1958, який зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1247. Копія машинопису зберігається у ЦДАДЛМ, ф. 350, архів Л. В. Нікуліна, оп. 1, од. зб. 168, с. 58.

Написано як внутрішню рецензію для видавництва «Радянський письменник» на рукопис книжки Г. П. Григор'єва «У старому Києві». Книжка вийшла друком у 1961 р. в передмові М. Т. Рильського «Книжка про старий Київ» (*Григор'єв Г. П. У старому Києві*. Спогади. К., 1961, с. 3—5).

¹ Григор'єв Григорій Прокопович (1898—1971) — український радянський письменник.

² Гілярівський Володимир Олексійович (1853—1935) — російський радянський письменник.

³ Соловцов Микола Миколайович (справжнє прізвище — Федоров; 1857—1902) — російський актор, режисер і театральний діяч. 1891 р. заснував у Києві перший стаціонарний російський

драматичний театр, який очолював до кінця життя. Ця культурна установа мала назву «Театр «Соловцов» до 1919 р.

⁴ Театр Садовського — театр Миколи Садовського в Києві — перший український стаціонарний професійний театр, заснований 1907 р. на базі пересувного театру М. К. Садовського, що виник у Подляві 1906 р. Припинив свою діяльність 1949 р.

ПЕРША КНИГА ВІКТОРА ЗУБАРА

Вперше надруковано як передмову до вид.: *Зубар В.* Пагіння. Поезії. К., 1959, с. 3—5.

Автограф, датований: «6.II 1959», зберігається в Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського, од. зб. Р-593.

Подається за автографом.

¹ Зубар Віктор Володимирович (нар. 1923 р.) — український радянський поет.

СЛОВО — НАША ЗБРОЯ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1959, 23 березня, як промову 11 березня 1959 р. на IV з'їзді письменників Радянської України. Виступ закінчено віршем «Рідна мова», який вміщено у четвертому томі даного видання (с. 213).

Автограф виступу зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1686.

Подається за вид.: IV-й з'їзд письменників Радянської України. Матеріали з'їзду. К., 1960, с. 152—155.

¹ «Возвеличу малих отих рабів німих!» — рядки з вірша Т. Г. Шевченка «Подражаніє II псалму» (1859).

² «...глаголом жець сердца людей». — Вільно наводиться вислів з вірша О. С. Пушкіна «Пророк» (1826).

³ І коли вчора Микола Платонович Бажає говорив про мову вашої літератури... — Голова Спілки письменників України М. Бажає виступив з основною доповіддю «Українська радянська література в боротьбі за побудову комунізму» на IV з'їзді письменників Радянської України 10 березня 1959 р. М. Т. Рильський звертає увагу на такі думки у ній: «Перед українським письменником стоїть, зокрема, ще одна категорична вимога — це вимога чистоти мови, пошани й любові до її законів, до її лексичних фондів, до її багатства, що про нього ми часто забуваємо, а то й не знаємо, не вивчаємо, не відкриваємо. Треба належно оцінювати ідейно-художнє значення чинника мови. Треба різко засудити й відкинути всілякі волюнтаристичні вправи в галузі мови. Треба зрозуміти, що не вивом, а, навпаки, прикиненням братерства мов російської і української є знецінення мовної своєрідності, практика безграмотного «суржика». Печальних прикладів, на жаль, не бракує... Але нас не може не гурбувати і те, що в окремих виступах, статтях, віршах деяких наших літераторів останнім часом траплялися вияви тенденцій неправильних, шкідливих, несумісних зі свідомістю радянських людей — тенденцій штучно відділяти процеси розвитку двох споріднених мов — української та російської, вбивати поміж ними клинці. Ми любимо, шануємо, вивчаємо чудесну, багату мову братнього російського народу, його таку нам рідну, близьку, певичерпно щедру культуру, і нікому не дамо це наше почуття ображати чи знецінювати» («Літературна газета», 1959, 11 березня).

⁴ Як Пушкін насміхався з тих критиків, які йому закидали «простонародність» мови в його «Руслан і Людмила»...— Критика неприхильно зустріла першу поему О. С. Пушкіна «Руслан і Людмила» (1820), хоча серед читачів вона користувалась успіхом. І. І. Лажечников згадує: «Увидал я Пушкіна в театре, он первый подав мне руку, улыбаясь. Тут я поздравил его с успехом «Руслана и Людмилы», на что он отвечал мне: «О, это первые грехи моей молодости» (Разговоры Пушкина. М., 1929, с. 19—20). О. Ф. Воейков, своєю статтею «Разбор поэмы «Руслан и Людмила» в «Сыне отечества» (1820, № 34—37) відкрив журнальну полеміку навколо поеми, назвав її вірші «грішними» та «мужидькими». І. А. Крилов, ставши на захист новаторської поеми Пушкіна, надрукував у тому ж «Сыне отечества» (1820, № 38) епіграму на критику Воейкова. Пушкін у листі від 4 грудня 1820 р. з Кам'янки в Петербург до М. І. Гнедича теж висміяв своїх критиків (див.: *Пушкин А. С. Полн. собр. соч.* в 10-ти т., т. 10, с. 21).

⁵ Він зайняв правильну позицію у боротьбі між шишковістами і каразмівістами.— Наприкінці XVIII і на початку XIX ст. у російських літературних колах точилася боротьба між прихильниками письменника та історика Миколи Михайловича Каразмівіна (1754—1841), який відстоював зближення літературної мови з живою, та прибічниками письменника й державного діяча Олександра Семеновича Шишкова (1754—1841), що, виявляючи консервативні тенденції, намагався довести доцільність дотримання в літературно-художній практиці церковно-слов'янської мовної архаїки. В апогеї цієї боротьби М. М. Каразміві очолював товариство «Аразамас» (1815—1816), а О. С. Шишков товариство «Беседи любителей русского слова» (1811—1816).

⁶ Володимир Ілліч знайшов час писати спеціально про чистоту російської мови...— Йдеться про статтю В. І. Левіна «Про очищення російської мови» (*Ленин В. І. Полн. збір. творів*, т. 40, с. 47).

НЕВТОМНИЙ МАНДРІВНИК

Вперше в повному варіанті надруковано російською мовою як переднє слово до вид.: *Нагнибеда М.* Дорогами жизни. Стихотворения и поэмы. М., 1960, с. 5—10.

Автограф, датований: «7.VI 59», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 4022.

Раніше М. Т. Рильський написав передмову до вид.: *Нагнибеда М.* Выбране. К., 1957, с. 3—5. Під заголовком «Радісні дороги» вона відкриває вид.: *Нагнибеда М.* Крила. Поезії. 1966. У перекладі російською мовою, під назвою «Радостные дороги (Стихи М. Нагнибеды)», статтю надруковано у вид.: *Литература и народ*, с. 309—312. Її й покладено в основу пізнішої статті російською мовою, яка тепер існує паралельно під заголовком «Невтомный мандривник». Стаття входила до вид.: *Про людину, для людини*, с. 168—172; *Твори в 10-ти т.*, т. 9, с. 409—415.

Подається за вид.: *Твори в 10-ти т.*, т. 9, с. 409—415.

¹ «Схилюсь над картою Вітчизни...» — рядок з вірша М. Нагнибеди «Весілля» (1939).

² Недаром же Тарас Бульба, звертаючись до козаків із промовою перед вирішальним боєм,

казав їм, що мають вони перед собою «діло великого поту». — Маються на увазі слова з восьмого розділу повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба» (1834—1842): «Я угоджаю вас, паны-братья, — так сказав Тарас Бульба, — не в честь того, що ви сделали меня своим атаманом, как пи велика подобная честь, не в честь также прощанья с нашими товарищами; нет, в другое время прилично то и другое; не такая теперь перед нами минута. Перед нами дела великого поту, великой казацкой доблести!» (Гоголь Н. В. Собр. соч. в 7-ми т. М., 1976, т. 2, с. 107).

³ Седов Георгій Якович (1877—1914) — вітчизняний польярний дослідник і гідрограф.

⁴ Рудисъ Семен Васильович (1899—1943) — комісар партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака, Герой Радянського Союзу.

⁵ «Кожній жниці радію, печаче сестрі...» — рядки з вірша М. Нагнибіди «Землякам» (1948).

⁶ «Трипацять морів і два океани омивають державу мою» — рядки з вірша М. Нагнибіди «Кораблі» (1947).

⁷ «Здрастуй, Харків, красеню мій...» — рядок з вірша М. Нагнибіди «Здрастуй, Харків» (1943).

⁸ «Аж он плоти дніпровська течія проносить під Черпечою горою...» — рядки з вірша М. Нагнибіди «В передчутті рапкової зорі» (1939).

⁹ «І в крузі горців, вольних і веселих...» — рядок з вірша М. Нагнибіди «Дорога в Гурію» (1949).

¹⁰ «В зелених чохлах задрімали гармати...» — рядок з вірша М. Нагнибіди «В велених чохлах задрімали гармати» (1945).

¹¹ «Я подумав: справу хитру рибачи у морі знають» — рядки з вірша М. Нагнибіди «У морі» (1946).

¹² «Цвітуть сади, цвітуть сади...» — рядки з вірша М. Нагнибіди «Нам зодчим вдячна за труди» (1951).

¹³ «Золоті дуби могуті пахли лісом на будові» — рядки з вірша М. Нагнибіди «Рідве місто» (1943).

¹⁴ «І крізь хмари токів голубі...» — рядок з вірша М. Нагнибіди «Знаю радість твою, ланкова» (1949).

¹⁵ «Білу-білу, як сніг на вершині...» — рядок з вірша М. Нагнибіди «Часто сплять мені Карпати» (1943).

¹⁶ «Благословенна ти земля, в якій зерно не умирає» — рядки з вірша М. Нагнибіди «Цей сад я знаю» (1943).

¹⁷ «Гаряче серце, совість чиста» — заголовковий рядок з вірша М. Нагнибіди (1956).

ЛИСТ ДО ІВАНА ВИРГАНА

Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1959, № 10, с. 102—104, в підзаголовком «Замість рецепції» як відгук на вид: *Вирган І. В розповіді літа. Вірші. Новели. Переклади. Харків, 1959.*

Автограф, датований: «30.VII 1959 р.», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 10213.

Передруковано у вид.: Про людину, для людини, с. 162—167; Твори в 10-ти т., т. 9, с. 402—409.

Відкритий «Лист до Івана Виргана» є своєрідним втручанням загальноновизнаного майстра художнього слова в ту полеміку навколо

проблем багатства і чистоти української мови наприкінці 50-х років, в яку, крім письменників (М. Бажана, О. Ільченка, К. Гордієнка й ін.), включились також представники академічної мовознавчої науки (стаття В. М. Русанівського «Нові перспективи розвитку національних мов», «Літературна газета», 1959, 28 липня) і широка громадськість. Особливо загострив проблему літературної мови відкритий лист Івана Виргана «Сваволя півеняторів» до редактора журналу «Україна» І. Ставківки («Літературна газета», 1958, 23 грудня). Письменник з обуренням розповів, як редакція журналу «опрацювала» його оповідання «Василишча» («Україна», 1958, № 21), замінивши у творі емоційно забарвлені слова середньолітературними штампами. Отже, своїм відкритим «Листом до Івана Виргана» М. Т. Рильський не тільки високо оцінював художній доробок талановитого поета, а й публічно підтримав його.

Подасться за вид.: Твори в 10-ти т., т. 9, с. 402—409.

¹ «За далеким силім бором...» — рядок з вірша І. Виргана «Сестри» (1934). В останньому переробленому варіанті (1969) вірш отримав нову назву «Ой, ви, хлопці кучеряві», а уривок, процитований М. Т. Рильським, звучить так:

За дрімучим сивим бором,
Під високим косогором,
Де тече Сула,
У вишневому садочку,
Мов у ярому віночку,—
Хата край села.

² «Благословенна ти, моя Вітчизно...» — рядок з вірша І. Виргана «Україна» (1937).

³ «Мир тобі, радосте наша!» — рядок з вірша І. Виргана «З вересня 1945 року» (1945).

⁴ «На сонячну на радісну дорогу великий Ленін всі пароди звів...» — цитується вірш І. Виргана «Україна». В останньому варіанті (1969) другий рядок читається:

Великий Ленін вивів трударів.

⁵ «Народна мудрість процвіта щодень...» — цитується вірш І. Виргана «Україна». В останньому варіанті уривок читається так:

Народна праця процвіта щодень,
У творчій праці сили набирає
І Ленінові мудрому складає
Хвалу з весняних квітів і пісень.

⁶ З цієї любові народились завзяті Ваші, роботящі, веселі й співучі «Орільські дівчата»... — йдеться про поему І. Виргана «Орільські дівчата», яка в остаточному варіанті отримала назву «Надорільські дівчата» (1969).

⁷ «Від спрягання — до артілі...» — рядок з вірша І. Виргана «Марта» (1934).

⁸ «...в музеї бракує поки що таких речей...» — цитується уривок за першим варіантом поеми І. Виргана «Матвійка над Сулою» (1948). В остаточному варіанті (1969) наведений уривок майже повністю змінено:

...Чого в музеї поки що немає,
А ви уважно слухайте, і скоро

Почуєте від мене щось таке,
 Що в вас воно де-небудь завалялось,
 Покликніть «Є!» Тож на сьогодні в мене .
 Бракує ось чого: «Кужівки, мажі,
 Ярма мережаного, патачанки,
 Гарманки, ціпа, жлукта, шаплика,
 Діжі, копістки, форми на паски,
 Чи бабинка, інакше; макогона,
 Гарашника трійчатого, дротянки,
 Сохи, очішка, писаної тайстри,
 Бательниці та терниці, сілпця...

⁹ ...а Георгія Побідоносця, Миколу-чудотворця та й Миколу Другого, що й собі встряв у цю команду, давно викинуто на смітник. — Ці імена фігурували в першому варіанті поеми І. Виргана «Матвійка над Сулою», в остаточному варіанті їх немає. Далі М. Т. Рильський висловлює міркування щодо таких реалій сільського життя, як ковганка і серп. Автор вилучив їх з остаточного варіанта поеми.

¹⁰ «Усе, що міг, усе, що мав...». — В остаточному варіанті поеми два рядки з цитованого уривка читаються по-іншому: «В житті людському єсть» і «Зело поодцвіта».

¹¹ «Ні кращої, ні такої, я тільки тебе шукав» — рядки з вірша І. Виргана «В цім місті вишневім колись» (1946).

¹² «Сад стояв уже під сонцем, як рожевий дим...» — рядок з вірша І. Виргана «Соловей» (1937). В остаточному варіанті (1969) наведений рядок замінено іншим:

І все більше розпускалось цвіту на гілках...

¹³ «Обібравшись меду, бджоли не могли злетіть» — рядок з вірша І. Виргана «Соловей». В остаточному варіанті наведеного рядка нема, патомість:

А коли вже зовсім біла стала кожна віть...

¹⁴ «Ген-ген дівки простоволосі, немов русалки у вінках...» — рядки з вірша І. Виргана «Червень» (1937). В остаточному варіанті (1969) вірш має заголовок «Косовиця», а наведений уривок читається:

Ген-ген, устрить води, в затоку
 По білі водяні квітки
 Пливають косаті, волоокі,
 В барвінкових вінках дівки.

¹⁵ «Деревця розплющують брупьки...» — рядок з вірша І. Виргана «Сади» (1949).

¹⁶ «В голубім віконці, пеначе айстра в склянці із водою...» — рядки з вірша І. Виргана «Бувальщина» (1945). В остаточному варіанті (1969) вірш має назву «Жахта бувальщина», а наведений уривок читається:

В голубім віконці
 Мов тая гайстра в склянці із водою,
 Схилилась дівчина в береті білім.

¹⁷ Тішить мене і те, багатство мови... до якого пристрасно закликає всіх письменників О. Ільченко в «Літературній газеті». — Мається на увазі стат-

тя О. Ільченка «Слово, чому ти не твердая криця?» («Літературна газета», 1959, 14 липня).

¹⁸ «Бджоли дзвонять на розгіллях срібних...» — рядки з вірша І. Виргана «Сади» (1949).

¹⁹ В тій горниці світлій жила молодиця... — рядок з вірша І. Виргана «Балада» (1944). В остаточному варіанті (1969) вірш має назву «Над Россю» і читається по-іншому:

В тій хаті міжгірній жила молодиця,
При ній її навіть — дочка білониця.

ПРО НАРОДНИХ ПОЕТЕС

Вперше надруковано як вступне слово до вид.: Степові квіти (Збірник поезій П. Амбросій, М. Бондаренко, О. Добахової, Ф. Карпенко та Х. Литвиненко). К., 1960, с. 5—11.

Чорновий автограф статті, датований: «4 жовтня 1959 р.», зберігається в ЦДАМЛІМ, ф. 46, оп. 5, спр. 54.

Подається за першодруком.

¹ Бондаренко Марфа Спідорівна (1892—1970) — українська радянська народна поетеса.

² Добахова Ольга Пилипівна (нар. 1910 р.) — українська радянська народна поетеса.

³ Литвиненко Христина Дмитрівна (1885—1978) — українська радянська народна поетеса, співачка-бандуристка.

⁴ Ми часто називаємо їх народними поетесами. — Термін «народна поетеса» щодо таких поетес, як П. Амбросій, М. Бондаренко, О. Добахова, Ф. Карпенко та Х. Литвиненко, закріпився порівняно недавно. Раніше їх називали «колгоспними поетсами». Так, у списку початкуючих письменників по Україні на 1950 р. (ЦДАМЛІМ, ф. 590, оп. 1, спр. 111, с. 68) Фросина Карпенко означена як «колгоспна поетеса». Та й сам М. Т. Рильський у статті «Багатство нашої поезії» (1954) А. Амбросій та Ф. Карпенко називає ще «поетесами-колгоспницями». Термін «колгоспні поети» виник у передвоєнний час.

⁵ Налепка Яв (1912—1943) — командир чехословацького партизанського загону, що діяв проти фашистських загарбників на Україні під час Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу.

ВЧЕНОМУ І ДРУГОВІ

*Лист до Олександра Івановича Білецького
з нагоди 75-річчя*

Вперше надруковано в газ. «Вечірній Київ», 1959, 3 листопада. Подається за першодруком.

¹ Спільний наш друг М. К. Гудзій дав у 5-му номері «Радянського літературознавства» статтю про Вас... — Мова йде про статтю російського та українського літературознавця, академіка АН УРСР Миколи Каленяковича Гудзія (1887—1965) «Академік О. І. Білецький» у журналі «Радянське літературознавство», 1959, № 5, с. 76—84.

² Якубець Мар'ян (нар. 1910 р.) — польський славіст.

³ От я пригадую Ваші студії про поезії Пушкіна «Я помню чудное мгновенье» та «Анчар». — Йдеться про статті академіка О. І. Білецького: «К анализу лириче-

ського произведения (Из наблюдений над стихотворением А. С. Пушкина «Я помню чудное мгновенье») у виданні: Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. Наукові записки, т. 12, вип. 5. Филологический сборник № 5. К., 1953, с. 83—96; статтю «Анчар» у вид.: Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. Наукові записки, т. 13, вип. 2. Сборник филологического факультета № 12. К., 1959, с. 5—19.

⁴ Бехер Йоганнес-Роберт (1891—1958) — німецький письменник.

⁵ «...біля Вашої «тихої, домашньої лампи», за висловом Лєскова...» Наведено слова з оповідання М. С. Лєскова «Интересные мужчины» (Лєсков Н. С. Собр. соч. в 41-ти т. М., 1958, т. 8, с. 55).

ПРО ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО

Вперше надруковано російською мовою як передмову до вид.: *Яновский Ю.* Собр. соч. в 3-х т. М., 1960, т. 1, с. 5—7. Стаття датована: «16.XI 1959».

В газеті «Література і мистецтво» від 15 травня 1942 р. в інформації «Творчий вечір Юрія Яновського» було надруковано вступне слово М. Т. Рильського на відкритті творчого вечора письменника в Уфі: «12 травня відбувся творчий вечір письменника-орденоносця Юрія Яновського. Вечір одкрив поет М. Рильський. У вступному слові М. Рильський дав стислу і глибоку характеристику Юрія Яновського.

«Романтизм і реалізм, — сказав він, — це не тільки визначення стилів, це також психологічні категорії, два певні строї душі. В той час, як у деяких письменників боротьба романтичного і реалістичного призводить до певного зламу у світосприйманні, у інших, навпаки, життєрадісність реалізму і піднесеність романтизму гармонійно поєднуються. Юрій Яновський полюбляє натягнені струни душі, напружені ситуації, яскраві згущені образи. В цьому й проявляється романтичне в його творчості, що аж ніяк не суперечить реалізму.

М. Рильський далі вказує на те, що притаманні письменнику риси особливо яскраво виявились у дні війни. Юрій Яновський активно включився своїм бойовим пером у боротьбу з гітлеризмом, він написав і надрукував багато нових творів, проте па них немає слідів повстанливості, навпаки, письменник виключно суворо ставить до себе і як вимогливий художник весь час продовжує жанрові і стилеві шукання.

Юрій Яновський, — каже М. Рильський, — добре зрозумів, що у вирі наших днів потрібний жанр, який найшвидше доходив би до серця читача. Таку найбільш дохідливу форму знайшов письменник у новелах. Новели його мають форму «сказа» — розповіді від першої особи, що дає змогу широко використати струмінь ліричності, намалювати галерею портретів. У індивідуалізованій мові виникають обличчя і постаті людей. Новели Ю. Яновського об'єднані одним емоційним ладом, вони становлять немовби окремі перлини одного разка намиста. Мабуть, це ластівки, що віщують велику веспу, «заготовки» до великого роману. Але й самі по собі вони є значним надбанням, серйозним внеском в нашу літературу воєнної доби.

Подається за вид.: Про людину, для людини, с. 132—135.

¹ Луї Арагон у вступній статті до французького видання роману «Вершники» з дивною проникливістю звертає увагу на цю духовну близькість Юрія Яновського з Гоголем.— М. Т. Рильський має на увазі місце з передмови: «Псьол. Це назва річки, яка співає в моїй пам'яті. Де я бачив її, схожу на струну гітари, української кобзи? Оповідання «Лист у вічність», де йдеться про повстання з центром у Сорочинцях, нагадало мені іншу музику — «Картинки з ярмарку» Мусоргського, аж ось збагнув: все починається з Гоголя, з його «Сорочинського ярмарку» («Радивське літературознавство», 1958, № 6, с. 120).

ПОЕТ ІВАН ВИРГАН

Вперше надруковано як передмову до вид.: *Вирган І. Лірика*. Харків, 1964, с. 3—6.

Чорновий автограф статті, датований: «16 грудня 1959 р.», зберігається в ЦДАМЛМ, ф. 46, оп. 1, спр. 56.

Податється за першодруком.

¹ Справжній поет любить слово, бо воно — його діло.— Ця думка М. Т. Рильського ідентична з тією, що висловив О. С. Пушкін. У статті «О том, что такое слово» (1844) М. В. Гоголь писав: «Пушкин, когда прочитал следующие стихи из оды Державина к Храповицкому:

За слова меня пусть гложет,
За дела сатирик чтит,—

сказал так: «Державин не совсем прав: слова поэта суть уже его дела». Пушкин прав. Поэт на поприще слова должен быть так же безукоризнен, как и всякий другой на своем поприще» (*Гоголь Н. В. Собр. соч.* в 7-ми т. М., 1978, т. 6, с. 297). Погляди великих митців на суспільну значущість слова збігаються з думкою Гегеля, яку запотував В. І. Лемін, конспектуючи його «Лекції з філософії історії»: «Розмови... є дії, що відбуваються між людьми... (отже, ці розмови не базікання)» (*Лемін В. І. Повне зібр. творів*, т. 29, с. 263).

² «Сестри йдуть, мов дві тополі...» — рядок з вірша І. Виргана «Сестри» (1934). В останньому варіанті (1969) вірш має назву «Ой, ви, хлопці кучеряві», а процитований уривок читається:

Доньки йдуть, як дві тополі,
У вітрах пісень.

³ «Вже на вітах стало тісно гронам воско-ви м...» — рядок з вірша І. Виргана «Соловей» (1937). В остаточному варіанті (1969) цього рядка нема. Натомість:

І все дужче, все солодше сад на сонці пах...

⁴ «Курінець на кручі» у Виргана «біло мріється, як печериця». — Перефразовано строфу з вірша І. Виргана «Не ходи, не принось винограду» (1937):

Не гукай у міжгір'я квітучі,
Де ганяєш ти хмари овець,
Де, немов печериця, на кручі
Біло мріється твій курінець.

⁵ «...хто хоче зрозуміти поета, той повинен по-бувати в поетовій країні...» — М. Т. Рильський подає прозовий переклад вірша-афоризму Й.-В. Гете, який зробив його епіграфом до свого циклу поезій «Західно-східний диван»:

Wer das Dichten will verstehen,
Muß im Land der Dichtung gehen,
Wer den Dichter will verstehen,
Muß in Dichters Lande gehen.

(«Хто хоче збагнути, що таке поезія, хай відвідає край поезії; хто хоче збагнути, який є поет насправді, хай відвідає край поета»).

⁶ «Над Сулою виклюнувся тонко молодик...» — рядок з вірша І. Виргана «Любов» (1934).

⁷ «...на синій мотовилі мотає сонце біме паву-тиння...» — рядки з вірша І. Виргана «Он те подвір'я хмари при-валили» (1946).

⁸ «...здорові, як вода в криниці...» — Довільно наво-диться вислів з вірша І. Виргана «Завтра зрання вийду до кри-ниці» (1937):

А тоді ведіть мене в світилиці
І зовіть на весілля щодень
Для здорових, як вода в криниці,
Для багатих, як земля, пісень.

⁹ «Ще дим од вибухів над полем пропливає...» — початковий рядок і назва вірша І. Виргана (1945). В остаточному варіанті (1969) чотири останні рядки з уривка, що наводить М. Т. Рильський, перероблено:

У ямці жайвороп змостив собі гніздечко,
У нім крапчастее кругліється яечко,
А сам він з піснею зліта все вище, вище
І наче сівачів смикка на бойовище...

¹⁰ «І довго я сам блукав по світі у неспо-кої...» — рядки з вірша І. Виргана «В цім місті вишневім колісь» (1946). В остаточному варіанті (1969) другий рядок з уривка, що наводить М. Т. Рильський, читається: «Світам у неспокої».

¹¹ «...і не можу любові твоєї прийняти...» — рядок з вірша І. Виргана «Ти кажеш, що жінка ніколи так не любила» (1939). В остаточному варіанті (1969) уривок, процитований М. Т. Рильським, змінено:

Проте я не можу кохання твого прийняти,
Хай навіть самотно так моя й зайде душа...
Якщо вже зрелася рідного первістка мати,
То як вона може на вірність когось присягати?
Шукай собі вітру — хай він тебе й потіша!

¹² «Хвала всьому ростучому новому...» — рядок з вірша І. Виргана «Україна» (1937).

¹³ «І не тільки над Сулою — всюди...» — рядок з вір-ша І. Виргана «Сади» (1949). В остаточному варіанті (1969) про-цитований М. Т. Рильським уривок змінено:

І не тільки над Сулою — всюди
Вже ростуть сади — молодячки.

Вийшло так, як захотіли люди,
Як задумали більшовики.
Весь наш край умаймо садами...

«ВЕКОВЫЕ ТРАДИЦИИ И НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ»

Вперше надруковано як слово від автора у вид.: Література і народ, с. 3—4.

Подається за першодруком.

¹ ...ума холодные наблюдения и сердца горестные заметы...— Довільно наведено рядки з вступу до «Евгения Онегина» О. С. Пушкіна:

Прими собранье пестрых глав...
Бессонниц легких вдохновений,
Незрелых и увядших лет,
Ума холодных наблюдений
И сердца горестных замет.

ПРО ЗНАННЯ ЖИТТЯ І ПРО ЛЮБОВ ДО ЖИТТЯ

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1959, № 12, с. 7—9.

Ця стаття є дещо доповненим і видозміненим варіантом статті «Про людину, для людини», опублікованої в «Літературній газеті», 1959, 29 травня, як промова на III з'їзді письменників СРСР.

Перший варіант обох статей — машинописна копія статті російською мовою «О знании жизни и о любви к жизни (Из мыслей о писательском труде)» з авторськими вставками зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 994. Варіант статті «Про людину, для людини» дав назву збірникові статей М. Т. Рильського «Про людину, для людини» (К., 1962). У Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського зберігається авторський план цієї книги (од. зб. Р-118).

Подається за першодруком.

¹ Письменник по може по думати... про «секрети поетичної творчості», кажучи висловом Франка.— В основі вислову лежить назва статті І. Я. Франка «Із секретів поетичної творчості» (1899).

² Левітан Ісак Ілліч (1860—1900) — російський живописець.

³ Сезанн Поль (1839—1906) — французький художник.

⁴ Васильківський Сергій Іванович (1854—1917) — український живописець.

⁵ Сар'ян Мартірос Сергійович (1880—1972) — вірменський радянський живописець, Герой Соціалістичної Праці.

⁶ Гріг Едвард-Гагеруп (1843—1907) — норвезький композитор.

⁷ Равель Моріс (1875—1937) — французький композитор.

⁸ Сметана Бедржіх (1824—1884) — чеський композитор, диригент і музично-громадський діяч.

⁹ Шостакович Дмитро Дмитрович (1906—1975) — російський радянський композитор, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

¹⁰ Ревуцький Лев Миколайович (1889—1977) — український радянський композитор, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

¹¹ Гоген Поль (1848—1903) — французський живописець.

¹² Розділ у «Варшниках» Яновського, присвячений народній ботаніці...— Мається на увазі повість «Дитинство» з названого роману.

¹³ Гамсахурдіа Костянтин Симонович (1891—1975) — грузинський радянський письменник-академік.

¹⁴ Коліївщина — народно-визвольне антифеодалне повстання 1768 р. на Правобережній Україні проти польсько-шляхетського гніту.

¹⁵ Залізняк Максим (початок 40-х років XVIII ст.—?) — запорізький козак, один із керівників Коліївщини.

¹⁶ Костомаров, працюючи над монографією про Степана Разіна...— Йдеться про наукову розвідку М. І. Костомарова «Бунт Стеньки Разіна» (1858).

¹⁷ Овечкін Валентин Володимирович (1904—1968) — російський радянський письменник.

¹⁸ Тендряков Володимир Федорович (нар. 1923 р.) — російський радянський письменник.

¹⁹ Волошин Іван Іванович (1905—1973) — український радянський письменник.

²⁰ Як вірно вказав недавно болгарський учений Тодор Павлов, при такому примолінніюму тлумаченні за бортом мистецтва можуть залишитися пейзаж, непрограмна музика, лірика тощо.— М. Т. Гильський вочликається на наукове дослідження болгарського філософа-марсиса Тодора Павлова (1890—1977) «Про типове в житті та художнє його відображення в мистецтві» (див.: *Павлов Тодор*. Питання теорії та історії літератури. К., 1959, с. 170—266).

²¹ Не тільки «пантеїст» і «олімпієць» Гете...— У своїх філософських поглядах на природу німецький поет і мислитель Й.-В. Гете виявив прихильність до пантеїстичних ідей, а в громадсько-політичних переконаннях до кінця життя залишався незворушним «олімпійцем»: над усе ставлячи творчість у тишині кабінету, волів а «олімпійським спокоєм», підтріпленим «олімпійською величчю», триматися обіч від будь-яких історичних струсів.

²² ...і Достоевський з глибоким хвилюванням говорив про «весняні клейкі листочки».— Маються на увазі слова Івана Карамазова з роману Ф. М. Достоевського «Брати Карамазови» (1879—1880): «Жить хочеться, и я живу, хотя бы вопреки логике. Пусть я не верю в порядок вещей, но дороги мне клейкие, распускающиеся весной листочки, дорогое голубое небо, дорог ипой человек, которого иной раз, поверишь ли, не знаешь, за что и любишь»... (*Достоевский Ф. М.* Собр. соч. в 10-ти т. М., 1958, т. 9, с. 288—289).

КНИГА О БОЛЬШОМ ХУДОЖНИКЕ

Вперше надруковано в «Литературной газете», 1960, 19 травня, із значними редакційними скороченнями та виправленнями як рецензію на кн.: *Тростянецкий А. А.* Юрий Яновский. Критико-биографический очерк. М., 1959.

Чорновий автограф рецензії зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1308.

М. Т. Рильський чи не найперший в українській радянській критиці порушує питання про певний перегляд критичних оцінок дозовної творчості Юрія Яновського.

Подається за чорновим автографом.

¹ Тростянецький Арон Абрамович (нар. 1914 р.) — український радянський літературознавець.

ВІН УМІВ БАЧИТИ І СЛУХАТИ

До 60-річчя з дня народження О. Т. Кошляка

Вперше надруковано російською мовою в «Літературній газеті», 1960, 30 липня.

Автограф під назвою: «Памяти друга», датований: «24.V 1960», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1016. У перекладі українською мовою, з додатком трьох перших рядків до слів «1-го серпня...» стаття вміщено у вид.: Про людину, для людини, с. 136—140.

Подається за вид.: Про людину, для людини, с. 136—140.

¹ Сабуров Олександр Миколайович (1908—1974) — один із керівників партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу.

ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ

Вперше надруковано російською мовою в «Літературній газеті», 1961, 16 лютого, як рецензію на вид.: *Вілецький О. І. Від давнини до сучасності*. К., 1960.

Автограф та машинопис цієї статті російською мовою зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1230.

Подається за вид.: Про людину, для людини, с. 188—192.

¹ Поляцький Симеон (1629—1680) — білоруський та російський церковний діяч, письменник, педагог.

² Павлова Кароліна Карлівна (1807—1893) — російська поетеса.

³ Готьє Теофіль (1811—1872) — французький письменник і критик, один із засновників «Парнаса», пропагандист теорії «мистецтва для мистецтва».

⁴ «Academia» — видавництво в СРСР, діяло у 1922—1938 рр. Мало філіали в Москві та Ленінграді. Засноване за ініціативи О. М. Горького, випускало серії книг «Сокровища мировой літератури», «Класики мировой літератури» тощо. Злилося з Гослитиздатом.

⁵ Толлер Ерст (1893—1939) — німецький письменник.

⁶ Сірано де Бержерак Савіньєн (1619—1655) — французький письменник.

⁷ Ростан Едмон (1868—1918) — французький поет і драматург.

⁸ Бернштейн Михайло Давидович (нар. 1911 р.) — український радянський літературознавець.

ТРИЛОГІЯ ПРО СИЛУ НАРОДНУ

Вперше надруковано в газ. «Вечірній Київ», 1961, 22 квітня.

Подається за першодруком.

¹ Лектура (заст.) — література для читання; сам процес читання.

ДОБРЕ І ЩЕДРЕ СЛОВО

Вперше надруковано в газ. «Вечірній Київ», 1961, 27 травня, як рецензію на збірку віршів А. Малишка «Віщий голос» (К., 1961), присвячену пам'яті Тараса Шевченка.

Автограф, датований: «25.V 61», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1019.

Подається за першодруком.

¹ Шафарик Павло Йозеф (1795—1861) — діяч словацького і чеського національного руху 30—40-х років XIX ст., історик, філолог, поет, іноземний член-кореспондент Петербурзької Академії наук (1839).

² Кирило-Методіївське братство (товариство) — таємна політична антикріпосницька організація, що утворилась у грудні 1845 — січні 1848 р. в Києві й існувала до кінця березня 1847 р.

³ Кривоніс Максим (Перебийніс; ? — 1648) — герой визвольної війни українського і білоруського народів 1648—1654, сподвижник Богдана Хмельницького, козацький полковник.

⁴ Гус Ян (1371—1415) — національний герой чеського народу, ідеолог чеської Реформації.

⁵ Дзюба Іван Михайлович (нар. 1931 р.) — український радянський критик і літературознавець.

ХОРОША КНИЖКА, СПАСИБІ!

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 22 серпня, як рецензію на вид.: *Копиленко О. І.* Як вони поживають. К., 1961.

Подається за першодруком.

¹ Сетон-Томпсон Ернест (1860—1946) — канадський письменник і художник-аніمالіст.

² Мамин-Сибіряк Дмитро Наркісович (справжнє прізвище Мамин; 1852—1912) — російський письменник.

³ Арамільєв Іван Андрійович (справжнє прізвище — Зірянов; 1896—1954) — російський радянський письменник, автор книги «Рассказы охотника» (1949).

⁴ Соколов-Микитов Іван Сергійович (1892—1975) — російський радянський письменник.

⁵ Біанкі Віталій Валентинович (1894—1959) — російський радянський письменник.

⁶ Литвиненко Валентин Гаврилович (1908—1979) — український радянський графік, народний художник УРСР.

⁷ Дитвидав — видавництво, засноване 1934 р. В 1964 р. перейменоване на «Веселку». Видає твори для дітей та молоді шкільного віку.

ЛИСТ ДО ДРУГА-ПОЕТА

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 19 вересня, з нагоди 50-річчя Миколи Нагнибиди.

Подається за першодруком.

¹ На одній із своїх книжок, подарованій мені, Ви, дорогий Микола, вслід за теплим написом зробили жартівливу приписку: «Не загубіть!» — йдеться про збірку віршів М. Нагнибиди «Слово про вічне братер-

ство» (К., 1954) з дарчим написом: «Дорогому Максиму Рильському — з любов'ю Микола Нагнибіда, 23.X.54. Р. S. Не загубіть!!!»² «Но только страстное прекрасно в тебе, мгновенный человек». — М. Т. Рильський наводить заключні рядки з вірша В. Брюсова «Служителю муз» (1907).

«САМОЕ ДОРОГОЕ»

Вперше надруковано в «Литературной газете», 1961, 12 жовтня, як рецензію на вид.: *Бейлин П.* Найдорожче. Живи, солдат. Повісті. К., 1960.

Автограф, під назвою: «О судьбе одной книги», датований: «26.IX 1961», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1226.

Подається за першодруком.

¹ Бейлін Павло Юхимович (нар. 1910 р.) — російський і український радянський письменник.

ПРО МОГО ДРУГА

Вперше надруковано російською мовою під назвою «Цветущий полдень» в газ. «Правда», 1961, 29 грудня, з вагоди п'ятдесятиліття А. С. Малишка.

Автограф під назвою «Поэзия Андрея Малишка», датований: «15.X 1962», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1020.

Написано на основі ряду попередніх статей про творчість поета, зокрема «Творче літо». Під назвою «Квітучий полдень» стаття надрукована в «Літературній газеті», 1962, 5 січня. Під заголовком «Цветущий полдень поета», у скороченому варіанті, опублікованому у газеті «Известия», 1962, 14 листопада, як стисле переднє слово до двох віршів А. Малишка («Подвиг» і «Покоління») в авторизованому перекладі Л. Вишеславського, що вийшли російською мовою до п'ятдесятиліття поета. У газеті «Правда», 1961, 29 грудня, в підтекстовому посиланні вказується, на яку книжку написано рецензію «Цветущий полдень»: «А. Малишко. Полдень века. Изд. «Радянський письменник», Київ».

Подається за вид.: Про Андрія Малишка. Статті, враження, вірші, відгуки. К., 1962, с. 7—15.

¹ «Нахилились медодвіти, літо зелено, десь малині посвітти ще не велено». — Уривок, що став епіграфом статті, взятий із вірша А. Малишка «Нахилились медодвіти», який увійшов до збірки «З книги життя» (1938).

² «І тканину, що двіла, він набрав мені, — діла!» — рядки з вірша А. Малишка «День» (1935).

³ «Все згадаєм: як шляхом нескорим...» — рядок з вірша А. Малишка «Воду п'ю з дубової криниці» (1943).

⁴ «Я не жив ці літа за глухою важкою стіною...» — початковий рядок і назва вірша (1956) А. Малишка.

⁵ «Може, ти звістку принесла з В'єтнаму...» — рядок з вірша А. Малишка «Птиця» (1956).

⁶ «Ленінські живі і мудрі очі...» — рядок з вірша А. Малишка «Я його лиш бачив на портреті», що увійшов до збірки «Звенигора» (1959).

⁷ Мейтус Юліан Сергійович (нар. 1903 р.) — український радянський композитор, народний артист УРСР.

⁸ «Сонце краще горить — серединою дня...» — рядок з вірша А. Малишка «Середина двадцятого віку» (1960).

⁹ «Не забувай за отчий свій поріг...» — рядок з вірша А. Малишка «Не забувай за отчий свій поріг» (1960).

ДВІЧІ НАРОДЖЕНІЙ

Вперше надруковано як передмову до вид.: *Тарновський М. «З далекої дороги»*. К., 1961, с. 3—8.

Подається за першодруком.

¹ Тарновський Микола Миколайович (1895—1934) — український радянський поет.

² ...виїхав, мовляв Франко, по «добрий заробок» до Америки. — Наведений вислів походить від заголовка оповідашки І. Франка «Добрий заробок» (1881).

³ «Моїм батькам, у колишній Галичині, під австро-угорською окупацією та ще й під п'ятою польської шляхти...» — Наводяться рядки з «Автобіографії» М. Тарновського, яка, поряд з вступною статтю М. Т. Рильського «Двічі народжений», відкриває збірку віршів «З далекої дороги» (К., 1961, с. 11).

⁴ «Раз добром нагріте серце вік не прохолоне!» — рядки з поеми Т. Г. Шевченка «Сон» («У всякого своя доля», 1844).

⁵ «Нам треба світла і науки...» — рядок з вірша М. Тарновського «Заклик» (1915).

⁶ ...чи не до «просвітництва», не до «каганцювання», не до «малих діл» закликає тут своїх сучасників молодий поет? — У другій половині XIX ст. на Україні виникла культурно-освітня громадська організація «Просвіта». «Каганцювання», «малі діла» звідячують своїм походженням її ліберальному крилу, яке, тяжіючи до ідеології українського буржуазного націоналізму, виступало з ідеєю дій просвітницького характеру, що пібито мали полегшити становище народу. Звідси й анекдотливо-іронічне позначення цієї діяльності словом «каганцювання» як розповсюдження слабенького світла знань. Згодом його витіснив інший термін (також з глузливим відтінком) — «просвітянство» або просто «просвіта».

⁷ «Люблю я свій народ і край...» — рядок з вірша М. Тарновського «Бажання» (1916).

⁸ «Над Петроградом повіває червоний прапор бойовий...» — рядки з вірша М. Тарновського «Воля» (1919).

⁹ Лібкнехт Карл (1871—1919) — діяч німецького і міжнародного робітничого руху.

¹⁰ Прошу не вважати за нескромність, коли я згадаю, що року 1942 поет відгукнувся на мій лист до українців в Америці поезією «Братам на Україну...» — Йдеться про віршове послання М. Т. Рильського «Лист до українців в Америці» (вперше надруковане в журналі «Українська література», 1942, № 3-4, с. 17). У редакційній замітці «І через море брат озвався брату...» з газети американських українців «Українські щоденні вісті» від 13 вересня 1942 р. (передруковано її було разом із згаданим листом М. Т. Рильського

і відповіддю на нього М. Тарновського в газеті «Література і мистецтво» від 15 червня 1943 р.) писалося: «Понижче вміщується два віршовані твори — «Лист до українців в Америці», написаний визначним українським радянським письменником Максимом Рильським, і — «Братам на Україну», написаний українсько-американським поетом Миколою Тарновським як відгук на лист Максима Рильського. Перший з них вже був друкований в «Українських щоденних вістях», в неділю, 23 серпня; другий прочитано автором, разом з листом Максима Рильського, на масовому здвигові з приводу в'їзду Ліги американських українців, в неділю, 7 вересня, в місті Нью-Йорку, в присутності півторатисячі людей. Визначний поет України — Максим Рильський — написав свій «Лист до українців в Америці» з тим призначенням «...щоб через море брат озвався брату». Учасники здвигу, американські українці з Нью-Йорку й околиці, щиро привітали той лист, як також відповідь, що означало, що відповідь ця стала відповіддю американських українців своїм братам на Україні».

¹¹ Погребняк Петро Степанович (1900—1976) — український радянський лісівник і ґрунтознавець, академік АН УРСР.

¹² Бондарчук Володимир Гаврилович (нар. 1905 р.) — український радянський геолог, академік АН УРСР.

¹³ Паторжинський Іван Сергійович (1896—1960) — український радянський співак, народний артист СРСР.

¹⁴ Гайдай Зоя Михайлівна (1902—1965) — українська радянська співачка, народна артистка СРСР.

¹⁵ Паламарчук Лука Хомич (нар. 1906 р.) — державний діяч Української РСР.

¹⁶ «Летить, пісні мої, в серця народу...» — рядок з вірша М. Тарновського «Кому пісні мої?» (1921).

СЛОВО ПРО ЮРІЯ ГОЙДУ

Вперше надруковано як передмову до вид.: *Гойда Ю.* Поезії, Ужгород, 1962.

Машинопис статті з авторським підписом, датований: «12 березня 1962 р.», зберігається у ЦДАМЛМ, ф. 281, оп. 1, спр. 167.

Подається за першодруком.

¹ «...кожен труда свого пісню чує в тополі шелестівні» — рядки з вірша Ю. Гойди «Тополі» (1954).

² «Вижидає мати сина із війни...» — рядки з вірша Ю. Гойди «Вижидає мати сина» (1947).

³ «Ось той горбок, ось та страшна яруга...» — рядки з вірша Ю. Гойди «Ось той горбок» (1950).

⁴ «Подвиги полеглих за свободу...» — рядок з вірша Ю. Гойди «Могила радянського солдата» (1952).

⁵ Борканюк Олекса Олексійович (1901—1942) — діяч Комуністичної партії Чехословаччини, один із керівників революційного руху на Закарпатті.

⁶ «За дальні донецькі копри радіс...» — рядок з вірша Ю. Гойди «Юнак» (1974).

⁷ «Наш колгоспний листоноша всього світу зв'язковий!» — рядки з вірша Ю. Гойди «Листоноша» (1953).

⁸ «День Батьківщини моєї сяє у сина в очах» — рядки з вірша Ю. Гойди «Син мій ступив перші кроки» (1950).

* «Пурхає пташка у сині» — рядок з вірша Ю. Гойди «Після дощу» (1948).

ГОРДОСТЬ СОВЕТСКОГО ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

Вперше друкується за автографом, що зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1227. Автограф має дату: «8.IV 1962».

¹ Крутикова Ніна Євгенівна (нар. 1913 р.) — український і російський радянський літературознавець, член-кореспондент АН УРСР.

ПРО ГРИГОРІЯ КОСИНКУ

Вперше надруковано як передмову до вид.: *Косинка Г.* Новели. К., 1962, с. 3—8.

Автограф, датований: «2 травня 1962 року», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1017.

Творчості молодого Григорія Косинки М. Т. Рильський присвятив також першу частину своєї статті «Два поети громовиці» («Нова громада», 1924, № 22, с. 32). Нижче за першодруком наводимо уривок з неї про ранні оповідання Г. Косинки:

«Блажен, хто посетил сей мир
В его минуты роковые...»

Може, краще було б, якби ці слова Тютчева не так часто цитувались: по-перше, від частого вживання стирається їх цінність, а по-друге, мало людей із тих, що їх цитують, відчуває дійсну й активну радість од свідомості того, що живуть вони якраз в одну із найбільш «рокових» хвилин життя людськості. Я говорю не про упадницьку, декадентську радість під час громовиці, не про рафіноване

Упоение в бою
У бездны мрачной на краю **,

а про живе, совячне відчуження пульсу буття, що б'ється тешер так сильно і так мудро.

Художникам статичної лінії зараз нічого робити: їм треба чекати, поки шумовиння сучасності встоїться і стане прозорим вином минулого. Але творці з динамічним темпераментом в'ються з криками втіхи — а часом розпачу, — черпаючи крилами каламутні хвилі цього дня, — і не дивно, що «музи» їх не мовчать під час бою, а співають боєві в такт...

Одні із них — Григорій Косинка — весь виявляється на естраді, коли він публічно щось читає. Чи то буде його власне, обрізане радісною поранковою рососою «В житах» (радісне і в трагізмі своєму), чи то Васильченко мелянхолічна «Мати», — голос Косинки бринить однаково молодо. Не з кіл інтелігенції вийшов він (не із кола цього нещасного Атланта ***, що тримає на плечах весь

* Початок другої строфи вірша Ф. І. Тютчева «Ціцерон» (1830).

** Неточно цитується уривок з «маленької трагедії» О. С. Пушкіна «Пир во время чумы» (1830).

*** Титан з давньогрецької міфології, якому Зевс звеліз тримати на плечах небо.

жах буржуазної культури), і тому жодної «рефлексії», жодного фаустівського роздвоєння* не чується ні в його голосі, ні в тоні його оповідань-бризків. Цільність і послідовність, жодних вагаль і «тріщин». Малою дитиною побачивши бричку, на котрій їдуть ситі пани, почув поет (чи його герой, — це в даному разі однаково) ненависть до панів і до того, що їх оточує, і з тим же самим почуттям дивиться, разом із хазяїном Сиволупи, на «аристократичну сорочку» Горвата-Божечка, — і тон «Сорочки» (невизначний для нас гумористичний тон в оповіданні, що трактує про вбивство) стає для нас зрозумілий, коли ми, власне, так глянемо на художника. Він увесь у захваті, в бурі, у нього нема за і проти, він із тих молодих, що вмирають на барикадах не так, як Рудін**, котрому не було де подітись, а як веселий і переконаний усім еством, не тільки мозком, рядовий борець...

Це просто молодий, бідний селянин із «яповочкою» в руках, а гарячим серцем, що не знає інтелігентських «перебоїв». Звідси й художня манера — стрімка, психаплива, бальора і до певної міри фотографічно-імпресіоністична. Хай не дивує це сполучення двох банальних термінів: воно, здається мені, тут до речі. Не закрююючи широким полотнищем, одбиваючи епізоди, котрі в других руках (чи, може, колінь і в його власних) могли б, у певну гармонію злившись, дати епошею революції, він уживає того письма, тих мазків, що їх звичайно звать імпресіоністичними. Різні фарби покладено поруч, аж ув очях ряботить, а мети досягнуто: одійдіть, і ви побачите «клядчик життя»... Звичайно, «крізь призму темпераменту». І коли часом нам здається, що деякі образи падували в густі*** імажинізму, а деякі оддають набридлим «антропоморфізмом» (закоханий вітер в Олесевому «Щороку» — п'яна осінь у Косиначиній «Сорочці»), то, власне, у його етюдах-оповіданнях річ не в образах, а в тоні. Ніби свіжим вітром віє на тебе, коли читаєш ці дзвілкі соковиті, молоді, бадьорі слова.

Подається за першодруком.

¹ Косиначка Григорій Михайлович (справжнє прізвище — Стрілець; 1899—1934) — український радянський письменник.

² «Боротьба» — газета, орган партії боротьбистів, навколо якої в 1918—1920 рр. групувалися так звані боротьбисти, або українська дрібнобуржуазна націоналістична партія.

³ Барвінок Гапна (справжнє прізвище — Вілюєвська-Куліш Олександра Михайлівна; 1828—1911) — українська письменниця.

ПИСЬМО К МИХАЙЛУ СТЕЛЬМАХУ

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1962, 24 травня, з нагоди п'ятдесятиліття М. П. Стельмаха.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1028.

Подається за першодруком.

* Йдеться про душевні муки Фауста з однойменної драми Гете: з одного боку, прагнення творити добро, а з другого — спокуса «іти на зговір з дияволом». Тут «фаустівське роздвоєння» — те ж саме, що й «інтелігентщина».

** Згадується головний герой з однойменного роману (1855) І. С. Тургенєва.

*** Густ (заст.) — смак.

¹ Ваша «большая родня» в конечном счете — та «велика сім'я», которую пророчил общий паш великий учитель. — Про це у «Заповіті» (1845) Т. Г. Шевченка: «І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній новій...»

ПАЛЬМОВА ВІТЬ

Вперше надруковано в газ. «Вечірній Київ», 1962, 26 липня, як рецензію на вид.: *Павличко Д. Пальмова віть*. К., 1962.

Автограф статті, датований 1962 р., зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1287.

Подасться за автографом.

¹ Пальмова віть — у стародавній Греції існував звичай нагороджувати переможця на змаганнях пальмовою гілкою або вінком. Пальма у віршах Д. В. Павличка — не лише дерево, що символізує Кубу (як скажімо, тонола — Україпу), а й знак перемоги Кубинської народної революції.

² Кримський Агаташгел Юхимович (1871—1942) — український радянський учений, сходознавець, славіст і письменник, академік АН УРСР. Автор поетичних збірок «Пальмове гілля» (кн. 1—3, 1904, 1908, 1922).

³ «Скільки впало друзів Куби...» — В оригіналі: «Скільки впало друзів Кастро». З вірша Д. Павличка «Підлий кат стріляв на Кубі» (1960).

⁴ «Сонце, як сомбреро...» — початковий і заголовковий рядок вірша Д. Павличка (1960).

⁵ «Тримас кожпа пальма спис...» — рядок з вірша Д. Павличка «Вся Куба — наче цитадель» (1960).

⁶ «В тумані Сьєрри танк стоїть...» — рядок з вірша Д. Павличка «Танк у горах Сьєрра Маєстри» (1960).

⁷ Гевара Ернесто (Че; 1928—1967) — латиноамериканський революціонер, один із керівників Кубинської революції 1959 р.

⁸ Кастро Рус Фідель (нар. 1926 р.) — державний, політичний і військовий діяч Куби.

⁹ Юпітер — у римській міфології головний бог. Його вважали богом неба, світла, дощу і грому. Ототожнювали з грецьким Зевсом.

¹⁰ «...брукує автостради — нові дороги для історії» — рядок з вірша Д. Павличка «Тікають багаті з Гавани» (1960).

¹¹ «Як палить Кастро «Гавани» нахучі...» — рядок з вірша Д. Павличка «Гаванська сигара».

¹² Черчилль Уїнстон Леонард Спенсер (1874—1965) — англійський політичний і державний діяч. В 1940—1945 і 1951—1955 рр. — прем'єр-міністр.

¹³ Шашкевич Маркіян Семенович (літературний псевдонім — Руслаи Шашкевич; 1811—1843) — український поет-демократ.

¹⁴ Люцифер (Люципер) — в християнстві одне з імен диявола.

¹⁵ «Мені здається, ніби я в Карпатах...» — рядок з вірша Д. Павличка «В дорозі на Міна дель Фріо».

¹⁶ Бесаги (діал.) — подвійна торба; сакви.

¹⁷ Гільєн Ніколас (повне прізвище — Гільєн Батіста; нар. 1902 р.) — кубинський поет і громадський діяч.

¹⁸ «І любить Куба свого Ніколаса...» — рядок з вірша Д. Павличка «Ніколас Гільєн».

ВЕСНЯНЕ ЗІЛЛЯ

Вперше надруковано як вступну статтю до вид.: Щасливої дороги! (Твори молодих авторів Радянської України). К., 1962, с. 3—12.

Подається за першодруком.

¹ Братан Микола Іванович (нар. 1935 р.) — український радянський поет.

² Засенко Петро Петрович (нар. 1936 р.) — український радянський поет.

³ Зінчук Станіслав Сергійович (нар. 1939 р.) — український радянський поет.

⁴ Курчатов Ігор Васильович (1903—1960) — російський радянський фізик, один із організаторів радянської атомної науки і техніки, академік АН СРСР, тричі Герой Соціалістичної Праці.

⁵ Мікеланджело Буонаротті (1475—1564) — італійський скульптор, живописець, архітектор і поет.

⁶ Вазарі Джорджо (1511—1574) — італійський художник, архітектор, історик мистецтва.

⁷ Лонгфелло Генрі Уодсуорт (1807—1882) — американський поет і перекладач.

⁸ Кудлик Роман Михайлович (нар. 1941 р.) — український радянський поет.

⁹ Гагарін Юрій Олексійович (1934—1968) — перший у світі космонавт, льотчик-космонавт СРСР, Герой Радянського Союзу.

¹⁰ Гаганова Валентина Іванівна (нар. 1932 р.) — новатор виробництва в легкій промисловості, Герой Соціалістичної Праці.

¹¹ Демків Борис Миколайович (нар. 1936 р.) — український радянський поет.

¹² Зайвий Олександр Феодосійович (нар. 1935 р.) — український радянський поет.

¹³ Житник Володимир Костянтинівич (нар. 1938 р.) — український радянський поет, літературознавець.

¹⁴ «...живут в сем мире, как впотьмах...» — цитується рядок з вірша Ф. Тютчева «Не то, что мните вы, природа» (1836).

¹⁵ Лиходід Микола Хомич (нар. 1940 р.) — український радянський поет.

¹⁶ Крищенко Вадим Дмитрович (нар. 1935 р.) — український радянський поет.

¹⁷ Головка Дмитро Андрійович (нар. 1933 р.) — український радянський письменник.

¹⁸ Каралиш Борислав Тимофійович (нар. 1929 р.) — український радянський письменник.

¹⁹ Коваль Юрій Андрійович (нар. 1942 р.) — український радянський письменник.

²⁰ Костиця Іван Сергійович (нар. 1932 р.) — український радянський письменник.

²¹ Опанасюк Олексій Євменович (нар. 1936 р.) — український радянський письменник.

ТРИ ДОЛІ

Вперше надруковано як переднє слово до вид.: Гірські квіти. Ужгород, 1962, с. 5—6. Стаття публікувалась у журн. «Радянська жілка», 1962, № 11, с. 26.

Подается за першодруком.

¹ Підгір'янка Марійка (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Домбровська Марія Омелянівна; 1881—1965) — українська поетеса, що народилася в Галичині.

² Божук Миколая (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Божук-Штефуцова Василина Миколаївна; 1907—1938) — українська поетеса із Закарпаття.

³ Тисячська Маруся (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Кабалюк Марія Миколаївна; нар. 1911 р.) — українська поетеса із Закарпаття.

⁴ Микитась Василь Лазарович (нар. 1924 р.) — український радянський літературознавець.

СЛОВО ПРО АНДРІЯ МАЛИШКА

Вперше друкується за автографом, що зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1625. Виголошено як вступне слово з нагоди п'ятидесятиріччя А. С. Малишка на ювілейному вечорі в залі Київської консерваторії.

¹ Малишко твердо знає, що «сто доріг веде до Москви...» — Вільно наводяться слова з вірша А. Малишка «Дети ходиш, мій товаришу», який увійшов до його книги «Лірика» (1938):

І покірно йде під ноги
Нерозкрита висота,
До Москви ведуть дороги,
І доріг не менше ста!

ПРО ПОЕТА І ДРУГА

Вперше друкується за автографом, що зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1622.

Доповідь виголошена з нагоди п'ятидесятиріччя від дня народження Платона Вороцька 1 грудня 1963 р. На її основі підготовлено статтю до ювілейного видання творів П. Вороцька російською мовою «Киевские клены» (М., 1963). З незначними редакційними змінами статтю під назвою «Певец с берегов Ворсклы» було опубліковано російською мовою у вид.: *Рыльский М. Ф. Сочинения* в 4-х т. М., 1963, т. 4, с. 401—410. Автограф російського варіанта статті, датований: «18.III 1963», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1010.

¹ ...в короткому своєму автобіографічному парцелі... — Мається на увазі автобіографія П. Вороцька, опублікована у вид.: *Вороцько П. Стихи и поэмы*. М., 1960, с. 5—15, під назвою «Из моей биографии».

² ...трехмовный Саят-Нова... — Саят-Нова (справжнє прізвище та ім'я — Саядян Арутин; 1712—1795) — вірменський поет, складав вірші вірменською, грузинською та азербайджанською мовами.

³ «Край дитячих літ», як назав Міцкевич... — Вислів А. Міцкевича з Епілога до «Пана Тадеуша» (1834):

Край дитячих літ! Він аж до сконання
Святий, як перше молоде кохання.

⁴ Охременко Валім Іванович (1900—1940) — російський радянський письменник, який працював на Україні.

⁵ «...ле належить до зарозумілих заперечувачів усіх традицій, скидачів з «шароплава сучасності» геть усього набутого людством від давнини до сьогодні...» — Мається на увазі маніфест російських футуристів «Пощечина общественному вкусу» (М., 1913), авторам якого були: Д. Бурлюк, М. Бурлюк, А. Кручених, В. Кандицький, Б. Лівшиць, В. Маяковський, В. Хлебников. В одному з його пунктів сказано: «Прошлое тесно. Академия и Пушкин непонятнее иероглифов. Бросить Пушкина, Достоевского, Толстого и проч. и проч. с Парохода современности» (с. 3).

⁶ Абакаелія Тамара Григорівна (1905—1953) — грузинський радянський скульптор, графік і театральний художник.

⁷ «Я вивів загім під Ославну...» — цитуються рядки з поєми П. Воронька «Ярославна» (1945). В останній редакції (див.: *Воронька П. Твори в 2-х т. К., 1963, т. 1, с. 39*) четвертий рядок цієї строфи читається так:

За горде: «Іди, коли йти».

⁸ «Побідним вогнем осіянна...» — кінцівка поеми П. Воронька «Ярославна». Ці рядки в остаточному варіанті поеми вилучено.

⁹ Андерсен Ганс-Крістіан (1805—1875) — датський письменник.

¹⁰ Глібов Леонід Іванович (1827—1893) — український поет, байкар і лірик.

¹¹ Під Іван — одна з найвищих вершин Українських Карпат і всієї України (2022 м).

¹² Говерла — найвища вершина Українських Карпат і всієї України (2061 м).

¹³ «У мене є друзі...» — рядок з вірша П. Воронька «Мої друзі» (1949).

¹⁴ «...закінчити слово своє про Платона Воронька віршованим зверненням до нього...» — Мається на увазі вірш М. Рильського «Ви — завжди гарячий боєць і співець», надрукований в інформаційній замітці про ювілейний вечір П. Воронька «Я народився на педрій землі» («Літературна Україна», 1963, 3 грудня). Цей вірш під заголовком «Платонові Вороньку на його п'ятдесятиріччя» вміщено у четвертому томі даного видання (с. 348).

ДО ЧИТАЧІВ

Вперше надруковано як передне слово до вид.: День поезії. К., 1963, с. 5—8.

Автограф, датований: «28 березня 1963 року», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 987.

Подається за першодруком.

¹ «Не вмере поезія, не згіне творчість ду-
ху...» — рядки з вірша В. Самійленка «Не вмере поезія» (1891).

² «...поезія «существует — и ни п зуб ногой...» —
рядки з вірша В. Маяковського «Юбилейное» (1924).

ТРИБУНА ПИСАТЕЛЯ

Вперше надруковано в газ. «Правда», 1963, 5 травня.

Подається за першодруком.

¹ ...статей о процессе Бейлиса. — Идетсья про так
звану справу Бейлиса, провокаційний судовий процес, організова-
ний царською владою в Києві 1913 р. проти єврея М. Бейлиса,
звинуваченого у вбивстві з ритуальною метою православного хлоп-
чика. Справжні винуватці вбивства — чорносотенці — були прико-
вані від суду. Справа викликала протест передової громадськості
Росії та за кордоном. Суд виправдав Бейлиса.

СЕМЕН СКЛЯРЕНКО И ЕГО РОМАН «ВЛАДИМИР»

Вперше надруковано як післямову до вид.: *Скляренко С. Вла-
димир*. М., 1963, с. 563—565.

Автограф, датований: «23.VII 1963», зберігається в Київ-
ському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського,
од. зб. Р-344.

Подається за першодруком.

¹ ...хорошо известная советскому читателю
трилогия о легендарном полководце Щорсе
и его соратниках. — Маються на увазі романи С. Скляренка
«Пролог» (1936), «Шлях на Київ» (1937) та «Начдив Щорс» (1940).

² ...даже злободневность является, употребляя
термин Беллинского, пафосом творчества писате-
ля. — В. Г. Белінський у статті «Сочинения Зенеида Р-вой» (1843)
писав: «В истинно поэтических произведениях мысль не является
отвлеченным повятием, выраженным догматически, по составляет
их душу, разлитая в них, как свет в хрустале. Мысль в поэтиче-
ских созданиях — это их пафос, или патос. Что такое па-
фос? — Страстное проникновение и увлечение какою-нибудь идеєю.
Отсюда происходит и слово «патетический». (Белінський В. Г.
Собр. соч. в 9-ти т. М., 1979, т. 5, с. 252).

³ ...академик Александр Иванович Белецкий
признал этот роман замечательным произведе-
нием украинской советской прозы. — Идетсья про
передмову О. І. Білецького до першого та післямову до другого
видаць роману «Святослав» російською мовою (М., 1960, с. 3—12;
М., 1961, с. 695—714).

⁴ «Для того, чтобы любить, ценить нашу пре-
красную современность, надо хорошо знать и
изучать седую древность, миновавшее родного
края». — Із виступу С. Скляренка в новорічній анкеті «Радян-
ським людям», яку подала «Літературна газета» від 1 січня
1960 р.

⁵ Килимник Олег Володимирович (нар. 1913 р.) — україн-
ський радянський критик, літературознавець.

КНИГА О ПРЕКРАСНЫХ ЛЮДЯХ

Вперше надруковано як передмову до вид.: *Мартин Ю. Друзья всегда с тобой. Авторизованный перевод Бориса Турганова. Рассказы. М., 1964, с. 5—9.*

Автограф, датований: «8 декабря 1963 г.», зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1280.

Подається за першодруком.

¹ ...«чому свідетель в жизни был...» — Довільно наводяться слова літописця Пимена з драми «Борис Годунов» О. С. Пушкіна:

...Тебе свой труд передаю. В часы,
Свободные от подвигов духовных,
Описывай, не мудрствуя лукаво,
Все то, чему свідетель в жизни будешь.

² Образцов Василь Парменович (1849—1920) — російський і український терапевт.

³ Жук Михайло Іванович (1883—1964) — український радянський художник і поет.

⁴ Стражеско Микола Дмитрович (1876—1952) — український радянський терапевт, академік АН УРСР.

⁵ Саянов Віссаріон Михайлович (1903—1959) — російський радянський письменник.

⁶ Луговський Володимир Олександрович (1901—1957) — російський радянський поет.

⁷ Шумський Юрій Васильович (1887—1954) — український радянський актор, народний артист СРСР.

⁸ Кошевський Костянтин Петрович (справжнє прізвище — Сіляр; 1895—1945) — український радянський актор, режисер, драматург.

⁹ Богомолець Олександр Олександрович (1881—1946) — український радянський патофізіолог, державний і громадський діяч, академік АН СРСР.

¹⁰ Чаплін Чарлз Спенсер (1889—1977) — американський режисер, актор і сценарист.

¹¹ Діккенс Чарлз (1812—1870) — англійський письменник.

¹² Роллан Робен (1866—1944) — французький письменник, музикознавець, громадський діяч.

ПРО КНИЖКУ ЮРІЯ БАРАБАША «ЧИСТЕ ЗОЛОТО ПРАВДИ»

Вперше друкується за автографом, що зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 1319. Автограф має дату: «1963» і підпис: «Академік, доктор філологічних наук М. Рильський». З цим текстом 1963 р. в Харківському державному університеті М. Т. Рильський виступив офіційним опонентом на захисті кандидатської дисертації Ю. Я. Барабаша.

¹ Барабаш Юрій Якович (нар. 1931 р.) — український і російський радянський літературознавець, критик.

² «Суха кожна теорія, та завжди квітне золоте дерево життя...» — Прозовий переклад афоризму, висловленого Мефістофелем у першій частині «Фауста» І.-В. Гете.

СПИВЕЦЬ ГЕРОЇЧНОГО

Про новели О. П. Довженка

Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1964, № 1, с. 4—8, як передмову до добірки оповідань О. П. Довженка.

Подається за першодруком.

¹ Довженко писав 1947 року: «Поезія й героїка війни затупила драму війни, прикрила од людського ока бруд, піт, кров, розор і надлюдську працю». — Прочитовано уривок з оповідання О. Довженка «Слава» (1947).

² ...Довженкова липа. Вона росте недалеко від Шевченкової верби... — Ці дерева висадили у своїй садибі М. Т. Рильський разом з А. С. Малишком із гілки, надісланої казахськими друзями від «Шевченкової верби», яку зростив великий Кобзар на місці свого заслання. Ймовірно, М. Т. Рильський використовує у своїй статті художній образ, яким стверджує, що творча спадщина О. Довженка увійшла до золотого фонду української національної культури.

МИКОЛА ЗЕРОВ — ПОЕТ І ПЕРЕКЛАДАЧ

Вперше надруковано посмертно в журн. «Жовтень», 1965, № 1, с. 78—86. Пізніше статтю вміщено як вступ до вид.: *Зеров М.* Вибране, К., 1966, с. 5—17.

Автограф зберігається в Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського, од. зб. Р-65.

Подається за першодруком.

¹ Від, наприклад, одного разу розповідав мені, чому ото висихають верхів'я знаменитих, оспіваних іще Пушкіним, прославлених Шевченком, а проте не з «діда-прадіда» українських, а завезених колись, либонь, із Італії пірамідальних тополь. — Про історію завезення цього дерева на Україну існують різні думки. Чи не єдиним вітчизняним джерелом з цього питання є книжка Василя Яковича Ломиковського «Разведение леса в сельце Трудолюб» (Санкт-Петербург, 1837; відзначена золотою медаллю), даних якої подальші наукові праці європейських учених у принципі не спростовують. В. Я. Ломиковський (1778 — бл. 1848), проживавши на хуторі Трудолюб Миргородського повіту Полтавської губернії, був не тільки ушавленим збирачем українського фольклору (йому належать найперші записи українських народних дум, 1803—1805), а й відомим лісівником. У своїй книжці він писав: «Сей тополь древности привезен был римскими консулами из Грузии в Италию, в половине XVIII века из Италии в Польщу, в Софийский сад графа Потюцкого (тобто на Україну, в Умань. — *Ред.*): оттуда перешел в Киев в исходе XVIII в., а в начале XIX оказался и в Полтавской губернии. Я получил его прямо из Киева, и посредством черенков размножил в большом числе. На высоких Киевских горах он растет очень высоко и скоро, но всегда имеет высохшие верхушки на три аршина и более; при таком безобразии он более и более высыхает» (*Ломиковский Василий Яковлевич. Разведение леса в сельце Трудолюб. Санкт-Петербург, 1837, с. 16—17*).

Чому ж засихають верхи у пірамідальних тополь, стало відомо лише пізнішій науці. Тополя — культура дводомна, тобто окремо ростуть чоловічі та жіночі екземпляри. Але найчастіше вегетативним способом висаджують чоловічі, крона в яких красивіша, ніж у жіночих. Через те, що дерево віками позбавлене природного розмноження через запліднення і біологічна його стійкість підірвана, воно починає в 30—40 років, як кажуть дендрологи, суховершинити.

М. Т. Рильський присвятив М. Зерову сонет «Тополя, в якому є рядок: «Нещасне дерево, Шевченкова любове...»

² «Книгар» — щомісячний критико-бібліографічний журнал. Видавався в Києві в 1917—1920 рр. видавництвом «Час». Вийшов 31 номер. В 1919—1920 рр. журнал редагував М. Зеров. Щомісячник мав розділи видавничої хроніки і «Нові книги». На його сторінках, поряд із цінним довідковим матеріалом, вміщувались й статті буржуазно-націоналістичного характеру.

³ «Слово» — приватне видавництво, засноване на початку 20-х років і закрите в 1929 р. У цей час на Україні діяли державні, державно-кооперативні і приватні видавництва. До останніх належали: «Час», «Слово», «Сяйво», «Друкар» (у Києві), «Космос», «Рух» (у Харкові), «Светоч», «Омега» (в Одесі). Особливо жвавою їхня діяльність була в перший період нецзу. Книжкову продукцію ці видавництва публікували без чітких ідейно-художніх критеріїв.

⁴ Шкурупій Гео (Георгій) Дашевич (1903—1945) — український радянський письменник.

⁵ ...коли Семенко «палив «Кобзар» і по-блюзпирському називав «Кобзарем» власні віршові вироби...— «Кобзар» М. Семенка — збірка футуристичних віршових творів — вийшов друком у 1924 р.

⁶ Поліщук Валер'ян Львович (1897—1942) — український радянський письменник.

⁷ То були часи, коли наші панфутуристи охоче могли підхопити слова російського егофутуриста, який написав «першу егофутурну пісню на українській мові», заявляючи в ній: «Усім набридли Тарас Шевченко та гопашник Кропивницький». — Український футуризм, на відміну від російського, не підрозділявся на егофутуризм і кубофутуризм, тому і називався панфутуризмом. Егофутуризм виник у 1911 р. (засновником вважається Ігор Северянин). На противагу кубофутуристам, які зосереджувались на предметному світі, егофутуристи митувалися своїм «Я», своїм «Его», всіляко звеличуючи футуристичними засобами свій по-особливому міщанський — «салонно-будуарний» — внутрішній світ.

Першу українську «егофутурну пісню» (й останню) написав Василіс Гнедов (нар. 1890 р.). «Пісня» мала назву «Огнянна свитя», надрукована у 8-му альманасі егофутуристів «Небокопы» (Спб., 1913, с. 16). Майже повний текст її можна знайти у статтях К. І. Чуковського «Егофутуристи в кубофутуристы», «Футуристы» і «Образцы футуристературы» (відповідно у вид.: «Литературно-художественные альманахи изд-ва «Шиповник». Кн. 22. Спб., 1914, с. 130; Чуковский К. Собр. соч., в 6-ти т., т. 6, с. 233, 243—244). Крім того, дуже оперативно і хворобливо на «Огнянну свитю» В. Гнедова відгукнулася київська газета «Рада», в якій 1907 р.

М. Т. Рильський надрукував свого першого вірша (див.: *Василько А. Перший футурист.*—«Рада», 1913, 30 листопада, с. 2). М. Т. Рильський міг ознайомитися з альманахами егофутуристів, коли навчався у Києві, де вони мали постійного розповсюджувача своїх видань М. Я. Оглобіна, власника книжкової крамниці на Хрещатику, 33. В російській літературі футуристи уже встигли були скинути з корабля сучасності всю національну культуру. Рспін був з їхньої точки зору «обыкновенным маляром», Пушкін «прославленным пошляком», Чайковський «любимцем писарей и кухарок». Оскільки з українських літераторів ще ніхто не зважувався заявляти щось подібне з принципом на свою культуру, то горезвісні рядки Василюка Гнедова, процитовані М. Т. Рильським, означали не що інше як заклик до зречення від української класики («Огнянна свята» Василюка Гнедова по-своєму започаткувала український футуризм).

⁸ То були часи, коли Володимир Коряк, вважаючи себе правовірним марксистом, називав Коцюбинського «естетом» і представником «мистецтва для мистецтва»...— 1923 р. до десятої річниці з дня смерті М. М. Коцюбинського В. Коряк виступив із статтею «Пост української інтелігенції» (див.: *Коряк В. Організація Жовтневої літератури.* Харків, 1925, с. 147—168), в якій писав: «Після 1910 року... переходить Коцюбинський до «чистого мистецтва» (с. 166). Цю ж саму точку зору В. Коряк проводить і в інших працях: «Нарис української літератури» (Харків, 1925), «Українська література» (Харків, 1928), «Життя М. Коцюбинського» (Харків, 1929) та ін.

⁹ ...Зеров, як це відзначав недавно Гр. Кочур, першим познайомив радянського читача з творчістю Марка Черемшина...— Йдеться про статтю Г. Кочура «Учений, перекладач, поет» («Вечірній Київ», 1963, 1 квітня) та про вступну статтю М. Зерова «Марко Черемшина і галицька проза» до видання: *Черемшина Марко. Село вигибає.* Харків, 1925.

Кочур Григорій Порфирівич (нар. 1910 р.) — український радянський письменник-перекладач.

¹⁰ Свидницький Анатолій Патрікійович (літературний псевдонім Петриченко; 1834—1871) — український письменник.

¹¹ «Класична пластика і контур строгий...» — рядок з сонета М. Зерова «Pro domo» (1921).

¹² Тібулл Альбій (бл. 50—19 рр. до н. е.) — римський поет.

¹³ Марціал Марк Валерій (бл. 40 — бл. 104) — римський поет.

¹⁴ Ронсар П'єр де (1524—1585) — французький поет.

¹⁵ Дю Белле Жоашен (1522—1560) — французький поет, належав до літературної школи «Плеяда».

¹⁶ «Полярна ніч і волохатий сполох...» — рядки з сонета М. Зерова «Чернишевський» (1933).

¹⁷ «Крізь цеглу й брук пульсус кров зелена...» — рядок з сонета М. Зерова «У травні» (1933).

¹⁸ «Із вирію летять курличучи ключі...» — рядки з александрійського вірша М. Зерова «У степу».

¹⁹ «Я знаю: ми тугі бібліофаги...» — рядки з сонета М. Зерова «Самоозначення» (1929).

²⁰ Аспіфуги — Асоціація павфутуристів. Київське угруповання у 1922—1924 рр. очолював М. Семенко.

²¹ Дідона — за римською міфологією, засновниця Карфагена, персонаж поеми Вергілія «Енеїда». Покинута Енеем, покінчила життя самогубством.

²² Трирема — судно (у Давньому Римі) з трьома рядами весел.

²³ «Смерть песне, смерти!» — рядки з вірша К. К. Случевського «Ты не гонись за рифмой своенравной», що увійшов до циклу «Пісні из «Уголка» (1895—1904).

²⁴ «...тінь Дапта з профілем орлиним...» — рядок з вірша О. Блока «Равенна» (1909).

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ

- Абакелія Т. Г. 452, 507
 Абашідзе І. В. 64, 65, 91, 511
 Аврущенко В. І. 103, 527
 Адельгейм Е. Г. 505
 Аксаков С. Т. 148, 149, 493, 539, 550
 Александр Македонський 494
 Александров Г. Ф. 64, 511
 Алігер М. Й. 565
 Алтаузен Джек 103, 526
 Алчевська Х. О. 25, 501, 518
 Альтман М. І. 511
 Альтман П. І. 64, 103, 526
 Амбросій П. Ю. 250, 358—361, 555, 581
 «Америка» 178, 545
 Амїрі (Аміров) Г. Г. 107, 529
 Андерсен Ганс-Крістіан 453, 597
 Андерсен-Нексе Мартін 267, 564
 Андріанов Ю. П. 262, 563
 Анна 23
 Анненський І. Ф. 10, 490, 499
 Антокольський П. Г. 65, 166, 324, 327, 512
 Аполлінер Гійом 336, 574
 Апухтін О. М. 25, 501
 Арагон Луї 175, 309, 327, 365, 381, 570, 571, 583
 Арамїлев І. А. 399, 588
 Арбузов О. М. 338, 574
 Арвін Ньютон 178, 179, 545, 546
 «Арзамас» 577
 Аріосто Лудовіко 298, 569
 Арістофан 364
 Архілох 277, 569
 Архімед 568
 Асєєв М. М. 42, 166, 565
 «Асианфуг» 484, 603
 Ауєзов М. О. 338, 574
 Ахматова А. А. 326,
 Ахуцдов М. Ф. 220, 554
 Бабель І. Е. 324, 573
 Бабишкін О. К. 547
 Бабюк А. Д. — див.: Ірчан Мирослап
 Багрицький Е. С. 320, 573
 Байжан М. П. 43—45, 48, 54, 65, 67, 68, 70, 71, 75, 77—81, 89, 105, 106, 109, 111, 112, 114, 119, 120, 127, 129, 137, 141, 143, 152, 158, 169, 170, 173, 174, 182—184, 188, 195, 221, 224, 226, 245—248, 253, 293, 325, 338, 346, 347, 357, 382, 407, 506, 507, 512, 513, 517—519, 524, 527, 530, 547, 553, 568, 576, 578
 Бажов П. П. 138, 547
 Байгушев О. Т. 262, 565
 Байрон Джордж Ноел Гордон 76, 80, 96, 129, 286, 297, 337, 364, 482, 517, 518, 559
 Бакуменко Д. О. 94, 113, 522
 Бакувін О. М. 536
 Бальзак Оноре де 137, 151, 178, 337, 518, 540
 Банвіль Теодор де 336, 574
 Бандуренко В. Ф. 113, 250, 532
 Барабаш Ю. Я. 357, 467—471, 599
 Барант О. Г. 538
 Баратинський В. А. 296, 334, 520
 Барбюс Анрі 365, 388, 415
 Барвінок Г. М. 427, 593
 Басєнко К. Я. 208, 557
 Баш (Башмаков) Я. В. 167, 295, 522, 525, 542
 Бєдзик Д. І. 112, 531
 Безименський О. І. 41, 107, 505, 524
 Безпошадний (Іванов) П. Г. 108, 175, 251, 529
 Бейлія П. Ю. 403, 404, 589
 Бейліс М. 456, 598

- Бенуа О. М. 340, 574
 Беньковський В. 304
 Бер Б. 498
 Беранже П'єр Жан 156
 Берггольц О. Ф. 246, 561
 Берест 192
 Бернс Роберт 159, 242, 297, 380, 541
 Бернштейн М. Д. 390, 587
 «Беседи любителів руского слова» 577
 Бетховен Людвіг ван 53, 111, 139, 287, 297, 509
 Бехер Йоганнес Роберт 364, 388, 483, 582
 Бєлий Андрій (Бугайов Б. М.) 136, 539
 Бєлінський В. Г. 48, 131, 144, 194, 269, 456, 458, 508, 536, 549, 598
 Бячко В. В. 113, 249, 532
 Біанкі В. В. 399, 588
 Біба П. М. 81, 90, 93, 94, 113, 120, 519
 Білецький О. І. 45, 255, 256, 331, 362—364, 387—391, 421, 422, 459, 461, 465, 493, 501, 507, 518, 562, 581, 587, 598
 Білокопитий Миколайчик (Вербицький М. А.) 149, 540
 Білоус Д. Г. 250, 283, 295, 561
 «Більшовик» 12, 47, 491—493, 503, 505, 508, 537
 «Більшовицький шлях» 508
 Влагініна О. О. 166, 542
 Блакитний (Елланський) В. М. 330, 477
 Блок О. О. 10, 80, 169, 212, 252, 325, 330, 331, 341, 476, 486, 490, 518, 545, 559, 603
 Блюхер В. К. 144, 539
 Богданович І. Ф. 565
 Богданович М. А. 173, 275, 544
 Богомолець О. О. 465, 599
 Богун О. І. 191
 Богуславка Маруся 110, 530
 Бодлер Шарль 61, 423, 510
 Боженко В. Н. 78, 110, 517
 Божук Миколая 443, 596
 Боккаччо Джованні 298, 569
 Бомарше П'єр Огюстен Карон де 518
 Бондаренко Володимир 442
 Бондаренко М. С. 358—361, 581
 Бондарчук В. Г. 416, 591
 Бонч-Бруевич В. Д. 549
 Борзенко С. О. 89, 106, 119, 524, 525, 527, 528
 Борисоглібська Г. І. 283, 566
 Борканюк О. О. 419, 420, 591
 Бородин О. П. 88, 520
 «Боротьба» 424, 593
 Ботев Христо 225, 555
 Боян 72
 Братан М. І. 436, 595
 Братунь Р. А. 261, 262, 562
 Браун М. Л. 166, 542
 Брет-Гарт (Гарт Френсіс Брет) 177, 546
 Бриль Янка 338, 574
 Бровка Петрусь 65, 173, 310, 338, 512
 Брюсов В. Я. 252, 294, 325, 330, 331, 341, 388, 401, 449, 476, 482, 498, 499, 534, 560, 568
 Буало-Депрео Нікола 502, 553
 Бубеннов М. С. 188
 Будьонний С. М. 282, 542
 Буйко П. М. 167
 Бунів І. О. 20, 502, 561
 Бурлака Ф. М. 114, 124, 522, 532
 Бурлюк Д. Д. 597
 Бутурлін В. В. 149
 Бутурлін С. О. 539
 Бушко Олег 191
 Вазарі Джорджо 437, 595
 Варавва Іван 191
 Варисський Людвік 305, 570
 Василевська В. Л. 65, 83—85, 107, 170, 172, 175, 188, 221, 310, 512, 514, 520
 Василєнко В. Т. 504
 Васильківський С. І. 375, 585
 Василько А. 602
 Васильченко С. В. 136, 283, 291, 357, 426, 427, 464, 592
 Васюков О. К. 262, 563
 Ватутін М. Ф. 106, 162, 528
 Вега Карлос Лопе Фелікс де 296.
 Вейдбергер Золтан 528
 Вендлова Антанас 246, 561
 Венявський Генрік 305, 570
 Вербицький М. А. 149, 543, 547
 Вервес Г. Д. 522
 Вергілій Марон Публій 277, 478, 485, 566, 603
 Вересай О. М. 110, 289, 531
 Верещатин В. В. 71, 513

- Вериківський М. І. 320
 Верлен Поль 10, 213, 331, 335, 490, 553
 Верн Жюль 486, 504, 518
 Вершигора Олег 442
 Верхарн Еміль 332
 Вершигора П. П. 168, 543
 Веселий Артем (Кочуров М. І.) 324, 573
 «Вестник Европы» 537
 «Вестрній Київ» 421, 557, 581, 587, 588, 593, 602
 Виговський І. О. 133, 261, 537
 Вирган І. О. 43, 249, 250, 270, 353, 356, 357, 369—371, 487, 506, 548, 565, 577—581, 583
 Високос 34, 504
 Висянський Станіслав 305, 570
 Вишнєвський Іван 67, 132, 422, 513
 Вишеславський Л. М. 566, 589
 Вишневський В. В. 470
 Вишпя Остап (Губенко П. М.) 112, 119, 134, 137, 148, 149, 280—284, 295, 299, 309, 314, 327, 365, 374, 376, 380, 399, 401, 465, 531, 534, 555, 566, 571, 572
 Вишняк С. 192, 193
 Війон Франсуа 559
 «Вільна Україна» 491
 «Вісті ВУЦВК» 493, 503—505
 «Вітчизна» 268, 521, 551, 556, 557, 565
 Владко В. М. 113, 532
 Власенко П. І. 332, 574
 Вовчок Марко 112, 134, 188, 306, 357, 427, 443, 532
 Восіков О. Ф. 577
 Володемир 458—461
 Волошин І. І. 379, 586
 Волошин М. О. 493
 Вольтер (Аруе Марі Франсуа) 322, 499, 518, 545
 Ворошиї М. К. 424, 503
 Воробько П. М. 94, 109, 113, 120, 200—204, 211, 215, 225, 226, 236, 250, 268, 294, 380, 407, 448—454, 522, 550, 555, 564, 565, 596, 597
 Ворцель С. Г. 305, 572
 Воскресеншо С. І. 79, 112, 250, 283, 295, 518
 Бургуа Самед (Векілов) 64, 91, 107, 137, 169, 299, 310, 338, 470, 511, 529
 Вучетич Є. В. 340, 341, 574
 Вяземський П. А. 271, 342, 543, 565
 Гаврилук О. Я. 238, 249, 557
 Гаганова В. І. 438, 595
 Гагарін Ю. О. 437, 595
 Гайдай З. М. 416, 597
 Гайдар А. П. 103, 526
 Галан Я. О. 112, 238, 262, 295, 524
 Галілей Галілео 19, 20, 21, 24, 498, 499, 563
 Галушка І. І. 350
 Гамсахурдіа К. С. 377, 586
 Гамсуя Кнут 171, 543, 544
 «Гарт» 496
 Гастелло М. Ф. 107, 528
 Гафіз (Шамседдін Мохаммед) 168, 543
 Гафур Гулям (Гулямов Гафур Гулямович) 137, 169, 537
 Гафурі Мажит (Гафуров Габдулмажит Нургаїлович) 90, 108, 222, 521, 529
 Гвардіонов Борис 442
 Гевара де ла Серна Ерпесто Че 432, 594
 Гегель Георг Фрідріх 583
 Гейне Генріх 72, 73, 80, 139, 159, 168, 287, 297, 337, 515, 518, 559
 Гекслі (Хекслі, Хакслі) Олдос 175, 545
 Герасименко К. М. 43, 45, 75, 76, 103, 110, 249, 315—321, 380, 451, 506, 507, 516, 530, 556, 572, 573
 Герцен О. І. 456
 Гершензон М. Я. 103, 526
 Гете Йоганн-Вольфганг 18, 54, 59, 187, 242, 286, 297, 298, 322, 331, 364, 378, 379, 471, 492, 510, 559, 584, 586, 593, 599
 Гіларовський В. О. 343, 539, 575
 Гільдін Х. 505
 Гільєн Ніколас 434, 595
 Гірник М. А. 190, 192, 547
 Глазов Г. С. 262, 562
 Глебка П. Ф. 65, 173, 338, 512
 Глинка М. І. 287, 297, 567
 Глібов Л. І. 453, 562, 597
 «Глобус» 33, 503, 504
 Гведіяч М. І. 577
 Гведов Василіск 601, 602
 Гвильцька Н. Т. 106, 528
 Гоген Поль 375, 586

- Гоголь М. В. 71, 75, 76, 112, 132, 144, 170, 187, 212, 241, 262, 271, 280, 296, 300, 307, 365—367, 382, 389, 465, 470, 516, 540, 549, 562, 570, 577, 583
 Годунов Борис 99
 Гойда Ю. А. 224, 250, 418—420, 554, 591, 592
 Головацівський С. О. 43, 73, 75—77, 79, 81, 90, 92, 110, 112, 119, 137, 141, 158, 249, 506, 507
 Головка А. В. 112, 114, 118, 119, 124, 188, 295, 306, 307, 425, 442, 514, 523—525, 533, 570
 Голошко Д. А. 595
 Голодний (Епштейн) М. С. 91, 521
 Гомер 71, 277, 364, 388, 485, 513
 Гонта Іван 110, 378
 Гонтар А. Ю. 80, 108, 519
 Гончар О. Т. 168, 169, 188, 221, 239, 295, 299, 309, 327, 338, 364, 380, 407, 564
 Гончаренко Євген 274
 Гончаренко І. І. 79, 81, 112, 250, 513, 522, 564
 Гончарова І. О. 96, 523
 Гончарук З. В. 275, 565
 Горацій Квінт Флакк 342, 478, 493, 494, 566, 575
 Горбатий Іван 441
 Горбатов Б. Л. 65, 172, 174, 544
 Гордієнко К. О. 105, 119, 295, 357, 527, 578
 Горецький П. Г. 250, 561
 Городської Я. З. 80, 108, 514, 519, 524, 525
 Горький Максим (Пешков О. М.) 76, 96, 129, 134, 154, 171, 172, 179, 187, 195, 199, 212, 214, 215, 229, 230, 238, 241—243, 245, 247, 252, 264, 285—287, 289, 296, 297, 299, 302, 310, 311, 324, 325, 358, 367, 374, 378, 382, 456, 464, 470, 471, 482, 517, 542, 544, 546, 549, 557, 558, 587
 Готье Теофіль 388, 487, 587
 Гофштейн Д. Н. 43, 80, 108, 372, 506, 514, 518, 524
 Грабовський П. А. 78, 165, 220, 252, 291, 517
 Гранін Д. О. 300, 569
 Гребінка Є. П. 188
 Грибосєдов О. С. 98, 220
 Григор'єв А. О. 516
 Григор'єв Г. П. 343, 575
 Григорович Д. В. 548
 Григорян С. В. 107, 529
 Гріг Едвард-Хагеруп 375, 585
 Грінченко Б. Д. 11, 357, 393, 491
 Гроссман В. С. 152, 540
 Грубешівська Марія 174, 544
 Гудзій М. К. 362, 388, 421, 581
 Гулак-Артемовський П. П. 347
 Гулько Я. С. 262, 562
 Гурамішвілі Давид 137, 199, 215, 224, 247, 537
 Гурєїв О. І. 556
 Гуртовенко В. А. 191, 548
 Гус Ян 397, 588
 Гюго Віктор Марі 80, 129, 297, 322, 337, 364, 482, 492, 518
 Давид Будівник 377
 Давид Сасунський 137
 Дашко Галицький 88, 70, 75, 81, 89, 109, 114, 120, 127, 247
 Данте Аліг'єрі 296, 352, 364, 385, 483, 486, 603
 Данько М. М. 262, 562
 Даргомижський О. С. 201, 550
 Деген Є. 493
 Демидов В. І. 191, 192, 548
 Демків Б. М. 440, 595
 Демченко М. С. 41, 63, 79, 505
 Державін В. В. 542
 Державін Г. Р. 92, 166, 342, 575, 583
 Дєсяк Олекса 103, 163, 465, 526, 541
 Джамбул Джабаєв 137, 199, 215, 289, 537
 «Джаугар» 137, 537
 Даєржинський Ф. Е. 78, 140, 199, 305, 517
 Даяба І. М. 398, 421, 422, 588
 Димерець 140, 538
 Дмитров Г. М. 225, 555
 Дідро Дені 518
 Діккенс Чарлз 465, 486, 599
 Дмитренко Л. Д. 79, 81, 106, 115, 119, 221, 226, 249, 518, 528, 548
 «Дніпро» 208, 245, 268, 543, 551, 564
 «Двістер» 58
 Добахова О. П. 358, 359, 360, 581
 Добровольський В. М. 549
 Добровольський Станіслав Ришард 302, 570

- Добролюбов М. О. 48, 131, 269,
 296, 458, 508
 Довбуш О. В. 125, 155, 345, 434,
 541
 Довженко О. П. 299, 309, 327,
 338, 353, 365, 374, 380, 382, 393,
 402, 404, 465, 467, 468—473, 569,
 600
 Доде Альфонс 518
 Доленго (Клоков) М. В. 153, 541
 Долматовський Є. А. 90, 107, 276,
 521, 529, 564, 566
 Доломан Є. М. 191, 548
 Дольд-Михайлик Ю. П. 115, 227,
 228, 533, 555
 Домбровська Марія 304, 569
 Домбровський Ярослав 305, 569
 Довченко О. В. 109, 524, 530
 Дорошко П. О. 113, 249, 250, 284,
 293, 532
 Дос-Пассос Джон 545
 Достоевський Ф. М. 20, 179, 194,
 324, 379, 438, 546, 548, 549, 568,
 586, 597, 598
 Драгич Віра 107, 528
 Драгманов М. П. 134, 135, 165,
 537
 Драйзер Теодор 177, 179, 545, 546
 Драй-Хмара М. О. 24—26, 475,
 497, 500—502
 Дрездов О. М. 167, 542
 Дрок К. Л. 250, 561
 «Дружба народів» 66, 166, 542,
 551, 552
 Дудинцев В. Д. 300, 569
 Дю Бельє Жоашен 479, 482, 602

 Евріпід 296, 568
 Едшмід Казимир 23, 500
 Елліс Фред 493
 Емі Сяо 267, 564
 Енгельс Фрідріх 75, 138, 228, 312,
 347
 Ередіа Жозе Марія де 15, 25,
 476, 477, 479, 482, 491, 493, 494,
 501
 Еренбург І. Г. 64, 65, 97, 172, 188,
 324, 327, 511, 512
 Есхіл 296, 364, 568

 Єн Лі Гі 267
 Єреков 34, 504
 Єрофеев І. Ф. 125, 534
 Єршов П. П. 507
 Єсенін С. О. 571

 Желсаній С. А. 106, 528
 Желіговський Едвард-Вігольд
 520
 Жемчужников В. М. 558
 Жемчужников О. М. 558
 Жигалко 496
 Житецький П. Г. 132, 536
 Житник В. К. 440, 596
 Житницький Анатолій 437
 «Життя й революція» 497
 Жихаренко Олесь 7, 8, 489
 Жід Андре Поль Гійом 172, 179,
 544
 «Жовтень» 268, 496
 Жолдак О. І. 191, 250, 273, 277,
 548
 Жук М. І. 464, 599
 Жуковський В. А. 278, 279, 566
 Жуковський Володимир 493
 «Журнал охоты» 540

 Забашта Л. В. 191, 192, 250, 548
 Забіла Н. Л. 113, 119, 250, 514,
 532
 Заболоцький М. О. 221, 554
 Завсруха С. 140, 541
 Загул Д. Ю. 500, 518, 573
 Зайвний О. Ф. 438, 595
 Залеський Юзеф Богдан 520
 Залізняк Максим 377, 586
 Заньковецька М. К. 100, 132, 338,
 523
 Запорожець С. 436
 Зар'ян Наїрі 64, 65, 137, 338, 511
 Засенко П. П. 436, 595
 Захарченко В. Д. 303
 Збапальський Ю. О. 555
 Звигінцева В. К. 166, 542
 Земляк В. С. 380, 564
 Земська Любов 106, 528
 Зенін І. 192
 Зеров М. К. 15, 16, 475—484, 488,
 493—495, 501, 553, 600—602
 Зимний Л. Я. 103, 528
 Зінчук С. С. 436, 595
 Златовратський М. М. 115, 533
 «Знамя» 66, 544, 574
 Золя Еміль 151, 178, 518, 540
 Зубар В. В. 344, 345, 576
 Зубова В. Д. 275, 565

 Іваненко О. Д. 113, 514, 532
 Іванячук Р. І. 262, 563
 Іванов В. В. 23, 324, 500
 Іванов П. Ф. 191, 192, 208, 547
 Ігор 16, 72, 73, 75, 77, 88, 89, 111,

- 142, 161, 199, 215, 246, 407, 422, 485, 486
 «Известия» 340, 574, 589
 Ільф І. А. 309, 571
 Ільченко О. Є. 90, 112, 124, 357, 427, 526, 583, 585
 Івбер В. М. 326, 327
 Іоаннісія Іоаннес (Ованесян Ованес) 252, 562
 Ірчан Мирослав (Бабюк А. Д.) 9, 489
 Ісаакян А. С. 64, 65, 137, 169, 252, 310, 325, 372, 511, 518, 543
 Ісаев Ф. Г. 208, 551
 Ісановський М. В. 244, 248, 338, 445, 558
 Йогансен М. Г. 507
 Каган А. Я. 108, 529
 Кальдерон де ла Барка Педро 296, 569
 Камоєнс Луїш ді 139, 538
 Кандианський В. В. 597
 Капельгородський М. К. 11, 491
 Капельгородський П. Й. 11, 491
 Каплан Ю. 440
 Капустіна Т. 400
 Карабан П. С. 167, 542
 Карамзіп М. М. 346, 577
 Карашип Б. Т. 442
 Кармазський П. С. 58, 59, 60, 62, 63, 510, 511
 Карпенко Ф. А. 230, 250, 358—361, 555, 581
 Карпенко-Карий (Тобілевич) І. К. 170, 188, 243, 291, 427
 Касич-Пилипенко Зінаїда 442
 Кассіль Л. А. 65, 512
 Кастро Рус Фідель 432, 594
 Катаев В. П. 64, 65, 172, 309, 324, 571, 523
 Катуков М. Ю. 127, 535
 Кацнельсон А. І. 522
 Качура Я. Д. 103, 241, 429, 465, 526, 557
 Кашенко А. Ф. 114, 532
 Квітка-Основ'яненко Г. Ф. 133, 147, 188, 280, 347, 514, 519, 537
 Квітко Л. М. 43, 506
 «Київська правда» 523
 Килимник О. В. 460, 555, 598
 Кирило-Мефодіївське братство 397, 588
 Кирилюк Є. П. 524
 Кікодзе Г. Д. 65, 512
 Кіров С. М. 44, 77, 78, 199, 247, 506
 Клименко М. Д. 273, 565
 Клименко П. П. 191, 548
 Клодель Поль Луї Шарль Марі 336, 574
 Ключичина (Ключник) П. Ю. 191, 275, 548
 «Книга я пролетарская революция» 504
 Книш Г. А. 262, 272, 277, 563
 Кобилецький Ю. С. 315, 524, 572
 Кобилієвська О. Ю. 9, 136, 188, 289, 490
 Кобилієвський В. О. 518
 Коваленко Б. Л. 17, 48, 497
 Коваль Ю. А. 442, 595
 Ковпак С. А. 94, 120, 174, 250, 348—450, 522
 Козаченко В. П. 124, 381, 525, 534
 Козицький П. О. 514
 Коаланюк П. С. 122, 238—240, 295, 562
 Колас Якуб (Міцкевич К. М.) 91, 169, 173, 307, 310, 358, 372, 374, 402, 468, 522
 Колдуелл Ерскін 545
 Колесник І. 193
 Колісник І. 192
 Кологойда І. Г. 112, 531
 Колодій В. С. 262, 562
 Коломієць Т. О. 275, 565
 «Колхозное село» 314
 Кольцов О. В. 253, 562
 Кольчак Я. Х. 107, 529
 Комашка Пилип — див.: Шпак М. І.
 Комісарова М. І. 166, 542
 «Комсомолец України» 28, 502
 «Комсомольское знамя» 522
 «Комуніст» 507, 509, 514, 528, 533
 Кондращенко В. А. 80, 112, 251, 505, 519
 Кониский О. Я. 115, 533
 Копопівська Марія 305, 372, 416, 570
 Копилетко О. І. 90, 108, 114, 115, 119, 120, 124, 125, 127, 138, 153, 169, 295, 364, 380, 384, 386, 399, 400, 521, 522, 587, 588
 Копинець Карл 439
 Копиця Д. Д. 565
 Копштейн А. Й. 249, 561
 Корецький Ю. В. 103, 518, 526

- Корінфський А. 516
 Корнель П'єр 191, 548
 Корнет Олександр 442
 Корнієнко О. З. 191, 548
 Корнійчук О. Є. 64, 65, 89, 92, 99, 105, 106, 108, 111, 114, 119, 120, 124, 125, 127, 137, 143, 152, 166, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 188, 194, 195, 196, 210, 221, 228, 253, 294, 299, 307, 310, 327, 338, 379, 465, 504, 512, 514, 524, 525, 555
 Короленко В. Г. 92, 96, 134, 243, 245, 280, 416, 454, 521, 523, 558
 Корольова М. В. 106, 527
 Корик В. Д. 12, 476, 492, 602
 Косинка Г. М. 423—428, 592, 598
 Космодем'янська З. А. 107, 528
 Костенко Л. В. 274, 278, 565
 Костер Шарль де 320, 516
 Костира І. С. 442, 595
 Костомаров М. І. 114, 377, 397, 532, 537, 586
 Костишко Тадеуш 305
 Котенко М. М. 436
 Котляревський І. П. 72, 111, 173, 187, 280, 347, 352, 514, 540, 544
 Котовський Г. І. 54, 70, 78, 79, 84, 199, 215, 518
 Кодлобинський М. М. 56, 96, 111, 132, 136, 137, 165, 170, 171, 174, 186, 187, 190, 199, 212, 214, 215, 238, 240, 241, 242, 245, 289, 291, 306, 325, 333, 351, 357, 367, 374, 376, 378, 379, 382, 393, 394, 425, 426, 453, 464, 469, 476, 477, 479, 492, 509, 602
 Кочерга І. А. 90, 115, 119, 124, 125, 127, 138, 169, 173, 295, 310, 338, 377, 459, 465, 514, 521, 523, 526
 Кочугур Л. Я. 192, 548
 Кочур Г. П. 477, 602
 Кошевський К. П. 465, 599
 Кошовий О. В. 106, 115, 528
 Крапива (Атрахович) К. К. 173, 544
 «Красная новь» 383, 505
 Краснопольський А. Б. 272
 Крилович Максим 397, 588
 Крижанівський С. А. 113, 224, 250, 277, 524, 525, 532, 555, 564, 566
 Криленко М. В. 33, 504
 Крилов І. А. 536, 577
 Кримов Ю. С. 103
 Кримський А. Ю. 431, 518, 594
 Крищенко В. Д. 442, 595
 Кропивницький М. Л. 132, 243, 427, 476, 536, 601
 Кротевич Є. М. 114, 124, 525, 533
 Кротов І. 439
 Крук В. 438
 Крутікова Н. Є. 421, 592
 Кручених О. Є. 597
 Кручковський Леон 302, 569
 Кудаш Сайфі (Кудашев Сайфі Фаттахович) 91, 107, 108, 137, 169, 199, 222, 522, 529
 Кудлик Р. М. 437, 595
 Кудрейко А. О. 182, 547
 Кулешов А. О. 107, 173, 246, 272, 338, 451, 529
 Кулик І. Ю. 27, 28, 29, 43, 502, 507
 Кулик О. О. 197, 515
 Куліш М. Г. 477
 Куліш П. О. 72, 114, 127, 134, 397
 «Культура і побут» 504
 Кундзіч О. Л. 118, 514, 534
 Купала Янка (Лупевич І. Д.) 65, 108, 137, 173, 234, 287, 372, 402, 512, 518, 529
 Курпріс О. І. 375
 Курдяновський Ю. 192
 Курчатова І. В. 436, 595
 Кутузов М. І. 377
 Кучер В. С. 112, 531
 Кушнерик Ф. Д. 199, 550
 Кюхельбекер В. К. 224, 554
 Лавренцов Б. А. 310, 571
 Лагода В. К. 250, 274, 561
 Ладженець В. І. 191, 192, 547
 Лажечников І. І. 577
 Лазо С. Г. 139, 140, 538
 Ланін Б. М. 103, 527
 Ле Іван (Мойся І. Л.) 90, 105, 112, 114, 119, 124, 127, 137, 153, 169, 295, 514, 521, 524, 532, 533
 Левада О. С. 112, 531
 Левітан І. І. 149, 283, 375, 560, 585
 Левітов О. І. 558
 Левко Л. 192
 Лейтес О. М. 544, 545
 Леконт де Ліль Шарль-Марі 476, 477, 479, 482, 491
 «Ле леттр франсеа» 544
 Левін В. І. 39, 75, 78, 134, 135, 142, 170, 171, 184, 194, 210, 226,

- 228, 237, 243, 252, 291, 292, 297,
312, 313, 337, 340, 341, 345, 347,
354, 371, 409, 410, 415, 417, 450,
470, 510, 549, 574, 575, 577, 589
- Леопардо да Вінчі 297, 564
Леонідзе Г. М. 338, 574
Леонов Л. М. 152, 239, 314, 324,
325, 376, 382
Леонтович М. Д. 53, 136, 332, 509
Леонтьєв М. П. 242, 557, 558
Леопарді Джанома 61, 482, 510
Лермонтов М. Ю. 170, 199, 201,
212, 220, 225, 242, 277, 296, 297,
379, 482, 500, 503, 534, 536, 552,
560, 571
Лесевич В. В. 59, 510
Летюк Є. М. 272, 278, 565
Лесков М. С. 364, 539, 558, 582
Линьков М. Т. 64, 511
Лисенко М. В. 111, 375, 531
Лисенко М. Г. 289, 567
Литвиненко В. Г. 400, 588
Литвиненко Микола 437
Лиходід М. Х. 441, 595
Лібкнехт Карл 415, 590
Лівшиць Б. 597
Лісняк В. А. 81, 90, 94, 113, 120,
273, 519
Ліст Ференц 287, 567
«Література і мистецтво» 94,
103, 108, 111, 117, 511, 513, 514,
518, 519, 520, 522, 523, 529, 530,
531, 583, 534, 535, 551, 552, 582,
591
«Літературна газета» 268, 342,
357, 398, 502—505, 507, 508, 522,
537, 539—542, 545, 549, 554, 557,
562, 569, 573, 574, 576, 578—580,
585, 588, 589
«Літературна Україна» 421, 460,
522, 597
«Літературная газета» 268, 276,
303, 421, 509, 533, 541, 543, 561,
564, 568, 569, 573, 589, 590, 592,
593, 601
Ломиковський В. Я. 600
Ломоносов М. В. 346
Лонгфелло Генрі Уодсуорт 437,
595
Лондон Джек 151, 540, 545
Луговської В. О. 465, 599
Луначарський А. В. 546
Луценко В. 192, 193
Льюїс Сінклер 177, 543
Мааша І. С. 132, 133, 536
Майборода Г. І. 409
Майборода П. І. 288, 409, 411,
567
Маківчук Ф. Ю. 280, 295, 566
Максимейко О. І. 191, 548
Максимович М. О. 552
Малишко А. С. 43, 65, 75, 76, 79,
81, 89, 92, 93, 102, 104, 110—
112, 115, 119, 120, 127, 141, 152,
158, 160—164, 169, 205, 207, 210,
211, 215, 222, 224, 226, 230, 245,
246, 248, 249, 253, 287, 293, 294,
299, 310, 325, 338, 380, 395—
398, 401, 405—410, 412, 416, 425,
441, 445, 446, 506, 512, 514, 516,
519, 521, 522, 524, 526, 527, 530,
533, 541, 542, 548, 550, 551, 554,
568, 588, 589, 590, 596, 600
Малларме Стефан 10, 21, 331, 490
Малявський Ю. К. 262, 567
Мамайсур Борис 439
Мамедов Алі Ага-огли 107, 529
Мамін-Сибіряк Д. Н. 399, 598
Мануїльський Д. З. 133, 537
Маняк В. А. 283, 563
Маріетті Філіппо Томмазо 15,
494
Маркс Карл 17, 75, 135, 164, 165,
228, 312, 347, 475
Мартіч Ю. М. 90, 112, 115, 124,
462—466, 521, 524, 599
Мартович Л. С. 2, 39, 240, 557
Марціал Марк Валерій 478, 602
Маршак С. Я. 65, 324, 558, 567
Масенко Т. Г. 106, 222, 249, 342,
554
Масло М. К. 275, 277, 565
Матейко Ян Алоїз 298, 305, 569
Матюшенко П. М. 110, 531
Мах П. П. 262, 563
Машавілі А. А. 65, 512
Маяковський В. В. 10, 42, 73, 80,
128, 129, 139, 170—172, 175, 188,
190, 208, 228, 234, 243, 246, 247,
272, 277, 299, 310, 311, 312, 320,
325, 326, 334, 346, 347, 380, 455,
456, 470, 476, 490, 518, 535, 559,
571, 597, 598
Меженко Ю. О. 17, 496, 573
Мейтус Ю. С. 409, 590
Мельник Андрій 133, 536
Мельников-Печерський П. І. 243,
558
Меріме Проспер 90, 96, 170, 327,
518, 521

- Метерлінк Моріс 10, 331, 490, 507
 Микитась В. Л. 443, 596
 Микитенко І. К. 295
 Микола II 354, 355, 580
 Минай (Шмирьов М. П.) 107, 528
 Мизко В. П. 295
 Мирний Панас (Рудченко П. Я.) 96, 291, 363, 379, 389, 422
 Михайловський М. К. 523
 «Міжнародна книга» 168
 Мікеланджело Буонаротті 437, 595
 Міомандр Франсіс де 175, 545
 Міцкевич Адам 18, 53, 68, 73, 76, 80, 84, 144, 154, 212, 220, 242, 260, 287, 298, 305, 372, 380, 416, 450, 462, 463, 476, 477, 497, 513, 518, 538, 541, 552, 559, 560, 597
 Мічурін І. В. 228, 319, 473
 Міщенко О. І. 421
 Могіла П. С. 100, 523
 Мокрієв Ю. О. 90, 112, 115, 118, 119, 124, 521
 «Молодняк» 507
 «Молодь» 189, 268
 Молякевич Д. П. 262, 562
 Мольєр (Поклен Жан Батіст) 502, 518
 Монюшко Станіслав 305, 570
 Мопассан Анрі Рене Альбер Гі де 90, 374, 518, 521
 Морган Клод 174, 544, 545
 Моріак Франсуа 179, 546
 Мороз Анатолій 564
 Морріс Френк 545
 Моцарт Вольфганг-Амадей 151, 485
 «Музагер» 330, 578
 Муратов І. Л. 103, 249, 526
 Мусоргський М. П. 201, 550, 583
 Мюссе Альфред де 559
 М'ястківський А. П. 274, 565
- Навої Нізамеддін Мір Алішер 137, 537
 Нагвибіда М. Л. 223, 249, 250, 292, 293, 348—352, 380, 401, 402, 522, 554, 577, 578, 588, 589
 Надсон С. Я. 25, 501
 Налешка Ян 360, 581
 Наливайко Северин 110, 530
 Наперський Костян 84, 520
 Наполеон І Бонапарт 116, 462
 Нарбут Г. І. 341, 574, 575
- «Народна творчість та етнографія» 523
 «Народное чтение» 550
 Науменко Ісай 191
 Негода М. Т. 264, 563
 Некрасов М. О. 129, 170, 187, 194, 234, 242, 277, 296, 406, 492, 498, 539, 548, 559, 568
 Неруда Пабло 267, 564
 Нехода І. І. 65, 77, 79, 81, 90, 92, 93, 107, 119, 120, 250, 517
 Нечуй-Левицький І. С. 147, 364, 365, 390, 424, 483, 530, 539
 Нігматі Рашит Нігматулінович 80, 91, 519
 Пізаметі Гядржеві Абу Мухаммед Льяс Ібн-Юсуф 137, 537
 Нікітін І. С. 234, 253, 556
 Нікулін Л. В. 578
 «Нова громада» 493
 «Новый мир» 66, 167, 242, 347, 542, 545, 546, 558, 572
 Новицький О. М. 113, 195, 532, 549
 Повиченко Л. М. 94, 194, 329, 330—335, 514, 522, 524, 543, 564, 573
 Носенко О. Б. 112, 525, 531
- Оболенської О. О. 550
 Образцов В. П. 464, 599
 Ованесян Ованес — див.: Іоаннісія Іоаннес
 Оверченко Кость 208
 Овечкін В. В. 379, 586
 Овідій Публій Назон 277, 478, 484, 493, 540
 Овчаров Г. Ф. 525, 526
 Огарьов М. П. 234, 261, 556
 Олудько Т. Р. 113, 226, 532
 Ожешко Еліза 305, 570
 Озерний М. Є. 289, 567
 Озеров Л. А. 525
 О'Кейсі Шон 175, 199, 226, 292, 545
 «Октябрь» 167, 542
 Окунь Володимир 277
 Олександр II 165
 Олесь Олександр (Кандиба О. І.) 24, 334, 500, 593
 Олійник С. І. 112, 250, 283, 295, 531
 Омельченко В. І. 191, 192
 Опанасюк О. Е. 442, 595
 Орджонікідзе Г. К. 78, 517

- Ордубади Мамед Саїд 65, 512
 Орина Родіонівна (Яковлева) 224, 554
 «Осколки» 149, 539
 Островський М. О. 48, 140, 170, 269, 270, 289, 324, 538
 Островський О. М. 508
 «Очистительные записки» 548
 «Охотничья ведомости» 540
 Охременко В. І. 451, 597
 Ошуркевич О. Ф. 252, 563
- Павленко П. А. 188, 547
 Павличенко Л. М. 106, 115, 532
 Павличко Д. В. 250, 261, 262, 278, 341, 431—434, 561, 564, 575, 594—595
 Павлов І. П. 347, 404
 Павлова К. К. 388, 587
 Паламарчук Л. Х. 416, 591
 Палій Семен 67, 114, 175, 251
 Палійчук Б. Д. 545
 Пальмерстон Генрі Джон Темпл 17, 499
 Панова В. Ф. 338, 574
 Пантелєв Дмитр 544
 Панч (Панченко) П. Й. 65, 90, 105, 112, 114, 119, 120, 124, 125, 127, 137, 153, 166, 169, 295, 364, 422, 512, 527
 «Парнас» 491, 587
 Пархоменко О. Я. 110, 531
 Пастернак Б. Л. 325, 326
 Патеркинський І. С. 416, 591
 Пелехатий К. М. 238, 557
 Первомайський Л. С. (Гуревич І. Ш.) 43, 65, 73, 75, 77, 79, 81, 89, 90, 92, 93, 104, 106, 112, 119, 120, 127, 137, 139, 140—142, 152, 155—158, 189, 249, 250, 294, 506, 507, 512, 514, 516, 521, 522, 538, 541, 568
 «Перець» 112
 Петєфі Шандор 73, 80, 139, 159, 242, 287, 297, 380, 482, 515, 518
 Петрарка Фрањческо 168, 543
 Петро І 377
 Петров Є. П. 65, 309, 511
 Петрусенко О. А. 289, 465, 567
 Печенівський Г. М. 262, 563
 Підгірянна Марійка 443, 601
 Підсуха О. М. 250, 265—267, 293, 563, 564
 Пільвяк В. А. 23, 324, 499
- «Пионерія» 509
 «Плеяда» 479, 602
 Пловський Д. 303
 Плоткін Г. Д. 113, 242, 522, 532
 Плужник Є. П. 19, 20, 22—26, 497—500
 По Едгар 10, 49
 Погодін М. Ф. 289, 310, 324, 327, 338, 569
 Погребняк П. С. 416, 591
 Подольський Б. 347
 Познанська М. А. 251, 561
 Поліщук В. Л. 475, 493, 601
 Полоцький Симеон 388, 587
 Польовий М. І. 192
 Посмітний М. О. 282, 385, 566
 Посняченко 192
 Потебня О. О. 132, 536
 Потьомкін Г. О. 546
 «Правда» 66, 506, 527, 547, 550, 568, 571, 589
 «Правда України» 535, 547, 557, 562
 «Прапор» 578, 600
 Прєво д'Екзіль 500
 Пригара М. А. 111, 113, 119, 250, 260, 531
 Пришвін М. М. 239, 324, 325, 376, 399
 Прокоф'єв О. А. 166, 167, 287, 299, 310, 324, 325, 338, 412
 «Пролетарская правда» 502
 Проях Т. 505
 «Просвіта» 505
 Прус Болеслав 305, 570
 Пруст Марсель 179, 546
 Прутков Козьма 244, 558
 «Псовая и ружейная охота» 540
 Путрамент Єжи 529
 Пушкін О. С. 23, 37, 42, 45, 46, 48, 53, 54, 76, 80, 92, 137, 139, 143, 144, 151, 159, 162, 164, 170, 187, 188, 190, 199, 201, 212, 215, 220, 224, 225, 228, 230, 232, 242, 244, 245, 246, 252, 255, 260, 267, 269, 270, 271, 272, 277, 278, 280, 286, 287, 289, 296, 297, 316, 322, 327, 337, 340, 342, 346, 351, 352, 363, 369, 372, 374, 379, 389, 416, 456, 469, 471, 474, 476, 484, 486, 495, 497, 499, 505, 507, 509, 513, 518, 538, 540, 541, 543, 551, 554—556, 559, 560, 571, 574—577, 581—583, 585, 592, 596, 599

- Пушля І. І. 224, 555
 «Пшегльонд культуральни» 304, 305
 Пшибишевський Станіслав 9, 10, 490
 Пшибось Юліан 305
 П'янов В. Я. 565
- Рабле Франсуа 13, 298, 497, 518
 Равель Моріс 375, 585
 «Рада» 491, 602
 «Радянська жінка» 596
 «Радянська література» 503, 521
 «Радянська Україна» 102, 523, 535, 538, 541, 547, 550, 551, 563, 566
 «Радянське літературознавство» 362, 508, 570, 571, 581, 583
 Равін С. Т. 378, 586
 Расін Жан 502
 Рагмапський М. С. 110, 140, 531, 538
 Рафаель Санті 297, 569
 Ребро П. П. 273, 565
 Ревудькві Л. М. 375, 536
 Рембо Артур 10, 13, 490
 Рембрандт Хармеяс ван Рейн 298, 569
 Ремезов М. 516
 Репін І. Ю. 298, 406, 602
 Рибак Н. С. 65, 86, 87, 90, 105, 114, 119, 137, 188, 221, 295, 512, 514, 520, 524, 527
 Рилев К. Ф. 224, 554
 Рильський Б. Т. 463
 Рильський Т. Р. 492, 547
 Римський-Корсаков М. А. 53, 54, 509
 «Рідний край» 491
 Річард III 474
 Робсон Поль 267, 290, 454, 564
 Родичев М. І. 272, 278, 566
 Родзевич С. І. 518
 Рождественський В. О. 166, 542
 Розенфельд М. К. 103, 527
 Роллар Ромен 465, 466, 599
 Ронсар П'єр де 479, 482, 602
 Ростан Едмон 389, 587
 Руданський С. В. 73, 515
 Руднев С. В. 202, 203, 348, 578
 Рудь М. Д. 225, 250, 555
 Рузвельт Франклін 546
 Русанівський В. М. 578
 «Русский охотник» 540
 «Русское богатство» 523
- Руссо Жан-Жак 540
 Руставелі Шота 43, 80, 137, 139, 140, 164, 215, 221, 292, 364, 388, 506, 518, 553
 Рябий В. Я. 262, 563
 Рябок В. С. 107, 528
 Рядченко І. І. 261, 262, 562
- Сабуров О. М. 385, 587
 Савченко С. В. 502, 518
 Савченко Я. Г. 48, 49, 491, 492, 553, 573
 Сагайдачний П. К. 100, 523
 Садовський М. К. 343, 576
 Сакагаанський (Тобілевич) П. К. 132, 343, 462, 465, 539
 Салтиков-Щедрін М. Е. 170, 187, 280, 300
 Сальєрі Антоніо 15, 489
 Самійленко В. І. 455, 483, 598
 Самійленко В. М. 11, 156, 489, 491
 Санд Жорж (Дюдіван Аврора) 255, 364, 388, 518, 562
 Сар'ян Г. Б. 252, 561
 Сарян М. С. 375, 585
 «Сатирикон» 539
 Саундерсон Т. 554
 Саянов В. М. 465, 599
 Саят-Нова (Саядян Арутін) 448, 518, 521, 596
 Светлов М. А. 170, 183, 310, 324, 543
 Свидницький А. П. 477, 602
 Свіфт Джонатан 486
 Святослав 364, 458, 459, 486
 Сезанн Поль 375, 585
 Сейфулліна Л. М. 64, 338, 511
 Селін Луї 172, 544
 Сельвінський І. Л. 287, 326, 568
 Семенов М. В. 43, 45, 475, 506, 601, 603
 Семенов М. О. 103, 107, 528
 Семенов С. О. 526
 Семеновський Володимир 190, 192
 Семко Олег 443
 Сенченко І. Ю. 109, 110, 112, 113, 119, 138, 521, 530
 Сераковський Зигмунт 520
 Серафимович (Попов) О. С. 188, 324, 547
 «Сервантес» 544
 Сервантес Мігель де Сааведра 96, 173, 388, 523
 Сергєв-Ценський С. М. 65, 512

- Сеспель Мішлі (Жузьмін М. К.) 289, 567
- Сетон-Томпсон Ернест 399, 400, 588
- Северов П. Ф. 108, 529
- Северянін Ігор 601
- Сєдов Г. Я. 348, 350, 578
- Симонов К. М. 85, 152, 170, 309, 324, 338, 512
- Симферовська Ж. Д. 262, 563
- Сирокомля Владислав 84, 520
- Сінклер Ептон 177, 545, 546
- Сірано де Бержерак Савіньєн 388, 389, 587
- Сіренко Володимир 438
- Склярєнко С. Д. 104, 114, 119, 124, 138, 188, 364, 459—461, 528, 533, 598
- Сковорода Г. С. 54, 75, 79, 111, 132, 199, 215, 218, 221, 247, 298, 509
- Скоропадський П. П. 132, 133, 510
- Скосирєв П. П. 93, 522, 523, 524
- Скрябін О. М. 54, 509
- Слісарєнко О. А. 493
- Словацький Юліан 76, 84, 305, 517, 564
- Случевський К. К. 76, 485, 516, 517, 603
- Сметана Бедржих 375, 585
- Смілянський Л. І. 105, 108, 114, 124, 514, 522, 527
- Смолич Ю. К. 90, 104, 105, 115, 119, 120, 124, 127, 137, 152, 169, 170, 244, 295, 514, 521, 522, 524, 564
- Собачко Г. Ф. 332, 574
- Собко В. М. 104, 107, 114, 119, 138, 211, 295, 527
- Соболев Л. С. 65, 512, 523, 524
- «Советская литература» 503
- Соколов-Микитов І. С. 399, 588
- Соловйов С. М. 76, 493
- Соловцов М. М. 343, 575
- Солодченко Я. П. 523
- Сомов К. А. 340, 574
- Сосюра В. М. 43, 51, 74, 75, 77, 81, 89, 103, 106, 107, 111, 119, 127, 137, 143, 144, 152, 169, 170, 174, 246, 247, 248, 253, 277, 293, 296, 325, 330, 333, 364, 422, 442, 506—509, 516, 522, 524, 527, 554, 568
- Софокл 277, 296, 566
- Ставський В. П. 64, 65, 515
- «Сталінське плем'я» 522, 561
- Сталь Жермена де 538
- Старицький М. П. 72, 73, 84, 114, 243, 291, 347, 427, 515, 530, 532
- Старикова Е. А. 262, 563
- Статівка І. 579
- Стаханов О. Г. 41, 63, 79, 505
- Стебун І. І. 514, 524
- Стельмах М. П. 65, 79, 81, 82, 90, 93, 94, 110—112, 119, 120, 168, 185, 186, 189, 211, 221, 230, 239, 249, 257, 258, 259, 295, 309, 327, 338, 364, 380, 392, 394, 427, 429, 430, 512, 519, 522, 530, 531, 543, 547, 557, 562, 570, 593
- Стендаль (Бейль Анрі Марі) 23, 71, 382, 463, 500, 518
- Степанюк Б. П. 250, 561
- Степняк М. 505
- Стефанік В. С. 23, 58, 132, 136, 165, 171, 238, 239, 291, 306, 357, 367, 382, 416, 426, 434, 509
- Стефанік С. В. 416
- Стойнов Людмил 174, 543
- Стражеско М. Д. 464, 599
- Страшко Андрій 273
- «Стрекоза» 149, 539
- Сурков О. О. 65, 324, 338, 512
- Сусавін Іван 528
- Суходольський В. О. 105, 115, 124, 514, 522, 527
- Сюлли-Прюдом Франсуа Арман 491
- Сьомушкін Т. З. 188, 547
- Табідзе Г. В. 137, 310, 518, 537
- Тайовський Йозеф 544
- Талаліхін В. В. 107, 528
- Танк Максим (Скурко Г. І.) 65, 173, 310, 451, 512
- Тарлов М. С. 108, 115, 124, 524, 529
- Тарновський М. М. 413—417, 590, 591
- Твардовський О. Т. 168—170, 246, 248, 287, 299, 310, 324, 338, 341, 380, 405, 543
- Твои Марк (Клеменс Семюел Ленгторн) 488, 546
- Тендряков В. Ф. 379
- Терещенко М. І. 43, 75, 108, 119, 249, 506, 507, 529
- Тесленко А. Ю. 291, 306
- Тисянська Маруся 443, 596

- Тихонов М. С. 42, 65, 88, 90, 108, 137, 170, 172, 173, 221, 236, 262, 276, 310, 338, 505, 506, 520, 523—525, 529
- Тихонова Л. М. 563
- Тичина П. Г. 24, 43—45, 53—57, 64, 65, 70, 73—75, 77—81, 88—90, 92, 104, 107, 108, 111—114, 116, 119, 120, 125, 127, 129, 134, 136, 137, 141, 143, 152, 161, 166, 168—172, 174, 175, 197—199, 212—217, 219, 221—226, 230, 231, 245—248, 253, 274, 277, 287, 292, 299, 310, 325, 329—334, 364, 369, 389, 407, 415, 422, 477, 482, 484, 500, 507, 509, 517, 518, 519, 521, 528—530, 533, 534, 545, 549, 551—555, 559, 564
- Тібулл Альбій 478, 493, 602
- Ткаченко В. Д. 81, 113, 120, 250, 519
- Ткаченко Федір 191
- Ткачук Надія 443
- Толлер Ернст 389, 587
- Толстой Л. М. 8, 51, 71, 96, 137, 170, 172, 179, 187, 220, 238, 242, 252, 285, 286, 297, 307, 322, 324, 337, 375—379, 385, 399, 426, 453, 462, 463, 471, 480, 489, 509, 539, 609
- Толстой О. К. 276, 558
- Толстой О. М. 65, 116, 137, 151, 172, 188, 309, 325, 327, 374, 377, 465, 511
- Торін В. Є. 115, 507, 533
- Трабша С. В. 478
- Треньов К. А. 558
- Третьяков П. М. 340
- «Трибуна люду» 304
- «Трибуна народів» 154, 541
- Трипільський А. В. 112, 531
- Тріоле Ельза 327
- Тростянецький А. А. 381—383, 586, 587
- Троцький Л. Д. 14, 493
- Трублаїні М. П. 103, 526
- Трумен Гаррі 177, 546
- Труханов В. І. 276, 565, 566
- Тувім Юліан 305, 559, 570
- Тудор С. Й. 238, 249, 295, 557
- Туманян О. Т. 199, 215, 550
- Турганов Б. О. 524, 542, 599
- Тургенєв І. С. 149, 170, 172, 179, 188, 241, 278, 296, 376, 377, 497, 501, 552, 558, 559, 593
- Турно Людвік 520
- Турсун-заде Мірзо 246, 299, 310, 327, 338, 561
- Турчиновський І. М. 16, 495
- Тютчев Ф. І. 168, 278, 296, 337, 341, 440, 543, 525, 592, 597
- Тютюнник Г. М. 555
- Уайльд Оскар 24, 494, 509
- Убийвовк О. К. 350
- «Україна» 268, 534, 579, 585
- Українка Лєся (Косач Л. П.) 16, 43, 67, 72, 77, 100, 111, 129, 132, 135—137, 159, 165, 170, 174, 187, 190, 201, 222, 231, 242, 245, 250, 271, 277, 291, 294, 296, 297, 332—334, 346, 347, 374, 378, 379, 389, 390, 395, 396, 405, 422, 449, 451—453, 456, 471, 476, 483, 485, 495, 506, 517
- «Українська література» 88, 103, 521, 527, 528, 590, 593, 552
- «Українські щоденні вісті» 590, 591
- Уланд Людвіг 76, 520
- Усєнко П. М. 43, 73, 75, 77, 79, 81, 104, 119, 249, 506, 507, 515, 527, 533
- Успенський Г. І. 15, 90, 96, 240, 243, 280, 394, 494
- «Учительская газета» 546
- Ушаков М. М. 43, 80, 90, 108, 167, 170, 175, 251, 273, 506, 507, 519
- Фадєєв О. О. 64, 65, 137, 146, 152, 170, 188, 299, 307, 309, 324, 327, 374, 376, 465, 467, 470, 511, 512
- Фалікман І. Ш. 108, 529
- Фауст Йоганнес 13, 43, 242, 296, 331, 332, 378, 388, 465, 492, 557, 593
- Федін К. О. 172, 188, 310, 324, 376, 544
- Федоров Володимир 191, 192
- Федькович Ю. А. 73, 112, 188, 248, 407, 427, 515, 533
- Фет (Шеншин) А. А. 168, 296, 337, 375, 474—476, 493, 543, 559
- Фефєр І. С. 80, 90, 108, 507, 514, 519, 524
- Філіпович П. П. 475, 491
- Філянський М. Г. 7, 489
- Флобер Гюстав 67, 178, 377, 500, 513, 518
- Фоввізін Д. І. 546

- Франко І. Я. 20, 43, 58, 59, 60, 67, 72, 73, 77, 92, 96, 110, 111, 129, 132, 135—137, 161, 165, 170, 174, 181, 187, 201, 202, 216, 238, 239, 242, 245, 261, 262, 264, 269, 271, 277, 287, 291, 296, 297, 300, 331, 332, 342, 363, 374, 378, 380, 389, 395, 407, 413, 414, 416, 422, 435, 445, 456, 476, 483, 485, 497, 498, 506, 510, 513, 515, 517, 527, 536, 563, 578, 590
- Фурманов Д. А. 188, 324, 547
Футурович Святослав 440
- Хазан М. Д. 103, 526
Хапревін З. Л. 103, 527
Хашеватський М. І. 80, 103, 519
Хемінгуей Ернест 545
Херст Вільям Рандольф 206
Хетагуров К. Л. 234, 556
Хижняк А. Ф. 555
Хлебников В. В. 597
Хмельницький Зіновій-Богдан 84, 100, 105, 106, 110, 127, 194, 221, 261, 262, 530
Хобта О. С. 225, 288, 289, 555
Храповицький О. В. 533
- Церетелі А. Р. 252, 561
Цурцумія О. П. 107, 529
Цюпа І. А. 112, 531
- Чавчавадає О. Г. 252, 561
Чайковський П. І. 111, 212, 297, 346, 552, 602
Чалій Б. Б. 251, 561
Чапаєв В. І. 183
Чаплін Чарлі 465, 599
Чаренц Е. А. 299, 310, 327, 338, 470, 569
«Червоний шлях» 493, 500, 501
Чередниченко В. І. 114, 124, 525, 533
- Черешнина Марко (Семанюк І. Ю.) 112, 171, 239, 306, 426, 477, 532, 602
Чернишевський М. Г. 131, 165, 199, 215, 456, 480, 536
Черняшов Микола 441
Черняк Т. В. 110, 530
Черчіль Уїнстон Леонард Снейсер 433, 594
Чехов А. П. 96, 149, 154, 170, 172, 188, 190, 237, 238, 241, 242, 245, 280, 283, 374, 378, 379, 424, 426, 469, 477, 539
- Чиковані С. І. 137, 169, 221, 246, 299, 310, 537
Чуковський К. І. 42, 324, 505, 601, 602
Чумак В. Г. 74, 246, 330, 516
Чюмина О. М. 493
- Шабатин П. Ю. 191, 548
Шадур П. Я. 191, 548
Шадянів Ф. І. 227
Шамрай А. П. 231
Шаповал Микита (Сріблянський) 496
Шаповал Микола 250, 525
Шафарик Павел Йозеф 396, 538
Шаховський С. М. 79, 518
Шашкевич М. С. 433, 594
Шведь В. В. 81, 90, 94, 113, 120, 225, 250, 342, 401, 524
Шевченко Т. Г. 7, 43, 50, 67, 72—74, 80, 84, 88, 96, 100, 110, 111, 129, 132, 134—137, 143, 144, 154, 161, 165, 170, 174, 187, 197, 199, 201, 202, 212, 214, 215, 220—222, 230, 242, 245, 246, 248, 252, 253, 255, 258, 260, 262, 269, 270—272, 280, 287, 289, 290, 291, 296, 297, 315, 318, 320, 331, 337, 342, 346, 347, 349, 351, 353, 358, 369, 372, 377, 378, 380, 389, 395—398, 406—408, 411, 413, 414, 416, 417, 422, 425, 427, 434, 437, 445, 448—450, 470, 471, 473, 474, 476, 477, 483, 506, 508, 513, 514, 515, 517, 519, 520, 537, 552, 568, 572, 526, 588, 590, 594, 600, 601
- Шекспір Вільям 96, 154, 179, 182, 183, 286, 298, 364, 388, 471, 485, 547
Шенгелі Г. Д. 493
Шеремет М. С. 108, 109, 112, 120, 249, 522, 524, 530, 534, 548
Шестаков Д. П. 493
Шидловський Роман 304
«Шиповник» 602
Шиншков О. С. 346, 577
Шиян А. С. 112, 117, 119, 120, 124, 514, 531
Шіллер Фрідріх 76, 286, 322, 390, 517
Шкурушій Г. Д. 475, 601
«Шлях» 489, 491
Шмигельський Л. І. 113, 532
Шмідт О. Ю. 325, 326

- Шовкопляс Ю. Ю. 105, 527
Шолохов М. О. 116, 137, 152, 170,
172, 188, 299, 307, 324, 325, 327,
336, 337, 338, 393, 438.
Шопен Фредерік 212, 287, 305,
552, 567
Шостакович Д. Д. 375, 585
Шпак (Шпаківський) М. І. 233,
234, 235, 249, 556, 557
Шпорта Я. Г. 81, 90, 94, 110, 113,
120, 224, 225, 250, 519, 531
Штирова Олександра 225
Шумська К. І. 167, 542
Шумський Ю. В. 465, 599
Шутов В. В. 191, 548
- «Щаслива юність» 547
Шербак А. 192
Шляпачов С. Л. 65, 278, 512, 565
Щадлюк Л. 192
Щоголев Я. І. 375, 390, 450, 477
Щорс М. О. 46, 78, 84, 100, 110,
458, 517
Щупак С. Б. 505
- Ювенал Делім Ювій 255, 364,
562
Юдін П. Ф. 64, 511
- Юра Г. П. 283, 566
Юренко О. С. 250, 561
Юхвід Л. А. 119, 124, 534
Юхимович В. Л. 274, 565
Ющенко О. Я. 94, 113, 223, 249,
288—290. 522, 554, 567
- Якубець Мар'ян 362, 581
Яниш Кароліна 560
Яновський Ю. І. 48, 65, 90, 94,
105, 111, 112, 118—120, 127, 137,
143, 152, 169, 170, 188, 239, 253,
295, 299, 307, 309, 327, 338, 357,
365—368, 376, 379—388, 402,
430, 465, 508, 512, 514
Яременко Микола 275
Ярополк 460
Ярослав Мудрий 100, 125, 127,
377, 459, 461, 513
Ярославна 76, 88, 111, 139, 140,
161, 202, 215, 332, 406, 407, 452,
485
Ярославський О. М. 66, 513
Ярош Олесь 208
Ярошенко В. М. 573
Яструн Мечислав 304, 569
Ятко М. М. 115, 533
Яцків М. Ю. 9, 490
Яшви О. Я. 300, 569

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Максим Рильський. 1962. Фронтиспіс
2. Максим Рильський, Олександр Довженко і Павло Тичина. Саратов. Серпень, 1942 96—97
3. Максим Рильський, Юрій Яновський і Павло Тичина на відбудові Хрещатика. 1944 96—97
4. Максим Рильський і Остап Вишня. Початок 50-х років 96—97
5. Максим Рильський, Олесь Гончар і Микола Бажан. Друга половина 50-х років 96—97
6. Максим Рильський і Володимир Сосюра. 1957 112—113
7. Максим Рильський і Михайло Стельмах. 1958 112—113
8. Максим Рильський, Микола Вінграновський, Андрій Малишко, Леонід Новиченко, Віталій Коротич, Іван Драч. Початок 60-х років 112—113
9. Максим Рильський і Платон Воронько. 1959 112—113

ЗМІСТ

РАДЯНСЬКА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

«Листопад» Олеся Жихаренка	7	489 ¹
«Сміх піврвани» Андрія Бабюка	9	489
«Рідному краю від хворого серця» Віталія Самійленка	11	491
Лист до редакції газети «Вільшовик»	12	491
Про «Камелу» Микола Зерова	15	493
Виступ на диспуті 24 травня 1925 року «Шляхи розвит- ку сучасної літератури»	17	496
Про двох поетів	19	497
Виховуймо в собі нову людину	27	502
Всі ми свідомі своєї мети	29	502
Бадьорий вітер	30	503
Після з'їзду	31	503
Про поезію	32	503
Творча, мужня, радісна, дисциплінована, вільна	33	503
Критик повинен знати и любити літературу	35	504
Про патхвення	37	504
Перед поетичною нарадою	38	505
Думки до поетичної паради	40	505
За органічну форму стиха	41	505
Поезія наших днів	43	506
3 промови на зборах письменників м. Києва 27 бе- резня 1937 року	45	507
Мало літературної критики. Вище якість літературно- художнього матеріалу	47	508
3 промови на зборах київських письменників 4 серпня 1937 року	48	508
Поет і друг (До 20-річчя літературної діяльності Володи- мира Сосюри)	51	508
Співець	53	509
Незломно-молодий	56	509
Про поезію Петра Карманського	58	510
Перегляд літературного війська	64	511
Жива правда	67	513
Українська радянська поезія за 25 років	72	513
Книга зненависті, любові й надії	83	520
Новий роман Натана Рыбака	86	520
Разом з народом	88	520

¹ Перша цифра — сторінка тексту; друга — сторінка приміток.

О молодих писателях	92	522
Жива вода (<i>Думки перед пленумом СРПУ</i>)	95	523
Народ і література	99	523
Українська радянська література в дві визволення України	102	523
Вчера и сегодня. Мысли об украинской литературе	119	534
Думки в щедрий вечір	123	534
Новогоднє розмішлення	126	535
За високу ідейність української радянської літератури	129	535
В сім'ї вольній, новій...	136	537
Поет суворой любові	139	538
Писатель и народ	143	538
Вперед і д'горі!	146	539
Щось як передмова	148	539
До розмови про план	151	540
Солдатські пісні	155	541
Співець молодості	160	541
За дальше зміцнення дружби братніх радянських літератур!	165	542
Світове значення радянської літератури	169	543
Ні, не повий, а престарий!	177	545
«Английские впечатления»	181	546
На нашей советской земле	185	547
«Колхозная библиотека»	187	547
Молоді голоси	189	547
Виступ на візаному П'ятому пленумі правління Співки радянських письменників України 25 грудня 1950 року	194	548
Співець чуття єдиної родини	197	549
Поет-воїн	200	550
Книга любви и ненависти	205	550
Лірика молодих	208	551
Гордість народу	209	551
Співець Радянської України	212	551
Велична тема української поезії	220	554
Виступ на республіканській нараді молодих письмен- ників України 29 січня 1952 року	227	555
Микола Шпак	233	556
Вірші про столицю	236	557
Петро Козланюк	238	557
Моїм кореспондентам	241	557
Багатство вашої поезії	246	558
Советский народ и литература	252	561
Видатний радянський філолог	255	562
Поезії Михайла Стельмаха	257	562
Студійцям Львівського університету	260	562
Ростуть сини	264	563
Боець за мир	265	563
Щасливої дороги	268	564
Остал Вишня	280	566
Наша кровна справа	285	567
Поет-пісняр	288	567
Письменники — солдати миру	291	568
Література і народ	296	568
Переглядаючи польські газети	302	569

Самоцвіти	306	570
Сделано немало	308	570
Почуття гордості	311	571
Друг природи	314	571
Кость Герасименко	315	572
Сучасна радянська література	322	573
Про працю Леоніда Новиченка «Шоєзія і революція» (Теорчість П. Тичини в перші поживтєві роки)	329	573
Партійность нашої літератури	336	574
Виступ на республіканській нараді поетів України і листопада 1958 року	340	574
Відгук на книгу Г. П. Григор'єва «У старому Києві»	343	575
Перша книга Віктора Зубаря	344	576
Слово — ваша зброя	348	576
Невтомний мандрівник	348	577
Лист до Івана Виргана	353	578
Про народних поетес	358	581
Вченому і другові	362	581
Про Юрія Яновського	365	582
Поет Іван Вирган	369	583
Вековые традиції и новие горизонты	372	585
Про знання життя і про любов до життя	374	585
Книга о большом художнике	381	586
Він умів бачити і слухати. До 60-річчя з дня народження О. І. Копиленка	384	587
Від давнини до сучасності	387	587
Трилогія про силу народу	392	587
Добре і щедре слово	395	588
Хороша княжка, спасібі!	399	588
Лист до друга-поета	401	588
«Самое дорогое»	403	589
Про мого друга	405	589
Двічі народжений	413	590
Слово про Юрія Гойду	418	591
Гордость советского литературоведения	421	592
Про Григорія Косинку	423	592
Письмо к Михаилу Стельмаху	429	593
Пальмова віть	431	594
Весняне зілля	435	595
Три доли	443	596
Слово про Авдрія Малишка	445	596
Про поета і друга	447	596
До читачів	455	597
Трибуна писателя	456	598
Семен Склиренко и его роман «Владимир»	458	598
Книга о прекрасных людях	462	599
Про книжку Юрія Барабаша «Чисте золото правди»	467	599
Співець героїчного. Про новели О. П. Довженка	472	600
Микола Зеров — поет і перекладач	474	600
Примітки	487	
Показчик імен і назв	604	
Список ілюстрацій	619	

Академия наук Украинской ССР
Институт литературы им. Т. Г. Шевченко

*

МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ

Собрание сочинений в двадцати томах

Наука, критика, публицистика

Томы 12—18

ТОМ ТРИНАДЦАТЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКИЕ СТАТЬИ

Составители

ВЛАДИМИР ГРИГОРЬЕВИЧ БОЙКО
НИКОЛАЙ АНДРЕЕВИЧ ИГНАТЕНКО

Автор примечаний
НИКОЛАЙ АНДРЕЕВИЧ ИГНАТЕНКО

(На украинском языке)

Киев, издательство «Наукова думка»

*Затверджено до друку вченою радою
Институту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР*

Редактор *Н. М. Максименко*
Художній редактор *Р. К. Пазолук*
Оформлення художника *Б. Й. Бродського*
Технічний редактор *Б. М. Кричевська*
Коректори *Л. П. Рябцева,*
Л. В. Малюга, В. М. Божок

Информ. бланк № 7666

Здано до набору 23.08.85. Підп. до друку 29.04.86.
Формат 84×108¹/₃₂. Папір друк. № 1.
Звич. пова гарн. Вис. друк. Фіз. друк. арк. 19,5+3 вкл.
Ум. друк. арк. 33,08. Ум. фарбо-відб. 33,08. Обл.-вид. арк. 34,17.
Тираж 5500 пр. Зам. 5—2481.
Ціна 3 крб. 80 к.

Видавництво «Наукова думка».
252604, Київ 4, вул. Рєпіна, 3.

Головне підприємство республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфвида», 252057, Київ,
вул. Довженка, 3.

Рильський М. Т.

Р95 Зібрання творів : У 20-ти т. Наука. Критика. Публіцистика. Т. 12—18 / Редкол.: Л. М. Новиченко (голова) та ін. — К.: Наук. думка, 1983—

Т. 13. Літературно-критичні статті / Упоряд. В. Г. Бойко, М. А. Ігнатенко; Ред. І. О. Дзеверів. 1986. 624 с., іл. В опр.: 3 крб. 90 к. 5500 пр.

У томі друкуються критичні нариси, есе про українських радянських письменників — П. Тичину, А. Головка, Остапа Вишню, П. Козланюка, В. Сосюру, М. Важана, М. Стельмаха та ін.

4702590200-207
Р М221(04)-86 передплатне

У2+83.3Ук7

1953

1953